

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 10

Збірник наукових праць

Київ – 2006

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 10

Збірник наукових праць

Київ – 2006

ББК

П

УДК 800

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Скороходько Е.Ф.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №7 від 24 березня 2006 року).

Загальне рецензування збірника:

доктор філологічних наук, професор **Бурбело В.Б.** (КНУ)

доктор філологічних наук, професор **Омельченко Л.Ф.** (КНЛУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики:

П78 3б. наук. пр. / – К.: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Від.ред. Н.М.Корбозерова.

– К.: Логос, 2006. – Вип.10. – 2006. – 444 с.

ISBN

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов'язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК

ПРОСОДИЧНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЕНЬ-ВИБАЧЕНЬ В ОФІЦІЙНИХ СИТУАЦІЯХ СПІЛКУВАННЯ

З'ясування специфіки просодичного моделювання такого соціально зумовленого виду висловлень-вибачень (далі ВВ), як ВВ, в офіційних ситуаціях спілкування передбачає застосування функціонального підходу, суть якого полягає у вивченні реалізації функцій мовних одиниць фонетичного рівня при “вираженні смислу та встановленні ролі цих одиниць в актуалізації мовцем певних намірів, відношень, емоцій у різних ситуаціях спілкування” [1:16].

Інтонація як обов'язковий елемент будь-якої мовленнєвої одиниці від слова до тексту бере безпосередню й активну участь в організації усних текстів та їх окремих компонентів, відіграє значну роль у донесенні економно та адекватно необхідної інформації до слухача. Просодичні засоби передають інтелектуальну, емоційно-модальну інформацію про соціальні характеристики і психологічний стан мовця у момент спілкування.

Постановка загальної проблеми. Соціальна маркованість будь-якої вербальної інтеракції як наслідок факту породження мовлення в суспільстві є всеосяжною нормативною рисою людського спілкування. Мовлення породжується тільки у контексті певної ситуації, а тому несе на собі відбиток цього контексту [2:47]. Ситуація спілкування як певна сфера комунікації накладає певні обмеження на мовленнєву поведінку мовців, зокрема на вибір інтонаційних засобів вербального вираження смислу висловлень. Отже, мовні одиниці фонетичного рівня, що формуються під впливом певного соціального контексту і функціонують в ньому, відбивають соціокультурні моделі просодичної організації ВВ. Вивчення впливу функціональних якостей висловлень, зокрема офіційної ситуації спілкування, на просодичні засоби їх реалізації набувають особливої значущості в інтонології у дослідженні питань, пов'язаних із поліінформативністю інтонаційного контуру.

Постановка завдання. Стаття має на меті з'ясувати просодичні засоби диференціації соціально зумовлених видів англійських ВВ, що виникають в офіційних ситуаціях спілкування.

Об'єктом дослідження є усні реалізації висловлень-вибачень в англійському діалогічному мовленні.

Англійські ВВ, будучі мовленнєвими актами-експресивами, виражають психологічний стан мовця, зумовлений його почуттям провини перед слухачем. А.Вежбицька пропонує тлумачити прагматичне значення ВВ таким чином: “Знаючи, що я був / була причиною того, що з тобою трапилося дещо погане, бажаючи зробити так, щоб ти мені вибачив, я говорю: я шкодую, що вчинив так” [3:270]. Ілокутивний намір висловлень-вибачень реалізується певною кількістю “мовленнєвих стратегій” [4:22-23], що трактуються дослідниками як свідомий вибір мовців певних груп лексико-семантичних структур при донесенні свого комунікативного наміру. Виділяються експліцитні й імпліцитні мовленнєві стратегії вибачення (apology verbal strategies).

У межах досліджуваних висловлень експліцитність розглядається як відкрита лексико-граматична маркованість вираження жалю, що передається за допомогою типових для англійської мови структур. Основна експліцитна мовленнєва стратегія включає стереотипні засоби вибачення – прямі мовленнєві акти, які виражають ілокутивну силу ВВ (illocutionary force indicating device – IFID). До неї входять три лексико-семантичні структури:

Висловлення жалю: **I'm sorry...**

Sorry to interrupt you, darling, but I think the baby is crying.

Запропонування своїх вибачень: **I apologize for..., I offer my apology for...**

"Accept my apologies". He took off his polo shirt and folded it up. "You can have this with my most profound apologies";

"I apologize, my dear lady, for an unfortunate choice of words".

Прохання про вибачення: **Excuse me..., Forgive me..., Pardon me.**

"Excuse me", she said. "I'm so tired. All this holiday stuff has me aggravated";

"Forgive me, Steve. Sometimes I feel like a very old man, repeating myself";

– Oh, I beg your pardon. I didn't know this seat was occupied. I'll move.

– That's all right. I'm leaving anyway.

Крім основної, існують стратегії імпліцитного вираження вибачення, які можуть вживатися як у контактному положенні з основною, таким чином доповнюючи її, так і окремо. В останньому випадку висловлення жалю та прохання про вибачення лише мають на увазі і повинні бути зрозумілі співрозмовником із контексту. До мовленнєвих стратегій імпліцитного вираження жалю відносяться:

1) пояснення причин завданої слухачеві шкоди (найчастіше такими причинами виступають будь-які зовнішні пом'якшуючі обставини, причини порушення психологічної гармонії між комунікантами):

2) прийняття мовцем відповідальності за образу, завдану слухачеві. Цю мовленнєву стратегію відбито у таких семантичних моделях:

◆ Експліцитне самозасудження:

Yes, ma'am. That was my mistake and I hope you'll forgive me ;

It was so silly of me to put the cup on the floor .

◆ Вираження відсутності наміру образити:

"I... I'm really sorry... I didn't mean to give you that impression" .

◆ Визнання мовцем своєї незграбності:

– Good afternoon, Sharon. Late again?

– Oh, yes. I'm ever so sorry. I couldn't find a parking place ;

◆ Визнання звинувачень виправданими:

What you accuse us of is true. I am to blame.

3) пропонування компенсації або залагодження негативних наслідків своєї дії:

–Excuse me, but your car is blocking my driveway.

– I'm really sorry. I'll move it right away;

4) обіцянка про утримання від майбутніх помилок з боку мовця:

I really am sorry he's caused so much trouble lately. I promise it won't happen again.

Можна дійти висновку, що при вибаченні мовці підсвідомо звертаються до обмеженої кількості прагматичних мовленнєвих стратегій, вибір і остаточна лінгвістична реалізація яких контекстуально детерміновані.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд функціональних особливостей мовних одиниць та тенденцією до використання багатофакторної стратегії при вивченні їх інтонаційної варіативності. Знання усіх смислових нюансів інтонаційної системи певної мови та кореляцій між значеннями та їхнім інтонаційним вираженням становить невід'ємну частину загальної комунікативної компетенції мовця, а отже необхідне у процесі оволодіння соціально-коректною просодичною структурою мовленнєво-етикетних висловлень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практика сучасних фонетичних досліджень доводить, що позамовними факторами, що впливають на вибір інтонаційних засобів вербального вираження смислу висловлень, є характер відносин між комунікантами і комунікативний регістр ситуації [5; 6; 7]. Експериментальний матеріал зазначених досліджень свідчить, що чим більш офіційна ситуація спілкування та менша соціальна

відстань між мовцями, тим сильніша тенденція до імпліцитності мовлення на лексичному рівні і більшої надлишковості на інтонаційному, що перегукується з одним із загальних законів інтонації, зазначених Н.В.Черемісіною-Єніколоповою [8:44] – законом змістовності інтонації незалежно від вербального змісту.

В офіційних ситуаціях вибачення найчастіше виражаються експліцитно, оскільки співрозмовники прагнуть уникати двозначності, недомовленості у бесідах більш-менш регламентованого характеру. Проведений структурно-семантичний аналіз у площині формальних і неформальних ВВ засвідчує більшу синтагматичну довжину перших у результаті надлишковості у передачі інформації на лексичному рівні з метою запобігання непорозуміння при вибаченні.

Крім синтагматичної довжини, формальні ВВ на лексичному рівні характеризуються вживанням усталених лексико-граматичних зворотів **“Would you excuse me?”** та **“Would you forgive me?”**, які, зазвичай, є ініціальними ВВ, оскільки передують подальшому роз’ясненню причин вибачення / виправдовуванню. У ролі приклада може слугувати діалог між потенційними діловими партнерами на ярмарку:

– *Your new product sounds very interesting. Could you send me a price list?*

– *Yes, of course. I’m very sorry, but would you excuse me? I have to make an urgent phone call.*

– *Certainly.*

Проаналізуємо просодичну актуалізацію ВВ в межах офіційних ситуацій, яка за умов відсутності виразних лексичних засобів набуває статусу головного чинника реалізації смислу висловлення.

Більшість діалогів формального характеру, які віддзеркалюють ділове мовлення сьогодення, звучить досить розкуто, доброзичливо, безпосередньо за рахунок рівного розподілу наголосу серед усіх повнозначних слів, що створює ефект плавності мелодики, а також таких тембральних якостей як звучність, посмішка (phonetic smile). Таке просодичне оформлення мовлення в ділових колах диктується сучасною тенденцією до демократизації норм спілкування.

Варто зацентувати увагу на такій закономірності просодичної організації експресивних ВВ у формальних ситуаціях, як більша варіативність (цезури, заповнені та незаповнені, логічні паузи і паузи хезитації) і тривалість (здебільшого короткі та середні) пауз всередині інтоногруп, досить дрібне членування на синтагми (1-2 ритмогрупи). Такі темпоральні характеристики, на думку аудиторів, пом’якшують діловий тон звучання.

Розглянемо, наприклад, реакцію працівника турагентства на численні скарги незадоволеної клієнтки після її подорожі до Карибських островів. Увесь ситуативно-мовленнєвий контекст можна оцінити як офіційну ситуацію спілкування. Вибачення, актуалізоване чиновником, характеризується специфічним як лексико-граматичним вираженням, так і просодичним оформленням вибачення:

– *You said that the hotel was near the beach but there was an oil refinery between the hotel and the beach and it took half an hour to walk round it.*

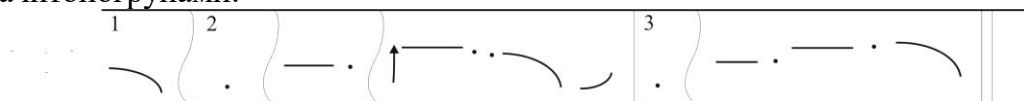
– *Oh, § I’m § really § terribly sorry. || We | really | didn’t know || (1, Unit 76).*

Блок вибачень складається з двох речень, обидва з них містять інтенсифікатори **“really”**, **“terribly”**, при чому інтенсифікатор **“really”** повторюється двічі, що підсилює загальну експресивність висловлення.

Усі інтенсифікатори виділені просодично: **“really”** – повним логічним наголосом, **“terribly”** – спеціальним підйомом тонального рівня. Слід зауважити, що приблизно рівний розподіл наголосу серед повнозначних слів висловлень сприяє плавності звучання всього блоку. Деяко порушена чіткість моделі фразового наголосу внаслідок численних цезур у другій синтагмі стабілізується у третій синтагмі, де спостерігається чергування кожного

наголошеного складу з одним ненаголошеним. Більш чіткий ритмічний малюнок передає факт опанування мовцем своїх емоцій.

Висловлення характеризуються складним інтонаційним малюнком, розподіленим між трьома інтонограммами:

З тонограми видно, що даний блок висловлень містить чотири цезури, які виділяють просодично інтенсифікатори та відокремлюють вигук “Oh” в окрему синтагму. Таким чином, вигуківі “Oh” надається семантична вагомість, яка виражає деяку розгубленість службовця. Пауза після вигуку свідчить також про намагання винуватця найкращим чином добрати найадекватніші мовні засоби вираження свого жалю.

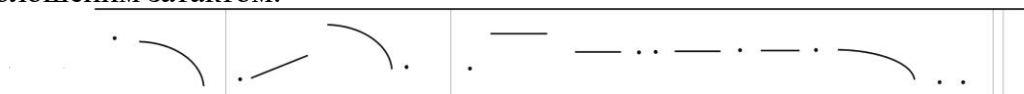
Загальні просодичні особливості реалізації цього вибачення-виправдання проявляються у його темповій структурі. На фоні загального помірного темпу виділяється деяке його прискорення в третій синтагмі, що пояснюється зміною прагматичного наміру мовця. Специфічна інтонаційна структура першого висловлення надає вагомості звучання всьому блоку. Перше висловлення (синтагми 1-2) оформлене середнім спадним тоном на вигуку, низьким передтактом, порушеною спадною ступінчастою шкалою, середнім спадно-висхідним ядерним тоном. Середній позитивний інтервал на стику “передтакт – такт”, а також спеціальний підйом у другій синтагмі слугують як контрастивні просодичні засоби виділення інтенсифікаторів, які поряд зі словом “sorry” виступають як емоційні центри блоку. Слово “terribly”, вимовлене з притиском [tʰerɪblɪ], є, за оцінкою аудиторів, носієм найбільшої гучності.

Розглянемо наступний уривок діалогу:

- Yes, madam, can I help you?
- I bought these here two days ago and the heel is broken. Can you change them?
- Oh, dear | I'm so 'sorry|. I'll 'just 'see if we've 'got a nother pair for you || (2:4).

Наведений вище фрагмент діалогу кваліфіковано як емоційно-забарвлений блок вибачень-обіцянок, який реалізується в офіційній ситуації спілкування. Лексична і синтаксична структура речень, що виражають вибачення-обіцянки, характеризується тим, що перше з висловлень ускладнене двома вигуками “Oh” та “dear”, й інтенсифікатором “so”, а друге є нейтральним за лексичним складом складнопідрядним поширеним реченням.

Перше висловлення складається з двох синтагм. Вигуки вимовляються зі зниженою гучністю та на середньо-підвищеному тональному рівні, поєднання яких створює емоційно-модальне значення тривоги. Привертає увагу великий позитивний інтервал між низьким висхідним тактом і високим середнім спадним ядерним тоном у другій синтагмі, який маркує висловлення як емоційно-забарвлене, і воно сприймається як відвертий вираз жалю, забарвленого здивуванням з приводу почутого. Саме наявність тонального контрасту між словами “so” і “sorry” допомагає інтенсифікувати останнє, виділити його як семантичний центр усього блоку. Третя синтагма оформлена низьким передтактом, високою рівною шкалою (за винятком першого наголошеного складу), середнім спадним тоном, ненаголошеним затактом:

Помірна гучність вимови у взаємодії зі щойно зазначеною мелодійною структурою надає висловленню впевненого, заохочуючого, дещо бадьорого звучання.

Значну роль при реалізації досліджуваного блоку ВВ відіграє темпова організація. Перші дві синтагми вимовляються у помірному темпі (при цьому виділяється середня незаповнена пауза між ними), тоді як третя актуалізується із помітним його прискоренням.

Така варіація темпу є цілком логічною: змішані почуття тривоги та жалкування (які, як відомо, є негативними емоціями) передаються у помірному-сповільненому темпі, а обіцянка вимовляється швидко, без вагань.

Характерною просодичною рисою багатьох емоційно-експресивних вибачень-обіцянок в офіційній ситуації спілкування є підвищений темп їх реалізацій (проте це не стосується висловлень, актуалізованих мовцями з вищим соціальним статусом відносно соціального статусу слухача). Темп вимови віддзеркалює миттєве бажання винуватця змінити неприємний стан речей.

Так, наприклад, у діалозі між двома працівниками посередницької фірми після того, як один з них запропонував своїй співробітниці залагодити певним чином недолік її роботи, погодження було виражене співробітницею за допомогою вибачення-обіцянки:

– *Er... no, no, I think it'd be best to send the order by telex, don't... don't you?*

– *Yeah, yeah, all right. I'll do that right away. Sorry again* || (3, Unit 8).

Вибачення актуалізується у швидкому темпі при низькій гучності. Це спричинює модифікації одиниць сегментного рівня: глухий передньоязиковий проривний /t/ у слові “**right**”, що знаходиться у другому реченні, одзвінчується і замінюється в позиції між голосними на /d/, а боковий спірант /l/ у слові “**all**” взагалі зникає внаслідок елізії, і словосполучення /ɔ:l 'rait/ звучить як [ɔ:rait]. Такі модифікації сегментного складу, за поясненням аудиторів, створюють ефект нерегламентованості спілкування.

Загальною тенденцією щодо емоційно-нейтральних ВВ у формальних ситуаціях спілкування порівняно з аналогічним за емоційністю видом ВВ, що функціонують у побутовій сфері, є їх більший лінійний обсяг. Як приклад наведемо емоційно-нейтральний, за оцінкою аудиторів, блок вибачень, що є реакцією постачальника на скаргу клієнта:

– *Well, the items in two of the crates were damaged.*

– *I'm sorry to hear that. As you know, our policy is to replace any damaged items free of charge. And we'll pay the extrashipping charges. I hope it didn't inconvenience you too seriously* (4, Unit 7, dial 1).

Пояснення зазначеній закономірності знаходиться, очевидно, у правилах етики ділового спілкування, яка вимагає не тільки наведення експліцитного вибачення, а й застосування ряду імпліцитних мовленнєвих стратегій вибачення, як от: виправдання, обіцянка компенсації тощо.

Варто підкреслити одну характерну просодичну рису як показник високого ступеня конвенціоналізованості ВВ, що додає певного відтінку відчуженості їх звучанню. Це – низький висхідний рух тону на смисловому центрі висловлень (смислові центри в експліцитних формулах вибачень представлені здебільшого такими лексичними одиницями, як “**sorry**”, “**apologize**”, “**forgive**”, “**excuse**”). Зазначене можна наочно продемонструвати таким діалогом:

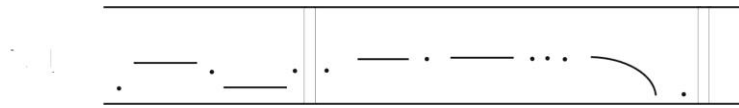
– *Can I speak to Milton Brown?*

– *Milton isn't in.*

– *That's really annoying.*

– *I'm 'very, sorry || I 'can't do 'anything a bout it* || (5, Unit 29, dial. 3).

Власне вибачення було описане як емоційно-нейтральне з відтінком байдужості. Таке сприйняття досягається, на наш погляд, по-перше, прискореним темпом вимовляння; по-друге, короткою паузою на місці синтагматичного шва; по-третє, середнім тональним діапазоном усієї реалізації, а також низькою рівною шкалою у другій синтагмі, монотонний характер якої створюється за рахунок дуже малого контрасту виділеності наголошених складів на фоні ненаголошених. Зазначені просодичні підсистеми свідчать про досить низький ступінь емоційної залученості мовця:

Зіставлення актуалізацій ВВ, які функціонують у побутовій (неофіційні) та діловій (офіційні) сферах спілкування виявило загальну більшу збалансованість інтонаційних параметрів, що оформлюють формальні ВВ. Так, останнім властиві такі просодичні характеристики, як малий контраст між наголошеними й ненаголошеними складами, тобто рівніший розподіл наголосів, простий ритмічний малюнок, ширший спектр діапазону реалізацій (від широкого до вузького), швидший темп, більша кількість емоційних пауз, що призначені надавати певним словам особливої ваги. Аудитори зауважували, що такі паузи більш-менш свідомо вживаються мовцями у формальних ситуаціях для підсилення значення слів, створення ефекту додаткової емоції (пор. з паузами хезитації, які більш властиві неформальним ВВ і свідчать про нижчий ступінь контрольованості мовлення). Емоційно-нейтральним ВВ у діловій сфері спілкування притаманний більший лінійний обсяг висловлень (більша кількість інтонаційних груп в межах висловлень з більшою кількістю ритмогруп в кожній інтоногрупі).

Отже, проведений фонетичний експеримент підтвердив, що контекстуальні риси соціокультурних ситуацій функціонування висловлень-вибачень, зокрема соціальний характер стосунків між комунікантами, спричиняють інтонаційну варіативність останніх щодо їх просодичного інваріанту.

Перспективний напрямок подальших досліджень вбачається у комплексному вивченні психо-, соціо- та прагмакомунікативних характеристик ВВ, які є досить надійними показниками модального і конситуативного оточення мовленнєвих утворень, на лексико-синтаксичну структуру зазначених висловлень.

Просодичне моделювання офіційних ВВ відбувається за рахунок акцентно-ритмічного компоненту, тонального діапазону реалізацій, темпоральних характеристик та характеру паузальної структури/ членування зазначеного типу висловлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Калита А.А.* Експериментально-фонетичні дослідження: підходи, напрями, аспекти // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія. – Вип. 3 (А). – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – С.13-20.
2. *Швейцер А.Д.* Современная социалингвистика: Теория, проблемы, методы. – М.: Наука, 1976.
3. *Вежбицка А.* Речевые акты: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С.251-275.
4. *Olshstein E., Cohen A.* Apology: A Speech-Act Set // Sociolinguistics and Language Acquisition. – Rowley, Massachusetts: Newbury House, 1983. – P.18-36.
5. *Шевченко Т.И.* Коммуникативные функции социальной вариативности интонации (экспериментально-теоретическое исследование на материале английского языка): Автореф. дис. ...д-ра филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М.Горького. – М., 1990.
6. *Brazil D.* The Communicative Value of Intonation in English. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
7. *Cruttenden A.* Intonation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
8. *Черемисина-Ениколопова Н.В.* Законы и правила русской интонации. – М.: Флинта-Наука, 1999.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Hartley B., Viney P.* Streamline English. Connections. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – Audio Cassette.
2. *Soars J. and L.* New Headway Intermediate. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 160 p.
3. *Jones L., Alexander R.* International Business English. A Course in Communicative Skills. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 313 p.
4. *Barnard R., Cady J.* Business Venture 2. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 112 p.
5. *Хейз С., Линтон Р., Игнатова М.В.* Лингафонный курс английского языка. – Минск: ДСК, 1999. – 237 с.

ЕМОТИВНИЙ ФОН ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Мета. Проаналізувати, яким чином емотивний фон художнього тексту визначає специфіку емотивності.

Актуальність дослідження. Звернення до дослідження нерозв'язаних питань лінгвістики емоцій зумовлює важливість проблеми, якій присвячена дана стаття. Враховуючи важливість питання розуміння художнього тексту, у цьому дослідженні здійснюється спроба його аналізу за допомогою розгляду особливостей емотивного фону художнього тексту.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані фрагменти художнього твору видатного письменника сучасності Габріеля Гарсія Маркеса

Вибудовування системи доказів здійснюється згідно матеріалів художніх текстів видатного письменника сучасності Габріеля Гарсія Маркеса.

Емотивний фон художнього твору будується за принципом загальності фонових знань автора і адресатів тексту. Письменник відбирає у темах майбутніх творів такі епізоди життя, які, на його думку, будуть зрозумілими для читача, будуть відповідати його емоційному світу, викличуть відповідні почуття. На цьому свідомому відборі ґрунтується естетичний вплив твору, без якого не може відбутися художній текст.

Ефект співчуття (мета художнього твору) у тексті досягається у тому випадку, якщо відбувається співпадиння мети автора повідомити читачам “велику правду про світ” і бажання адресата опанувати цю правду.

Відображення у художньому творі мотивів для емоцій знаходиться у відображенні типових ситуацій, маркованих емоційністю. В когнітивній науці встановлено, що письменнику не завжди необхідно точно визначати емоцію; якщо в ситуації, що описується умова, яка її викликає, можна вважати, що відчувається саме ця емоція. Той факт, що мільйони читачів протягом десятиріч і навіть сторіч на базі описаних ситуацій роблять досить схожі висновки про емоції, дає привід вважати, що “ця теорія не може бути досить не вірною [1:317].

Це положення підкреслює важливу роль емотивних тем, які базуються на знанні прецедентних емоційних ситуацій, в формуванні емотивного змісту текстів ХС. Преферентичними силами у виборі теми художнього тексту визнаються, перш за все, основні конфлікти епохи, але такі теми, як любов, дружба, зрада і т. і., розглядаються в усі часи як скріпа своєрідних принципів конструкції [2:270].

На наш погляд, не буде перебільшенням сказати, що тематична структура усіх текстів ХС базується на емотивних темах, які являють собою багаточисленні варіації відображення універсальних емоційних ситуацій (*смерть, небезпека, влада, хаос, любов*) [3:128]. Ці теми здатні виступати у якості основних тем текстів, складати основу сюжету твору. Прикладом може бути перелік назв творів і новел, де є різноманітні згадування теми кохання у творчості Маркеса: “Любов у час холери”, “За любов'ю неминучість смерті”, “А смерть завжди надійніша за любов”.

Теми, багаторазово відображені в різних варіантах, які базуються на знанні прецедентних емотивних ситуацій, створюють емотивний фон тексту, який облігаторно присутній у всіх художніх текстах. З цієї позиції є важливою класифікація підстилів художньої літератури, яка запропонована І.Р.Гальперінім. Разом із драматургією і поезією, в ній відокремлюється підстиль “емотивної прози”, який складає прозаїчні твори усіх жанрів.

Емотеми, які засновані на знанні емоційних прецедентних ситуацій, здатні виступати не тільки у статусі головної теми тексту, але й як мікротеми. Це дозволяє виокремлювати емотивні елементи у змісті творів так званої “інтелектуальної” прози: у жанрах філософського роману (до яких належить творчість Маркеса), політичного роману та ін. Згідно цих матеріалів, для таких творів характерна присутність тем “влада”, “любов”, “небезпека”, які використовуються як мікротеми (підтеми) . Це ми можемо спостерігати у романах Маркеса. Наявність у тексті емосем, які складають основу “інтриги” і формують сюжетну лінію, напевно, можна розглядати як головну ознаку, відокремлюючи її від документа або хроніки.

Характер емотивності текстів ХС передбачають як жанрові особливості текстів, так і індивідуальні авторські прихильності, емоційність мовної особистості автора. Наприклад, у літературознавчих роботах багаторазово йдеться про лаконічність та невелику кількість емоцій Маркеса. Але, на наш погляд, це досить поверхнева думка. Автор цілком має право обрати засіб реалізації емотеми. Для епізодів творів Маркеса характерним є експліцитне визначення характеру емоції описаної ситуації (оцінка даної ситуації з точки зору емоційної модальності). Названа автором емоція у таких випадках пропонується як узагальнення представленої ситуації або передусь розповіді:

Al anochecer, mientras ella se quedaba barloventando en las sombras de la plaza, Aureliano pasaba por el corredor como un extraño, saludando apenas a Amaranta Úrsula y a Gastón que de ordinario cenaban a esa hora, y volvía a encerrarse en el cuarto, sin poder leer ni escribir, ni siquiera pensar, por la ansiedad que le provocaban las risas, los cuchicheos, los retozos preliminares, y luego las explosiones de felicidad agónica que colmaban las noches de la casa [Márquez:160].

Rebeca quedó tan preocupada con el enigma, que se lo cantó a José Arcadio Buendía y éste la reprendió por dar crédito a pronósticos de barajas, pero se dio a la silenciosa tarea de registrar armarios y baúles, remover muebles y voltear camas y entabladas, buscando el talega de huesos [Márquez:33].

У інших фрагментах творів не дається експліцитна оцінка емоційної ситуації, але сама ситуація передається повністю. Характер емотивності у даному випадку визначається на основі емоційного досвіду читачів, який дозволяє їм безпомилково класифікувати представлену ситуацію за шкалою людських цінностей. Динамічний характер таких епізодів має потужну емоційну силу і сприяє включенню читача у рух дії твору:

-Yo en su lugar no pensaría lo mismo -dijo el coronel.

Se sentó con las piernas cruzadas, fija la mirada tranquila en el hombre inclinado sobre el escritorio. Un hombre pequeño, voluminoso pero de carnes flácidas, con una tristeza de sapo en los ojos [Márquez 2:25].

Rebeca quedó tan preocupada con el enigma, que se lo cantó a José Arcadio Buendía y éste la reprendió por dar crédito a pronósticos de barajas, pero se dio a la silenciosa tarea de registrar armarios y baúles, remover muebles y voltear camas y entabladas, buscando el talega de huesos [Márquez:34].

Але, у багатьох випадках, буває достатньою лише вказівка на відому емоційну ситуацію. І в цьому випадку автор відтворює лише її символи (атрибути) або асоціати. В текстовому відбитті ці атрибути відіграють стимулюючу роль, яка актуалізує у свідомості читача всю ситуацію і пов'язані з нею емоції:

Úrsula se quedó una fracción de segundo con la boca abierta, lo miró a los ojos, lanzó un grito y saltó a su cuello gritando y llorando de alegría. Era José Arcadio [Márquez:39].

Необхідно зазначити, що характерною рисою художніх творів Маркеса є їхній політематизм. Ця якість ХС обумовлена можливістю комбінації раціональних і емотивних

тем, а також можливістю використовувати в одному творі зібрання емотем різного статусу і змісту.

Навіть на рівні реалізації емотем одного типу (які базуються на знанні прецедентних емоційних ситуацій) можливо виокремити різноманітні засоби демонстрації емоційного у тексті. Так, твір “Полковнику ніхто не пише” реалізує багато емосем як підтеми: “надія полковника”, “відчай дружини” та ін. У найфундаментальнішому творі автора “Сто років самотності” дослідження головної теми самотності людини надається через відтворення мікротем “смерть”, “містика”, “любов”. Емотеми у тексті можуть будуватися послідовно і складати основу змісту тексту або посилювати зміст інших тем тексту і займати певне місце у складній тематичній ієрархії твору.

Більш ефективним засобом представлення емотивного змісту у текстах ХС є сполучення емотем різних типів. На відміну від інших функціональних стилів, у художньому тексті важливу роль набуває емотема, яка базується на експлікації емоційного стану. В художньому тексті сприйняття даних емотем здійснюється згідно з наступним принципом: *Я переживаю те, що було вже пережито і отримую новий досвід.*

Когнітивною лінгвістикою встановлено: чим важливішою є частина тексту, тим більше в ньому емоцій, які передаються різноманітними методами [4:142-143]. У цьому сенсі введення емотеми, яка базується на експлікації емоційних станів персонажів, є найбільш зручним прийомом збільшення емотивного обсягу змісту тексту.

У творі “Сто років самотності” основна емосема “самотність” (яка винесена навіть у назву) постійно підсилюється мікротемами, які експлікують стан відчаю, страху, невпевненості і люті перед могутністю Самотності:

Ansioso de soledad, mordido por un virulento rencor contra el mundo, una noche abandonó la cama como de costumbre, pero no fue a casa de Pilar Ternera, sino a confundirse con el tumulto de la feria [Márquez 1:15].

Descuidó el trabajo. La llamó muchas veces, en desesperados esfuerzos de concentración, pero Remedios no respondió. La buscó en el taller de sus hermanas, en los visillos de su casa, en la oficina de su padre, pero solamente la encontró en la imagen que saturaba su propia y terrible soledad [Márquez 1:29].

Самопроникнення тем, які базуються на знанні прецедентних емоційних ситуацій експлікує емоційні стани героїв і тим самим збільшує вплив письменницького слова, тому що при сприйнятті тексту читач “вмикає” усі механізми обробки інформації – і раціональні, й емоційні. Актуалізація знань читача про емоційні ситуації і одночасно активізація його власного хвилювання свідчить про безумовний емоційний ефект твору і свідчить про його психологічну достовірність.

Для відтворення станів, відчуттів, почуттів, вживається такий засіб експлікації емоцій як опис. Опис – це “статичний” компонент тексту, на відміну від розповіді – його “динамічного” компонента [4:143]. На думку дослідників, саме сполучення статичних і динамічних компонентів створює художній текст.

Динамічний характер емоційних хвилювань, складне сплетіння в них різноманітних емоційних поштовхів робить неможливим однослівне визначення емоційного стану. Бажання максимально точного опису складного відчуття обумовлює необхідність звертання до різних складових емоційного хвилювання. У зв’язку зі специфікою відображення емоційних явищ (неможливістю адекватного відтворення внутрішнього хвилювання раціональними засобами) найбільш продуктивним є їх відображення за допомогою образу або через опис фізичних реакцій [5:327]:

Durante varios días anduvo por la casa con la mano metida en un tazón con claras de huevo, y cuando sanaron las quema duras pareció como si las claras de huevo hubieran cicatrizado también las úlceras de su corazón [Márquez 1:49].

Y no dijo nada más porque lo estremeció la caliente y profunda palpitación del animal. Pensó que nunca había tenido una cosa tan viva entre las manos [Márquez 2:39].

Емоційні стани героїв також можуть передаватися іншими “статичними” епізодами. Традиційним є вживання опису природи для передачі емоційних відчуттів людини. У Маркеса ми також можемо побачити даний прийом. Наприклад, у творі “Полковнику ніхто не пише” найкращі надії головного героя пов’язані з очікуванням кінця дощу, який йде безперестанку:

Agonizó muchas horas en el excusado, sudando hielo, sintiendo que se pudría y se caía a pedazos la flora de sus vísceras. «Es el invierno», se repitió sin desesperarse. «Todo será distinto cuando acabe de llover.» [Márquez 2:21].

Діалог є також особливим способом експлікації емотивної семи. Репліки пресонажів, за допомогою яких емоційний стан може бути не описаним, а вираженим [4:145]. На прикладі досліджуваних творів ми можемо впевнитися у правдивості цієї думки:

-Ven, por Dios -le gritaba-. ¡Ya basta de locuras!

Los soldados los apuntaron. -¡Suelte a ese hombre, señora -gritó uno de ellos-, o no respondemos! [Márquez 1:50].

Емоційні хвилювання персонажів художнього твору складають елемент емотивного фону тексту, тому що вони належать до зображеної реальності:

«Era Aureliano -gritó, corriendo hacia el castaño para darle la noticia al esposo-. No sé cómo ha sido el milagro, pero está vivo y vamos a verlo muy pronto.» Lo dio por hecho. Hizo lavar los pisos de la casa y cambiar la posición de los muebles [Márquez 1:52].

Емотеми даного типу виступають у текстах ХС у більшості випадків як мікротеми, але іноді можуть мати і статус більш великих одиниць. Наприклад, твір “Полковнику ніхто не пише” являє собою хроніку очікування щастя героєм твору (під щастям розуміємо лист, на який чекає полковник протягом багатьох років) :

El coronel observó la casilla que le correspondía en el alfabeto. Una carta aérea de bordes azules aumentó la tensión de sus nervios..... El coronel se sintió avergonzado.

-No esperaba nada -mintió. Volvió hacia el médico una mirada enteramente infantil.-Yo no tengo quien me escriba [Márquez 2:10].

Експлікація емоційного стану як такого може бути основною темою твору. Це твердження цілком можна віднести до творів Маркеса. Протягом усього роману автор демонструє те нервово напруження, в якому вже багато років існує його Полковник. Це напруження розповсюджується на його родинні стосунки, на його фанатичне захоплення півнем:

«Estoy dispuesta a acabar con los remilgos y las contemplaciones en esta casa», dijo. Su voz empezó a oscurecerse de cólera. «Estoy hasta la coronilla de resignación y dignidad.» El coronel no movió un músculo.

-Veinte años esperando los pajaritos de colores que te prometieron después de cada elección y de todo eso nos queda un hijo -prosiguió ella-. Nada más que un hijo muerto. El coronel estaba acostumbrado a esa clase de recriminaciones.

-Cumplimos con nuestro deber -dijo [Márquez 2:29].

Емотеми даного типу спрямовані на емоційну “частину” особистості адресата, і сприяють збільшенню впливової сили тексту.

У тематичному різноманітті тексту ХС важливе місце займають емотеми, які базуються на категорії ненорми. Будь-який художній текст за своєю суттю є ірраціональним, його зміст побудований на основі перенесення реальної дії до уявлення і моделювання нових, можливих світів тексту.

Для творів таких жанрів протиставлення зображуваного логіці, раціональності є основним принципом формування змісту. Відомий дослідник В.І.Болотов на базі вивчення змістових порушень в тексті виокремлював основні типи “аномалій”, які є основним джерелом емоційного ставлення читача до твору. Ці аномалії є своєрідними ситуаціями, які відображають ненормативні відношення у системі людина-природа, людина-всесвіт, людина-час, людина-її вік, діяльність-людина та ін. [6:23-38]. Одним з яскравих прикладів є повернення “мертвого” Мелькіадеса у романі “Сто років самотності”:

De modo que todo el mundo se fue a la carpa, y mediante el pago de un centavo vieron un Melquíades juvenil, repuesto, desarrugado, con una dentadura nueva y radiante. Quienes recordaban sus encías destruidas por el escorbuto, sus mejillas flácidas y sus labios marchitos, se estremecieron de pavor ante aquella prueba terminante de los poderes sobrenaturales del gitano. El pavor se convirtió en pánico cuando Melquíades se sacó los dientes, intactos, engastados en las encías, y se los mostró al público por un instante un instante fugaz en que volvió a ser el mismo hombre decrepito de los años anteriores y se los puso otra vez y sonrió de nuevo con un dominio pleno de su juventud restaurada[Márquez 1:5].

Слід додати, що при реалізації емотеми, створеної на категорії ненорми, Маркес, все таки, зазвичай, спирається на емотеми іншого типу (які вказують на типові ситуації або описують реальні емоційні хвилювання). Можемо припустити, що саме сполучення різних типів емотем робить текст психологічно достовірним, а зображення навіть самих фантастичних епізодів твору (і повернення Мелькіадеса, і чарівний Макондо) – правдивим. На такий особливості і базується зміст роману “Сто років самотності”, в якому щільно переплітається реальне і фантастичне, побутове і величне, конкретне й абстрактне. Згадаємо пророцтва Мелькіадеса і сцену народження дитини:

Aureliano no pudo moverse. No porque lo hubiera paralizado el estupor, sino porque en aquel instante prodigioso se le revelaron las claves definitivas de Melquíades, y vio el epígrafe de los pergaminos perfectamente ordenado en el

tiempo y el espacio de los hombres: El primero de lo estirpe está amarrado en un árbol y al último se lo están comiendo las hormigas [Márquez 1:172].

Sólo cuando lo voltearon boca abajo se dieron cuenta de que tenía algo más que el resto de los hombres, y se inclinaron para examinarlo. Era una cola de cerdo [Márquez 1:170].

Сприйняття “аномальних” ситуацій в тексті потребує від адресата певних зусиль, пов’язаних з необхідністю зміни особистого ментального стану у процесі читання. У зв’язку з цим, включення таких емотем у структуру художнього тексту можна розглядати як засіб активізації уваги і зацікавленості читача – психологічних станів, які складають основу емоційного сприйняття [3:128-129].

Ця особливість емотем, які базуються на категорії ненорми, обумовлює їхню важливу роль у формуванні змісту художніх творів багатьох жанрів. Емоційне сприйняття тексту залежить від тієї емоції, яка задається спочатку. Введення “аномальних” епізодів у текст твору обумовлює появу контрастних емоцій і робить необхідним більш детальний аналіз змісту твору. Наприклад, початкова характеристика суб’єкту (у даному випадку це опис життя полковника Ауреліано Буендіа), продемонстрований через ситуацію нормативного відношення “характер суб’єкту-дія”, викликає яскраво виражену позитивну оцінку (“сильна і життєлюбна людина”). Однак, продовження твору вже не відповідає такому висновку, оскільки полковник прожив життя, наповнене насильством, але насильницька смерть приходила до інших членів його родини. Тим самим, емотема, яка базується на категорії ненорми, трансформується в яскраво виражену оцінку співчуття усім членам цієї родини. Емотема, яка базується на категорії ненорми, гармонійно входить до загальної тематичної структури твору і легко взаємодіє з іншими емотемами. На відміну від роману “Сто років самотності”, головний герой іншого твору “Полковнику ніхто не пише” з самого початку

отримує позитивну оцінку, у романі немає ніяких контрастів, аресат лише співчуває нещасному полковнику:

La mujer lo esperaba.

-Nada -preguntó.

-Nada -respondió el coronel.

El viernes siguiente volvió a las lanchas. Y como todos los viernes regresó a su casa sin la carta esperada [Márquez 1:170].

Висновок. Таким чином, на основі аналізу емотивного фону текстів ХС можна зробити висновок, що художні тексти мають складні взаємодії емотем різних типів. Емотивний фон текстів ХС характеризується політематизмом, складною взаємодією декількох емотем одного та різного типів.

Емотеми в художніх текстах здатні не лише дублювати або компенсувати зміст раціональних та інших емотем, але й виконувати заступаючу функцію, тобто складати основний зміст тексту. До емотивного фону також слід віднести усі емоції персонажів (наприклад, в діалогах), тому що вони є лише проєкцією узагальнених реальних почуттів.

ЛІТЕРАТУРА

1.Ортони А., Клоур Дж., Коллінз А. Когнитивная структура эмоций // Язык и интеллект. - М.:Прогресс, 1995 - С.314-384. 2.Тынянов Ю.Н. Литературный факт. - М.: Высшая школа, 1993. 3.Kneepkens E.W.E.M., Zwaan R.A. Emotions and Literary Text Comprehension // Poetics. - V. 23. - 1994 - 1995. - P.125 - 138. 4.Dijkstra K., Zwaan B., Graesser A., Magliano J. Character and Reader Emotions in Literary Texts // Poetics- V. 23. - 1994. - P.139-157. 5.Ekman P. Expression and The Nature of Emotion // Approaches to Emotion. - K. Scherer and P. Ekman (Eds). - New York, 1984. - P.319-340. 6.Болотов В.И. Эмоциональность текста в аспектах языковой и неязыковой вариативности. Основы эмотивной стилистики текста. - Ташкент.: Фан, 1981.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Gabriel Garcia Marquez «Cien años de soledad» ([http: www.español.net.ru/2004p](http://www.español.net.ru/2004p)). 2.Gabriel Garcia Marquez «El coronel no tiene quien le escriba» ([http: www.español.net.ru/2004p](http://www.español.net.ru/2004p)).

АРТЕМОВА Л.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ ТА ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ОЦІННО-ЕМОТИВНОЇ ДОМІНАНТИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ІСПАНСЬКОЇ АНАЛІТИЧНОЇ СТАТТІ

Особливий характер експресивності іспанських статей аналітичного жанру створюється завдяки подачі суб'єктивної оцінки, тенденції до емоційного зображення дійсності, особистісній авторській інтерпретації фактичного матеріалу, представленню різних позицій, точок зору щодо певної проблеми. Оцінність та емотивність як одні із параметрів експресивності (за А.В.Масловою) є домінантними рисами, котрі визначають характер аналітичного мовлення. Завдяки їх взаємодії виокремлюється експресивний план виразу змісту тексту, що сприяє досягненню прагматичних завдань публіцистичної форми мовленнєвого спілкування [1:185], дослідження якого є **актуальним** на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки.

Вважається, що експресивність тексту в основному створюється завдяки емотивності, яка є її “ядром”, пронизуючи усі мовні структури, вона сприяє створенню яскравості, динамічності, гармонічності описів у тексті об'єктів, явищ, подій, допомагає розкрити внутрішні зв'язки, робить акцент на найбільш значимих поняттях. Авторські емоційні переживання, імпліцитно або експліцитно виражені у корпусі аналітичної статті, визначають, проєктують можливу читацьку інтерпретацію публіцистичного тексту. Безсумнівним є той

факт, що емоції різних знаків насичують кожен аналітичний публікацію, існуючи у відображеному вигляді. У процесі інтерпретації прочитаного, адресат реконструює образ текстової дійсності, ґрунтуючись на власних отриманих емоціях [2:68].

Водночас переважна більшість вітчизняних та російських дослідників наголошує на домінуванні оцінності, а саме, на зумовленості характеру публіцистичного мовлення соціальним оцінним фактором (О.М.Васильєва, Д.П.Вовчок, Л.Г.Кайда, О.І.Мамалига, А.Б.Швець), зважаючи на той факт, що практично всі прагматичні установки публіцистичних текстів спрямовані на оцінку. Загалом розглядаючи категорію оцінки, слід відмітити її “всюдисутній” характер, бо вона включається у будь-який процес пізнання, оскільки людина оцінює кваліфікує навколишнє середовище і себе у ньому. Однак оцінка обумовлена системою цінностей, існуючих у певному суспільстві, тобто, оцінність є етно- та культурно детермінованою категорією. Окрім того, оцінка є суб’єктивно детермінованою, атропоцентричною: оцінюючи предмет, явище, подію людина “проводить” його ознаки через свою свідомість, а на результаті позначаються природа людини, її сутність, її система цінностей [3:144-146].

Гіпотеза: ми вважаємо, що оцінність та емотивність проявляється в тексті аналітичних статей поєднано, виступаючи в органічній єдності, частково накладаючись, частково доповнюючи один одного.

Метою цієї статті є підтвердження гіпотези про оцінно-емотивну складову експресивності як домінанту для іспанської статті аналітичного жанру, а також розгляд градації та наближення як засобів інтенсифікації цієї домінанти.

Взаємопроникнення категорій емотивності та оцінності пояснюється сприянням емоційного плану тексту його оціненню адресатом. Розглянемо приклад з коментаря, в якому емоції, що переживає журналіст, домінують і впливають на відбір лексичного та синтаксичного матеріалу: *La amenaza de la gripe aviar y su pandemia nos está tocando a todos las narices. Parece mentira que un organismo como la OMS, en lugar de promover y proporcionar la salud, esté llevando el pánico a medio mundo y aterrando al otro medio. (...) Antes de preocuparse de qué se hará cuando llegue, preocúpese de que no llegue. Y no siembre la alarma, ni engorde los presupuestos preventivos, ni desparrame el “Apocalipsis Now” por doquiera. Que bastantes espantos hemos sufrido desde el tsunami del 26 de diciembre pasado hasta ahora. Démosle un descanso al infortunio (M1).* Автор висміює позицію міжнародної організації здоров’я у боротьбі з пташиним грипом. Сатиричний тон відчувається на рівні відбору лексичних одиниць. Наприклад, вживання розмовних виразів *nos está tocando a todos las narices, parece mentira*. Гра слів, побудована на переформулюванні, (*Antes de preocuparse de qué se hará cuando llegue, preocúpese de que no llegue*) вносить відтінок насмішки, сарказму, висміювання тактики організації. Полісиндетон, побудований на паралелізмі за допомогою заперечних часток *ni*: (*Y no siembre la alarma, ni engorde los presupuestos preventivos, ni desparrame el “Apocalipsis Now” por doquiera*) можна розглядати як висхідну градацію, побудовану на дієсловах сіяти (тривогу), збільшувати (превентивні міри), розповсюджувати (Апокаліпсис). Більшість уживаних у статті лексичних одиниць несуть негативну забарвленість *amenaza, pandemia, pánico, aterrar, espantos, sufrir, infortunio*. Опозиційний тандем, що змальовує роботу організації – *promover y proporcionar la salud // llevar el pánico a medio mundo y aterrar al otro medio* – де перший компонент має позитивну, а другий негативну оцінку, лише підкреслює неправильність обраного організацією шляху. Іронічний характер статей підсилює оцінну (негативну) програму висловлювань завдяки емотивній насиченості мовної тканини матеріалу. Текст показує оцінку журналіста, яка доповнюється емоційними відтінками, що проявляються у доборі лексичного матеріалу, у структурі речень, і створює відповідний фон висловлювання. Емоційно-сміслові переживання слугують для

спонування адресата до діяльності, направленої на усвідомлення змісту на основі оцінки суб'єктивної значимості об'єктивних явищ [4:132-136].

Згадана вище прогнозованість прагматичного ефекту програмується *соціально-типізованим ядром* – закріпленим суспільним соціально-типізованим змістом емоцій, яке характеризує емотивні мовні засоби всіх рівнів. Журналіст, опрацьовуючи текст статті, орієнтується на ядро емотивного значення, використовуючи відповідні емоційно забарвлені мовні одиниці. Воно є точкою відліку при формування суб'єктивної, індивідуалізованої, екстеріорізованої емоції читача, через апеляцію до структурованої соціальної емоції. На підтвердження нашої думки про вагомість соціально-типізованого ядра емоцій в реалізації ефективності журналістського мовлення звернемося до прикладу: *Muchos científicos consideran que los grandes simios tienen una mente semejante al niño de cinco años. Y a estos individuos, en fin, les enjaulamos, humillamos, torturamos, exterminamos. Les hemos utilizado durante siglos para hacer espantosas vivisecciones supuestamente científicas y aún ahora seguimos experimentando con ellos (P1)*. У цьому разі загальна експресивність тексту створюється за допомогою значення використаних автором лексичних одиниць (*enjaulamos, humillamos, torturamos, exterminamos, espantosas*). Соціально-типізоване ядро має негативний знак: така оцінка створюється конотацією наведених вище лексичних одиниць, що підкреслюється вживанням дієслів використовувати (*utilizar*), експериментувати (*experimentar*), по відношенню до мавп, які сприймаються автором тексту як живі істоти наділені інтелектом. Окрім того, експресивний потенціал висловлювання збільшується завдяки вживанню висхідної градації *enjaulamos, humillamos, torturamos, exterminamos* (саджаємо у клітки, принижуємо, знущаємося, винищуємо), яка підкреслює спектр ставлення сучасного людства до цих тварин.

Ми розуміємо градацію як ряд компонентів, якими можуть виступати навіть однорідні члени речення, частини складного речення, котрі мають щось спільне у значенні і водночас протиставлені одне одному за інтенсивністю прояву цього спільного. Вони нанизані за принципом наростання чи спадання їхньої семантичної або емоційної ваги у висловлюванні [5:40].

Наші спостереження за функціонуванням градації у аналітичних іспанських статтях свідчать про те, що типовим є трьохчленна структура, де останній елемент є найвиразнішим за змістом та експресією. Наприклад: *Ha fijado el precio de la resistencia, que se paga con la soledad, el aislamiento y el abandono en un entorno ciudadano hostil y con una amenaza creciente de ser víctima de una agresión* (ABC1). Повторювані елементи показують ступінь зростання, нарощення ефекту – самотності, усамітнення та покинутості як психологічних феноменів. Приклад демонструє висхідну градацію (інші терміни: клімакс, нарощення, інкрементум): протиставлення посилюється від компоненту до компоненту [6:221], і кожний наступний компонент включає в себе зміст попереднього, поглиблює його, виділяє якийсь новий смисловий відтінок [7:56], відбувається наростання його семантичних та емоційно-експресивних якостей [8:238-239]: *Espero que algún día los españoles, sobre todo los jóvenes, sin prisa, se enteren de Azorín, lo conozcan, aprendan a mirar la realidad actual y pretérita de España con el instrumento que fue elaborando pausamente a los largo de casi un siglo de vida* (ABC2). Висхідна градація будується за допомогою дієслів *se enteren, lo conozcan, aprendan a mirar* (дізнаються, визнають, навчаться). Наведений ряд не створений синонімами, однак у контексті ці дієслова виступають у значенні споріднених або таких, що виражають подібну ідею.

Ми визначили, що типовим для іспанських статей аналітичної групи жанрів, є нарощення оцінно-емотивного компоненту експресивності, що створюється висхідною градацією, побудованою за допомогою іменників, прикметників, дієприкметників, дієслів: 1) *Es la relación de aprovechamiento recíproco entre ETA y el PNV que se viene produciendo desde*

hace muchos años, con los efectos de un exilio constante de miles de vascos, de la deportación hacia el silencio de los que se quedan y de la eliminación física de los que resisten contumazmente (ABC1); 2) *Me provoca una pereza enorme que cada vez que enciendo la tele aparezca la imagen de aquel señor tan desagradable, mediocre, cruel y letal* (M2); 3) *España está tan revuelta y alegre como en vísperas de otra guerra civil, de modo que lo mejor será cambiar el rollo, variar el chip, pegar un salto atrás, que son los mejores para adelantar por sorpresa* (M3). Градаційні синонімічні ряди носять особливий характер експресії, зважаючи на те, що кожна одиниця ряду має самостійне значення, а всі разом, поєднано вони функціонують у взаємодії, чим емоційно підсилюють висловлену думку. Подібний емоційно-експресивний ефект створюється градацією, яка подає ряд односпрямованих одиниць, які різняться за ступенем вияву ознаки [6:41].

Основу висхідної градації або клімаксу складає операція повтору – при сприйнятті цієї стилістичної фігури у процесі дешифрування відбувається визначення ступеню представленості ознаки, що виникає на основі порівняння значень, що співставляються [9:25]. Однак такий повтор виявляє різні відтінки значення, виділяє найістотніше в описаному, служить показником емоційного стану адресанта [10:5]: *El poder es un alto vértigo, una droga dura, una erótica devoradora, y suelen ser las circunstancias adversas las que obligan a abandonarlo, pero no una decisión personal en el momento del éxtasis* (ABC3). У цьому прикладі журналіст порівнює владу із сильним головокружінням, наркотиком та еротикою. Висхідна градація є послідовним переходом до образів або виразів з більшою ступінню яскравості, визначеності, виразності. Дієвість та життєва сила образів у більшості випадків залежить від порядку, в якому вони представлені. Наприклад: *“Hay algunos que especulan con mi edad...”, dijo Francisco Franco en no me acuerdo ya qué descrédito, balbuciente, casi inuadible mensaje navideño, prácticamente póstumo* (M4).

Слід зауважити, що створення градації на основі епітетів-прикметників частотно поєднується у прийом наближення, як один із типових у арсеналі оцінно-емоційних засобів журналіста – це особливо деталізований та ґрунтовний опис певної події, постаті, явища, завдяки якому реципієнт сприймає публікацію як максимально наближену навіть за умови протікання подій у локально та темпорально віддаленому від нього просторі [11:212]: *Da verdadera pena este hombre trémulo, terminal, casi inmóvil, sin apenas signos de vida, al que vimos anteayer a su llegada a Bratislava* (M4). Змальовуючи Папу Іоанна Павла II, як тремтячого, невиліковно хворого, майже нерухомого та без ознак життя, тобто описуючи його фізичний стан, автор створює емоційно насичений образ в уяві читача. Журналістом висувається на чільне місце окрема незначна деталь (у нашому прикладі фізичний стан людини), що привносить багатогранні відтінки у сказане, додаючи оповіді елементів сугестії, витонченості, ерудиції [12:28]. Для іспанської аналітичної статті характерною є фокусація на найбільш яскравому елементі, який запам'ятовується читачем, створює певний емоційний стан, перебуваючи у якому, відбувається сприйняття читачем публікації. Цей прийом характеризує стиль написання критики, певною мірою є притаманним жанрам статті, колонки та коментаря. Наприклад: *La semana pasada, un mañana a las ocho, me sacó del descanso reparador que he venido a buscar en este impresionante rincón de Les Rotes (Denia), al borde del parque natural de Montgó, el traqueteo atronador de una excavadora que se estaba abriendo camino siniestramente, por el monte, en dirección a un chalet deshabitado que su propietario quiere reconstruir. La máquina quebraba los pinos que se le interponían, únicos ocupantes del terreno desde hace década. Juro que el lastimero y fúnebre crujido de cada tronco vencido por la pala inmisericorde habría conmovido hasta al más conspicuo pirómano* (P2). Загалом ряд епітетів, уживаних актором цієї статті, у нашому випадку листа до редакції, можна розмежувати за знаком: “+” – *descanso reparador, impresionante rincón*; “-” – *el traqueteo atronador, se estaba abriendo siniestramente, lastimero y fúnebre crujido, tronco*

vencido, pala inmisericorde. А емоційний стан автора передається читачеві через використані ним лексичні одиниці наведені вище, а також дієслова *quebrar, abrirse el paso, conmover*.

Підсумовуючи, відмітимо, що ми розглядали градацію як риторичну фігуру, що ґрунтується на повторі близьких за значенням лексичних одиниць, з метою насичення висловлювання експресивністю, оцінно-емотивними відтінками, виокремлення домінантних ознак, концентрації уваги читача на релевантних поняттях для сприйняття концепції статті. У тексті іспанської аналітичної статті емотивність та оцінність виступають поєднано, що дає нам право стверджувати про існування позитивної/негативної емоційної реакції адресата. При цьому перевага надається негативній оцінці, як такий, що не є стандартною, унормованою, відповідно стимулює увагу адресата. Також сприйняття матеріалу читачем моделюється автором за допомогою соціально-типізованого ядра, що визначає соціальний характер емоцій. Адресант при розробці концепту тексту апелює до емоційної сфери адресата, до його шкали оцінок. Іспанська стаття аналітичного жанру являє собою текст, чия інформаційна складова поступається за вагомістю образній, експресивній, яку визначає оцінно-емотивна домінанта.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Маслова А.В.* Некоторые онтологические аспекты эмотивности текста // Язык и эмоции / Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена. – 1995. 2. *Баранов А.Г.* Функционально-прагматическая функция текста. – Ростов-на-Дону, 1993. 3. *Приходько Г.І.* Міждисциплінарний характер категорії оцінки // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. пр. – К.: Вид. центр КНЛУ, Вип. 15.– 2005. 4. *Виллюнас В.К.* Психология эмоциональных явлений.– М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. 5. *Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г.* Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. –К.: Либідь, 2001. 6. *Клюев В.М.* Риторика.– М.: Наука, 1999. 7. *Куньч З.* Риторичний словник. – К.: Рідна мова, 1997. 8. *Пономарів О.О.* Стилїстика сучасної української мови: Підр. –3-є вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Навч. книга. – Богдан, 2000. 9. *Яковлев О.Ф.* К построению структурной парадигмы в синтаксической стилистике // Вопросы филологии. – 2000. – №1. 10. *Жук Т.В.* Лесичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості (на матеріалі українських народних казок): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05/ Нац. педагог. ун- т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2005. 11. *Gervera A.* Guía para la redacción y el comentario del texto. – Madrid: Editorial Espasa Calpe, S.A., 1999. 12. *Martín Vivaldi G.* Géneros periódicos. – Madrid: Paraninfo, 1973.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

M1– Sembrar el miedo, Antonio Gala (El Mundo, 16.11.2005, p.3); M2 – Sobredosis de dictador, Carlos Boyero (El Mundo, 16.11.2005, p.60); M3 – Tórtola Valencia, Francisco Umbral (El Mundo, 16.11.2005, p.64); M4 – Juan Franco II, Javier Ortiz (El Mundo, 15.8.2002, p.5); P1 – Hermanos, Rosa Montero (El País, 6.12.2005, p.48); P2 – Fúnebre crujido (El País, 27.7.2002, p.2); ABC1 – El PNV, siempre al fondo (ABC, 25.7.2002, p.7); ABC2 – Azorín, 1902 (ABC, 25.7.2002, p.3); ABC3 – Después de Aznar (ABC, 28.7.2002, p.62).

БАБАШ Г.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ЖІНОЧИЙ ЖУРНАЛ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ (на матеріалі англомовних журналів для жінок)

Постановка загальної проблеми і її зв'язок з науковими завданнями. “Картина світу” являє собою утворений людиною суб’єктивний образ об’єктивної реальності. Тому будь яка картина світу, що утворюється людиною через інтерпретаційні призми, неминуче включає в себе риси людської суб’єктивності.

Для нашого дослідження є важливим введення поняття “гендерної картини світу”, яке було запропоновано О.В.Рябовим [1:17]. Система гендерних відносин впливає на соціальні відносини, які у свою чергу зумовлюють розвиток суспільства. І картина світу корелює з гендерними нормами, ідеалами, репрезентаціями, стереотипами. Гендерна метафора приймає участь у оцінюванні самих різноманітних суспільних та природних явищ, справляючи на них

постійний вплив. Це дозволяє припустити, що у кожній культурі повинна існувати гендерна картина світу. У цьому зв'язку особливої ролі набуває встановлення особливостей обробки, отримання вербалізації та передачі інформації різноманітними соціальними (віковими, гендерними, статусними), етнічними та психологічними групами людей. Взаємодія когнітивних та соціальних аспектів породження мовлення та його сприйняття набуває важливості, оскільки не одна мова не існує поза суспільством і не одне суспільство не обходиться без мови [2:6]. Відносини між мовою та суспільством не є однозначними: з одного боку, фізичне оточення, у якому живе суспільство, знаходить своє відображення у мові, а з іншого боку – соціальне оточення відображається на мові, і часто має вплив на структуру вокобуляра, особливості вербалізації тих чи інших елементів концептуальної картини світу певного соціуму.

Постановка завдання. Приділити максимальну увагу відображенню когнітивного світу сучасної жінки у журнальному дискурсі для жінок на матеріалі таких жіночих журналів як “Glamour”, “Cosmopolitan”, “Eve”, “Marie Claire” та “Red”.

Завдання дослідження. В нашому дослідженні ми звернемось до того, як за допомогою мовних засобів експлікується жіночість у журнальних публікаціях, з якими ключовими концептами пов'язана інтерпретація цього образу. В даній роботі ми поставили перед собою завдання дослідити відображення у жіночому журнальному дискурсі когнітивний світ сучасної жінки. Завданням нашого дослідження є встановити, які концепти є базовими для формування жіночої мовної картини світу у журнальному дискурсі. Кожен дискурс є одним з “можливих світів” – світом особистості, яка його породжує [3:44]. Таким чином антропоцентрична природа дискурсу обумовлює використання дискурсивного підходу для моделювання мовленнєвої поведінки особистості.

Актуальність дослідження Людина у двох її проявах – чоловіка й жінки привертає увагу багатьох дослідників [4:142-147; 5:110-122]. Проте концепт ЖІНКА втілений в сучасних англomовних журналах для жінок не досліджувався. У сучасній лінгвістичній парадигмі концепт трактується як двоїста ментальна сутність, що має два плани [6:7]. У мовленнєвому плані концепт постає як реальність, що віддзеркалюється у свідомості через мову. У розумовому плані в концепті вбачається образ, в якому втілюються певні культурно зумовлені уявлення мовців про навколишній світ. Концепт сприймається як комплексне багатомірне соціопсихологічне і культурно значуще утворення, що співвідноситься як з колективною, так і з індивідуальною свідомістю.

Будучи „концентрами” знань та інформації про актуальний чи ймовірний стан справ у реальному світі, концепти вибудовують ієрархічно організовану ККС, що формується загальними фоновими знаннями людей, соціокультурним середовищем, усім ціннісним досвідом даної лінгвокультурної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З моменту свого народження людина пізнає оточуючий світ, вчиться розрізняти предмети, співставляти їх один з одним, робити узагальнення, вчиться обробляти і запам'ятовувати значну кількість інформації, виражати результати своєї діяльності за допомогою мови. У результаті в людини формуються загальні поняття, що потому об'єднуються у систему знань про світ – концептуальну картину світу. Ця система складається із концептів різного рівня складності та абстракції, сформованих різними способами.

Проблеми концептуальної картини світу (ККС), концептів, їхніх мовних репрезентантів займають одне з провідних місць у сучасній мовознавчій парадигмі [7:12-25; 6:7; 8: 4]. За основу лінгвістичних досліджень береться людина.

Наукові результати. Під ключовими концептами, або концептами домінантами, мовної особистості розуміють концепти, що мають вирішальне значення для їхнього мотиваційного рівня. Такі концепти не тільки займають центральне положення в

індивідуальній концептуальній системі, а й виступають у ролі смислових організаторів інших концептів. На вербальному рівні значущість певних концептів для індивідуальних ККС можна визначити через аналіз тематичного репертуару та різноманітність мовленнєвих засобів в їхньої реалізації. Крім того у дискурсі такі концепти набувають смислового та емоційного виокремлення. Основними засобами досягнення концептуального виокремлення виступають образні засоби, а також емоційна лексика й інтенсифікатори.

Перше враження про людину, а особливо про жінку, формується на основі сприйняття її зовнішності, що у першу чергу, визначає загальне ставлення симпатії чи антипатії до неї

Жіноча краса у всі часи була гордістю їїволодарки, предметом заздрості інших жінок і об'єктом поклоніння чоловіків. Згідно загальноприйнятої думки призначення жінки – зачаровувати та захоплювати чоловіків, тому концепт КРАСА є одним з базових концептів журналу і реалізується за допомогою преферійних концептів таких як МОДА, ЗДОРОВ'Є. Концепт КРАСА активується у рубриці лексею BEUTY і реалізується за допомогою таких лексичних одиниць як *fashion, style, beautiful, glamorous, amazing, gorgeous etc*; словосполучень *to look pretty, to look cute*, таких метафоричних дескрипцій, як *bee-stung lips, sun-kissed lips*:

Bee – stung lips maybe incredibly alluring but they are hard to achieve (COSMOPOLITAN, 2004).

“Sun- kissed, sexy and natural – but finished”, is how Charlotte Tilbury describes her summery look for Matthew Williamson. “Flush peach blush on to tanned, dew skin, and avoid using foundation. Just mix concealer and moisturiser on the back of the hand to cover redness or blemishes.”

Ці концепти на граматичному рівні реалізуються за допомогою модальних дієслів та імперативних речень, тому що матеріали через які реалізується дані концепти виглядають у ролі поради: що носити, як виглядати, як накладати макіяж.

You should buy shirts with detail across the chest are– ruching or ruffles work brilliantly to make the area appear fuller. You could also try shirts with coloured panels across the front (COSMOPOLITAN, J-2004).

To achieve naughty – girl tousled’ do like Karen Molder’s, put slightly damp hair in high ponytail, then divide in three and wrap each section around midsize Velcro roller. Spray on volumizer, hit with blow – dryer; let sit while you do face... (COSMOPOLITAN, MAY-1996).

Також реалізація концепту відбувається за допомогою назв матеріалів, розташованих у рубриці: “4 Ways to sexy”, “Help! Make over my make-up bag” “Perfect skin all tied up”, “Looks Fixers: Your Lip Shape”, “Beauty on the couch”, “Fast beauty” etc.

Концепт КРАСА тісно перетинається з концептом ЗДОРОВ'Я, і це є цілком зрозуміло, тому що для кожної жінки краса без здоров'я не можлива. Так наприклад стаття SKIN CARE: THE FUTURE пропонує новомодні види лікування різних захворювань шкіри. У цій статті вживана багато спеціальної медичної лексики: *toxin, dead skin, fatty tissue, ultrasound, cell energy, blood flow*.

The Ultracell Cellulite treatment involves cleansing and exfoliating the skin to remove dead cells. After a cream is applied, ultrasound waves target the skin for 10 to 15 minutes. Toxins are drawn to the surface and dead skin around the cells starts to fall away (COSMOPOLITAN, 2004).

Аналіз шкіряних хвороб подано за формою:

- What happens?
- Recovery:
- Risk:
- Cost and availability;
- Pain:

- *Permanence:*
- *Others to try.* Таким чином ми бачимо стаття подано у жанрі історія хвороби.

Концепт ЗДОРОВ'Є, активується у рубриці лексемою Health. У цій рубриці ми зустрічаємо велику кількість медичних термінів: *menstrual cycle, oestrogen, hormones, metabolism, body temperature, thyroid dysfunction.*

Insomnia, moodiness, headaches, bloating, irritability and depression – for sufferers of Pre Menstrual Syndrome (PMS), the monthly cycle is a hormonal roller coaster that wreaks havoc, not only on their health, but also on their peace of mind, relationships and work (At bursting point PMS).

“Just before Christmas, her doctor diagnosed the problem: Two of her heart valves were staying open longer than they should, causing blood to be regurgitated back through the heart. The fatigue, moodiness and memory loss lessened when she stopped taking fen-phen, but the damage to her heart is permanent and greatly increases her risk of having a heart attack or stroke.”

Ми бачимо, що назви статей розташованих у рубриці також реалізують концепт здоров'я: *“Blame it on your hormones”, “At bursting point PMS”, “Detox the easy way”, “New, No – Hassle Birth Control”, Health Report: my prescription couldn't kill me... could it?”.*

Жінку завжди вважали домогосподаркою, вона виконувала всі домашні обов'язки. Одним з таких обов'язків було збереження комфорту у домі. Це підтверджує нашу думку про те, що концепт ДІМ відіграє ключову роль у концептуальній картині світу сучасної жінки і виступає однією з ціннісних домінант й суттєво впливає на інші концепти сучасної жінки. Навкруги центрального для сучасної жінки концепту ДІМ концентруються тісно пов'язані з ним концепти КУЛІНАРІЯ та САД

Концепт ДІМ активується у журналі лексемою Home. Концепт “ДІМ” реалізується наступними лексемами: *living room, top-floor flat, pine bed, a bedside table, a kitchen table, floorboards*; метафоричними дескрипціями: *homey treasures, drenched in light, breathtaking views.*

With its homey treasures, such as bunting cushions, bags and hand-knitted children's clothes; the emphasis is on pattern, detail, natural textiles and hand-styling....

The flat boasts classic nautical styling and is drenched in light, even in the winter, making in the epitome of coastal style.... In the bedroom, a pine bed left over from the flat's holiday-let is painted white, and the bedside tables are wooden tea chests. A collection of mismatched chairs, found at the local tip and given a lick of paint, flank the kitchen table that was once her brother's desk. But most ingenious of all is the coffee table in the sitting room, made from sledge (Red, April - 2004).

Також цей концепт реалізується у назвах наступних публікацій: *“As if by magic: it only takes minutes to conjure up something to brighten your home,” “Sweet dreams are made of this: Beautiful beds and bedding for restful slumbers”, “Make your living space sparkle”.*

Концепт ДІМ знаходиться у тісному зв'язку з концептом КУЛІНАРІЯ тому що як ми вже казали жінка є домогосподицею, а кожна домогосподиня повинна вміти смачно готувати для того щоб годувати свою сім'ю та гостей дома. У багатьох жіночих журналах ці два концепти реалізуються навіть у одні рубриці (Home and Food). Концепт КУЛІНАРІЯ реалізується за допомогою лексеми Food. А також цей концепт реалізується за допомогою лексем, що позначають назви продуктів та назв посуду.

Chicken breasts, juice, lime, salad, onion, garlic, lemons, sugar, cinnamon, cheese, and olive oil etc.

Tin, a bowl, tablespoon, a shallow dish, a glass jug etc.

Leaves are turning, nights are drawing in, Halloween costumes are being made and bonfires built. So in anticipation of all those autumn get-togethers, this is the perfect buffet for moving

between indoors and out. Mushroom soup with fingers of crispy fried bread to dunk is the perfect fortifier on a chilly evening. Pitta pouches filled with sweet, tangy onions, peppers, fiery chorizo and saffron crème fraîche are great to munch on around the bonfire. Shallot and pancetta tarte tatin is so tasty— and the rosemary brochettes of roast root vegetables in beautiful seasonal colours are brilliant for nibbling on, too. Hot ginger beer with cinnamon quills and slivers of ginger fills you with warmth; add a drop of whisky for more of a kick. (RED, 2004).

Також цей концепт реалізується через велику кількість кулінарних рецептів що пропонуються жіночими журналами.

WRAPPED FISH WITH TOMATOES AND SPINACH;

ROAST FISH WITH HERB CRUST;

SOUTHWEST CEASAR SALAD;

PENNE with WHITE BEANS< ARUGULA and PECORINO etc.

Наступний концепт, який тісно перетинається з концептом ДІМ є концепт САД та ГОРОД. Цей концепт відображається у жіночих журналах у рубриках GARDENS, HOME AND GARDEN втілюється концепт за допомогою наступних лексем: *plant, compost, flower, herbs*.

Autumn is the season to plant for next year, and there's still time to plant tulips, the easiest bulbs to grow in pots. Fill a large, deep container with compost and plant the bulbs at least 6in below the surface. When they flower (in late April and May), bring them indoors. When the stems start to droop after a couple of weeks, cut them for striking display (Red, p.286-2004).

Велика кількість матеріалів пов'язаних з домогосподарством відображається у гендерному мовленнєвому стереотипі когнітивного стилю як переважна спрямованість жіночих інтересів у мікросвіт.

Але також ми можемо бачити свідчення про те, що жінка у сучасному суспільстві не є покірною і не виступає слабким створінням, про яке повинен турбуватися чоловік, бо вона надто тендітна, щоб забезпечити себе.

Через жіночі журнали тиражується образ ділової, успішної, впевненої в собі жінки. Слід зазначити також, що останнім часом можна прослідкувати тенденцію подолання гендерних стереотипів в соціально-рольових відносинах. Все більше жінок прагне незалежності, їх не влаштовує статус домогосподарки, жінки, яка залежить у фінансовому відношенні від чоловіка, та жінки, яка займається тільки дітьми та домом. Заголовки журнальних рубрик та назви статей вказують на тенденцію поступового зрівнювання статусів жінок та чоловіків. Жінка може бути не тільки матір'ю, жінкою, домогосподаркою, але і рівноправним діловим партнером. Про це свідчать статті, присвячені тому, як зробити кар'єру, як досягнути успіху в чоловічому суспільстві (*GIVE YOURSELF A PROMOTION, BRAND NEW YOU etc*).

Сучасна жінка сприймається як така, що прагне чогось досягти – ділова жінка, яка поєднує успішну кар'єру з сімейним життям. Тому одним з ключових концептів є концепт КАРС'РА. Цей концепт втілюється у дискурсі через лексичні одиниці: *a groundwork, a workplace, a colleague, a workmate, a boss, an ambition, task, career, promotion, job*.

Sophie Rena and friend Louise Hulton have known each other since they were nine. While Louise married and had four kids, Sophie lived the single life and focused on her career.

"Of course, our personal aspirations have involved since those early years. Growing into young women, we realized that our happiness didn't depend on how many children we had – if we had them at all. We were taught to work hard in our careers" (RED, January-2004).

Концепт КАРС'РА. здебільшого концептуалізується як пригода, як пошук:

Besides, life in your twenties, with good jobs and money in your pocket, was just too much fun to give up and get "all serious." Or at least that's how I felt. I knew I was never going to settle

down as quickly as Louse. I was always the flighty one – I wanted to explore, to misbehave, and to have adventures (RED, January-2004). CAREER IS AN ADVENTURE.

Жінка завжди сприймається через призму чоловічого бачення та її відношення до чоловіків. У будь які часи з жінкою асоціюється почуття кохання. Вона захоплюється чоловіком, любить його, хоч він і негідник “*I knew he was very special.... My prince had arrived at just the right moment and he was everything, I’d always wanted He often made me cry with happiness... (RED, May 2004).*” “*He was cheeky, passionate and so different from anyone I had ever been out with before.*” *This was the man who had made me unhappiest I had ever been in my life*” (RED, May 2004).

Сучасна жінка дозволяє любити себе, підтримує чоловіка. Хоч життя і загартувало жінку, вона стала сильною особою, її все ж хотілося б мати поряд чоловіка, яки би її підтримував, мати повноцінну сім’ю: “... *ever since my parents separated when I was five I’ve wanted a proper family unit – including a loving husband, who’d make a great father. You need a man to look after you...* ” (RED, January-2004).

Тема відносин між чоловіком та жінкою є одною з центральних тем будь якого жіночого журналу, тому концепт КОХАННЯ є одним з центральних і він тісно пов’язан з концептом СЕКС. Особливе значення концепту КОХАННЯ у концептуальній системі сучасної жінки пояснюється тим, що кохання для жінки є стимулом до життя Концепт КОХАННЯ втілюється за допомогою лексеми *love*.

And that’s true love, because no one can truly love till they love themselves (Cosmopolitan, 2004).

А також лексичних одиниць *the wedding, the honeymoon, a date, a boyfriend* за допомогою метафоричних дескрипцій: *a tale of heartbreak, to miss the love boat, , another love is just around the corner*, У статтях про кохання частотними також є лексеми: *fiancé, story of love, romance, date etc.*

When Frances de Silva split up with her fiancé just weeks before wedding date, little did she know that another love was just around the corner? This is her story of love lost and true romance found.

КОХАННЯ метафорично ототожнюється з божевільям – LOVE IS CRASY.

Young love can get crazy. So crazy you find yourself in another country, sleeping rough, or – in my case – betraying your best friend (Cosmopolitan, 2004).

This all sounds easy on paper, but in the heat of the moment it’s harder keep you cool. I’m for example, what psychologists call a “chaser”. In the midst of the battle when wiser souls know to leave things alone....

Концептуальна метафора – LOVE IS A BATTLE.

“Yet at the same time I was filled with doom at the thought of being single again, and the thought that, at 34, I’d probably missed the love boat” (RED, May 2004).

Концептуальна метафора – LOVE IS A BOAT

Навкруги концепту КОХАННЯ концентрується тісно пов’язаний з ним концепт СЕКС, який реалізується за допомогою таких лексичних одиниць як *erotic, sexually, sexy, orgasm, to climax* та словосполучень *to have passionate sex, to be the dead sexy boy* метафоричного перефразу *some naughty fun*. Секс може бути: *raw, primal, grunting, wild, super- sensual, etc.*

... He said in a rich, sexy voice...

I felt so sexually energized, so confident, that I agreed to go for it.

...and it was utterly erotic.

I eased up her dress and gave her oral sex until her whole body shuddered/ I then slipped on a condom and we had loud, uninhabited sex. (Cosmopolitan, 2004).

Також Секс у житті жінки метафорично ототожнюється з ЖИТТЯМ– SEX IS VITAL.

Дозвілля у житті жінки займає вагоме місце. Під час відпочинку вона ходить у кіно або у театр, читає книжки, слухає музику та подорожує.

Сучасна жінка багато подорожує сама, або з коханим, з метою подивитись світ або відпочити, а також у справах, тому одним з концептів ККС сучасної жінки є концепт ПОДОРОЖ. Цей концепт у журналі позначається такими лексемами: *travel, holiday, hotel, hotel accommodation, hotel comforts, voyage*.

We wanted five star accommodations without the hassle of staying in a hotel.... The idea was to maximise on privacy while still enjoying hotel comforts – that's someone changes the sheets and eating out every night (RED, May 2004).

Матеріал, який нам пропонують сучасні англомовні журнали для жінок показує, що концептуальна картина світу сучасної жінки складається з наступних ключових концептів як КОХАННЯ, КРАСА, ДІМ, ДОЗВІЛЛЯ, КАР'ЄРА, ЗДОРОВ'Я, САД, КУЛІНАРІЯ, ПОДОРОЖ, СЕКС. Журнальний образ сучасної жінки у англомовному жіночому журналі – це жінка-жонглер. Репертуар її ролей включає роль матері, ділової жінки, просто жінки, що бореться за продовження краси та молодості, а також жінки – сексуального символу. Образ жінки – об'єкта сексуального зваблення також є актуальним, тому що використання у журналах сексуальних мотивів загалом виправдано – секс і все, що з ним пов'язано, виступають потужним мотиваційним фактором [9:192].

Проаналізувавши тексти та зміст жіночих журналів ми можемо говорити про чітку фіксацію гендерних стереотипів в них. Однак традиційні ролі отримують нове звучання.

ЛІТЕРАТУРА

1.Рябов О.В. “Женственность” и “мужественность” как категории русской историософии // Женщины в российском обществе, 1996. – №1. – С.28-31. 2.Беликов В.И., Крысин Л.Н. Социолінгвістика. – М.: Высшая школа, 2001. 3.Степанов Ю.С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности // Язык и наука конца 20 в. – М.: РГГУ. – 1995. – С.35-73. 4.Емірсуїнова Г.І. Відбиття соціального статусу жінки в англійській мові // Вісник Харківського національного університету. Серія: Романо – германська філологія. – Харків: Константа, 2001. – С.142-147. 5.Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира// Вопр. языкознания. – 1990. – № 6. – С.110-122. 6.Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя). – К.: Вид центр КНЛУ, 2002. 7.Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник ЧДУ. Серія: Філологічні науки. Вип. 11. – Черкаси, 1999. – С.12-25. 8.Башиук А.І. Ключові концепти поетичної картини світу М. Гумільова в метафоричному осмисленні: Автореф. дис. ... канд.філол.наук. – Київ, 2002. 9.Феофанов О.А. Реклама: новые технологии в России. – СПб., 2000.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Cosmopolitan 1996. 2.Cosmopolitan 2004. 3.Red, 2004. 4.Red, 2005.

БАБЧЕНКО Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРНОЇ КОМБІНАТОРИКИ В ОРФОГРАФІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Стаття присвячена особливостям орфографії терміносистем у французькій мові і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Графеміка та орфографіка сучасної французької мови», що є складовою теми університету «Функціональна систематика романських мов».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Графічні засоби сучасної французької мови досить докладно описані в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників (Т.А.Амірової, В.Г.Гака, Н.Каташ, Г.Г.Крючкова, О.А.Лабенко, А.В.Новікової, В.М.Мазниченко, Р.Тімоньє, І.В.Ситдикової, О.В.Станіслав, О.Д.Федченко). Зростання уваги вітчизняних науковців до орфографії французької мови припало на 70 – 80-і роки ХХ століття. Вчення про рівні організації письма, започатковане Ш.Бодуеном де Куртене, продовжене В.Г.Гаком та Н.Каташ на рівні дослідження графеми як мінімальної одиниці графічної системи мови, було продовжене Г.Г.Крючковим, котрий започаткував науку про орфограми як мінімальні структурні одиниці орфографії – орфографіку. Зокрема, проблеми літерної комбінаторики розглядаються у працях Т.Г.Омельченко.

Актуальність дослідження визначається зростанням наукового інтересу до графіки, засвідченого значною кількістю досліджень у галузі орфографії. Однак основна увага дослідників досі приділялася вивченню специфічних рис орфографії загальної лексики французької мови, в той час як орфографія термінології потребує окремого дослідження. Ми вважаємо за необхідне зауважити, що орфографічне оформлення термінів не завжди відповідає правилам загальної лексики. Термін є невід'ємним елементом системи. В лінгвістиці не існує єдиної думки відносно того, чи можна вважати термін ідентичним слову навіть з формальної точки зору.

Лінгвістичного осмислення потребує питання про орфографічні особливості терміносистем, які дозволили б на рівні орфографії відрізнити термін від слова (нетерміна), що дало б можливість вдосконалити автоматизований переклад.

Постановка завдання. Метою цієї статті є спроба виявлення та дослідження специфічних рис літерної комбінаторики, притаманних орфографії французької термінології.

Нами були проаналізовані 170 термінологічних одиниць іншомовного походження, припустимо неологізмів, що не зустрічалися в словниках, і 329 термінологічних одиниць французькомовного походження, відібраних методом суцільної вибірки з текстів політичного та економічного спрямування, опублікованих в у виданнях «Le Monde», «Le Figaro», а також на офіційному сайті Ради Європи, та перевірених за словниками. Серед них нами було виділено 57 слів, припустимо латинського походження, що містили поліграму «*tion*». Крім того, за рахунок повторів одного і того самого слова у декількох складних терміноутвореннях поліграма «*tion*» вживалася по два рази у словах «*accusation*», «*formation*», «*élection*», «*institution*», по три рази у словах «*éducation*», «*concertation*» та шість разів у слові «*organisation*», що разом склало 70 випадків вживання поліграми «*tion*» на 329 термінологічних одиниць. Отже, терміноутворення, що містять поліграму «*tion*», складають у нашому матеріалі 21% від загальної кількості.

Поліграма «*-tie*» зустрілася один раз в терміні «*démocratie et barbarie*», що складає 0,03% від загальної кількості терміноутворень.

Поліграма «*ail*» зустрічалася 10 разів, «*eau*» – п'ять разів, «*oin*» – один раз, «*aill*» – чотири рази.

Крім того, було виявлено 22 різновиди гетерогенних і 11 різновидів гомогенних диграм.

У терміноутвореннях були використані 10 гомогенних диграм, що склалися з літер на позначення приголосних (*cc*, *ff*, *gg*, *ll*, *mm*, *nn*, *pp*, *rr*, *ss*, *tt*) і одна, що складалася з літер на позначення голосних (*oo*).

Частотність їх вживання була наступною:

Диграма	Кількість термінів	Кількість повторень
<i>cc</i>	4	5
<i>ff</i>	4	11

<i>gg</i>	1	—
<i>ll</i>	11	3
<i>mm</i>	14	22
<i>nn</i>	13	5
<i>oo</i>	3	4
<i>pp</i>	4	—
<i>rr</i>	9	—
<i>ss</i>	20	13
<i>tt</i>	2	—

Таким чином, гомогенні диграми були використані для написання 85 слів і 150 термінологічних одиниць, що складають 45,4% від загальної кількості проаналізованих термінів.

У випадку з гетерогенними диграмами ми зустрілися з явищем, коли одні й ті самі диграми зустрічаються декілька разів в одному й тому ж терміні.

Частотність вживання гетерогенних диграм:

Диграма	Кількість термінів	Кількість повторень
<i>ai</i>	21	15
<i>am</i>	1	5
<i>an</i>	25	9
<i>au</i>	11	7
<i>ch</i>	7	5
<i>em</i>	5	7
<i>en</i>	66	45
<i>eu</i>	15	17
<i>im</i>	1	—
<i>in</i>	30	18
<i>oi</i>	11	11
<i>on</i>	28	54
<i>om</i>	6	3
<i>ou</i>	13	25
<i>oy</i>	1	—
<i>ph</i>	2	—
<i>sc</i>	1	—
<i>th</i>	1	—
<i>ui</i>	3	1
<i>un</i>	1	—
<i>um</i>	2	—
<i>yn</i>	1	—

Отже, гетерогенні диграми в проаналізованому лексичному матеріалі вживалися в 464 випадках (з них 212 — за рахунок повторень), що складає 116% від загальної кількості проаналізованих термінів, тобто в середньому частота вживання гетерогенних диграм складає 1,16 раза на термін. Крім того, в деяких випадках одна й та сама диграма зустрічається двічі в одному й тому ж терміні (14 разів), а тому загальна кількість випадків вживання гетерогенних диграм на 329 термінів складає 478 випадків вживання.

Аналіз термінів іншомовного походження показав, що на даний момент у французькій мові функціонують численні терміни, утворені шляхом транслітерації. Вони широко вживаються у пресі:

« *Les batailles sur les royalties* »

Деякі терміни-аббревіатури були утворені шляхом транслітерації, незважаючи на можливість створення французької аббревіатури відповідно до наявного французького розшифрування скорочення:

IMM — *International monetary market*, але французькою *Marché monétaire international* ;

IMF — *International monetary fund*, але французькою *Fonds monétaire international* .

Іноді аббревіатури-запозичення та французькі аббревіатури функціонують паралельно:

COMECON (*Council for mutual economic assistance*) — CAEM (*Conseil d'assistance économique mutuelle*).

Внаслідок створення систем транслітерації орфографічних систем інших мов, що не використовують латиницю, до складу терміносистем французької мови потрапляють елементи, що позначають не лише географічні та власні назви, а й реалії, що існують у інших країнах (FSB). Вважаємо, що це явище викликане не неможливістю створити відповідний новий термін, а саме наданням переваги орфографії перед лексичною вмотивованістю (вищезгадана аббревіатура не може бути розшифрована французькою мовою).

Запозичення іноземних орфографічних форм приводить у деяких випадках до паралельного функціонування орфографічних дублетів:

manager і *manager*,

mastaire, *mastère* і *master*,

boom і *boum*.

Ще однією особливістю політичної та економічної лексики є те, що в деяких випадках політичними/економічними термінами стають внаслідок метонімічного перенесення значення географічні назви:

Bandoung, conférence de Bandoung;

Bretton Woods, institutions de Bretton Woods;

Davos, forum de Davos;

Porto Alegre, sommet social de Porto Alegre ;

plan de Lagos.

Згідно даних, представлених О.Білецьким, географічні терміни зазвичай запозичуються шляхом транслітерації. Поширеність цього способу термінотворення пояснюється тенденцією до уніфікації написання власних назв, екзотизмів та інтернаціональних елементів, що походять від сучасних мов, всупереч традиціям мов-реципієнтів (3; 141).

Це явище сприяє вживанню літер та літерних комбінацій, невластивих для корінної лексики французької мови. Наприклад:

«...*la bureaucratie de Buckingham Palace en Angleterre*... »

« *Washington recherche un vote unanime du Conseil de l'ONU sur ce processus politique* »

«*La nouvelle Constitution pourrait maintenir les deux entités du pays, la Fédération croato-musulmane et la Republika Srpska*...»

«*De son côté, Israël, par la voix de son ministre de la défense, Shaul Mofaz, a récemment affirmé qu'il n'est pas question d'intervention militaire contre Téhéran* «aujourd'hui»».

Зустрічаються (хоча і значно рідше) випадки транслітерації, наближеної до мови, з якої запозичується термін, або мови-посередника:

« *Des membres d'Al-Qaïda sont interpellés au Pakistan* »

«*Même Ayman Nour, le chef du parti Ghad (Demain)*...»

Проникнення до мови транслітерованих термінів відбувається також у випадку входження до їх складу власних імен:

«*giscardien, poutine*»

«*De la Mésopotamie antique à l'après-Saddam*»

«*cabinet de Ioulia Timochenko*»

« la Fondation Saint-Simon»

«l'administration Bush»

«Le nouveau parti d'Ariel Sharon, qui devrait finalement s'appeler "Kadimah" (En avant, en hébreu) selon les médias, remporterait de 30 à 33 sièges sur 120 à la Chambre, contre 26 au Parti travailliste de Amir Peretz (22 actuellement) et seulement de 12 à 15 sièges au Likoud »

«le dépôt de La Rose»

«les accords de paix de Dayton»

«la directive Bolkestein»

«L'agence d'information financière Bloomberg»

Окремий випадок — назви організацій:

Le 10 mai, Artémis avait été jugée responsable par un jury populaire de participation à un complot dans le cadre du rachat frauduleux d'Executive Life, une compagnie d'assurances californienne en difficulté acquise en 1991 par Altus, une filiale du Crédit lyonnais, avant d'être revendue trois ans plus tard à Artémis.

Quatre syndicats, la CGT, SUD-Rail, FO et la Fgaac (agents de conduite) — avaient appelé à une grève reconductible, commencée lundi soir.

"Laisser faire n'est tout simplement pas une option", résume Danielle Pletka, spécialiste du Proche-Orient et des problèmes de prolifération et vice-présidente de l'influent groupe de réflexion néoconservateur American Enterprise Institute.

Зібрані дані дають можливість зробити висновок про те, що сучасній орфографії термінів французької мови властиві суперечливі процеси: спрощення орфографії термінів порівняно з орфографією загальної лексики французької мови у тих випадках, коли йдеться про терміни французькомовного походження, і її ускладнення за рахунок значної кількості термінів іншомовного походження, що присутні в текстах економічної та політичної тематики та представляють значні труднощі для написання і прочитання.

Подальші перспективи дослідження: можливим напрямком подальших досліджень може стати порівняння статистичних даних щодо частотності вживання монограм/поліграм та афонограм в орфографії політичної та економічної терміносистем французької мови із загальною матрицею французької орфографії.

ЛІТЕРАТУРИ

1.Амирова Т.А. К истории и теории графемики. — М.: Наука, 1987. 2.Белецкий А.А. Об интернационализмах. — Сборник КНУ им. Т.Г. Шевченко №8, 1976. 3.Белецкий А.А. Лексикология и теоретическое языкознание (ономастика). — изд-во Киевского ун-та, 1972. 4.Гак В.Г. Французская орфография. — М.: Просвещение, 1985. 5.Дяков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения. — К., 2000. 6.Крючков Г.Г. Функциональная значимость французских монограмм и полиграмм. — К., 1987. 7.Омельченко Т.Г. Графическая и орфографическая комбинаторика литер в современном французском языке: Дис. ... канд. филол. наук. — Киев, 1988. 8.Ситдикова И.В. Орфографічні особливості неонімів мови французької реклами: Автореф. дис. ... канд. філол. наук:10.02.05. — К., 1998. 9.Федченко Е.Д. фонетико-графические и семантические особенности англицизмов в современном французском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук:10.02.05. — Киев, 1990. 10. Catach N. L'orthographe française. — P.:Nathan, 1980. 11.Thimmonnier R. Code orthographique et grammatical. — P.:Hatier, 1974. 12.Etienne Arcq et d'autres. Vocabulaire politique: Crisp, 1998. 12.<http://www.figaro.fr> ; 13.<http://www.lemonde.fr> ; 14.<http://stars.coe.fr> .

БОНДАР О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФІГУРИ ПОВТОРУ І ПАРАЛЕЛІЗМУ ЯК ОСНОВНІ СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ІМПРЕСІОНІСТСЬКОЇ ТЕХНІКИ ТЕКСТОТВОРЕННЯ (на матеріалі роману Наталі Саррот “Portrait d'un Inconnu”)

Лінгвостилістичний аналіз імпресіоністської текстотвірчої техніки передбачає, в першу чергу, визначення специфіки даного об'єкту дослідження. Імпресіонізм як стильовий

метод виник у живописі другої половини XIX ст., однак згодом поширився й на інші жанри мистецтва. Основний стильовий прийом імпресіонізму – зображення не самого предмета, а *враження* від нього. Митці-імпресіоністи чітко виділяли цей головний принцип напрому. Вони відтворювали світ не таким, яким його знають або ж пам'ятають, а яким вони його бачать *тепер*. Образ у імпресіоністів з'являється саме при безпосередньому, так би мовити, "свіжому" погляді на предмет. "Створити найбільш живе враження людської правди, хоч би якою вона не була, – саме так намагалися відтворити дійсність Е. та Ж.Гонкури [1:91]. Така тенденція зумовила функціональні та композиційні зміни опису: опис став епізодичним, фрагментарним, суб'єктивним. Імпресіоністичні тенденції викликали також зміни в характері оповіді епічних жанрів: вона певною мірою ліризувалася, що спричинило піднесення ролі й розширення функцій *внутрішнього монологу*. Характерними для імпресіоністичного стилю були відсутність чітко заданої форми, прагнення передати окремий предмет певними штрихами, які миттєво фіксують кожне враження, однак які при перегляді цілої картини відтворюють свою приховану єдність і зв'язок. Таким чином, імпресіонізм давав можливість вести оповідь через *схоплені навмання деталі*, що порушували сувору узгодженість оповідного плану і принцип відбору суттєвого, проте своєю "побічною правдою" надавали розповіді надзвичайної яскравості і свіжості, а художній ідеї – неочікуваної розгалуженості та *багатообразності*. Імпресіоністичне світобачення позначилося як на жанрових домінантах, так і на стилістиці, якій притаманна *певна недомовленість, уривчастість оповіді, глибокий ліричний характер*. Зовнішнє, позаособистісне, завжди відбивалося через особистісне. Настанова на *передачу чуттєвого враження* засвідчує той факт, що в імпресіонізмі велику роль відігравало суб'єктивне начало [2]. Сама природа враження передбачає *сприйняття* конкретного предмета тим чи іншим суб'єктом, його *перетворення* з предмету реальної дійсності у предмет ментальної суб'єктивованої дійсності. Особливо відчутною дана суб'єктивованість стає у пізній період імпресіонізму на початку XX ст., коли імпресіонізм більшою або меншою мірою відходить від реалістичних принципів і перетворюється в окреме бачення і світовідчуття – невиразний, невизначений *суб'єктивізм*. У літературному жанрі вплив імпресіоністської поетики став особливо відчутним у прозі Е. та Ж.Гонкурів, Е. оля, пізніше – Г.де Мопассана, Ж.-К.Гюїсманса, М.Пруста, у поезії Ш.Бодлера, П.Верлена, А.Рембо.

Дослідження імпресіоністської техніки є особливо цікавим в плані лінгвостилістичного аналізу творів більш сучасних авторів, зокрема, французької письменниці середини XX ст. Н.Саррот, чий мистецькі погляди зазнали чималого впливу творчих засад М.Пруста. Матеріалом для нашого аналізу став один з перших романів Саррот "Portrait d'un Inconnu" (1947). Було поставлено за мету визначити найбільш вживані прийоми імпресіоністського письма автора. Як показав аналіз, особливо продуктивними засобами імпресіоністської техніки виявилися синтаксичні фігури повтору і паралелізму, представлені у широкому спектрі варіативних видів (синтаксичні, лексичні, морфологічні, фонетичні).

Фігури повтору і паралелізму набули широкого використання у жанрі поезії як спосіб створення цілісного колоритного поетичного образу [3]. Досить вживаними дані стилістичні засоби лишаються й у прозовому мовленні, надаючи йому органічного ритміко-поетичного характеру, створюючи глибоко емоційне звучання тексту. Водночас, у контексті імпресіоністської техніки вони сприяють "розсіюванню", "розмиванню" образної палітри у тексті; оповідь постає своєрідною сенсуальною замальовкою вражень, відчуттів, роздрібнених і розкришених по усьому тексту. Таким чином, фігури повтору і паралелізму дають авторові можливість експериментувати з різними механізмами образотворення. Яскравим свідченням такого експериментування є різноманітні форми вживання даних стилістичних засобів у романі Н.Саррот "Portrait d'un Inconnu".

Синтаксичний та лексичний види повтору і паралелізму становлять у практиці текстотворення відносно традиційний формат застосування. Однак у контексті авторської стилістики вони, як і будь-які інші художні засоби, зазнають певних модифікацій. Так, зокрема, Саррот часто вдається до використання анафори на початку декількох абзаців. Такий спосіб введення повторів не стільки сприяє посиленню динаміки оповіді, скільки “заглиблює”, ускладнює її, створюючи ефект “колись вже чутого”, “десь вже прочитаного”:

1) “...*Personne ne la reconnaît, quand elle passe, avec sa tête crispée, ses yeux saillants et durs fixés droit devant elle, son air tétu et sûr d'insecte.* ...

Personne ne les reconnaît, quand elles sortent et vont comme elle, longeant les mures, avides et obstinées. ...

Personne ne les reconnaît, sauf lui, quand elles se tiennent sur les seuils. ...

Personne ne les reconnaît, quand elles passent, correctes, soigneusement chapeautées et gantées” (Sarraute: 38-40).

Автор маніпулює з прийомом повтору, синтезуючи в одному уривку такі його варіанти, як анафора, епанафора, частковий повтор. Перший елемент “*Personne ne la reconnaît, quand elle passe*”, введений в останньому реченні абзацу, таким чином не розпочинає його, а завершує. Другий елемент “*Personne ne les reconnaît, quand elles sortent*”, що з’являється на початку наступного абзацу, відповідно формує з попереднім конструкцію епанофори. Окрім цього, він має дещо змінену форму, оскільки особовий займенник *la* замінюється на *les, elle* – на *elles*, так, ніби переривається попередня лінія оповіді, вводяться нові персонажі. Третій та четвертий елементи повністю відтворюють форму і зміст попереднього, але вводяться в оповідь, перестрибнувши через два абзаци. Це призводить до порушення органічності, поступальної динаміки тексту, з’являється певна уривчастість оповіді, що посилює імпресіоністський ефект розсіювання й епізодичності.

2) “*“De qui médisez-vous ?” cela vient de me lacérer tout à coup. Cela me transperce et me cloue là, sur ma banquette.*

“De qui médisez-vous ?” Elle s’était approchée de nous, elle s’était glissée entre les tables sans que nous l’ayons vue...

“De qui médisez-vous ?” Nous avions tressauté, nous avions fait juste quelques soubresauts légers...” (Sarraute: 49).

Повтором “*De qui médisez-vous ?*” розпочинаються підряд три абзаци з чітким дотриманням встановленої форми. Його функціонування у даному епізоді сприяє ритмізації, динамізації оповіді, а з іншого боку, розсіюванню враження, його “розкадруванню”. Після прямої мови слідує схема “*sujet + prédicat, sujet + prédicat*” – конструкція паралелізму з повторенням структури простого речення (“*cela vient de me lacérer... Cela me transperce*”, “*elle s’était approchée., elle s’était glissée*”, “*nous avions tressauté, nous avions fait... quelques soubresauts*”). Таким чином, один момент розбивається на три кадри – три просторові плани і три перспективи сприйняття: “я”, “вона”, “ми”.

Повтор є одним з важливих засобів *валоризації контексту*. Прийом повтору надає мовному знаку *додаткового значення, збільшує його смислове і функціональне наповнення* [4:12]. У романі Н.Саррот повтори відіграють особливу роль. Як вже було зазначено раніше, автор не лише вдається до їх частого вживання, вона залучає читача до своєрідної гри з ними. Свідомість оповідача, виступаючи усюдисущим спостерігачем у романі, ховає ті чи інші повторювані елементи у закутках тексту, тим самим ніби дратуючи читача, створюючи *ефект déjà vu* і, водночас, посилюючи імпресіоністську семантику того чи іншого образу. Таким чином, використання *розірваних повторів* виконує не лише синтагматичну, але й прагматичну функцію:

1) “... *il y a des squares blafards, entouré d’une bordure de buis qu’encercle à hauteur d’appui un grillage noir*” (Sarraute: 27).

“Revoir leur cadre : les **squares blafards, entouré d’une bordure de buis** ...” (Sarraute: 95);

2) “... je ne dois pas pour cela... **chercher à me rapprocher des choses, essayer de les amadouer** pour rendre anodines, familières – **cela ne me réussit jamais** – mais au contraire m’en écarter le plus possible, les tenir à distance, les prendre un peu de loin, de haut, et les traiter en étranger” (Sarraute: 28).

“Pourtant c’est **ce qui ne me réussit jamais** – je le sais bien, **cela ne me réussit jamais de chercher à me rapprocher des gens, des choses, d’essayer de les amadouer**” (Sarraute: 31).

Формально модель розірваного повтору може виражатися через абсолютне наслідування своєї морфологічної, лексичної та синтаксичної будови, однак нерідко вона набуває форми часткового повтору:

“Cela l’amuserait sûrement, si elle avait **le temps** de se préoccuper de moi...” (Sarraute: 34).

“Rien ne **les amuse** autant, dans leurs bons moments, ...que ces sortes chez **moi** de petites faiblesses. **Ils s’en amusent parfois** beaucoup” (Sarraute: 36).

“**Ils aiment ainsi s’amuser un peu de moi de temps en temps** ...” (Sarraute: 38).

Наведені приклади розірваних повторів відповідають загальному принципу єдності форми і змісту, тобто одне й те саме означальне відповідає одному й тому самому означуваному. Однак невідповідність цих двох елементів, як виявляється, не є виключенням у досліджуваному тексті. Той чи інший знак (символ), становлячи парадигму певного предмета, явища, персонажа, може переходити до парадигми іншого предмета, явища, персонажа:

1) “**Elle a aussi ce flair surnaturel des choses**” (Sarraute: 31).

“**Il** sent vaguement avec son **flair** subtil quelque chose en moi, une petite bête apeurée tout au fond de moi qui tremble et se blottit” (Sarraute: 37).

“... elle **flairait** (elle avait un **flair** très sûr) quelque chose d’un pue douteux” (Sarraute: 47).

2) “... **elle enjambe le trottoir**... Elle m’avait vu : maintenant c’est certain” (Sarraute: 32).

“... **nous enjambons ensemble les trottoirs**” (Sarraute: 51).

Таким чином, прийом розірваного повтору не лише сприяє уривчастості, епізодичності оповіді, а й наділяє її властивостями образної пам’яті, в якій час від часу спливають ті чи інші деталі, процеси, явища, що інколи мають схильність переноситись з одного об’єкта художньої реальності на інший (досить поширений прийом розщеплення у імпресіоністській техніці Пруста).

Фігури повтору, як відомо, часто входять до складної комплексної структури паралелізмів, виступаючи в ролі їх продуктивних формантів. До найбільш уживаних різновидів паралелізму належать синонімічний, антитезний і переліковий.

Конструкція синонімічного паралелізму набуває особливої продуктивності у досліджуваному тексті і зазвичай вводиться через прийом нанизування синонімів. Такий метод зображення свідчить про прагнення автора якомога деталізувати образ, віднайти нюанси, відчути його:

1) “... ce sourire **étrange, obséquieux, sinistre, niais, exaspérant**” (Sarraute: 52);

2) “... elle a vu pour la première fois le masque **se détendre, se défaire et se devenir un autre visage... un peu enfantin, timide et tendre**” (Sarraute: 62).

Останній приклад ілюструє окрім використання синонімічного паралелізму прийом морфологічного (повторення форми зворотного дієслова) і фонетичного (**détendre-défaire-devenir; détendre-enfantin; détendre-enfantin timide-tendre; détendre-tendre**) повторів.

Досить поширеним для техніки письма Н. Саррот є використання семантичного (часто синонімічного) паралелізму:

1) “Toujours est-il que je ne recevrai jamais rien d’eux que ce q’on recueille à écouter aux portes, que les miettes tombées de leur table” (Sarraute: 19);

2) “... elle a retrouvé sa coquille très vite, sa carapace où elle se tient à l’abri” (Sarraute, 38).

Прийом нанизування синонімів у конструкції семантичного паралелізму нерідко посилюється за допомогою введення фігур асиндетону і градації:

1) “Je courais, je volais à travers le boulevard...” (Sarraute: 43);

2) “... il ne fallait pas perdre de temps, il fallait la rattraper, la voir se retourner, il fallait s’assurer à tout prix que tout restait anodin, naturel, que tout allait bien...” (Sarraute: 31);

3) “... je dois faire un effort pour ne pas courir derrière elle, la rappeler, lui parler encore, me démener, la supplier...” (Sarraute: 33).

Даний стилістичний засіб спонукає читача до своєрідного заглиблення у чуттєвий простір героя, водночас відтворює багатоголосся вражень і почуттів останнього, надаючи оповіді більшої експресії.

Інший поширений різновид фігури паралелізму у Саррот є переліковий паралелізм, найчастіше позначений у тексті вказівним сполучником *ce*:

“Je commençais déjà à sentir cette détente, cette légèreté particulière, cette indulgence, cette insouciance que j’éprouve en voyage” (Sarraute: 29).

Така модель сприяє розсіюванню враження, надає йому характер сумніву, внутрішнього коливання.

Особливо продуктивним прийомом імпресіоністського письма у Саррот є вживання синтагми *quelque chose de (qui)*, яка також часто виступає в ролі індикатора перелікового паралелізму. Її інколи надмірне повторення у тексті створює уривчастий, розбитий характер оповіді, а семантика невизначеності, відповідно, посилює мотив сумніву, розгубленості, збентеження:

“Je leur ai demandé s’ils ne sentaient pas comme moi, s’ils n’avaient senti, parfois, quelque chose de bizarre, une vague émanation, quelque chose qui sortait d’elle ... ne trouvaient-ils pas, n’avaient-ils pas senti parfois, quelque chose qui sortait d’elle, quelque chose de mou, de gluant, qui adhérait et aspirait sans qu’on sache comment et qu’il fallait soulever et arracher de sa peau comme une compresse humide à l’odeur fade, douceâtre »... « quelque chose qui colle à vous, s’infiltré, vous tire à soi, s’insinue... »” (Sarraute: 17).

Наведений уривок є свідченням своєрідного стилістичного явища, характерного для письма Н.Саррот: тісного сплетіння прийомів повтору і паралелізму і навіть переходу одного в інший. Повторення синтаксичної моделі *quelque chose de (qui)* у системі однорідних членів речення одночасно формує каркас конструкцій паралелізму (*quelque chose de + Adjectif*, *quelque chose qui sortait d’elle*). Водночас прийом паралелізму групує моделі часткових повторів, виражених у непрямому і невластивому прямому мовленні, наслідуючи не лише синтаксичну будову, а й граматичну форму часів imparfait та plus-que-parfait (*s’ils ne sentaient pas... s’ils n’avaient senti parfois; ne trouvaient-ils pas, n’avaient-ils pas senti parfois*). Слід зазначити, що номінативна, а з іншого боку, кваліфікаційна модель *quelque chose de (qui)* несе в собі певне знакове навантаження, що передбачає встановлення внутрішніх зв’язків між формою і змістом, де *quelque chose* виступатиме в якості означального елемента, а означення (*építète*) або означальне речення (*qui ...*), що слідує за ним, – в якості означуваного. Таким чином, породжується своєрідний відкритий ідеознак, якому читач (так само як і автор) може приписувати цілий спектр номінацій, що узгоджуються з його означальним: “*quelque chose de mou* (1), *de gluant* (2), *qui adhérait* (2)... *une compresse humide* (1)... *quelque chose qui colle* (2) *à vous*, *s’infiltré* (3), *vous tire à soi* (2), *s’insinue* (3)”. Дані комплексні конструкції, виражені фігурою синонімічного паралелізму, формуючи спільні семантичні поля (позначені цифрами), посилюються моделями лексичної симетрії (*qui colle à vous... vous tire à soi; s’infiltré... s’insinue*). Прослідковуючи водночас динаміку введення лексем, що належать до різних семантичних полів (1 – 2 – 2 – 1 – 2 – 3 – 2 – 3), слід відзначити їх своєрідну

композиційну структуру (лексемі полів 1 і 2 формують конструкцію хіазму, 2 і 3 – синтаксичну і семантичну симетрію). Художній образ, створений елементами одного поля, за такої розбивчастої системи їх розміщення зазнає ефекту розщеплення. Таким чином, сплетіння прийомів повтору і паралелізму відбувається шляхом органічного поєднання різних форм їх вираження: морфологічної (наслідування форм *imparfait*, *plus-que-parfait*), лексико-семантичної (введення синонімічного ряду, елементів одного семантичного поля), синтаксичної (повторення або наслідування синтаксичних конструкцій).

Подібна тенденція сплетіння, співучасті двох фігур у процесі творення імпресіоністської канви тексту є загально прийнятною для усього твору, про що свідчать численні приклади даного стилістичного явища:

1) “***Je la trouve un peu ennuyeuse,... je la trouve un peu assommante...***” (Sarraute: 17).

Конструкція синтаксичного повтору зливається з формою синонімічного паралелізму.

2) “... ***quelque chose d'insaisissable*** (1) *sort d'eux, un mince* (2) *fil ténu* (2), *collant* (3), *de petites ventouses* (3) *délicates comme celles qui se tendent, frémissantes, ...ou bien un suc poisseux comme la soie que sécrète la chenille ; quelque chose d'indéfinissable* (1), *de mystérieux* (1) *qui s'accroche au visage de l'autre et le tire* ***ou*** *qui se répend sur lui comme un enduit gluant* (3)” (Sarraute: 60).

Анафора синтагми *quelque chose de* одночасно вводить конструкцію синонімічного паралелізму. На фразовому рівні наслідується принцип симетричної будови головного речення. Порівняймо:

“***quelque chose...sort d'eux, un mince fil ténu ...ou bien un suc poisseux***” і

“***quelque chose ... qui s'accroche au visage ... ou qui se répend sur lui***”.

Зовнішня синтаксична симетрія супроводжується водночас внутрішньою: у першому уривку наслідується форма “*article indéfini + nom + épithète*” (синтагматична симетрія); у другому – форма означального речення (синтаксична симетрія) і зворотного дієслова (морфологічна симетрія).

3) “*Il y a des mots – anodins en apparence comme des mots de passe – que je ne prononce jamais devant elle, je m'en garde bien. Je les contourne* (1) ***toujours*** *de très loin, je prends des précautions pour les éviter* (1), *je surveille* (2) ***toujours***, *quand elle est là, tous les abords, pour les empêcher* (2) *de surgir*” (Sarraute: 53).

Емоційна спрямованість семантичного паралелізму на синтаксичному рівні посилюється через введення антитезного паралелізму (*jamais... toujours*) і подальшого повтору лексемі *toujours* на лексичному рівні. Ефект емоційного напруження кульмінується водночас засобом парафразу (*Je les contourne => je prends des précautions pour les éviter*).

Особливе місце в імпресіоністському доробку стилістичних прийомів Н.Саррот займають *засоби звукових повторів*. Нетипові для прозового мовлення, вони формують особливий поетичний характер, емоційно-експресивну спрямованість авторського письма. Прозовий текст як складна система внутрішніх і зовнішніх зв'язків мовних знаків за своєю природою не зазнає тих жорстких структурно-організаційних обмежень, яких має дотримуватись текст поезії. Тому звернення автора до тих чи інших стилістико-фонетичних прийомів є набагато вільнішим у прозовому мовленні в контексті їх вибору і комбінування. наукаВідповідно, в межах однієї фразової одиниці можуть спостерігатися одразу декілька паралельних ліній авторської гри зі звуками, про що свідчать чимало прикладів з тексту:

1) “*Cela s'abat sur moi, éclatant, convaincant, absolument irréfutable, terrible, cela tombe sur moi et me terrasse, quand j'écoute... leur sentence infaillible, leur jugement*” (Sarraute: 19).

Асонанс фонеми [a] (*cela-s'abat-éclatant-absolument-irréfutable-cela-terrasse-infaillible*) водночас перегукується з вокалічним ланцюжком носового [ã] (*éclatant-convaincant-absolument-quand-sentence-jugement*), комбінаціями *able-ible* (*absolument-irréfutable-terrible-*

infaillible), алітерацією *t* (*éclatant-irréfutable-terrible-tombe-terrasse-écoute-sentence*) і звукосполученнями *irre-erri-err* (*irréfutable-terrible-terrasse*).

2) “*Je commençais déjà à sentir cette détente, cette légèreté particulière, cette indulgence, cette insouciance que j’éprouve en voyage*” (Sarraute: 29).

Конструкція перелікового паралелізму посилює експресивність висловлення за допомогою співзвучності, своєрідного переспіву її лексичних елементів, що створюється засобами асонансу фонем [e] (*déjà-détente-légèreté-éprouve*), [ɛ] (*cette-légèreté-particulière*), ускладненого асонансу [ẽ-ã] (*indulgence- insouciance*).

3) “*Elles prenaient de plus en plus l’air plein de charme, triste et tendre, de petites rues d’Utrillo*” (Sarraute: 29).

Переспів асонансу фонеми [ɛ] (*prenaient-l’air-plein*), складної алітерації *pl, tr-dr* (*plus-plein, triste et tendre*) надає оповіді легкого і водночас меланхолійного характеру.

4) “*...tous ces remous en eux, ces flageolements, ces tremblements, ces grouillements... tout se pétrifie tout à coup...*” (Sarraute: 46).

Епіфорична римованість закінчень у синонімічних лексемах (*flageolements-tremblements-grouillements*), утворена на базі повторення суфіксу *-ment* і, відповідно, асонансу носового [ã], а також алітерації *l*, посилює експресивну спрямованість даних лексем.

Такий широкий спектр функціонування фонетичних повторів у прозовому тексті безпосередньо апелює до сенсорних відчуттів реципієнта, створюючи складні комбінації звукових образів, задаючи той чи інший настрій, посилюючи характерність, експресію оповіді.

Таким чином, дослідження особливостей функціонування стилістичних засобів повтору і паралелізму у романі Н. Сарраут “*Portrait d’un Inconnu*” виявило їх надзвичайну продуктивність в контексті імпресіоністської техніки авторського письма. Аналіз засвідчив, що використання широкого спектра їх видів сприяє формуванню особливого стилістичного методу, який становить специфіку унікального авторського процесу текстотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. – Л.: Либідь, 2001. 2. Андреев Л.Г. Импрессионизм. — М.: Изд-во Моск. унив., 1980. 3. Долинин К.А. Стилистика французского языка. – Л.: Просвещение, 1978. 4. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Sarraute N. *Portrait d’un inconnu*. – Paris: Guallimard, 1999.

БУЛАХОВСЬКА Ю.Л.

Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України

ПОЛЬСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ РОМАН ХІХ^{ГО} СТОЛІТТЯ

Темою моєї доповіді є розмова про польський історичний роман ХІХ^{ГО} століття, його сприйняття в Україні, зокрема, і в певних типологічних зіставленнях з українським історичним романом тієї ж доби. Звичайно, не розгорнутий “лекційний” аналіз, а лише провідні тези, аргументовані, в міру можливості, моїми думками.

Конкретно йтиметься про першу частину трилогії Генрика Сенкевича “Вогнем і мечем”; його роман “*Quo vadis?*” (або “Камо грядеши?”), роман Болеслава Пруса “Фараон” і в плані типологічного порівняння – “Чорну Раду” Пантелеймона Куліша. Речі досить різні і за змістом, і за авторським світобаченням, і за самою манерою виконання та рівнем художньої майстерності.

Спочатку, однак, дещо про Пантелеймона Куліша. Пантелеймон Куліш, безперечно, належить до найвидатніших постатей української літератури першої половини XIX^{го} століття, а водночас і до найбільш суперечливих, і не тільки з точки зору критики радянських часів, котра, якщо і згадувала творчість цього письменника (зрідка, правда, бо у фундаментальних університетських “Історіях української літератури” вона фігурує лише в оглядових статтях і то з однозначним знаком “мінус”).

Починаючи з 90-х років XIX^{го} століття вона, природно, стає в Україні об’єктом „окремої уваги”, з іншим “математичним знаком”: скажімо, відомості про П.Куліша подаються – вже у порівняно повному й розгорнутому вигляді в “Українській літературній енциклопедії”; наприклад, у роботі хорошого знавця – Євгена Казиміровича Нахліка; у роботі Юрія Шереха (тобто Юрія Володимировича Шевельова “Кулішеве листування і Куліш в листах” (1999 року)); у монографії Бориса Гуляка “Становлення українського історичного роману” (про “Чорну Раду”), або літератора-любителя Максима Стріхи “Пантелеймон Куліш і його “Чорна Рада” – розгорнута Передмова до видання 1993 року (“Котигорошко”) в серії “Шкільна Бібліотека”.

Тут характеристики даються найчастіше тільки з точки зору висвітлення тієї історичної доби, що фігурує в романі, і ще з жанрового погляду, а саме - виникнення й становлення історичного роману в українській літературі.

Моє завдання – трохи інше – звернути вашу увагу на те, чи є підстави порівнювати саме цей твір українського автора з польською історичною романістикою?

Моя думка – однозначна. Підстави є, тому що і перша частина Трилогії Генрика Сенкевича “Вогнем і мечем” (та й друга й третя – “Потоп” і “Пан Володийовський”) – перша з доби польсько-українських відносин (вірніше боротьби) XVII^{го} століття, і “Чорна Рада” Куліша – за всіма даними – це твори історичні, і побудовані вони за вальтер-скоттівським принципом (обидва, правда, не на тому рівні історичних знань, що у славетного англійського письменника і не на тій глибині трагізму: там англо-шотландсько-французькі відносини доби Середньовіччя; у Генрика Сенкевича – польсько-українські; у Пантелеймона Куліша - українські, але, звичайно ж, з орієнтацією чи то на Польщу, чи то на Росію).

Чому ми говоримо про вальтер-скоттівську модель у побудові сюжету? Бо історизм обох творів базується на введенні до сюжетної лінії історичних осіб (з наданням їм тих чи інших якостей) і осіб вигаданих (дійових осіб лише художнього твору), проте - типізованих і обов’язково у чомусь характерних саме для даної історичної доби та її обставин. Крім того, важливу роль відіграє лінія любовна (до того ж) у “Вогнем і мечем” порівняно ефектна щодо свого закінчення, а у “Чорній Раді” – присутній просто “Happy and”: чекали, що наслідки “бурі громадської” - знищать особисте щастя закоханих: коли ж “ні” – все закінчилося добре.

Про Трилогію Сенкевича – критична література, насамперед, польська, існує величезна – “захоплена” – в консервативних професорських колах, наприклад, краківського професора Станіслава Тарновського, котрий договорився до того, що “Вогнем і мечем” – це шедевр всеслов’янського і навіть загальноєвропейського значення, - “вищий” від творів Шекспіра, Мільтона, Шіллера й Гьоте – разом узятих; дуже стримані відгуки є, однак, у Петра Хмельовського – відомого польського літературознавця прогресивного напрямку і Елізи Ожешко – видатної польської письменниці-демократки другої половини XIX^{го} - початку XX^{го} століття. Такі ж стримані характеристики були у відомого філолога Олександра Пипіна в Росії і у Михайла Грушевського в Україні і гостро негативні (друковані) у Болеслава Пруса в Польщі і Володимира Антоновича в Україні. Сенкевичу дорікали: пряме викривлення історичних фактів; зміщення історичних пропорцій (тобто коли наявні поразки польського війська “подані” як тимчасові й епізодичні, а от, скажімо, облога Збаража (епізод, дійсно, другорядний) показано як блискучу перемогу польського війська; коли кат українських повстанців Ієремія Вишневецький – виступає там у “шатах” ватажка

польського лицарства проти “темного”, стихійного “українського натовпу”; Богдан Хмельницький – як втілення диявольської сили тощо. І все це зроблено не від “історичного невігластва” і не від незнання історичних фактів, а цілком свідомо: на догоду смакам польського шляхетського читача, який саме такими хотів бачити вояків - шляхтичів XVII^{го} століття: Скіпетуського, Володийовського; саме такими – темпераментно-бездушними красунями Гелену, Баську тощо, а не якимись іншими (значнішими духовно), і хоче вбачати поразки, що призвели у XVII^{му} столітті до краху Польщі як самостійної могутньої держави й “Розподілів” її між Росією, Пруссією й Австрією, в тому, що в цьому винні не внутрішні польські суперечки, негаразди й протиріччя (зокрема слабка й децентралізована королівська влада; не егоїстична шляхетська “золота сваволя”, а нібито лише “чорна” українська холопська “непокора”, яку треба “тримати в руках” лише силою, “випалювати” вогнем і мечем, та лише російські великодержавні зазіхання на Польщу).

Сучасні російські й українські літературознавці-полоністи, наприклад, Іван Костянтинович Горський (у Москві) і Микола Степанович Васків (у Дніпропетровську) намагалися дати пояснення надзвичайному успіху у читачів першої частини сенкевичівської Трилогії, знаходячи для цього справедливі пояснення ось у чому: не лише громадсько-соціальні, а й суто літературні. З їхньої точки зору, цей твір не можна розглядати як реалістичний історичний роман з певної доби, де в основі лежать якісь трагічні дії і насправді якісь трагічні зіткнення (як у романах Вальтера Скотта), а потім ще важливу роль там відіграє захоплюючий пригодницький сюжет. З їхнього погляду, це “шляхетська балада” з романтично-пригодницьким ухилом, “шляхетський польський гімн” у прозовій формі – і не більше; там нема нічого реалістичного, нічого насправді трагічного, що є якраз в іншому романі того ж Генрика Сенкевича “Хрестоносці” – про жорстоку, однак, справедливу, “патріотичну” боротьбу польського лицарства в добу раннього Середньовіччя з німецьким Тевтонським Орденем Хрестоносців, боротьбу жорстоку (не на життя, а на смерть) і що закінчилася переможною битвою 1410 року під Грюнвальдом.

Дослідники історичної романістики Сенкевича не випадково звертають увагу і *на мову його романів*: авторську, історичних осіб і просто дійових осіб твору. Тут Сенкевич – як письменник – виявив неабияку винахідливість: твір його читається легко, з інтересом і не потребує розгорнутих “виснажливих” пояснень історичних реалій, довгих і сухих розгорнутих авторських коментарів. Ви відчуваєте давнину (в міру), але вона для вас – не нав’язлива. Тому історизм там – лише театральнo-декоративний.

Інший твір Сенкевича, за який він одержав Нобелівську премію, - не стосується вже історії Польщі: він з доби Давнього Риму, доби панування Нерона і становлення первісного Християнства. У чому ж секрет його “переможного” успіху, при безперечній обдарованості Сенкевича як письменника? Тут читачів приваблювало дещо інше – “кolorитне” історичне полотно – за всіма параметрами знайоме в своїй основі освіченому читачеві: (наче талановита імпровізація на цілком знайомий мотив): і нелюд – Нерон, і – самовіддані Християни, і розбещені Патриції з їхніми вигадливо-розпусними оргіями, і страшна римська пожежа, яка вирувала 9 днів і була викликана спеціально (підпалом одночасно в різних частинах міста) за таємним розпорядженням Нерона (і аж ніяк не за ініціативою Християн, яких потім в цьому звинуватили й тяжко карали). Просто нелюд-Нерон шукав у спостереженні пожежі „натхнення” для свого поетичного співу.

Роман під назвою “Quo vadis?” (це назва латинська) або “Камо грядеши?” (його ж назва у давньослов’янському дусі) сподобався, проте, не всім. “Заперечення” висловила, зокрема, італійська літературознавча професура, звинувачуючи Сенкевича у прямому сюжетному плагіаті, адже любовна лінія: молодий Патрицій безмежно закохується у “св’яту” Християнку, красуню Лігію і під впливом цього почуття перероджується, стаючи теж

Християнином. А це точно нагадує один італійський історичний роман про ту ж добу і з такою ж “провідною любовно-сюжетною лінією”.

Несподівано для всіх, зокрема, для України, на захист Сенкевича став Іван Франко (у коротенькій журнальній замітці: “Сенкевич – плагіат?”). Це здивувало українську культурну громадськість - саме тому, що Франко ніколи не був прихильником творчості Сенкевича і взагалі самої особи видатного польського письменника, хоча високо ставив літературну діяльність Болеслава Пруса; листувався досить довго з Елізою Ожешко тощо (це листування надруковано і в Польщі, і в 50-титомнику Франка). Аргументи Франка були переконливими, але дещо несподіваними. Франко – літературознавець привертав увагу літературної громадськості до того факту, що в художній літературі (навіть найвищого рівня) все абсолютно і завжди є вторинним (тільки більшою чи меншою мірою), бо все побудовано на співвідношенні традицій і новаторства, і справа не в тому, наскільки новим є той чи інший сюжет, той чи інший художній образ, а як його подано даним автором; з якою художньою майстерністю? Усі світові шедеври (на думку Франка) – трагедії Шекспіра (зокрема, “Гамлет”, “Отелло” й “Ромео і Джульєтта”); “Фауст” Гьоте; більшість комедій Мольєра побудовані на добре відомих ще з доби Античності й Середновіччя сюжетах, та справа – не в цьому, а в тому, як вони зроблені, в якому майстерному філософському контексті? З якою образною типізацією і таке інше? В даному разі – у Сенкевича – це теж зроблене вдало й талановито, зокрема, образ Петронія – відомого римського Патриція, державного діяча й письменника, автора славногозвісного “Сатирикона”. Це – постать цілком історична; відома конкретно і його особиста доля. Він змушений був у молодому віці – в розквіті фізичних і творчих сил, у злеті літературної слави, кінчити життя самогубством за таємним наказом Нерона, - інакше Петроній був би страчений публічно й ганебно. Образ Петронія і його філософсько-громадські проблеми змальовані в романі дуже рельєфно, адже це постать (в її складних і суперечливих стосунках митця з оточенням) була близькою Сенкевичу і вийшла в нього – яскраво переконливою.

Історичний роман Болеслава Пруса “Фараон” з життя давнього Єгипту не мав і приблизно такого читацького розголосу, як історичні романи Сенкевича. Тимчасом – це прекрасний алегоричний твір: він яскраво проектується на польську сучасність другої половини XIX –го – початку XX століття (тобто історичний період, коли був написаний), бо там йдеться про непримиренну (хоч і приховану зовні) боротьбу між владою світською (лише показовою: фараон і його оточення) і владою релігійною – кастою жерців – озброєною винятковими знаннями, зокрема, в галузі астрономії, і підступно організованою.

Зовні “Фараон” Пруса яскравістю барв й екзотичним колоритом нагадує “Саламбо” Гюстава Флобера (з життя Давнього Карфагена), та цей твір насправді інший. Тут дуже не виразна (по суті відсутня) любовна лінія; набагато значнішою є державно-філософська проблематика; своєрідний пейзаж і дивноєгипетські реалії -наукові досягнення й водночас забобони тих часів (“священні скарабеї”; “безсмертя” фараона – нібито сина Бога Ра (Сонця); показ затемнення Сонця, яке жерці вміло використовують у своїх цілях проти народного повстання, оголошуючи затемнення Сонця помстою Бога Ра за “народну непокору”, в той час, коли жерці прекрасно знали заздалегідь і день, і час (до хвилини) – цього затемнення.

Поєднання минулого й сучасного, як і майстерна стилізація під історичний роман з епохи Давнього Єгипту; гострота громадсько-естетичної авторської думки робить цей роман унікальним, та не таким “захоплюючим” для широкого польського читача, як, скажімо, Трилогія Сенкевича або навіть його “Quo vadis?”.

Що стосується “Чорної Ради” Пантелеймона Куліша – то цей історичний роман українського автора, хоч і побудований за композиційною схемою Вальтера Скотта, багато в чому спирається саме на українські фольклорні джерела: “дум” та “історичних пісень”. Гадаю, саме це сподобалося в “Чорній Раді” Тарасові Шевченкові, коли він так схвально

відгукнувся на нього у зверненні до його автора. Тут образи “українського гетьманства” (навіть негативні) і сама ідея показати “чорну раду” (тобто народне зібрання), як і згадки про Богдана Хмельницького, є зовсім іншими, ніж вони “постають” у романі Сенкевича “Вогнем і мечем”.

Нагадує “Чорна Рада” і “Енеїду” І.П. Котляревського – сприйняття історії українським інтелігентом і її історична проекція на українську для нього дійсність.

“Чорна Рада” перегується, як це не парадоксально, і з “Конотопською відьмою” Григорія Квітки-Основ’яненка, бо цей твір, будучи за своєю жанровою природою сатирично-бурлескним, все одно є твором історичним (певною побутовою сатирою на життя козацької верхівки XVIII-го століття).

Хочу при цьому звернути Вашу увагу на органічне злиття в “Чорній Раді”, тобто в одному і тому ж самому за стилем, змістом і формою творі, компонентів реалістичних і романтичних. Хоча б початок твору: “А Черевань був тяжко грошовитий да й веселий пан із козацтва, що збагатилось за десятилітню війну з ляхами. Річ тут про Богдана Хмельницького, які він років з десяток шарпав з козаками шляхетних ляхів та недоляшків”. Далі зневажлива авторська мова несподівано переростає у романтичний, колоритний український пейзаж: “Було вже надвечір. Сонце світило стиха, без жару; і любо було поглянути, як воно розливалось по зелених вітах і по молодій травиці”(тут органічний перегук з пейзажами “Марусі” Квітки-Основ’яненка), а далі виразно індивідуалізована побутова мова старого “охоронця” при “брамі”, його суто побутові вирази й характеристики, з яких, однак, читачеві можна одразу ж дізнатися багато чого в складних польсько-українських стосунках, саме з українського боку.

Мені здається, що у жанровому відношенні історичні романи (на різному матеріалі: польському, українському, російському (скажімо, “Капитанская дочка” Пушкіна або “Тарас Бульба” Гоголя) відкривають величезний простір для літературознавчих роздумів і мало якраз можливостей для теоретичного його “загнання” у вузькі рамки: чи то умовно-фантастичного, чи то побутового і т. ін.; все це, як на мене, і набагато складніше, і набагато різноманітніше, ніж про це можна дізнатися в різних літературознавчих довідниках під знаком „історичний роман”.

Наведу насамкінець тільки два приклади. Український “Літературознавчий словник-довідник” (Академія, К, 1997) відповідає на це питання несподівано коротко: „Єдиної кваліфікації різновидів роману немає. Залежно від літературних епох, періодів, течій, стилів і теоретичних засад розрізняють роман: Просвітницький; середньовічний; бароковий; сентиментальний; романтичний; екзистенціалістичний і т.п. За змістом – соціальний, соціально-побутовий, історичний (зображуються минулі події), сучасний (зображуються сучасні події), роман про майбутнє (зображуються передбачені автором події, наприклад, у науково-фантастичному романі) (С. 606). З цією дивною характеристикою роману важко погодитися, бо в ній класифікація йде за принципом “у городі бузина, а в Києві дядько”) або коли саме так розглядати поняття “рука”: поламана чи права; чоловіча чи дитяча тощо.

В “Словаре литературоведческих терминов” (составители Л.И.Тимофеев, С.В.Тураев), М., “Просвещение”, 1974), навпаки, відповіддю на питання, що таке “історичний роман”, є дуже змістовна історико-літературна стаття “Исторический жанр” Д.Козлова. Там провідні тези зводяться до того, що історичний роман має представляти минулу добу в її цілісному обличчі, з якоюсь важливою внутрішньою проблемою і мати в собі щось дидактичне (в кращому розумінні цього слова), справивши на читача сильне емоційне враження. Гарний приклад в цьому відношенні романи Вальтера Скотта; “Овод” Е.-Л.Войніч, “Спартак” Р.Джованьйоллі; що стосується історичної романістики Олександра Дюма - батька, то вона, несучи розважально-емоційний вплив, насправді, пізнавального несе дуже мало; романтична історична романістика Віктора Гюго (“Собор Паризької Богоматері” і “Людина, яка

сміється”) несе лише романтичний ідеал автора, а не справжній історизм (Есмеральда, Гуінплен), при дуже сильному емоційному враженні і виразному декоративному тлі, а от історичні романи в Росії Є.А.-де-Турнемір (інакше Євгенії Тур) (1840-1908) – це псевдоісторичний роман у всіх відношеннях. Отже, скільки насправді різновидів несе в собі історичний роман і як важко піддається однозначній класифікації, доводячи, що вона просто не можлива.

ВАСЬКО Р.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ І СИСТЕМИ КОНСОНАНТНИХ ФОНЕМАТИЧНИХ ОПОЗИЦІЙ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Спільногерманська система фонем склалася в результаті перебудови спільноіндоєвропейської системи. Обговорення суті та деталей цієї перебудови у науковій літературі почалося ще на початку ХІХ століття та викликало немало суперечок, що не завершилися й зараз [4; 27; 2; 28; 34; 33]. Зазначається, що фонемні системи давньогерманських мов успадкували приголосні фонemi зі спільногерманської мови-основи, а та – зі спільно індоєвропейської мови-основи. Найбільше наукових дискусій відбувається навколо питання про розвиток спільноіндоєвропейських зімкнених приголосних фонем в діахронічній фонології окремих германських мов. На сучасному етапі представники різних фонологічних шкіл та напрямків продовжують розвивати теорію становлення спільноіндоєвропейського та спільногерманського консонантизму, а також консонантних систем окремих германських мов у термінах первинних мовних одиниць-кінцем [21; 28; 23; 26; 25; 1; 18; 24; 3; 10; 16; 9; 11; 19; 12; 29; 14; 17; 20; 22; 5; 6; 7; 15; 8; 13 та ін.].

У їхніх працях зазначається, що на ранньому етапі свого розвитку спільноіндоєвропейська прामова належала до ізолюючого типу і встановлення її точного фонемного складу є недосяжним, але обґрунтовуються висновки про загальну типологічну характеристику системи. Найважливішими типологічними рисами спільноіндоєвропейської системи фонем були:

а) надзвичайно бідна підсистема голосних фонем з трьома, двома або навіть однією голосною;

б) відносно багатий склад шумних зімкнених приголосних, яких було від 15 до 20; коливання в кількості викликані різними підходами до переліку локальних рядів (за дентальним рядом було або три ряди – палатальний, велярний, лабіовелярний, або лише два) і модальних класів (два придихові класи – глухий і дзвінкий – або один);

в) бідність складу шумних щілинних приголосних, з яких реконструюється лише /s/;

г) наявність особливого, проміжного дистрибутивного розряду сонантів (напівголосних, плавних, носових) / **j, w, r, l, m, n** /, які не входили ні в підсистему голосних, ні в підсистему приголосних, а використовувалися як сонантна периферія складоносія, інколи навіть як його ядро.

Перша й остання риси зближують систему фонем спільноіндоєвропейської прамови з тонічними, ізолюючими, мовами. Подальша історія прамови є поступовим переходом до іншого мовного типу – аглютинативного, потім флективного. Фонемна система не могла не бути включеною у цей процес, в результаті якого було втрачено риси, що зближували систему фонем спільноіндоєвропейської прамови з ізолюючими мовами [28].

Важливим наслідком відходу від коренеізоляції було зникнення необхідності скорочувати підсистему приголосних для збагачення структури складоносія, чим було відкрито шлях до повного використання щільності. Після цього підсистема приголосних фонем стала симетричною. Повне завершення докорінної перебудови системи фонем у зв'язку з переходом спільноіндоєвропейської прамови в інший мовний тип відноситься вже до історії окремих мовних груп індоєвропейської сім'ї. Слід зауважити, що ці процеси охопили весь індоєвропейський мовний ареал, оскільки вони закономірно спричинювалися типологічною перебудовою, в стороні від якої не було жодної індоєвропейської мови. У такому широкому мовному ареалі неминучі суттєві відмінності в темпах і способах перебудови, що й підтверджується неповторністю шляхів фонемної еволюції кожної з мов.

Ряд фонематичних змін, який у науковій літературі називається законом Гріма, був спрямований на оптимізацію співвідношення між зімкненими й щільними приголосними.

В результаті цих змін спільногерманські групи зімкнених і щільних приголосних фонем стали симетричними: два модальні класи з трьох опинилися по різні сторони осі, а третій клас вісь розсікла на дві алофонічні зони.

Таким чином, перебудова спільногерманської системи фонем була обумовлена глибокими змінами в типологічній характеристиці індоєвропейських мов у порівнянні зі спільноіндоєвропейською прамовою.

Рух мови від ізолюючого мовного типу до флективного, притаманний динаміці спільноіндоєвропейської прамови, у германському ареалі досить рано змінився рухом в іншому напрямку. Фіксація наголосу на першому кореневому складі створила умови для розгортання процесу редукції кінцевих ненаголошених складів. Коли цей процес досягнув етапу повного відпадиння голосних у післянаголошеній позиції, значно ускладнилися кінцеві групи приголосних фонем у слові. На початку спільногерманської епохи ускладнилася також фонемна структура груп приголосних фонем після входження до них плавних і носових сонантів, що відокремилися від складоносія. Оскільки відбувалася втрата фонематичного розрізнення в ненаголошеній частині слова, функцію підсилення фонематичного розрізнення повинен був взяти на себе наголошений склад шляхом використання можливостей розгортання нових фонематичних опозицій і поповнення інвентаря фонем.

Цілком зрозуміло, що шляхи фонемної еволюції, що були намічені у спільногерманську епоху, виявилися неоднаковими в окремих гілках германської групи мов. Своєрідність цих шляхів є результатом взаємодії функціональних, структурних і субстантних факторів на кожному історичному етапі розвитку давньогерманських мов у період етнічного відокремлення їх носіїв.

На початковому етапі західногерманської фонологічної еволюції відбулися зміни у модальній категорії ситеми приголосних фонем. Найбільш суттєвим процесом в ту епоху було становлення модальної опозиції консонантної протяжності, що означало не лише монофонемізацію гемінатів як довгих приголосних, але й розгортання цієї нової фонематичної опозицій майже на всі приголосні [28 : 38].

З середини I тисячоліття н.е. у західногерманському ареалі виділяється декілька ліній фонологічної еволюції: острівна (праанглійська або інгвеонська), південноконтинентальна (прапівденнонімецька або ерміонська) та північноконтинентальна (нідерландська). Відправним пунктом їхньої дивергенції стало вирішення завдань, що були висунуті в ході попередньої фонологічної еволюції. Перш за все, це стосувалося фонематичної опозиції протяжності. Справа в тому, що у західногерманському ареалі склалася опозиція протяжності як у вокалізмі, так і в

консонантизмі. Обидві кінакеми були продуктом розпаду двоморних складоносіїв: при об'єднанні заповнювачів обох мор виникала вокалічна протяжність, а при приєднанні заповнювачів другої мори до наступного приголосного виникали гемінати, що слугували базою для консонантної протяжності. Але співіснування обох кінакем не одержало значної функціональної підтримки через їхню генетичну спільність. Оскільки в одній синтагматичній послідовності могла бути реалізованою лише одна протяжна фонема – або голосна, або приголосна, довгі голосні та довгі приголосні, як правило, синтагматично не сполучувалися між собою, що створювало між ними відношення дисимілятивної нейтралізації [35:257-260]. До того ж довгі приголосні характеризувалися дистрибутивною обмеженістю, оскільки не могли займати найбільш характерну для приголосних позицію початку складу. Існували антропофонічні труднощі в субстантній реалізації консонантної протяжності при її сполучуванні з деякими іншими кінакемами. Важливо й те, що опозиція консонантної протяжності не сприяла оптимізації структури перепонної субкатегорії. Таким чином, виникла необхідність перебудови кінакемної системи, слабкою ланкою у якій стала щойно сформована кінакема консонантної протяжності, що опинилася в неоптимальних відношеннях з кінакемами двох інших модальних опозицій – генетично спорідненій опозиції вокалічної протяжності та опозиції проточності / непроточності в рамках перепонної субкатегорії.

Процеси поповнення інвентарів фонем та первинних фонологічних одиниць інтенсивно розгорнулися в фонологічній еволюції германських мов. Цілком зрозуміло, що конкретні шляхи вирішення проблем, що виділилися в спільногерманську епоху, виявилися різними в окремих гілках германської мовної групи. Оскільки фонологічна еволюція германських мов із самого початку визначалася спільністю її субстантної бази та функціонально обумовленого напрямку, різне втілення отримали структурні вирішення проблем, що накопичилися в різних давньогерманських мовах. Але пізніше дивергенція еволюційних ліній неминуче призводила до накопичення субстантних відмінностей між фонологічними системами германських мов, а відмінності в темпах та конкретних реалізаціях типологічних процесів у мовних макросистемах обумовили висунення перед фонологічними системами неоднакових функціональних завдань. Своєрідність шляхів фонологічної еволюції у різних гілках германської групи мов представляє собою результат взаємодії функціональних, структурних та субстантних факторів фонологічної еволюції, що склалися в тій чи іншій гілці германських мов на кожному етапі її історії.

На початковому етапі у західногерманському консонантизмі однією із найважливіших подій було становлення модальної опозиції протяжності. Це означало не лише монофонемізацію гемінатів як довгих голосних /r:/, /l:/, /m:/, /n:/, /s:/, але й розгортання фонематичної опозиції протяжності майже на всі приголосні. Фонетичною основою такого розгортання слугувало позиційне варіювання довготи голосного. Подовжені алофони приголосних, характерні для позиції між короткими голосними та сонорними, особливо /j/, виділилися у нові довгі приголосні фонemi.

Нова модальна опозиція консонантної протяжності відноситься до перепонної субкатегорії, оскільки довгота є субстантною характеристикою перепони. Таким чином, перепонна субкатегорія, до якої раніше входила лише одна опозиція проточності / непроточності, поповнилася ще однією опозицією.

У давньоанглійській системі приголосних фонем відбулися зміни в локальній категорії. Успадкована від спільногерманського стану структурна організація цієї категорії охоплювала чотири ряди: 1) активно-передцентрального, тобто губного з такими фонемами, як /p/, /b/, /f/, /m/, /w/; 2) центрального дентального з такими фонемами, як /t/,

/d/, /Q/, /n/, /l/; 3) пасивно-зацентральный постдентальный, тобто альвеолярний з фонемами /s/, /r/; 4) активно-зацентральный задньоязиковий з фонемами /k/, /g/, /χ/. П'ятий ряд лабіовелярних /k^o/, /χ^o/ у давньоанглійській мові вже розпався на синтагматичні послідовності /k+w/, /χ+w/.

Важливою фонематичною зміною у давньоанглійському консонантизмі було розщеплення ряду задньоязикових приголосних /k/, /g/ та відповідних їм гемінатів /k:/, /g:/ на два ряди, виділення з нього ряду середньоязикових приголосних /k'/, /g'/ та /k:/', /g:'. Хронологічно ця зміна тісно зв'язана з палатальним умлаутом. Розщеплення виявлялося в асимілятивному впливі сусіднього /i/, а у фонетичному плані – у суміщенні задньої артикуляції вперед. Становлення нових фонем /k'/, /g'/ та /k:/', /g:/' означало заміну кінцем активної зацентральної (задньоязиковості) у структурі алофонів, що відділилися від материнських фонем /k/, /g/ та /k:/, /g:/, кінцевою пасивною зацентральною (постдентальною).

Єдність процесів у вокалізмі та консонантизмі спостерігалася не лише в період розгортання локальних опозицій. У вокалізмі за розгортанням тембрових опозицій наступив період їхнього згортання. Таке ж згортання відбулося і в консонантних опозиціях: середньоязиковий ряд приголосних усувається із системи приголосних фонем. Цьому сприяли функціональні фактори. Із чотирьох нових середньоязикових фонем /k'/, /g'/ та /k:/', /g:/' одна лише фонема /k'/ не була суттєво позиційно обмежена, через що мала значне функціональне навантаження, а решта три зустрічалися рідко. У щільних приголосних середньоязикових фонем не було, як і не було його серед сонантів. Таким чином, існування середньоязикового ряду характеризувалося слабким функціональним навантаженням. Відбулася ліквідація середньоязикових приголосних фонем, але ця ліквідація ніяк не означала повернення середньоязикових фонем у дисперсійне поле материнських задньоязикових /k/, /g/ та відповідних їм гемінатів /k:/, /g:/. Для них було знайдено інше місце в консонантизмі – в сфері модальних, а не локальних опозицій. Це пояснюється тим, що давньоанглійський консонантизм, у якому розрізнялися зімкнені та щільні (проточні) приголосні фонери, не використовував для творення фонем сполучення позитивних модальних кінцем зімкненості та проточності, котрі реалізуються в африкатах. Саме сюди й перемістилися давньоанглійські середньоязикові зімкнені приголосні, ставши африкатами /k' > ʃ/, /g' > ʒ/. Хронологічно ця зміна співпала зі спрощенням тембрових опозицій у вокалізмі; африкатизацію датують IX – X століттями.

На межі середньоанглійського періоду локальна категорія зазнала нової перебудови. яка вже не була зв'язана з відповідною перебудовою у вокалізмі, оскільки остання після завершення описаного вище процесу повернулася до найпростішої структури та зберігала стабільність. Завершення перетворень у локальних категоріях у X – XII століттях відкрило шлях до здійснення нової серії перебудов, що торкнулися модальних категорій в англійському консонантизмі та вокалізмі.

У давньоанглійському консонантизмі перепонна субкатегорія охоплювала дві опозиції – проточності та протяжності. Така структура субкатегорії не оптимальна через відсутність типового для категорій та субкатегорій відношення контрарності між її елементами. Крім того, конструктивний потенціал опозиції проточності ще не був повністю розгорнутий, оскільки існувала синтагматична заборона на внутрішньофонемне сполучення позитивної кінцею проточності з обома позитивними звуковими кінцею у сонорних шумних приголосних.

У давньоанглійській мові частково зберігався розподіл алофонічних реалізацій між шумними приголосними, який склався ще у спільногерманську епоху. Варіювання по перепонності припинилося у шумних сонорних /b/, /d/, які вже не мали щільних

алофонів, але зберігалось у /g/ та у відокремленого від нього /g'/: до однієї фонемі належали зімкнений [g] у да. *singan* та щілинний [V] у да. *dragan*, до іншої – зімкнений [g'] у да. *sengean* та щілинний [V' ~ j] у да. *plegian*. У той же час три проточних шумних приголосних /f/, /Q/, /s/ варіювали по сонорності, об'єднуючи дзвінки та глухі алофони. Четвертий проточний шумний [χ] таким чином не варіював, оскільки відповідний дзвінкий приголосний [V] входив у дисперсійне поле фонемі /g/. Цілком зрозуміло, що така непослідовність, що відображала незавершену перебудову консонантизму, не могла закріпитися в фонологічній системі.

В консонантизмі суттєві труднощі структурного та субстантного характеру виникали у повному розгортанні кінцевої опозиції протяжності. Внутрішньофонемні сполучення кінцем двох перепонних опозицій – проточності та протяжності – реалізовувалися не однаково в різних комбінаціях з іншими модальними та локальними кінцями. Довгі кореляти виникли у 16 із 17 коротких приголосних фонем. Проточна сонорна нешумна фонема /w/ не мала довгого корелята. Але в субстантних реалізаціях протяжних фонем ця перепонна характеристика відіграла незначну роль.

Усі ці прояви неоптимальності в структурній та субстантній реалізації модальної категорії консонантних кінцем обумовили кардинальну перебудову цієї категорії. Основними ланками перебудови, яка відбулася у X – XII століттях були: 1) ліквідація перепонної опозиції протяжності; 2) повний розгортання перепонної опозиції проточності; 3) становлення нової перепонної опозиції зімкненості; 4) зміна внутрішньофонемної сполучуваності кінцем звукових опозицій сонорності та шумності. Перебудова також відбулася і в локальній категорії консонантизму.

Усунення консонантної опозиції протяжності означало ліквідацію довгих приголосних фонем, які злилися зі своїми короткими корелятами. Але в деяких випадках фонемне злиття супроводжувалося фонемним розщепленням. Довгі /f:/, /Q:/, /s:/ фонематично об'єдналися з /f/, /Q/, /s/, але в інтервокальній позиції такого злиття не було, оскільки сонорні алофони коротких приголосних фонем вступили у протиставлення з попередніми довгими, завжди несонорними, і, таким чином виділилися в якості нових фонем /v/, /D/, /z/.

Важливим кроком на шляху оптимізації структури перепонної категорії було становлення нової опозиції зімкненості, контрарної по відношенню до опозиції проточності. Це дозволило створити фонемі, у яких послідовно у часі сполучувалися дві позитивні перепонні кінцями зімкненості та проточності. У такий спосіб було перебудовано всю перепонну субкатегорію, яка спочатку втралила одну опозицію, потім одержала іншу й суттєво розширила синтагматичний потенціал опозиції, що збереглася. Але перебудова торкнулася й іншої модальної субкатегорії – звукової. У внутрішньофонемній синтагматиці кінцем, як правило, не допускається накопичення кінцем з одним знаком – позитивних або негативних [31:163; 30:284-285]. У давньоанглійській мові, наприклад, не було приголосних фонем, які мали б у своїй структурі позитивні кінцями всіх чотирьох модальних опозицій, тому що кінцями сонорності й проточності ніколи не входили до складу однієї й тієї ж шумної приголосної фонемі. Не було й іншої крайності – фонем з чотирма негативними модальними кінцями, тому що існувала заборона на сполучення нешумності й несонорності. У приголосній фонемі саме тому й було не менше однієї, але не більше трьох позитивних модальних кінцем; такими самими рамками обмежувалося й число негативних модальних кінцем. Зімкнено-проточні фонемі мали у своїй структурі дві позитивні перепонні кінцями, які сполучувалися як із шумністю, так і з сонорністю. На можливість появи фонем з чотирма позитивними модальними кінцями було накладено заборону шляхом зміни кінцевої структури одного з модальних класів.

Справа в тому, що у структурі давньоанглійських дзвінких приголосних було дві позитивні звукові кінцеми сонорності та шумності. До початку середньоанглійського періоду вони змінили свою артикуляцію, послабивши в ній і сонорність, і шумність, ставши у кінцежному плані несонорними нешумними, тобто *lenes*, тоді як глухі кореляти підсилили звуковий компонент соєї артикуляції, особливо придиховість, притаманну приголосним *fortes*. Саме так виникла заборона на внутрішньофонемне сполучення двох аозитивних звукових кінцеми, через яку максимальне число позитивних модальних кінцеми в англійській приголосній фонемі залишилось незмінним – три. Модальні перетворення спричинили зміни в локальній категорії. Зімкнено-проточні приголосні – шумна несонорна /j/, нешумна несонорна /ʃ/ та нешумна сонорна /l/ як єдині фонемі у відповідних модальних класах взагалі позбулися локальних кінцеми. У несонорних зімкнених залишилося три локальні ряди: губний у /p/, /b/, передньоязиковий у /t/, /d/, задньоязиковий у /k/, /g/. У несонорних проточних склад локальних рядів збільшився до п'яти. Поява афrikат у консонантизмі спричинила ще одну звукову зміну. Наявність афrikати /j/ передбачає наявність у мові фонем /t/, /s/. Останньої фонемі у давньогерманському вокалізмі взагалі та в давньоанглійському зокрема не було. У давньоанглійській фонологічній системі ця фонема появилася в результаті синтагматичного злиття приголосних фонем /s+k/, наприклад, да. *scip* > *ship* ‘корабель’, *scrinkan* > *shrink* ‘стискатися’. Щільний відповідник афrikаті /ʃ/ - фонема /ʃ/ - появилася в консонантизмі значно пізніше, коли на початку новоанглійського періоду відбулося синтагматичне злиття /z+j/ у запозичених словах типу *division*, *pleasure*. Ця зміна була частиною процесу, який охопив інші передньоязикові приголосні у сполученні з /j/: /t+j>ʃ/, наприклад, *question*, *picture*; /d+j>ʃ/, наприклад, *soldier*, *procedure*; /s+j>ʃ/, наприклад, *nation*, *ocean*, *pressure*. Завдяки цьому процесові збільшилося функціональне навантаження приголосних фонем /j ʃ ʃ/, що виникли в ході інтеграції продуктів давньоанглійського розщеплення задньоязикових приголосних. Одночасно виник четвертий член цього пучка – фонема /ʃ/, яка заповнила “пусту клітинку”, утворену в ході того ж процесу інтеграції [28; 30; 32]. На цьому формування англійського консонантизму практично завершилося.

Таким чином становлення системи приголосних фонем та системи консонантних фонематичних опозицій є ланками єдиного динамічного процесу, спочатку становлення, потім розгортання, пізніше перебудови та нового розгортання опозицій звучності та протяжності. На відміну від англійського вокалізму, який постійно змінює свою структуру, консонантизм бере участь у перебудовах лише епізодично й завжди у зв'язку з перебудовою вокалізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Basbøll H. (2005). Basbøll Hans. The Phonology of Danish. – Oxford: Oxford University Press.
2. Красухин К.Г. (2004). Введение в индоевропейское языкознание. – М.: Academia.
3. Christian K., Hough C., Wotherspoon I. (2004). Christian Kay J., Hough Carole, Wotherspoon Irené. New Perspectives on English Historical Linguistics (vol. II). – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
4. Бак А. (2003). История немецкого языка. – М.: Эдиториал УРСС.
5. Rauch I. (2003). Rauch Irmengard. The Gothic Language: Grammar, Genetic Provenance and Typology, Readings. – New York: Peter Lang.
6. Di Sciullo A. (2003). Di Sciullo Anna Maria. Asymmetry in Grammar (vol. 2: Morphology, Phonology, Aquisition). – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
7. Steponavičius A. (2003). Steponavičius Albertas. The Typology of the Middle English Sound System. // Philologica Scandinavica. Сборник статей к 100-летию со дня рождения М.И.Стеблина-Каменского. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2003. – С.198-216.
8. Weijer J., Heuven V., Hulst H. (2003). Weijer Jeroen van de., Heuven Vincent J. van., Hulst Harry van der. The Phonological Spectrum. - Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
9. Gussmann E. (2002). Gussmann Edmund. Phonology: Analysis and Theory. - Cambridge: Cambridge University Press.
10. Ewen C., Hulst H. (2001). Ewen Colin J., Hulst Harry van der. The Phonological Structure of Words. – Cambridge: Cambridge University Press.
11. Hall T. (2001). Hall T. Alan. Distinctive Feature Theory. – The Hague: Mouton de Gruyter.
12. Kristoffersen G. (2000). Kristoffersen Gjert. The Phonology of Norwegian. – Oxford University Press.
13. Wiese R. (2000). Wiese Richard. The

Phonology of German. – Oxford: Oxford University Press. 14. *Ladefoged P. and Maddieson I.* (1999). *Ladefoged Peter and Maddieson Ian. The Sounds of the World's Languages.* – Cambridge, Massachusetts and Oxford, UK: Blackwell Publishers. 15. *Stevens* (1999). *Stevens Kenneth N. Acoustic Phonetics.* – Cambridge, Massachusetts; London, England: The MIT Press. 16. *Fischer-Jørgensen E.* (1995). *Fischer-Jørgensen Eli. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague* 27. 2nd ed. *Trends in Phonological Theory.* – Copenhagen: Akademisk Forlag. 17. *Lass R.* (1995). *Lass Robert. Phonology. An Introduction to Basic Concepts.* – Cambridge: Cambridge University Press. 18. *Calabrese A.* (1994). *Calabrese Andrea.* (1994). *Calabrese A. Sievers' Law in Gothic: A Synchronic Analysis with Some Notes on its Diachronic Development* // *The Linguistic Review.* – vol. 11. – P.149-194. 19. *Kenstowicz M.* (1994). *Kenstowicz Michael. Phonology in Generative Grammar.* – Cambridge, Massachusetts and Oxford, UK: Blackwell. 20. *Laver J.* (1994). *Laver J. Principles of Phonetics.* – Cambridge: Cambridge University Press. 21. *Плоткин В.Я.* (1993). *Плоткин В.Я. Фонологические кванты.* – Новосибирск: Наука. 22. *Rauch I.* (1992). *Rauch Irmengard. The Old Saxon Language: Grammar, Epic Narrative, Linguistic Interference.* – New York: Peter Lang. 23. *Кузьменко Ю.К.* (1991). *Кузьменко Ю.К. Фонологическая эволюция германских языков.* – Л.: Наука. 24. *Chomsky N. & Halle M.* (1991). *Chomsky Noam. Halle Morris. The Sound Pattern of English.* 2nd. printing. – Cambridge, Massachusetts, The M.I.T. Press. 25. *Árnason K.* (1990). *Árnason Kristján. Conflicting Teleologies: Drift and Normalization in the History of Icelandic Phonology.* *Hennig Andersen and Konrad Koerner (eds.) // Historical Linguistics 1987: Papers from the 8th International Conference on Historical Linguistics.* – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1990. – P.21-36. 26. *Árnason K.* (1987). *Árnason Kristján. Icelandic Dialects Forty Years Later: The (Non)survival of some Northern and South-Eastern Features.* *Prikko Lilius and Mirja Saari (eds.) // The Nordic Languages and Modern Linguistics 6.* – Helsinki: Helsinki University Press, 1987. – P.79-92. 27. *Гамкрелидзе Т.В., Иванов Вяч.Вс.* (1984). *Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры.* – Тбилиси, Мацниереба. 28. *Плоткин В.Я.* (1982). *Эволюция фонологических систем.* – М.: Наука. 29. *Ladefoged P.* (1982). *Ladefoged P. A Course in Phonetics.* 2nd ed. – Los Angeles: Harcourt, Brace Jovanovich. 30. *Plotkin V.Ya.* (1978). *Plotkin V.Ya. The Kinakeme as the Ultimate Unit of Language* // *Kwartalnik neofilologiczny.* – 1978. – vol. 25. – № 3. – P.275-288. 31. *Плоткин В.Я.* (1977). *Плоткин В.Я. О первичной фонологической единице* // *Грамматические и фонетические исследования по германским языкам: Сб. научн. трудов / Кишиневский гос. ун-тет.* – Кишинев. 32. *Наталин В.П.* (1973). *Наталин В.П. Историческая фонология английских африкат.* Автореф. дисс. канд. филол. наук, К. 33. *Moulton W.G.* (1972). *The Proto-Germanic non-syllabics (consonants) // Towards a Grammar of Proto-Germanic.* – Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 34. СГГЯ (1962). *Сравнительная грамматика германских языков. Т. II. Фонология.* – М.: Наука. 35. *Трубецкой Н.С.* (1960). *Трубецкой Н.С. Основы фонологии.* – М.: Изд-во иностранной лит-ры.

ВІТОМСЬКА Н.М.

Київський національний лінгвістичний університет

СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ЖОВТОГО КОЛЬОРУ В ЗОБРАЖЕННІ ЖИТЛА (на матеріалі роману Е.Золя “Щастя Ругонів”)

Аналізуючи стиль Еміля Золя, дослідники неодноразово відзначали [1:7; 2:46], що субстантивація прикметника дозволяє створити світ, в якому одна з деталей може стати найбільш значущою частиною речення. Розглянувши засоби, за допомогою яких автор подає в романі предмети навколишньої дійсності, змальовує портрети персонажів, середовище-інтер'єр, соціальне оточення, пейзаж, можна сказати, що завдяки засобу оказіональної субстантивації письменникові вдається надати окремим, на перший погляд незначним, деталям опису найбільшого смислового навантаження, іноді символічного звучання в об'ємі всього твору.

Мова йде, зокрема, про жовтий колір – “le jaune”, частка якого становить 12% від загальної кількості кольоропозначень роману – всього 107 випадків вживання. Використаний він майже повністю в зображенні жорстокої боротьби шанолубств, що ведеться в “жовтій вітальні” Фелісите Ругон. На думку Робера Рікатта, остання /“le salon jaune”/ наводить на згадку про червоний салон Сільвії Рогрон у “П'єретті” Бальзака, або ж про аналогічний жовтий салон мадемуазель Гамар у “Турському священникові”. І якщо Золя надає перевагу жовтому кольорові, то саме тому, що прагне наголосити на контрреволюційному характерові цього політичного осередку містечка Пласана. Йдеться про засудження режиму Другої імперії та злочинів, в результаті яких він виник [3:18].

Надокучливість жовтих тонів не може не кинутись у вічі. Це не лише достовірне забарвлення розрізнених деталей обстановки фальшивого інтер'єру /“garni d'un meuble de

velours jaunâtre", "troublé par la lueur jaune et louche de la lampe", "ces fenêtres vivement éclairées", "son vieux meuble de velours jaune", "des vases à porcelaine dorée", "sous la clarté vive des deux candélabre et du lustre"/ (ZFR), це доведена до краю різко-жовта нота – une étrange couleur jaune – атмосфери, в якій визривала змова проти Республіки. Звернемось до твору:

Pour tout l'embellissement. Félicite obtint qu'on tapissât la pièce d'un papier orange a grands ramages. Le, salon avait ainsi pris une étrange couleur jaune qui l'emplissait d'un jour faux et, aveuglant', le, meuble, le, papier, les rideaux de fenêtre étaient jaunes; le tapis et jusqu'aux marbres du guéridon et des consoles tiraient eux-mêmes sur le, jaune. Quand les rideaux étaient fermes, les teintes devenaient cependant assez harmonieuses, le, salon paraissait presque propre (ZFR, 108).

Мебльована в стилі перших років Імперії, жовта вітальня Ругонів акумулювала в собі не лише цілу гаму відтінків жовтого, але й представників найрізноманітніших політичних поглядів, які гуртом лаяли Республіку, зближені ненавистю до неї: ...les paisibles bourgeois du salon jaune parlaient de massacrer "les rouges". s'ils osaient bouger; ...se réunissaient chaque soir dans le salon jaune pour déblatérer contre la République p. (ZFR, 116, 132).

Відтворивши в описі інтер'єру різноманітні нюанси жовтого кольору, письменникові вдалось створити загальний тон колориту вітальні, брудний /"presque propre"/, на диво співзвучний психологічно нездоровому кліматові лихоманки та зрадництва, що панує в ній: Aussi, en se trouvant dans le salon jaune, s'amusa-t-il à se, croire tombé dans une ménagerie (ZFR, 137); Alors le salon jaune commença a être sérieusement pris de panique; Le salon jaune s'agitait, cependant, dans une vive anxiété (ZFR, 149).

Керуючись у своїй творчості теорією детермінізму, згідно з якою, людина є продуктом навколишнього середовища, Е.Золя трактує людське середовище /"milieu humain"/ невіддільно від середовища-інтер'єру /"milieux-intérieurs", плавно переходячи від зображення місцевого колориту до представлення колориту людського. Письменник використовує засіб метонімічного перенесення колірної ознаки салону на зібрання його прихильників.

Назва кольору входить до семантичної структури найменування або ж шляхом атрибуції колірної ознаки всьому об'єктові [4:62 – 65], про який йдеться /"les opinions du fameux salon jaune" (ZFR, 129); "les bavardages du salon jaune" (ZFR, 209)/, або ж віднесенням її до окремої його частини, наприклад: ...un silence de mort régna dans le salon; les faces, blêmes et anxieuses, se, tendaient vers la porte (ZFR, 150).

На нашу думку, саме вдавшись до засобу персоніфікації, тобто об'єднавши декілька реакційно настроєних обивателів під політичною вівіскою "le salon jaune", автор наповнює бурлескною тріскотною чітко окреслений історичний епізод. З того моменту як бонапартизм одверто протиснувся до жовтого салону / Pour la première fois, le bonapartisme entraît ouvertement dans le salon jaune (ZFR, 97), останній зазнає нежданого раніше зіткнення амбіцій, проявів міщанської тупості, проходячи всі етапи шляху від легітимізму до відновлення влади Бурбонів: Проілюструємо дане міркування рядом прикладів, звертаючи увагу на використання прийому персоніфікації за принципом висхідної градації: "...le salon jaune était dans l'enthousiasme" (ZFR, 129); "le salon jaune était maître de, Plassans" (ZFR, 140); "le salon jaune disposait de la force armée" (ZFR, 140); "Ce fut une belle soirée pour le salon jaune" (ZFR, 132) "la nouvelle qui fit le, plus clabauder le salon jaune" (ZFR, 144); "pendant que le, salon jaune dé libérait" (ZFR, 145); "le, salon jaune resplendissait" (ZFR, 363); "le salon jaune s'emplit d'un cri de ravissement" (ZFR, 368); "le salon jaune triomphait, déliait" (ZFR, 377) ; "Tout le salon jaune éclata :en app1audissement" (ZFR, 377),

Кожен письменник має свої власні колірні переваги в зображенні пейзажу, інтер'єру, персонажів. З усією впевненістю можна сказати, що Емілю Золя притаманний інтерес до різко-контрастного використання кольорів поряд із дотриманням взаємодії між фоном твору та загальним тоном різноманітних об'єктів, зображення. Подібно до сучасних йому художників-аматорів, які, відмовившись від суто академічного поняття валерів – простого

протиставлення світлого та темного тла, прагнули досягти глибини вираження поєднанням теплих і холодних тонів, Е.Золя зупиняє свій вибір на нетрадиційному, відмінному від класичного, вживанні кольору в літературному творі. Досягти гармонії загального колориту твору виявляється, можна, поєднавши чорний, червоний, жовтий, сірий та білий кольори, причому не пом'якшуючи барви, не розчиняючи їх у загальному напівтоні, а лише відтворюючи такими, якими їх створила сама природа [5:181; 6:314].

Бунтарська вдача чесного громадянина, могутній темперамент майстра змушують Золя стати на захист сучасного йому малярства, його-права на емансипацію. Боротьба-протест проти консерватизму в живописові, в літературі була для письменника лише одним із аспектів більш широкої суспільної борні проти вискочок Другої Імперії, і, у вигляді широких соціально-історичних узагальнень, знайшла відображення в його романах [7:21].

Боротьба республіканців проти Імперії, так само як і наступ банапартистів на Республіку, зображені в "Щасті Ругонів", – це безкінечне зіткнення червоних кольорів народно-республіканської маси з чорними та мертво-жовтими тонами того регресу історії, на підвалинах якого стала можливою деградація як сімейного клану Ругон-Маккарів, так і всього французького суспільства епохи Наполеона III.

Іван Франко, один із перших перекладачів і популяризаторів творчості Еміля Золя в Україні, писав: "...кожен його опис – це бомба, а кожен діалог – це ніж у серце, в Золя очі зафарбовані нажовто, то й бачить усе жовте так, як салон його старої Ругонихи [8:158].

Використання жовтого кольору в літературному творі другої половини XIX століття хоча й було явищем новим, проте не випадковим, так як свідчило про розвиток реалістичного напрямку в літературі та мистецтві даної доби. Новий клас буржуазії, що прийшов до влади в результаті революції 1848 року, приніс із собою й нові цінності, зокрема "аристократичний" золотавий колір був замінений повсюдним використанням жовтого: у внутрішньому оздобленні житла, костюмах, меблях, побуті.

Знайомлячи читача із соціальними прошарками, що населяли Плассан напередодні державного перевороту 1851 року, Е.Золя проводить чітке розмежування між ними саме за допомогою кольорів:

... a gauche les ,asses noires du vieux quartier, à droite les maisons jaune clair de la ville neuve (ZFR, 73) і уточнює колірну ознаку житла дрібної буржуазії: ... la bourgeoisie, ceux qui ont amassé sou à sou une fortune, et ceux qui exercent une profession libérale, habitent des maisons bien alignées, enduites d'un badigeon jaune clair (ZFR, 720), залишивши для шляхетного кварталу св. Марка характеристику, яка лише асоціативне пов'язана з одним із найбільш уживаних кольорів у літературі 18 та початку 19 століття, – "d'or": "un petit Verssailles".

Малопоштива та малошанована сім'я П'єра Ругона й Фелісіте Пеш, як і будь-яка, далека від процвітання, вийшла із найбрудніших завулків старого кварталу /"dans une des ruelles les plus noires du vieux quartier"/ і будь-якою ціною прагнула підвестись над класом простолюду: il voulait, avant tout, fuir cet affreux faubourg où l'on clabaudait sur sa famille, faire oublier les sales légendes, en effaçant jusqu'au nom de l'enclos des Fouque (ZFR, 90), перебравшись із старого кварталу в новий: C'était la son paradis rêvé. Cette petite place, nue, propre, aux maisons claires, lui semblait un Edem (ZFR, 108).

Проте, "земля обітована" все ж таки залишалась недосяжною для них. Перебравшись в один із будинків, що знаходився якраз на межі двох кварталів, старіюча пара із сутінок нової оселі спостерігала все ті ж сірі стіни ненависного їй передмістя: ... dans l'ombre de cette vaste pièce, dont la fenêtre s'ouvrait sur le mur gris d'une maison voisine (ZFR, 108).

Глибоко затаївши мрію мати власний світло-жовтий будиночок у новому місті, і, безнадійно плекаючи іншу – про салони шляхетних міщан, спритна Фелісіте влаштовує власну "жовту вітальню", всіма силами намагаючись надати блиску старому мотлохові: Felicité [...] s'ingénia pour donner un nouveau lustre à toutes ces ruines (ZFR, 107). Однак, ставши

"жовтими", злидні не перестають кидатись у вічі, викликаючи глуху люту хазяїв: це було все, чого їм вдалось доскочити: ...et qu'ils voyaient leurs châteaux en Espagne aboutir à ce salon jaune dont il fallait tirer les rideaux pour en cacher la laideur, ils étaient pris de rages sourdes (ZFR, 109).

Бруд політичних інтриг зливається із брудним зимовим присмерком, і навіть жовтий салон, де вони плетуться, вбирає їх відсвіт жовтогарячого кольору шпалерами стін: Le jour tombait, un jour sale d'hiver qui donnait des teintes boueuses au papier orange a grands ramages; jamais la pièce n'avait paru plus fanée, plus sordide, plus honteuse (ZFR, 311).

Зазначимо, що стилістична функція колірних епітетів у останньому прикладі визначається певними контекстними умовами. Зображаючи брудний, у найширшому розумінні даного слова, зимовий день, автор не вважає за достатнє обмежитися використаними раніше словосполученнями "la lueur mourante du crépuscule" і "le crépuscule sale". Вжитий прикметник boueuse, який складається з основи іменника la boue і суфікса –euse, відноситься до експресивно-емоційних засобів мови, що виконують не лише номінативну функцію, але й функцію вираження відношення автора до предмету чи явища, про які йдеться. Афективне забарвлення цього та подібних прикметників /limoneuse, laiteuse, lumineuse, visqueuse/, що їх використовує автор у творі, безпосередньо входить до їх структури.

Брудний, болотного кольору відтінок згасаючого дня різноманітний і доповнює гаму жовтого кольору, що має символічне значення як у пейзажі, так і в інтер'єрі "Щастя Ругонів", вказуючи на ганебний та жалюгідний характер його витоків.

Яким співзвучним виявляється інтер'єр злиденного салону старої Ругонихи, де снується складне плетиво ганебних інтриг, пейзажеві старого пустирища, що гнітить пустою та покірливим одубінням приречених на загибель: Au bord de la route, les prisonniers, les soldats, la foule disparaissaient dans le noir des arbres. Seuls le terrain, les madriers, les tas de planches-pâlissaient dans les clartés mourantes, avec des teintes limoneuses, un aspect vague de torrent desséché (ZFR, 371).

Лише декілька прикладів дозволяють спостерігати якої ваги надавав Еміль Золя жовтому кольорові. Як цілісно витримав письменник найголовніші події сюжетної лінії Ругонів у мертвущому світлі зради, золота та кривавих злодіянь. Наскільки психологічно тонко градував зближення жовтого кольору з чорним, надавши їм у романі майже рівноцінної хворобливої виразності. Ось Ругони на тлі свого салону, похмурі та занепокоєні, в переддень триумфу: Félicité qui, la veille, songeait aux plaines d'Austerlitz, en regardant les ruines du salon jaune, pensait maintenant, à la voir si morne et si désert, aux champs maudits de Waterloo (ZFR, 31);

ось цинік і політичний пустодзвін, Антуан Маккар, здатний, за виразом власної матері, до найпідлішої зради за жменю золотих монет: "Le prix du sang, le prix du sang! dit-elle, à plusieurs reprises. J'ai entendu l'or... Et ce sont eux, eux, qui l'ont vendu. Ah ! les assassins! Ce sont des loups" (ZFR, 360); і нарешті іржаво-жовтий присмерк старого цвинтаря з неминучим наближенням смерті: Il approchait du fond de l'allée, il n'apercevait plus qu'une bande de, ciel où se, mourait le jour couleur de rouille (ZFR, 372). Через цілу гаму проміжних нюансів /des teintes boueuses; la clarté des nuages cuivrés traînait en reflets louches; des teintes limoneuses/ яскраво-жовтий колір підступного салону /au papier orange/ та віроломного золота /la musique claire des pièces d'or/ зливається із жовтими сутінками кладовищенської пустки /le crépuscule jaune; la lueur mourante du crépuscule; des clartés mourantes; le crépuscule mélancolique/, на тлі яких різношерстий сімейний клан позбавляється свого "червоного" родича Сільвера: La nuit tombait; le ciel, couvert depuis le matin, avait d'étranges reflets jaunes qui éclairaient la ville d'une clarté louche, pareille à ces lueurs cuivrées des temps d'orage (ZFR, 354).

Афективне забарвлення вищезгаданих кольоро- та світлопозначень залежить, як свідчать приклади, від контекстуального оточення і визначається їх сполучуваністю з

дієсловами glisser, ramper, cacher, emprunter, épier, guetter, dégoûter та із прикметниками sale, propre, vague, mourante, saignants, які підсилюють негативний відтінок вжитих автором колірно-світлових плям. Таким чином, ми спостерігаємо реалізацію естетичних можливостей темних барв лише на фоні найширшого контексту, беручи до уваги метафоричне, метонімічне та, зрештою, символічне переосмислення прямого номінативного значення. Стилистична функція даної групи лексичних одиниць, є відправним моментом їх естетичного функціонування в об'ємі всього твору.

Наведені приклади з усією очевидністю свідчать, про той дар спостереження та уяви, яким володіє автор, зберігаючи гармонійність у загальному колориті описів навіть тоді, коли він вдається до контрасту. У зачині до другого розділу роману /сюжетна лінія П'єра та Фелісите Ругонів/ ми маємо відтінок "jaune clair", але всі намагання зробити його ще більш "бонтонним" за допомогою контексту /"un petit Versailles", "pour mieux dorloter ses vieux jours", "le sourire triomphant qui illuminait son teint doré, lorsqu'elle croyait l'emporter sur quelqu'un", "donner un nouveau lustre" (ZFR, 72, 92, 96), що містить у собі та реалізує значення "розкоші", "влади", "золотавого полиску", нівелюється наявністю в цій же частині тексту оказіональних антонімів: un badigeon jaune clair" – "жовте вапно"; "ces pièces de cent sous, inertes, blanches et froides, sur lesquelles son esprit d'intrigue n'avait pas de prise"; "toutes ces ruines"; "le mur gris"; "un lustre garni d'un étui de mousseline blanche que les mouches avaient piqué de chiures noires"; "un meuble de velours jaunâtre" (ZFR, 72, 92, 96, 108), об'єднаних спільним значенням злиднів, які неможливо закамуювати.

Беручи до уваги розглянуті приклади, можна сказати, що стилістична функція жовтого кольору стає очевидною в розрізі досить вузького контексту, завдяки оказіональній антонімічності наявних у ньому кольоропозначень, виражених як імпліцитно, так і експліцитно. Так; розгорнута метафора: "бачачи, що всі їх рожеві мрії обернулись лише оцією жовтою вітальною, злидні якої можна було сховати, тільки повісивши на вікна занавіски", актуалізує два значення. Перше, досить абстрактне, – "châteaux en Espagne" – повітряні замки, химерні плани, нездійсненні мрії – мрії рожеві; інше значення, конкретизоване присутністю присвійного займенника "leurs" а саме: цілком певні сподівання Ругонів мати власний світло-жовтий будиночок у буржуазному кварталі Віль-Нев. Ці поривання були верхом їх рожевих мрій, які в контексті сприймаються скоріше як мрії "жовті" та про "жовте", так як для їх здійснення потрібен був "хоча б один мішок золота": Mais elle restait sans force devant les premiers sacs d'écus à gagner (ZFR, 95). А відтак, залишалося лише підлаштовуватися під колір своєї мрії жалюгідно-жовтими відтінками помешкання /"aboutir à ce salon jaune"/, яке, внаслідок контрасту, викликаного нашою уявою, має ще мізерніший вигляд.

Тонка та послідовна стилізація тла, на якому діють головні та епізодичні персонажі, однаково "хворі на золоту лихоманку", в пародійній та гротесковій формі висвітлює той максимум інформації та ідейного змісту, втілення якого в словесній тканині твору є творчим задумом автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Matthews J-H. Les deux Zola. Science et personnalité dans l'expression. – Genève: Droz, Paris: Minard, 1957. 2. Резник Р. Л. Субстантивний стиль в романах Е. Золя // Стилистические проблемы французской литературы : Сб. науч. ст. / Ленинград. гос. пед. ин-т им. А.И.Герцена. – Л., 1975. – С.40-53. 3. Ricatte R. Introduction // Zola Emile. La Fortune des Rougon. – Р., 1969. 4. Почепцова Л.Д. Цветовые обозначения в структуре наименований орнитофауны в Австралии // Проблемы значения языкового знака: Сб. науч. тр. / Киев. Гос. пед. ин-т иностр. языков. – Киев, 1982. – С.62-65. 5. Guymon C. Chronique des Beaux-Arts. Les impressionnistes. // Le Courrier littéraire. – 1877. - №4. – P.180-183. 6. Zola E. Mon Salon. Manet. Ecrits sur l'art. – Р.: Garnier-Flammarion, 1970. 7. Lanoux A. Zola et la peinture // Magazine littéraire. – 1979. – № 132. P.20-22. 8. Франко І. Гірчичне зерно / Оповідання. – Львів, 1903.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. ZFR – E. Zola. La fortune des Rougon. Paris, Garnier-Flammarion. Paris, 1969.

СТРУКТУРНО – МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Проблемам синхронного і діяхронного словотвору присвячено чимало робіт. Проте, префіксальний спосіб утворення нових номінантів не знайшов достатнього відображення в лінгвістичній літературі, тому що багато наукових статей були присвячені дослідженням суфіксальних новоутворень.

Актуальність даної статті полягає у встановленні структурно – морфологічних особливостей префіксації як достатньо спірного питання у німецькому словотворі.

Об'єктом дослідження даної статті є похідне слово, а саме, префіксальне похідне слово сучасної німецької мови.

Предметом цієї статті є встановлення структурно – морфологічних особливостей префіксальних похідних, які утворюються від іменників.

Матеріалом дослідження слугують відіменникові префіксальні дієслова сучасної німецької мови.

Останнім часом вивчення питань структурного підходу до словотвірних номінантів значно активізувалося, тому що багато досліджень з питань словотвору базується на структурі. Чітко виявляється тенденція дослідження похідного слова в рамках комплексних одиниць системи словотвору [1:20; 2:136-148; 3:62-78; 4:15].

Щодо дослідження префіксації існують різні погляди та підходи. Префіксація як самостійний спосіб словотвору, поділяється на іменну та дієслівну, відокремлюючись від словоскладання (Kluge), за іншою точкою зору префіксація розглядається у межах афіксального способу словотвору і префікси відносяться до словотвірних формантів у межах похідного слова (Henzen, Fleischer, Behagel).

Виявлення механізмів створення і функціонування німецьких префіксальних морфем пов'язане з перетворенням функцій прислівників і прийменників у певному синтаксичному оточенні [8:7]. Відокремлення, що привело згодом до перетворення цих часток у чистий префікс, досягалося як шляхом повної морфологічної ізоляції, результатом якої було зникнення з функціонування в мові відповідного прийменника або прислівника, так і шляхом семантичного розмежування частки з відповідним прийменником або прислівником.

Отже, еволюційний розвиток прийменників і прислівників у препозитивному вживанні викликав становлення нового класу морфем у німецькій мові, з яких і вичленились префікси. Подібну точку зору поділяв І.І.Ревзін, зауважуючи при цьому, що дієслівні прислівники перетворилися в сучасній німецькій мові в префікси і, тому, їх потрібно відносити до префіксальних [9:164].

Префікс – це зв'язана або відносно зв'язана морфема, що відрізняється широкою семантичною сполучуваністю, це препозитивна загальна службова частина слова, що виконує словотвірну функцію в одному із актів деривації, змінює свою семантичну структуру в процесі словотвірних актів і бере участь у формуванні цілого ряду словотвірних ономазіологічних категорій. Важливим у цьому визначенні слід вважати:

- вказівку на префікс як на службову частину слова, що дозволяє розмежувати префіксацію та словоскладання.

- вказівку на функції префіксів – словотвірну, мутаційну і модифікаційну. Словотвірна функція полягає в здатності будувати словотвірний ряд з узагальненим значенням. Мутаційна функція сприяє виникненню нового лексичного значення в процесі приєднання префікса до твірної основи. Модифікаційна функція або стилістична модифікує

лексичне значення мотивуючого або мотивованого, надає певні стилістичні відтінки [10:118]. Префікси виділяються як самостійні одиниці мови за сукупністю формальних і змістовних характеристик:

- а) їх фонологічному вигляду;
- б) фіксованому порядку розташування;
- в) однозначності/багатозначності;
- г) практично необмеженої сполучуваності.

Процеси приєднання префіксів складають важливу частину дериваційної морфології і словотвору.

Корпус німецьких префіксальних дієслів є важливим елементом мовного континуума, який визначається, сукупним характером мовної семантики, яка складається із лексичної, категоріальної і словотвірної. Сукупність названих видів семантики властива словотвору як підсистемі системи мови.

Дієслівні префікси – важливий дериваційний засіб, що пов'язує висхідні дієслова з класом похідних слів.

Німецькі дієслівні префікси являють собою семантично складні, багатозначні одиниці дериваційної системи [11:25]. Вони істотно відрізняються один від одного не тільки структурою складу їх семантичної парадигми значень, але і здатністю смислового варіювання через полісемію своєї семантичної структури. Різноманітні вторинні значення префіксів виникають в результаті взаємодії їх з висхідними основами, що належать до різних семантичних класів, розрядів і груп.

У даній статті віддається перевага структурно – морфологічному підходу, в межах якого аналізується формальна сторона німецьких префіксів, проблема мотивації відносин між мотивуючим і похідним дієсловом тощо.

Так, від субстантивних основ утворюються дієслова, що не єдині в семантичному відношенні, які встановлюються між твірними і похідними словами, які притаманні переважно мові художньої літератури, та являють собою вишукані словоутворення: *beweiben*, *bemannen*, *umknien*, *umlärmen*, *umhalsen*, *umgolden*.

Треба зазначити, що основний масив префіксальних відіменникових дієслів з'явився в німецькій мові у 80-і роки ХХ століття, що зумовлене насамперед екстралінгвальними чинниками. У сфері дієслівної префіксації більш вагомим є суб'єктивно-людський фактор, ніж соціальний. Дієслівна префіксація віддзеркалює нові явища нашої дійсності, нові досягнення науки і техніки, громадського життя, наприклад, *umgittern*, *durchcomputern*, *umkegeln*, *umformatieren*, *durchfaxen*. Але більш активно вона відбиває суб'єктивну позицію людини стосовно будь-якої дії.

На думку О.І.Дмитрієвої, яка розвиває ідеї Н.В.Крушевського про двоцентричність похідних префіксальних дієслів [6:21-29], останні мають два центри: головний, який є представлений коренем та другорядний – словотвірним формантом. Наприклад: у дієслові *durchwintern* – основне значення повідомляє нам корень “*winter*”, а його відтінок – префіксальний формант “*durch*”.

М.Докуліл навпаки надавав форманту роль базису, який визначав до якого понятійного класу належить дериват, а кореню – роль ознаки цього класу. [12:197]. Дотримуючись думки О.І.Дмитрієвої, ми розглядаємо префіксальне дієслово як внутрішню синтагму, що складається з двох структурних компонентів – твірної основи і словотвірного форманта – і пов'язана з двома понятійними рядами одночасно за семантикою префікса і мотивуючого слова.

Префікси в німецькій мові поділяються на невідокремлювані, відокремлювані і нестійкі.

1. До невідокремлюваних префіксів належать: *be-*, *ge-*, *er-*, *ver-*, *zer-*, *miß-*, *emp-*, *ent-*.

Як відомо, невідокремлювані префікси не мають самостійного значення, не відокремлюються від кореня і не мають наголосу .

be- невідокремлюваний префікс дієслова, продуктивний, частотний, часто є ознакою перехідності і засобом транзитивації неперехідних дієслів. Надає дієсловам:

- значення цілеспрямованої дії, охоплення дією (чого-небудь) при основах дієслів, наприклад, *bedienen* “обслуговувати” від *dienen* “служити”;

- значення постачання (при основах конкретних, рідко абстрактних, іменників), наприклад, *beauftragen* “доручати (кому-небудь, що-небудь)” від *Auftrag* “доручення, завдання”; *bebildern* „ілюструвати”(прикрашати малюнками) *Bilder*-множина від *Bild* “картина”; *beringen* „надягати кільце, кільцювати птахів” від *Ring* „кільце, перстень, браслет”; *betiteln* “озаглавлювати (книгу)” від *Titel* “титул, назва, заголовок”; *bewaffnen* “озброювати (чим-небудь)” від *Waffe* “зброя, озброєння”; *beschriften* “надписувати (що - небудь)” *Schrift* “шрифт, літери, букви”; *bemannen* “укомплектовувати (команду)” від *Mann* “чоловік”;

- значення створення стану, що виражений в основному слові – прикметнику, наприклад, *befreien* “звільнити” від *frei* “вільний”;

- префікс *be-* слугує також для утворення перехідних дієслів як від дієслів неперехідних, так і від дієслів перехідних, наприклад, *bebauen* “забудовувати” від *bauen* “будувати”, *bearbeiten* “обробляти” від *arbeiten* “працювати”.

Функції префікса **ge-** обмежені, він на сучасному етапі в сфері дієслів непродуктивний, не частотний, семантично нейтральний. Дієслова – твірні основи, від яких утворені похідні з префіксом *ge-*, у багатьох випадках зникли із сучасної німецької мови, наприклад *gesund*, *genesen*, *geschehen*, *geruhen*.

З префіксом **emp-** непродуктивним, не частотним, семантично нейтральним утворені тільки дієслова *empfinden* “почувати” від *finden* “знаходити”, *empfehlen* “рекомендувати” від *befehlen* “наказувати”, *empfangen* “приймати гостей” від *fangen* “зловити кого-небудь”.

З префіксом **ent-** продуктивним, частотним нерідко утворюються дієслова, що позначають:

- початок дії, наприклад, *entbrennen* від “*brennen*” “розпалюватися”, *entstehen* від *stehen* “виникати”;

- віддалення, відхід, наприклад, *entkommen* “втекти”; *entgräten* “видалити кістки у риби” від *Gräte* “кістка у риби”; *enthaupten* “відрубати голову” від *Haupt* “голова”; *entmachten* “позбавити влади” від *Macht* “влада”; *enthaaren* “виривати волосся” від *Haar* “волосся”.

Префікс **er-** невідокремлюваний, продуктивний, частотний означає:

- початок дії, наприклад, *ertönen* “зазвучати” від *Ton* “звук”; інколи ці дієслова отримують умлаут кореневого голосного, наприклад, *ergründen* “досліджувати” від *Grund* “причина”; *ermitteln* “дізнаватися, з’ясувати що-небудь” від *Mittel* “засіб, спосіб”; *erkunden* “розвідувати” від *Kunde* “звістка”; *erdolchen* “заколоти когось кинджалом” від *Dolch* “кинджал”;

- завершення дії, наприклад, *erblühen* “розквітнути”;

- за допомогою префікса *er-* утворюються дієслова від прикметників, найчастіше в вищому ступені, наприклад, *erleichtern* “полегшити” від *leichter* “легше”.

Префікс **zer-** продуктивний, частотний надає дієслову відтінок “розподілу, дрібнення, розщеплення”, наприклад, *zerteilen* “розділяти” від *Teil* “частина”, *zerreißen* “розривати” від *reißen* “рвати”; *zermauern* “розбирати стіну” від *Mauer* “стіна”; *zerfleischen* “порвати на шматочки” від *Fleisch* “м’ясо”; *zerstückeln* “дробити на шматки” від *Stück* “шматок”; *zerklüften* “призвести до утворення тріщин” від *Kluft* “прірва”; *zerfasern* “позбавити цілісності” від *Faser* “волокно”; *zertrümmern* “зруйнувати” від *Trümmer* “розвалини”.

Префікс **ver-** продуктивний, частотний здебільшого надає дієслову відтінок завершеності, іноді невдачі, наприклад, *verankern* “закріплюватися” від *Anker* “якір”; *verarten* “вироджуватися” від *Art* “вид”; *zerblättern* “переплутати сторінки в книзі” від *Blätter* (множина від *Blatt* – “листя”); *verunzieren* “псувати зовнішність” від *Unzier* “некрасивість”.

З префіксом **ver-** утворюються дієслова також від прислівників, найчастіше в вищому ступені порівняння, наприклад, *verbessern* “поліпшувати” від *besser* “краще”, *vergrößern* “збільшувати” від *größer* “більший”.

Префікс **miß-** непродуктивний, не частотний додає дієслову ті ж значення, що й іменникові, а саме, невдачі, помилки, недогляду, наприклад, *mißglücken* “не вдаватися” від *Glück* “щастя”, *mißfaxen* “невірно відіслати факс” від *Fax* “факс”.

2. Нестійкі префікси охоплюють групу префіксів, які семантично навантажені і відносяться до певних частин мови: префікси-прийменники **durch-** (*durchpulsen* “пульсувати про кров” *Puls* “пульс”); **über-** (*überglasen* “покривати склом” від *Glas* “скло”), **unter-** (*untertunneln* “протягувати тунель” від *Tunnel* “тунель”), **um-** (*umarmen* “обіймати” від *Arm* “рука”), **wider-** “проти”, префікс-прислівник **wieder** (знову) і префікс-прикметник **voll** – у сучасній німецькій мові можуть бути відокремлюваними і невідокремлюваними. У випадку, коли префікс зберігає своє основне значення, а дієслова можуть бути віднесені до категорії складних дієслів, якщо на префікс падає наголос, наприклад, *übersetzen* “перевозити через річку”, *völlgießen* “наповнювати рідиною”. В іншому випадку префікс втрачає своє основне значення, а значення похідного дієслова не пов'язано зі значенням основного слова. У цих випадках на префікс не падає наголос, наприклад, *übersetzen* “перекладати з однієї мови на іншу”.

3. Відокремлювані префікси: **ab-** (*abbeeren* “збирати ягоди” від *Beere* “ягода”), **an-**, **auf-** (*aufleimen* “наклеювати” *Leim* “клей”), **bei-**, **mit-**, **nach-** (*nacharten* “наслідувати” від *Art* “спосіб, вид”), **vor-** (*vorkragen* “виступати вперед” від *Kragen* “тех. консоль”), **zu-** (*zukunftspfen* “застібати на гудзик” від *Knopf* “гудзик”), **hin-**, **her-** займають проміжну позицію між власне префіксом і прийменником. Відокремлювані префікси надають дієслову різноманітні значення або видозмінюють їх відповідно значенням даного прийменника або прислівника.

Аналіз особливостей взаємодії словотвірного форманта в різних його значеннях і твірних дієслівних основ дозволить виявити конкретні закономірності їх сполучуваності.

Своєрідність сполучуваності структурних компонентів похідного слова визначається:

- 1) чисельним ростом твірної бази дієслів;
- 2) появою у багатьох твірних основ одночасно з утратою сполучуваності з префіксом в одному з її значень здатності до взаємодії з префіксальним формантом в іншому його значенні (частіше вторинному, більш пізньому);
- 3) розвитком вторинних значень у твірних основ.

Семантична двоцентричність похідного префіксального дієслова, про яку було згадане вище, співвідноситься з баченням семантико-словотвірної валентності структурних компонентів словотвірної системи. Валентність кожного зі структурних компонентів похідного слова, тобто префікса у всіх його значеннях і мотивуючих дієслів, що відносяться до різних лексико-семантичних груп, по-різному реалізується у вигляді конкретного набору сполучуваностей на кожному синхронному зрізі. У процесі розвитку мови можна спостерігати як розширення, так і звуження сполучуваних можливостей компонентів похідних слів.

Таким чином, префіксація як спосіб словотвору має значення для збагачення словникового складу, префікси, виконуючи певні функції – номінативну, мутаційну та модифікаційну – є одиницями системи мови. Це свідчить, що префіксація належить до видів словотвірної деривації, а префіксальні похідні, які утворені за законами та правилами словотвірної підсистеми, набувають статус лексичних одиниць цієї системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черепанов М.В. Очерк словообразовательной типологии русского глагола. – С.: Наука, 2004. 2. Кадькалов Ю.Г. Словообразовательная декорреляция отвлечённых имён существительных в истории русского языка// Исследования по историческому словообразованию. – М.: Наука. – 1994. – С.136-148. 3. Кадькалова Э.П. Развитие отношений между словообразовательными моделями одной словообразовательной категории: принципы и перспективы изучения // Исследования по историческому словообразованию. – М.: Высшая школа. – 1994. – С.62-78. 4. Коряковцева Е.И. Имена действия в русском языке: история, словообразовательная семантика. – М.: 1998. 5. Крючкова О.Ю. Редупликация как явление русского словообразования. – Саратов.: Изд-во Сарат. ун-та. – 2000. 6. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB.: Bibliogra. Inst.–1976. 7. Дмитриева О.И. Развитие русской внутриглагольной префиксации: к вопросу о динамической модели// Современное русское языкознание и лингводидактика. – М.: 2003. – С.21-29. 8. Сизова И.А. Становление немецкого глагольного словообразования. М.: Наука.–1978. 9. Ревзин И.И. Современная структурная лингвистика. М., 1977. 10. Беляева М.Н. Нестандартная лексика английского языка. – М.: Высшая школа. – 1985. 11. Вараксин Л.А. Семантический аспект русской глагольной префиксации. Екатеринбург.: Наука. – 1996. 12. Dokulil M. Tvorení slov v cestine. – 1962. 13. Милославский И.Г. Питання словотвірної синтезу. – М.: 1980.

ГНІЗДЕЧКО О.М.

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі статей сучасних європейських та американських лінгвістів)

Продовжуючи традиції вітчизняних стилістів [1:19; 2:123] та західних жанрознавців [3:69-71; 4:44], слід визнати важливість комплексного підходу до вивчення наукових жанрів на основі декількох критеріїв: а) центральності-периферійності, б) первинності-вторинності жанру, в) типу інформації в тексті – основна-додаткова. На підставі врахування вказаних ознак *жанрова парадигма наукового дискурсу* набуває такого вигляду: *ядро* включає первинні жанри (монографії, дисертації, статті, в тому числі типу “обговорення за круглим столом”, “інтерв’ю” тощо), а *периферія* – вторинні (анотації, (авто)реферати, рецензії, матеріали наукових конференцій, тези доповідей, учбову та довідкову літературу, традиційну й “електронну” наукову кореспонденцію тощо) [5:9]. Первинні жанри повідомляють наукові результати, отримані під час наукових досліджень, вторинні – переробляють і вбирають в себе первинні, оскільки вони зумовлені конкретним(и) науковим текстом(ами).

Одним з найбільш репрезентативних первинних жанрів і засобів оперативного подання інформації слугує наукова стаття [6:24], залежність якої від загального дисциплінарного контексту визначається поступальним розвитком опосередкованої наукової думки. **Об’єктом** даного дослідження слугує англomовна наукова стаття з лінгвістики (далі – АНСЛ), вибір якої зумовлений практичними потребами сучасної наукової спільноти, що вимагає від вчених (як носіїв, так і не-носіїв англійської мови) формування мовної, дискурсивної, соціо- й міжкультурної компетенції написання наукових творів.

У зв’язку з цим, **мета** даної статті полягає у виявленні й описі жанрово-стильових параметрів англomовного наукового лінгвістичного дискурсу, представленого жанром статті, в плані забезпечення її композиційно-структурної та семантичної побудови. Пізнавальна функція наукового стилю та його риторичні норми (універсальні постулати мовленнєвого спілкування, національно-культурні норми, етикет наукового спілкування) [7:19-21] детермінують етико-епістемічний характер наукової статті з лінгвістики. Наукова етика приписує принципи й методи, якими керується вчений під час пізнавальної діяльності. Серед основних слід виділити принципи відносного характеру істинності наукового знання та відповідної структурно-композиційної побудови наукового дискурсу [1:28-29] з огляду на його жанрову варіативність. Оскільки наукове пізнання здійснюється людиною та для

людини, науковий твір має бути організований таким чином, щоб його адекватно розуміли всі суб'єкти пізнання.

Принцип відповідної структурно-композиційної організації наукового дискурсу зумовлений ступенем композиційного регламентування (жорсткості-гнучкості) основних таксономічних одиниць його жанрової парадигми – монографій, дисертацій, тез доповідей, статей, що потребує від авторів знання жанрово-стильових параметрів англomовного наукового дискурсу (далі – АНД).

Під *параметрами* ми розуміємо диференційні інваріантні ознаки, що дозволяють ідентифікувати конкретний науковий текст як жанровий різновид АНД на основі усталених формальних показників його композиційної побудови. Зокрема, параметри АНСЛ актуалізуються на основі композиційно-структурних, структурних та семантичних особливостей, зумовлених відносно стабільним стереотипом її організації. До *композиційно-структурних* параметрів жанру наукової статті належать стандартизація, лінеарність, цілісність [8:21-25], функціонально детерміновані прагматичними настановами ясності й точності, раціонального та метакомунікативного характеру наукового викладу.

Науковий функціональний стиль характеризується підкреслено неемоційним ставленням автора до референта, яке типізується й відсторонюється на користь жанрових стандартів. Утім нейтральна форма наукового викладу може свідомо порушуватися автором, внаслідок чого особливої значущості набуває експресивно-емоційний модус [9:269-271], що зумовлено взаємозв'язком мовної варіативності з додатковими комунікативними цілями жанру наукової статті. Йдеться про авторську оцінку, рекламу попередніх наукових досягнень та передачу нового знання в узагальнено-стислому структурованому вигляді.

Зумовлена композиційною та смисловою когезією [10:130], чіткою структурованістю та лінеарністю, інваріантна модель АНСЛ схематично постає у вигляді зчеплення формальних композиційних фрагментів *Вступ – Методи та Результати – Дискусія*, які знаходяться в стосунках лінійно-ієрархічного зв'язку (див. рис. 1):

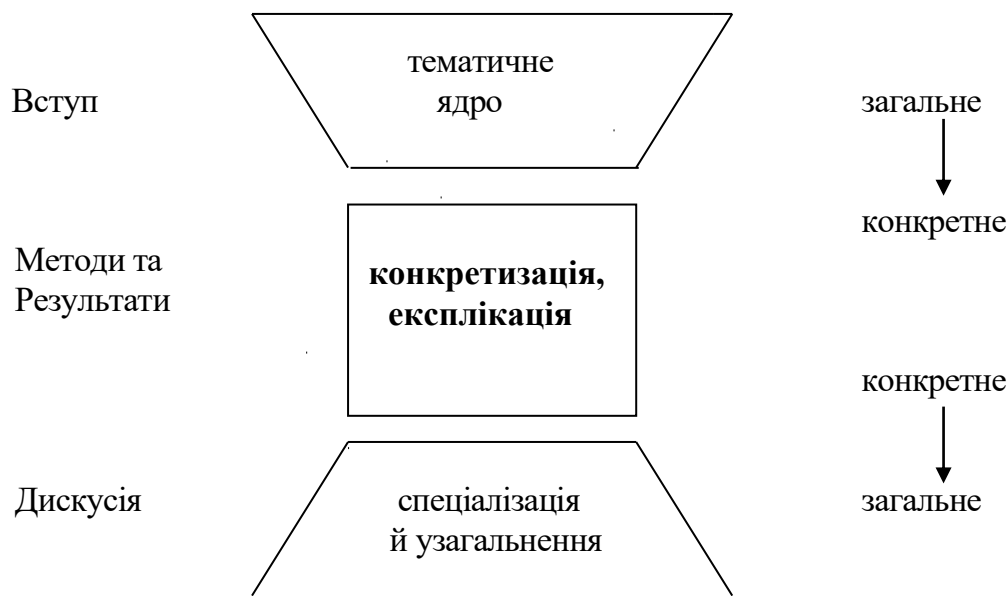

Рис. 1. Інваріантна модель англomовної наукової статті з лінгвістики

В основі стандартної інформативної схеми АНСЛ лежить прототипова модель пізнавальної ситуації, що віддзеркалює перехід від загальних відомостей про мову до результатів конкретного лінгвістичного дослідження. Механізм структурно-композиційної побудови АНСЛ узгоджується з основними етапами дослідження від: 1) формулювання й обґрунтування пізнавального завдання, вибору предмета дослідження – у *Вступі* через 2)

конкретизацію, експлікацію й уточнення методів дослідження, викладення й обговорення основних теоретичних положень в *Методах та Результатах* до 3) узагальнення результатів дослідження в секції *Дискусія*. Остання віддзеркалює квінтесенцію наукової статті, її тематичне ядро. Зосередження читацької уваги на його поетапному розгортанні зумовлено композиційно-сисловою когезією АНСЛ.

Композиційна побудова АНСЛ здійснюється шляхом використання експліцитних індикаторів її графічного членування на розділи / підрозділи, заголовки / підзаголовки, параграфи, пункти тощо, які мають традиційні назви: *Abstract (Summary) – Introduction – Methods (Methods / Materials) and Results – Discussion – Conclusion(s) – Acknowledgement(s) – References (Bibliography) – Appendix(ces)* [4:133-134]. До формальних показників відповідних комунікативних блоків АНСЛ слід також віднести: *The objective of this paper, Aim, Background, Data and Methods, The data base, Empirical data, Observations, Research, Methodology in discursive research, Corpus representativeness and corpus methods, Discussion and conclusion, Resolution, Concluding remarks (summary), Implications, Address of the author* тощо. При цьому комунікативний блок трактується нами як комунікативно орієнтована функціональна одиниця тексту, основними ознаками якої в плані змісту є відносна смислова завершеність, а в плані вираження – мовленнєва реалізація у формі надфразової єдності або їх сукупності [11:203]. У мові це виявляється в чіткій функціональній детермінованості й різних способах композиційної побудови АНСЛ.

Регламентована журнальною традицією, що склалася в конкретному фаховому виданні, інваріантна модель АНСЛ має відносно стабільний стереотип її структурної та композиційної побудови. В її межах можливі певні відхилення, що знаходять свій вияв у випусценні того чи іншого комунікативного блоку – анотації, вступу або заключної частини. Втім пропущені композиційні ланки, хоча й у завуальованому вигляді, наявні в основному розділі статті, де розгортається тематичне ядро та викладається нова інформація. В такому разі короткий екскурс в історію досліджуваної проблеми може подаватися у вступі, а підсумки результатів лінгвістичного дослідження та напрями його подальшого розвитку – в основній частині статті.

Структурна організація АНСЛ здійснюється на основі її членування на композиційно-сислові форми – пояснення, міркування, опис, доказ [1:20-25], функціонально-стилістичне значення яких уможлиблює втілення авторського комунікативного модусу за допомогою мовних засобів оптимізації наукового мовлення. До них належать: 1) стереотипні синтаксичні структури – паралельні конструкції й синтаксичні повтори, пасивні дієслівні форми, складнопідрядні речення з послідовною підрядністю, структури з нефінітною предикацією та 2) стилістичні засоби “інтелектуальної експресивності” в термінах М.М.Кожини [12:31-32].

Яскраво вираженими тенденціями синтаксичної побудови сучасного АНД виступають компресія, конкретизація й стислість, з одного боку, та об’єктивізація, узагальнення й абстрагованість – з іншого [13:19-23]. Компресія, конкретизація та стислість наукового викладу сприяє збільшенню смислового навантаження речень внаслідок скорочення їхньої фізичної протяжності шляхом сегментації на самостійні предикативні одиниці. Так, компресія складних та ускладнених речень сприяє актуалізації пропозицій шляхом встановлення відношень залежності між смисловими частинами висловлень. Конкретизація й стислість наукового викладу вимагають точного формулювання ідей, мети й основних завдань дослідження у вступі, що не лише створює концентровану абстракцію загального змісту АНСЛ, а й формує уявлення про її структурно-композиційну побудову статті. Наприклад:

(1) *The discussion is structured as follows. Section 2 offers a more detailed account of the tripartite typology of agreement markers and relates it to the grammaticalization cline. Section 3 considers the cross-linguistic formal realizations of the three types of agreement markers. In section*

4 the attested distribution patterns of bound anaphoric, ambiguous and grammatical agreement markers are presented. And finally in section 5 some tentative explanations are suggested for the occurring and non-occurring distributional patterns noted (Siewierska, 227);

(2) In the next section, we will present a general overview of Tsez agreement facts. In section 3, we will examine those instances where lexical semantics and form compete in the determination of agreement. In sections 4 and 5, we will discuss so-called long distance agreement and will propose a functional motivation for it (Polinsky, Comrie, 111).

Паралельні конструкції (section 2 offers and relates, section 3 considers; the discussion is structured, the attested distribution patterns of grammatical agreement markers are presented, some tentative explanations are suggested; we will present / examine / discuss / propose) використовуються в прикладах (1), (2) для постановки проблеми й чіткого формулювання основних завдань дослідження. Завдяки синтаксичному паралелізму вказаних конструкцій автор приписує їм семантичну тотожність, а отже, підкреслює рівнозначність введеної ними інформації. Паралельні конструкції супроводжуються використанням дієслів-присудків у формі пасивного стану – (the discussion) is structured, (patterns) are presented, (explanations) are suggested, що повною мірою відповідає об'єктивізації, узагальненню й абстрагованості наукового викладу. Така тенденція розвитку синтаксичної побудови АНСЛ знаходить свій вияв у певній фізичній протяжності поширених або складних речень з багаторазовою послідовною підрядністю, як-от:

(3) My goal in conducting the replication of Gibbs' proverb interpretation experiment was to examine how bilingual subjects would perform on a mental imaginary task and what implications the results of the study might have for the model of bilingual metaphorical competence (Cieślicka, 35);

(4) To look into the question we shall make use of material from the Cobuild Corpus, consisting of 56 million words from the Bank of English. This is a tempting thing to do, as even a brief look at the corpus material seems to suggest that the demarcation of the which area is somewhat fuzzy in that the antecedents that take which [...] seem possible to range along a continuum stretching from nonpersonal to personal. In the following we shall take a look at different types of relative which constructions in order, first, to see if we in fact have to do with a scale phenomenon and secondly, if the answer is yes, attempt to characterise the factors that determine the position of the various categories of that scale. It is hoped that the outcome will reveal some general governing principles (Kluckhohn, 68).

У даних прикладах пропозиційна інформація актуалізується за допомогою складнопідрядних речень з підрядними додатку (how bilingual subjects would perform on a mental imaginary task; what implications the results of the study might have [...]; the demarcation of the which area is somewhat fuzzy; in that the antecedents that take which seem possible to range along a continuum [...]; if we in fact have to do with a scale phenomenon, if the answer is yes, that the outcome will reveal some general governing principles), причини (as even a brief look at the corpus material seems to suggest), означального (that determine the position of the various categories of that scale). Послідовна підрядність відображає перебіг наукової думки й свідчить про зв'язність та логічність наукового викладу. Громіздкість синтаксичного каркасу АНСЛ не виключає, а підкреслює чіткість в оформленні підрядних зв'язків, їх ієрархічно-синтагматичний характер і послідовну аргументованість наукової думки [4:115]. Це свідчить про взаємопроникний характер двох різноспрямованих тенденцій синтаксичної побудови АНСЛ, націлених на об'єктивізацію наукового викладу.

Значна роль у досягненні максимального прагматичного ефекту, що забезпечується мовними засобами оптимізації наукового викладу, відводиться стилістичним прийомам. Серед них можна виділити: а) ункціональну транспозицію часів, б) ерсоніфікацію, в) вище

градації й антитези, г) нвертований порядок слів, д) емфатичні конструкції з дієсловом *do / does*, е) иторичні питання.

Так, відоме під назвою “historic present” (від *Lat. praesens historicum*) явище функціональної транспозиції часів реалізується в АНСЛ за допомогою дієслів-присудків у формі Present Simple зі значенням понадчасового постійного. Окрім виразності, такі дієслівні форми надають науковому повідомленню ефекту драматичного оповідання. Наприклад:

(5) *Zandvoort writes to say that “English has a great many examples of vocables which, though felt and used as single words, are made up of two or more elements each of which may also be used as a separate word. Such vocables are called compounds”. Harris offers a more precise definition, having the following to say: “A compound is an English construction with two free morphemes, each with zero or more bound morphemes plus the contour”* (Kavka, 121).

В АНД явище функціональної транспозиції часів вживається досить часто, а відтак, виразність авторських оцінок зазвичай нівелюється. Так, метафоричні звороти з дієслівними формами типу *linguistic approaches have long recognised; the analysis predicts; the observation / fact / evidence / results suggest(s); the former approach sees; section 2 offers / considers; further investigation can tell; the study may lead to* тощо певною мірою втрачають свою експресивність через високу частотність вживання. Розглянемо на прикладах:

(6) *Linguistic approaches, on the other hand, have long recognised that texts are both interactive and situated within particular social contexts* (Hyland, 20);

(7) *Thus the analysis in (a) predicts that the topic pronoun satisfies selection criteria downstairs* (Hoekstra, 63).

Очевидно, що на перший план у висловленнях (6), (7) висувається фактичний матеріал, внаслідок чого дискусія набуває інформативної щільності. Шляхом поступового зміщення акценту з агенса дії на досліджуваний об’єкт конструкції типу *linguistic approaches have long recognised, the analysis predicts* персоніфікують структуру й результати дослідження. Явище персоніфікації створює ефект поліфонії (багатоголосся), завдяки чому складається враження, що стверджує або припускає не автор або його пропоненти, а якась третя сила, що “стоїть” поза текстом статті. В основі явища персоніфікації лежить образне порівняння, що інтенсифікує авторську оцінку й надає їй яскравого характеру.

Оцінка досліджуваного явища або процесу, що потребує зіставного аналізу, зумовлює необхідність використання стилістичних прийомів: а) градації, тобто нарощування смислового навантаження висловлень від меншої значущості до більшої, типу *first, second, etc.; therefore, thus* тощо та б) антитези – *the degree of difference between... (corresponds to) the degree of similarity, the degree of difficulty ... the degree of simplicity ...; the greater the differences ... the more similar the languages; the more difficult it will be ... the simpler it will be* тощо. Наприклад:

(8) *The contrastive analysis hypothesis is based on two important assumptions. First, it is believed that the degree of difference between the two languages under analysis corresponds to the degree of difficulty. Second, the degree of similarity is advocated to correspond to the degree of simplicity. Therefore, the greater the differences, the more difficult it will be for the learner to learn a second language, and obviously the more similar the languages, the simpler it will be for the learners* (Hayati, 53).

Важливу роль в досягненні перлокутивного ефекту переконання відіграють такі стилістичні засоби інтелектуальної експресивності, як емфатичні конструкції з дієсловом *do / does*, риторичні питання та зворотний порядок слів. Утім стилістичні засоби виразності не є надзвичайно поширеним явищем для жанру наукової статті. Під час дослідження нами були зареєстровані окремі випадки їхнього використання в англомовній статті з лінгвістики, як наприклад у:

(9) *The resultative meaning does perhaps explain why phrases like “was returned”, “was arrived”, “was come” as equivalents of present-day perfect forms held ground well into the 19th century* (Dorodnikh, 108);

(10) *Moreover, among the attested instances of grammatical person agreement none involve object as compared to subject agreement* (Siewierska, 225).

З метою підкреслення недостатнього обсягу відомостей з проблеми та, відповідно, обґрунтування необхідності подальших досліджень автор свідомо порушує нормативну структуру речення (10) завдяки зворотному порядку слів. Інверсія в даному разі (*among the attested instances of ... none involve object as compared to subject agreement*) сприяє нарощуванню смислового навантаження другої частини речення, надає їй більшої значущості, тобто демонструє актуальність і перспективність досліджень з аналізованої проблематики. Отже, використовуючи експресивні можливості синтаксису, автор наукового повідомлення детермінує вибір адресата щодо успішного сприйняття пропозиції як вірогідної та, водночас, не позбавляє читача права на альтернативне сприйняття повідомлюваного.

Стилістичні прийоми градації й антитези забезпечують композиційно-сміслову когезію АНД, чинниками якої слугують його структурні та семантичні параметри. До них належать: а) позамовні фактори адресата й подвійного адресанта (автор + його опонент/пропонент) та б) категорія персональності / імперсональності.

В АНД в якості потенційного адресата зазвичай виступають фахівці з відповідним рівнем підготовки, спільним з автором статусом і прагматичним тезаурусом. Представлена в АНСЛ референтна ситуація відображається опосередковано – через форми колективної свідомості, модельовані мовні механізми, підпорядковані логіці кодифікованого дискурсу й офіційному лінгвістичному коду. Саме тому потенційний адресат моделюється автором як колега, система дисциплінарних знань якого максимально наближається до авторської. Гіпотетичний адресат становить блок прийому та декодування мовленнєвих інтенцій автора [11:16], що є важливою частиною процесу зворотного розуміння наукового повідомлення. В такому разі автор здійснює регулятивну функцію, внаслідок чого створюється мовленнєва ситуація асиметричного спілкування. В цій ситуації автор домінує за своїм науковим і комунікативним статусом, як наприклад у:

(11) *In all these cases, the hearer / reader has to wait for the last lexical element in the clause before s/he can begin to identify the nominal clausal parts for their argument / valency dependence on the predicate [...]. Notice that the topic position can host just any object or adverbial nominal constituent irrespective of case* (Abraham, 42).

Представлена в даному фрагменті мовленнєва ситуація асиметричного спілкування спонукає адресата до адекватного розуміння й декодування основного змісту повідомлення, його апропріації в тій системі когнітивних одиниць, в якій адресат мислить, і яка відповідає його предметним уявленням про дійсність. Іллюкативна сила спонукування реалізується в даному сегменті за допомогою алетичної модальності (*the hearer / reader has to wait for*), спонукального дієслова (*notice*) й інклюзивної мови – *inclusive, non-sexist language* [5:23] типу *s/he; he or she – before s/he can begin to identify* (11).

Важливо зазначити, що асиметричність наукового спілкування, зрештою, має тенденцію до симетричності. Під час сприйняття основного змісту АНД адресат підтримує зворотний діалог з автором, хоча й не бере участі в ньому, внаслідок чого між комунікантами встановлюються симетричні стосунки.

Комунікативно-прагматичні особливості наукового дискурсу дозволяють виявити в його смисловій структурі інших суб'єктів мовлення – метаавторів, тобто пропонентів/опонентів автора як об'єктів референції й оцінки. Прагматична спрямованість АНД полягає у формуванні в адресата певного погляду на досліджувані мовні явища шляхом

протиставлення або “унісону” думок автора й метаавтора. Їх оцінне ставлення до повідомлюваного лежить в основі оцінних програм комунікантів, які створюють комплекс *подвійного адресанта*.

Спрямована на потенційного читача, мовленнєва взаємодія автора й метаавтора реалізується в модально-прагматичному плані наукового дискурсу через категорію персональності / імперсональності в термінах А.В.Бондарко [14:47; 15:154-155], що позначає характер взаємозв’язку висловлення з мовцем, адресатом і третьою особою. Представлена в науковому дискурсі шляхом мінімального прояву авторської особистісної ознаки [11:228], дана категорія відображає один з аспектів більш глобальної категорії авторизації, яка стала предметом спеціального вивчення [7].

Таким чином, функціонально-стильові параметри англомовного наукового дискурсу з урахуванням його жанрової варіативності детермінують прагматичні вимоги до композиційно-структурної побудови АНСЛ, оскільки сучасна англомовна лінгвокультурна спільнота вимагає від авторів наукових статей володіння не лише мовною, а й метакомунікативною компетенцією їхнього створення. Саме в цьому полягає прикладне значення виявлення й опису жанрово-стильових параметрів АНСЛ. Метакомунікативна компетенція автора(ів) передбачає знання про те, як вербально оформлюються наукові статті з лінгвістики в англомовних фахових виданнях, які дискурсивні стратегії репрезентації змісту й ефективні засоби переконання читача слід обирати, а також які екстралінгвальні чинники зумовлюють цей вибір.

Подальші дослідження й лінгвістичні розвідки з даної проблематики можуть бути спрямовані на вивчення структурно-композиційних і смислових аспектів в інших типах дискурсу, включаючи: політичний, журнальний, міфологічний тощо з огляду на їх жанрову варіативність.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Аликаев Р.С. Стилистическая парадигма языка науки: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Краснодар, 1999.
- 2.Яхонтова Т.В. Класифікації наукових жанрів: Принципи, проблеми, перспективи // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. – Харків: Константа. – 2003. – № 609. – С.120-124.
- 3.Räisänen C. The conference forum: A system of interrelated genres and discursive practices // *The Language of Conferencing*. – Frankfurt: Peter Lang, 2002. – P.69-94.
- 4.Swales J.M. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- 5.Льченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 2002.
- 6.Лаврентьева Е.А. Коммуникативно-прагматические параметры текста научной статьи: Дис. ... канд. филол. наук. – Барнаул, 1993.
- 7.Гніздечко О.М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів): Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2005.
- 8.Гордеева О.Н. Дискурсивная организация научно-медицинской статьи (на материале английской статьи): Дис. ... канд. филол. наук. – Спб., 1992.
- 9.Mauranen A., Bondi M. Evaluative language use in academic discourse // *Journal of English for Academic Purposes*. – 2003. – Vol. 2, No. 4. – P.269-271.
- 10.Кручинина Л.И. Основные средства когезии английского научного текста: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1982.
- 11.Стилистика английского языка / А.Н.Мороховский, О.П.Воробьева, Н.И.Лихошерст, З.В.Тимошенко. – Киев: Выща школа, 1991.
- 12.Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. – Пермь: Пермский гос. ун-т, 1972.
- 13.Carter-Thomas S., Rowley-Jolivet E. Syntactic differences in oral and written scientific discourse: The role of information structure // *English for Specific Purposes*. – 2001. – Vol.31-33. – P.19-37.
- 14.Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л.: ЛГУ, 1990.
- 15.Ильченко С.Г. Персонализация как важнейшая сторона предикативности // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л.: Наука, 1975.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- 1.Siewierska A. From anaphoric pronoun to grammatical agreement marker: why objects don't make it // *Folia Linguistica*. – 1999. – Vol.33, Issue 2. – P.225-251.
- 2.Polinsky M., Comrie B. Agreement in Tsez // *Folia Linguistica*. – 1999. – Vol. 33, Issue 2. – P. 109-130.
- 3.Cieśllicka A. The effect of language proficiency and L2 vocabulary learning strategies on patterns of bilingual lexical processing // *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*. – 2000. – Vol.36. – P.27-53.
- 4.Kluckhohn C. The gift of tongues // *Landmarks of American Language and Linguistics*. – 1993. – Vol.1. – P.67-79.
- 5.Kavka S.J. On the idiomatic status of English compounds // *Studia Anglica Posnaniensia*. – 2002. – Vol. 37. – P.119-129.
- 6.Hyland K. Scientific claims and community values: Articulating an academic culture // *Language and community*. – 1997. – Vol.17, Issue 1. – P.19-31.
- 7.Hoekstra E. On D-pronouns and the movement of topic features // *Folia Linguistica*. – 1999. – Vol.33, Issue 1. – P.59-74.
- 8.Hayati M.A. A contrastive analysis of English and Persian intonation // *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*. – 1998. – Vol.34. – P.53-72.
- 9.Dorodnikh A. The English progressive and other verb forms in a historical perspective // *Folia Linguistica Historica*. – 1989. – Vol.9, Issue2. – P.105-116.
- 10.Abraham W. Präteritumschwund in German: the parsing trigger // *Folia Linguistica*. – 1999. – Vol.33, Issue 1. – P.39-58.

ДІЕСЛОВА РУХУ В ДІПРИКМЕТНИКОВИХ КОНСТРУКЦІЯХ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ

Сучасний етап лінгвістики позначається комплексним підходом до вивчення всіх аспектів мови. Будучи вищою одиницею комунікації, текст складається з окремих пов'язаних між собою частин, які визначають його специфіку. Аналіз структури, семантики й прагматики одиниць всіх рівнів мови дає можливість певним чином зменшити в лінгвістиці кількість невідомих когнітивних проявів. Дослідження синтаксичних конструкцій висвітлює також досить цікавий аспект синтаксичної семантики як динамічної системи функціональних одиниць.

Синтаксичні закони керують формами морфологічних одиниць під час побудови мовлення, але в той самий час, самі вони знаходяться в залежності від морфології. Будь-якому мовленнєвому акту обов'язково передуює акт мисленнєвого уявлення, який відповідає за вибір необхідних мовленнєвих засобів.

Проблемами дієслова та синтаксичних конструкцій займалися: *В.С.Виноградов, Ю.С.Маслов, О.К.Васильєва-Шведе, О.Б.Горбова, О.В.Бондарко, Х.Ортега, Е.А.Лорач, К.С.Сміт* та інші. Увага лінгвістів була більш спрямована на детальне вивчення таких конструкцій, як “*estar + participio*”, “*tener + participio*”, дієприкметникові конструкції з дієсловами руху докладно не розглядалися.

В «Ескізі нової граматики іспанської мови» [1:449-450] проводиться аналіз таких перифрастичних конструкцій, як:

<i>estar</i>	} + дієприкметник
<i>ser</i>	
<i>llevar</i>	
<i>tener</i>	
<i>traer</i>	
<i>quedar</i>	
<i>dejar</i>	

В.С.Виноградов розглядає дієприкметникові конструкції з дієсловами “*estar, tener, hallarse, permanecer, seguir, quedar*”, і додає що, «конструкції з дієсловами руху вказують на тривалість, протяжність у часі будь-якого стану (при цьому, дієслова іноді не втрачають повністю свого основного значення)» [2:204].

«Перифрастичні конструкції з деякими неперехідними дієсловами: “*ir, andar, venir*” вказують на тривале становище», так вважає Є.В.Литвиненко [3:124].

Як іспанські лінгвісти, так і лінгвісти інших країн, які займаються проблемою вивчення вживання синтаксичних конструкцій з дієсловами не проводили їх семантичного аналізу з позиції когнітивної лінгвістики. Когнітивні стратегії лінгвістики, пов'язані переважно з соціальними, національними та психологічними процесами в мисленні. **Актуальність** роботи визначається спрямуванням сучасних досліджень на комплексний підхід до вивчення проблеми.

Метою роботи стало вивчення семантичного характеру причасних конструкцій з дієсловами.

Матеріалом дослідження обрано художні тексти творів іспанських авторів XX ст.

Об'єктом статті є конструкції дієприкметника з дієсловами руху.

Оскільки в мові найчастіше один і той самий зміст може бути переданий як засобами граматики, так і лексики, для вираження стану в іспанській мові поряд із граматизованою формою стану (“*estar* + дієприкметник”) вживаються й лексико-синтаксичні конструкції, утворені з дієприкметника й неперехідних дієслів руху й стану [4:279].

У текстах іспанських авторів ХХ століття ми зустріли дієприкметникові конструкції з такими дієсловами руху: “*ir, venir, llegar, andar, salir, marchar*”, з дієсловом «*ir*» (75%). Кожна з вищезгаданих одиниць додає свої індивідуальні лексичні відтінки, які накладаються на граматичне значення самої конструкції.

«... існування різноманітних кодів і субкодів, різноманітність соціокультурних обставин, у яких продукується повідомлення (коли коди адресата можуть відрізнятися від кодів адресанта), і ступінь ініціативи, яку виявляє адресат у створенні пресупозицій та відхилень, - усе це разом перетворює повідомлення (оскільки його перейняли) у порожню форму, якій можна приписати різноманітні можливі значення» [5:26].

Розглянемо таке речення:

“*Dora iba toda preocupada o haciendo como estaba preocupada*” (Martín – Santos, 210).

У цьому реченні автор вживає дві дієприкметникові конструкції: «*iba toda preocupada*» та «*estaba preocupada*». Вживання дієслова «*estar*» з дієприкметником неодноразово одне слово аналізувалося лінгвістами як конструкція, що слугує для вираження стану результату дії [2:203]. Синтаксична структура «*iba toda preocupada*» істотно відрізняється за своїм значенням, тому що вона має на увазі не просто стан занепокоєння, а певний процес, що наростає й тим самим створюється ще більша тривога й нервозність. Прикметник «*toda*» лише підсилює це сприйняття. Порівняльний аналіз вживання таких мовних одиниць показує, що конструкція «*ir* + дієприкметник», крім вираження стану результату дії, передає процес його наростання й розвитку.

Пор. наступні речення:

1. “...yo *estaré con Mauricio camino del pueblo adonde éste va destinado gracias a tu bondad*” (Unamuno, 193).
2. “...El hombre, que *va ociosamente recostado en el interior de un coche, es propenso a la caridad*” (Flores, 96).

У першому реченні автор комбінує дієслово «*estar*» з іменником «*camino*», тобто дієслово стану зі знаком, що передає значення «дороги, шляху»; в результаті, вся синтагма «*estar camino del pueblo*» набуває значення переміщення у просторі. Синтаксична конструкція «*va destinado*» несе на собі відтінок руху, тому що автор поєднує дієслово руху з дієприкметником, одним з відтінків значення якого також є рух. Вся фраза сприймається як процес пересування. У другому реченні дієслово «*ir*» виступає у своєму основному значенні, а дієприкметник «*recostado*» пояснює спосіб реалізації дії.

Окремі питання пошуку різних підходів до проблеми співвідношення категорій мови й мислення неодноразово привертали увагу вітчизняних і зарубіжних науковців: Філмор [6:78], І.І.Мещанінов [7:236-237], О.В.Бондарко [8:28-31], К.С.Сміт [9:408-409], О.В.Горбова [10:132-135] та інші.

Так, двокомпонентна теорія виду була розроблена американською дослідницею К.С.Сміт. В її теорії описується співвідношення між ракурсом і ситуаційним типом, охоплюючи синтаксис, семантику й прагматику аспекту [9:404].

Розглянемо такі приклади:

1. “... ya no *ibamos las dos vestidas de negro como en la época de peticiones...*” (Martín-Santos, 25).
2. “...*ibamos callados con la cabeza gacha, como pesarosos...*” (Cela, 80).
3. “Por la carretera *venían dos hombres conversando en voz alta; iban distraídos, como contentos, venían de Almendralejo...*” (Cela, 146).

4. “... es que las guerras, cuando van seguidas de la derrota, hunden aún más los espíritus en la sima del egoísmo...” (Cela, 197).
5. “... uno iba embalado, no podía parar...” (Cela, 192).

У перших двох реченнях мається на увазі два значення: значення руху, переміщення в просторі й значення стану покірності, туги, жалоби. Вся синтагма здобуває метафоричний характер.

«При обробці речення людина намагається здобути максимально можливу кількість інформації з кожного слова й витрачає додатковий час на підведення підсумку наприкінці кожної фрази» [11:376].

“Більшість наших повідомлень, чи то в повсякденному житті, чи в академічній філософії, наповнена метафорами. Проблема творчості мови виявляється не тільки в упривілейованій царині поетичного дискурсу, а щоразу, коли мова – для того, щоб позначити щось таке, що культура ще не засвоїла (а це “щось” може бути зовнішнім чи внутрішнім для кола семіозису), повинна винайти комбінаторні можливості чи семантичні поєднання, які не передбачив код” [5:110].

В третьому реченні автор використовує кілька дієслів руху, які виконують різні функції: «*venían conversando*», «*iban distraídos*», «*venían de Almendralejo*». Дієприкметникова конструкція передає стан героїв у процесі руху. У всіх цих фразах дієслово «*ir*» стоїть в «Imperfecto de Indicativo», час, що сам визначає тривалість процесу дії. У наступному прикладі два дієслова, що позначають переміщення, «*ir*» й «*seguir*» («*van seguidas*») сприймаються, як єдиний процес руху, що підсилює загальний стан розвитку дії. В останньому прикладі, де автор вживає два дієслова руху («*iba embalado*»), вся синтагма сприймається як швидкий стрімкий процес, тому що лексичне значення дієслова «*embalar*» доповнюється синтаксичною конструкцією з дієсловом руху «*ir*».

Як ми бачимо, автор створює висловлення цілеспрямованого функціонального характеру шляхом відбору та комбінації тих елементів мови, які є найбільш придатними для формування висловлення з певною прагматичною установкою у певних умовах комунікації.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що дієслово «*ir*» у конструкціях з дієприкметником підсилює значення стану і якості; додає процесуальність і поєднує в собі стан і дію. Як відомо, логічний висновок можна зробити з речення, ґрунтуючись на властивостях цілої конструкції або із семантичних властивостей лексичних одиниць [12:250-265].

Наш аналіз показує, що тільки комплексний підхід може привести до більш ясного розуміння значення окремої синтагми й усього речення в цілому. В основі аналізу синтаксичних конструкцій у комунікативно-прагматичному аспекті лежить антропоцентричний принцип вивчення мови, який виходить з того, що мова зорієнтована на людину, тобто в самій граматичній системі мови існують значення суб'єктивного порядку, які впливають на цільову інтерпретацію мовцем змісту повідомлення.

Вживання дієслова «*andar*» у дієприкметникових конструкціях розглянемо на наступних прикладах:

1. “*Mi padre andaba desazonado viendo que la criatura no prosperaba*” (Cela, 37).
2. “...*Ivan, que andaba ese día engolosinado*” (Delibes, 123).
3. “... *no se ve rastro de vida, no andaremos pasados de fecha, pero el Azarias andaba enredando con el balancín*” (Delibes, 166).

У перших двох реченнях конструкція «*andar* + дієприкметник» має два значення: по-перше, вона позначає стан результату дії і у цьому значенні ідентична конструкції «*estar* + дієприкметник» й, по-друге, процес пересування без певного напрямку самого героя в певному стані (прикості, спокуси). У третьому реченні автор двічі вживає дієслово руху

«*andar*» - спочатку, у дієприкметниковій, а потім у герундіальній конструкції. Вся фраза «*по andaremos pasados de fecha*» має образне значення: пройти, пережити. Протипоставивши в одній синтагмі два дієслова, автор намагається виділити сам процес, що відбувається. Тут немає стану, тут тільки образний рух.

Отже, конструкція «*andar* + дієприкметник» передає значення стану, руху без визначеної мети в певному стані, саме процес руху. Загальний зміст залежить від значення дієслова, що стоїть у формі дієприкметника, конструкції самого речення й сприйняття реципієнта.

З іншими дієсловами руху дієприкметник вживається рідко.

- 1) “... *y cada vez que llegaban invitados*” (Delibes, 51);
- 2) “...*con palabras que llegaban envueltas en el aire de su boca...*” (Martín-Santos, 213);
- 3) “... *el autobus ya venía abarratado desde el pueblo de abajo*” (Cela, 66);
- 4) “*Una senora llegó a empujar la puerta pero venía equivocada*” (Cela, 151);
- 5) “... *a buen seguro no se hubiera marchado muy satisfecho de él*” (Cela, 48);
- 6) “*La voz le salía como cortada*” (Cela, 148).

У першому реченні «*invitado*» виконує функцію підмета, дієслово «*llegar*» несе основне змістовне навантаження й зберігає своє лексичне значення. В інших реченнях дієслова «*llegar*», «*venir*», «*marchar*», «*salir*» зберігаючи свій основний зміст, додають до дієприкметникової конструкції значення самої дії, при цьому можуть з'являтися інші значення («*venía equivocada*»).

“Реальне судження вибирає, чуттєво чи інтелектуально, факти, що порушують стан рівноваги з зовнішнього боку мови. Метафора, навпаки, витягає ідею можливого зв'язку з внутрішнього боку кола необмеженого семіозису, незважаючи на те, що новий зв'язок реструктуризує саме коло в його структуральних зв'язках. Реальне судження народжується з фізичної мінливості світу і тільки після цього трансформується в семіотичне знання. Метафора народжується з внутрішнього порушення рівноваги семіозису” [4:132].

Відсутність однозначної відповідності між значенням і структурною формою висловлення веде до його прагматичної неоднозначності.

Тільки комплексний підхід вивчення синтаксичних структур буде сприяти їхньому розумінню. Подвійна природа таких синтагм розкриває нові можливості в їхньому дослідженні.

ЛІТЕРАТУРА

1.Real Academia Española. – Esbozo de una nueva gramática de la lengua española.- Madrid:Espasa, 1996. 2.Виноградов В.С. Грамматика испанского языка.-М.:Высшая школа, 1978. 3.Litvinenko E.V. Gramática de la lengua española.-К.: Вища школа, 1976. 4.Васильева-Шведе О.К., Степанов Г.В. Теоретическая грамматика испанского языка.-М.:Высшая школа, 1980. 5.Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів: Пер. з англ. М. Гірняк.- Львів: Літопис, 2004. 6.Филмор Ч. Основные проблемы лексической семантики // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XII. Прикладная лингвистика.-М., 1983. – С.77-122. 7.Меуцанинов И.И. Понятийные категории в языке// Тр. Военного института иностр. языков. - №1.-М., 1945. 8.Бондарко А.В., Булыгина Т.В., Козинцева Н.А., Маслов Ю.А. Теория функциональной грамматики / Под общей ред.А.Бондаренко.-Л.: Наука, 1987. 9.Смит К.С. Двухкомпонентная теория вида: Пер. с англ. В.В.Гуревича // Типология вида, проблемы, поиски, решения.-М., 1998. 10.Горбова Е.В. Двухкомпонентная теория вида: прогрессивно-лимитативный ракурс испанского глагола и его соответствия в русском языке // Лингвистика. История лингвистики. Социолингвистика. – СПб.: Изд-во С.- Петербургского ун-та, 2003. 11.Андерсон Д.Р. Когнитивная психология.-СПб.:Питер, 2002. 12.Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Язык и наука конца 20 века.- М.: Институт языкознания РАН, 1995. – С.239-320.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Cela C.J.(1977). La familia de Pascual Duarte.- Barcelona.: Destinolibro. 2.Cela C.J. (2001). Novelas cortas y cuentos.- Moscu.: Raduga. 3.Delibes M. (1984). Los santos inocentes.- Barcelona.: Planeta. 4.Florez W.F. (2001). El hombre que compró un automovil.-М.: Менеджер. 5.Martín-Santos L. (2001). Tiempo de silencio.- Madrid.: Remundo. 6.Unamuno M. (2001). Niebla.-М.: Цитадель.

СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИСУДКІВ АНГЛІЙСЬКИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У цій статті робиться спроба співставлення присудків англійських речень в українському перекладі з метою виявлення семантичних трансформацій, яких зазнають англійські присудки. Дослідження проведено на матеріалі перекладу англійських художніх текстів українською мовою.

Семантичні трансформації простежуються всюди, де має місце зміна найменування – як в межах однієї мови, так і між двома мовами. Останнє спостерігається при переході з однієї мови на іншу [1:471]. За Рецкером Я.І. у семантичному відношенні сутність трансформацій полягає в заміні лексичної одиниці, що перекладається, словом або словосполученням іншої внутрішньої форми, яка актуалізує ту складову іншомовного слова (ту сему), яка підлягає реалізації у данному контексті [2:45]. Гак В.Г. приймає за основу п'ять типів логічних відношень, яким відповідають п'ять типів семантичних процесів та трансформацій найменування: синонімія, зміщення (цілістне перетворення, компенсація), антонімія, розширення або звуження (генералізація, конкретизація), переніс (метафора та метонімія) [3: 417 за 1: 470-471]. Як зазначає Рецкер Я.І., антонімічний переклад є крайньою точкою прийому смислового розвитку та становить заміну певного поняття оригіналу протилежним в перекладі з відповідною перебудовою всього висловлювання для збереження незмінного плану змісту [2:54]. Метонімією, за Бреусом Є.В. називається стилістичний прийом, який полягає в тому, що замість назви одного явища (або процесу) надається назва іншого; причому останній знаходиться з першим в відношенні (стосунках) асоціації по суміжності [4:48]. Прийом смислового розвитку застосовується при перекладі дієслівних сполучень. Виходячи з цього можна намітити чіткі закономірності замін та встановити взаємозв'язки між процесом (дією чи станом), його причиною чи наслідком [2:52].

Метою цього дослідження є виявлення різних типів семантичних трансформацій присудків у перекладі з англійської мови українською. До цього подібні трансформації не досліджувалися на матеріалі присудків.

Розгляньмо спочатку **синонімічну заміну** англійського присудка, тобто, заміну присудка на синонімічний присудок, наприклад:

"Shortly afterward, I resumed my tour around the prison, and with much toil, came at last upon the fragment of the serge" (По, 594). – *"Невдовзі по тому я знов почав обходити в'язницю і, хоч тяжко втомився, а все-таки добрів до полотняної стяжки"* (Рое, 63).

"But my soul took a wild interest in trifles, and busied myself in endeavours to account for the error I had committed in my measurement" (Рое, 596). – *"Але мене просто взяла сверблячка, і я заходився розмірковувати над усіма деталями – де ж саме я схибив"* (По, 66).

У цих прикладах спостерігається вибір одного з синонімічних відповідників. Оскільки прямих відповідників англійських дієслів-присудків в українській мові небагато (потрібно враховувати контекст), використовують рівнозначні дієслова синонімічного ряду.

Розгляньмо тепер застосування прийому **семантичного розвитку** при перекладі англійського присудка. Бархударов Л.С. зазначає, що в процесі перекладу часто мають місце лексичні заміни, що ґрунтуються на причинно-наслідкових зв'язках між поняттями [5:214]. Рецкер Я.І., на наш погляд, звужує проблему тарозглядає прийом смислового розвитку, який полягає в заміні словникового відповідника при перекладі контекстуальним, логічно пов'язаним з ним [2:51]. Разом із тим, він до прийому смислового розвитку відносить і метонімічні заміни.

1) Заміна предиката стану предикатом дії. За спостереженнями Бреуса Є.В., на певних ділянках граматичної будови англійській мові більш притаманне використання предикатів стану, а російській – використання предикатів дії, а на інших ділянках – навпаки [4:47]. В українській мові виявляється закономірність подібного плану, наприклад:

"I ought to be a chief," said Jack with simple arrogance, "because I'm chapter chorister and head boy" (Golding, 23). – *"Ватажком можу бути я, – сказав Джек зі спокійною погордою, – я заспівую у хорі і старший над ним"* (Голдінг, 29).

В даному випадку *"I'm chapter chorister"* – це предикат стану, а *"заспівую"* – це предикат дії.

"It was very pleasant and we were all great friends" (Hemingway, 418). – *"Там було дуже гарно, і всі ми заприятелювали між собою"* (Хемінгуей, 343).

"Jack's face was white under the freckles" (Golding, 33). – *"Обличчя Джекове біліло підвеснянками"* (Голдінг, 41).

"I was sick – sick unto death with that long agony;..." (Poe, 590). – *"Я знемігся, смертельно знемігся від цих довгих мук..."* (По, 56).

"Alice was silent" (Carrol, 71). – *"Аліса знову вмовкла"* (Керрол, 74).

"Now the antagonism was audible" (Golding, 56). – *"Нарешті антагонізм вирвався назовні"* (Голдінг, 65).

"I'm thirsty" (Golding, 54). – *"Хочеться пити"* (Голдінг, 63).

2) Заміна предикату дії предикатом стану:

"Now I consider, he added," (Lawrence, 56) – *"Зараз я впевнений, – додав він,"* (Лоуренс, 79).

"If your Ladyship wishes" (Lawrence, 63) – *"Як на те воля вашої світлості"* (Лоуренс, 88).

"Clifford rarely talked much at these times" (Lawrence, 37). – *"Кліффорд того разу був не балакучим"* (Лоуренс, 57).

3) Заміна предмета процесом:

"Connie always had a foreboding of the hopelessness of her affair with Mick, as people called him" (Lawrence, 33). – *"Конні передбачала, що її роман з Міком – як його називали – є безнадійним"* (Лоуренс, 52).

"One has a choice about eating too much" (Lawrence, 35). – *"Кожен сам вирішує, скільки йому їсти"* (Лоуренс, 56).

"And also it was a little irritation" (Lawrence, 38). – *"І все ж таки вони її трохи дратували"* (Лоуренс, 59).

"He was not in touch" (Lawrence, 17). – *"Він не хотів стикатися з ним"* (Лоуренс, 35).

"They were rather earnest about the Tommies, and the threat of conscription, and the shortage of sugar and toffee for the children" (Lawrence, 11) – *"Вони щиро співчували солдатам, англійським «томмі», і хвилювались щодо загроз військового добору, переймалися, що дітям не вистачає цукру і льодяників"* (Лоуренс, 29).

В останньому прикладі іменник "shortage" трансформується в дієслово-присудок „не вистачає”.

Щодо частотності вживання трьох останніх прийомів перекладу, то можна зробити припущення, що в англійській мові досить часто вживається предикат стану, виражений іменним чи складеним іменним присудком (причому іменна частина може бути виражена прикметником, іменником); при перекладі українською предикат стану трансформується в предикат дії (причому предикат стану досить часто виражає фізичний стан людини, наприклад: *I'm thirsty*, *Jack's face was white under the freckles*). Можна зробити висновок також про те, що через стилістичні норми української мови слід враховувати ланцюжок причина–наслідок та навпаки.

Розглянемо тепер **антонімічний прийом** перекладу англійського дієслова-присудка:

"My confusion of mind prevented me from observing that I began my tour with the wall to the left, and ended it with the wall to the right" (Poe, 596). – *"А сум'яття в думках не дало змоги завважити, що напочатку стіна була ліворуч від мене, а під кінець – уже праворуч"* (По, 67).

"I saw, to my horror, that the pitcher had been removed" (Poe, 597). – *"Але глечика, на лихо мені, не стало"* (По, 68).

"I shrunk convulsively at its every sweep. My eyes followed its outward or upward whirls with the eagerness of the most unmeaning despair; they closed themselves spasmodically at the descent, although death would have been a relief, oh, how unspeakable!" (Poe, 599). – *"Пройнятий марним розпачем, я не відводив від нього погляду, стежачи, як він спадає донизу й злітає угору, і щоразу, коли сталеве вістря наближалось, мимоволі заплющував очі, хоч смерть дарувала б мені визволення, – о так, справжнє визволення!"* (По, 73).

У наведених прикладах стверджувальна форма оригіналу трансформована у заперечну.

Нерідко спостерігається і зворотна трансформація – заперечної форми у стверджувальну, наприклад:

"Out of her disconnexion, a restlessness was taking possession of her like madness. It twitched her limbs when she didn't want to twitch them, it jerked her spine when she didn't want to jerk upright but preferred to rest comfortably" (Lawrence, 22). – *"І в пустці, де вона існувала, цей неспокій часом переходив у справжній напад божевілля, що змушував її тіло мимоволі здрігається, а хребет – виструнчуватися в напрузі, навіть коли вона хотіла не сидіти із прямою стиною, а просто присісти перепочити"* (Лоуренс, 40).

"She was close behind it when she turned the corner, but the Rabbit was no longer to be seen; she found herself in a long, low hall, which was lit up by a row of lamps hanging from the roof" (Carroll, 14). – *"Здавалося, він був зовсім близько, та коли Аліса й собі звернула за ріг, за Кроликом і слід пропав, а вона опинилася в довгому низькому коридорі, освітленому рядочком підвішених до стелі ламп"* (Керрол, 16).

Ще однією семантичною трансформацією англійського присудка в українському перекладі є **генералізація**:

"The air was thick with butterflies, lifting, fluttering, settling" (Golding, 30). – *"У повітрі роїлися метелики, злітали вгору, тріпотіли крильцями, сідали на квіти"* (Голдінг, 38).

"He came from a village in a part of Extramadura where conditions were incredibly primitive, food scarce, and comforts unknown and he had worked ever since he could remember" (Hemingway, 393).

"Він приїхав з невеликого села в Естремадурі, де люди жили в страшній нужді, майже надголодь, не маючи й гадки про якісь вигоди, і з самого малечку, скільки себе памятав, не знав нічого іншого, крім тяжкої щоденної праці" (Хемінгуей, 289).

"There were eight to a dozen other people who lived at the Luarka and ate in the dining room but for Pasa..." (Hemingway, 393). – *"В „Луарці” звичайно проживало й збиралося за столом чоловік десять-дванадцять, та для Пако..."* (Хемінгуей, 289).

"Second-rate matadors lived at that pension because the address in the Calle San Jeronimo was good, the food was excellent and the room and board was cheap" (Hemingway, 393). – *"Другорядні матадори вподобали цей пансіон, бо він містився упристойному кварталі Сан-Херонімо, годували там добре і за житло та харч брали недорого"* (Хемінгуей, 289).

"So either way I'll get into the garden, and I don't care which happens" (Carroll, 17). – *"Так чи інакше, а в садок я потраплю однаково"* (Керрол, 19).

Протилежним генералізації за змістом прийомом є **конкретизація**. У нашому випадку – передача англійського дієслівного присудка за допомогою вужчого за значенням українського дієслова, наприклад:

"So she was considering in her own mind (as well as she could, for the hot day made her feel

very sleepy and stupid) whether the pleasure of making a daisy-chain would be worth the trouble of getting up and picking the daisies, ...” (Carroll, 11). – “Вона сиділа й думала (наскільки це можливо у спеку, коли туманіє голова й злипаються повіки), піти чи не піти нарвати квіток – це ж бо така втіха сплести собі з них віночок...” (Керрол, 12).

“In another moment down went Alice after it, never once considering how in the world she was to set out again” (Carroll, 12). – “Аліса з розгону пірнула слідом за Кроликом, навіть не подумавши, як буде звідти вибиратися” (Керрол, 13).

“So she set to work, and very soon finished off the cake” (Carroll, 17). – “Тож вона відкусила це шматочок і незабаром доїла все тістечко” (Керрол, 19).

Застосування прийомів генералізації та конкретизації при передачі значення англійських присудків українською мовою зумовлено тим, що на певних ділянках лексичної системи англійської мови переважають слова досить вузької семантики, а на інших – слова ширшої, ніж в українській мові, семантики.

Ще однією семантичною трансформацією, яка застосовується для передачі значення англійського дієслова-присудка, є **метонімічні заміни**. До них, зокрема, належить заміна англійського дієслівного предиката, що позначає причину, українським дієслівним предикатом, що позначає наслідок, наприклад:

“Can’t catch me breath” (Golding, 9). – “Я захекуюся” (Голдінг, 13).

“Piggy lost his temper” (Golding, 49). – “Роха розсердився” (Голдінг, 58).

Тут в останньому прикладі метонімічне відношення англійського присудка та його українського відповідника має причинно-наслідковий характер.

“Simon tried to sit up in the water and got a mouthful” (Golding, 71). – “Саймон сів був у воді й захлинувся” (Голдінг, 83).

“There was no lightleft save that of the stars” (Golding, 104). – “Уже зовсім стемніло, тільки зірки світили” (Голдінг, 119).

“Beforethesefantastically attractive flowers of violet and red and yellow, unkindness melted away” (Golding, 80). – “Перед фантастичною привабливістю цих фіолетових, червоних, жовтих квітів ворожнеча відступила” (Голдінг, 92).

“You ARE a sucker for words” (Коваль, 36). – “Дурена закохалася в слова” (Коваль, 37).

Тут відношення між присудками оригіналу та перекладу мають одночасно причинно-наслідковий і часовий характер.

Слід зазначити використання у перекладі такого виду метонімічної трансформації, як заміна англійського дієслівного предиката, що позначає наслідок, українським дієслівним предикатом, що позначає причину, наприклад:

“...and when they came back to the ranch he d been dead a week, frozen in the corral, and the dogs had eaten part of him” (Hemingway, 421). – “...коли вони повернулися на ранчо, труп уже тиждень як лежав у оборі, замерзлий і погризений собаками” (Хемінгуей, 345).

Семантичні трансформації присудків у перекладі можуть бути зумовлені різними причинами. Однією з головних причин застосування семантичних трансформацій англійського присудка в українському перекладі є вибірковість англійської та української мов відносно ознак предметної ситуації. Найчастіше перекладач визначає питання відносно можливості збереження вихідного предикату чи доцільності його заміни.

Прийом **сміслового розвитку** часто пов’язаний з явищем різниці сполучуваності слів англійської та української мов. Кожне застосування трансформаційного перекладу повинно бути доцільним та необхідним. Тому слід зазначити, що аналіз та дослідження трансформаційного перекладу різних типів предметних ситуацій може сприяти вирішенню цього питання.

Рецкер І.Я., услід за Гаком В.Г., підкреслює, що в основі семантичних трансформацій при перекладі покладено формально-логічні закономірності мислення та відношення між поняттями [2:47]. Оскільки присудок (простий чи складний), як в англійській так і в українській мовах є зосередженням лексичних, семантичних і граматичних, а також знакових та структурних значень, що взаємодіють між собою, то при перекладі присудок піддається відповідним трансформаціям з метою збереження всіх його значень та сполучуваності з іншими частинами мови, врахування тексту, що оточує (контексту). Трансформації здійснюються за допомогою нейтралізації або актуалізації відповідних дієслівних значень. Перетворення здійснюються із застосуванням різних семантичних трансформацій і в кожному окремому випадку обирається такий тип перетворення, при якому будуть враховані всі „поверхневі” та „глибинні” властивості, значення присудка та буде відбуватися збереження семантичного значення. Семантичні трансформації повинні здійснюватися в площині споріднених (родинних) значень.

Оскільки переклад є формою взаємодії двох семіосфер, які не є тотожними, то, відповідно, відбувається певна втрата частини інформації, а також її збільшення та зміщення. Тому присудок при перекладі (оскільки він є ядром речення) трансформується значно складніше і глибше (в семантичному аспекті). Виходячи з цього, можна зробити припущення, що дослідження присудкових трансформацій інших видів є перспективним з погляду виявлення семантичних змін оригінального присудка у присудок перекладений.

ЛІТЕРАТУРА

1.Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.,1998. 2.Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода/Дополнения и комментарии Д.И. Ермоловича. – М.: Р.Валент, 2004. 3.Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. 4.Бреус Е.В. Теория и практика перевода с английского языка на русский: Учебное пособие. Часть 1. – М.: Изд-во УРАО, 2001. 5.Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: «Международ. отношения», 1975.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Golding W. Lord of the flies – London, 1984 – 224 p.
Голдінг В. Володар мух/ Пер. з англ. С. Павличко. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2004 – 254 с.
Коваль І. Лев і левиця. Маринований аристократ: П’єси. – К.: Факт, 2005. – 184 с.; іл.
Poe E. The complete stories. – Everyman’s library, 1992 – 955p.
По Е. Золотий жук; Провалля і маятник: Оповідання./ Пер. З англ. Р. Доценка; –К: Веселка, 2003. – 79 с. – (Золотий жук).
Carroll L. Alice’s adventures in wonderland and through the looking-glass. – Wordsworth Classics, 2003. – 256 p.
Керрол Л. Аліса в країні див. Аліса в задзеркаллі./Пер.Корнієнко В. за ред. Малковича І. – 4-е вид. – К.: Видавництво Івана Малковича, „А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА”, 2005. – 121 +141 с.
Hemingway E. The collected stories. – Everyman’s library, 1995 – 787 p.
Хемінгуей Е. К.: Видавництво Худ. Літератури „Дніпро”, 1980. – 694 с.
Lawrence D. Lady Chatterley’s Lover. – Penguin books, 1997. – 314 p.
Лоуренс Д. Коханець леді Чаттерлі: Роман / Пер. з англ. Д.О. Радієнко; Передмова Н.Ю. Жлуктенко; Примітки Н.В. Глінки. – Харків: Фоліо, 2005. – 382 с.

ГРІПЦОВ В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОБМЕЖЕННЯ У ВИЗНАЧЕННІ ТА ВИКОРИСТАННІ ПРЕСУПОЗИЦІЙ

Дослідження мови як абстрактної системи знаків, логічної моделі мислення, функціональні зв’язки якої відображають структуру реальності, не можна вважати самодостатнім процесом. Природна мова – це живі розумово-мовленнєві акти, втілені у тканину різноманітних форм людської діяльності – одного з її аспектів, що належить до суттєвих принципів сучасної функціональної методології. Мислення людини, що забезпечує

зв'язок мови та об'єктивної реальності, надається їй у вигляді суспільного досвіду. Взаємини між цими величинами мають не статичний, а динамічний характер: мислення – це діяльність, спрямована на пізнання дійсності; воно фіксує результати цієї діяльності в мові, яка, у свою чергу, впливає на думки людей, оскільки сама є засобом вираження думок і засобом їх формування.

Речення вважається граматичним, якщо відповідає позалінгвістичним знанням у вигляді практичного різнобічного досвіду людей. Під час комунікації в реченні реалізується комунікативна база повідомлення, що спирається на рівень синтаксису, семантики та прагматики. Усі ці складові є основою пресупозиції, прихованої категорії, що складає умови ефективного виконання позамовленнєвого акту – потенційної бази речення, ментальної процедури його правильного розуміння.

Визначення та використання пресупозицій відбувається не довільно, через те що в цьому процесі діють обмеження. Більшість з них сформульовано у філософському підході до визначення природи пресупозицій і тільки після цього вони з деякими модифікаціями з'являються в лінгвістиці.

З'явлення пресупозицій відповідає різним критеріям. По-перше, це буквально, пряме (“серйозне”) використання пресупозицій. Визначення пресупозицій як умов правильного розуміння висловлення, передбачає їх пряме, неметафоричне застосування. Фактично воно передбачає первинне, а не вторинне використання, що можна спостерігати, наприклад, у сценічному мистецтві (в драмі, під час цитування, дикламуванні поезій тощо). У такий спосіб, йдеться про використання пресупозицій в їх природному середовищі на протилежність штучному, де на мову нашаровуються додаткові значення і тим самим порушуються природні відношення між висловленням та його пресупозиціями. Таке відбувається, якщо зникають звичайні відношення між висловленням та пресупозиціями, унаслідок чого з'являються нові. Наприклад, у загальновідомій шекспірівській: – *Бути чи не бути* з прямою, безпосередньою формою висловлення виявлення пресупозиції не є обов'язковим, через те що сприймається і усвідомлюється на найвищому, філософсько-абстрактному рівні, де референційна природа мовного знаку узгоджується з характером ментальної діяльності, не пов'язаної зі сферою повсякденних інтересів людей, їх відношень тощо, і тому усвідомлюється як таке, що існує само по собі, або ж здатне мати декілька пресупозицій, актуалізованих контекстом, із ситуативною визначеністю та прагматичною обумовленістю. Якщо ці слова вимовляються в театральному середовищі, зі сцени, до них приєднуються різні обставини, серед яких можна виділити наступні: місце вимови, можливі співставлення з актуальною ситуацією, характер виконавця, специфіка місця декламування, концептуальна визначеність і ставлення театру до літератури, жанру, репертуару і т. ін. Наведемо приклади з іспаномовної художньої літератури: *Arrimó una butaca y se sentó. – ¡Oh, París! ¡Cómo enloqueces las mentes!* (Cela 1, 102).

У цьому прикладі пресупозиції прямої мови узгоджені з висловленням почуттів людини: її захват, замилювання, захоплення від згадування назви цього дивовижного міста, перебування в якому залишає у свідомості подібні неминущі почуття. Подібні почуття мають конкретну співвіднесеність і тому сприймаються щиро, відверто й природно.

В іншому прикладі: *Las consonantes llegaban, empujándose unas a otras, y tan de prisa, que parecía que iban a escaparse de nuevo:*

y que al murmullo del mar

el mago conjuro oyesen;

eso sí que va bien: el mago conjuro oyesen... ¿qué tal? (Ibid., 42) пресупозиції прямої мови враховують особливості лірики поета, його літературну інтуїцію та майстерність, концептуальну визначеність і творчу спрямованість. Те ж саме можна спостерігати й в специфічних прикладах переносних значень, до яких належать прислів'я, приказки та

сентенції тощо, наприклад: *Rosángela se sonroja y luego rompe a reír y doña Nico se aplica el proverbio: – Quien siembra vientos... (Gallegos, 277) (1); Este exabrupto que rompía, de manera desagradable aun para Florentino, la impresión de medida que acababa de producir Payara con sus palabras anteriores, fue dicho en tono excluyente de toda posibilidad de atribuirlo a una broma; pero como sólo de este modo era aceptable Florentino fingió tomarlo así y repuso, sonriendo: – No es tan fiero el león como lo pintan, doctor Payara (Ibid., 78) (2); Nos abrazamos y pasó sobre nosotros un largo rato de silencio. – Nihil sub sole novum – me dijo (Cela 1, 113) (3).*

Пресупозиції цих прикладів визначаються на основі власних критеріїв; вони не враховують чинники, що є характерними для буквальних уживань і тому вважаються зайвими, недоречними. Характер цих пресупозицій має творчий, образний характер, унаслідок чого їх часткова формалізація відбувається на якісно іншому рівні. Подібним прикладам властивий підтекст, однак його взаємини з текстом мають інверсований характер: підтекст займає провідне положення по відношенню до нього, а текст – підрядне. У першому прикладі, пресупозиції прямої мови враховують негативний історичний досвід людей та його наслідки, є застереженням і попередженням повчального характеру. Побудовані з урахуванням суворої моралі, вони є загальнозрозумілими та переконливими. В іншому прикладі пресупозиції прямої мови також враховують практичний досвід дійової особи: бажання пізнати світ, усвідомити його вселяють віру у власні сили. Важко тому, хто займає позицію спостерігача за тим, що відбувається навколо, а не навпаки. У прикладі (3) пресупозиції прямої мови пов'язані не тільки з думками про недовговічність, швидкоплинність, короткочасність того, що нас оточує в формальних та просторових виявах, включаючи й життя людини, а і з усвідомленням причетності до подій, що відбуваються, власної відповідальності перед ними. Усе тече, усе змінюється.

У цьому зв'язку можна згадати про використання неологізмів – своєрідних інтерпретацій, семантичних транспозицій загальновідомих висловлень, окремих слів, словосполучень, що своєрідно, по-новому маркують дійсність: *Las chicas aprovecharon la ocasión. – Pues yo un cuba libre (Cela 3, 185)*, де йдеться про алкогольний напій, з'явлення якого пов'язане з революцією на Кубі.

Разом із тим, можна стверджувати, що виявлення пресупозицій тотожності, у яких використовується схема типологічних пресупозицій (предмет та його наслідки породжують перемінну і зазнають логічних змін) і передбачений фактор узагальнення, де окрема дія є основою практичних висновків більш широкого плану, в окремих випадках не є виправдованим: *Lula intervino. – Este señor, Gabriela, es muy importante, muy inteligente y muy sensato. – Todos los catalanes son sensatos (Agustí, 96)*. У цій діалогічно структурованій макрофразі основою для узагальнення є перша частина прямої мови; у ній виділяються риси характеру пана Габріеля: завищена самооцінка, інтелігентність, розсудливість. В етичному плані вони не викликають зауважень, однак у практичному, у повсякденному житті сприймаються неоднозначно. У такий спосіб, пресупозиція тотожності прямої мови спирається на її поверхневу структуру і в широкому сенсі свідчить про благополучність каталонців, їх моральність і духовну зрілість. Виходячи з цієї логіки, можна передбачити, що узагальнення, пов'язане зі змістом прямої мови у прикладі: *Al fin dijo: – Sí, soy viejo y siento que puedo decirle lo que me plazca (Ibid., 167)* матиме аналогічну схему умовиводів, згідно якої в певному віці будь-якій людини суспільство дозволяє те, що може викликати негативну реакцію оточуючих, однак насправді, цей парадокс не відповідає реальному життю. Виявляється, що характер узагальнення може бути двобічним – позитивним або негативним, в залежності від мовленнєвої ситуації, однак його критеріями вважаються зріла мораль і висока духовна культура суспільства. У цьому плані, вдалим можна вважати приклад, де узагальнення спирається на позитивний практичний досвід, здоровий глузд та інтуїцію: *– Sí, sí, don Marcelino, no hay duda: el ojo del amo engorda el caballo... – decían unos – . El que tenga*

tienda, que la atienda (Cela 1, 6). Саме тому подібні приклади належать до вияву народної мудрості й складають фонд прислів'їв і приказок. Пресупозиції прямої мови спираються на усвідомлення сумлінного, совісного ставлення до виконання обов'язків: у турботливого, заощадливого господаря в хазяйстві завжди лад. Характер пресупозиції співвідноситься з прагматичною ситуацією і має узагальнено практичний смисл. До цієї пресупозиції можна додати дедукцію, що визначає моральні основи суспільства, але подібні інтерпретації мовних реалій виходять за межі категорії пресупозиції.

Розмежування змісту висловлень та їх пресупозицій можна пояснити у такий спосіб: зміст речень з прямою мовою виділяє декілька пластів, один з яких належить загальній структурі й визначає її семантичний бік, а другий перебуває за її межами й співвідноситься з підтекстом, створюючи умови правильного сприйняття цієї структури. При цьому текст і підтекст узгоджуються і забезпечують правильний вибір граматичних форм загальної структури та доречність її застосування. Власне кажучи, сутність проблеми пресупозицій полягає у виділенні різних змістових пластів речення, у визначенні їх природи (в першу чергу, того, що виноситься за межі речення) та у виявленні способів їх узгодження. Унаслідок цього, можна зрозуміти, чому питання про критерії виділення пресупозицій має першорядне значення.

Для виділення пресупозицій філософія і лінгвістика частіше за все використовують критерій заперечення, сутність якого полягає у тому, що пресупозиції стверджувального речення не змінюються і зберігаються, якщо воно трансформується в заперечне, оскільки заперечення торкається лише його смислового боку. Іншими словами, якщо судження пов'язане з конкретним реченням залишається в ньому постійно, у такому разі це судження вважається його пресупозицією.

Спробуємо дослідити дію цього критерію на прикладах із стверджувальною формою чужого висловлення: *El padre le apretó la mano. – Oye, Encarna, que me parece que este niño quiere hacer sus cosas* (Cela 1, 121) (1); *El padre le apretó la mano. – Oye, Encarna, que yo aseguro que este niño quiere hacer sus cosas* (2); *El padre le apretó la mano. – Oye, Encarna, que yo sé que este niño quiere hacer sus cosas* (3). Судження, пов'язане зі смислом цих речень з прямою мовою, стосується певного бажання дитини, спричиненого довгою дорогою і втомою; його можна вважати їх пріоритетною пресупозицією. Переконатися у правильності цього судження можна, перетворивши стверджувальну форму чужого висловлення на заперечну. Незважаючи на зміну, пресупозиція зберігається в останньому прикладі, де вона виступає як заздалегідь визначена істина, однак вона змінюється у першому та другому прикладах, що можна пояснити характером смислової структури дієслова головної частини прямої мови: так, наприклад, дієслово з лексичним значенням “знати” (приклад 3) передає відомості про якийсь факт, подію, особу і в стилістичному плані має нейтральну форму сприйняття комунікантами, у той час як дієслова “казатися” (приклад 1) і “стверджувати”, “завіряти” (приклад 2) містять елемент коннотації, пов'язаний з висловленням почуття невпевненості й впевненості. У такий спосіб, речення прямої мови (1, 2) не мають пресупозиції істини, характерної для прикладу (3) і судження, пов'язане з наміром, бажанням дитини входить до їх смислової структури й складає її ядро.

У цьому зв'язку можна згадати приклад з виявленням декількох пресупозицій, і визначення яких є більш складним в плані обліку закладених чинників: – *Cerrad la escotilla – dijo el piloto...* (Baroja, 210). За виключенням останньої пресупозиції прямої мови, усі інші зберігаються при зміні їх позитивної форми на негативну і тому її не можна вважати пресупозицією; вона є передумовою побудови цього речення. Використовуючи позитивну та негативну форми прямої мови, ми маємо два протилежних судження, що співвідносяться зі змістом двох різних речень прямої мови.

Варто зазначити, що критерій заперечення не є універсальним, через те що він не вичерпує логіку побудови речення, а тільки визначає її суттєву сторону; до того ж, не завжди з'являється можливість визначити спосіб його використання. Його не можна вважати універсальним і через те що не завжди вдається перетворити стверджувальну форму речення на заперечну. Неможливо, наприклад, використати заперечну форму в деяких питальних реченнях, що починаються з питальних слів: *Y el militar tragaba su esperanza, dudando, bromeando. – ¿Cuándo me lo trae al cuartel, don Pancho?* (Alonso, 172); – *¿Dónde vive usted? – prosiguió mister Hall, evidentemente decidido a desprenderse de su gramófono* (Quiroga, 110); *El locutor, enseguida saltaba a la vista que era muy simpático. – ¿Y de dónde? ¿De qué parte de Madrid?* (Cela 3, 196); – *¿Qué historia? – dijo* (Quiroga, 148); – *¿Cómo está tu cuenta? – preguntó otra vez* (Ibid., 93); *Cuando el médico le hacía la cura, el Gallego le preguntaba: – ¿Quién cogió el estoque?* (Cela 3, 128). Заперечні варіанти цих речень з прямою мовою не існують; вони перебувають за межами “правильності” або граматичності речень.

Відсутність заперечних речень не обмежується наведеними прикладами: їх не можна застосувати, зокрема у прямій мові з використанням широкого спектра емотивно-оцінних засобів, що передають ставлення мовця до дійсності: – *¡Bravo, Shanti! ¡Bravo! – me gritaron los viejos pescadores, que se acercaban a mirarme en fila, con las manos metidas en los bolsillos del pantalón* (Baroja, 238); *Las señoras y los caballeros de la tertulia de don Juan de Dios la miraban con una mezcla de compasión y de desprecio. – ¡Anda, cállate, Sonsoles, deja a Juanito que siga contándonos las pillerías de Cleofás!* (Cela 3, 146); *El joven se incorpora llamando a los indios: – ¡Ey...!* (Alegría, 178);

– якщо мовець висловлює слова подяки іншій особі, виявляє інтерес до її справ, цікавиться станом здоров'я, бажає успіхів, поздоровляє, привітає, запитує, вибачається про щось, прощається, звертається до когось по телефону, наприклад: *Ese hombre que llega tarde a todos los acontecimientos, preguntó: – ¿Qué ha pasado?* (Cela 3, 95); – *¡Salud! – repitió Florentino. – ¿Cómo que no hay gente por aquí?* (Gallegos, 47); *Sentí de pronto que me tocaban el hombro. – ¿Qué hora es?* (Quiroga, 59) використовуються різні форми мовленнєвого етикету (прагматико-аксіологічні норми спілкування);

– у ситуаціях, де мовець висловлює співчуття, стурбованість, турботу про когось і т. д.: – *¡Pobre Yaguaí! – prosiguió Julia. – ¿Cómo estará?* (Quiroga, 107);

– у зверненнях: – *¡Señor! – llamó a Jordán en voz baja. – En el almajadón hay manchas que parecen de sangre* (Ibid., 64);

– якщо мовець намагається застережити співрозмовника від небажаних дій або вчинків, захистити від неприємностей, попередити про щось: *Y luego, oprimiéndole la diestra gastó los restos de sus fuerzas y, mirándolo a los ojos, ahincadamente, susurró, ya al expirar: – ¡Cuidado, doctor...!* (Gallegos, 178);

– у ситуаціях, де має місце послідовний ряд дій або поодинокі дії, пов'язана з бажанням, проханням, наміром, запрошенням мовця і т. д., наприклад: *Las chicas aprovecharon la ocasión.*

– *Pues yo un cuba libre.*

– *Y yo una copita de anís.*

– *Y yo también.*

– *A mí tráigame un batido* (Cela 3, 185).

Здатність заперечення характеризувати різні лексичні елементи речень, співвідноситися як із загальним їх складом, так і з окремими структурними частинами й навіть словами дозволили Н.Хомському запровадити поняття “фокус” речення [1:70-71]. Як найбільш змістовна його частина, фокус повинен мати інтонаційне маркування, і якщо відбувається його зміщення або заміна, навіть критерій заперечення не здатний визначити його пресупозиції, наприклад: *Florentino sonrió por la evasiva, y amparándose en ella insistió: –*

Yo creo que tiene razón el que dice que no fue (Gallegos, 85) (1); *Juan Parao, que era el único que de ello podía dar testimonio, no recordaba si tal caballo se había dejado ver por allí antes de la llegada de Ángela Rosa, pero a ella, conocedora de la conseja, no le dió sosiego nocturno al terror de aquella aparición espantable, y aunque habló de haberla sentido, la superchería tuvo comprobación reiterada y suficiente en el decir de la comadrona: – Fue el Blanco quien puso el frasco del veneno al alcance de la mano de la señora* (Ibid., 117) (2). Пресупозиції прямої мови цих прикладів передають, відповідно, переконливу, наполегливу віру мовця в те, що правий той, хто вважає, що Він не залишив нас і перебуває поруч (приклад 1); поінформованість мовця про людину, що передала флакон з отрутою сеньорі (приклад 2). У такий спосіб, смислова структура речень прямої мови визначає характер дій її суб'єктів. Така узагальнена пресупозиція зберігається, якщо позитивна, стверджувальна форма прямої мови перетвориться на негативну, заперечну, хоча при цьому зміниться її фокус. Якщо суб'єкти мовлення *yo* та *el Blanco* замінити іншими іменами, місце фокуса і пресупозиції змінюються (при цьому відбудуться зміни в формальній структурі прямої мови).

У такий спосіб, підкреслюється думка Н.Хомського про визначеність місця фокуса та характеру його пресупозиції вихідною глибинною структурою речення, хоча при цьому має бути врахований суб'єктивний фактор, точка зору дослідника. Фактично в наведених прикладах ми спостерігаємо різні види заперечення, через те що в його сфері перебувають різні суб'єкти.

У цих прикладах комунікативне завдання або комунікативний намір дійових осіб визначає структурну будову прямої мови, що саме перебуває в сфері заперечення, а це, у свою чергу, визначає місце фокуса і його пресупозицію. Більш того, виявлення пресупозицій можливе за допомогою категорій модусу та диктуму в теорії Ш.Баллі або теми й реми актуального членування, чий відношення та взаємна перестановка в межах речення знов-таки визначаються комунікативним завданням [2:43-44].

Оскільки критерій заперечення не можна вважати вичерпним та всебічно розробленим, лінгвісти визначають пресупозиції й іншими шляхами. Так, наприклад, вони використовують критерій запитання як операцію з реченням за схемою: “мені невідомо, чи є дійсним те, про що йдеться в реченні”. Виконуючи цю логічну процедуру, необхідно пам'ятати про зберігання пресупозицій, через те що запитання стосується лише смислового боку речення, а не його пресупозицій. Інші дослідники використовують критерій бажаності – некатегоричну форму наказу зі значенням “я хочу, щоб + зміст речення”, де під вплив суб'єктивного бажання знов-таки підпадає тільки зміст речення. Варто зазначити, що ці додаткові критерії вважаються надлишковими й тому повністю покриваються критерієм заперечення.

Розмежування змісту та пресупозицій можливе і на основі інших принципів, у зв'язку з чим Ч.Філмор звертається до посилань, характерних для лінгвістичної філософії. На його думку, якщо в природних мовах речення використовуються для виявлення суб'єктивної модальності, демонстрації почуттів, стверджень, естетичних або етичних суджень, запитань, наказів і т. д., у такому разі можна погодитися з концепцією, згідно якої будь-який мовленнєвий акт одночасно вважається позамовленнєвим актом і його позамовленнєва дія залежить від відповідної позамовленнєвої сили. На цій підставі він встановлює критерій розмежування змісту речення (він визначає його “основним значенням”) та пресупозиції. Якщо обмежитися розглядом речень, використаних для висловлення стверджень, у такому разі можна відокремити основне значення предиката від його пресупозицій, де перше – це релевантне для встановлення того, що є істинним і що є хибним, а друге – релевантне для виявлення можливості речення, перш за все, бути ствердженням. Якщо ці умови задовольняються, речення здатне бути запитанням, наказом, вибаченням, моральним або етичним судженням чи ствердженням [3:381]. Цей критерій розмежування основного

значення та пресупозиції науковець ілюструє альтернативним використанням у функції предиката дієслів з лексичним значенням звинувачення та критики: перше з них має негативну, а друге – оцінну пресупозицію.

У зв'язку з цим критерієм, запропонованим Ч.Філмором, можна зауважити, що його розуміння пресупозиції співпадає з визначенням комунікативного завдання – суб'єктивної й первинної категорії по відношенню до мовних засобів та пов'язаних з ними пресупозиціями. Тому, розглядаючи передумови застосування речень, він має на увазі саме її, а вибір мовцем відповідних предикатів, на його думку, визначається комунікативним завданням мовної одиниці. Подібні міркування свідчать про хитливий характер запропонованого Ч.Філмором критерію виділення пресупозицій.

Інше розмежування стосується імплікації та пресупозиції, що перебувають у різних площинах, незважаючи на тотожність свого виявлення, обумовлену нелінгвістичним характером їх природи. Характерною рисою пресупозицій є їх приналежність до сфери підтексту, де вони сприймаються як істинні, однак у реченні не мають свого прямого вираження. Їх символічна структура має такий вигляд: А передбачає, пресупозиціює Б. Імплікація – це логічна операція, що об'єднує два висловлення за допомогою іншого логічного зв'язку; його формальна схема виглядає у такий спосіб: якщо..., то... Розмірковуючи про сполучення висловлень в одному складному, ми маємо на увазі поєднання їх поверхневих структур. Специфіка судження побудованого на імплікації полягає у здатності бути істинним або хибним. Імплікативне судження вважається хибним, якщо антецедент (перша частина імплікації) є істинним, а консеквент, тобто наслідок (її друга частина) – хибним. Воно є істинним, якщо є істинними антецедент і консеквент, якщо антецедент вважається хибним, а консеквент – істинним, якщо антецедент і консеквент є хибними.

Додержуючись різних символічних структур, пресупозиції та імплікації, у такий спосіб, створюють відношення пресупозиційного та імплікаційного характеру з різними напрямками залежності, однак у повсякденному мовленні, де не завжди використовуються суворі логічні форми, подібні залежності здатні мінятися місцями, враховуючи при цьому лише загальну залежність від якоїсь умови, що є основою для певного, часткового об'єднання пресупозицій та імплікацій.

Приклади подібного об'єднання можна спостерігати, наприклад, у статті Р.Лакофф [4:11-12], де координативні відношення між двома частинами складного речення, що поєднуються за допомогою сурядних сполучників, зокрема "і", встановлюються за допомогою дедукції, у якій фактично використовується операція імплікації. Відношення подібного роду співвідносяться з фактами речення різних його частин, вважаються взаємозалежними й іменуються як контекстуальні імплікації (*contextual implications*), що однак не сприяє розв'язанню питання, а навпаки, введення цього терміну ускладнює його вирішення.

Критерієм розмежування імплікацій та пресупозицій можна вважати те, що імплікація – це логічна операція, мета якої полягає у встановленні критерію істинності / хибності, не звертаючись при цьому до досвіду. Пресупозиції не додержуються суворих логічних схем, оскільки є умовами, що потребують виконання. Вони спираються на досвід, у тому числі із суб'єктивною ознакою, і до того ж, не потребують процедури доказу істинності судження. Іноді ці лінії, яких додержуються імплікації та пресупозиції, перетинаються, унаслідок чого критерій їх розмежування втрачає свої чіткі контури, і тому Дж.Остін разом з імплікаціями дискурсу виділяє прагматичні імплікації, а стосовно деяких з пресупозицій встановлюється логічний клас з власною схемою імплікації (висвітленню цього питання присвячено, зокрема, "Two Kinds of Presupposition in Natural Language" // *Studies in Linguistic Semantics* Е.Кінена, де виявлення прагматичних пресупозицій визначається взаємозв'язком висловлення та

контексту, і на цій підставі можна заключити, що знання мови передбачає знання правил породження речень і використання доречних / недоречних пресупозицій).

Невирішеність проблеми розмежування імплікацій та пресупозицій зумовлює продовження наукових пошуків у виявленні специфічних рис цих компонентів змісту речення і тому можна припустити, що відмінність цих понять головним чином варто шукати в тому, що імплікація співвідноситься з поверхневою структурою речення, а пресупозиція з текстом та підтекстом і не завжди має формалізований вигляд.

Обмеження у визначенні та використанні пресупозицій обумовлене також їх взаємодією зі словами, реченнями – лінгвістичною сферою та екстралінгвістичною (прагматичною). Поняття пресупозиції є комплексним і пов'язане зі словами, реченнями, відношеннями між окремими його частинами, з текстом (дискурсом), позалінгвістичним знанням, що створюють умови для визначення його специфіки або ознак розмежування і видів класифікацій, і хоча іноді мають місце розбіжності суперечливого характеру тлумачення самого поняття пресупозиції, його можна об'єднати, наприклад, основі того, що теорія пресупозицій – це теорія використання мови, а з точки зору теорії використання – знання того, як варто вживати слова; знання того, як вони вживаються в реченні; знання того, як ці речення варто вживати та знання доречності їх вживання з урахуванням умов правильного сприйняття, інакше кажучи, простежується ланцюжок залежностей, де необхідно визначити ясну, чітку градацію та можливості категорій, що беруть участь у створенні пресупозицій.

У такий спосіб, висвітлення суттєвої для сучасної лінгвістики проблеми експлікації логічних форм та створених ними логічних відношень на формально-семіотичному рівні мови пов'язане з використанням категорії пресупозиції – галузі наукового дослідження, що складає елемент логіко-семантичної структури речення, є обов'язковим компонентом висловлень, спирається на фонові знання комунікантів, їх досвід, відомості про факти, явища, події, вважається зоною перетину когнітивних просторів актантів і має власну типологічну ознаку.

Різноманітність поглядів, думок, міркувань та визначень пресупозицій, їх особливий статус у комунікативній лінгвістиці, недостатня ясність та усвідомлення їх природи й сутності потребують інших аргументів і доказів їх необхідності в мові, у тому числі в історичному ракурсі.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Chomsky N. Deep Structure, Surface Structure and Semantic Interpretation // Studies in General and Oriental Linguistics. – 1970. – P.70-71.
- 2.Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.:Изд. иностр. лит. 1955. – С.43-44.
- 3.Fillmore Ch. Types of Lexical Information. Semantics // An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology.
- 4.Lakoff R. If's, And's and But's about Conjunction // Studies in Linguistic Semantics. – P.11-22.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- 1.Cela C. Cuentos para leer después del baño. – Barcelona: Juan Granica, S.A. – 1985.
- 2.Gallegos R. Cantacarlo. – La Habana: Edit. de Arte y literatura. – 1976.
- 3.Cela C. Novelas cortas y cuentos. – М.: Progreso. – 1975.
- 4.Agustí I. El viudo Rius. – Barcelona: Ed. Planeta, S.A. – 1982.
- 5.Baroja P. Las inquietudes de Shanti Andía. – La Habana: Ed. de Arte y Literatura. – 1977.
- 6.Alonso D. Tierra inerte. – La Habana: Casa de las Américas – 1961.
- 7.Quiroga H. Cuentos de amor, de locura y de muerte. – Barcelona: Edicomunicación, S.A. – 1995.
- 8.Alegria C. La serpiente de oro. – La Habana: Ed. de Arte y Literatura. – 1976.

ДАНИЛИЧ В.С.

Київський національний лінгвістичний університет

ТЕОРІЯ МОВИ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Чималу значущість в загальному контексті ідейних цінностей середньовічної культури, яка формувалась упродовж тисячоліття, якщо вести відлік від епохи краху античного світу до

повного тріумфу культури Ренесансу, мають оригінальні спроби мислителів того часу вирішувати питання створення на основі латинської мови універсальної філософської мови, побудованої таким чином, щоб її елементи та комбінації найбільш адекватно відбивали механізм логічного моделювання. Логістичний напрямок в теорії мови був сприйнятий багатьма вченими як інструмент для розв'язання численних заплутаних філософських проблем, в тому числі проблеми універсалій, поставленої ще в VI ст. Боецієм (бл. 480-524 р.р.), сучасником Присциана.

Метою нашого дослідження є висвітлення специфіки наукової картини світу Західної Романії у важливий період становлення західноєвропейських національних мов, а саме початковий, коли співвідношення між латинською і романськими мовами виявлялися через мовленнєву діяльність мовців, як у царині філософії виявлялися співвідношення між окремими науками. Всі окремі науки розглядалися як складові філософії, панувала уява, відповідно до якої “Немає такої науки, яка не була би якоюсь частиною філософії” [1:13]. Стосовно до теорії мови проблема універсалій формулювалась як проблема встановлення природи семантики універсальних, з точки зору середньовічного наукового світу, термінів, що позначають людину та її властивості. Ця проблематика виявилась в теорії мови пов'язаною частково з проблемами вивчення слова, з одного боку, ізольовано, з іншого боку, в мовленнєвому контексті.

З цих позицій показовим є висвітлення семантики мови в логічному трактаті “*Summulae Logicales*” Петра Іспанського (бл.1210-1277 р.р.), архієпископа Брагського, папи Іоанна XXI, відомого авторитета свого часу у сфері логіки, філософії і медицини. Петро Іспанський розрізняє логічне й граматичне визначення речення, щоправда, більшою мірою імпліцитно – ніж у чітких формулюваннях. Під значенням (*significatio*) Петро Іспанський розуміє символізацію речі в умовному звукоутворенні. Далі він виокремлює основне значення та супутнє (зв'язне) значення, що виражаються у коренях та афіксах. У значенні вчений розрізняє сигніфікацію, супозицію й апеляцію. Перша (сигніфікація) – фактор, що повторюється, постійний для всіх контекстів щодо будь-якого мовного факту, друга (супозиція) – деяка частина можливої ситуаційної семантики, що визначається обмеженням репертуаром ситуацій, в яких виступає відомий факт мови, третя (апеляція) – співвідношення імені з конкретним об'єктом, що реально спостерігається. Петро Іспанський розрізняє модифікації значення, як вони виявляються у мові: у ряду “*знак – річ*” та у ряду “*номінальне – контекстуальне*”. Вчений диференціює у мовній семантиці такі рівні (за його термінологією – “формальні” та “матеріальні”), які в лінгвістиці XX століття представлені поняттями “*мова*” – “*метамова*”. Петро Іспанський пропонує ідею семантичної взаємодії компонентів синтаксичної конструкції і, як наслідок, ідею семантичного взаємообмеження. Таким чином, він звертає увагу на важливість вивчення елементів мови в контексті тих комбінацій, в яких вони реально виступають у мовленні. Це стосується, наприклад, вивчення частин мови. Він також показав у своєму аналізі софізму, що граматично тотожні конструкції можуть отримати більш ніж одну інтерпретацію у мовленнєвій комунікації.

Послідовники семантичної концепції Петра Іспанського отримали назву *modistae*, оскільки вони займалися головним чином проблемою “модусів” значення. Від ключового поняття-терміна системи модистів – *modus significandi* (букв. “спосіб позначення”) походить назва їхнього вчення.

Модисти вперше підняли питання про відповідність мовленнєвого вислову і думки (звідси істини і неістини – проблема психологічного характеру), про співвідношення і відповідність думки і речі (звідси онтологія істини, наукового знання – проблема онтологічного характеру). З цих положень витікає постановка питання про те об'єднання і роз'єднання, яке здійснює мова в суспільстві: об'єднання веде через освіту до повторного роз'єднання у межах єдиного мовного колективу (професійно- і соціально-мовні угруповання).

Розробка питань синтаксичного значення частин мови, виділення частин мови на основі морфологічного аналізу в концепції модистів пов'язано з логікою – наукою про форми і засоби мислення.

Модистичний напрямок у теорії мови підготовлено розвитком середньовічної науки кінця XI, XII і першої половини XIII століття. В епоху раннього Середньовіччя (VIII-XI століття) викладення граматики обмежувалося в основному відтворюванням положень і формулювань, що містилися у працях латинських граматиків пізньої античності, передусім Доната (IV ст.) і Присціана (VI ст.), і ставило перед собою нормативні і педагогічні цілі підготовки до читання латинських текстів, головним чином, релігійних текстів, а також пам'яток античної літератури. Із творів пізньоантичних граматиків робились різного роду виписки, зберігалось лише те, що було необхідно для елементарного навчання, пояснювалися трудні слова, але майже нічого суттєво нового не додавалось (винятком є розробка деяких синтаксичних проблем, зокрема, проблем управління).

Картина починає змінюватись у XII столітті, в цей період виникає так звана спекулятивна граматика, здійснюються перші кроки в розробці граматичної теорії. Формування спекулятивної граматики відбувається в епоху великого загальнокультурного піднесення в країнах Західної Європи. Перш за все пробуджується інтерес до логіки, способів аргументації, мистецтва ведення спору, до всього того, що в Середні віки називається діалектикою. Слова Петра Іспанського, якими він починає свою працю "*Summulae logicales*" (XIII ст.), цілком можуть бути використані для характеристики інтелектуального життя західноєвропейського суспільства і в XII столітті: "Діалектика є мистецтво мистецтв і наука наук". Проникнення деяких елементів логіки в граматику спостерігається вже у Абеляра (1079-1142 р.р.).

В утворених у XII-XIII століттях численних учбових центрах університетського типу зі студентським складом з різних європейських країн незабаром було усвідомлено, як суттєво різниться середньовічна латина як міжнародний засіб живого спілкування в культурному світі Європи від норм класичної латинської мови – в усіх царинах: вимові, слововжитку, в граматиці. Ці зміни в суспільно-мовній практиці відбилися і на теорії мови. Граматика Присціана "*Institutiones grammaticae*" – найвагоміший за змістом трактат з латинської мови (18 книг) – починає отримувати коментарі, уточнення, поправки до мовної норми, сформульованої у свій час автором Граматики. У мовній теорії, відбиваючи дух часу, впевнено зазвучала логістична термінологія, замінюючи в деяких місцях власну граматичну термінологію Присціана, успадковану від греко-римської граматичної традиції.

Одним з авторів такого роду граматичної модернізації був Петро Гелійський ("*Summa grammaticae*", бл. 1140 р.), який широко користується поняттями, запозиченими з логічних творів Аристотеля ("Категорії", "Про тлумачення"), граматичні визначення він супроводжує докладними відступами, що претендують на теоретичну, філософську значущість. Будучи відомим діячем "першої хвилі" спекулятивної граматики, Петро Гелійський мав помітний вплив на середньовічних модистів, які часто в своїх творах на нього посилаються. В епоху європейського Середньовіччя період модистів розглядається як один із золотих віків мовознавчої науки в цілому, а їхня граматика – як перша теорія мови в європейській науковій традиції [1:7]. Граматичне вчення модистів тісно пов'язано з сучасною йому схоластичною філософією; цей зв'язок виявляється як у сфері проблематики, так і у сфері понятійного апарату і термінології. Модисти вважають достойним своєї уваги лише найсуттєвіші особливості граматичної будови, які видаються їм загальними для всіх мов. Для повного розуміння явищ мови, на їх думку, необхідно звернутися до процесів пізнання, а також до світу реальної дійсності, бо будова мови відбиває структуру матеріального світу. Так, значення частин мови є корелятом реальної дійсності; два важливих елемента дійсності (за уявленням схоластики) – стан і становлення (*habitus i fieri*) – виражаються в значенні частин мови: сталий

стан – в значенні імені і займенника, а становлення – в значенні дієслова і дієприкметника. При цьому модисти мало цікавилися значенням окремих слів (*significata specialia*), а головним чином абстрактними константами мовної будови, граматичними значеннями (*significata generalia* букв. “загальне значення”). Безпосереднім джерелом цих загальних значень є уява нашого розуму, проте не розуму зобов’язані вони (слова) своїм існуванням (наполегливо підкреслюється модистами), а врешті-решт вони кореняться в реальній дійсності.

Загальні властивості будь-якого явища розглядаються модистами як модуси існування даного явища (*modi essendi*); саме від них беруть свій початок модуси позначення (*modi significandi*). Деякі явища володіють модусом стану (*modus habitus*) або модусом сталого положення; відповідний цьому модусу існування модус позначення характеризує назву даного явища як ім’я. Інші явища володіють модусом становлення (*modus fieri*); відповідний даному модусу існування модус позначення характеризує назву даного явища як дієслово. Поряд з такими властивостями, а, отже, і такими модусами існування, які складають сутність даного явища і яким відповідають основні модуси позначення (*modi significandi essentiales*), що визначають віднесеність назви даного явища до тієї чи іншої частини мови, явище має інші властивості – другорядні, перемінні, деякою мірою випадкові (*modi essendi accidentales*), яким відповідають у сфері мовного вираження перемінні, побічні модуси позначення (*modi significandi accidentales*), що характеризують ті чи інші акциденції слова, у сучасній термінології – словозмінні категорії слова певної частини мови. Проміжну сферу між реальною дійсністю і мовним вираженням утворює людський розум; зв’язок між модусами існування (*modi essendi*) і модусами позначення (*modi significandi*) здійснюється за допомогою модусів пізнання (*modi intelligendi*).

Найбільш повно ми знайомі, завдячуючи сучасним виданням, з працями модистів датського походження, які були пов’язані в той чи інший період свого життя з Паризьким університетом. Тут, передусім, згадуються модисти Мартін Дакійський (друга половина XIII ст. – 1304 р.: “*De modis significandi*”) й такі його сучасники й співвітчизники, як Боецій Дакійський (друга половина XIII ст.), Іоанн Дакійський (друга половина XIII ст. – “*Summa Grammaticae*”), Симон Дакійський (друга половина XIII ст. – “*Domus Grammaticae*”). Ґрунтовним викладом доктрини модистів цього періоду їх творчості вважається дослідження Томаса Ерфуртського (кінець XIII ст. – “*De Modis significandi sive Grammatica Speculativa*”) [там само:8]. Відомі також праці модистів фламандського походження: Мішеля із Марбе і Сігера із Куртре (“*Summa modorum significandi*”, XIV ст.).

В історії лінгвістичних теорій Пізнього Середньовіччя граматичні концепції модистів демонструють по суті нові можливості інтерпретації граматичного і логічного аналізу з метою найбільш повного і глибокого пояснення природи мови у напрямку створення загальної теорії граматики за алгоритмом коректних – на той час – логіко-граматичних кореспонденцій, зокрема, на базі логістичних парадигм Петра Іспанського. Модисти представили в систематизованому виді філософію мови, над якою працювали філософи-схоласти. Ними була зроблена спроба виділити граматику як самостійну науку зі своїм предметом і методами дослідження. Модисти вбачали основу граматики за межами самої мови, що залежить від структури реальності і законів мислення. Універсальність реальності, досягнута універсальним людським розумом, могла бути виражена, на думку модистів, в універсальній, ідеальній мові – латині, як мові церкви і науки.

Латинська мова починає розглядатися як школа логічного мислення. Це призвело до того, що правильність граматичних явищ стала встановлюватися логічними критеріями.

Схоластична наука мала свої позитивні сторони, хоча і не могла спиратися на факти, на дійсність, на досвід і спостереження. На устрій світу, на історію, на все довкілля середньовічна людина дивилася очима церкви, вчення якої для неї було непорушною, незмінною істиною. Середньовічна людина не знала сумнівів, вона не мала поняття про те, що ідеали, якими вона

жила, мають відносний і тимчасовий характер. Її погляди носили абсолютний характер. Вона не потребувала при вивченні фактів розвивати, змінювати висновки, що відрізняє мислителя нового часу. Ці останні були дані їй раз і назавжди в готовому вигляді, і факти, що суперечили цим висновкам, усувалися. Факти, дійсність – неблаганні. Учений, що спирається на них, ризикував дійти висновків, які не відповідають ученням церкви. От чому схоласти спиралися на попередніх письменників, на отців церкви – словом, на авторитети. Але представники схоластичної науки виробили, по-перше, на диво точну мову і звичку до чіткого, послідовного мислення, що зіграло важливу роль у справі наукового прогресу. По-друге, схоластика суттєво сприяла розвитку інтересу до античних знань. Вона змусила звернутися до творчості античних письменників. В античному світі схоласти знайшли невичерпне багатство мудрості, що повинно служити виправданню християнських істин. Твори Аристотеля стали настільними книгами схоластів. Уражені глибиною і величчю античної мудрості, кращі уми намагалися погодити її погляди з вимогами церкви, і Аристотель був проголошений “предтечею Христа в справах природи”.

У Середні віки, та й практично до середини XVIII століття, усі роздуми, що безпосередньо стосувалися походження мови, велися в рамках біблійної схеми. У Біблії є кілька місць, що складали основні пункти спекуляцій:

1) “І вчинив Господь Бог із землі всю польову звірину, і все птаство небесне, і до Адама привів, щоб побачити, як він їх кликатиме. А все, як покличе Адам до них, до живої душі – воно ймення йому.

І назвав Адам імена всій худобі, і птаству небесному, і всій польовій звірині [...]” [2, 2, 19-20];

2) “І зійшов Господь, щоб побачити місто та башту, що людські сини будували її.

І промовив Господь: “Один це народ, і мова одна для всіх них, а це ось початок їх праці. Не буде тепер нічого для них неможливого, що вони замишляли чинити.

Тож зійдемо, і змішаймо там їхні мови, щоб не розуміли вони мови один одного”.

І розпорошив їх звідти Господь по поверхні всієї землі, – і вони перестали будувати те місто. І тому-то названо ймення йому: Вавилон, бо там помішав Господь мову всієї землі. І розпорошив їх звідти Господь по поверхні всієї землі” [там само, 11, 5-9].

Міркування з цього приводу розрізняються в деталях, але кардинальні питання про те, чи можуть імена правильно виражати іменоване, про співвідношення синонімів, про характер зв'язку імені й об'єкта тощо стали розглядатися самостійно чи в інших аспектах. Стала обговорюватися проблема універсальї, виникло вчення про божественні імена.

Різні обставини сприяли у той час висуванню мовних проблем: при переході від Середніх віків до Відродження геоцентричне сприйняття світу, як відомо, стає антропоцентричним. Будь-яка ознака, яка відрізняє епоху Відродження, не була зовсім далека Середнім вікам; з іншого боку, жодна з ідей Середньовіччя не вмерла остаточно в XV і XVI століттях. Античний вплив, поклоніння класичній освіченості, що прийнято вважати основним елементом культурного життя Ренесансу, не вмирало протягом усієї середньовічної історії.

Поняття “Середні віки” утворено ненауково [3:53], воно виникло в результаті певної світоглядної установки гуманістів кінця Середньовіччя (XV-XVI ст.ст.), коли вони на свою епоху стали дивитися як на відродження класичної давнини. Остаточно утверджується цей термін з XVIII століття як позначення періоду світової історії, що йде за історією стародавнього світу і передує новій історії [4:274].

На противагу Середнім вікам, культура й світогляд яких відрізняються певною одноманітністю, епоха Відродження виблискує багатою і складною розмаїтістю розумів і талантів у всіх сферах духовної діяльності людства. Особливу вагу набуває ідея індивідуальної самосвідомості. Торжество ідеї *civitas hominis* (державна людини) над ідеєю *civitas Dei* (державна Бога) стимулювало розвиток наукової думки.

Важливе місце у науковому відображенні тогочасної картини світу належить такому італійському філософу-гуманістові XV століття, як Лоренцо Валла (1405 або 1407-1457 р.р.). Його, зокрема, цікавили проблеми мовного мислення, співвідношення узусу і норми, граматичної і стилістичної правильності мови, що викладене в роботі “*Opus Elegantiarum Linguae Latinae*”, 1444 р. (“Твір про вишуканість латинської мови”). Суворий викривач моральних пороків суспільства, попередник реформації, Л.Валла завдав нищівного удару папству своїм памфлетом про документ “Константинів дар” – “*De falso credita et ementita Constantini Donatione Declamatio*” (“Міркування про підробку так званої дарчої грамоти Константина”, 1440 р.). У цьому памфлеті Л.Валла довів, що дарча Константина ніколи не існувала, і в такий спосіб зруйнував легенду, на якій, головним чином, ґрунтувалася світська влада папи.

У 1480 році в Іспанії виходить у світ граматики латинської мови “*Introductiones latinae*” (“Вступ до латинської мови”) відомого іспанського гуманіста, професора одного з найстаріших в Європі, заснованого в кінці XII або на початку XIII століття, Саламанкського університету Антоніо де Небріхи (чи Лебріхи, 1441-1522 р.р.). Справжнє ім’я вченого – Антоніо Мартінес де Кала й Арана дель Охо. Граматика Антоніо де Небріхи була проголошена офіційним підручником у Саламанкському університеті і незабаром прийнята в усіх інших університетах Піренейського півострова. Підручник залишався традиційним і незмінним довгі роки.

Відзначаючи досить-таки тривалу прихильність іспанських університетів до граматики Антоніо де Небріхи, незважаючи на те, що в XVI столітті з’явилися нові граматики більш високого наукового рівня не лише за межами Іспанії, але й у ній самій (зокрема, граматика Санчеса, 1587 р.), іспанські дослідники вбачають причину цього в тому, що підручник А. де Небріхи відрізнявся обґрунтованими педагогічними характеристиками, чіткою доктриною, що лежить у його основі, і особливо тією об’єктивною позицією автора, яку він займав в питаннях мови. А. де Небріха не ставить своїм завданням виявити причину лінгвальних явищ, а обмежується лише тим, що, спираючись на літературні авторитети великих письменників, пояснює, як виникли ті чи інші особливості латинської мови. Така об’єктивна позиція в питаннях розвитку і функціонування латинської мови пояснює певною мірою причини того, чому автор “*Introductiones latinae*” виступає за створення першої граматики іспанської мови.

У листі до королеви Ізабелли “*Carta dedicatoria de su Gramatica Castellana a la Reina Isabel*” висловлюється думка, яка в значній мірі збагачує наші уявлення про кастильську мову XII-XV століть: “Те, що ми говоримо про мови єврейську, грецьку та латинську, можемо дуже ясно продемонструвати на кастильській, дитинство якої припадає на часи правління суддів і королів Кастилії чи Леона і яка почала виявляти свою силу в епоху найосвіченого і гідного вічності короля Дона Альфонса Мудрого” [5:134].

Аргументуючи рівноправність кастильської мови і таких мов, як єврейська, грецька, латинська, іспанський гуманіст XV століття акцентує увагу на величчї кастильської мови, що пройшла через багато випробувань часом. Тут надзвичайно важливими для історії романістики є численні авторські характеристики цієї мови як з концептуально-філософських і теоретико-лінгвістичних позицій (зокрема, з урахуванням інтерпретації зв’язків між мовою і людиною, між мовою і суспільством), так і з точки зору динаміки розвитку й особливостей функціонування кастильської мови в певний історичний період її існування.

Перша кастильська граматика А. де Небріхе вийшла у 1492 році. Саме цією видатною – для історії романістики – подією по суті відкривається епоха “перших серйозних дослідів теоретичного осмислення й опису іспанської мови, породжених новим ставленням до народної мови, жвавим інтересом до неї як до славного спадкоємця стародавніх “граматик” і разом з тим – як до гідного об’єкта вивчення й обробки” [6:167]. Відзначимо прагнення Антоніо де Небріхи відстоювати права народної мови і його філологічну нормалізаторську діяльність в області графіки і правопису. “Упорядкування і регламентація орфографії було насущною,

невідкладною справою, – пише Е.І.Левінтова, – і Лебріха присвятив цьому декілька глав своєї праці. Майже всі його приписи розумно обґрунтовані, послідовні і відбивають фонетичний узус свого часу. Лебріха і тут відстоює права народної мови, рішуче висловлюючись проти етимологічних написань. "Ми повинні писати так, як вимовляємо", – говорить його перше правило" [там само:171].

Захист повноправності народної мови, практично вже доведеної майстрами слова, вимагав теоретичного підкріплення: жива мова повинна була отримати науковий граматичний опис. А.де Небріха "заклав перший камінь в будівлю кастильської граматики", намагаючись "звести в теорію або систему правил характеристики кастильської писемно-літературної мови" [там само]. У своїй "Граматиці" А.де Небріха досить успішно це зробив, враховуючи при цьому своєрідність кастильської мови і підкреслюючи навіть такі її риси, як описові дієслівні конструкції, які були проявом основних закономірностей граматичної будови іспанської мови, її головною тенденцією, і які в наш час є предметом лінгвістичних досліджень в аспекті актуальної для іберо-романських мов теорії нефлективної морфології.

У 1492 р. і в 1495 р. Антоніо де Небріха видає "Латинсько-кастильський словник" і "Кастильсько-латинський словник". У творчій діяльності А. де Небріхи віддзеркалюється епоха – переважно теоретичного – суперництва між прибічниками дотримання кодексів схоластичної латини і поглядами на латину та її нормативний статус у зв'язку з оцінками народної мови у працях гуманістів Відродження. По суті – у численних випадках – це певне так зване суперництво, демонструє, скоріше, "мирне змагання між двома альтернативними способами літературного вираження" [7, с. 16].

У 1536 (1535?) році іспанський гуманіст Хуан де Вальдес (бл. 1490-1541 р.р.) пише "Діалог про мову" ("*Diálogo de la lengua*"), у якому він навіть не намагається доводити рівноправність кастильської і стародавніх мов, як це робив у свій час Антоніо де Небріха. У "Діалозі про мову" Хуана де Вальдеса звучать ноти переваги кастильської мови над латинською і тосканською мовами. Свою задачу вчений вбачає у літературній обробці кастильської мови, її удосконаленні та у встановленні норм літературної кастильської мови. У своєму творі Хуан де Вальдес, слідом за Антоніо де Небріхою, декларує найвагоміший філологічний імператив, що визначає принцип "пишу, як говорю". Написаний у XVI столітті, "Діалог" став відомий в Іспанії лише два століття потому.

У 1536 р. в Португалії виходить Граматика Фернана де Олівейри ("*A Gramatica da linguagem portuguesa*"). Чотири роки потому, 1540 р., вийшла в світ Граматика Ж.де Барруша ("*Gramática da Lingua Portuguesa*"). Граматика мала додаток "Діалог у похвалу рідній мові" ("*Diálogo em Louvor da nossa Linguagem*"). Говорячи про роль перших граматик і "Діалогу" Ж.де Барруша, необхідно підкреслити специфічно португальський аспект проблеми, пов'язаний з роллю Португалії у Великих географічних відкриттях і експансією португальців та їх мови на інші континенти. Для Португалії завдання піднесення рідної мови як одного з чинників об'єднання країни навколо єдиного центру, у порівнянні з Іспанією чи Францією, не було основним. Політичне й економічне об'єднання Португалії завершилося досить рано. Однак у XVI столітті політичний і соціокультурний контекст міждержавного суперництва на Піренеях органічно транспонується на мовний – національно-пафосний компонент – португальський та кастильський. Так, зокрема, у "Діалозі в похвалу рідній мові" Ж.де Барруша мотив експансії португальської мови був основним: "Найголовніший пам'ятний знак, який римляни залишили після себе в скореній ними Іспанії, були не їхні хроніки і записи [...] а мова, що залишилася нам як свідчення їхніх перемог. [...] Зброя і пам'ятні віхи, поставлені португальцями в Африці й Азії та на багатьох тисячах островів поза трьома материками, матеріальні і час може їх знищити; але час не зітре релігію, звичаї, мову, що португальці залишили на цих землях" [цит. за: 8:153].

Роль Португалії та Іспанії у колонізації нових територій, у взаємодії та взаємопроникненні європейської культури, її духовних імперативів, передусім християнсько-місіонерського звучання, і культур переважно аборигенних народів Південної і Центральної Америки, частково Океанії, відбилася на розумінні іспанцями і португальцями значимості їх національних мов. Розвиваючи успадковану від Антоніо де Небріхи концепцію мови-супутника імперії, філологи XVI століття вважали поширення рідної мови необхідною умовою успішної колонізації. Усвідомлення нової ролі національних мов Португалії та Іспанії розширює апологетичний потенціал їх уславлення у піренейських авторів, що відрізняє їхні позиції від позицій італійських і французьких колег щодо ідеології апологетики національної мови.

Так, право національних мов на їхнє гідне існування стверджується такими італійськими гуманістами цієї епохи, як: Спероні в “Діалозі про мову” (1547 р.), П.Бембо в “Міркуваннях про народну мову” (1525 р.), Кастиліоне в “Придворному” (1528 р.), Ж.Джеллі в “Міркуваннях навколо мови” (1546 р.). Право національних мов на їхнє існування декларується французькими вченими: Ж.Торі у “Квітковому полі” (1529 р.), Ж.Дюбелле в “Захисті й уславленні французької мови” (1531 р.), у працях Ж.Дюбуа (Французька граматики, 1531 р.), Л.Мегре, Роберта Стефануса (Етьєна, 1503-1559 р.р.), його сина – Генріха Стефануса (1528-1598 р.р.), Ю.Ц.Скалігера (1484-1558) тощо.

Говорячи про мову і мислення, Ю.Ц.Скалігер зауважує, що саме мова відрізняє людину від тварин і саме через мову реалізується розум. Слідом за Аристотелем учений також відзначає суспільний характер людини, підкреслюючи, що соціальний фактор, а саме здатність до усвідомленої комунікації є необхідною умовою виникнення, функціонування і розвитку мови.

Ю.Ц.Скалігер бачив взаємозв'язок навколишньої дійсності і мови. На його думку, саме навколишній світ людини, Всесвіт є джерелом і причиною виникнення і розвитку мови, яка безпосередньо пов'язана з когнітивною діяльністю розуму.

Іспанський учений-енциклопедист XVI століття Франсіско Санчес де лас Бросас (1523-1601 р.р.), “видатний риторик, Меркурій наук”, продовжувач справи Антоніо де Небріхи, послідовник Ю.Ц.Скалігера, “творчо синтезував досягнення граматистів як минулого, так і своїх сучасників, переосмислив їх у руслі власної концепції і представив граматичну теорію, у якій чотири століття потому ми можемо знайти думки, актуальні і для сучасної науки” [7:94].

Тісно пов'язуючи у своїй теорії мову і мислення, Фр.Санчес де лас Бросас основну роль відводить людському розуму, здатному зрозуміти принципи побудови не лише мови, але і всього Всесвіту. Віра в розум людини була взагалі властива світогляду гуманістів епохи Відродження, що підготувала прогресивний для свого часу напрямок у теорії пізнання – раціоналізм, виразником якого пізніше став французький мислитель XVII століття Рене Декарт (1596-1650 р.р.).

Попередник А.Арно і К.Лансло – дослідників загальних принципів граматики, їх відомої граматики Пор-Рояля (“*Grammaire générale et raisonnée*”, 1660 р.), Фр.Санчес у своїй науковій діяльності відкидає культ авторитетів у будь-якій галузі людської діяльності та утверджує перевагу розуму над авторитетом віри. Оригінальність, новизна, незалежність від чийсь думок – “от справжня достойність, що цінувалася діячами Відродження і до якої вони прагнули у своїх працях. Тому так часто ми зустрічаємо на сторінках “Мінерви” невизнання загальноприйнятих авторитетів і виступ автора взагалі проти всіх граматистів” [там само:26].

Найвидатніший граматичний твір Фр.Санчеса, відповідно до сформованої традиції, має назву “*“Minerva”, seu de causis linguae latinae*” (“Мінерва” або про першооснови латинської мови). “Причина, з якої ми написали “Мінерву” або про першооснови латинської мови, плід наших нічних безсонь, полягає в тому, щоб спробувати розкрити першопричини і дійсні

принципи будь-якого питання, усупереч піфагорійському принципу Цицерона ... – Ipse dixit "учитель сказал" [7:101].

Визначаючи у своєму граматичному дослідженні кореляцію між граматичними і логічними принципами своєї раціоналістичної концепції, автор "Мінерви" був одним з перших граматистів, який виокремив власне лінгвістичні проблеми, мету і методи граматики як самостійної науки. Філософське осмислення Фр.Санчесом природи мови і мислення, усвідомлення їхнього нерозривного зв'язку, а також розуміння ним універсальності раціональної мови, дозволили видатному іспанському вченому Менендесу-і-Пелайо назвати Фр.Санчеса "батьком універсальної граматики і філософії мови" [9:343].

Не менш значущою для лінгвістичної теорії працею була "*Del Origen, y principio de la lengua castellana ó romance*" ("Про походження і початок кастильської або романської мови", 1606 р.) Б.Х. де Альдрете (1565 -бл. 1641 р.), яка складається з двох частин: "*Del Origen, y principio de la lengua castellana ó romance, que oí se usa en España*" ("Про походження і початок кастильської або романської мови, якою користуються зараз в Іспанії") і "*Varias Antigüedades de España, Africa y otras provincias*" ("Деякі старожитності Іспанії, Африки та інших провінцій"). У цих творах Б.Х. де Альдрете переслідує, по суті, одну й ту ж мету: показати, що кастильська мова походить від латинської мови шляхом її "псування". Він намагається розробити й узагальнити основні положення теорії "корупції" латини, а також послідовно викласти питання про походження й формування (історії) іспанської мови. До нього ще не було праць, в яких розважливо і детально розглядалося би це фундаментальне питання про походження й розвиток кастильської мови, хоча думка про те, що мова Іспанії є "корумпованою" латиною, висловлювалася з XV століття. Б.Х.де Альдрете вважав, що романські мови є латинськими говірками, які набули власний вигляд і незалежність в результаті занепаду Римської імперії і нашествя германських племен.

Погляди на походження кастильської мови займають певне місце в історії лінгвістичної свідомості іспанців того часу і утворюють цікавий розділ в історії іспанської філології.

Через ряд об'єктивних причин деякі ідеї граматистів Середніх віків і Відродження не відразу одержали те поширення і розвиток, які вони заслуговують. Проте можна стверджувати, що багато з них були згодом наче відкриті і переосмислені заново вченими наступних поколінь. І теоретичні, і практичні цілі, поставлені вченими цієї епохи, мали важливе значення у розвитку лінгвістичних теорій, у породженні нових гіпотез і нових концепцій у науці про мову, нових ідеологічних парадигм щодо суспільного характеру людини і мови, в осмисленні того, що людина працює, діє, думає, живе, будучи зануреною у змістовний (чи значимий) світ мови.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Перельмутер И.А. Грамматическое учение модистов // История лингвистических учений: Позднее Средневековье / Отв. ред. А.В.Десницкая. – СПб.: Наука, СПб отд-ние, 1991. – С.7-66.
- 2.Біблія або Книга святого письма Старого й Нового Заповіту / Перша Книга Мойсеєва: Буття / Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2002. – С.9-20.
- 3.Гуревич А.Я. Проблемы средневековой культуры // Проблемы эпохи Средневековья. Культурологические штудии. / Учен. зап. Московск. культурологического лица №1310. – Серия: Теория, история и философия культуры. – М.: Изд-во Московск. культурологического лица. – 1998. – Вып. 3. – №1-2 (98). – С.47-94.
- 4.Украинский советский энциклопедический словарь: В 3-х т. – К.: Главная редакция Украинской советской энциклопедии им. М.П.Бажана, 1989. – Т. 3.
- 5.Chabàs J. Antología General de la Literatura Española (Verso y Prosa). – La Habana: Cultural, S.A., 1955.
- 6.Левинтова Э.И. Лебриха и Вальдес (Из истории литературной нормы испанского языка) // Общее и романское языкознание. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1972. – С. 167-176.
- 7.Малыгина Л.А. У истоков языкознания нового времени (Универсальная грамматика Ф.Санчеса "Минерва", 1587 г.). – М.: Наука, 1985.
- 8.Вольф Е.М. Формирование романских литературных языков. Португальский язык. – М.: Наука, 1983.
- 9.Menéndez y Pelayo M. Historia de los Heterodoxos españoles // Biblioteca de traductores españoles. – Madrid, 1963. – Т. 35. – P.140-380.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРОЗИ

(на матеріалі творів М.Гайдегера)

So wenig wie man Gedichte übersetzen kann, kann man ein Denken übersetzen. Man kann es allenfalls umschreiben. Sobald man sich ans wörtliche Übersetzung macht, wird alles verwandelt

Мартін Гайдегер

Філософія із самого початку перебуває між поезією й наукою... Те, що філософія знаходиться між поезією й наукою, не будучи все-таки цілком і повністю одним із двох, проявляється в її різноманітних формах між віршем і формою підручника

Габріель/Шильдкнехт

Як не дивно, але в працях з теорії перекладу практично відсутні теоретичні концепції, які стосуються перекладу філософських творів. На тему перекладу філософської прози є відносно велика кількість практичних напрацювань і зауважень, авторами яких є професійні перекладачі і які розміщені, як правило, у передмовах перекладача до перекладеного твору. У німецькій перекладознавчій науці останнім часом з'явилось кілька робіт, присвячених розробці теорії перекладу філософських творів. Сюди варто віднести, зокрема, роботи таких авторів, як Йінг [1], Міхель [2]. Однак чітко розробленої й структурованої теорії перекладу філософських творів на даний момент не існує. З іншого боку, оскільки філософський текст є емпіричним фактом, він заслуговує – як будь-який інший прояв культури – на те, щоб стати об'єктом теоретичної рефлексії, тим більше що саме в цій області перекладацька практика має величезну кількість вдалих і не дуже вдалих прикладів, починаючи з античності. Завданням даної статті є розгляд і теоретичний аналіз складностей, зумовлених лексичними особливостями філософського тексту, шляхом виявлення специфічного філософського слововживання.

“Denken wirkt beim Denken”, – ці слова Мартіна Гайдегера надзвичайно точно вказують на те, у чому полягає сутність/буття філософії як наукової дисципліни. Оскільки філософія означає мислення, і оскільки, будучи діяльністю духу/розуму, філософія здійснюється невидимо для наших очей, вона проявляє й виявляє себе тільки за допомогою мови. Мова є тим носієм інформації, за допомогою якого філософська думка – в усній, письмовій або образній формі – відкривається іншим.

Філософ ставить перед собою завдання осягти, пояснити й оцінити світ, дійсність, реальність, а це завжди відбувається за допомогою мови й у мові. Оскільки при цьому створюються нові духовні змісти й ідеї, філософія виконує функцію пізнання. Оскільки це відбувається тільки за допомогою мови й через мову, саме **спосіб вираження** набуває величезного значення (для даної дисципліни). Філософ зобов'язаний транспонувати філософську думку адекватно, тобто давати їй відповідне вираження; інакше кажучи, він повинен надати складним (які часто переступають межі можливої дискурсивності) речам та/або поняттям відповідну словесну/мовну форму. Філософ повинен добре володіти мовою, щоб спромогтися виразити філософські ідеї та концепції за допомогою мовних формулювань.

Зі сказаного випливає, що філософське мислення взаємодіє не тільки з мовою взагалі, а із цілком визначеною мовою або із цілком визначеною мовною формою й зазнає впливу з боку останніх. Дану мову філософії варто назвати штучною: вона намагається підлаштуватися під власний **універсум дискурсу** [3:236] і внаслідок цього часто порушує норми загальноприйнятої (загальнонародної) мови. Однією з причин цього є той факт, що мова філософії є засобом, що слугує для того, щоб виразити невимовне й пояснити

непояснюване. За допомогою слів пояснюються та інтерпретуються явища, які переступають межі дискурсивності, перебувають поза дискурсом, тобто мають принципово **недискурсивний** характер. За допомогою слів відбувається також осягнення нових філософських значень та ідей. Ця мовоутворююча функція свідчить про те, що філософія має свій власний дискурс, що становить невід'ємну частину філософії й тим самим є її передумовою, значною мірою визначаючи суть філософії.

Таким чином, ми можемо розглядати філософські тексти як свого роду професійно орієнтовані, або фахові, тексти [1:85-92]. На користь цього промовляє той факт, що дана мова ґрунтується на етнічному коді загальнонародної мови, на основі якого виражається філософський зміст, при цьому, однак, спосіб вираження значно відрізняється від узусу загальнонародної мови. Так звана штучність цієї мови проявляється також у тому, що ця дисципліна свідомо використовує інші фахові мови (наприклад, метафора світла у філософії Просвітництва) або сама створює штучні мови, наприклад, мову формальної логіки.

У той же час, філософський текст не можна вважати продуктом винятково наукового стилю – значною мірою філософському твору властиві характеристики художнього тексту.

Філософська експресія й штучність мови впливають на відмінності в процесі перекладу філософських текстів у порівнянні з іншими текстовими жанрами й типами. Із цього з однозначністю слідує, що, для того щоб створити певну експресію або, відповідно, щоб виразити невимовне, філософія використовує численні мовні засоби, які повинні перебувати в центрі уваги в процесі перекладу.

Доказом цього є, крім іншого, філософські твори Мартіна Гайдеггера, філософа-феноменаліста, який створив свою власну філософію і свій власний дискурс. Дійсно, Гайдеггер не тільки виробив свій власний стиль письма, що є в кожного талановитого письменника і який характеризується преференційним використанням або униканням певних мовних елементів. Крім цього, він також “створив окрему самостійну мову з повністю новими синтаксичними структурами й своєрідністю лексики, що є частиною загальнонародної мови й існує в ній” [4:13].

Своєрідність мови Гайдеггера тісно переплетена зі своєрідністю його мислення, оскільки цей філософ зміг в існуючій усталеній мові (якою є німецька мова) розробити нові ідеї й форми. У всьому мисленні Гайдеггера відчувається намір промислити “правду буття існуючого”, що з усією очевидністю вказує на той факт, що зміна філософської теми зумовлює відповідну зміну слововживання. Відкриття нової перспективи стало можливим також завдяки тому, що Мартін Гайдеггер дистанціювався від мовного узусу греко-західної філософії для того, щоб рефлектувати не в ній, а про неї.

Оскільки Гайдеггер намагався “дослідити й виразити за допомогою хитросплетень сучасної німецької мови мовні та філософські змісти, які до цього залишалися закритими для стилю й термінології філософських міркувань” [4:25], перекладач творів Гайдеггера стикається з незвичними й внаслідок цього важко зрозумілими мовними засобами, що у той же час експлікують величезний потенціал Гайдеггерівської мови.

Прочитуємо невеликий фрагмент із Гайдеггера, що міститься на самому початку його книги “Буття й час” під заголовком “Формальна структура питання про смисл”, у якому чітко простежується тенденція до субстантивзації в творах Гайдеггера:

Die Frage nach dem Sinn von Sein soll gestellt werden. Wenn sie eine oder gar die Fundamentalfrage ist, dann bedarf solches Fragen der angemessen Durchsichtigkeit... Das Fragen hat als Fragen nach ... sein Gefragtes. Alles Fragen nach ... ist in irgendeiner Weise Anfragen bei. Zum Fragen gehört außer dem Gefragten ein Befragtes. In der untersuchenden d.h. spezifisch theoretischen Frage soll das Gefragte bestimmt und zu Begriff gebracht werden. Im Gefragten liegt dann als das eigentlich Intendierte das Erfragte, das, was bei Frage ins Ziel kommt. Das Fragen selbst hat als Verhalten eines Seienden, des Fragers, einen eigenen Charakter des Seins. Ein Fragen

kann vollzogen werden als „Nur-so-hinfragen“ oder als explizite Fragestellung. Das Eigentümliche dieser liegt darin, dass das Fragen zuvor nach all dem genannten konstitutiven Charakter der Frage selbst durchsichtig wird (Heidegger, 5).

Опустимо повний український переклад і зупинимося тільки на складностях, які виникають при перекладі іменників з коренем *Frage* (питання). Відтворити субстантивацію, що властива німецькій мові, де іменник можна утворити від будь-якого дієслова або дієприкметника/дієприслівника, засобами української мови неможливо. Єдиним виходом є складні конструкції, які ускладнюють розуміння й без того складного філософського тексту:

Gefragte – те, про що запитують

Befragte – те, що запитують

Erfragte – те, про що хочуть дізнатися запитанням

Fragte – той, хто запитує

Те, що в німецькій мові виражається за допомогою одного іменника, в українській виражене складнопідрядним реченням, внаслідок чого український читач у будь-якому разі не зрозуміє Гайдеггера так, як німецький читач. Єдине, чого можна домогтися подібним перекладом, це, як точно помітив Ігор Михайлов у своїй рецензії на переклад А.Верніковим книги “Мартин Хайдеггер сам о себе в изложении Вальтера Бимеля” – це “провести переконання”, що краще читати Гайдеггера німецькою [5:214].

У результаті аналізу наведеного вище уривка можна побачити, що Гайдеггер використовує структурні можливості німецької мови, удаючись до субстантивації як продуктивному способу творення своїх термінів. У цьому проявляється важлива особливість його філософського стилю: використання okazіональних неологізмів, які позначають абстрактні предмети і, як правило, набувають форми іменників. Як результат цього, мова мислення, мова філософії характеризується номінативним стилем (субстантивацією) і використанням абстрактних слів. Це має великі наслідки для практики перекладу, оскільки першочергову важливість здобуває змістовна і мовна адекватність.

У творах Гайдеггера спостерігається також ще одна особливість філософського стилю, суть якої полягає в тому, що філософ використовує слова, які позначають конкретні матеріальні поняття, у метафоричному значенні. Прикладом цьому може слугувати термін *Lichtung*, що у Гайдеггера означає не «вільний від дерев простір, галявина», а набуває через спорідненість з дієсловом *lichten* нове значення: *Ans-Licht-Treten*, *Offenbarwerden* – і зв'язується з іменником *Sein*. Даний розумовий конструкт ґрунтується на існуючому в німецькій мові гнізді однокорінних слів. В українській мові поняття *Licht*, *Lichtung*, *lichten* виражаються за допомогою слів з коренями, що відрізняються один від одного: *світло*, *галявина*, *висвітлювати*. Таким чином, при перекладі на українську мову поняття *Lichtung* не може бути належним чином передано за допомогою іменника *галявина*, оскільки буде відсутнє відсилання до іменника *Licht* (світло).

Аналогічна проблема виникає при перекладі звороту *es gibt*, що у Гайдеггера набуває подвійного значення: з одного боку, він використовується відповідно до норм німецької граматики в значенні «є, наявний», з іншого боку, Гайдеггер вкладає нове значення у формальну структуру звороту: воно (*es*) дає-дарує (*gibt*) щось. Внаслідок існування цієї двозначності в Гайдеггера й відсутності подібної конструкції в українській мові адекватний переклад виявляється неможливим: *es gibt Zeit* можна перевести як *є час* (час наявний), але при цьому втрачається друге (Гайдеггерівське) значення. Альтернативна можливість полягає в перекладі фрази *Es gibt Zeit* як *Час даний, час дається*, але при цьому також втрачається частина змісту, що присутній у німецькому варіанті.

Подібні проблеми при перекладі термінологічної лексики творів Гайдеггера виникають на кожному кроці. З огляду на обмежений обсяг статті, наведемо лише ще один приклад термінів, які використовуються Гайдеггером і які є в принципі неперекладними

українською мовою. Мова йде про опозиції *Er-eignis* – *Ent-eignis*. Дані слова, що підкреслюється їхнім написанням через дефіс, містять корінь *eigen* (власний) і відсилають до відповідного дієслова – «привласнювати, робити своїм». Формальна структура іменника *Ereignis* дозволяє Гайдеггеру використати його, як й у випадку з *Lichtung*, у непрямому значенні. Український словниковий відповідник *подія* виявляється непридатним для цієї мети [6:121-130].

Влахов і Флорин у своїй книзі «Неперекладимое в переводе» вказували на те, що гра слів, як правило, не перекладається [7]. Оскільки гра слів є стилістичним прийомом, що відіграє певну роль у тексті твору та у його системі образності, перекладач може, як компенсацію, ввести гру слів або з іншими елементами речення, або в сусідньому реченні. У випадку творів Гайдеггера ми фактично маємо справу із грою слів як основою нового філософського стилю й нового філософського мислення – дуже багато понять переосмислюються на підставі їхньої формальної структури. А формальна структура слів, як відомо, у різних мовах різна. Таким чином, щоб відтворити стиль Гайдеггера, перекладач повинен відтворити також гру слів. Інакше кажучи, перекладач повинен створити власний філософський твір з абсолютно іншими ключовими словами, які переосмислюються у філософському плані на підставі їхньої формальної структури в українській мові. Однак при цьому виникає закономірне питання: а чи буде такий текст перекладом? Або, скоріше, варіацією на тему?

У зв'язку із цим можна говорити про неперекладність творів Гайдеггера українською мовою (або будь-якою іншою мовою взагалі). І справа тут не тільки в розглянутих вище складностях лексичного характеру, але в самому духові мови як відображення картини світобачення народу, про що писав ще Гумбольдт. Мова, за В.фон Гумбольдтом – жива діяльність людського духу, єдина енергія народу, що виходить із глибин людської сутності, що пронизує собою все його буття і лежить в основі всіх інших видів людської діяльності. У трактуванні Гумбольдта мова не являє собою прямого відображення світу. У ній здійснюються акти інтерпретації світу людиною. Різні мови, за Гумбольдтом, є різними світобаченнями, тобто вони є не різними позначеннями для однієї й тієї ж речі, а дають різні бачення її. Усяка мова, позначаючи окремі предмети, у дійсності творить; вона формує для народу, що розмовляє цією мовою, картину світу. Кожен народ, за словами Гумбольдта, утворює навколо народу, до якого він належить, коло, вийти за межі якого можна, тільки вступивши в інше коло. Саме тому переклад з однієї мови іншою, а тим більше філософського твору, є теоретично неможливим.

Однак існуюча перекладацька практика доводить зворотне – переклад можливий, у тому числі й переклад філософських творів Мартіна Гайдеггера. Одним з першочергових завдань при розробці теорії перекладу філософської прози є дослідження проблем лексичного характеру при перекладі філософських праць Гайдеггера. Проведений вище аналіз дозволяє зробити висновок про те, що мовна своєрідність творів Гайдеггера свідчить про існування філософського дискурсу, а також про те, що можлива теорія філософського перекладу повинна перебувати на перетині теорій наукового й художнього перекладів.

Саме в цьому напрямку планується вести подальшу дослідницьку роботу.

ЛІТЕРАТУРА

1.Ying L. Sprache, Verstehen und Übertragung: hermeneutische Grundlage der philosophischen Übersetzung. – Frankfurt/M.: Peter Lang, 1997. 2.Michel A. Die französische Heidegger-Rezeption und ihre sprachlichen Konsequenzen. – Heidelberg: C. Winter, 2000. 3.Kovtyk B., Wendt G. Aktuelle Probleme der angewandten Übersetzungswissenschaft. – Frankfurt/M.: Peter Lang, 2002. 4.Schöfer E. Die Sprache Heidegger. – Pfullingen: Neske, 1962. 5.Влахов Ф., Флорин С. Неperекладимое в переводе. – М.: Вища школа, 1986. 6.Михайлов И. Революция в перекладах Гайдеггера // Логос, № 3 (13). – М.: Центр феноменологической философии, 1999. – С.206-214. 7.Єрмоленко В. Ereignis пізнього Гайдеггера та Гегелівська логіка зняття // Магістеріум, вип. 3. – К.: Видавництво КМА, 2000. – С.121-130. 8.Heidegger M. Sein und Zeit. – Tübingen: Niemeyer Verlag, 1997.

ПРОБЛЕМА ПЕРЕДАЧІ ЕМФАТИЧНОЇ ІНВЕРСІЇ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена проблемі співвідношення формально-граматичної та інформаційної структури речення у перекладі з англійської мови на українську. Основний **об'єкт** дослідження – порядок слів англійських речень, при чому порядок не традиційний, а різні відступи від нього, тобто, емфатична інверсія. **Предметом** дослідження, викладеного у статті, є засоби передачі емфатичної інверсії в українському перекладі.

Проблема порядку слів є однією з основних проблем синтаксису англійської мови, бо в англійській мові порядок слів є, в основному, фіксованим. А судячи зі зростаючого інтересу до англійської мови взагалі та до проблеми передачі емфатичної інверсії у перекладі, зокрема, можна обгрунтовано говорити про **актуальність** цього дослідження.

Метою даної роботи є встановлення прийомів передачі в англо-українському перекладі художніх творів емфатичної інверсії. **Завданням** є відокремлення саме емфатичної інверсії в англійських реченнях та встановлення набору способів її передачі у перекладі.

Питання про порядок слів будь-якої мови є кардинальним питанням синтаксису цієї мови. Як не може бути речення без слів, так не може бути і речення без визначеного, притаманного саме цій мові словопорядку. Порядок слів визначається цілою низкою чинників, але у першу чергу будовою мови, його типологією, його граматичними правилами і традиціями, міркуваннями лінгвістики тексту, стилю, ритму, а також більшою або меншою мірою (залежно від типології) структурою актуального членування речення [1:35]. Англійська мова – мова аналітична, тому для неї особливо важливим є збереження фіксованого порядку слів. Порушення звичайного порядку слідування членів речення, внаслідок якого певний елемент опиняється виділеним і отримує спеціальні коннотації емоційності або експресивності, називається **інверсією**. Інверсія визначається розташуванням синтаксично пов'язаних між собою членів речень відносно один одного [2:162]. Однак, порядок слів у реченні не може бути вільним, ми не можемо використати усі можливі розташування, адже і зміна порядку слів підпорядкована деяким правилам.

Різні зміни порядку слів з метою покращення стилю здійснюються тільки у тих рамках, які не порушують адекватності вираження і розпізнавання суб'єкта і предиката судження (або компонентів актуального членування речення) [1:36]. Наприклад, підмет може стояти після дієслова, але артикль та вказівний займенник повинні передувати тому іменнику, до якого вони відносяться. Така вимога порядку слів обумовлена тим, що в англійській мові немає відмінкових закінчень, через що, наприклад, перестановка підмета і додатка змінює зміст речення, що майже неможливо в українській мові, де підмет і додаток мають різні відмінкові форми. Прямий порядок слів в англійському реченні може змінюватися внаслідок емфатичної інверсії слів.

У деяких випадках інверсія просто надає вислову або опису більшої динамічності, напруженості, але не несе емфатичного навантаження, наприклад:

*In another moment **down went** Alice after it, never once considering how in the world she was to get out again (Carroll,12) – Аліса з розгону **пірнула** слідом за кроликом, навіть не подумавши, як буде звідти вибиратися (с.11).*

*Alice was not a bit hurt, and she jumped up on her feet in a moment: she looked up, but it was all dark overhead; **before her was another long passage**, and the white rabbit was still in sight, hurrying down it. There was not a moment to be lost: **away went** Alice like the wind (Carroll, 15). – Алісі не було боляче і вже за секунду вона стояла на ногах. Вона озирнулася, але кругом була темрява, перед нею був ще один довгий коридор, і вона ще бачила Білого Кролика, який*

поспішки спускався вниз. Гаятись не можна було й хвилини – Аліса як вітер помчала за ним (с. 14).

Як можна бачити з прикладів, інверсія у випадках **down went Alice** та **away went Alice** передає несподіваність та стрімкість бігу і падіння Аліси. Але інверсія **before her was another long passage** є наслідком того, що речення починається з обставини місця. Порядок слів відповідає схемі від теми до реми, від даного до нового, і тому є стилістично нейтральним.

Завдяки строгому порядку слів англійського речення, інверсія в англійській мові є дуже виразним емфатичним засобом. Завдяки аналітичному укладу англійської мови, що передбачає фіксований словопорядок, постановка члена речення на незвичайне для нього місце в англійській мові є засобом виділення. В українській мові інверсія не має такої виразної сили через вільніший порядок слів. Тому для передачі інверсії в перекладі українською мовою часто доводиться використовувати якийсь інший емфатичний засіб для того, щоб зберегти виразність, наприклад, вводити додаткові, як правило, емфатичні слова, наприклад:

Gone are the days of reckless youth! – *Канули в минуле часи безшабашної юності!* (пер. наші.).

Для передачі емпізи в англійському реченні, в якому наявний інвертований порядок слів, було використано засіб логічної синонімії для зміни стилю вислову, адже нейтральне “Дні ... минули” не має емфатичного характеру. Дієслово “канули” підходить для перекладу як більш виразний відповідник англійській емфатичній інверсії.

Розглянемо тепер приклади передачі інверсії, в яких інвертується доповнення. Пряме доповнення з метою емпізи може бути поставлене на перше місце:

Her love letters I returned to the detectives for filing (Gr. Greene. End of the Affair). – *Її любовні листи* я повернув слідчим для зберігання у справі.

(His old aunts had never failed him.) **To them** he had meant an ever welcome visitor (J. Galsworthy). – *Для них* призначався будь-який бажаний гість.

(Everybody was surprised at the amount the old lady left.) **Something like three or four hundred thousand pounds** she left (A. Christie). – *Вона залишила приблизно три або чотири сотні фунтів.*

Як бачимо, доповнення може бути як темою, так і ремою. В першому та другому прикладі фразопочаткове інвертоване доповнення **her love letters**, та **to them** - тема, яка виділяється фразовим наголосом, а логічним наголосом виділяється елемент реми – **to the detectives, visitor**.

В третьому прикладі фразопочаткове доповнення **something like three or four hundred thousand pounds** є ремою, а **she left** в цьому прикладі є темою. Така інверсія, як правило, у перекладі українською мовою не передається.

Розглянемо ще приклади, в яких доповнення є інвертованим:

Morality you must respect, but **salaried** morality – no! (J. Galsworthy) – *Моральність* поважати слід, *а ось* платну моральність – ні.

Тут при перекладі для збереження емпізи доповнення в українському реченні виноситься у початкову позицію і додається емфатичне словосполучення “а ось”. За звичайного розташування слів це речення не несло б напруження, не містило б емпізи, порівняймо: *You must respect morality, but you can't respect salaried morality*. У цьому випадку обидва доповнення стають ремою, тим, що стверджується, та виділяються логічним наголосом. Як можна бачити, це речення зі звичайним порядком слів стає просто твердженням без емоційної виразності. Аналогічним прикладом емфатичної інверсії є і наступні переклади англійських речень:

(Neither my uncle not my aunt would have understood the desire for privacy.) **To them** a bedroom was a room with a bed... and its one purpose was to sleep (J. Brain). – **Для них** спальня була кімнатою, де стояло ліжко, і яка мала призначення спати в ній.

(“How are you, my boy?” The son answered: “How are you, Dad”. **To old Jolyon** it seemed that his son has grown.) **To young Jolyon** the first sight of his father was undoubtedly a shock (J.Galsworthy). – **Для молодого Джоліона** вперше побачити батька було справжнім шоком.

To Savina, that summer was one long siege of waiting for emotional violence to burst down on her (M.Wilson) – **Для Савіни** це літо було суцільною навалою очікування емоційного насилья, що впало на неї.

Разом із тим, нерідко для передачі такого виду емпатичної інверсії в український переклад вводиться емпатичний прислівник на зразок “зовсім”:

Whether she changes or doesn't change now I don't care (J.B.Priestley) – **Зараз мені зовсім** байдуже, чи вона зміниться, чи ні.

Little they know of women! (J.Galsworthy) – Вони знають про жінок **зовсім** мало.

(Chicago, New York, Drouet, Hurstwood...) **Not them, but that which they represent**, she longed for (Th.Dreiser) – Але вона прагнула **зовсім** не до них, а до того, що вони представляють.

(...Soams...stared at Michael...) **Queer face** the fellow had; plain and yet attractive (J.Galsworthy) – Хлопчина мав **зовсім** дивне обличчя – просте, проте привабливе.

Як можна бачити, доповнення за інверсії може виноситися як на початок речення, так і в кінець або стояти в середині речення або твердження. При цьому воно може слугувати для виділення і реми, і теми того чи іншого речення. Аналіз прикладів з інвертованим доповненням доводить, що така конструкція є справді емпатичною і слугує для поліпшення ритму та стилю речення. Передаючи англійські речення з такою інверсією українською мовою, слід уважно підбирати варіанти перекладу, щоб зберегти емфазу.

Окремо слід зупинитися на перекладі предикатива у підрядних допустових реченнях, інвертованого з метою емфазы. В таких реченнях предикатив виноситися у позицію перед підметом або навіть перед сполучниками **as, though, however** тощо, які у таких випадках перекладаються як “хоч” або “хоч який би”. У перекладі предикатив зберігає свою позицію на початку речення у випадку вживання останньої сполучної фрази [3:61]. Щодо позиції підрядного в інвертованому реченні, то воно, як і в не інвертованому реченні, може стояти у препозиції до головного, постпозиції та в інтерпозиції. Підтвердити це твердження можна наступними прикладами:

Vexed as he was, Martin did not lose his competence (Ch.Show). – **Хоча Мартін насправді** був роздратований, він не втрачав своєї компетентності.

Old as they were, her aunts also did their share (J.Joyce). – **Хоча тітоньки і справді** були старими, вони також робили свій внесок.

Maggie, young as she was, felt her mistake (G.Elliot). – **Хоча Меггі була досить** молодою, вона **все ж** зрозуміла, у чому її помилка.

Така емфаза передається, як правило, лексично – за допомогою введення у текст українського перекладу емпатичних прислівників (іноді з додаванням сполучень емпатичних часток).

Якщо у таких підрядних реченнях вжито займенник **it** у функції підмета, то цей займенник перекладається відповідним іменником, а іменник, у свою чергу, відповідним займенником:

The journey next day, **short though it was**, tired him (G.Galsworthy). – Мандрівка наступного дня, **хоча (вона) й була зовсім нетривалою**, втомила нас.

(Through it all one could see the standing of the man.) It was greatness in a way, **small as it was** (Th.Dreiser). – Він був певного роду величиною, **хоча насправді й малою величиною**.

Тут перше виділене речення перекладене за допомогою речення з підсилювальною часткою “й”, а друге – реченням з підсилювальним прислівником “насправді” та підсилювальною часткою “й”. Слід, однак, зазначити, що В.Є.Шевякова не вважає таку конструкцію емфатичною, а розглядає її лише з точки зору актуального членування речення та в розрізі граматичних та синтаксичних особливостей англійської мови [1:228]. Спираючись на вищенаведені приклади, можна стверджувати, що конструкція **P + as + it +is** містить, безперечно, емоційне навантаження, тобто, вона є емфатичною.

Цікаво розглянути з позиції передачі емфаз у перекладі інвертовані обставини. Почнемо з інверсії обставини часу. В кінцевій позиції обставина часу може бути носієм реми: *Columbus discovered America in 1492.* – *Колумб відкрив Америку у 1492 році.*

Але, як можна бачити з прикладу, таке речення не є емфатичним. Воно виступає лише як твердження, факт, про який просто повідомляється.

Можна припустити, що в цьому реченні обставина часу виступає носієм реми, тоді як за необхідності виділити дату (рему) і одночасно залишити її на початку речення вживається зворот логічної емфаз *it is ... that* [1:265], наприклад:

It was in 1492 that Columbus discovered America. – *Саме у 1492 році Колумб відкрив Америку.*

Така емфаза звичайно перекладається у перекладі лексично – додаванням емфатичних слів. зокрема, “саме”.

Початкова позиція обставини часу нерідко забезпечує обставинну емфазу, наприклад:

In 1492 Columbus discovered America. – *І ось у 1492 році Колумб відкрив Америку.*

Clif was not to be found. For fourteen years Martin had not seen him (S.Lewis). – *Цілих чотирнадцять років Мартін не бачив його.*

Така початкова емфаза обставини передається українською мовою за допомогою емфатичного сполучення “і ось” або додаванням емфатичного слова “цілий”.

Наступним є аналіз обставини місця, інвертованої з метою емфаз, та її передачі в англо-українському перекладі. Слід зазначити, що у певних випадках інвертована обставина місця може бути засобом вираження емфаз, адже звертає на себе увагу своїм незвичайним розташуванням, наприклад:

(What was Jon thinking? ... Just here she had sat between his father and his mother, believing that she and Jon would live here some day ... And now she could even walk beside him...)
Beside her Aunt she walked instead. Winifred was extremely intrigued (J.Galsworthy) – *Проме вона пройшла повз свою тітоньку.*

(Memories of that lunch... were still unpleasantly green.) In his public life ... he sought distraction (J.Galsworthy). – *У своєму громадському житті він шукав розкоди.*

And slowly she began mounting the stairs. In his bedroom he would be, or in the studio (J.Galsworthy). – *Він цілком може бути у свої спальні або ж у своєму кабінеті.*

Передається така емфаза шляхом постановки обставини у рематичну позицію або шляхом додавання підсилювального слова “цілком”. Як можна бачити з прикладів, інверсія тут обумовлена емфазою, бо якщо припустити, що це просто виділення реми, то тоді ми можемо переставити обставини в кінцеву позицію:

Instead she walked beside her aunt.

He would be in his bedroom or in the studio.

Тут рематичність обставини збережена, а ось емфатичності вже немає. Отже, можна стверджувати, що інверсія обставини місця може бути одним із засобів вираження емфаз, яку слід передавати у перекладі.

Насамкінець розглянемо передачу у перекладі інверсії післялогів:

We were still in the middle of our fried corned beef when the flap of the tent opened and in came Doc with an enormous dripping raincoat over his head. And with him, under the coat, was

the little girl (R.Dahl). – Ми ще не доїли смажену солонину, як відхилилася пола намету і **вбіг** Док з плащем над головою, з якого жахливо стікали краплі дощу. З ним, під плащем, була маленька дівчинка (Пер. наш).

“Here is my father coming in!” She had seen Soams pass the window. “Oh”, said June, and **out she went** (J.Galsworthy). – “Ось іде мій батько!”, вона побачила Сомза, який проходив повз вікно. “Ой”, промовила Джун та **вилетіла** з кімнати (Пер. наш).

“My name is Alice”... And **off she went** into peals of laughter (D.Lawrence). – “Мене звуть Еліс”... та **вибігла** з кімнати під вибух сміху (Пер. наш).

As soon as sympathy ... was reached out to touch him, **away he swerved**, instinctively, as a harmless snake swerves and swerves away from an outstretched hand. **Away he must go** (D.Lawrence). – Як тільки він відчув симпатію, **він віддалився**, інстинктивно, так нешкідлива змія віддаляється та віддаляється від простягнутої до неї руки. **Він має тікати** (Пер. наш).

При перекладі таких речень, як правило, вживаються лексичні заміни. В наведених прикладах перекладів ми вважаємо за доцільне ввести в переклад такі слова, як *вбіг*, *вилетіла*, *тікати* щоб зберегти напруженість, емоційність оригіналу.

На основі вищевикладеного можна стверджувати, що інверсія членів речення та словосполучення в англійській мові є дуже виразним емоційним засобом, чого ми не можна сказати відносно української мови. Задача перекладача при роботі з емоційними інвертованими конструкціями – підібрати такі засоби перекладу (лексичні або/та граматичні), які б якнайповніше передавали всю підвищену виразність оригіналу. Перспективним видається аналіз передачі інших синтактичних емоційних засобів, зокрема, інверсії членів словосполучення.

ЛІТЕРАТУРА

1.Шевякова В.Е. Современный английский язык. – М.: Наука, 1980. 2.Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. М.: Просвещение, 1990. 3.Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. – Вінниця: Нова книга, 2001.

ДІДКІВСЬКА В.Т.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПАРАДИГМА КОМІЧНОГО І СУТНІСТЬ ЇЇ КАТЕГОРІЙ

Актуальність теми полягає передусім у необхідності подальшого дослідження значущості категорій комічного, аналізу та системної презентації засобів його вираження.

Мета статті : спробувати проаналізувати теоретичні концепції із зазначеної теми, розмежувати основні поняття парадигми комічного, навести класифікацію її категорій.

Комічне є настільки різноманітним і невичерпним, що всяка спроба представити класифікацію буде здаватися не лише претензійною, але й приреченою на невдачу. Справді, кожна нова епоха, нові події, навіть просто нова ситуація може породити велику кількість нових гострот, жартів і анекдотів, які будуть незрозумілі людям, що знаходяться поза межами мовленнєвого чи ситуативного контексту. Незважаючи на це, протягом віків робилися спроби класифікувати комічне – перші з них беруть свій початок в античній давнині: вони були здійснені Цицероном і Квінтіліаном.

Цицерон спирався при цьому на свій досвід публічного оратора. Він розділив все комічне на два основні типи:

- комічне, що виникає з самого змісту предмета;
- комічне, що виникає із словесної форми його вираження, яка включає в себе:
 - а) двозначність;
 - б) неочікувані висновки;

- в) каламбури;
- г) незвичайні тлумачення власних імен;
- г) приказки;
- д) алегорію;
- ж) метафори;
- з) іронію.

Це перша формальна класифікація прийомів створення комічного ефекту. Особливо слід відмітити, що в свою класифікацію Цицерон включив також і іронію, яку він поставив в один ряд з такими засобами як метафора і алегорія.

Квінтіліан також розглядав комічне в зв'язку з риторикою, але він більш чітко, ніж Цицерон, відокремлював комічне від просто смішного. Всі причини, що викликають посмішку і сміх, Квінтіліан поділив на шість груп:

- вишуканість (urbanitas)
- граціозність (venustum)
- пікантність (salsum)
- жарт (facetum)
- гострота (jocus)
- доброзичливе кепкування (decacitas).

Квінтіліан, однак, не розмежував жарт, гостроту і кепкування, що дає можливість різноманітних тлумачень.

В подальшому також робилися спроби створення схем і класифікацій, але вони стосувалися причин сміху взагалі, а не власне комічного. І лише Фрейд знову повернувся до вивчення і класифікації комічного як властивості психіки.

Фрейд вважав комічне проявом двох основних вроджених потягів – сексуального і агресивного, тобто проявом статевого і руйнівного інстинктів. Дотепність, по Фрейду, - це такий же засіб привернути до себе самку, як і красивий хвіст павича, яскравий гребінь півня, могутній торс чи спів солов'я. Уїдлива гострота на адресу ворога – це щось схоже на символічне вбивство, оскільки знищувати ворога в буквальному сенсі не можна через моральні перешкоди чи страх перед помстою [1:243].

Проте, відчуючи, що поділ комічного на агресивне і сексуальне є недостатнім, що не всі дотепи вкладаються в таку схему, Фрейд в кінці книги “Остроумие и его отношение к бессознательному” [1] мимоволі відзначає, що існує ще й цинічно-блюзнірське комічне – протест проти обмежень, що накладаються людською мораллю, і комічний скепсис – сумнів в надійності людського пізнання. Крім того, Фрейд запропонував і формальну класифікацію, виділивши три основні прийоми:

згущення:

- а) із змішаним словотвором;
- б) з модифікацією.

вживання одного і того ж матеріалу:

- в) ціле і частина;
- г) перестановка;
- г) невелика модифікація;
- д) одні і ті ж слова, вжиті в новому значенні і які втратили початкове значення

двозначність:

- ж) позначення власного імені і речі;
- з) метафоричне значення слів;
- и) гра слів;
- і) двояке тлумачення;
- ї) двозначність з натяком.

Виходячи з усіх вищеперерахованих прийомів і категорій, можна виділити декілька конкретних прийомів створення комічного ефекту, сукупність яких і можна назвати власне “парадигмою комічного”.

Таким чином ми виділяємо вісім основних категорій комічного. По наростанню сили комічного впливу їх можна розмістити наступним чином:

1. Дотеп
2. Гумор (а. Жарт, б. Анекдот)
3. Парадокс
4. Пародія (а. Бурлеск, б. Травестія)
5. Іронія
6. Сарказм
7. Сатира
8. Гротеск

Цікаво, що подібне розташування видів комічного не бере до уваги міжкласових зв'язків між ними. Наприклад, всі ми часто стикалися з іронічною чи навіть саркастичною пародією, парадоксальною іронією чи сатирою, оснований на гротескові. Однак, основним для подібного розташування елементів парадигми комічного є сила впливу на реципієнта, а також його реакція на той чи інший прийом.

Розглянемо окремо елементи цієї парадигми:

1. Дотеп і гумор.

Вивчення і співставлення різноманітних жартів показує, що дотепність використовує обмежену кількість формальних прийомів.

Що ж таке дотеп? Літературознавчий словник-довідник дає наступне визначення: “ДОТЕП - влучний, стислий, часто афористичний вислів із сатиричним або жартівливим відтінком. Комічне в дотепі ґрунтується на несподіваності паралелі образу, переосмисленні образу, зміни поведінки, ситуації [2:152]”. А що ж тоді гумор і чим він відрізняється від дотепності? “ГУМОР – особливий вид комічного, що поєднує насмішку і співчуття, зовнішньо комічне трактування і внутрішню причетність до того, що здається смішним. Під маскою смішного ховається серйозне ставлення до предмета осміяння [3:1352].

Аналіз прийомів дотепу виявляє суттєву схожість між ними і прийомами створення гумористичного ефекту, що й стало причиною об'єднання цих двох елементів парадигми комічного.

Класифікація прийомів дотепності і створення гумористичного ефекту, на нашу думку, може мати такий вигляд:

1. **хибне протиставлення;**
2. **хибне підсилення;**
3. **доведення до абсурду:**

а) перебільшення (гіпербола) (“...mostrar cuánta virtud sea saber los hombres subir siendo bajos y dejarse bajar siendo altos”);

б) применшення чи пом'якшення (евфемізм) (“...pasé aquel día no tan alegre como el pasado”);

4. дотепність безглуздя:

а) поєднання двох логічно несумісних понять (“...ahorré para me vestir muy honrradamente de la ropa vieja”);

б) паралогічний висновок (“...no hay tal cosa en el mundo para vivir mucho como comer poco”);

5. змішування стилів, чи “поєднання планів”:

а) змішування мовленнєвих стилів (“...el hartar es de los puercos, y el comer regladamente es de los hombres de bien”);

б) перенос термінології (“...royendo cada huesecillo de aquellos mejor que un galgo suyo lo hiciera”);

в) невідповідність стилю і змісту (“...él estaba entre ellos hecho un Macías, diciéndoles más dulzuras que Ovidio escribio”);

6. подвійне тлумачення:

а) гра слів (“El, sintiéndose tan **frío** de bolsa cuanto **caliente** del estómago, tomole tal **calofrío**, que le rob’p la color del gesto y comenzó a turbarse en la plática y a poner excusas no válidas. ”);

б) двозначність;

7. зворотне порівняння:

а) “власне” зворотне порівняння (“...a papar aire por las calles, teniendo en el pobre Lázaro una cabeza de lobo.. ”);

б) буквалізація метафори (“sacar fuerzas de flaqueza... ”);

8. Перерахування різнорідних предметів і явищ в “єдиному спискові”.

2. Парадокс.

Аналізуючи парадокс, як об’єкт вивчення лінгвістики, слід відзначити цікаву подвійність цього явища – парадокс може бути як засобом створення, скажімо, іронії, так і окремим явищем, яке повноправно входить в парадигму комічного.

Основа парадоксу полягає в тому, що людство, яке має колективний досвід, користується стандартними фразами і звичними формулюваннями, що його відображає. Щойно вони піддаються переосмисленню чи перефразуванню, що приводить до втрати первісного смислу, в багатьох випадках вони набувають нового, більш глибокого змісту, який примушує нас по-новому подивитися на звичайний хід подій.

Умовно парадокси можна поділити на два типи – *мовленнєвий парадокс*, побудований на використанні антонімів і який позбавляє фразу смислу, і те, що можна назвати *смисловим парадоксом*, тобто парадоксом, який виникає на протиріччі фрази загальноприйнятим нормам [3:1639].

Парадокси і першого і другого типів відносяться до парадигми комічного, оскільки вони викликають комічний ефект, який підсилює їх вплив на реципієнта.

3. Пародія.

Наступною категорією парадигми комічного є пародія, іншими словами, комічне наслідування чогось, яке будується на навмисній невідповідності стилістичного і тематичного планів художньої форми. Термін “пародія” грецького походження з достатньо прозорою етимологією. Як правило цим словом позначають літературний твір, який, спотворюючи, з комічною чи сатиричною метою, наслідує певний відомий твір, чи окремих його героїв. Читач пародії декодує певний текст, орієнтований на попередній текст чи на певні події, які повинні бути добре відомими реципієнту, для адекватного розуміння пародій.

Дві похідні пародії – травестія і бурлеск заслуговують окремої уваги як елементи парадигми комічного. *Травестія* – один з гротескно комічних літературних жанрів, заснований на контрастному протиставленні героїчному чи “високому” зразкові. На відміну від пародії, травестія майже не використовує стилістичних засобів своїх “оригіналів”, а лише “перелицьовує” їх сюжет, переносячи дію в іншу сферу і замінюючи високе низьким. *Бурлеск* – тип комічної стилізації, що полягає в імітації одного з поширених стилів чи у використанні стилістичних прикмет відомого жанру. Бурлеск акцентований на свідомій невідповідності між змістом і формою [2:152].

4. Іронія.

Іронія є найважливішим елементом парадигми комічного, що поєднує в собі елементи всіх феноменів парадигми і розділяє їх на дві частини – стверджувальну (добру, позитивну, поперхневу) і заперечну (гнівну, соціально важливу).

Іронія – ідейно-емоційна оцінка, прообразом якої є структурно-експресивний принцип стилістичної іронії. Іронічне ставлення передбачає зверхність чи поблажливість, скептицизм чи насмішку, навмисне приховані, але які визначають собою стиль художнього твору чи організацію образної системи (характерів, сюжету, всього твору). “Прихованість” насмішки, маска серйозності відрізняють іронію від гумору і особливо від сатири. Іронічне ставлення реалізується досить різноманітно: за допомогою гротеску, парадоксу, пародії, дотепності, гіперболи, контрасту, поєднання різних стилів і т.ін.

Іронія, як правило, дискредитує те, що описується, однак, можливим є і протилежне: об’єкт, що замальовується, звеличується, а дискредитації підлягають його ганьбителі.

Один з основних прийомів створення іронії – переосмислення стереотипних словосполучень і кліше. Нерідко іронія ґрунтується на обіграванні омонімії чи багатозначності слів, а також паронімії. Для створення іронії використовуються і синтаксичні засоби, зокрема, порядок слів, значення сполучників і т.д.

5. Сарказм.

Сарказм можна визначити як найвищий ступінь іронії, що межує з гротеском за своєю гостротою. Ось яке визначення дає Ю.Б.Борев: “сарказм – сатирична за спрямованістю, особливо їдка іронія, що досягла трагедійного загострення, це іронія, що викриває явища, особливо небезпечні за своїми суспільними наслідками ” [4:134]. За засобами вираження сарказм багато в чому схожий на іронію і, будучи її різновидом, часто використовується з тією ж метою. В основному сарказм виражається лексичними засобами, а його одиницею можна назвати не слово чи речення, а текст, оскільки для створення саркастичного ефекту необхідною є завершеність думки чи судження, домогтися якої дозволяє лише надфразова єдність. Так само як іронія і сатира, сарказм ґрунтується на викривленні реальної картини і доведенні її до абсурду, який наглядно демонструватиме всю неспроможність початкових припущень.

6. Сатира.

До іронічної частини парадигми комічного можна, безумовно, віднести і сатиру. Іронія, сарказм і сатира представляють собою свого роду “тріумвірат” іронічного комічного. Слід зазначити, що, на відміну від гумору, пародії, парадоксу і гротеску, сатира і сарказм не можуть виступати в якості засобів створення іронії, будучи цілісно іронічними. Сатира – вид комічного, безпощадне, знищувальне переосмислення об’єкту зображення і критики, яке завершується сміхом, специфічний спосіб художнього відтворення дійсності, що розкриває її як не співвідносну з ідеалом [5:370]. Сатиричний сміх безжальний, гнівний, уїдливиий, виникає тоді, коли ставлення автора до дійсності чи до деяких її аспектів вороже, або коли мова йде про соціально чужі та ворожі автору явища і сили.

Однак не слід плутати сатиру з прямим і очевидним викриттям – вона завжди двосюжетна, комічні події плану вираження завжди супроводжуються трагічним підтекстом. Сатира несе особливо емоційно наповнену критику, що, в першу чергу, і відрізняє її від некомедійних викривальних творів. Відмінності сатири від звичайного критичного ставлення до явищ життя сформулював Ю.Б.Борев:

«По-перше, сатира є більш інтенсивною, оскільки вона є сучасною і злободенною. По-друге, в ній визначальну роль відіграє несподіваність зіставлення. По-третє, ця критика не є простим засудженням явища шляхом прямого формулювання негативного ставлення. В сатирі глядач і читач ніби природнім шляхом підходять до самостійного, активного протиставлення даного явища високим естетичним ідеалам. Нарешті, по-четверте, в сатирі завжди має місце загострення протиріч дійсності» [4:69].

7. Гротеск.

Найбільш химерну і парадоксальну форму комічного ефекту створює гротеск. Як і попередні явища, гротеск може існувати як самостійно (в тому числі і у вигляді окремого

літературного жанру), так і бути прийомом створення іронічного ефекту в літературних творах.

«Гротеск - 1) орнамент, що включає в химерних, фантастичних поєднаннях зображувальні і декоративні мотиви (форми рослин і звірів, фігурки людей, маски, канделябри і т.д.) 2) Тип художньої образності (образ, стиль, жанр), що ґрунтується на фантастиці, сміхові, гіперболі, химерних поєднаннях і контрасті фантастичного і реального, прекрасного і потворного, трагічного і комічного, правдоподібності і карикатурі. Гротеск різко зміщує «форми самого життя», створюючи особливий гротескний світ, що не допускає ні буквального розуміння, ні однозначної (як і в алегорії) розшифровки. Гротескові властиве прагнення до цілісного вираження кардинальних протиріч буття, що і передбачає різке поєднання в ньому полярностей [6:96].

Засоби вираження гротеску – це, в першу чергу, гіперболи і гіперболічні порівняння. Завдяки їм, гротеск завжди є експресивним і емоційно наповненим, причому, так само, як і парадокс, гротеск може бути словесним і смисловим. Він може шокувати своєю парадоксальністю, невідповідністю нормам честі і моралі, але в будь-якому випадку, гротеск – це найвірніший спосіб привернути увагу читача.

Гротеск є найекспресивнішим з усіх вищеперерахованих елементів комічного, він в чомусь схожий на сарказм, що містить елементи парадоксу; сміх, викликаний ним, є амбівалентним: з одного боку він веселий і, одночасно, глузливий; він заперечує і стверджує, чим і відрізняється від чисто сатиричного сміху. Тобто план вираження в гротеску може бути як позитивним, так і негативним, що відрізняє його від гумору та іронії.

Таким чином, детально розглянувши парадигму комічного, слід зазначити, що її складові можуть зустрічатися як в чистому вигляді, так і у взаємозв'язку, взаємопроникненні і взаємообумовленні. Іронія як основний елемент парадигми комічного ділить її на дві частини – гумористичну, що включає в себе такі явища як дотепність, гумор і парадокс, і сатиричну, що складається з сарказму, сатири і гротеску.

ЛІТЕРАТУРА

1.Фрейд З., Остроумие и его отношение к бессознательному. – М.:Харвест, 2003. 2.Літературознавчий словник-довідник. – К.: Академія, 1997. 3.Большой энциклопедический словарь. – М.: Российская энциклопедия, 2004, 1154. 4.Борев Ю.Б. О комическом. – М.: Искусство, 1970, 315. 5.Літературний енциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1987, 498. 6.Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. – М.: Высшая школа, 1976, 354. 7.Толковый словарь русского языка /Под редакцией проф. Д.Н.Ушакова. – М.: Советская энциклопедия, 1935-1940, 607.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.La novela picaresca. Edición de Pablo Juaralde Pou. – Espasa Calpe, S.A., 2001

ДОРОХОВА О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДОБРАЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ АВТОРА І ЧИТАЧА У СТВОРЕННІ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ

Текст як складний комунікативний механізм фіксує стратегічну програму адресанта, яка сприймається та інтерпретується адресатом [1:10]. Наслідуючи положення провідних теорій тексту, безпосередньо пов'язаних із аналізом, витлумачення його змісту є можливим лише за умови визначення особливостей організації тексту та його функцій. Актуальність статті зумовлена необхідністю визначити особливості процесу інтерпретації як способу поетичного та когнітивного опанування широких сфер культури.

Текст є продуктом процесу комунікації, що має індивідуально-авторський зміст і структуру, здатну передати цей зміст. Художній текст часто називають найвищою формою репрезентації тексту [1:27], а поетичну мову – найбільш індивідуалізованою формою мови.

Поетичний текст – це одиниця акту комунікації, в якій автор передає своє уявлення про дійсність за допомогою свідомого відбору засобів художнього впливу на читача. Вирішальним чинником образного відтворення дійсності є естетична функція художнього тексту, яка розкриває вербальну реалізацію образу.

В комунікативних моделях розмежовуються два певні смисли тексту: смисл, який породжується, і який сприймається. Метою статті є аналіз їх відношень. Створення та сприйняття текстів зумовлюється сукупністю здібностей та характеристик індивіда, яку Ю.М.Караулов називав "мовною особистістю" [2:3]. Під час налізу текстів враховується особистість людини та її здатність сприймати і оцінювати факти реальної дійсності. Специфічність сприйняття світу кожним окремим індивідом дозволяє говорити про індивідуальну картину світу носія мови, яка проявляється у створених ним текстах [3:38].

Художні тексти відображають не тільки об'єктивну дійсність, а її суб'єктивне сприйняття, де суб'єктивний фактор на рівні мовлення знаходить своє відображення в індивідуальному ставленні суб'єкта до явищ, закріплених у мові. Суб'єктивність як ознака художнього стилю пов'язана з індивідуалізацією мови [4:303], оскільки митець прагне виразити своє суб'єктивне розуміння об'єктивної дійсності за допомогою структурних мовних засобів і в "нових" художніх образах.

Дослідження тексту пов'язується із реконструкцією картини світу його автора та особливостей мовленнєвої культури, представником якої він є, оскільки мова – це єдина знакова система, спроможна відобразити не тільки реальність, але й творчо оброблену дійсність. Картиною світу називають фільтрацію навколишньої дійсності за допомогою свідомості людини.

Мовна картина світу певного письменника як носія мови формується на базі універсальних концептів. Завдяки своїй універсальності такі концепти допускають їх досить широку інтерпретацію [5:6].

Важливу роль в інтерпретації поетичних текстів відіграють мовні образи з етнокультурним забарвленням, які втілюють в собі результати пізнавальної діяльності певної етнокультурної спільноти. Національна мовна картина світу – відображення особливого сприйняття світу, світобачення етносу, виражене засобами певної мови [6 : 8]. Кожен етнос є особливим і неповторним у своїх мовних і культурних формах, що зумовлюється специфічним розумінням кожним етносом таких фактів реальності як природне середовище, в якому проживає етнічна спільнота, та особливостями колективної етнічної свідомості, що відображаються в неоднакових логічних операціях над однаковими реаліями зовнішнього світу [6:9], а також особливостями міфомислення. Кожна мова по-своєму вербалізує навколишній світ, і в кожній мові однакові реалії виражені по-різному. Вербалізація світу відбувається завдяки взаємовпливу лінгвокультурного змісту мови, етнічного мислення, матеріального побуту та духовної культури.

У смисловому просторі тексту зазвичай відсутні посилення або алгоритми інтерпретації щодо певного образу, тобто внутрішньотекстовий рівень змісту залишається прихованим, задля його розуміння необхідно залучати екстралінгвістичні фактори. Стрижневим елементом створення образів вірша відомого аргентинського письменника ХХ ст. Х.Л.Борхеса "Fundación mítica de Buenos Aires" стало описане в давніх міфах заснування міста Буенос Айрес:

*"Lo cierto es que mil hombres y otros mil arribaron
por un mar que tenía cinco lunas de anchura
y aún estaba poblado de sirenas y endriagos
y de piedras imanes que enloquecen la brújula"* (J.L.Borges).

Осягнути зміст вірша можливо лише на підґрунті культурно-історичного буття, з якого виростили образи цієї поезії Х.Л.Борхеса. Основою, з якої народилася культура сучасної

Аргентини, є індіанські способи мислення і відношення, змінені європейцями. Довгий час після прибуття європейців на їхні автохтонні території жителі країни ще зберігали міфологічне мислення та світосприйняття, і ця особливість не могла не відобразитись у творчості аргентинських письменників.

Безперечно, певній етноспільноті будуть зрозумілими вербалізовані в художніх творах здавна властиві їй світобаченню образи. Природним для аргентинців є уявлення про пов'язаність лексем *laberinto* та *toro*, що ґрунтується на античному міфі про Мінотавра та глибоко вкоріненій традиції проведення кориди. Авторські уподобання завжди зорієнтовані на етноглибини своєї нації, наприклад:

*"No aguardes la embestida
del toro que es un hombre y cuya extraña
forma plural da horror a la maraña de
interminable piedra entretejida" (J.L. Borges),
"un toro transparente
beber en el pecho de los ríos inocentes, su sangre;
los árboles de las venas, llenos, perdidos en los
laberintos tibios del cuerpo,
en la ansiosa carne oprimida" (Ricardo E. Molinari, 52).*

Кодування історично-культурного досвіду певної етноспільноти відбувається через призму мовної особистості. Поетична картина світу Х.Л.Борхеса базується не тільки на мовній картині світу, обумовленій індивідуальністю поета, а й на картині світу аргентинського етносу, до якого він належить. Національні особливості світосприйняття людини виражаються у вербалізації певних концептів – семантичних утворень маркованих лінгвокультурною специфікою, які характеризують носіїв певної етнокультури [7].

Кожній людині властива органічно-цілісна система уявлень про світ і своє місце в ньому та визначення себе як суб'єкта власної творчої життєдіяльності. Через мову людська свідомість відображає творчий характер мислення та активну пізнавальну роль психіки людини в процесі пізнання світу. Світ відображається у свідомості, яка кодує це відображення в мові і обумовлює зображення дійсності в тексті, узгоджуючи таким чином світосприйняття та естетичні задуми автора. Конкретна система уявлень про світ вербалізується в мові і потрапляє в художні тексти у вигляді пропущених через світогляд автора образів. Художній текст є моделлю реального світу, змодельованого опосередковано автором твору.

У класичному мовознавстві і літературознавстві, в основному, розглядалися лише поняття автора і створеного ним тексту, а читач довгий час не був об'єктом дослідження. Не враховувався той факт, що в результаті зустрічі читача з текстом не лише розкриваються смисли, а й генеруються нові. Коли читач сприймає текст, в його свідомості встановлюються певні зв'язки між текстовими одиницями, відбувається "накладанням" індивідуальної мовної картини світу читача на індивідуальну мовну картину світу автора [8:9]. Таким чином виникає індивідуальне сприйняття тексту.

Одним із завдань сучасних науковців є пошук методик тлумачення, спроможних відобразити різноманітність форм існування твору у свідомості читача, розкриваючи водночас його об'єктивний зміст. Інтерпретатор поетичного тексту вкладає у текст своє власне бачення світу, накладаючи його на загальномовну та індивідуально-авторську картини світу, тобто можна говорити про нове прочитання творів кожною людиною. Так, ще О.Потебня зазначав, що кожна людина по-своєму розуміє те ж саме слово [9:176], внутрішня форма якого здатна пробуджувати численні образи в уяві читача, а мова є засобом не передачі готової думки, а її створення [9:247]. Мистецький твір постійно видозмінюється, оскільки кожний образ автором і читачем сприймаються по-різному, викликає різні асоціації.

Під час інтерпретації тексту читач вживається у певний художній образ, абстрагуючись від об'єктивної реальності та створюючи власне бачення світу.

Декодування текстів відбувається за участі свідомості, оскільки адресат пропускає текст через неї, створюючи таким чином своє власне розуміння, що відрізняється від інтерпретації будь-якого іншого адресата. Як синтез пізнання і творчості, слово у кожній мовній ситуації створює новий зміст, народжується в новій поетичній якості [9]. У своєму творі автор виділяє той семантичний нюанс слова, який найбільш влучно відображає його власну інтерпретацію через образні асоціації, пов'язані з ним, і, водночас, із вербалізованим образом. Це відбувається завдяки особливому авторському сприйняттю цього слова, яке в образній мові набуває суб'єктивного звучання. Читач, в свою чергу, по-своєму сприймає художні образи та значення слів, за допомогою яких вони вербалізується. Таким чином, авторська інформація, закладена в текст, не є ідентичною з тією інформацією, яку отримує читач, тому доцільно говорити про співтворчість письменника та читача.

Можливості індивідуального сприйняття слова не можуть бути безмежними, і художній образ повинен бути зрозумілим не лише автору, а й тому, хто цей образ сприймає. Саме тому митці будують свої образи на основі метафори, персоніфікації, на асоціаціях між абстрактним і буденним, наприклад:

*"En el dormitorio vacío
la noche cerrará los espejos (J.L.Borges),
Falsa y tupida
como un jardín calcado en un espejo,
la imaginada urbe
que no han visto nunca mis ojos
entreteje distancias
y repite sus casas inalcanzables" (J.L.Borges).*

Поетичний текст як процес і продукт мовної діяльності відображає ситуації дійсності в їх динаміці, є утворенням, в якому гармонійно співвідноситься об'єктивне і суб'єктивне, раціональне та емоційне.

Співвіднесеність мовних авторських поетичних засобів із особистістю самого автора розташовує читача у полі особливих смислів і задає когнітивну програму моделювання дійсності, збагачуючи таким чином його світогляд. В художньому творі завжди відображаються певні загальнолюдські цінності, тобто художній текст є загальною картиною світу, пропущеною через особливе світобачення автора.

Існують поетичні образи, які можуть бути зрозумілими для представників багатьох культур, адже у національній мові відображено уявлення носія певної культури про характер явищ об'єктивної дійсності. Наприклад, місяць у багатьох письменників наділений природною чистотою і ясністю, про що свідчить використання прикметника *clara* в порівнянні:

*"Aquí otra vez la seguridad de la llanura
en el horizonte
y el terreno baldío que se deshace en yuyos y alambres
y el almacén tan claro como la luna nueva de ayer tarde" (J.L.Borges).*

Створюючи художній текст, автор не просто передає певну інформацію, а й вибудовує її в залежності від свого задуму. Естетична своєрідність художнього твору, його структурні принципи, завдяки яким забезпечується взаємопов'язаність всіх елементів твору, створюється завдяки засобам вираження авторського світобачення. Поетичний твір є поєднанням передачі автором внутрішніх і зовнішніх способів передачі автором художньо-естетичної та образної інформації, що створює цілісність тексту. Речення, які входять до

складу тексту пов'язані між собою не тільки єдністю теми і задуму автора, але й зовнішніми сигналами.

Моделюючи процеси сприйняття, зазначимо, що реципієнт володіє двома системами знань: знанням мови та знанням позамовної дійсності, тобто позатекстових факторів. Сприймаючи текст, людина пов'язує вербальні образи та відображення предметів, явищ і ситуацій позамовної дійсності. Відповідно до цього зміст тексту являє собою процес переходу від вербальних образів до інших вербальних образів, які збуджуються в свідомості читача під час сприйняття тексту. На рівні оперування "предметними" образами, реципієнт переструктурує текст, пов'язуючи один з одним "предметним" образом [10:4]. Так, зазначається, що зміст тексту не є закладеним безпосередньо в ньому, а формується в свідомості інтерпретатора завдяки встановленню зв'язків між окремими одиницями тексту, і чим більше буде встановлено таких зв'язків, тим глибшим буде розуміння тексту [11:41].

Зв'язність тексту, яка забезпечується завдяки встановленню співвіднесеності та взаємозалежності речень тексту, сприяє розумінню індивідуальної мовної картини світу автора, відображених в його творах, оскільки реалізація авторської свідомості через співвідношення всіх частин цілого є шляхом осмислення життя митцем.

Створюючи будь-яке повідомлення, автор не може повністю абстрагуватися від свого власного ставлення до того, про що вона хоче повідомити, оскільки на відчуття світу значною мірою впливають особистісні якості людини. Внутрішній світ людини накладає відбиток на образи, що формуються в його свідомості під впливом явищ зовнішнього світу. Численність різноманітних зображень пов'язана з пошуками серед багатьох образів справжнього, правдивого зображення. Наприклад, розв'язати проблему пошуків себе, розуміння своєї сутності Х.Л.Борхес намагається у вірші *"Elogio de la sombra"*, де лексема *"espejo"* вживається в незвичному символічному і концептуальному полі: як центр особистості людини, як незвідана сутність особи:

*"Llego a mi centro,
a mi álgebra y mi clave, a mi espejo.
Pronto sabré quién soy"* (J.L.Borges).

Таким чином, художній текст генерує нові смисли за рахунок проектування мовної картини читача на мовну картину письменника, вербалізовану у художньому тексті у формі характерних для його свідомості образів, при чому автор завжди узгоджує загальну картину світу із власним світоглядом, продукуючи таким чином альтернативну картину світу. Художній текст є актом авторського самовираження, спрямованим на адресата, що робить можливим читачу досліджувати особистість, яка стоїть за текстом, на основі створених нею художніх творів.

ЛІТЕРАТУРА

1.Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брами, 2004. 2.Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи её изучения // Язык и личность. – М.: Наука, 1989. – С.3-8. 3.Большакова И.И. Роль фоновой информации в построении текста // Мова і культура. – 2004. – Вип.7. – Т.IV. – Ч.1. – Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. – С.37-42. 4.Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). – К.: Довіра, 1999. 5.Башиук А.І. Ключові концепти поетичної картини світу М.Гумільова в метафоричному осмисленні: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2002. 6.Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира: Монография. – К.: ИПЦ "Киевский университет", 2002. 7.Нерознак В.П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск, 1998. – С.80-85. 8.Сорокин Ю.А. Психолингвистические аспекты изучения текста. – М.: Наука, 1985. 9.Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. 10.Нестеренко К.В. Лексика віршів Б.О.Чичибабіна: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2000. 11.Степанченко І.І. Принципи функціонально-типологічного дослідження ідіостилю (на матеріалі лірики С.Єсеніна) // Мовознавство. – 1991. – №6. – С.41-46.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Borges J.L. – Borges J.L. Obra poética // <http://www.nachomarquez.com.ar/>
Ricardo E. Molinari – Ricardo E.Molinari. Oda a una larga tristeza // Антологія аргентинської поезії / Упор. О.Кришталська. – Луцьк: Ініціал, 1998. – С.52

СТАНОВЛЕННЯ МЕТАФОРИ ЯК КОГНІТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ В ЛІТЕРАТУРІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

(на матеріалі неоміфологічної прози М.Турнє)

У контексті актуалізації нової когнітивно-дискурсивної парадигми дослідження семантики художнього тексту набуло нового звучання. Продовжуючи та збагачуючи семантичний аналіз художнього тексту, концептуальний аналіз відходить від звичайного пояснення мовної одиниці, зосереджуючись на знаннях про світ узагалі [1:85]: увага дослідників переключається з “експлікації семантичної структури номінативної одиниці” та з “уточнення реалізуючих її денотативних, конотативних та сигніфікативних значень”. У центрі уваги концептуального аналізу постає пошук загальних концептів, які є підведеними під один знак і представляють “буття” цього знаку як маркеру відомої когнітивної структури.

В семіотичному просторі будь-якої культури існує лінгвістичний інструмент, який полягає в переносі відомого на невідоме, освоєнні сфери нового в термінах знайомого поняття. Цим інструментом є метафора, яка є **предметом** нашого дослідження. Метафоричний опис світу виступає специфічним засобом реалізації мислячою істотою, людиною, її пізнавального ставлення до навколишньої дійсності, розуміння нею меж свого буття і перетворення світу дійсності в світ культури, впорядкований, організований, інтерпретований для потреб практичної діяльності. Мовна метафора фіксує напруженість творчих зусиль свідомості, яка спрямована на осягнення людиною світу, що охоплює її, а також обрії цього осягнення. Специфічна форма світорозуміння і характерний для нього спосіб теоретичної рефлексії виражені у так званій “постмодерністській чуттєвості”, яка проявилася в художній творчості як особлива “манера письма”, заснована на *метафоричному* осмисленні дійсності. [2:224].

Актуальність дослідження обумовлена тим, що художня свідомість сучасності стала способом віддзеркалення ідеї “втіленого розуміння” (embodied understanding) [3;4;5]. Наше бачення світу і себе в цьому світі концептуалізується повсякденною свідомістю через емпіричні уявлення, що впливають із фізичного сенсомоторного досвіду людства, пропущеного через культурологічний фільтр [КСКТ:55-56]. “Людина не може думати абстрактно, не думаючи метафорично” [5:266], з чого можна зробити висновок, що навіть повсякденна свідомість є принципово “художня”, оскільки ознакою мислення є не лише його аналогічність, а й параболічність і наративність, коли життєві обставини осмислюються через ситуації, сюжети та мотиви, вже інтерпретовані культурою [6:83-84], в якій визначна роль належить художнім текстам та художнім образам, що генеруються в них.

Перша відома теорія метафори була запропонована Арістотелем у його працях “Поетика”, “Риторика”, “Топіка”. Арістотель визначив метафору як перенесення застосування до однієї речі імені, що належить іншій [7]. У своєму визначенні метафори Арістотель зробив також спробу об’єднати всі різновиди цього феномену, застосовуючи поняття рід та елемент роду і виділив таким чином 4 типи переносів, характерних для метафори, а саме:

1. перенос роду на елемент роду;
2. перенос елементу роду на рід;
3. перенос елементу роду на елемент роду;
4. аналогія за пропорцією

Використання понять “рід” та “елемент роду” наводить на думку про те, що дана теорія має відношення до теорії ієрархічних типів, яка й зараз використовується в комп’ютерній обробці метафор. У результаті маніпуляцій із ієрархією типів, метафора розглядається в теорії Арістотеля як концептуальний феномен, який представлений у вигляді переносу одного терміну на інший. Саме виділення когнітивної, евристичної функції метафори, що відрізняє її від чистого порівняння, і є заслугою мислителя. Однак той факт, що метафори представлені онтологічними маніпуляціями, свідчить про те, що вони не мають репрезентативного статусу і не можуть, таким чином, взяти на себе роль активних концептуальних агентів при структуруванні інших концептів.

З одного боку, Арістотель визнав високий когнітивний статус метафори, оскільки вважав її інструментом важливого процесу комунікації і навчання, а з іншого – він поставив під сумнів цей статус, описуючи метафоричні процеси в надто простих онтологічних термінах. Саме в світлі арістотелівського підходу до розуміння метафори розпочалася традиція порівняльного або субстанційного підходу до її вивчення. Порівняльні теорії, які досліджують процедури переносу або порівняння у відносно замкнених смислових полях, правила метафоричного заміщення, норми розуміння метафори, розробляються в переважній своїй більшості в межах традиційної поетики.

Продовжувачем арістотелівської традиції у трактуванні метафори був Ф.Ніцше, який перший звернув увагу на розрізнення буквального і фігурального, що сприяло глибшому розкриттю ролі та поясненню походження мовної метафори. Ф.Ніцше наголошував на когнітивному значенні метафори – в його працях вона розглядається не лише як інструмент процесу навчання, але й як основа всього знання, всіх когнітивних процесів. Він відзначав важливість усвідомлення того, що людське знання є метафоричним, а відмінність між буквальним і фігуральним не є відмінністю між істиною і неістиною, а між старим і новим. Мова створює стабільний потік концептуальних умовностей, через який в мову потрапляють нові метафори, які з часом стають загальноприйнятими, а згодом досягають меж узагальнення. В цьому процесі старі метафори утворюють межі, в середині яких невпинно утворюються нові. Сильна метафора має велику лінгвістичну цінність, оскільки в кінцевому результаті ця цінність визначає описову корисність. Значення роздумів Ф.Ніцше для розвитку теорії метафори полягає в тому, що вперше було проголошено необхідність розкриття ролі метафори в мисленнєвій діяльності з точки зору стилістики та риторики.

Одним із найпопулярніших поглядів на метафору є інтеракційний підхід, розроблений М.Блеком, який розвинув роботи А.Річардса. Сутність підходу полягає в тому, що метафора розглядається як “органічний феномен мови”, який діє не на рівні словесних комбінацій, а набагато глибше, проявляючись у взаємодіях, інтеракціях концептуальних структур, на яких ґрунтуються слова. Питання, яке постає в контексті такого бачення метафори, – це позначення відмінності між процесами концептуального комбінування та концептуальними інтеракціями. Концептуальне комбінування – це композиційна операція, в результаті якої утворюється агрегована (закріплена через об’єднання) концептуальна структура, яка містить значення початкових концептів, незалежність яких не порушується внаслідок їх об’єднання. На думку М.Блека, метафора є чимось більшим, ніж звичайна комбінація. Метафора виникає лише внаслідок утворення певної інтеракційної схеми, компоненти якої концептуально наближені один до одного. Оскільки всі концептуальні рухи відносні, то метафора утворена подібною схемою, зумовлена інтеракцією двох концептуальних структур. Інтеракція також передбачає обмін предикатами/асоціаціями між двома первинними концептами. Тоді відбувається те, що А.Річардс, маючи на увазі процес взаємного обміну між сферами дії кожного концепту, називає “фундаментальним перехресним запозиченням ідей”.

Основна заслуга запропонованої М.Блеком теорії полягає в тому, що вона розглядає метафору не як риторичний, а як когнітивний засіб, а інтеракційний підхід до розуміння

метафори продовжується у теорії структурного відображення (structure mapping) Гентера, в якій структура, що належить сфері транспорту, накладається на сферу тенорів, що спочатку позбавлена структури і тим самим організовує її сутності.

Трактування метафори в контексті теорії мовленнєвих актів Остіна запропонував Дж.Серль. У цій теорії кожне висловлювання має два рівні [8:308]: задане значення висловлювання та буквальне значення. Перший рівень – значення, яке мовець хоче передати слухачеві, другий – це значення, яке отримується внаслідок аналізу істинної будови висловлювання без урахування намірів мовця [8:300-309]. Коли ці два рівні співпадають, тобто коли мовець говорить саме те, що має на увазі і має на увазі саме те, що говорить, висловлювання вважається буквальним. Воно стає метафоричним, коли відбувається розрив між двома типами висловлювань, який нейтралізується слухачем шляхом побудови фігуральної інтерпретації. Метафорам притаманні численні значення, що є можливим завдяки застосуванню до їх інтерпретації різних концептуальних моделей. У межах такого підходу можна створювати прийнятні моделі як для метафоричної, так і для буквальної інтерпретації, оскільки віднесення висловлювання до тієї чи іншої категорії залежить не лише від його правильності або наявності в ньому семантичних аномалій, але й від досвіду слухача. Таким чином, Серль намагався розробити такий підхід до метафори, який наближав би її до інших феноменів, таких як іронія та гіпербола. Але оскільки вся теорія Серля ґрунтується переважно на поділі висловлювання лише на дві категорії, характеристикою однієї з яких є гомогенність буквального значення, то ним не враховується той факт, що буквальна істинність – це галузь перетину різних концептуальних моделей, кожна з яких має свої контекстуальні обмеження щодо їх застосування.

Прихильником традиційної концепції подібності в трактуванні метафори є Дж.Міллер, який пропонує вирішення проблеми істинності значення метафори шляхом її співвіднесення з загальним розумінням тексту і контексту [9]. Але щоб досягнути цього, на його думку, недостатньо встановити відношення верифікованості між концептом, що виражається у реченні (під яким розуміється комбінація образу/моделі текстового фрагменту) і загальними знаннями про світ, оскільки речення, що не підлягають верифікуванню також можуть бути доступними для розуміння. Це стає можливим в тому випадку, коли усвідомлюються засади, на яких їх використовує автор. Для Міллера характерною рисою метафори є те, що вона ставить апперцептивну проблему, тобто проблему співвіднесення інформації, що поступає з вже існуючою понятійною системою. У структурі метафори Дж.Міллер виділяє а) референт, що задає тему, б) релят – концепт у структурі відомого знання, з яким співвідноситься референт, в) відносини подібності між ними, які породжують нову інформацію. Напруга, яка виникає внаслідок нерелевантності текстового концепту концепту реальності, з яким співвідноситься референт, знімається пошуком подібності між ними по найбільшій кількості ознак. Метафорична інформація додається до концепту реальності таким чином, “щоб її істинність якнайменше вступала у протиріччя з нашим уявленням про світ” [9:247]. Синтез концепту автора відбувається на основі уподібнення, а пошук підстав уподібнення “спрямовується тими подібностями і аналогіями між образом тексту і образами реальності, які спроможний розрізнити читач” [9:248]. Розуміння метафори за Дж.Міллером передбачає 3 етапи: розпізнавання, реконструкцію, інтерпретацію. Напрямок уподібнення задає контекст, а реконструйоване порівняння дозволяє побудувати такий образ тексту, в якому метафора повинна бути істинною. А метою інтерпретації стає пошук похідних класів референтів та релятів. Важливий висновок, який робить Дж.Міллер в контексті традиційної порівняльної теорії, полягає в тому, що метафора не виражає подібність, а лише звертає на неї увагу.

Філософ, історик і семіотик У.Еко запропонував семіотичний підхід до інтерпретації метафори, в межах якого метафора розглядається як особливий нестабільний або динамічний

знак. На думку У.Еко, основні напрямки дослідження метафори були задані ще Арістотелем і більша частина ідей, що висловлювалися після нього, залишається в запропонованих ним межах, що зумовлено використанням як підґрунтя для сучасної інтерпретації метафори концепції структурованої ієрархії. Але на противагу теоріям, що постулюють існування таксономії знань, теорія У.Еко не так жорстко пов'язана з нею і описується у п'яти семіотичних правилах, в яких учений описує основу процесу інтерпретації. У цих правилах науковець описує процес інтерпретації, який діє на метафори, де тенор не представлений в явному вигляді, а повинен бути відновлений із наративного контексту:

- 1) створити компонентну репрезентацію транспорту метафори, звертаючи увагу на ті його компоненти, які є важливими у наративному контексті;
- 2) знайти в енциклопедії (універсальній базі знань про світ) інші семіми (концептуальні символи), які наділені будь-якими спільними з транспортом метафори якостями, виділеними на попередньому етапі. Такі семіми повинні мати свої специфічні якості, які ймовірно і надають метафорі емоційну силу. Знайдені семіми утворюють численні тенори метафори;
- 3) зв'язати протилежні якості тенора та транспорту через спільне родові поняття в ієрархічній таксономії понять. Цей зв'язок має на меті об'єднати протилежності і так узаконити метафору;
- 4) оцінити якість метафори, оскільки чим вище в таксономії понять про світ відбулося об'єднання протилежностей, тим цікавішою є метафора;
- 5) закріпити нові відносини всередині тенора, які виникли завдяки метафорі, для виконання когнітивної сили тропу.

Цей підхід цікавий не лише тим, що він привносить у численні теорії метафори терміни семіотики, але й глибиною, з якою він розкриває оригінальну теорію Аристотеля та вказує на явний зв'язок між сучасними теоріями і класичною теорією Аристотеля, яка існує вже більше двох тисяч років. Завдяки аналізу семіотики проявляється значна паралель між класичною теорією та моделлю динамічної ієрархії типів (dynamic type hierarchy (DTH) model) запропонованою Э.К.Уэй.

Введенню термінів діафори та епіфори, як проміжних з точки зору істинності і неістинності значень метафори, когнітивна лінгвістика завдячує Е.Маккормак. Діафорами лінгвіст називав новоутворені метафори, які привносять дисонанс, що викликає в інтерпретатора певну емоційну напругу. Існування контексту відрізняє діафору від аномалії. У контексті, зазвичай, відкривається метафоричне прочитання. Епіфори – це конвенціалізовані або засновані на порівнянні метафори, які втратили свою емоційну силу та які не викликають протиріч у концептуальних репрезентаціях людини, яка їх інтерпретує. Новоутворені метафори починають існувати як діафори, а згодом втрачають свою емоційну напруженість в результаті активного використання. Такі метафори переміщуються в діапазон епіфор, а з часом набувають буквальної істинності, перетворюючись у мертві метафори. У межах своєї теорії Е.Маккормак підкреслює важливість значення буквальної істинності, що може розглядатися як відлуння звичайної маркерної схеми, в якій робиться спроба розрізнення семантичної істинності й аномальності. Такий поділ не дозволяє врахувати вплив контексту і тому не може бути достатньо повним підходом у поясненні метафори.

Кардинально новий підхід до аналізу феномена метафори запропонував Дж.Лакофф і група його співавторів – М.Джонсон, К.Брагмен та М.Тернер. Праці цих теоретиків вказують на недостатність суто лінгвістичного підходу до аналізу метафори, оскільки характерною рисою цього явища є його визначна когнітивна роль і його глибока укоріненість у концептуальній архітектурі людини. Саме завдяки дослідженням цієї групи вчених метафора як об'єкт дослідження переводиться в когнітивно-логічну парадигму та досліджується з точки зору її зв'язку з глибинними когнітивними структурами і процесом

категоризації світу [3:4]. Основні тези теорії метафори Дж.Лакоффа та М.Джонсона можна викласти в наступних положеннях:

- 1) метафора – основний механізм в понятійному мисленні людини;
- 2) метафора не виступає виключно мовним явищем, вона належить сфері мислення;
- 3) метафоричний вислів є зовнішнім проявом концептуальної метафори;
- 4) хоч більша частина концептуальної системи мислення людини метафорична за своєю природою, її значна частина все ж залишається неметафоричною. Власне метафоричне розуміння засноване на буквальному значенні;
- 5) метафори дозволяють осмислити досить абстрактні та внутрішньо неструктуровані поняття в термінах більш конкретних і структурованих.

Важливий висновок, зроблений в межах нової теорії, полягає у тому, що метафори пронизують не лише мову, а й мислення та виступають його невід’ємною властивістю й атрибутом. Завдяки метафорі стає можливим віднести абстрактні поняття до фізичного, чуттєвого досвіду в його зв’язку з зовнішнім світом. Тому, на думку Дж.Лакоффа, метафори як мовні вирази стають можливими лише тому, що понятійна система мислення людини метафорична за своєю суттю [3:5]. Таким чином, метафора не розглядається як поверховий риторичний механізм, наділений орнаментальною функцією у мовленні, а визнається “фундаментальним когнітивним агентом, який організує наші думки, оформлює судження та структурує мову” [7]. Як засіб концептуальної організації, метафора повинна відповідати певним характеристикам. По-перше, оскільки метафори є переносами між різними концептуальними доменами (а перенос може бути концептуальним або образним), вони часто є неповними й асиметричними. По-друге, будь-який перенос виступає набором онтологічних відповідностей з царини мети (target domain) і сутностями з царини джерела (source domain). По-третє, при застосуванні фіксованих відповідностей, методом проєкції здійснюється перенос патернів царини джерела на царину мети. По-четверте, метафоричні переноси підкоряються принципу інваріантності, суть якого полягає в тому, що при переносі зберігається концептуальна топологія (структура образу-схеми) царини джерела відповідно до внутрішньої структури царини мети. Такі переноси не є довільними, оскільки вони ґрунтуються на фізичному повсякденному і тілесному досвіді людини, а не на подібності. Таким чином, когнітивна лінгвістика завдячує М.Джонсону та Дж.Лакоффу введенням у науковий опис терміну тілесної метафори [3]. Оскільки першою сферою людського досвіду є власне тіло, у психіці існують образно-схематичні поняття, які усвідомлюються як зрозумілі і знайомі структури, виходячи саме з тілесного досвіду. Але людське тіло має стать, то певна кількість мовної інформації базується на називанні сутностей пов’язаних безпосередньо зі статтю. Це переважно конструкції, які виражають стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості і зразках поведінки, що дозволяє розглядати тілесну метафору як гендерну і передбачає гендерний підхід до вивчення образів персонажів.

Метафоричне поняття (концептуальна метафора) може стати джерелом появи цілої родини вторинних, конкретизуючих її метафор, які утворюють зв’язну систему. Це є можливим лише тому, що не одне поняття описується в термінах іншого, а ціла область досвіду (домен) визначається через іншу цілісну галузь досвіду. В такому разі емпіричні гештальти накладаються один на одного таким чином, що внутрішні структури відображаються на внутрішніх, а зовнішні – на зовнішніх. У результаті, сфери людського досвіду представлені в мові під певними кутами зору, які формуються концептуальними метафорами, що розподілені на три типи: 1) орієнтаційні метафори, в яких зафіксований досвід людини просторової орієнтації в світі; 2) структурні метафори, які передбачають використання природного досвіду в одній сфері для визначення іншої концептуальної області; 3) онтологічні метафори, які ґрунтуються на апеляції до природного досвіду з

фізичними об'єктами та опис таких абстрактних явищ, як емоції або ідеї, як матеріальних субстанцій.

У межах даного дослідження розглядається можливість застосування положень вищезазначених теорій для аналізу текстових концептів, за допомогою яких розгортаються образ людини у художньому тексті. Текстові концепти художніх текстів досліджено на матеріалі неоміфологічної прози М.Турньє, а саме на матеріалі роману “Le Roi des Aulnes”. Центральним текстовим концептом для обраного твору є текстовий концепт ВІДЧУЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ. Розгортання цього текстового концепту досліджено на прикладі образу головного героя цього роману Авеля Тіффожа.

На семантичному рівні простежені дві групи лексики, які імплікують концепти ІНАКШІСТЬ та САМОТНІСТЬ. З одного боку, йдеться про слова *un ogre* (двічі), *un monstre* (тричі), *la monstrosité* та словосполучення *la nature féerique, que l'on montre du doigt, être exhibé*. З іншого боку, *ma rupture d'avec Rachel* та *j'ai perdu Rachel*. Не випадково ці два концепти поєднані, оскільки саме Рашель належали слова, з яких починається оповідь у щоденнику головного героя: “*Tu es un ogre, me disait parfois Rachel*”. Головний герой роману погоджується з цією констатацією, оскільки сам вірить в свою чарівну вдачу *la nature féerique* і своє походження з пітьми віків *la nuit des temps*. Показовим є те, що у другому випадку слово *un ogre* написано самим героєм в його щоденнику з великої літери: “*Tu es un ogre, me disait parfois Rachel. Un Ogre? C'est à dire un monstre féerique, émergeant de la nuit des temps?*” [Tournier,13]. Вживання цього слова з великої літери надає йому цінності імені істоти, привносячи безперечно негативне забарвлення своїм першим змістом: “*géant des contes de fées, à l'aspect effrayant, se nourrissant de la chaire humaine*” [PR(2002)].

Саме через те, що Рашель вважає Авеля чудовиськом, вона йде від нього. Природа головного героя як казкового монстра потворна, що імплікується в концепті ПОТВОРНІСТЬ. Концепт ЧОЛОВІЧИЙ ЕГОЇЗМ, який закладено підґрунтям розуміння його інтимних стосунків з Рашель, розгортається у словах Рашель: “*Tu n'est pas un amant, tu es un ogre.*”, “*Tu te soucies de mon plaisir comme d'une guigne!*” (сказано до реальної людини) “*Tu assouvit ta faim de chair fraîche, puis tu retournes à ta tôlerie*” (сказано до чудовиська) та у думках самого головного героя: “*...il est également vrai que l'homme qui mange son pain ne s'inquiète pas de la satisfaction qu'éprouve, ou n'éprouve pas, le pain à être ainsi mangé.*” [Tournier,20-21] Застосування лексики, що описує поїдання їжі до статевому акту робить можливим та закладає підґрунтя розгортання концептуальної метафори.

Отже, в концептуальній метафорі ЧОЛОВІК є МОНСТР концептосфера ЧОЛОВІК, яка є цариною мети вступає в інтеракцію з концептосферою МОНСТР, яка є цариною джерела. В процесі інтеракції цих двох концептосфер відбувається накладання концептів ІНАКШІСТЬ та ПОТВОРНІСТЬ на концепт ЛЮДИНА, що приводить до характеристики головного персонажа твору, як людини несхожої на інших, відлюдкуватої, незрозумілої, а отже страшної за своєю природою. Важливим моментом у смисловому навантаженні концепту МОНСТР є те, що це страшна казкова істота, яка живиться свіжою людською плоттю. Це дає підґрунтя для розгортання концептуальної метафори ЧОЛОВІК є МОНСТР і створення вторинних метафор, однією з яких є метафора: ЖІНКА є ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ФІЗИЧНИХ ПОТРЕБ, а отже неживий об'єкт, яким можна задовольняти свою потребу, незважаючи на те, що він відчуває. Звідси вимальовується інша концептуальна метафора: СТОСУНКИ є ЗАДОВОЛЕННЯМ ФІЗИЧНИХ ПОТРЕБ. Вона заснована на порівнянні статевому акту і процесу споживання їжі: розгортання даної концептуальної метафори ґрунтується на спільній характеристиці статевому акту та процесу споживання їжі як природних потреб людини.

Висновки та перспективи дослідження. У межах нашого дослідження робимо висновок про те, що концептуальна метафора є важливим когнітивним механізмом, який

притаманний не лише мові, а й мисленню, що характеризується своєю метафоричністю. Епістемологічний статус метафори стає сьогодні предметом особливого розгляду, зокрема в контексті зміни стандартів раціональності, переходу до постнекласичної епістемологічної стратегії. Використання теорії концептуальної метафори для аналізу образу людини в текстах художньої літератури є ефективним прийомом з точки зору концептуального аналізу. Перспективою дослідження чоловічих образів у французькій неоміфологічній прозі М.Турньє вважаємо аналіз процесів концептуальної інтеграції, що логічно продовжує їх аналіз за допомогою теорії концептуальної метафори.

ЛІТЕРАТУРА

1.Кубрякова Е.С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова ПАМЯТЬ//Под ред. Н.Д.Арутюнова. Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. 2.Ильин И.П. Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2001. 3.Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago Univ.Press. – 1980. 4.Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought. – N.Y.: Basic Books. – 1999. 5.Freeman M. Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature //Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive perspective/ Ed. by A. Barcelona. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2000. 6.Бєлєхова Л.І. Інтегративна модель інтерпретації поетичного тексту (на матеріалі американської поезії) // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. Серія Філологія, педагогіка і психологія. – 2001. – Вип.3. – К.: Видавничий центр КДЛУ. – С.193-199. 7.Гогоненкова Е.А. Эпистемологический статус метафоры: экспозиция проблемы// Credo New теоретический журнал. – 2004 – №2. http://credo-new.narod.ru/credonew/02_04/11.htm. 8.Серль Дж. Метфора // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. 9.Миллер Дж. Образы и модели, уподобления и метафоры. // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990.

ДОВІДНИКИ

1.КСКТ(1996). Краткий словарь когнитивных терминов / Сост. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Под общей редакцией Е.С. Кубряковой. – М.: МГУ, 1996.. 2.PR (2002). Le Petit Robert. – P.: Dictionnaires Le Robert, 2002.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

RA = Tournier M. Le Roi des Aulnes. – P.: Gallimard, 1996.

ЗВОНСЬКА Л.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУТУРАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРЕТЕРИТАЛЬНИХ ФОРМ ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО ДІЄСЛОВА

Специфікою мовної реалізації ідеї майбуття у давньогрецькій мові є вживання претеритальних форм з футуральним значенням. Вираження футуральності формами аориста та перфекта належить до явищ переносного, або транспонованого вживання часових форм як конститuentів функціонально-семантичних полів футуральності та претеритальності із синонімізацією спільного сегмента, оскільки, як зазначає В.Г.Адмоні, транспозиція є різновидом синонімічних відношень, коли “введення нової форми при збереженні денотата позначає не повне витіснення попередньої форми, а її часткове збереження” [1:100].

У давньогрецькій мові різні часові форми мають різну здатність до транспозиційного використання, тобто до участі у дихотомічній опозиції поміж власним категоріальним змістом та контекстом. Можливості переходу з одного часового плану в інший для різних часових форм є неоднаковими. Вільно і легко транспонуються форми теперішнього часу, як у минуле, так і майбутнє, дещо обмеженішою є транспозиція форм минулого часу і лише в площину майбутнього. Явища транспозиції мають свої семантико-синтаксичні обмеження і зазвичай пов’язані з певною модальною характеристикою висловлювання, афектизацією чи експресією опису.

Форми презенса, аориста, перфекта найбільш відкриті для міжкатегоріальної темпоральної взаємодії, функціонально-семантично політемпоральні і мають високу потенційну здатність до транспозиційного використання. Найчастіше з метафоричним значенням виступають презентні форми. Для презентних форм транспонованими є форми *praesens historicum* та *praesens-futurum*, які змальовують дію в абсолютній відірваності чи відмежованості від презентного часового плану. Для форм минулого часу транспонованим буде вважатися футуральне значення з часовим розмежуванням плану минулого і плану майбутнього. Властивість темпорально транспонуватися мають форми аориста-футурума та перфекта-футурума.

Граматичні форми футурума в силу своєї модальної специфіки і позначення дії, яка є заміреною й або стане, або не стане реальною, не мають транспозиційного потенціалу. Звісно, дуже мало ймовірно представити проспективну дію як таку, що вже реалізувалася. Зате для транспозиції іншої векторної спрямованості з минулого у майбутнє значно більше логічних і граматичних передумов, тому форми аориста, як і перфекта можуть виступати з футуральним значенням. Аналогічне вживання, окрім української та російської мов, спостерігаємо у ряді сучасних європейських (румунська, албанська, балтійські мови), у грузинській, китайській мовах [2:235].

У сучасній науковій літературі з функціональної семантики неодноразово робилися спроби пояснити явище транспонування часових форм [3, 4, 5, 6]. Випадки вживання претеритальних форм у значенні майбутнього розглядалися й у дослідженнях з класичних мов [7, 8]. Ми розглянемо діахронні зміни узусу претеритальних (аорист) та претеритально-презентних (перфект) індикативних форм з футуральною семантикою у діапазоні розвитку давньогрецької мови від архаїчної і до класичної доби.

Характерною рисою форм майбутнього часу у давньогрецькій мові (на відміну від новогрецької) є позавидове їх значення, і в цьому відношенні це єдина часова форма, яка не співвіднесена з категорією виду. Видове значення форм майбутнього часу може бути розпізнане лише як контекстуально зумовлене нашарування. Видова індіферентність футуральних форм спричиняє потребу як контекстуальної, так і функціонально-семантичної аспектуальної експлікації. Функцію видової диференціації для вираження майбутньої дії часто перебирають на себе транспоновані форми інших часів. Так, транспоновані форми аориста відтворюють видову семантику dokonanoї дії, притаманну аспектуальній категоріальній характеристиці граматичних форм аориста, форми перфекта-аориста мають значення результативного виду.

Грецький перфект, на відміну від латинського, та й стереотипного сприйняття перфекта, як значним чином історичного часу, має більше точок дотику з площиною теперішнього часу і як результативний час, і як у певному відношенні станова категорія, що позначає *status* суб'єкта. Тому і вживання перфекта у значенні майбутнього часу пояснюється головним чином його можливістю транспонувати дію у площину теперішнього, яке нероздільно пов'язане з моментом настання майбутнього.

Порівняно з презенсами-футурумами, які можуть виражати дію різного процесного перебігу, перфекти-футуруми позначають виключно dokonanu дію. Акцент на результативності дії, а не на її процесуальності дозволяє використовувати перфектні форми (та й в цілому форми від перфектної основи, які мають аналогічну семантику) в проспективному баченні, тому як і теперішній час, перфект може заступати майбутній, коли мовець уявляє очікувану подію як таку, що вже відбулась: *εἰ; με το,ξων εἴπωκρᾱτῆ. φ αἰψσθῆ,σεται* (ο;λωλα (Σοφ. Φιλ. 75) *якщо він довідається, що я володію луком, я загину*.

Форми перфекта, транспоновані у площину майбутнього, зберігають значення результативності, притаманне категорії перфекта, і переносять цю аспектуальну семантику у часовий план майбутнього. Часо-видова перспектива перфектних форм при їх використанні у

значенні майбутнього часу немовби концентрує континуальність часового виміру, суміщає три часових плани у їх нерозривній єдності.

Лексичний розряд дієслів для вживання у такій функції обмежується афективно забарвленими словами, з явно вираженим характером патетики: ἀππο,λωλα(παι/δεφ (σχε,τλια πει,σομαι κακα, ΞΕυωρ) Κυ,κλ) 587% *я загину, діти, мені доведеться перенести багато страждань*. Форму ἀππο,λωλα можна рівноцінно перекласти і минулим (*загинув*), і теперішнім часом (*гину*) з однаковим значенням футуральної віднесеності дії.

Перфектні форми із футуральною семантикою можна продемонструвати прикладами з діахронної вибірки::

VII ст.: οὔλοη. γα.ρ εἰπς αὐπτο| μοι/ρα τε,τυκται Ξ~Нσ) ζΕργ) 745(752% *лиха трапиться йому доля*;

VI ст.: γλукерου δῖου κε τι πολλο ς χρο νος λε λευται *ще недовго мені залишилось насолоджуватися життям*; V ст.: ἀπριθμο,φ(εἰα.ν ἀπφε, λη|φ ηῖ προσθη/|φ τι (ε[τεροφ ευπθυ.φ γε,γоне (Πλ) Ευπθ) 432 Ν) *якщо щось віднімеш чи додаси, кількість одразу стане іншою*. Вживання перфекта для опису передбачуваних, майбутніх подій порівняно з формами презенса-футурума та аориста-футурума є умовно чи допустово обумовлюваним з емпатичним вираженням наслідку; напр.: εἰπν του,τω| τε κεκωλυ/σθαι εἰδο,κει ε κα,στω| τα. пра,γματα(ω—| μη, τιφ αὐπτο.φ πα,ρεσται ΞΘ) 2) 8% *і при цьому кожен вважає, що його відсутність зможе зашкодити справам*; καεν του/το νικω/μεν(πα,νθς η μι/ν πεποι,ηται ΞΞ) ζΑν) 1)8)12% *хоча ми й переможемо, все зробимо для себе*.

Форми футурального перфекта поєднуються з семантично футуральними формами презенса: το ν δῖ ο λοφυ ρονται *πραεῖμε ν ο μω ς νε οι η δε γε ροντες ἀπργαλε,ωι τε πο, θωι πα/σα κε,κηδε perf. πο,λιφ ΞΤυрт) 9) 27&28% і застогнуть усі без винятку: і юнаки, і старики, і скорботою сповниться все місто*.

Перфект-футурум виступає в аподосисі умовного періоду, у протасисі якого присудок виражений формою майбутнього часу або оптативом: αι γῖ ε τεον Κρονι δας γε νος τε και α στυ φυλα ξει φυῖ Κα δμου α νακτοῖ ε μβα λλων како тата πολυ ν хро non α βασιλει αι πε πρωται *perf γε νεθαι ΞΣτεσ) 222% коли ж Кронід захистить місто й рід Кадма, то на довгий час відведе нещастя від царського роду*; εἰπ σε τι δε,δρακα *perf.(ἀππολοι,μην opt. (Σοφ) Οιπδ)Τ) 644) якщо я щось вчинив проти тебе, нехай я загину*.

У процесі розвитку мови вживання форм перфекта з футуральним семантичним навантаженням, яке займало відчутне місце серед кон'юнктивно-футуральних форм в архаїчну добу, в класичний період зменшується вдвічі, заміщуючи цю частку транспонованими формами переважно презенса та, дещо меншою мірою, аориста. Розвиток темпоральної семантики граматичних форм перфекта перетворює їх на репрезентантів плану минулого і теперішнього, але не майбутнього. Із закріпленням за перфектними формами темпорально-аспектуальної семантики результативного теперішнього з одного боку, та поступовим входженням перфектних форм у формально-граматичну парадигму претеритальної та презентної площин, з іншого боку, питома частка форм perfectum-futurum відчутно зменшується. Таким чином, з еволюцією функціональної специфіки перфекта нерозривно пов'язаний процес поступового вивільнення перфектних форм від темпорально-аспектуальної "перевантаженості", оскільки футуральна площина стає темпоральною надмірністю, і при використанні перфектних форм у футуральному значенні зростає складність семантичної диференціації в межах трьох часових планів.

Значення минулого часу, характерне для індикативних форм аориста в класичну добу, не є первісним його значенням. Дослідженнями достеменно встановлено, що форми аориста,

як і презенса первісно мали не часове значення, а видове: презенс означав дію у її перебігу, тривалості, а аорист позначав сам факт здійснення дії, незалежно від її тривалості або завершальний кінцевий момент дії [9:71, 10:261-262, 11:6]. Часова немаркованість аориста аргументовано доводилась на підставі аналізу текстового матеріалу. Так, Б.Дельбрюк у своїй фундаментальній граматиці, аналізуючи фрагменти “Історій” Геродота, показує, що темпоральний діапазон аориста охоплює всі часові визначення грецького дієслова [12:104-116].

До перфектного (результативного) значення аориста близьким є емпатичне вживання аористних форм для позначення майбутньої дії, які мовцю мисляться евентуально обумовленими і закономірно здійсненими. З огляду на категоріальні аспектуальні характеристики основи аориста, транспоновані форми аориста пристосовуються для вираження завершеної дії у майбутньому. Темпоральна аморфність аориста і часова поліфункціональність його форм особливо яскраво проступають у мові часів Гомера; це стосується і вживаності аористних форм з футуральною семантикою: *ειπ με,ν κς αυ=θι με,νων Τρω,ων πολιν απμφιμα,χωμαι (ω;λετο με,ν μοι νο,στοφ(α;ταρ κλε,οφ α;φθιτον ε;σται ΞζΙλ) I 412% якщо я залишуся воювати проти Трої, ніколи не повернуся додому, але слава моя не загине; ο[ππο,τς απνη.ρ εσθε,λη| μα,χεσθαι (τα,χα οι με,γα πη/μα κυλι,σθη ΞζΙλ) P 99% хто з таким мужем наважиться боротися, наразиться на небезпеку; Значно рідше у Гомера для позначення майбутньої дії зустрічаються форми імперфекта; напр.: φι,λτατο,ν εσστιν απνδρι. ε ταир,σσαι(και, τς ε;κλυεφ ω—| κς εσθε,λη|σθα ΞζΙλ) Ω 335% найприємніше для тебе товаришувати, ти вислухаєш того, кого захочеш. Футурально транспоновані форми аориста можуть поєднуватися з футуральним імперфектом; у такому випадку поміж ними простежується видова різниця: γει,τονεφ α;ζωστοι ε;κιον ιμπερφ.(ζω,σαντο αор. δε. πηοι, Ξ~Нσ) ζЕρυ) 345% сусіди прийдуть і не підперезаними, а родичі ще поки підпережуться. Таким чином, периферійні явища функціонально-семантичного поля граматичних форм футурума схрещуються з функціями інших функціонально-семантичних полів (аориста, імперфекта).*

Аорист з футуральним значенням може вживатися для вказівки на передбачувані результати (з огляду на видову характеристику аористної основи – із акцентом на завершеності у майбутньому) якоїсь звичаєвої дії: η[τς α;νδρα και. ι;φθιμο,ν περ εσπο, ντα ευ;ει α;τερ δαλοι/ο και. ωπμω| γη,ραι δω/κεν Ξ~Нσ) ζЕρυ) 704% така дружина і самого сильного чоловіка висушить сильніше вогню і передчасно зістарить; ι ψα δε δυσμενε ων α νδρω ν ε τρεψε φα λαγγας τηγχει аς σπο δη ι δ† ε σχεθε ку ма ма χης ς δ† αυ τ† ε ν прома χοиси πεσω ν φι λон ω λεσε θυμο ν (Typr) 9) 21&23) за мить поверне до течі ворожі фаланги, спокійно стримає натиск битви, і той, хто розпрощається з милим життям і загине в перших рядах, (прославить батька, місто і своїх співгромадян).

Форми футурального аориста можуть мати при собі лексичні конкретизатори як адвербіального (приклад 1), так і препозитивно-субстантивного характеру (приклад 2):

1) πα ντως υ στερων η λθε δι κη , *прийде згодом розплата за все;*

2) πα ντως δ † ε ς τε λος ε ξεφα νη' α λλ† ο με ν αυ τι κ ε τεισέν ο δ† υ στερων' (Σολ) ζЕλ) 1) 28&29% *стане на решті все явним: один отримає відплату одразу, інший згодом.*

У деяких випадках аорист дійсного способу може вживатися замість майбутнього часу, коли мовець категорично впевнений, що дія відбудеться. Аорист у футуральному значенні, на відміну від інших часових форм, дозволяє виразити миттєвість, стигматичність дії: αππωλο,μεθς α;ρα(ειπ како.ν προσοι,σομεν νε,ον παλαιω| (Ευпр) Μ) 78) *ми*

загинемо, якщо додамо нового лиха до попереднього; ἀππῶλο,μην α;ρς(ει; με δη. λει,ψειφ(γυ, ναι (Ευπρ) ζΑлк) 386) я загину (загинув), якщо, жоно, ти мене покинеш.

Діахронний аналіз засвідчує також послідовне зниження питомої ваги граматичних форм аориста, транспонованих у футуральну сферу, оскільки темпоральна нелокалізованість аориста і часова поліфункціональність, яка особливо яскраво проступала у мові часів Гомера, змінюється чіткішою темпоральною параметризацією. Тому зменшується частка граматичних форм аориста, транспонованих у сферу кон'юнктивно-футурального плану.

Як бачимо, транспозиційне використання граматичних часових форм, які належать до діаметрально протилежних (як аорист і футурум) або віддалених (як перфект і футурум) часових площин, впродовж досліджуваного періоду послідовно зменшується. З одного боку, це підтверджує тезу про послідовний і результативний процес “категоріалізації” часових форм, з іншого боку, дозволяє висловити припущення, що механізм транспозиції у давньогрецькій мові, який ґрунтується на видовому протиставленні (оскільки функцію аспектуальної експлікації футуральних форм виконували форми цих часів) бере витoki з догрецького мовного стану видової опозитивності та часової індиферентності.

Поєднання темпоральних і модальних характеристик граматичних форм футурума, з одного боку, та потреба в темпоральній “об’єктивізації” часових форм, однозначного і адекватного сприйняття в темпоральному плані денотативних текстових ситуацій, з іншого боку, вимагають вироблення чіткої темпоральної параметризації. Оскільки тенденція до вивільнення від модальної залежності футуральних граматичних форм так і залишилася функціонально-семантично остаточно не реалізованою, а сфера лінгвістичного функціонування перфектних та аористних форм значно ширша, ніж граматично детермінована, то транспозиційне використання форм перфекта та аориста, незважаючи на тенденцією відчутного зменшення, було актуальним від архаїчної і до класичної доби.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Адомони В.Г. Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики. – Л.: Наука, 1988.
2.Маслов Ю.С. Вопросы сопоставительной аспектологии. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. 3.Ultan R. The nature of future tenses // Working papers on language universals. Stanford University. – California, 1972. – № 8. – P.82-97. 4.Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л.: Наука, 1984. 5.Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. //А.В.Бондарко и др. - СПб.: Наука, 1990. 6.Бондарко А.В. Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация идеи времени. – СПб: Изд-во СПбУ, 1999. 7.Меликова-Толстая С.В. Будущее время в греческом языке //Ученые записки ЛГУ, №156. Серия филологических наук, вып. 15, 1952. – С.219-246. 8.Bakker E. J. Storytelling in the Future: Truth, Time, and Tense in Homeric Epic. – Leiden, 1997. 9.Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. – Strassburg: Trübner, 1913. 10.Meïe A. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков. - М.-Л.: Соцэкгиз, 1938. 11.Armstrong D. The Ancient Greek Aorist as the Aspect of Countable Action // Syntax and Semantics. – New York: Academic, 1981. – Vol. 14: Tense and Aspect. – P.1-12. 12.Delbrück B. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprache. – Strassburg: Trübner, 1897.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- ζΑνακρ) – ζΑνακρε,ων // Antologia lyricae Graecae. – T. 1. – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Επυπρ) ζΑлк) – //Ευπρυπι,δου Τραγω|δι,αι.– Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Επυπρ) Κυκλ) – Κυ,κλωψ //Ευπρυπι,δου Τραγω|δι,αι.– Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Επυπρ) Μ) Μη,δεια //Ευπρυπι,δου Τραγω|δι,αι.– Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
~Нσ) ζΕρ) – ~Нσιο,δου :Εργα και. η με,ραι. – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
~Нσ) Θ) □ ~Нσιο,δου Θεογονι,α – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Θ) – Θουκυδι,δου ~Ιστορι,αι. – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
ζΙλ) – ~Ομη,ρου ζΙλια,φ. – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Ξ) ζΑν) – Ξενοφ/ντοφ Κυ,ρου απνα,βασιφ. – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Πλ) Ευπθ) – Ευпθ,δημοφ //Πλα,τωνοφ Δια,λογοι. – T. 3. – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Σολ) ζΕλ) – Σο,λωνοφ ζΕλεγει,αι // Antologia lyricae Graecae. – T. 2. – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Σοφ) Οιπδ)Τ) – Οιπδ,ι,πουφ Ту,ραννοφ //Σοφοκλε,ουφ Τραγω|δι,αι. – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Σοφ) Φιλ) – Φιλοκτη,τηφ //Σοφοκλε,ουφ Τραγω|δι,αι. – Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Στεσ) □ Στεσι,χοροφ // Antologia lyricae Graecae. – T. 2. □ Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)
Τυрт) □ Τυртаи/οφ // Antologia lyricae Graecae. – T. 1. □ Αθη,να: Εκδ) Παπαδη,μου)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Постановка загальної проблеми. Дослідженню інтертекстуальності художнього тексту, незважаючи на досить широке вивчення цього явища в літературознавстві, в царині лінгвістики до цього часу приділялося недостатньо уваги. Так невирішеними залишаються питання виокремлення конкретних видів інтертексту та визначення їх функцій в художньому дискурсі.

Також потребу вивчення цієї проблеми в лінгвістичному аспекті зумовило визнання беззаперечного впливу інтертекстуальності на здійснення мовної комунікації.

Актуальність дослідження пояснюється зростаючим інтересом лінгвістів до механізмів породження, сприйняття та обробки художньої інформації. Сучасна філологія все частіше звертається до поняття інтертекстуальності з тих пір, як Юлія Крістева [1:4], спираючись на праці Михайла Бахтіна, обґрунтувала новий метод прочитання і інтерпретації текстів – інтертекстуальність. З появою цього поняття у лінгвістичному дискурсі науковці почали поступово визнавати, що жоден текст не може бути створений автономно від всього загалу текстів створеного до нього (див., напр., праці Ю.Лотмана [2], С.Рабо [3], М.Ріффатера [4], Ж.Женетта [5], Н.П'єге-Гро [6], Т.Самуайо [7]).

Метою дослідження є дати визначення поняттю “інтертекст” та окреслити його роль в художньому дискурсі. В рамках цієї роботи ми прагнемо виділити основні види інтертексту та роль інтертексту і його видів у комунікації.

М.Бахтін зазначав, що всі слова є відповіддю на чийсь слова, останні можуть дорівнювати сукупності існуючої літератури: літературні тексти постійно ініціюють діалог як у межах літератури, так і за її межами (хоча науковець використовував для позначення цього явища термін “діалогізм”) [8:259].

М.Бахтін говорить про складний взаємозв'язок тексту і створюваного контексту, в якому реалізується пізнавальна та оцінна думка сприймаючого. Поява одного тексту провокує зустріч двох текстів: готового і тексту, що створюється, і є реакцією на попередній текст. Треба також мати на увазі, що для М.Бахтіна кожен з вище згаданих текстів являється висловленням, так як текст має всі риси притаманні висловленню. Так, Бахтін виділяє три характерні риси висловлення: композиційно-стилістичну єдність, експресивність і адресованість. Сучасна лінгвістика схиляється до того, що висловлення є одиницею комунікації, отже, текст є єдиною ланкою у процесі спілкування між автором і читачем.

Саме під впливом творів Бахтіна Крістева [9:36] визначає текст як транслінгвістичний механізм, що змінює порядок мови, поєднує її з комунікативним мовленням з огляду на прямий зв'язок з різними зовнішніми і співвідносними висловленнями, і дає своє визначення інтертексту: “на перетині горизонтального (тема-адресат) і вертикального (текст-контекст) стрижнів відкривається важливий факт: текст – це перехрещення текстів, в якому прочитується принаймні один інший текст. Бахтін називає ці два стрижні відповідно діалогом і амбівалентністю, хоча не визначає їх чітко.

У “Революції поетичного мовлення” 1974 року Крістева зазначає, що термін інтертекстуальність означає транспозицію однієї чи кількох знакових систем у іншу, а не імітацію чи репродукцію.

Про текст як знак говорить Роман Якобсон: “Багато поетичних особливостей потрібно розглядати не тільки у межах лінгвістики, а й з погляду загальної семіотики.” З його робіт ми

робимо висновок, що текст – це елемент комунікації, повідомлення, адресантом якого є письменник, а адресатом – читач [10:38].

Ролан Барт також говорить про знаковість твору: “Твір у цілому функціонує як знак. Логіка тексту ґрунтується не на розумінні, а на метонімії, відпрацюванні асоціацій взаємоді, перенесень, у ньому знаходить вихід знакова енергія” [11:64].

Твір мистецтва – форма завершена і закрита у своїй досконалості цілковито збалансованого організму, та водночас відкрита можливості бути інтерпретованою найрізноманітнішими способами без небезпеки втратити свою неповторність. Ю.Крістева та Р.Барт протиставляють текст твору як продуктивність кінцевому продукту.

Те, що Барт говорить про “семантичну практику” і про “продуктивність”, також приводить до висновку, що значення – це не даність, а плід нерозміреного процесу, який включає адресанта, адресата і текст, який у інтерпретації Барта є основним діячем.

У “Теорії тексту та інтертекстуальності” Р.Барт пропонує наступне визначення тексту: “текст – це транслінгвістичний апарат, який встановлює мовний порядок, пов’язуючи комунікативне мовлення, яке має на меті пряму передачу інформації, з іншими синхронічними або попередніми висловленнями.” Ідея дистрибуції, транслінгвістичного апарату, відношення тексту з висловленнями природно приводить нас до інтертекстуальності.

Барт вводить в обіг поняття поверхневої та глибинної інтертекстуальності, тобто, відповідно. формальну типологію запозичень і повторень та вивчення численних зв’язків, що утворюються від міжтекстових контактів.

“Текст вимагає, щоб ми ліквідували, або хоча б скоротили дистанцію між письмом і текстом, не намагались екстраполювати усе сильнішу персону читача на твір, а об’єднували читача й письмо в єдину знакову діяльність. Сьогодні школа вчить вже не писати, а читати правильно. Але одна річ читання у розумінні споживання, а зовсім інша – гра із самим текстом. Гра – це сам текст, читач спочатку грає у Текст, а потім він грається Текстом” [12:26].

Ролан Барт зазначає, що джерело референцій – це річ суб’єктивна, кожен читач має свій твір, яким користується як призмою при прочитанні наступних творів. Також лінгвіст зазначає, що сприйняття інтертексту є неодмінно випадковим. Адже якщо встановити норми і моделі прочитання тексту, то можна втратити багатство інтертексту. Барт також відзначає біполярність цього поняття, з одного боку, інтертекстуальність розглядається як процес і/чи об’єкт, а з іншого боку, як феномен письма і/чи феномен прочитання.

Ці основні концепти, які є проявами теорії, узгоджують все з образом навіяним етимологією слова “текст”: полотно; але якщо раніше критика одностайно наголошувала на завершеному “полотні”, сучасна теорія тексту вчиться сприймати полотно у послідовності його елементів, у орнаменті кодів, формул, позначаючи, у середині якого знаходиться тема.

Мішель Ріффатер відділяє інтертекст від інтертекстуальності [13:15]. Інтертекст він характеризує як феномен, що керує прочитанням тексту, його інтерпретацією і як явище протилежне дослівному прочитанню. Продовження, закінчення твору читачем розглядається Ріффатером, як важливий аспект інтертекстуальності. Наявність інтертексту повністю залежить від компетенції та пам’яті читача. Інтертекстуальність – це сприйняття читачем зв’язків між даним твором і іншими, що йому передували чи слідували за ним. Ріффатер залишає питання чи є інтертекст фактом письма, а чи лише читання відкритим.

Ріффатер також говорить про оперативну властивість пам’яті, яка стає механізмом творення означення, яке (на відміну від значення, що відповідає словам з їх невербальними референціями) є результатом відносин між словами тексту і зовнішніми словесними системами, і яке або знаходиться у резерві мови або вже втілюється в літературі. Таким чином

текст перетворюється на сукупність пресупозицій інших текстів, з цього і випливає необхідність розуміти текст виходячи з його інтертексту [4:56].

Мішель Ріффатер наголошує, що аналіз художнього тексту та тексту, що належить до повсякденного спілкування, дуже різняться. Так він зазначає, що можна пояснити специфіку поетичного значення полісемією, тобто співіснуванням різних позначуваних при незмінному позначуваному. Але всі види інтерпретації мають спільну рису. Незалежно від типу тексту критерії інтерпретації залишаються сталими – текст завжди співставляється з дійсністю. Тобто інтерпретація зорієнтована вертикально, поєднуючи позначуюче, позначуване та референт. Однак в поетичних текстах схема може порушуватись, і елементи тексту будуть відхилятися від норми. Нажаль, звернення до реальності не дозволяє, по-перше, визначити в чому семантика поеми відрізняється від семантики непоетичного висловлення. У другому випадку вимір розбіжностей не пояснює, як трапляється так, що читач ці розбіжності приймає, терпить перехід від суто договірних знаків мови до іншої домовленості властивій поемі. В обох випадках звернення до реальності ізольовує одні значення від інших, кожне з яких сприймається як відношення між складовою тексту і чимось зовнішнім по відношенню до нього, замість того, щоб вважати їх поєднання інтратекстуальним.

Жерар Женетт [5:11] визначає інтертекст, як результативну присутність одного тексту в іншому. Але він відокремлює інтертекстуальність від гіпертекстуальності (коли текст може походити від зовнішнього тексту і приймати форму пародії чи пастіша). Сукупність категорій, з яких постає кожен текст, Женетт називає транстекстуальністю і виділяє п'ять її типів:

- 1) інтертекст – передбачає співучасть двох або більше текстів (досягається цитуванням, плагіатом, алюзією)
- 2) паратекст – менш експліцитний, входить до єдності сформованої літературним твором: заголовок, підзаголовок, передмова та інше.
- 3) метатекст – є коментарем, який поєднує текст з текстом, про який він говорить.
- 4) гіпертекст – текст, що походить від іншого тексту, але не містить елементів самого тексту; є предметом палімпсесту.
- 5) архітекст – визначає видовий/загальний статус тексту.

Жерар Женетт виділяє два типи інтертекстуальних відносин: відносини засновані на взаємній присутності двох або більше текстів, та відносини засновані на походженні [14:24].

Відносини засновані на співіснуванні двох текстів Жерар Женетт називає категорією інтертекстуальності, а походження одного тексту від іншого він називає категорією гіпертекстуальності. На відміну від присутності одного тексту в іншому, що представляє бібліотечну присутність горизонтально, гіпертекстуальність її представляє вертикально.

В своїй статті “Текст у тексті” Лотман [2:3] вказує на те, що тексти виконують принаймні дві основні функції: адекватну передачу знань і народження нових смислів. Перша функція найкраще використовується, якщо найповніше збігаються коди того, хто говорить, і слухача і, відповідно, якщо однозначність тексту максимальна. Щодо другої функції – творення нових смислів, то текст перестає бути пасивною ланкою передачі деякої константної інформації між входом (відправник) і виходом (одержувач).

Лотман дає визначення тексту: це механізм, утворений як система різних семіотичних просторів, у континуумі яких циркулює деяке вихідне повідомлення. І автор додає, що прагматика – це аспект роботи тексту, оскільки механізм роботи тексту передбачає якесь введення у нього чого-небудь ззовні. Чи буде це “ззовні” – інший текст чи читач (який теж “інший текст”), чи культурний контекст, він потрібний для того, щоб потенційна можливість генерування нових смислів, що полягає в іманентній структурі тексту, перетворилась на реальність. В результаті такої комунікації виникають прагматичні відношення – відношення

між текстом і людиною. Адже текст, як генератор смислу, механізм, що мислить, аби бути залученим до роботи, потребує співрозмовника.

Також вчений підкреслює, що введення зовнішнього тексту в іманентний світ даного тексту дуже важливе. З одного боку, у структурному смисловому полі тексту зовнішній текст трансформується, утворюючи нове повідомлення. Складність та багаторівневність компонентів, що беруть участь у текстовій взаємодії, призводить до непередбачуваності тієї трансформації, якій піддається введений текст. Але, з іншого боку, трансформується не лише введений текст – змінюється вся семіотична ситуація всередині того текстового світу, до якого його вводять. Введення чужого семіосизу, який перебуває в стані неперекладності, до “материнського” тексту приводить його у стан збудження: предмет уваги переноситься з повідомлення на мову як таку, і виявляється явна кодова неоднорідність самого “материнського” тексту.

У цих умовах зовнішні текстові вторгнення у культуру, що розглядається як великий текст, приводять не тільки до адаптації зовнішніх повідомлень і введення їх у пам'ять культури, а й є стимулами її саморозвитку, що дає непередбачувані результати.

З вище сказаного стає зрозумілим, що питання інтертекстуальності тісно пов'язане з проблемою відношення тексту до культурного контексту. Лотман у статті “Текст у тексті” пише: культура – це не хаотичне накопичення текстів, а складна, ієрархічно організована система, яка працює. Проте її складність стосовно осі “однорідність/ неоднорідність” така, що будь-який текст неминуче постає мінімально у двох перспективах, як включений до двох типів контекстів. З одного погляду, він виступає як однорідний з іншими текстами, з іншого, – як такий, що випадає з ряду, “дивний” і “незрозумілий”. У першому випадку він буде розміщуватись на синтагматичній, у другому – на риторичній осі. Співрозташування текстів із семіотично неоднорідним йому рядом творить риторичний ефект. Змісто-творчі процеси відбуваються як завдяки взаємодії між семіотично різнорідними і тими, які перебувають у зв'язку взаємної неперекладності пластами тексту, так і внаслідок складних смислових конфліктів між текстом та чужим для нього контекстом. Такою ж мірою, якою художній текст тяжіє до поліглотизму, художній (і культурний взагалі) контекст не може бути багатомовним.

“Текст у тексті” – це особлива риторична побудова, в якій відмінність у закодованості різних частин тексту стає виявленим чинником авторської побудови і читацького сприйняття тексту. Перемикання із однієї системи семіотичного усвідомлення тексту в іншу на якійсь внутрішній структурній межі стає у цьому випадку основою генерування смислу. Така побудова насамперед загострює момент гри у тексті: з позиції іншого способу кодування, текст набуває рис підвищеної умовності, відзначається його грайливий характер, іронічний, пародійний, театралізований тощо зміст. Водночас відзначається роль меж тексту, як зовнішніх, що відділяють його від не-тексту, так і внутрішніх, що розділяють ділянки різної кодованості. Дана ситуація провокує гру на зіставленні “реального-умовного”, яка є характерною для будь-якої ситуації “текст у тексті”.

Важливим питанням залишається також визначення видів інтертексту. Найчастіше до різновидів інтертексту лінгвісти відносять цитату, алюзію, референцію та плагіат.

Р.Барт поєднував інтертекстуальність в першу чергу з цитуванням, адже воно робить очевидним входження одного тексту до іншого, і зазначав, що текст – це полотно зіткане з цитат [11:54].

Женетт називає цитування серед найбільш експліцитних форм інтертекстуальності, серед менш експліцитних – плагіат, хоча плагіат теж залишає текст незмінним, а серед найменш експліцитних – алюзію [14:27].

Як вид інтертексту Жерар Женете також виділяє бурлескну травестію, під цим він розуміє переписування твору в низькому стилі зі збереженням сюжету твору. А в східній

лінгвістичній традиції прийнято вирізняти бурлеск і травестію як два автономних види, і найчастіше серед прикладів цих видів називають поетичні твори.

Частиною складної гри, що встановлює зв'язки між фантазією та реальністю Н.П'єге-Гро називає референцію. Автор "Вступу до інтертекстуальності" говорить, що референція як і цитата є експліцитною формою інтертекстуальності, але референція, на відміну від цитати, не наводить текст, до якого відсилає [6:48].

Висновки. Текст за своїм призначенням і структурою потребує участі адресата. Читач має завершувати текст у чотирьох основних напрямках: схожість, послідовність дій, символічна логіка та загальне значення твору. З цього можна зробити висновок, що читання – це продуктивна співдія між текстом і читачем.

Читачеві часто доводиться розшифровувати символічну мову адресованого йому твору. І саме читач має встановити повний зміст твору. Читач створює своє сприйняття, спираючись на текст та культурний контекст. Адресат, щоб зрозуміти висловлення, повинен дізнатися про задум, намір автора. Хоча читач нерідко здійснює переоцінку персонажів, і навіть являється співучасником розвитку фабули.

Отже, лінгвісти вважають інтертекстуальність певною стратегією створення тексту, яка залучає до творчого процесу культурну компетенцію читача, а саме використовує його пам'ять та знання. Інтертекст залучає читача до активного творення тексту, до відтворення закладеного автором змісту чи до вилучення додаткового значення, що виникає при кожному новому прочитанні тексту під впливом свідомості читача. Автор може грати на інтертекстуальній компетенції своїх читачів і використовувати цитату, алюзію, референцію, плагіат та інші види інтертексту для активізації міжтекстових зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1.Kristeva J. *Sémiotikè, Recherches pour une sémanalyse*. – P.: Seuil, 1969. 2.Лотман Ю.М. Текст в тексте//Труды по знаковым системам. – 1981 – №14. С.3-19. 3.Rabau S. *L'Intertextualité*. – P.: GF Flammarion, 2002. 4.Riffaterre M. *La production du texte*. – P.: Seuil, 1979. 5.Genette G. *L'introduction à l'architexte*. – P.: Le Seuil, 1979. 6.Piégy-Gros N. *Introduction à l'Intertextualité*. – P.: Dunod, 1996. 7.Samoyault T. *L'Intertextualité: Mémoire de la littérature*. – P.: Nathan Université, 2004. 8.Бахтин М.М. *Эстетика словесного творчества*. – М.: Искусство, 1986. 9.Kristeva J. *La Révolution du langage poétique*. – P.: Seuil, 1974. 10.Jakobson R. *Linguistics and Poetics*. – Cambridge.: MIT Press, 1960. 11.Barthes R. *Théorie du texte et intertextualité*. – P.: Encyclopedia Universalis, 1973. 12.Barthes R. *Le bruissement de la langue*. – P.: Seuil, 1984. 13.Riffaterre M. *La Trace de l'Intertexte*//La Pensée – 1980 – №215. 14.Genette G. *Palimpsestes*. – P.: Seuil, 1982.

КАЛАЧОВА М.О.

Київський національний лінгвістичний університет

РОЛЬ НОВОТВОРІВ У ВІДОБРАЖЕННІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ТРИЛОГІЇ МОРІСА ДРЮОНА «LA FIN DES HOMMES»

Вивчення новотворів є актуальною проблемою стилістики художнього тексту. Недивлячись на те, що дослідження новотворів, як лексичного явища почалося давно, деякі їх аспекти залишаються поза увагою дослідників і заслуговують детального вивчення. Значний інтерес становить розкриття семантичної природи та особливостей функціонування новотворів конкретних авторів, що збагачує будь-яку мову. Створення авторами художніх творів нових слів за тими чи іншими моделями, зміна семантики чи стилістичного забарвлення існуючих у мові лексем, можна розцінювати як спроби письменника заповнити існуючі у мові лакуни. У випадку, коли номінації деяких понять відсутні у мовній картині певної нації, автор сам творить на основі існуючих словотвірних моделей одиниці, які виконують номінуючу функцію. **Актуальність дослідження** не викликає сумніву, оскільки індивідуально-авторські новотвори – важливий елемент художнього твору. В них

виявляється індивідуальність автора. Коли говорять про місце письменника в історії національної мови, насамперед, мають на увазі взаємозв'язок між загальнонародною мовою і мовою його творів. З одного боку, загальновживана мова є основою, будівельним матеріалом творчості письменника, а з другого – талановитий майстер збагачує літературну мову новими значеннями чи відтінками значень слів, новими словосполученнями.

Об'єктом дослідження є новотвори та okazіоналізми, створені Морісом Дрюоном у трилогії «*La fin des hommes*».

Предметом дослідження є способи творення та семантизації новотворів, їх стилістичні властивості та функції в тексті трилогії.

Мета дослідження полягає в тому, щоб дати комплексну картину функціонування новотворів у трилогії М.Дрюона «*La fin des hommes*», а саме в тому, щоб виявити й систематизувати новотвори М. Дрюона, вживані в трилогії «*La fin des hommes*», описати значення та стилістичні функції новотворів, з'ясувати засоби та моделі, які використовує автор у творенні нових слів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше вивчено й описано функціонування авторських новотворів М.Дрюона.

Авторські новотвори і okazіоналізми – це мовні індивідуально-стилістичні явища, які створюються автором для виразу змісту, необхідного в даному контексті. Вони виконують стилістичну функцію для номінації тих понять, які необхідні для передачі індивідуально-авторської картини світу.

Розмежування понять авторських неологізмів та okazіоналізмів нам видається істотним, оскільки дозволяє вирізнити дві відмінні за своєю природою групи лексичних новотворів. Так, Р.Ю.Намітокова виділяє: «1) авторські неологізми, точніше, авторські новотвори створювані в мовленні (частіше письмовому) навмисно, з певною метою – художньо-стилістичною чи науковою, і 2) не-авторські новотвори, створювані в розмовному мовленні скоріше для одномоментних, практичних цілей спілкування, слова на мить, *ad hoc*.» [1:12].

На нашу думку, okazіоналізмами слід називати новотвори другого типу, що підтверджує внутрішня форма терміна: «okazіоналізм – від лат. *occasionalis* – випадковий» [2:165]. Okazіоналізм створюється спонтанно під час невимушеного мовлення як одномоментний допоміжний засіб на позначення певного об'єкта, якщо цей об'єкт не має в мові своєї назви або якщо ця назва не спала на думку мовцеві (авторові художнього твору). Okazіоналізм не претендує на те, щоб стати постійною назвою об'єкта і увійти в лексичну систему мови.

Нові слова створюються, передусім, за законами словотвору з використанням вже існуючих слів. Поповнення словника проходить також за рахунок запозичень з інших мов. Велика частина okazіоналізмів представлена лексико-семантичними новотворами, які виникають в результаті зміни значення вже давно існуючих слів.

Аналогічно до лексичного новотвору семантичні новотвори поділяються на загальножанрові, тобто мовні, та авторські, тобто мовленнєві. Набагато більше у трилогії зустрічається авторських семантичних неологізмів, тобто таких загальномовних слів, яким нове значення приписується автором у конкретному контексті, а саме у передачі мегаконцепту ДЕГРАДАЦІЯ.

Новотвори, які створюються автором у процесі написання художнього тексту, в жодному разі не можна вважати спонтанним новотвором на позначення нових чи непоіменованих понять. У кожному випадку це є акт свідомої мовної і літературної творчості автора, в результаті якого виникає не тільки нове слово для позначення нового поняття, а й у свідомості читача закріплюється останнє. Таке слово може використовуватися багаторазово

по всьому текстовому простору. Сюди належать усі випадки, коли автор у художньому тексті створює і саме поняття, і його назву-неологізм.

Художні okazіоналізми «створюються для обслуговування певної художньої мовленнєвої ситуації» і основною функцією їх є «створення особливого експресивного заряду на заданому відрізку тексту» [3:4-5]. У нашому випадку – мовленнєва ситуація це опис найстарішого представника родини Шудлерів, а особливий експресивний заряд – це сарказм, з яким автор дає опис персонажа: «*De même qu'il y a des enfants prodiges qui jouent mal du Schumann à sept ans, il était le vieillard prodige qui ne se rappelait plus les événements de la semaine, mais à qui on faisait bredouiller qu'il avait aperçu Talleyrand*» (*Les grandes familles* p.179). Прикладом художнього okazіоналізму тут може слугувати такий вислів як *vieillard prodige*. У цьому фрагменті М.Дрюон вводить okazіоналізм *vieillard prodige* при описі Зігфріда Шудлера, за аналогією з вживаним у французькій мові: *enfant prodige* (дитина-вундеркінд) зі значенням: *exceptionnellement doué pour son âge*. Контрастність цього okazіоналізму щодо нормативних лексем, його новизна, свіжість, випадковість надають контексту особливої виразності. Okazіонально утворені номінації осіб, в нашому випадку *le vieillard prodige* (стариган вундеркінд), зумовлені не стільки екстралінгвістичними, скільки внутрішньомовними факторами. Це насамперед авторське прагнення якнайточніше і найвиразніше передати своє ставлення до персонажа. Він нічого в житті не зробив найвидатнішого, ніж бачив пера Франції Талейрана. М.Дрюон підкреслює цим його нікчемність. Семантичні особливості okazіонально утвореної номінації персонажу впливають на характер породжуваної ними мовленнєвої експресії: вона сприяє створенню сатиричного ефекту.

Okazіональні номінації є дієвим засобом створення актуалізованих контекстів, але й контексти, у свою чергу, виступають тією канвою, на якій виявляється специфічна, незвична природа, okazіональний характер індивідуально-авторських новотворів: “поза контекстом семантика індивідуально-авторських новотворів сприймається читачем (адресатом) лише поверхово, дорівнює, як правило, сумі значень їхніх структурних компонентів. Декодувати приховану в okazіоналізмах інформацію, встановити справжнє їх значення читач (адресат) може лише в процесі комунікативних актів” [4:31].

Щодо новотворів, створених М.Дрюоном, вони побудовані за двома моделями:

1. Зміною семантичного поля слова чи декількох слів;
2. Нетиповим сполученням лексичних одиниць.

За першою моделлю створенні такі новотвори як: *sadique de l'argent, s'encanailler, croupe houleuse*.

У прикладі: «*Tu comprends, c'est un sadique de l'argent ce qui lui plait, c'est qu'on lui demande, c'est qu'on soit gêné de lui demander*», вислів *sadique de l'argent* де семантичне поле іменника *sadique*, який зазвичай позначає «*personne qui obtient le plaisir par la souffrance infligée à l'objet de désir*» пов'язано з лексемою *argent*, що дає такий новотвір як *sadique d'argent* (грошовий садист). Тобто людина отримує задоволення від того, що в неї просять грошей, від того, що людям незручно просити в нього. Цим М.Дрюон хотів наголосити на деградації нравів тогочасного французького суспільства. Для передачі концепта ДЕГРАДАЦІЯ СВІДОМОСТІ він вдається до використання такого новотвору як *sadique d'argent*.

Другий приклад – це дієслово *s'encanailler*, яке у французькій мові вживається зі значенням «*fréquenter des gens vulgaires de mœurs douteuses*», у трилогії набуває значення *змішуватись з біднотою* («*La canaille pour lui c'était la pauvreté*»). Іменник *canaille* і утворене від нього дієслово *s'encanailler* належать до розмовного ближче до фамільярного стилю мовлення. Використання ж їх М. Дрюоном зі зміною значення (біднота), дає змогу читачеві відчувати зверхнє ставлення еліти Франції до народу.

У фрагменті «*La mère Lachaume se remit en marche, la poitrine ballottante, la croupe houleuse*» (*Les grandes familles* p. 24) М.Дрюон вдається до двох новотворів: *la poitrine ballottante* та *la croupe houleuse*. Щодо першого, то М.Дрюон утворює новий прикметник *ballottante* від іменника *ballotement* (трясіння), що, разом з іменником *la poitrine* дає таке словосполучення, як *la poitrine ballottante* (*груди, які гойдаються, розхитуються*). Щодо вислову *croupe houleuse*, то в ньому спостерігається зміна семантичного поля прикметника *houleuse*. З вислову *mer houleuse* – зі значенням *mer agitée par la houle* Моріс Дрюон утворює такий новотвір як, *croupe houleuse*, порівнюючи стегна матері Симона Лапшом з морем, що хвилюється та штормить. Цей приклад є дуже красномовним щодо манери опису М.Дрюоном портретів персонажів. Він вдається до таких епітетів, які несуть на собі негативне семантичне забарвлення. Навіть описи персонажів підпорядковуються мегаконцепту трилогії ДЕГРАДАЦІЯ.

Неологізми, приведені вище, відносяться, на нашу думку, до групи експресивно-образних новотворів. Створення в мовленні експресивно-образних новотворів – це спосіб вираження того, що важко виражається, і спосіб позначити те, для чого не існує в нормі прямого позначення, при цьому виразити і позначити, не збільшуючи словник одиниць вираження. Експресивно-образний компонент значення слова виникає як наслідок нетрадиційності номінації поняття.

За іншою моделлю створені такі авторські новотвори, як: *prénom de mamelle, garçon d'avenir*. В описі французького поета Сюлі Прюдома М.Дрюон використовує вислів *prénom de mamelle*, звертаючи увагу на його ім'я – Сюлі. Тут Моріс Дрюон, ймовірно, натякає на те, що Сюлі Прюдом (*Sully Prudhomme*) мав ім'я схоже на прізвище міністра короля Генріха IV Максимільєна Сюлі, який був знаменитим тим, що говорив: «*Labourage et pâturage sont les deux mamelles de la France*». Це один з прикладів інтертекстуальності, яка широко використана у трилогії М.Дрюона. Цей новотвір можна віднести до експресивно-стильових новотворів. Велику роль в їх вживанні відіграє стилістичний “конфлікт” слова з контекстом. Говорячи про знаного французького поета, Сюлі Прюдома, М.Дрюон використовує такий новотвір, як *prénom de mamelle* (соскове прізвище). Тобто, експресивним може буде високе слово в розмовному стилі, розмовне – в одному ряді з високими словами, високе або знижене в нейтральному контексті, стилістично забарвлене в нейтральному.

У оказіональному словосполученні *garçon d'avenir* М.Дрюон об'єднує іменник *garçon* з іменником *avenir*, що набуває значення прикметника і це об'єднання утворює словосполучення *garçon d'avenir* (хлопчик майбутнього). Це словосполучення використовується на початку трилогії для опису героя, який проходить повз всю трилогію. М.Дрюон, ймовірно, надавав цьому вислову значення «хлопець, який багато чого зробить в майбутньому, але на даний момент його час ще не прийшов». Дійсно персонаж, якого М.Дрюон охарактеризував як *garçon d'avenir* (хлопчик майбутнього), дійсно проходить через усю трилогію. Він має майбутнє, але яке воно? Воно повне суперечностей, конфліктів, зрад.

Garçon d'avenir (хлопчик майбутнього) слід кваліфікувати як таке, що відноситься до емоційно-оцінювального новотвору, який виділяється у мовленні своєрідністю значення. Використання одиниць з яскравими семами суб'єктивної оцінки, високого ступеня, високої інтенсивності тощо у силу незвичайності, нетривіальності і відображення цими семами ознак реальних денотатів завжди уявляється експресивним.

Ми охарактеризували тільки деякі мовні особливості мовлення письменника, однак із них видно, що мова трилогії М.Дрюона – це рухлива, динамічна система, в якій відображаються уподобання, світобачення і індивідуально-авторська картина світу письменника.

Отже, автор в залежності від художньої мети, в нашому випадку, створення концептосфери тексту з мегаконцептом ДЕГРАДАЦІЯ, може на свій розсуд штучно змінювати в тексті не тільки лексичне значення загальнонародного франкомовного слова, але і його стилістичне забарвлення. Надання слову контекстуального стилістичного забарвлення характерне для художньої літератури взагалі і притаманно М.Дрюону зокрема.

Новотвори продукуються з наявних у системі мови словотвірних ресурсів, часто з порушенням законів нормативно-системного словотворення. При цьому порушення структурно-семантичної моделі слів надає новотворам та оказіоналізмам новизни і непередбачуваності, які слугують засобом експресії. Вони змінюють мовні стереотипи, актуалізують їх семантику і активізують увагу читача.

Отже індивідуально-авторська картина світу відбивається в художньому тексті через створену автором концептосферу тексту, до якої входять загальні уявлення, власні авторські концепти, створені на основі вже існуючих понять, та новотвори автора.

Однак виразні можливості новотворів цим не вичерпуються, що вимагає в майбутньому більш докладного вивчення цього мовного явища.

ЛІТЕРАТУРА

1.Намитокова Р.Ю. Оказиональная ономастика и ономастические окказионализмы // Эволюция семантических и функциональных свойств русской лексики. – М., 1987. – С.119-128. 2.Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. 3.Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики. – К.: Наук. думка, 1990. 4.Колоіз Ж.В. Лексичні окказіоналізми як засіб створення актуалізованого контексту // Рідний край. Науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах.– 2002. – №1(6).

КАЛЬЧЕНКО Г.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНА СТРУКТУРА ЕКОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Поняття “прагматика” в сучасній науці розглядається дуже широко. Дж.Ліч порівнював розвиток прагматики з процесом колонізації, який став останньою стадією поступового перетворення лінгвістики з вузької дисципліни, яка вивчає фізичні характеристики мови, на більш широку, яка розглядає мову як поєднання форми, значення і контексту [5:168]. Група французьких вчених, серед них Мьошлер, Ребуль та інші, об'єднала під егідою прагматики лінгвістичні аспекти комунікації: семантику і синтаксис – і нелінгвістичні принципи реалізації дискурсу та контексту як референтної ситуації. Нелінгвістичні аспекти повинні, на їхню думку, стати об'єктом аналізу теорії реалізації, а лінгвістичні – теорії компетенції, увібравши в себе психо- та соціолінгвістику [26:35].

Очевидною є тенденція сучасної прагматики до зближення із загальною комунікативною теорією, до доповнення її даними інших антропологічних наук. Л.М.Мінкін підкреслює: “Розвиток прагматики вийшов за межі інтегрованого з семантикою та синтаксисом розділу загальної семіотики; прагматика перетворилася на загальну теорію комунікації, яка передбачає, що інтерпретація вербальної комунікації буде неповною, якщо вона базується тільки на окремих фактах і висловлюваннях, які відомі партнерам по спілкуванню” [8:21].

Формування прагматики як галузі семіотики, яка вивчає відношення суб'єктів, які сприймають і використовують в процесах комунікації певну знакову систему, до самої знакової системи, відбувалося у безпосередньому зв'язку з теорією мовленнєвих актів [20:174]. Американський логік, засновник прагматизму Ч.Пірс розглядав мислення як засіб пристосування індивіда до оточення з метою досягнення успіху, пізнавальні процеси – як засіб задоволення суб'єктивних інтересів індивіда. Саме Пірс заклав основи прагматики, усвідомивши важливість взаємодії суб'єктів практичної та комунікативної діяльності в

процесі семіозису. Семіозис став розглядатися як комунікативна діяльність знакового засобу та суб'єкта, що сприймає знак. Пірс ввів тріаду семіозису: знаковий засіб, об'єкт, який позначається, та інтерпретанту.

Інтерпретантою він вважав дію на інтерпретатора в процесі семіозису різних факторів – емоцій, логічних міркувань, поведінки, енергетики і т.і. Така дія фіксувалася як значення, але особливе, віднесене тільки до наслідку, практичного результату, які сприяють успішності, ефективності спілкування. Пірс твердив, що інтерпретанта знаку коріниться у навичку, тобто у здатності реагувати під впливом знакового засобу на відсутній об'єкт.

Слідом за Пірсом та Вітгенштейном, американський філософ Морріс розглядав значення у нерозривному зв'язку з умовами його вживання (контекстом, ситуацією, цілями учасників комунікації і т.д.). На відміну від Пірса, Морріс постулював п'ятикомпонентну структуру семіозису комунікативної ситуації: знак, інтерпретанта, інтерпретатор, сигніфікат і денотат [11:39]. На думку дослідника, прагматика розглядала знаки у відношенні до інтерпретатора, твердження, важливість якого прокоментував Р.Монтегю, зазначивши, що в наведеній теорії увага приділяється як тим, хто використовує лінгвістичні вирази, так і можливим ситуаціям функціонування останніх [10:223].

Важливим у семіотико-прагматичній концепції Морріса є вивчення потенціальної інтерсуб'єктивності будь-якого знаку, як основного засобу розвитку особистості та соціальної інтеграції [11:70-76]. Таким чином, у семіозисі реалізується інтерактивність особистостей на основі знакових засобів. “Прагматика рухається назустріч семантиці, і отже збагачує наші знання про смисловий і функціональний потенціал мовних одиниць...” [7:6].

Прагматичне значення висловлювань залишається незрозумілим поза його інформативним (семантичним) змістом, який залежить від граматичної (синтаксичної) структури [9:6].

Застосована до тексту, сфера прагматики орієнтується на вивчення суб'єктивної ситуації створення тексту як одночасного акту поведінки автора у співвіднесенні з об'єктом, який сприймає, і модель якого закладена суб'єктом автора [14:144-154].

Серед напрямів прагматики слід назвати лінгвопрагматику, соціопрагматику, яка вивчає проблеми соціокультурної взаємодії, “соціолінгвістичної поведінки індивіда” [27]; а також когнітивну прагматику, основні положення якої сформулював Т. ван Дейк: “фундамент, на якому побудовані прагматичні теорії, є, з одного боку, концептуальним, і виявляється в загальному аналізі діяльності та взаємодії, з іншого, – емпіричним, (вивчення психологічних і соціальних особливостей породження і сприйняття мовлення в процесі комунікації)” [4:12].

Сучасна когнітивна прагматика, названа Дж.Каспером “метапрагматикою”, намагається пояснити природу дискурсу через фрагменти концептуальних систем комунікантів: моделі ситуації, суперструктури, установки, фрейми інтерпретації, сценарії - і такі феномени когніції, як уявлення, бажання, норми, оцінки, погляди, фонові знання і т.д.

В останній третині XX століття активізувалися психолінгвістичні дослідження в ракурсі функціональної прагматики. Її засновники Й.Ребайн і К.Еліх створили власну школу, мета якої – вивчення різних аспектів усного розмовного мовлення, його експериментальне дослідження з точки зору соціальних ситуацій, в яких воно використовується. Ця галузь прагматики є теорією функціонально-прагматичного аналізу дискурсу, об'єктом даної теорії є укорінені зразки мовленнєвого вчинку, які входять до систематично організованої загальної конфігурації поведінки, яка має внутрішню структуру [13:142-143].

Функціональна прагматика активно використовує поняття “текст”, розглядаючи його як матеріалізацію мовленнєвого вчинку в загальномовленнєвій ситуації, поряд з відповідною рецептивною дією слухача, і таким чином залучає усну репрезентацію до кола текстів. Основними результатами функціональної прагматики є експериментальні дослідження

дискурсів різних типів (лікар/пацієнт, вчитель/учень; дитячий, юридичний, екологічний та інші дискурси).

Сучасна функціональна прагматика інтегрує для вивчення конкретної соціально-мовленнєвої ситуації різні типи прагматик і потенціал психолінгвістики. Сучасна лінгвістична прагматика не може обмежуватися тільки мовою і мовленням, вона обов'язково повинна звертатися до психологічних, соціальних, політичних, культурних та інших факторів комунікативної взаємодії. Перерахуємо найважливіші орієнтири сучасної прагматики, спираючись на чотири дослідницькі позиції даної галузі, запропоновані Н.Д.Арутюновою [1:390].

З позиції адресанта лінгвопрагматика досліджує його мотиви, наміри, інтенції, видимі та приховані, які обумовлюють ілокутивний тип спілкування і маніфестується в певних мовленнєвих одиницях, наприклад, в перформативах. Ейгер і Шевченко розглядають мотив як відправний момент формування інтенції мовленнєвих актів, те, що підштовхує людину до певних дій та вчинків і спрямовує її мовленнєву діяльність. Мотив визначає інтенцію – бажання досягнути немовленнєвого ефекту і вжити з цією метою певних мовленнєвих дій [18:11-12].

Інтенція зумовлює мовленнєві стратегії адресанта і його мовленнєву тактику. Стратегії закладені не тільки в комунікативній компетенції адресанта, але і в оцінюванні ним компетенції адресата, що зумовлює тактику здійснення комунікації, побудови тексту. Дослідження і типологізація комунікативних стратегій пов'язані перш за все з виділенням Грайсом у 1967 році чотирьох кооперативних принципів-максим мовленнєвої поведінки адресанта (кількості, якості, відношення та способу мовлення) [23:45-46].

З цими принципами Д. Франк пов'язує оптимальну інтерпретацію мовлення слухачем і прогнозування такої інтерпретації мовцем. Сучасна неориторика пов'язана з теорією і практикою комунікації і має виключно прагматичну орієнтацію, яка виходить із ефективності мовлення адресанта [2:37-83]. Ефективність спілкування визначають також постулати чесності та мотивованості [3], ввічливості, збереження лиця [25; 21], раціональності, пом'якшення і т.д.

З позицією адресанта пов'язані також проблеми непрямих значень висловлень (натяк, евфемізм); пресупозицій та імплікатур мовця, його характеристики як інформаційного, психологічного, соціального і т.ін. феномена; його оцінок співрозмовника та висловлення, співвіднесеності того, що повідомляється, з реальністю і т.д.

Одним з прагматичних аспектів позиції адресанта є вивчення його інтерпретаційної сутності. Т.М.Дридзе виділяє дві прагматики – мовця та реципієнта, і вважає, що “комунікатор, який створює текст, водночас є інтерпретатором як власного тексту, так і безлічі різноманітних текстів, що він їх тлумачить в дусі часу, ситуації, певного мовного контексту, певної мовної системи і т.ін.” [6:35]. Інтерпретаційна сутність адресанта полягає в тому, що, створюючи текст, повідомлення, він інтерпретує його відповідно до прочитаного або почутого, вступаючи в діалогічні відносини з чужим словом.

Інша дослідницька позиція лінгвопрагматики – адресат. Ця позиція обумовлює вивчення перлокутивного ефекту або реакції адресата, створення їх типології, аналіз комунікативної компетенції реципієнта, знання ним правил виділення смислів, пресупозицій, евристичної активності інтерпретатора і т.д. фактор адресата є домінантою багатьох прагмалінгвістичних досліджень, які розглядають його як прояв індивідуально-конкретної, реальної сутності, поряд з лінгвістичною сутністю. Прагмалінгвістика пов'язує проблему адресата з поняттям інтерпретанти, яка розглядається в трьох аспектах: як інтерпретація, яка проявляється безпосередньо в процесі комунікації, як вплив тексту на інтерпретатора після осмислення, або як вплив, який викликає зміну навичок поведінки [24:96].

Третя позиція – інтерактивність комунікантів – орієнтована на вивчення форм мовленнєвої взаємодії, різних її аспектів: соціального, психологічного, етикетного, особистісного і т.д. інтерактивність, діалогічність мають глибоке психологічне і прагматичне підґрунтя. Людина природно має схильність до діалогу, що протиставляється егоцентризму, монологічності самовираження людини [19:33]. В процесі породження мовлення люди використовують елементи встановлення контакту, прагнуть проникнути в психологію, цілі співрозмовника, що зумовлене власними цілями та діалогічною етнокультурою [15; 12]. Прагматичне прагнення бути зрозумілим трансформується в когнітивну стратегію зрозуміти того, хто має зрозуміти тебе.

Однією з найактуальніших проблем прагматики в цьому аспекті є вивчення мітигації. Мітигація означає широкий спектр зумовлених метапрагматичними стимулами комунікативних стратегій, які дозволяють мовцю підвищити ефективність своїх мовленнєвих дій; одну з форм управління дискурсом [16:5]. Мітигація здійснюється мовцем в інтерактивному процесі у співвідношенні з адресатом, і отже є комунікативно-стратегічним прилаштування їх один до одного. К.Кэффи виділяє дві функції мітигації: інструментальну та емотивну, – перша забезпечує успішність комунікативних дій, друга регулює емоційну дистанцію і створює психологічний комфорт у спілкуванні [22:883].

Четверта позиція лінгвопрагматичних досліджень орієнтована на ситуацію спілкування. З цією метою аналізуються проблеми референції висловлювань, їх просторово-часовий дейксис, вплив комунікативної ситуації на тематику і форми висловлювань, контекстуальний вплив.

Процес побудови екологічного дискурсу формується відповідно до потреб, прагнень і цілей людини чи певних груп, які його здійснюють. Прагматичним завданням дискурсу є передавання актуального повідомлення від адресата до адресанта. При цьому виділяють об'єкти, що перебувають у “фокусі” комунікативної дії та на її “периферії”. Об'єкти у “фокусі” аналізуються людиною свідомо, а “периферійні” подаються як реальність, яка існує незалежно від бажання мовця, і яку необхідно окреслити. Інформаційне подання об'єктів у фокусі сприяє їх збереженню у довготривалій пам'яті, вони краще закріплені, ніж об'єкти, сприйняття яких відбувається в той самий час, але перебувають вони поза фокусом.

На думку Т.ван Дейка, центром фокусу може бути як сам об'єкт, так і його властивість або відношення між різними об'єктами. Процес фокусизації може ґрунтуватися на збігові або схожості об'єктів (предметів чи властивостей) або ж на їхньому контрасті.

Нині поняття прагматичного фокусу найповніше досліджене в роботах ван Дейка. Під прагматичним фокусом він розуміє акт відбору інформації, що передається, критерієм для якого є успішність та ефективність комунікації, а також взаємодії учасників мовленнєвого акту. Дослідник пов'язує поняття фокусу з поняттям уваги та зацікавленості, і підкреслює, що у прагматичному фокусі перебувають багато чинників або думок, які мають безпосереднє відношення до контексту даної комунікації.

Утворення прагматичного фокусу має специфічні риси під час його реалізації в мовленнєвому акті чи у письмовому тексті. У мовленнєвому акті обидва учасники, як правило, включені до ситуації спілкування, в той час як у письмовому вираженні адресат передбачуваний, а сприйняття відстрочене, що робить неможливим безпосередній контакт.

Мета комунікації, формою вираження якої є текст, а основним провідником – використання стилістичних засобів мови, в тому числі специфіка сюжетно-композиційної побудовимовного твору, – це досягнення певної прагматичної настанови. Отже, для письмової комунікації можна запропонувати таке визначення прагматичного фокусу: це прагмасемантична категорія дискурсу, в основі якої лежить акт відбору, спрямований на виділення найнеобхіднішої, найновішої інформації для контексту цієї комунікації, релевантність якої визначається у межах тієї чи іншої прагматичної настанови.

Серед характерних ознак прагматичного фокусу, які впливають із його ролі в дискурсі, такі:

1. Прагматичний фокус відображає найзагальніші та найістотніші ознаки дискурсу і утворює своєрідні сходинки в процесі пізнання онтологічних, гносеологічних і структурних рис [17:80].
2. Прагматичний фокус має характер універсалій і виявляється в дискурсі незалежно від мови, але у своєму текстовому втіленні визначається системою та нормою конкретної мови: відображає особливості текстової структури, організацію мовних одиниць різних рівнів, а також зв'язків, які встановлюються між ними [17:81].

Прагматичний фокус належить до антропоцентрів дискурсу, і є з'єднувальною ланкою між учасниками комунікації. Розгляд цієї категорії дискурсу пов'язаний із вивченням контекстуальної та ситуативної інформації, що входить до його значення. Таким чином, сприйняття прагматичного фокусу дискурсу ґрунтується не лише на його змістовому наповненні, але і на знаннях асоціативних зв'язків, відомих читачеві з набутого досвіду. Отже, прагматичний фокус передбачає наявність у читача моделі світу, сформованої в його свідомості. Така найбільш контекстуально важлива інформація дозволяє сприймати узагальнене значення тексту.

Для того, щоб проілюструвати наведені положення, розглянемо приклад. Влітку 2005 року в Іспанії Міністерство екології проводило кампанію з метою закликати людей берегти воду. Текст повідомлення розповсюджувався у вигляді рекламних листівок в міському й приміському транспорті та мав такий зміст:

Abre el grifo sólo el tiempo necesario.

Dúchate en vez de bañarte.

Evitemos las pérdidas por fugas.

Usa la lavadora y el lavavajillos a plena carga.

No tires nunca el aceite a fregadero ni al inodoro.

Lava el coche con bayeta y esponja.

Riega tu jardín por aspersión y goteo.

Reutiliza de un año a otro el agua de tu piscina.

Pon tu gota de agua.

Gota a gota se hace el río.

Ministerio de Medio Ambiente

З точки зору прагматичної побудови повідомлення, комунікативна діяльність відбувається за допомогою тріади семіозису: знакового засобу – власне письмового вираження тексту повідомлення, означуваного об'єкту – проблеми нестачі прісної води, та інтерпретанти. В даній ситуації в процесі семіозису на інтерпретатора впливають різні фактори: емоційні – кожний громадянин запрошений розділити проблему нації; логічні роздуми – з першого до останнього рядка, індуктивно, адресант наближує реципієнта до основного висновку: кожен зробить свій внесок у розв'язання проблеми; енергетика, яка в наведеному прикладі є позитивною, оскільки чітко прописаний шлях виходу з ситуації.

Мотиви, наміри, інтенції адресанта не викликають сумніву й маніфестуються в даному прикладі в директивах. Завдяки чітко структурованій, градаційній побудові тексту адресант дотримується чотирьох максим Грайса: принцип кількості – висловлення достатньо, проте не надмірно інформативні; принцип якості – повідомлення правдиве, засноване на емпіричному досвіді, дані, наведені в тексті, адекватні загальнонаціональній ситуації; принцип відношення – жодне висловлення не виходить поза межі теми обговорення – проблеми нестачі прісної води; принцип способу мовлення – ясність, однозначність та лаконічність повідомлення не

викликають сумніву. Таким чином, комунікативні дії дають змогу досягти бажаного немовленнєвого ефекту на адресата.

Інтерпретаційна сутність адресанта полягає в тому, що, створюючи вищенаведений текст, він інтерпретує його відповідно до інформації, яка надається іншими професійними групами – екологами, комунальними службами, соціальними працівниками, творцями статистик, зрештою, професійними рекламистами та піарниками, – і отже, вступає в діалогічні відношення з чужими словами.

Просторово-часовий дейксис ситуації спілкування виглядає наступним чином: час ситуації – урядова кампанія задля збереження води саме влітку, в період спеки, засухи та масових відпусток, що, в свою чергу, зумовлює місце – переповнений міський і приміський транспорт. Комунікативна ситуація – обмеженість у просторі та часі – впливає на форму висловлювань (короткі директиви, розташовані в стовбчик задля полегшення сприйняття); контекст ситуації (спека, жага, витрати на питну воду) також справляє свій вплив на процес сприйняття адресатом повідомлення.

Прагматичним фокусом, одним з основних елементів прагматичної структури дискурсу, в наведеному прикладі є релевантна інформація щодо боротьби та подолання кризи прісної води. Другий елемент – периферійна інформація щодо конкретних заходів – сприймається читачем опосередковано. Така інформація може не затриматися в довготривалій пам'яті читача, проте основне завдання дискурсу – передати актуальне повідомлення від автора до адресата – виконується, спираючись на набуті адресатом контекстуальні та ситуативні знання, тобто на відомі адресату асоціативні зв'язки, які є частиною його досвіду.

Отже, основну комунікативну мету – звернути увагу населення на наближення катастрофи – було успішно досягнуто.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Прагматика // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990.
2. Безменова Н.А. Неориторика: Проблемы и перспективы // Семиотика. Коммуникация. Стил. – М.: Наука, 1984. – С. 37-83.
3. Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого общения // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16.
4. Дейк ван, Т. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989.
5. Дигоева Э.В. Когнитивная прагматика как новое направление в изучении языка // Когнитивные аспекты языковой категоризации. – Рязань: Изд-во РГПУ, 2000.
6. Дридзе Т.М. Язык информации и язык реципиента как факторы информативности // Речевое воздействие. – М.: Наука, 1972.
7. Ляпон М.В. Смысловая структура сложного предложения и текст. – М.: Наука, 1986.
8. Минкин Л.М. Аспекты синтезированной теории прагматики // Вісник Київ. держ. лінгвіст. університету. Серія Філологія. – К., 1998. – Т.1. – №1.
9. Минкин Л.М. Языковой и речевой аспекты теории прагматики // Вісник Київ. держ. лінгвіст. університету. – 1999. – Т.2. – №1.
10. Монтегю Р. Прагматика и интенциональная логика // Семантика модальных и интенциональных логик. – М., 1981.
11. Моррис Ч.У. Основания теории знаков // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С.70-76.
12. Пигалев А.И. Культурология. – Волгоград: Либрис, 1999.
13. Протасова Е.Ю. Функциональная прагматика: Вариант психолингвистики или общая теория языкознания? // Вопросы языкознания, 1999. – №1.
14. Пятигорский А.М. Некоторые общие замечания относительно рассмотрения текста как разновидности сигнала // Структурно-типологические исследования. – М.: Наука, 1962. – С.144-154.
15. Розенисток-Хюсси О. Речь и действительность: Пер. с англ. – М.: Лабиринт, 1994.
16. Тарасова Е.В. Синергетические тенденции в современной лингвистике // Вісник Харківського національного університету, 2000. – №500.
17. Тураева З.Я. Лингвистика текста. – М.: Просвещение, 1986.
18. Шевченко И.С. Об историческом развитии когнитивного и прагматического аспектов дискурса // Вісник Харківського національного університету. Романо-германська філологія, 2000. – №471.
19. Якубинский Л.П. Избранные работы. – М.: Наука, 1986.
20. Anscombe J., Ducrot O. L'argumentation dans la langue. – Liege – Bruxelles: P.Mardaga, 1988.
21. Brown P., Levinson S. Politeness: Some universals in language usage. – Cambridge: Univ. Press, 1987.
22. Caffi C. On mitigation // Journal of Pragmatics, 1999. – V.31.
23. Grice H.P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. – N.Y.: Academy Press, 1975.
24. Johansen J.D. Sign Concept, Meaning and the Study of Literature // Pragmatics and Linguistics. – Odense: University Press, 1986.
25. Leech G. Principles of Pragmatics. – L.: Longman, 1983.
26. Moeschler J., Reboul A., Lusher J., Jayer J. Langage et pertinence: reference, temporelle, anaphore, connecteur et metaphore. – Nancy: Press Univ., 1994.
27. Schiffrin D. Approaches to Discourse. – Oxford: Blackwell, 1994.

У ПОШУКАХ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КРИТЕРІЇВ НОРМАТИВНОЇ ОЦІНКИ: НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ СУТО ЛІНГВІСТИЧНИХ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ КУЛЬТУРНИМИ ЧИННИКАМИ

У цій статті ми покажемо, як суто лінгвістичні критерії нормативної оцінки нейтралізуються культурними чинниками на прикладі таких зразків, реалізованих у нормі, як наявність у складі англо-американських запозичень у французькій мові морфосемантичних формантів (суфіксів, суфіксоїдів (других елементів складних слів), префіксоїдів (перших елементів складних слів)). Французькі лексикографи і нормативісти здебільшого застосовують критерій морфосемантичних формантів, запозичених французькою мовою раніше як самостійні лексеми чи у складі серії запозичень, як абсолютний позитивний аксіологічний критерій. Наприклад, автори “Словника англїцизмів” Ж.Рей-Дебов і Ж.Ганьон визначають нормативну прийнятність американізму *dressing room n.m.* (1892, rare av. 1960-65) “*гардеробна, кімната суміжна зі спальнею, призначена для зберігання одягу*”, що на ділі належить рівню англїзованого сленгу вищих прошарків французького суспільства і снобів (гардеробні бувають у престижних помешканнях; пор. офіційно рекомендовану заміну без семи “престижне” *vestiaire n.m.* “*meuble ou endroit d’ un logement aménagé pour déposer les vêtements*” (PR)), зокрема на підставі критерію існування в його словотворчій структурі запозиченого суфікса *-ing*. Ці ж авторки розглядають існування в нормі реалізованих зразків як сильний об’єктивний чинник, що неодмінно сприяє збереженню запозичень. Таке розуміння позначається на нормативних рекомендаціях цього словника, знижуючи їх дієвість. Так, визнаючи перевагу в нормативному плані реально вживаного еквівалента *jardinerie n.f.* над американізмом *garden-center n.m.* (1979) “*великий магазин самообслуговування, де продається все необхідне для садівництва*”, вони все ж таки вважають, що *garden-center* може закріпитися в нормі, тому що його складові елементи увійшли у французьку норму в складі запозичень *garden-party n.f.* і *shopping center n.m.* (DAR, 246, 338).

Проте через існування в наш час нових екстралінгвістичних умов франко-англійського мовного контакту і становлення спонтанної норми щодо англо-американських запозичень, у якій намітилися тенденції до оптимізації запозичення, критерій зразка реалізованої норми не може розглядатися як абсолютний позитивний аксіологічний критерій. Сьогодні він уже не нейтралізує неодмінно негативну оцінку запозичень останнього часу, які включають елементи (форманти), що сприймаються як звичні і припустимі в складі слів, запозичених раніше в період панування англomanії.

Оптимізація запозичення з англійської мови (переважно її американського варіанта) у французьку в наявному лінгвокультурному контексті дорівнює якомога повнішій мінімалізації іншомовного впливу, що на лексичному рівні накладає обмеження запозичення лише самими необхідними випадками. Це обумовлюється таким лінгвокультурним протипоказанням, як методичне: утрудненням вивчення мови французькими учнями і іноземцями. Існує й таке лінгвокультурне протипоказання, як політичне значення протидії англо-американському мовному впливу.

Щодо методичних застережень, масове проникнення англо-американських запозичень призвело до формування у французькій мові фонографічної і граматичної підсистем, що обслуговують такі запозичення. Так, зіткнення у свідомості двомовних франкофонів письмового складу запозичень (з огляду на переважне проникнення в наш час англо-американізмів у французьку мову через друковані засоби комунікації виключно в

англографічній формі), який може передаватися за правилами французьких звуко-літерних відповідностей, і фонетичного образу прототипів запозичень у англійській мові (за умов високого ступеня сучасного франко-англійського білінгвізму), складові фонемі якого можуть субституватися найближчими французькими фонемами часто з паралельним впливом різних інтерферентних чинників фонографічних систем як англійської, так і французької мов, зумовило широке розповсюдження гібридних варіантів вимови. На граматичному рівні історично зумовлена слабка асимілююча здатність сучасної французької мови сприяла формуванню граматичної підсистеми щодо утворення англійської форми множини запозичених іменників на *-man*, *-woman*, *-y*, *-sh*, *-x*, *-ch*, *-ss* (*recordman* n.m. “рекордсмен” – pl. *recordmen*; *recordwoman* n.f. “рекордсменка” – pl. *recordwomen*; *hobby* n.m. “хобі” – pl. *hobbies*, рідко *hobbys*; *juke-box* n.m. “автоматичний програвач (у ресторані, кафе)” – pl. *juxe-boxes*; *rush* n.m. “спорт. навальна атака” – pl. *rushes*; *scotch* n.m. “клейка стрічка” – pl. *scotches*; *miss* n.f. “місс, дівчина, панянка” – pl. *misses*, рідко *miss*). Під впливом англійської морфологічної системи здебільшого проходить вирівнювання утворення форми множини запозичених англійських складних слів за типом “перший елемент -O – другий елемент -S” (*garden-party* n.f. “прийом, свято (у саду чи парку); пікнік” – pl. *garden-parties*). У французькій морфологічній системі також склалися підсистеми запозичень, що не змінюються в числі, роді, роді й числі (*flash-back* n.m. *invar.* “кіно перерва послідовності дії; повернення в минуле, ретроспекція”; *une récolte record* “рекордний урожай”; *up-to-date* loc. *adj. invar.* “1. до нашого часу, досі; 2. у ногу з часом”). Підсистему на морфосинтаксичному рівні становлять англо-американські запозичення, що містять означальні елементи у препозиції (*roller-skater* n.m. *ou f.* “той, що катається на роликових ковзанах”).

Саме формування у французькій мові підсистем, що обслуговують англо-американські запозичення, і передовсім відсутність будь-якої графічної асиміляції цих запозичень породжують у колективній мовній свідомості відчуття засміченості французької мови англо-американізмами, тоді як реальна “насиченість” не перевищує 2,5 % [1:74]. Це відчуття засміченості зачіпає сферу політичних інтересів Французької держави, яка формує мовну політику з огляду на конкурентне змагання англо-саксонської прагматичної цивілізації і французької, що як пряма наступниця античних Греції і Риму втілює гуманітарні цінності старої Європи. “Засміченість” французької мови англо-американізмами аж ніяк не узгоджується з роллю світової мови міжнародного спілкування і мови франкофонії, на яку французька претендує в сучасному світі [2:7].

Установка на оптимізацію запозичення у вищезазначеному розумінні з рівня офіційного усвідомлення політичного значення належної нормалізації внаслідок відновлення престижу Франції в сьогоденному світі переходить на рівень мовної свідомості звичайних франкофонів. Цьому сприяли зміни в економіці і політиці Франції за останні 30 – 40 років, що змінили на краще ті несприятливі умови франко-англійського мовного контакту, які в період після другої світової війни до кінця 60-х років обумовлювали надмірне запозичення з англійської мови. Поліпшення екстралінгвістичної ситуації в плані “відштовхування” від заокеанського партнера змінило уявлення французів про соціально-економічний статус Франції у світі, що зміцнило почуття їхньої національної гордості і створило солідні позамовні передумови для формування спонтанної норми щодо англо-американізмів, прийняття франкофонами реальної літературної норми щодо запозичень, що кодифікується, їх сприйнятливості до перспективного внормування [1:183, 241-242; 3:169-225; 4:42-81; 5:153-154, 168]. Тому установка на оптимізацію запозичення з англійської мови, що дорівнює мінімалізації англійського впливу, не є сьогодні лише культурною настановою офіційної влади і інтелектуально-художньої еліти, які, поринаючи в ностальгічні спогади, намагаються хоча б через мову повернути колишню велич і могутність Французької держави. Вона є загальнонародною установкою лінгвокультурного плану, яку віддзеркалює й об’єктивна

норма французької мови. Чинник існування в нормі реалізованих зразків, що проникнули в попередній період англоманії, не неодмінно сприяє збереженню в мові пізніших запозичень, які включають раніше запозичені елементи. Входження до складу ще не прийнятих інновацій іншомовного походження морфосемантичних формантів, раніше запозичених нормою, так само є слабкою універсальною суто лінгвістичною передумовою запозичення, що не обов'язково сприяє соціалізації таких слів.

Так, існування в нормі другого елемента *-(t)el* у складі нормативного телескопного запозиченого слова *motel n.m.* (v. 1950) “*мотель, готель для автотуристів*” виявилось недостатнім для прийняття мовою інших англійських телескопних слів з цим елементом, що епізодично вживалися у французькій мові, *boatel n.m.* (*boat* “*bateau*”+*(ho)tel*) “*прибережний готель, готель для мандрівників на човнах (з причалами для човнів)*”; *horstel n.m.* (*hors(e)*) (зразок реалізованої норми *horse* – “*cheval*” існує у французькій мові в складі запозиченого ксенізма *horse-guard n.m.* “*королівський кінний гвардієць (у Великій Британії)*”) “*cheval*”+*(ho)tel*) “*готель для кінних мандрівників*” (*Vie et Langage* №140, 1963, р. 578); *lovetel n.m.* (1970) (*love* “*amour*” +*(ho)tel*) “*готель-бордель*” (DAR).

Ігнорування необов'язкового прояву чинника зразка реалізованої норми може обернутися популяризацією ненормативних утворів. Так, автори збірника неологізмів “*Les nouveaux mots dans le vent*”, реєструючи не прийняту пізніше мовою інновацію *prop'art n.m.* “*мистецтво наочної політичної агітації* (від *prop(agande)*+ *art*), що спирається на реалізований нормативний зразок *pop'art n.m.* “*поп-арт*”, “*поп-мистецтво*” (прийнятність якого встановлюється, зокрема, на підставі критерію приналежності до відносно англійованої лексико-семантичної групи “сучасне мистецтво”), наводять також потенційні утворення за цією моделлю *pub'art n.m.* (від *pub(licité)* +*art*) “*мистецтво реклами*”, *pros'art n.m.* (від *pros(élitisme)* + *art*) “*мистецтво навертання до якоїсь віри*”, що тотожно підштовхуванню узусу до прийняття цих неприйнятних авторських okazionalizmів (NMV, р. 204).

Отже, не приймаючи аргументацію, застосовану DAR для виправдання запозичення *garden-center n.m.*, що містить зразки реалізованої норми, ми вважаємо, що існування в нормі елемента *garden-*, припустимого в складі давнього нормативного запозичення *garden-party n.f.* (1885) “*прийом, свято в саду (чи парку)*” (це запозичення було прийняте в період існування жорсткої елітарної норми, що перешкоджала францизації запозичень, а також через особливий престиж, яким користувалося все, що приходило в той час з Англії, у світських колах французького суспільства), не визначає прийнятність *garden-center* (у якому *garden-* сприймається як елемент, що дублює французьке *jardin*) у сучасній нормі. Якщо запозичення *shopping center n.m.* (1966) “*торговий центр*” ще реєструється PR-81 і DAR (при цьому PR-81 наводить офіційно рекомендований еквівалент *centre commercial*, DAR свідчить про його реальну вживаність), то вже Lexis-85 (L) наводить лише *center commercial*. Всупереч DAR, елемент *-center* у наш час є не тільки неприйнятним на тлі французького *centre*, але не може розглядатися й як словотвірний елемент, запозичений сучасною французькою нормою. Тому є цілком закономірним зрушення норми на користь французького еквівалента *jardinerie n.f.* (L уже не реєструє *garden-center*, однак наводить *jardinerie n.f.* (v. 1970); у газеті “*Libération*” за останні 5 років зустрічаються 9 ужив. *jardinerie* і 1 ужив. *garden-center*).

Nouvelle ère pour les docks du Havre. Fin 2006, ouvriront donc un complexe cinéma d'une dizaine de salles, une jardinerie de 10 000 m2 avec serre tropicale, des bars et restaurants... (*Libération* 05.05.2004).

Слабкість чинника реалізованого нормативного зразка як внутрішньолінгвістичної передумови, що забезпечує збереження запозичень у мові, не виключає нормалізацію малоприйнятних англіцизмів, що спираються на зразки реалізованої норми. Близько 1960 р. у французьку мову увійшло запозичення *press-book n.m.* “*альбом з фотографіями, вирізками з преси (що рекламує якусь особу, товар тощо)*”, що задовольняє критерію зразка реалізованої

норми лише формально. Словотворчо неактивний суфіксоїд *-book*, що вичленовується в серії сільськогосподарських термінів, запозичених у період креативної інертності французьких норм, *herdbook n.m.* (1839) “племінна книга, генеалогічний реєстр рогатої худоби і свиней”, *stud-book n.m.* (1828) “генеалогічний реєстр чистокровних коней”, *flock-book n.m.* (1921) “генеалогічний реєстр чистокровних баранів”, що має словотворче значення “генеалогічний реєстр якоїсь худоби”, здобуває в *press-book* нове значення “папка, клясер”. На цей час це значення *press-book n.m.*, семантика якого включає раціонально-оцінну сему “мода”, є синхронно нормативним. З припиненням дії чинника моди цілком імовірно витиснення *press-book*, що містить неасимільований елемент *press-* і неприйнятну в складі сучасних запозичень морфему-суфіксоїд *-book*, французькими словами широкого значення *classeur n.m.*, *dossier n.m.*, які й варто рекомендувати до вживання як перспективно бажані варіанти норми. Наша вибірка свідчить, що *press-book* уживається також у значенні “прес-досьє, добірка публікацій (газетних чи журнальних статей, фотографій тощо), присвячених якійсь особі чи певній темі, інформаційного чи рекламного характеру”.

“Lui [Yuki Torii] c’est tout simplement fait consacrer par la presse française lors de sa seule et première collection parisienne en décembre 1975 et s’en est retourné au Japon muni de son précieux “press-book” en langue française pour tenter d’y réaliser de fructueuses affaires” (Bardolle, 66).

Це значення диференціюється зі значенням французького *dossier n.m.* “справа, досьє; особиста справа: *dossier d'une procédure, dossier d'un fonctionnaire, d'un condamné, d'un détenu*” (PR). Проте існують атестації, які вказують на те, що французьке *dossier n.m.* починає приймати це значення *press-book* як нове власне значення.

“Articles, commentaires, échos, photographies s’entassèrent au fil des jours, puis des mois, dans un gros classeur noir que j’enfermais à clef dans mon armoire, et que j’intitulai, au feutre rouge, “Dossier A. Dautrey”. [...]

Le samedi, je m’enfermais dans ma chambre pour mettre à jour le dossier “A. Dautrey” (Geille, 39, 49).

Тому *press-book* у значенні “прес-досьє” є синхронно нормативним перспективно небажаним запозиченням, французький відповідник якого *dossier n.m.* повинен заохочуватися як конкурентний варіант. Можливо також уникнути вживання цього запозичення за допомогою словосполучення *coupuses n.f.pl. de presse*.

Une étonnante machine de guerre et de travail pour soutenir un phénomène unique au monde : un million de disques vendus, 163 couvertures de magazines en un an, 18.000 coupures de presse ... (Paris-Match 21.09.86, p. 39).

Ми виклали лінгвокультурні обмеження щодо встановлення нормативної прийнятності запозичень, що містять зразки, раніше реалізовані в нормі. Проте ми не заперечуємо повністю аксіологічну релевантність критерію зразка реалізованої норми в нормативній оцінці англо-американізмів, що містять морфосемантичні форманти. Однак треба зважати на те, що ці форманти не є інтегрованими засобами французького словотвору. Вони можуть лише вичленовуватися в серії запозичень з англійської мови. Набувши статусу суфікса (як *-ing*, *-man*, *-woman*), вони утворюють переважно псевдозапозичення у французькій мові (тобто сполучаються з англійськими основами). Неінтегрованість запозичених суфіксів і суфіксоїдів у французькій мові зумовлює необхідність підкріплення для визначення нормативної прийнятності запозичень, що містять ці словотворчі елементи, критерію реалізованого нормативного зразка лінгвокультурними критеріями. Одним з таких критеріїв може виступати критерій входження запозичення (чи псевдозапозичення) до відносно англізованих лексико-семантичних груп у французькій мові. Ця англізованість відбиває культурну першість Англії або США у певній ділянці суспільного чи культурного життя на інтернаціональному рівні і зумовлює культурну експансію в інші країни. Крім

підкріплення критерію зразка реалізованої норми, факт приналежності до відносно англійзованої лексико-семантичної групи може повертати силу й іншим позитивним суто лінгвістичним критеріям нормативної оцінки.

У французькій мові з серії спортивних запозичень (*football n.m.*, *basket(-) ball n.m.*, *base(-)ball n.m.*, *volley-ball n.m.*) вицлилися суфіксоїд *-ball*, що має словотвірне значення “спортивна гра з м'ячем” (DAR, 43). Словотворча сполучуваність суфіксоїда *-ball* лише з запозиченими чи інтернаціональними (пор. утворений у французькій мові нормативний псевдоангліцизм *motoball n.m.* “мотобол”) основами, а також маркованість запозичень (і псевдозапозичень) з цим суфіксоїдом за приналежністю до лексико-семантичної групи “спорт” зумовлюють позитивну оцінку нових ще не прийнятих нормою назв спортивних ігор з м'ячем, що включають цей суфіксоїд. Так, інновації на стадії використання, що зустрілися в нашій вибірці, які ще не реєструються словниками, *horse-ball n.m.* “спорт. кінний футбол”, *rollerball n.m.* “спорт. роликовий хокей”, *pushball n.m.* “спорт. пушбол, гігантський кінний футбол” одержують позитивну нормативну оцінку як потенційні неологізми. Дійсно, “францизації” цих інновацій неможливі, тому що суфіксоїд *-ball* не дає похідних зі споконвічними основами. Через те, що малопоширені французькі еквіваленти запозичених найменувань спортивних ігор реалізують моделі, що вказують на мету кидка, наприклад, *balle au panier* (*basket (-)ball*), *balle à la base* (*base(-)ball*), спосіб передачі м'яча, наприклад *balle au pied* (*football*), чи форму м'яча, що використовується у відповідних іграх, наприклад, *ballon rond* (*fam. football*), *ballon ovale* (*fam. rugby*), нам бачиться можливим перспективний неконкурентний еквівалент лише до *push-ball – ballon n.m. géant (fam.)*.

Можливість застосування для визначення нормативності псевдозапозичень пари аксіологічних критеріїв: критерію зразка реалізованої норми і критерію приналежності до відносно англійзованої лексико-семантичної групи – послабляє негативний аксіологічний критерій псевдозапозичення, перетворюючи його на відносний критерій. Так, ми розглядаємо як перспективно нормативні наступні псевдозапозичення, утворені у французькій мові за допомогою запозиченого (однак неінтегрованого) суфікса *-man* і малопродуктивного запозиченого суфікса *-woman* від нормативних запозичень-основ, що є приналежністю англійзованих лексико-семантичних груп “джаз” і “спорт”: *bluesman n.m.* “виконавець блюзів” (*Humanité Dimanche*, 26.02.1982, р.13; *L'Humanité* 31.08.1983, р.5); *rallyman n.m.* “учасник ралі” (*L'Express*, 25.01.1985, р.27); *recordman n.m.* (1889, PR-81 – “vieilli”; наша вибірка- 35 ужив.; газета “*Le Figaro*” – 69 ужив. за 2005 р.); *rugbyman n.m.* “регбіст”, (*L'Humanité* 22.02.1980, р.12; *Humanité Dimanche* 17.10.1980, р.23); *tennisman n.m.* (1903) “тенесист”, (наша вибірка- 29 ужив.; газета “*Le Figaro*” – 15 ужив. за 2005 р.), *yachtman n.m.* (1859, PR-81, PR – “vieilli”) “яхтсмен” (газета “*Le Figaro*” – 18 ужив. за останні 5 років); *tenniswoman n.f.* “тенесистка” (наша вибірка- 12 ужив.; газета “*Le Figaro*” – 5 ужив. за останні 5 років); *recordwoman n.f.* “рекордсменка” (наша вибірка- 12 ужив.; газета “*Le Figaro*” – 13 ужив. за 2005 р.); *yachtwoman n.f.* “яхтсменка” (DAR).

44 атестації уживання *tennisman* і 17 атестацій *tenniswoman*, що нам зустрілися, свідчать про помилковість віднесення DAR *tennisman* до застарілих запозичень (DAR, 1030).

Yannick Noah. *Premier tennisman à adopter le Walkman, il fête sa victoire à Roland-Garros en 1983...* (*Le Figaro* 17.09.2005).

Amélie Mauresmo, la flambeuse. “Je sors mes très bonnes bouteilles. On refait le monde...” *Hormis le vin, la jeune tenniswoman flambe avec les belles carrosseries* (*Le Figaro* 08.10.2002).

Факти вживання також свідчать про передчасність установлення PR-81 і PR застарівання *yachtman* і рідковживаного *yachtwoman*, що не знаходять повних французьких еквівалентів у синонімах широкого значення *plaisancier*, *-ère n* “спортсмен(ка), що займається водним спортом (*yachts, canots automobiles, canoës, etc.*)”.

Exceptionnel et confidentiel... cette autre incroyable mais délicate commande d'un yachtman

italien qui, pour ses 50 ans, a offert à ses 50 invités 50 montres (Le Figaro 24.09.2001).

Спростовуючи дані словників, як і раніше реально вживаються псевдоангліцизми *recordman* n.m. “рекордсмен”, *recordwoman* n.f. “рекордсменка”, семантично диференційовані з *champion*, -ionne n.

La rencontre tant attendue entre Pierre Quinon, champion olympique du saut à la perche, et Sergueï Bubka, recordman du monde de la spécialité (L'Humanité 09.01.1985, p. 10).

Sergueï Krikalev, 748 jours dans l'espace. L'ISS doit s'achever le 7 octobre 2005. Au terme de cette mission, le recordman aura passé 801 jours dans l'espace (Le Figaro 17.08.2005).

Russe Olga Kuzenkova avec un jet de 75,10 m. L'autre Russe Tatiana Lysenko, recordwoman du monde n'a que la médaille de bronze avec un lancer à 72 (Le Figaro 13.08.2005).

Псевдозапозичення, утворені за допомогою запозичених суфіксів -man і -woman, що маркують ці слова за приналежністю до лексико-семантичних груп "джаз" і "спорт", до того ж є коротшими, порівняно з французькими еквівалентами з *joueur...*, *joueuse de...*, *exécutant de*: *un joueur de tennis, des joueuses de tennis* (L'Humanité 04.01.1988, p.22), *un joueur de rugby, un exécutant de blues*. Це обумовлює неконкурентність відношень між цими варіантами лексичної норми.

Через те, що термінологія кіно і телебачення в наш час уже не є англізованою лексико-семантичною групою, в оцінці запозичень *cameraman* n.m., *cableman* n.m. і псевдозапозичень *perchman* n.m., *clapman* n.m. відносність чинника реалізованого нормативного зразка як позитивного аксіологічного критерію не усувається.

Так, ми констатуємо розвиток конкурентних відношень між запозиченням *cameraman* n.m. “кіно кінооператор; тлб. телеоператор” (265 ужив. у газеті “Libération” за останні 5 років) і його французькими еквівалентами *opérateur* n.m. (de prise de vues), *cadreur* n.m. (43 ужив. там же за той же період) не в кількісному плані, а через обмеження вживання запозичення переважно стосовно технічних чи допоміжних працівників кіно і телебачення. Існує тенденція до повної синонімізації *cameraman* з *cadreur*. Тоді як *opérateur* (de prise de vues)

(а також *chef opérateur* n.m., *directeur* n.m. de photographie “оператор-постановник”) спеціалізується для означення творчої кінематографічної професії.

Désormais otages... Florence est vivante puisqu'elle souffre, face à un terroriste cameraman, usant des zooms avant et arrière de manière accablante et inquisitoriale (Libération 03.03.2005).

“La ligne droite n'est pas mon fort”. Les techniciens paniquaient un peu parce qu'à leurs yeux de cadreur ou de preneur de son, les scènes étaient pleines d'erreurs (Libération 03.03.2004).

“Il [Pierre] prit sa revanche avec le cinéma, domaine où il était imbattable. Il pouvait citer les noms des opérateurs japonais, des scénaristes turcs, des seconds rôles brésiliens et, cela va de soi, de tous les films de Griffith et de Louise Brooks, son idole” (Giroud, 193).

L'amour au bord de l'amer. Patrice Chéreau dit que ce film a été rêvé à plusieurs: le chef opérateur Eric Gautier, le monteur François Gedigier, la scénariste Anne-Louise Trividic... (Libération 28.09.2005).

... directeurs de photographie ... assistés des cameramen (“L'Homme qui rit”, un film de Jean Kerchebrin).

Такий стан конкурентних відношень між варіантами норми дає можливість кваліфікувати *cameraman* як синхронно нормативне перспективно небажане запозичення і застосувати такий перформансний прийом нормалізації: *On peut préférer opérateur (de prise de vues), cadreur à cameraman qui s'emploie encore surtout (comme cadreur) pour désigner les techniciens ou assistants du cinéma et de la télévision*.

Зрушення норми на користь францизації *câbliste* n.m. (4 ужив. у газеті “Libération” за останні 10 років) запозичення *cableman* n.m. “тлб. асистент телеоператора (що займається електричними кабелями)” (не має окремої словникової статті у PR; 0 ужив. у

тій же газеті за той же період) визначає синхронну ненормативність останнього. Збіг в оцінці псевдозапозичень *perchman* п.м. “кіно, тлб. асистент звукорежисера (що оперує з мікрофонним журавлем)” (7 ужив. у газеті „Libération” за останні 10 років) і *clapman* п.м. (1946) “кіно асистент режисера, що помічає за допомогою хлопаки початок кадру” (2 ужив. у тій же газеті за той же період) негативного аксіологічного критерію псевдозапозичення і відносного критерію реалізованого нормативного зразка зумовлює заохочення французького слова *perchiste* п.м. “1. стрибун з жердиною; 2. працівник гірськолижного підйомника (що подає приводні жердини лижникам)”, що прийняло значення *perchman* як своє третє значення (72 ужив. у газеті “Libération” за останні 10 років у трьох значеннях), і необхідність створення перспективного французького еквівалента для *clapman*.

Отже, лінгвокультурні критерії оцінювання складаються з відомих суто лінгвістичних критеріїв (у тому числі універсальних внутрішньолінгвістичних передумов мовного розвитку) за умови їх застосування в культурному контексті. По-перше, відповідність мовного факту суто лінгвістичним критеріям (які можуть підкріплюватися допоміжними позамовними критеріями: історичними, етимологічними, логічними, естетичними тощо) розглядається на культурному тлі мовної еволюції, яке підпорядковує собі (організує ієрархію чи нейтралізує) внутрішньомовні критерії. Крім того, якщо суто лінгвістичні критерії оцінки можуть використовуватися як засіб аргументації для пояснення і виправдовування динаміки літературної норми, вони ні в якому разі не повинні застосовуватися для підштовхування узусу до “раціональних” змін, що умоглядно сплановані. Іншою передумовою надання критеріям оцінювання лінгвокультурного статусу, що потребує окремого вивчення, є врахування при встановленні нормативної прийнятності мовних фактів лінгвістичної традиції і пов’язаної з нею метамовної рефлексії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hagège C. Le français et les siècles. – P.: Ed. Odile Jacob, 1987. 2. Клименко О.С. Критерії літературно-нормативної прийнятності словоутворень у світлі культурної складової літературної норми (на матеріалі французьких дієслівних новотворів на –er) // Вісник Черкаського університету. – 2002. – Вип.42. – Серія: Філологічні науки. – С.3-13. 3. Франция: Справ. изд. / Рус. текст под общ.ред. Ю.И.Рубинского. – P.: La Documentation française et Ministère des Affaires étrangères, 1999. – М.: Интердиалект +, 1999. 4. Rapport sur l'état de la France // L'Express. – 2002. – №2635. – P.42-81. 5. Cellard J. La vie du langage. Chroniques 1971 – 1975. “Le Monde”. – P.: Le Robert, 1979. PR (2000). Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / Sous la dir. de J. Rey-Debove et A. Rey. – P.: Dictionnaires Le Robert, 2000. DAR (1982). Dictionnaire des anglicismes. Les mots anglais et américains en français / Par J.Rey-Debove et J.Gagnon. – P.: Le Robert, 1982. NMV (1974). Les nouveaux mots “dans le vent” / J.Giraud, P.Pamart, J.Riverain. – P.: Larousse, 1974. PR-81 (1981). Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / Réd. dirigée par A.Rey et J.Rey-Debove. – P.: Le Robert, 1981. L (1985). Larousse de la langue française. Lexis / Dir. de J.Dubois. – P.: Larousse, 1985.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bardolle O. Mode in France. Les dessous du prêt-à-porter. P.: Ed. Alain Moreau, 1979. 2. Geille A. Portrait d'un amour coupable: Roman. – P.: Grasset, 1981. 3. Giroud F. Le bon plaisir: Roman. – P.: Mazarine, 1983.

КОВАЛЕНКО І.П.

Київський національний лінгвістичний університет

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ

Актуальність статті зумовлена сучасним вченням про речення, що підтверджує його складний, багатоаспектний, багатоплановий характер. **Мета** статті надати загальну характеристику реченню з однорідними присудками, розкрити їх синтаксичну структуру.

Відомо, що будь-яке речення являє собою нерозривну єдність граматичного і семантичного начал. Визначення речення, як основної комунікативної одиниці мови і як основної одиниці синтаксичної системи поділяє більшість граматистів, незалежно від того якої лінгвістичної концепції вони дотримуються. Разом з тим, за цим очевидним рішенням стоїть цілий ряд дискусійних питань. Речення як комунікативна одиниця -не проста лінійна послідовність зумовлених елементів, а складна, багатомірна структура. Загальновідомо, що структурна основа речення - лише цоколь звичайно дуже громіздкого спорудження з численними прибудовами і надбудовами [1:40].

Речення як структурована комунікативна одиниця може бути дуже різноманітним і складним за своєю будовою і являти собою реалізацію монопредикативної або поліпредикативної структури. На основі цього постулату розрізняють прості і складні речення, але визначення місця в загальній системі класифікації речень з декількома присудками при загальному підметі є в іспанській мові недостатньо вивченим. Розмежування складних речень і речень з однорідними членами, стало стійкою синтаксичною традицією, що сприяє адекватному опису способів і засобів мовного оформлення думки. Проте окремі питання, що відносяться до синтаксису речення з однорідними членами, розуміються по різному. В залежності від цього границі між реченням з однорідними членами і складним реченням є розмитими. Мова йде, головним чином, про двоскладові речення з декількома присудками й односкладові речення з декількома головними членами в їх відношенні до складного.

Однорідність як синтаксична категорія охоплює всі члени речення, як другорядні так і головні. Зміст її, як відомо, полягає в тому, що два члени речення вважаються функціонально тотожними, якщо вони однаково відносяться до третього члена (чи третьої форми). Присудок у цьому відношенні не складає виключення. У висловленні (*Las nubes*) *Y se conglomeranse desmenulan*, [1:11] У даному реченні присудки однорідні, оскільки функціонально тотожні стосовно підмета (третього члена) вираженого імпліційно. Ряд граматистів розглядає таке речення з декількома присудками при одному підметі як складне [2]. Такі речення можна класифікувати як складні в силу того, що в них неодноразово виражаються значення часу і способу. Відповідно й у семантичному плані вони можуть бути інтерпретовані як повідомлення про декілька ситуацій одночасних чи послідовних / одна за одною, що характеризуються єдністю (спільністю) суб'єкта. Таким чином при подібному штучному розчленовуванні висловлення ігнорується така істотна властивість мови як гнучкість і досконалість у процесі вербального вираження думки. Позамовленнєвий смисл, втілений у означені типів синтаксичних структур, неминуче піддається ускладненню, модифікації, суб'єктивізації відповідно до можливостей тієї чи іншої мови. З цього випливає висновок, що мовний зміст не зводиться лише до відображення позамовленнєвої дійсності. Не зважати на це - значить свідомо споруджувати перешкоди на шляху до пізнання змістовного призначення граматичних форм і категорій. Обговорюючи питання про речення з декількома присудками і складним реченням синтаксисти в праві обмежуватися констатацією факту зведення їх до того самого позамовленнєвого субстрату (пропозиції, судження і т.д.), так як це досить тривіально і навряд чи вкладається в власне синтаксичний зміст.

Підмет і присудок складають граматичну основу двоскладового речення, інакше кажучи, є необхідними компонентами структурної схеми двоскладового речення. Синтаксичний зв'язок головних членів двоскладового речення являє собою не просте

узгодження, подібне до узгодження означення - прикметника з визначеним іменником, а взаємоузгодження, вірніше, взаємоуподібнення.

Синтаксична рівноправність однорідних членів (компонентів розширеного члена) визначає особливий характер зв'язку між ними - сурядність. Разом з тим синтаксична рівноцінність однорідних членів зумовлена характером їх зв'язку. Сурядність – це синтаксичний зв'язок функціонально тотожних словоформ, що виступають у реченні як єдиний розширений член речення. Отже, що дані словоформи складені, тому що вони функціонально тотожні (однаково відносяться до загального для них члена), і дані словоформи функціонально тотожні, тому що вони складені.

Для однорідних членів речення, на думку більшості дослідників, є характерними наступні ознаки: всі однорідні члени речення відносяться до того ж самого члена речення, з яким вони зв'язані підрядним зв'язком; усі вони виконують однакову синтаксичну функцію стосовно цього загального для них члена; будучи рівноправними однорідні члени речення зв'язані між собою сурядним зв'язком. Що стосується однорідних присудків, то вивчення цього питання ускладнюється тим, що присудок, як член речення є особливою синтаксичною категорією: специфіку присудка складає предикативний зв'язок, який поєднує присудок з підметом речення. Це дозволяє нам констатувати, що спільність підмета є необхідною ознакою присудка. Вона виступає як обов'язкова попередня умова їхньої однорідності. Однак спільність підмета не може бути головною і єдиною ознакою однорідності присудків. При означенні однорідних присудків варто враховувати їх двоїсту природу: з одного боку, об'єднання присудків загальним підметом, - з іншого боку - розчленованість його предикативної основи. Тому, ми вважаємо помилковою думку, що при визначенні однорідних присудків необхідно враховувати таку важливу ознаку, як наявність загального другорядного члена речення, з яким складені присудки вступають в ідентичний по характеру підрядний зв'язок [2].

Відомо, що однорідність присудків можна вбачати лише у випадках, коли зв'язані сурядним зв'язком словоформи не руйнують єдиної предикативної основи простого речення [Кручинкіна, 1987, 9]. Загальний підмет ще і тому не може бути єдиною ознакою однорідності присудків, що вживання/невживання особистого суб'єктного займенника не у всіх випадках є граматичною опозицією - іноді це можуть бути лише стилістичні чи варіанти чергування конструкцій:

1. *Abría y cerraba la boca, masticando en seco* [3:13];

2. *Se desvive uno por ellas - prosiguió el moreno,- las soporta, las viste, las engorda, y no saben agradecer* [3:48].

Варто мати на увазі те, що в іспанській мові, віднесеність дієслова до суб'єкта дії виражена в самій морфологічній формі дієслова, суб'єкт і предикат можуть бути представлені в одній загальній формі присудка - у головному члені односкладне речення, як це часто буває в іспанській мові, для якого характерно необов'язкове вживання особистого займенника у функції підмета. Підмет, як відомо, в іспанському реченні нерідко відсутній, а вказівка на суб'єкт міститься у флексії відповідної особистої форми дієслова у функції присудка, що ускладнює проблему означення граматичного статусу речень з декількома присудками при загальному підметі в іспанській мові [4:27].

Синтаксична однорідність членів речення виявляється тільки в рамках речення. Тому при вивченні категорії однорідних присудків варто розглядати не просто однорідні присудки, ізольовані від складу речення, а як конституанти особливого типу речення – речення з однорідними присудками. Як слушно

зауважено Г.Г.Почепцовим, недолік у сучасній теорії членів речення полягає в тому, що члени речення, хоча і виділяються на базі речення, але досліджуються в значній мірі безвідносно до речення. Відсутній погляд на члени речення як конструктивні, а не просто конститутивні елементи речення. Синтаксична однорідність членів речення виявляється тільки на рівні речення. Тому при вивченні категорії однорідних присудків їх варто розглядати не як просто однорідні присудки, ізольовані від структури речення, а в статусі конституентів особливого типу речення - речення з однорідним присудком.

Як для дослідження речення з декількома присудками взагалі, так і для дослідження іспанського речення, зокрема, велике значення має установлення висхідних одиниць, аналіз синтаксичних зв'язків і засобів поширення необхідних компонентів кожної моделі. Ці компоненти поєднуються в реченні внутрішніми синтаксичними зв'язками і діють у межах речення. Цей предикативний зв'язок виявляється формально у зазначеному розташуванні даних компонентів відносно один одного і в зміні форм дієслова.

Велику роль у поширенні структури речення відіграють так названі синтаксичні процеси, які визначаються як явища синтаксичної деривації. Синтаксичними процесами досягається утворення похідної одиниці з висхідної як на рівні речення, так і на рівні членів речення. Дані синтаксичні процеси називаються "розширенням" (розмежовуючи аддицію і специфікацію, тобто однорідність і уточнення), "ускладнення" (перетворення простих структур у складні). Синтаксичні процеси тісно пов'язані зі способами синтаксичного зв'язку: так сурядний зв'язок зв'язаний з такими синтаксичними процесами як "дублювання" синтаксичних позицій компонентів речення. Дублюватися можуть як головні члени речення, так і другорядні. Дублювання присудків відрізняється від дублювання інших членів речення тим, що в першому випадку дієслово повинне стояти в особистій формі. При цьому між дієсловами встановлюється сурядний зв'язок [5:10].

Вирішуючи питання про синтаксичний статус речення з однорідними присудками і складним реченням, не можна не брати до уваги ті глибокі семантичні розходження, що позначається і на ступені автономності їх предикатів: предикати складного речення завжди автономні по відношенню один до одного і з цієї причини служать цілям розгортання висловлення, у той час як у простому реченні у функції однорідних членів вони явно тяжіють до синонімічного ланцюжка, якщо навіть і не виражені лексичними синонімами, тим самим вступаючи між собою у відношення взаємного уточнення, конкретизації, пояснення і т.д. *Pero se fastidia y desambula insatisfecho, desfigurado por la chaqueta de terciopelo amaranto que le ha puesto Mami, indumentaria indigna de un futuro cosmonauta* [6:67].

Ті ж предикати, уживані як однорідні присудки, підкоряючись нормам контекстуального синонімічного ланцюжка, створюють закінчене висловлення, що відповідає синтаксичній структурі, відмінної від складного речення. Звідси випливає, що речення з однорідними присудками і складне речення - це одиниці різних, хоча і близьких, синтаксичних рівнів і що присудок при всій його конструктивній важливості сам по собі не є достатнім матеріалом для конструювання закінченого речення. Отже, немає підстави ставити знак рівності між поняттями "присудок" і "речення".

Se desvive uno por ellas – prosiquió el moreno, - las soporta, las viste, las engorda, y no saben agradecer [3:48].

Cenicienta, tienes mucho trabajo en la casa y tendrás que planchas y arreglar los vestidos de tus hermanas. [7:12].

Як свідчать ці приклади, включення в речення групи присудків приводить до ускладнення його предикативної основи. Відбувається ускладнення видочасового плану: між присудками виникають відношення одночасності, послідовності, чи причинно-наслідкові, що підтримується і видовими значеннями. При цьому однорідні присудки являють собою чи сполучення простих дієслівних, чи складених, чи змішаного типу присудків. Вони можуть бути одиночними і з залежними словами, морфологічно однорідними і не однорідними, поєднуються за допомогою сполучних пауз і сполучників.

Спираючись на вивчення синтаксичних відношень між компонентами сурядної конструкції і приймаючи за основу методику аналізу речень з декількома присудками і загальним підметом, розроблену Н.М.Васильєвою [8] ми можемо розглядати як однорідні ті присудки, що поєднуються предикативним зв'язком із загальним підметом (вираженим як імпліцитно, так експліцитно), зв'язані між собою сполучниковим чи безсполучниковим зв'язком, мають інтенціональну спрямованість на один чи кілька актантів, тобто знаходяться в однакових синтаксичних відношеннях із загальним чи загальними для них другорядними членами речення, разом з якими вони утворюють єдиний у структурному і семантичному відношенні предикативний центр. У цьому випадку функціонально загальний для двох чи більше присудків другорядний член речення об'єднує в структурному і семантичному відношенні розчленований предикат у єдине ціле. Отже, речення з однорідними присудками являє собою складне ціле, що складається з двох (чи декількох) присудків, об'єднаних загальним для них підметом і загальним другорядним членом речення.

Але зустрічаються речення з декількома присудками, не розширеними другорядними членами речення, а також зустрічаються випадки, хоча і порівняно рідко, коли наявність загального другорядного члена у двох присудків не зумовлює їх однорідність (наприклад якщо часова різноплановість свідчить про наявність складного речення *Yo amaba y amo a Rosario* [9:170]). Ми вважаємо загальну дистрибуцію декількох дієслів -присудків релевантною, але не єдиною ознакою їхньої однорідності. Як додаткові ознаки однорідності виступають семантичні, морфологічні і структурні критерії, що у випадках відсутності другорядних членів стають основними ознаками однорідності.

Виходячи з цього, однорідність визначається на основі не якої-небудь однієї, а цілого комплексу ознак – синтагматики дієслів-присудків, їх семантики, морфологічного і синтаксичного оформлення. При утворенні речення реалізується валентність або сполучні зв'язки слова, що закладені в ньому як одиниця мовної системи.

У залежності від валентних можливостей дієслова, тобто від інтенціональної спрямованості дієслова, що виступає у функції присудка, визначається відсутність чи наявність актантів, а також в останньому випадку (тобто при наявності актантів) їх кількість.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Azorín*. Blanco en azul. Cuentos – Madrid: Espasa Calpe S.A., 1976. 2. *Кручинкина Н.Д.* Грамматическая семантика французкого предложения: Методические и общелингвистические аспекты: курс лекций – Мордовский у-т – Саранск, 1987. 3. *Puig J.S.* Bertillon 66: - La Habana: - Editorial Arte y Literatura. – 1975. 4. *Васильева-Шведе О.К., Степанов Г.В.* Теоретическая грамматика испанского языка. Морфология и синтаксис частей речи. М: Высшая школа, 1990. 5. *Йофик Л.Л.* Структурный синтаксис английского языка. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1972. 6. *Otero Silva M.* Избранное: Сборник – М.: Прогресс, 1982. 7. *Васильева Н.М.* Синтаксис простого предложения в современном французском языке. М.: Просвещение 1983 – С.3-5. 8. *Cuentos para soñar* – Madrid: Espasa Calpe S.A 1999. 9. *Galdos B.P.* Dona Perfecta. – Moscú: Ensenanza superior, 1964.

МОВЛЕННЄВА СИСТЕМНІСТЬ ТА СТИЛІСТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ПІДМОВ ФІЛОСОФІЇ ТА ПСИХОЛОГІЇ

Коли йдеться про мовленнєву системність функціонального стилю в контексті сучасних лінгвістичних студій, науковий стиль зовсім не є винятковим. Як і кожен інший функціональний стиль мовлення, він характеризується взаємозв'язком мовних засобів в конкретному різновиді мовлення на основі виконання ними єдиного комунікативного завдання, обумовленого екстралінгвістичною основою даного різновиду, та на основі їх маркованості за спільним функціональним значенням, яке виражає специфіку стилю [1:45].

На сучасному етапі становлення лінгвістичної макропарадигми можна вважати загальновизнаним положення про те, що без врахування поняття мовленнєвої системності мови науки аналіз наукового стилю мовлення видається неможливим. В останні десятиліття основні прояви мовленнєвої системності наукового стилю інтенсивно досліджувались багатьма лінгвістами на матеріалі різних мов [2:18; 3:13; 4:28-43; 5:27; 6; 7:197-200; 8; 9] з огляду на фактори жанру, форми та характеру інформації наукового тексту.

Останнім часом зберігає **актуальність** питання реалізації парадигми наукового стилю в залежності від галузі знання, якій належить даний текст, тобто виявлення впливу характеру підмови на функціонально-стилістичні властивості наукового тексту [10:28].

Кожному функціональному стилю властиві загальні та специфічні категорії. Вважаємо, що тексти антропологічної спрямованості, а саме – підмов філософії та психології (наук, що вивчають про що і яким чином людина мислить засобом мови) відрізняються за властивими лише їм проявами специфічних категорій наукового мовлення. Характеристики наукового стилю виявляються в них у, так би мовити, трансформованому вигляді і співвідношенні.

Метою даної статті стало виявлення особливостей реалізації специфічних стилістичних категорій у наукових статтях з філософії та психології двох періодів – другої половини ХІХ та початку ХХІ століття.

І хоча ідея опису стилістичних категорій з'явилася ще наприкінці 50-х років ХХ століття [11:50-62], отримала назву теорії стильових рис [2:100-108], знайшла свій розвиток і схвалення одних науковців [1:90-99; 4; 12], пізніше стильові риси дістали назву лінгвістичних ознак [13:202-203], згодом – стилістичних прийомів у працях інших дослідників [14:18], і, нарешті, знайшли втілення у поняттях “функціонально-граматичні категорії” [16:52], “функціональні семантико-стилістичні категорії” (ФССК) [17:84], які досі залишаються вивченими недостатньо. Однією з причин є, на нашу думку, те, що з розвитком семантики, прагматики, і, останнім часом, когнітивної лінгвістики, відкриваються все ширші спектри даної проблеми у зв'язку з виявленням нових площин її поширення. Іншою причиною є відсутність вичерпної системи ФССК через недостатню вивченість поля та мікрополя [18:93] стосовно підстилю, підмови, жанру та ситуації мовлення.

Функціональні семантико-стилістичні категорії реалізуються в мовленні (тексті) системами різнорівневих мовних засобів і мають структуру поля (центр – периферія) [14:17]. Ототожнення ФССК з функціонально-семантичними полями (ФСП) є безпідставним [17], бо, на відміну від ФСП, функціональні семантико-стилістичні категорії організовані не за принципом опори чи асиміляції з граматичним значенням і відповідною понятійною категорією, а за принципом орієнтації на конкретні комунікативні цілі, які, до речі, досить особливим чином втілюються в науковому мовленні. Функціонування цілої системи засобів мови та мовлення, об'єднаних функціонально, семантично та стилістично, що варіюється в

залежності від типів та жанрів текстів різних функціональних стилів, викликані єдністю цілей і завдань спілкування (наприклад, привертання уваги читача до найбільш значущих, на думку автора, моментів; активізація уваги).

Навіть поняття “поле” в контексті функціонально-семантичного поля і функціональної семантико-стилістичної категорії має різне навантаження. Якщо у випадку ФСП це поле є проєкцією на систему мови, так би мовити, вписується в її структуру, хоча при цьому і прослідковується взаємозв’язок одиниць у вертикалі, що пронизує усі мовні рівні, то у випадку ФССК йдеться про функціонально-семантичні взаємозв’язки мовних одиниць у текстовій площині, що засвідчує прояв мовленнєвої системності.

Крім того, в принцип визначення поля та мікрополя, їх центрів та периферій включаються аспекти прототиповості (значущості) певної мовної одиниці у втіленні відповідного комунікативного завдання (причому це стосується кожного окремого функціонально-стильового різновиду даної мовленнєвої ситуації); частоти вживання даної одиниці в мовленні (тексті), тобто, її закономірній появі при реалізації відповідної мети спілкування.

Специфічні стилістичні категорії за набором та актуальністю можуть варіюватися у різних дослідницьких студіях. Найчастіше апелюють до категорій узагальненості, об’єктивності, експресивності/нейтральності [10:29], логічності, лаконічності, однозначності, акцентності, оцінки, авторизації, гіпотетичності [17:86]. Дане дослідження не ставить завдання детального розгляду особливостей прояву усіх перелічених вище категорій, а має на меті виявлення загальних для наукового стилю та специфічних для текстів підмов філософії та психології ознак реалізації на прикладі кількох категорій.

Так, кількісне та якісне “наповнення” центру та периферії категорії, ступінь “насиченості” нею тексту з філософії та психології відрізняються від аналогічних показників текстів інших підмов наукового стилю. Проте, однаковий, в цілому, характер кожної з категорій засвідчує існування окрім специфічних, загальних ознак стилістичних категорій. Наприклад, для категорій узагальненості характерне широке використання узагальнено-нейтральної лексики:

We see other side of this when the cup raised to the lips removes thirst before the drinking (Bradley, 20).

Узагальненість лексичного рівня певним чином спричиняє аналогічну рису морфологічного: серед форм дієслів, іменників, прикметників, займенників, інших частин мови найбільш частотними є саме узагальнені за значенням форми. Широко застосовуються дієслова у “позачасовому” значенні абстрактного теперішнього (представленого переважно формами Present Simple чи Present Perfect). Як от:

1) *But the idea is a common element, a something in a number of physical states, which pleases and is not in harmony with these states as they are, and its increase is felt to lead us beyond, we know not where* (Bradley, 23).

2) *Desire and aversion have been taken to be aspects of desire, since that is tension, and is to that extent painful* (Bradley, 22).

Цікавим є той факт, що узагальненість значення поширюється і на інші часові форми дієслова. Так, форми майбутнього часу в досліджуваних статтях часто використовуються у “спустошеному” граматичному значенні, вони синонімічні теперішньому “позачасовому”; це ж стосується і значення форм минулого. Наприклад:

Blending too will supplement Contiguity; but, where we have a local sensation of any kind, there the idea of local change will assimilate itself with the sensation through their common basis, and, by strengthening that basis, will increase the bodily result. (Bradley, 28).

Узагальнюючий характер мають в контексті наукової статті і особові займенники. Наприклад, займенник *we* використовується в типово узагальнених чи граматично послаблених значеннях (*we* = any person in general):

We desire the presented, but we desire it with an ideal qualification. We need have no image, and yet even here we want to realize an idea (Bradley, 23).

Щодо іменників, то великий процент від загального вжитку складають абстрактні іменники та іменники-назви матеріалу (див. усі наведені вище приклади).

Категорія узагальненості знаходить прояв у синтаксисі через порівняно широке вживання пасивних конструкцій, неозначено-особових, узагальнено-особових, безособових речень, переважання причинно-наслідкових зв'язків та інше. Тут слід наголосити на слові "порівняно", бо ми підійшли до специфічних проявів категорії узагальненості. На відміну від текстів інших підмов, деперсоналізація, вуалювання авторського "я" не є обов'язковими маркерами даної стилістичної категорії в текстах підмов філософії та психології. Звичайно, загальна тенденція до максимальної об'єктивності спрацьовує і тут, але вона виявляється менш жорстко, а часом зовсім редукується. Це, зокрема, стосується традиційного для наукових статей, суто формального прийому заміни займенника першої особи однини відповідним займенником у множині. У текстах з філософії та психології обох досліджуваних періодів цей прийом є засобом максималізації переконуючого впливу та одним з прийомів категорії діалогічності, але ніяк не засобом деперсоналізації (*we* = the audience, those whom it may concern). Це чітко видно з наступних прикладів:

1) *Perhaps the most common view of perception today is that it is representational: that in perceptual experience – in our seeing, hearing, smelling, what we do – the world is represented to us as being thus and so. If we help ourselves to a far from innocent count noun, we may shorten the view's expression: a (given) perceptual experience has a (given) representation content. In no case I am aware of is this view argued for* (Travis, 57).

2) *We are interested, therefore, in cases where the postulation of mathematical objects yields explanatory power... Thus we shall not be discussing mathematical explanations of mathematical facts... This brings us to my little question: are there genuine mathematical explanations of physical phenomena?* (Baker, 225).

3) *If we go on to ask for their physical conditions, they are taken to be connected one with physical benefit and one with injury. Whether they should be called accompaniments or results I shall not inquire... First, there are mistakes which we must place on one side* (Bradley, 3).

Специфічною рисою, характерною для статей з філософії та психології є, на нашу думку, широке вживання лексичних і фразеологічних одиниць з чітко вираженим евалюативним, аж до іронічного, значенням, як у вище наведених прикладах: 1) *a far from innocent count noun* (Travis, 57); 2) *my little question* (Baker, 225).

На всіх рівнях така ж риса притаманна і стилістичній категорії оцінки. Наприклад:

I must first very rapidly sketch the main features of Pleasure and Pain, then go on to Desire, and in conclusion try to seize the essence of Volition. And I am forced to warn the reader that my present limits compel me to count upon a greater effort from him than I ought, perhaps, to expect (Bradley, 2).

Категорія лаконічності, що є однією з найбільш жорстких категорій стилю наукового мовлення, в текстах, що належать підмовам філософії та психології, втрачає маркер обов'язковості. Оскільки філософські статті та тексти з психології завжди передбачають ідеологічний елемент, то висловлювання, що містяться в текстовій тканині таких статей, мають навантаження не лише істинності, але й значущості, тому є одночасно і засобом переконання читача в прийнятності позиції автора. Звідси випливає, що відбір мовних засобів також визначається і максималізацією переконуючого впливу [10:33]. Певною мірою це досягається за рахунок надмірної поширеності, що сприяє запам'ятовуванню і акумулює

певну силу навіювання. Така прагматично виправдана над-поширеність створюється різноманітними повторами (іноді у варіаціях) на лексичному, синтаксичному, композиційному рівнях, повнотою та глибиною побудови речень, широким використанням цитат, поширеними метафоричними порівняннями та іншими засобами. Наприклад:

1) *The idea is that any perceptual experience has a face value, at which the perceiver may take, or refuse to take, it. To take an experience at face value is to take it that such-and-such is so (in the case of perception, that one's surroundings are thus and so). So the face value of an experience is that such-and-such is so (Travis, 59).*

2) *If I resolve to think out a problem, do I will everything which turns out to be required for its solution? And so again with the external. When I kill trying to cure, has the result been willed? We should say that any excess beyond what I believed normally connected with the idea is not my will at all. Suppose, on the other hand, I were thinking of a result, say the finding the amount of an unrighteous gain, and without any operation I got the answer required; or say that I wished to steal a jewel and then found it in my hand. (Bradley, 30).*

Функціональна семантико-стилістична категорія емоційності/нейтральності в текстах підмов філософії та психології реалізує, переважно, специфічні для даних підмов риси. Емоційній притишеності та нейтральності текстів інших підмов тут протиставлено чітке виявлення позиції автора щодо досліджуваних фактів, явищ чи закономірностей. Мовне втілення цього – широке вживання лексичних та фразеологічних одиниць з чітко вираженим евалюативним значенням, переважання найбільш конотативно багатих одиниць синонімічних рядів:

We can imagine someone who professes that the lines do not differ and yet – in their heart of hearts – is not really convinced of this (Pettit, 70).

На сучасному етапі становлення лінгвістичної макропарадигми дослідники наукового стилю вже розглядають як даність той факт, що характерні риси наукового мовлення зовсім не суперечать прояву інтуїції, уяви і, цим самим, образності, емоційності. Існувала, на жаль, деяка тенденція “списувати” зазначені риси на рахунок “публіцистичності” [19; 136], проте таку думку було переконливо спростовано [3; 16; 17].

Однією з основних причин, що зумовлює специфічний характер категорії емоційності/нейтральності у досліджуваних нами підмовах, є наукова полеміка, в умовах якої вживання емоційно маркованих елементів має на меті спростування тих понять, проти яких спрямовано полемічний удар. У випадку принципових розходжень мова наукового твору може бути пристрасно викривальною. Думка, загострена почуттям, переконує сильніше, ніж “об’єктивна”, нейтральна, байдужа думка [20:347]. Згадки, посилення на відомих вчених спричиняють застосування оціночної лексики та емоційно маркованого синтаксису, так само як і індивідуальна установка автора, його підхід до власного висловлювання. Наприклад:

It is my argument for this that Gross takes issue with. ...Gross seems to take it to be an empirical issue whether belief is nomically necessary for understanding. The worry he raises is that my thought experiment does not suffice to settle this empirical issue... While I welcome Gross's suggestion that empirical psychology might shed light on the nature of our capacity to understand language, I do not see the relevance of empirical psychology in quite the way he seems to (Pettit, 68).

Широкого поширення набувають власне стилістичні засоби експлікації оціночних позицій автора, що несуть заряд емоційно-експресивної виразності/образності. Маємо на увазі застосування засобів іронії, повторів, фразеологізмів, цитат. Показовим є також нагнітання заперечень та лексичних засобів негативної оцінки:

1) *I will use this opportunity to thank Mr. Ward for the space which he has given to a refutation of my views. I regret that inability to identify myself with the doctrines which he has criticised has deprived me throughout of any profit from his labours* (Bradley, 1).

2) *For Pettit simply to deny that the speaker's past behaviour, unchanged brain-state, and impression of meaning provide evidence of such tacit belief would beg the question. This does not mean that linguistic understanding in fact is or requires prepositional belief about meaning: I have only claimed that Pettit has not provided an argument against such views; I have not argued in their favour* (Gross, 64).

Розглянуті загальні та специфічні риси стилістичних категорій, притаманних текстам наукових статей з філософії та психології, відмінних за періодом опублікування, дозволили виявити роль не лише семантичних, дескриптивних, але й прагматичних елементів одиниць усіх рівнів, включаючи графічний. Відсутність замкнутості на лексико-граматичній структурі мови, розширення до врахування екстралінгвістичної реальності доводить необхідність переходу від вивчення стильових рис (у вузькому розумінні) до дослідження функціональних семантико-стилістичних категорій, аналогічних деякою мірою функціонально-семантичним категоріям, проте таких, що є їх продовженням завдяки виходу в широкий контекст реальної мовленнєвої ситуації, в реальну (а не лише потенційну) комунікацію.

ЛІТЕРАТУРА

1.Кожина М.Н. Стилистика русского языка: Учеб. пособие для студентов фак. рус. яз.и литературы пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1977. 2.Кульгав М.П. Основные стилевые черты и синтаксические средства их реализации в современной немецкой научно-технической речи: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1964. 3.Разинкина Н.М. Развитие языка английской научной литературы. Лингвостилистическое исследование: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1980. 4.Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с другими. – Пермь, 1972. 5.Halliday M., Martin J. Writing Science: Literacy and Discursive Power. – London: Falmer Press, 1993. 6.Paltridge B. Genre, Frames and Writing in Research settings. – Amsterdam/Philadelfia: John Benjamins Publishing Company, 1997. 7.Love A. Lexico-Grammatical Features of Geology Text-books: Process and Product Revisited//English for Specific Purposes. – 1993. – Vol. 12. – P.197-218. 8.Martin J. English Text System and Structure. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1992. 9.Malcolm L. What Rules Govern Tense Usage in Scientific Articles// English for Specific Purposes. – 1987. – Vol.6. – P.31-44. 10.Цвиллинг М.Я. Специфика общественно-научного текста (к вопросу о внутрестилевой дифференциации языка науки)//Разновидности и жанры научной прозы: Лингвостилистические особенности. – М.: Наука, 1989. – С.27-36. 11.Shneider W. Stilistische deutsche Grammatik. – Basel/Freiburg/Wien, 1959. 12.Ризель Э. Полярные стилевые черты и их языковое воплощение//Иностр. языки в школе. – 1961. - №3. – С.61-73. 13.Троянская Е.С. О природе лингвистических признаков текстов, характеризующих различные функциональные стили//Лингвостилистические исследования научной речи. – М.: Наука, 1979. 14.Троянская Е.С. Полевая структура научного стиля и его жанровых разновидностей//Общие и частные проблемы функциональных стилей. – М.: Наука, 1986. – С.16-28. 15.Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л.: Наука. 1984. 16.Кожина Н.М. О соотношении некоторых стилистических понятий и категорий с функционально-семантическими категориями//Структура лингвостилистики и её основные категории//Межвуз. сб. научн. трудов. – Пермь, 1983. – С.48-71. 17.Кожина Н.М., Дьякова С.В., Иванова Т.Б. О функциональных семантико-стилистических категориях научного текста//Дидактические принципы обучения и повышения эффективности преподавания иностранных языков аспирантам и научным работникам: Тезисы докл. и матер. для обсуждения/Кафедра иностранных языков АН СССР. – М., 1985. – С.80-103. 18.Гречко В.К. Синтаксис немецкой научной речи. – Л., 1985. 19.Лантева О.А. Способы выражения авторского «я» в русской научной речи// Язык и стиль научной литературы. – М.: Наука, 1977. – С. 123-138. 20.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1946.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Baker A. Are there Genuine Mathematical Explanations of Physical Phenomena? //Mind. – 2005. – Vol. 114.454. – P.223-238. 2.Travis Ch. The Silence of the Senses // Mind. – 2004. – Vol. 113.449. – P.57-94. 3.Bradley F. On Pleasure, Pain, Desire and Volition// Mind. A Quarterly Review of Psychology and Philosophy. – 1888. – №49. – P.1-36. 4.Pettit D. Belief and Understanding : A Rejoinder to Gross // Mind. – 2005. – Vol.114.453 – P.57-74. 5.Gross S. Lingustic Understanding and Belief// Mind. – 2005. – Vol.114.453. – P.61-65.

ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ
АЛЮЗИВНИХ ВЛАСНИХ ІМЕН

Функціонування алюзії у художньому творі є одним з найскладніших явищ у художній літературі. Хоча існують численні дослідження цього явища у філологічному аспекті, проблема перекладу алюзії практично недосліджена, в чому і полягає її **актуальність**. Одним з таких малодосліджених аспектів є відтворення індивідуально-авторських алюзивних власних імен. Оказіональні імена створюються завдяки вмілому, творчому використанню різних прийомів для досягнення комічного ефекту. Наша **мета** – розглянути прийоми комічного обігрування алюзивних власних назв та стратегії їх відтворення у перекладі.

При утворенні оказіоналізмів за основу беруться головні риси іншого поняття чи ситуації, які лежать за межами художнього твору і на які натякає автор. Основні риси певної ситуації “вбудовуються” в семантику оказіоналізму. Це вдалий, яскравий спосіб вираження певного змісту. Основою створення додаткового змісту є нова інформація, незвичний погляд на дійсність, який забезпечується за рахунок незвичної понятійної комбінаторики компонентів і спеціальних дериваційних процесів. Для проникнення в суть оказіональних утворень, що називають нові поняття, для розуміння того, яка ознака і чому висувається на перший план та повного розкриття оказіоналізму необхідне залучення екстралінгвістичної ситуації, знання літературних творів, крилатих виразів, на які натякає оказіональне слово.

Можна виділити наступні види комічного обігрування алюзивних власних імен за принципом організації їх смислової структури: графічна або фонетична деформація імен, розкладення імен, синонімічна заміна одного з компонентів імені, авторські перейменування, утворення імені поєднанням кількох імен в одній структурі. Таке оказіональне використання алюзивних власних назв ускладнює і без того складне завдання, що завжди виникає при перекладі таких одиниць. Англomовні читачі зрозуміють і оцінять прийом, оскільки можуть відновити вихідну повну форму імені, а для українського читача нерідко він залишається незрозумілим. Тому перекладачеві слід уважно поставитися до відтворення цих імен, використовуючи такі стратегії, які б допомогли відновити необхідні асоціації. Звичайно, спосіб відтворення оказіональних алюзивних імен у перекладі залежатиме від форми і звучання вихідного повного імені, особливо у тих випадках, коли на таких алюзіях будуються каламбури [1:154].

Часто алюзивні власні імена навмисно деформується автором. Наприклад, у новелах О.Генрі недолугі герої сприймають імена відомих особистостей, історичних, міфологічних, біблійних героїв на сучасний їм американський лад.

“‘Mr. Mayor’, says I, ‘I’m not a regular preordained disciple of S.Q.Lapius. I never took a course in a medical college’, says I” (О.Генрі, 90).

Так герой сприймає ім’я Aesculapius – Ескулап, давньогрецького бога лікування, що стало іронічною загальною назвою для лікарів. Перекладач Н.Дубровська залишає це ім’я без транскодування, латинськими літерами, але з додаванням закінчення родового відмінку української мови – *a* і подає примітку – Ескулапіуса. Навряд чи це передає гумористичне забарвлення оригінального тексту.

“Пане голово,” відповів я, “я ж не регулярний і не дипломований учень S.Q.Lapiusa¹. Я ніколи не був на медичних курсах”, сказав я (Дубровська, 7).

У цьому випадку варто було б траслітерувати цю деформовану АВІ, як, наприклад, це зробив К. Чуковський у російському перекладі (“я не могу назвать себя

подлинным учеником Эс. Ку. Лаппа ...”), де зберігаються комічність, оскільки більшості читачам відоме це ім’я. Транскодування – досить вдала стратегія, коли це стосується загально відомих “інтернаціональних” алюзивних власних імен, оскільки зберігається звукова подібність з формою, у якій вони відомі українському читачу.

Так само траскодується *Benny Veedus* (генерал *Benevides*) (О. Henry, 137) – *Бенні Відус* (Тупайло, 167), і ім’я *Philip Steins* – *Філін Стейн* – так сприймає герой новели слово *Philistines* – филистимляни.

“... and I follows like Delilah when she set the Philip Steins on to Samson” (О. Henry, 125)

За біблійною історією Даліла видала Самсона филистимлянам. Таке сприйняття імені говорить про неосвіченість героя. У перекладі М. Тупайло вжив транскодування.

“А я дибуляю назирці, немов Даліла, коли вона вела Філіна Стейна до Самсона” (Тупайло, 157).

Можливо, у перекладі варто було б врахувати звукову форму, знайому українському читачеві.

Якщо ім’я небагато говорить цільовій аудиторії, якщо воно невідоме в даній культурі, то ця перекладацька стратегія не зробить алюзію зрозумілою. Тому перекладачеві доводиться вводити внутрішньотекстові або зовнішньотекстові пояснення. Наприклад, одна з героїнь новели “З виру богеми врятована” сприйняла ім’я грецького скульптора Праксителя (*Praxiteles*) як *Prax Italis* (О. Henry, 640). У перекладі М. Рябова транслітерує це ім’я і пояснює його у примітці – *Пракситель* (Рябова, 14), хоча доречно було б додати, що це грецький скульптор.

Відтворити комічний ефект, що його справляють деформовані алюзивні власні назви, можна і за допомогою описового перекладу, коли при цьому не порушуються змістова і стилістична цілісність тексту. Наприклад, Н. Дарузес застосовує описовий переклад – “*подите вы с вашими греками*”.

У романі Дж. Голсуорсі маленький Джон сприймає ім’я *Venus Anadyomene* (звичайний епітет для Венери/Афродіти, що вказував на її народження з піни) як *Venus Anna Diomedes* (Galsworthy, 274), про яку згадувалося в його книжці про греків і троянців. *Anadyomene* – складне слово для його сприйняття, і Джон сприймає його як ім’я та прізвище. Слово *Диомед* знайоме йому з тієї ж книжки – це герой, який разом з Ахіллом прославився у троянській війні. У перекладі це ім’я відтворено як *Венера Анна Диомена* (Терех, 608), але можливо, його можна було б наблизити фонетично до імені грецького героя. Однак, у цьому випадку читач може розкрити асоціативні зв’язки і з контексту.

Письменники також деформують алюзивні імена за допомогою контамінації частин прізвищ відомих людей, нерідко утворюючи каламбур. У романі Дж. Фаулза “Вежа з чорного дерева” художник Генрі Бреслі презирливо називає американського художника-абстракціоніста *Джексона Поллока* (*Pollock*) – *Jackson Bollock* (Fowles, 80). Джексон Поллок – один з головних представників напрямку “живопису дії”, за яким сам процес творчого акту важливіший, ніж результат роботи, він дає свободу підсвідомим імпульсам. Оскільки це ім’я мало відоме українському читачу, і тому йому важко відновити його вихідну форму, перекладач В. Ружицький транскодує це ім’я подає пояснення у примітках.

Герой роману Дж. Фаулза Генрі Бреслі дає прізвисько і художнику Пабло Пікассо – *Old Pickbum* (Fowles, 50), яке будується на фонетичній співзвучності. Воно має два елементи: *Pick* – *підбирати* і *bum* – *сідниця*. Англomовним читачам зрозуміло, що мається на увазі: *Pic-ass*-о, тобто перший склад є омофоном до дієслова *to pick*, а *ass* – грубою формою до *bum*. Зрозуміло, що відтворити цю мовну гру в перекладі практично

неможливо. Тому перекладач вдався до більш експліцитних засобів, залишивши повністю ім'я Пікассо, але додавши малопристойний епітет – *ota gena* (Ружицький, 88).

Інколи письменники для створення комічного ефекту утворюють алюзивне ім'я поєднанням двох імен в одній структурі.

"The Italian Countess is still an American citizen. She is the grand-daughter – " he told a string of lies slowly and portentously, "of John D.Rockefeller Mellon. You have heard of him?" (Fitzgerald, 326)

"Італійська графиня зберегла американське підданство. Вона онука... – Тут він, прибравши грізно-урочистого вигляду, почав брехати. - Джона Д.Рокфеллера Меллона. Сподіваюсь, ви чули це ім'я?" (Пінчевський, 382)

John D.Rockefeller Mellon – прізвище, в якому іронічно об'єднані імена двох найбагатших людей Америки того часу: Джона Д.Рокфеллера (1839-1937) і Ендрю Меллона (1855-1937). Звичайно, українському читачеві ім'я Ендрю Меллона менш відоме, ніж ім'я Джона Д.Рокфеллера, але він зрозуміє цю алюзію з контексту і без пояснень перекладача.

Оказіональні алюзивні імена, відтворені транскодуванням, „спрацьовують” лише у випадку відомих імен. Для відтворення такої структури з іменами обмеженої відомості або зовсім невідомими читачу доводиться вдаватися до адекватних заміन, пояснюючого перекладу або компенсаційних стратегій.

Оказіональні алюзивні власні імена створюються і за рахунок словотвірних процесів, які повинен враховувати перекладач. Алюзивні імена можуть передаватися різними частинами мови, тобто актуалізуватися на рівні морфологічного контексту. Поява таких слів у творі справляє ефект неочікуваності, новизни, незвичності для сприйняття і семантичної неоднозначності [2:65]. Словотворення цих імен відбувається за допомогою словоскладення, скорочення, а найчастіше афіксації (за продуктивними моделями) і конверсії. Кожний випадок відономастичного словоутворення вимагає окремого перекладацького рішення. У багатьох випадках виявляється можливим відтворити їх у перекладі тією ж частиною мови, що і у оригіналі. Така можливість обумовлюється широкою відомістю імені. Деякі похідні слова від таких імен іноді навіть фіксуються словниками.

"He drowned Winifred's rejoinder with fresh calls to the Almighty; nor was it until they reached Barnes that he ceased a Jeremiad, in the course of which he had abused her, her father, her brother, Irene, Bosinney, the name of Forsyte, his own children, and cursed the day when he had ever married" (Galsworthy, 205).

"Вініфред спробувала виправдатись, але він заглушив її голос новим потоком прокльонів і, тільки доїхавши до Барнса, припинив свою єреміаду, в якій лаяв Вініфред, її батька, її брата, Айріні, Босіні, саме ім'я Форсайтів, своїх власних дітей і проклинав той день, коли він одружився" (Терех, 190).

Єреміада – похідне слово від імені біблійного пророка Єремії, що оплакував долю свого народу і передрікав йому різні біди ("Плач Єремії"). Відомість біблійного імені дозволяє читачеві легко встановити значення похідного слова як *скарги, нарікання*. Тому найбільш вживаною стратегією у таких випадках є транскодування з урахуванням морфологічних правил мови перекладу.

Так само виявляється можливим у деяких випадках відтворити на тому ж морфологічному рівні відономастичні дієслова, наприклад: *to outMao* (Fowles, 269) – *перемаодзедунити* (Вакуленко, 49).

Проте, не завжди відтворення алюзивних імен тією ж частиною мови, що і в оригіналі, за допомогою транскодування забезпечує прозорість всіх асоціацій.

"Nor did there seem anything Pre-Raphaelite about her now; she was simply a rather attractive bit of 'seventies bird..." (Fowles, 37).

"Та й не було в ній тепер нічого пранафаелітського – просто досить приваблива дівчина, типова для сімдесятих років" (Ружицький, 37).

Пранафаеліти – група англійських поетів і художників, які об'єдналися в 1848р. в "Пранафаелітське братство", ідеалом котрого була безпосередність почуттів і близькість до природи мистецтва. Читачеві, незнайомому з їх творчістю, важко повністю зрозуміти алюзію.

"...Madame Lamotte and her daughter, who were Catholic and anti-Dreyfusard" (Galsworthy, 36).

"...мадам Ламот та її дочкою, котрі були католичками й антидрейфусарками" (Терех, 371).

Відтворення іменника, похідного від імені Дрейфуса, транскодуванням спрацює лише у випадку, коли читач знає, що йдеться про справу Дрейфуса – судову справу по обвинуваченню у шпіонажі офіцера французького генерального штабу, що перетворилась у предмет жорстокої політичної боротьби у Франції і отримала широкий резонанс у всьому світі, і що католицька церква виступала проти перегляду цієї справи.

Так, у перекладі не завжди можлива актуалізація алюзивних імен на тому ж морфологічному рівні, що і в оригіналі, і передача всіх асоціацій. У випадку імен відносної відомості перекладачеві доводиться вдаватися до описового перекладу чи генералізації. Наприклад, О.Терех переклав описово словосполучення *a Quilpish look*, де *Quilpish* – прикметник, утворений від імені злого карлика, персонажа роману Ч.Діккенса "Лавка старожитностей" – *Quilp*, тоді як транскодування імені в перекладі може не викликати необхідних асоціацій.

"Behind him his cousin, the tall George, son of the fifth Forsyte, Roger, had a Quilpish look on his fleshy face, pondering one of his sardonic jests"(Galsworthy, 31).

"Позаду Сомса його кузен, довготелесий Джордж, син п'ятого Форсайта, Роджера, обмірковував свій черговий дотеп, і на його м'ясистому обличчі грала сардонічна посмішка" (Терех, 26).

Відтворення алюзії описовим перекладом, з вилученням при цьому власного імені, спрямоване на відтворення прагматичного змісту, що за ним стоїть.

1. *"Then James Forsyte, notwithstanding all his "Jonahisms" there was no saner man (...) in all this London, of which he owned so much, and lover with such a dumb love, as the centre of his opportunities"* (Galsworthy, 93).

"Хоча Джеймс Форсайт і любив нарікати на долю, проте в усьому Лондоні, де він мав стільки володінь, Лондоні, що його він любив мовчазною любов'ю як осередок своїх успіхів, не було людини, наділеної здоровішим глуздом (...)" (Терех, 84).

Jonahism – похідне слово від Jonah (Іона), біблійного пророка, ім'я якого пов'язується з різними бідами.

2. *"But he took very good care indeed not to show his feelings. This sounds Machiavellian, it was; but it also made him a good detective"* (Fowles, 202).

"Проте він ніколи не давав волі своїм почуттям. І таке лицемірство було доброю школою для детектива" (Ружицький, 218).

Ніколо Макіавеллі – італійський державний діяч, мислитель і письменник, який вважав, що для досягнення політичних цілей прийнятні будь-які засоби; надалі принципи Макіавеллі стали розглядатися як вираз політичного цинізму і демагогії.

Особливої уваги перекладача потребують okazіоналізми, утворені конверсією.

“ ... *it Black Bill had come down here and bought a sheep ranch and hired me and Little-Boy-Blue ‘em and treated me square and friendly, as you’ve done, he’d never have anything to fear from me*” (O. Henry, 120).

У англомовного читача згадування персонажа дитячого віршика *Little Boy Blue* викликає чимало асоціативних зв’язків, у першу чергу, з “неадекватним” виконанням обов’язків чабана. Оказіональне дієслово увібрало в себе зміст віршика, за рахунок чого воно і наповнилося метазмом.

*Little Boy Blue, come, blow your horn;
The sheep’s in the meadow, the cow’s in the corn.
Where’s the boy that looks after the sheep?
He’s under the hay stack, fast asleep.*

Оскільки в українських перекладах цього віршика немає, перекладач слушно відмовився від аллюзії, але це призвело до втрат як на рівні змісту, так і на рівні форми.

“Якби Чорний Білл забився сюди, і купив овече ранчо і найняв мене нянчити ягнят, і притому поводився б зі мною чесно й по-товариському, як оце ви, то йому не треба було б мене остерігатися” (Тупайло, 152).

Так, наприклад, відтворити незвичну граматичну функцію імені *Емілі Пост* (автора книги з етикету) у висловленні *I’m not Emily Posted* (Fitzgerald) можна дієсловом в активному стані з додаванням пояснюючих елементів: *Я не вивчала етикет за книгою Емілі Пост* або вжити узагальнення, що підходить по смислу, зважаючи на те, що це ім’я навряд чи знайоме пересічному читачеві: *Я не вивчала правила хорошого тону*.

Велике експресивне і смислове навантаження, що несуть на собі авторські новоутворення, зобов’язує перекладача зважувати вибір засобів їх відтворення у кожному конкретному випадку. Стратегії їх перекладу повинні забезпечувати необхідні асоціації і максимально відтворювати задум автора.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978.
- 2.Ребрий А.В. Оказиональные слова в современном английском языке: статус, структурные и функциональные характеристики // Актуальні питання лінгвістики та методики викладання іноземних мов. – Харків: Основа, 1997. – С.64-67.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- 1.Генрі О. Вибрані оповідання: Пер. з англ. М.Рябової. – Харків-Одеса: Одесполіграф, 1930.
- 2.Генрі О. Індіанський лікар: Пер. з англ. Н.Дубровської. – К.: Книгоспілка, 1926.
- 3.Генрі О. Останній листок: Пер. з англ. – К.: Молодь, 1983.
- 4.Генрі О. Избранные новеллы. – М.: Правда, 1985.
- 5.Голсуорсі, Джон. Сага про Форсайтів: Власник; В зашморгу; Здаємо в аренду: Пер. з англ. О.Тереха. – К.: Дніпро, 1988.
- 6.Фаулз, Джон. Вежа з чорного дерева: Пер. з англ. В.Ружицького. – К.: Дніпро, 1986.
- 7.Фаулз, Джон. Хмара: Пер з англ. С.Вакуленко // Всесвіт, 2001. – №3-4.
- 8.Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі. Ніч лагідна: Пер. з англ. М.Пінчевського. – Харків: Фоліо, 2003.
- 9.Collected stories of O.Henry. – New York: Avenel Books, 1979.
- 10.Fitzgerald F.S. Tender is the night. – Moscow: Raduga Publishers, 1983.
- 11.Fowles, John. The Ebony Tower. – London, Toronto, Sydney, New York: Granada Publishing, 1981.
- 12.Galsworthy, John. The Forsyte Saga. Book 1. – М.: Progress publishers, 1975.
- 13.Galsworthy, John. The Forsyte Saga. In Chancery. Book 2. – М.: Progress publishers, 1975.
- 14.O. Henry. Selected stories. – М.: Progress Publishers, 1977.

КОРНІЙКО І.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ЗВЕРТАННЯ ЯК ЗАСОБУ ВИРАЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ

Спілкування в широкому розумінні – форма існування самого суспільства. “Саме буття людини ... є найглибше спілкування. Бути – значить спілкуватися. [...] Бути – значить бути для іншого і через нього для себе. У людини не має внутрішньої суверенної території, вона вся і завжди на межі, дивлячись в себе, вона дивиться в очі іншій, очима іншої” [1:312].

Функціонування мови як засоба мовленнєвого спілкування детермінується як особливостями самої мовної системи так і рядом соціальних чинників, до яких належать і соціальні конвенції.

Однією із соціальних конвенцій, яка визначає мовленнєву поведінку комунікантів в процесі спілкування є ввічливість – соціокультурно детерміноване правило поведінки та дії особистості [2:67]. Отже ввічливість є одна із прагматичних категорій, яка визначає поведінку особистості в процесі мовленнєвого спілкування. Мовленнєва ввічливість націлена в процесі мовленнєвої комунікації на збереження “іміджу” комунікантів.

Ввічливість є універсальною соціальною конвенцією на відміну від мовленнєвих засобів її реалізації, які детермінуються локально (мовний ареал) і темпорально (епоха), тобто є величинами динамічними.

Одним із експліцитних мовленнєвих засобів, які виражають максимум ввічливості мовця в процесі спілкування між мовцем і адресатом, є звертання. Провести чітку межу між “ввічливою” і “неввічливою” комунікативною поведінкою мовця в акті звертання і визначити перелік “ввічливих” форм звертання є одним із завдань дослідження феномену звертання, яке викликає чимало труднощів. Труднощі у визначенні парадигми “ввічливих” звертань пов’язані з динамічністю поняття ввічливості, а також з динамічністю і особливостями явища звертання. З огляду на це визначення для сучасної німецької мови тільки Sie-звертання і номінальних звертань з використанням титулів як ввічливих звертань [3:283], не є на наш погляд, безсумнівним.

З погляду динаміки розвитку поняття ввічливості, поява нових форм звертань або модифікація існуючих є опосередкованим вираженням змін укладу суспільства, змін в його соціальній структурі, ідеології, системі цінностей. Причому провідником нових поглядів на те як правильно, тобто ввічливо спілкуватись, в тому числі вживати форми звертання, були завжди ті класи, або прошарки суспільства, які складали його верхівку і займали панівне становище. Саме ці верстви населення впливали на формування соціальних конвенцій, започатковуючи нові “правила гри”. У дослідженнях феномену звертання в діяхронічному аспекті наводиться ряд фактів про розвиток парадигми номінальних і прономінальних форм звертання стосовно вираження ввічливості.

Що до номінального звертання, то тут існує певна залежність від епохи (часу). Чим далі ми хронологічно віддаляємося від сьогодення тим різноманітніше репертуар форм звертання, який існував в німецькій мові. Так, наприклад, звертання до пруської принцеси в 1849 році звучало: *“Allerdurchlauchtigste, Allergrossmaechtigste Prinzessin!! Eure koenigliche Hoheit!”* До кайзера в середині 19 сторіччя зверталися таким чином: *“Allerdurchlauchtigster, Grossmaechtigster, Unueberwindlichster Kaiser, Allergnaedigster Kaiser und Herr!.* Використання прикметників було також регламентовано. Так перші два прикметники у найвищому ступіні порівняння вживались лише на адресу короліві кайзерів, третій суперлатив лише на адресу кайзера. Окрім цього існувала ціла шкала вживаних у звертаннях прикметників і предикативів: від *Hochgeboren, Hochwohlgeboren, Wohlgeboren, Hochedelgeboren, Hochedler do Wohledler* [4:88-89]. Такі “ланцюжкові” звертання, які відповідали свого часу вимогам протоколу, віддзеркалювали всі тонкощі багатоступінчатої ієрархічної соціальної структури суспільства, в якому для представника кожного класу і прошарку існувала певна форма звертання. Незалишалися поза увагою і такі чинники при виборі форми звертання як місце адресата в службовій ієрархії, а також його місце в родині з огляду на порядок народження [2:92-94; 5:10-12; 6:88-109].

Прагнення виразити повагу до адресата, висловитись якомога ввічливіше, особливо за умови, коли він за своїм соціальним статусом вище мовця, таїло у собі небезпеку перейти межу між ввічливістю і лицемірством. Це ставало приводом для іронії та сатири як, наприклад, уривки із сатиричних статей початку 20 століття, написаних у формі листів члена

Баварського парламенту на адресу своєї жінки, колег, друзів. Так, до своєї жінки він звертається (орфографія за оригіналом): *An Wollgeborn [...] Frau Mari Filser [...] kengl. Abgeordnetesgahtin Liebe Mari...* (Thoma, 1992, 8). Звертаючись до одного із своїх колег, він пише: *An den hochwieningen Gabidlforsdand und geischlingen Rad Dobias Angerer [...] Hochwiern Har geischlinger Rad...* (Thoma, 22). У листі до цього депутата знаходимо таке звертання: *An Ekselenz [...] den Herrn Joseph Filser Landtagabgeordneten im Parlament [...] Eier Ekselenz, sieser Schaz!...* (Thoma, 41)

Подібні тенденції мовної презентації максими ввічливості підтверджуються дослідженнями й в інших мовах, зокрема в англійській. В елизаветинській Англії у 16 сторіччі правила етикету передбачали звертання до адресатів, які мали вищий статус, використовуючи титул і від одного до трьох (проте не більше) гоноративних прикметників у звичайному, порівняльному і найвищому ступінях порівняння; до адресатів, рівних собі за статусом, мовець звертався за допомогою таких же форм звертання, проте зі значно більшою кількістю суперлативів [7:171; 8:198].

Подальше спрощення суспільної структури призвело і до модифікації мовної презентації ввічливості шляхом вживання титулів.

Як впливає із опитування, проведеного німецьким мовознавцем Т.Фінкеншtedтом, вживання титулів у складі форм звертання залежить від соціальних ролей і соціального статусу мовця. Через невелику кількість опитуваних навряд чи можна сформулювати однозначні висновки, хоча дослідження дає можливість виявити певні тенденції в мовленнєвій поведінці мовців. Так, наприклад, учні виявились найбільш демократичною і антиавторитарною групою: із них лише 37 % звернулися б до федерального президента (займає найвищу позицію у соціальній ієрархії сучасної Німеччини) за допомогою титулу, у той же час 89% опитуваних-учителів послуговувались би тутулом при звертанні до федерального президента. Адресатом, до якого вживання титулу не практикується, є чиновник міської влади: учні та студенти молодших семестрів взагалі не вважають за потрібне використовувати титул, а серед учителів лише 4% використовують розглядувану форму звертання. Отож, можна визначити прямопропорційну залежність між вживанням титулів у складі форм звертання і статусно-рольовими характеристиками як адресата, так і мовця: чим вищим є соціальний статус мовця, тим вірогіднішим виявляється вживання ним титула-звертання, особливо на адресу комуніканта, який має так само високий соціальний статус [5:25-26].

Ігнорування титулів стає тенденцією у німецькомовному ареалі наприкінці 60-х років і є ще одним прикладом впливу суспільного розвитку і пануючої у суспільстві ідеології на мову і мовленнєву діяльність членів суспільства.

За визнанням німецького дослідника В.Беша, наприкінці 60-х років студентський рух щодо проблематики звертання призвів до двох програмних нововведень: розширення сфери використання *du*-звертання та до відмови від вживання титулів. Обидві новації вважались грубим порушенням суспільних конвенцій і вербальною спробою нівелювання ієрархічної структури суспільства, яка носила провокативний характер. Першим відкритим виявленням таких “революційних” настроїв щодо звертання став конгрес германістів у Бохумі в 1967 році, на якому група активістів із Берліна практикувала “нові правила мовленнєвої поведінки” [4:19-20]. Єдиним адресатом, на чію адресу вживання титулу у складі форми звертання виявляється, напевне, в усіх випадках релевантним, є лікар. Т.Фінкеншtedт називає лікаря з цього приводу незаперечним героєм титулу (*der unbestrittene Titelheld*). Причину такої мовленнєвої поведінки науковець вбачає, якщо не у повазі до лікарів, то безперечно у почутті страху пацієнта перед лікарем [5:27]. Пацієнт почувається безпомічним перед хворобою у той час, коли лікар постає для нього єдиною особою, яка може допомогти йому.

“Ввічливі” форми звертання зазнали певних метаморфоз і як засоби реалізації комунікативної стратегії мовця. Німецький дослідник Д.Е.Циммер визначив іронічно такі зміни у мовленнєвій поведінці німців як “нову сердечність” [9:182]. Так, на думку вченого, американізація функціонування номінальних форм звертання: поширення номінальної форми звертання Liebe(r) Frau/ Herr, ... замість адекватного раніше у комунікативній ситуації Sehr geehrter Herr, ... продиктовано бажанням мовця якомога швидше реалізувати інтенцію – спонукати адресата до певної дії. Форми звертання типу Hallo Frau Hase,... або суто американізми Hi, Hallo замість привітання з відповідною номінальною формою звертання спрощують для мовця вибір між офіційною формою звертання Sehr geehrte(r) Frau/ Herr, ... та інтимною Liebe(r) ..., і у такий спосіб допомагають уникнути порушення іміджу адресата через неадекватну форму звертання [9:183].

Результати проведеного анкетування підтверджують тенденцію до спрощення процедури вираження ввічливості. Так більшість опитаних вважають форму звертання Gnädige Frau/ Gnädiger Herr застарілою: за критерієм статі ϵ становить для обох груп респондентів – чоловіків і жінок – близько 92%; за віковим критерієм різниця між двома віковими групами – молодше і старше 40 років – 1%: $\epsilon = 92,3\%; 91,3\%$. Респонденти з вищою освітою меншою мірою, ніж опитувані без вищої освіти вважають цю форму застарілою: ϵ становить відповідно 84,1% та 96,22%. Місце проживання респондентів, північні або південні райони Німеччини, суттєво не впливає на сприйняття розглядуваного звертання як застарілого: $\epsilon = 95,4\%$ й 96,6%.

Щодо вживання цієї форми звертання, то відповіді респондентів можна проінтерпретувати так. Більшість опитаних жінок не послуговується нею $\epsilon = 20,8\%$. Вік респондентів не впливає істотно на використання цього звертання ϵ становить 25,8% та 28,56%. Значні розбіжності у вживанні виявлено з огляду на рівень освіти респондентів. Звертанням Gnädige Frau/ Gnädiger Herr послуговуються значно більше анкетованих без вищої освіти, ніж з вищою освітою: $\epsilon=59,68\%$ та 14,29%. Порівняння за територіальним критерієм не можливе, оскільки ϵ для північних регіонів не є статистично значущою. Можливими сферами функціонування цієї форми звертання є вишукані кафе в Австрії, поезія, театральні вистави, аристократичне товариство. Кілька інформантів пов’язують з нею іронічні конотації.

Історичний розвиток прономінальних форм звертання можна коротко сформулювати таким чином. В найдавніші часи існував єдиний займенник du, який виражав ввічливість і використовувався на адресу будь-кого, в тому числі і бога (це зберігається і по сьогодні), Пізніше, в 9ст., вперше з’являється в німецькій мові Ihr - Plural der Ehrerbietung - ввічливе звертання в 2ос.мн. на адресу одного адресата. В кінці 16ст., в період абсолютизму з його витонченим придворним етикетом як репрезентації соціальних рангів і влади, зростає і роль мовних засобів для його мовної експлікації, а особливо тих, які виражають ввічливість. В цю епоху до двох вказаних займенників приєднується третій - Er/ Sie (3 ос. од.), за допомогою якого уникають прямого звертання до адресата мовленн, підкреслюючи у такий спосіб соціальну дистанцію між співрозмовниками. Поряд з прономінальними формами звертання іншим виразником максими ввічливості у цей період є, наприклад, форма написання листа. В залежності від соціального статусу адресата відступ між звертанням і власне текстом листа міг становити півсторінки. Сучасний займенник Sie (3ос.од.) - ввічливе звертання до одного або багатьох адресатів - починає вживатись в кінці 17 ст. і вважається результатом еволюційного розвитку колишніх Er/Sie в функції звертання. Змін зазнає і дієслово, яке має тепер форму множини. Таким чином, в 18 ст. парадигма прономінальних звертань в німецькій мові складається із чотирьох займенників: du, Ihr, Er/Sie, Sie і виражає розгалужену соціальну ієрархію в німецькому суспільстві цього часу. При цьому Ihr, Sie – форми звертання лише на адресу тих, хто має вищий соціальний статус. В сучасній німецькій

мові обидві прономінальні форми звертання – займенники: *du*, *Sie*, використовуються для вираження ввічливості. Вирішальними чинниками при виборі ввічливої форми звертання є інтерперсональні стосунки між мовцем і адресатом і комунікативна ситуація.

Засоби вираження мовленнєвої поведінки (ввічливої – неввічливої) можна розділити на такі три групи: гоноративні, гумілітивні, пейоративні [3:271-283]. Звертання представлені в двох групах: гоноративи, пейоративи.

Гоноративні форми звертань – це такі форми звертань, які виражають повагу мовця до адресата. Гоноративними в сучасній німецькій мові є, наприклад, прономінальне звертання *Sie*, а також номінальні звертання, які вміщують позначення титулу, а також можуть включати оцінні прикметники і дієприкметники типу: *verehrt*, *geehrt*, *wert*. Хоча в сучасній німецькій мові, особливо в усному мовленні, титули вживаються все менше, але залишаються певні сфери людської діяльності, консервативні, що до змін в формах звертань. Це насамперед церква, дипломатія [4:17].

Пейоративні форми звертань є мовним виразом зневажливого ставлення мовця до адресата і не відносяться власне до засобів мовної маніфестації ввічливості. Пейоративні форми звертання є протилежним полюсом по відношенню до гоноративних форм і знаходяться з ними в опозиційних стосунках. Характеризуючи гоноратив і пейоратив слід відзначити, що будь-яке суспільство, яке має розгалужену мережу мовної реалізації соціальної конвенції ввічливості, розвиває як протипагу мережу мовної презентації неввічливості [3:272]. Стосовно гоноративних форм звертання справедливим можна вважати твердження, що чим більш гомогенним в сенсі соціального складу є суспільство, тим більш спрощеною є репертуар гоноративних звертань, а, отже, і більш простою є мовна експлікація максими ввічливості. До осіб, які обіймають найвищі пости законодавчої і виконавчої влади Німеччини звертаються в офіційних ситуаціях, в порівнянні з “ланцюжковими” звертаннями, наведеними вище, досить просто: *Sehr geehrte Frau Bundestagspräsidentin, Herr Bundeskanzler, Herr Staatsminister Jean-Claude Juncker, meine sehr verehrten Damen und Herren, [...]* (Hellwig, 21).

Слід зазначити, що поділ форм звертання на дві зазначені групи досить умовний і спрощений. З точки зору вираженості міри ввічливості можна говорити про певну градацію форм звертання. Форма звертання *Frau Müller* є як і інша форма *Werte Frau Müller* гоноративною, але безперечно перша є більш нейтральною в порівнянні з другою. Подібні приклади можна привести і стосовно пейоративних звертань: *Müller, sagen Sie ...; Sie, Schwein, ...*. Таким чином можна говорити про відкриту градуальну опозицію гоноративів і пейоративів. Опис такої опозиції має безперечно велике значення особливо для інтеркультурної комунікації.

Оскільки ввічливість є одним із стратегічних засобів досягнення мовцем своєї інтенції, форми звертання як засоби реалізації комунікативної стратегії мовця виступають у ролі рутинних формул ввічливості і регламентованих ритуалів уникнення конфлікту.

Рутинні формули ввічливості – це комунікативно релевантні формули, форма і вживання яких є дискурсивно обумовленими: наприклад, привітання і прощання. Вживання конкретної форми звертання у функції рутинної формули ввічливості детермінується з одного боку прагненням не порушити “імідж” мовця і свій власний, а з іншого комунікативною ситуацією. Загально можна визначити закономірність: чим більш “офіційною” є комунікативна ситуація, в якій відбувається конкретний акт звертання, тим більш “рутинною”, “заформалізованою” в сенсі ввічливості буде використана форма звертання.

Регламентовані ритуали уникнення конфлікту передбачають таку мовленнєву поведінку мовця, яка надає йому можливість реалізувати інтенцію, що суперечить поглядам, або інтересам адресата, не уразивши конвенцію ввічливості. “Уникнення конфлікту”

досягається завдяки використанню адекватної комунікативної ситуації регламентованої форми звертання. Саме ввічливість детермінує апеляцію окремо до кожного з адресатів у випадку, коли їхній соціальний статус, посади різні. Впливають на вибір форми звертання в такому випадку і інтерперсональні стосунки між мовцем і адресатом. Причому називання адресатів відбувається “зверху вниз” стосовно соціального статусу адресатів: *Frau Präsidentin der Parlamentarischen Versammlung des Europarats, Herr Regierender Bürgermeister, Herr Präsident des Berliner Abgeordnetenhauses, lieber Herr Stoelzl, Exzellenzen, meine Damen und Herren,*[..] (Kohl,133).

У ролі рутинних формул ввічливості і регламентованих ритуалів уникнення конфлікту виступають, як правило, узуальні форми звертання, які теоретично можуть бути задані списком.

Опозицію узуальним звертанням становлять okazionalnі. На відміну від узуальних, okazionalnі звертання – є результатом креативного процесу мовлення і становлять нескінченну множину. Особливо яскраво це проявляється у неофіційних ситуаціях. Саме тому вони є привабливим об’єктом дослідження, яке передбачає вирішення питання про те, яким чином виражається ввічливість в різних комунікативних ситуаціях, зокрема okazionalnіми звертаннями.

Отже, форми звертання є динамічним, змінюваним з часом вербальним засобом вираження максими ввічливості в процесі мовленнєвого спілкування комунікантів. При цьому гоноративні форми звертання використовуються у ролі рутинних формул ввічливості, засобів реалізації комунікативної стратегії мовця, які дозволяють комунікантам виконати комунікативне завдання, не пошкодивши імідж один одного.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бахтин М.М. К переработке книги о Достоевском // Эстетика словесного творчества.-М.: Искусство, 1979. - С.308-328.
- 2.Liang, Yong Höflichkeit als interkulturelles Verständigungsproblem. Eine kontrastive Analyse Deutsch/ Chinesisch zum kommunikativen Verhalten in Alltag und Wissenschaftsbereich // Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache .- München: iudicium-Verlag. – 1992.- Bd.18. – S.65-86.
- 3.Natagomo, Masami Th. Die Leistung der Anrede- und Höflichkeitsformen in den sprachlichen zwischenmenschlichen Beziehungen; e. Vergleich d. soziativen Systeme im Japanischen u. Deutschen. – Münster: Institut für Allgemeine Sprachwissenschaft der Westf. Wilhelms-Univ., 1986.
- 4.Besch W. Duzen, Siezen, Titulieren: zur Anrede im Deutschen heute und gestern. – Goettingen: Vandenhoeck und Ruprecht-Verlag, 1996.
- 5.Finkenstaedt Th. Duzen ohne Du. Zur Anrede, vornehmlich im Deutschen // Jahrbuch für Volkskunde. – 1981. – Folge 4. – S.7-30.
- 6.Hartmann D. Zum Verhältnis von Sprachgebrauch und Sozialstruktur bei pronominalen Anredeformen // Sprachkultur - Sozialstruktur, Uta Quasthoff (Hrsg.). – Koenigstein: Scriptor Verlag. – 1978.- S.85-95.
- 7.Шевченко І.С. Проблеми обрaщений и привeтствий в истoрической прагмaлингвистикe // Актуальні проблеми теорії комунікації та викладання іноземних мов: Вісник Харків. держ. ун-ту. – Харків: Константа. – 1997. – №390. – С.171-174.
- 8.Шевченко І.С. Еволюція принципа вежливості в англійському дискурсі 16-20 вв. // Вісник Харків. держ. ун-ту. Сер. романо-германська філол. – Харків: Константа. – 1999. – №424. – С.191-199.
- 9.Zimmer D.E. Deutsch und anders – die Sprache im Modernisierungsfieber. – Reinbek: Rowohlt, 1998.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- 1.Hellwig, Fritz Rede von Prof. Hellwig bei dem Festakt // Ludwig Erhard 1897-1997. 100. Geburtstag des Bundeswirtschaftsministers und Bundeskanzlers. – Bonn: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1997. – S.21-47.
- 2.Kohl, Helmut Lebendige Demokratie – weltoffene Kulturation // Reden zur Kunst und Kultur.- Bonn: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1996. – S.133-145.
- 3.Thoma L. Ausgewählte Werke. Erzählungen und Satiren II. – München: Nymphenburger, 1992. – Bd.2. – 256 S.

КОЦАРЕНКО Є.В.

Донецький національний університет

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ЕКСПЛІКАЦІЇ ПРЕДИКАТИВНОЇ ОЦІНКИ

1. Вступні зауваження

Доволі часто категорію оцінки лінгвісти називають найбільш "людською" категорією мови, адже вона є головним засобом вираження людиною свого ставлення до оточуючого світу. Антропоцентричний напрямок сучасної філології, який розвивається протягом

декількох останніх десятиліть, збагатив теорію оцінки численними роботами. Досліджувалися як загальні, так і окремі параметри та властивості згаданої категорії. Проте, така проблема, як співвідношення дескрипції та оцінки, лишилася на периферії. Немає необхідності доводити значущість цієї проблеми, оскільки вона є очевидною. Можливо, сама завдяки зовнішній "зрозумілості" суті співвідношення між цими двома категоріями лінгвісти нехтували їх співставленням. Справді, оцінка і дескрипція вивчалися, перш за все, в межах логіки та філософії. Втім, дана стаття присвячена не стільки власне співвідношенню двох категорій, скільки спробі окреслити чіткий механізм експлікації предикативної оцінки в оцінному висловлюванні (ОВ) як такому, що протиставляється висловлюванню дескриптивному (ДВ).

Два типи висловлювань поєднує одна і та сама функція – таксономічна, що й робить їх диференціацію часом досить складною. Представники точних наук частенько закидають своїм колегам-гуманітаріям, що дослідження останніх є занадто суб'єктивними, такими, що не підлягають "вимірюванню та обрахуванню". Дійсно, лінгвістика не належить до традиційного спектру точних наук. Проте, як один з наукових напрямків пізнання світу вона базується на тих самих засадах, що й точні науки. Одна з таких засад – об'єктивність отриманих результатів, з чого витікає можливість повторення експерименту з отриманням ідентичних результатів в ідентичних умовах. Стосовно лінгвістики і, більш конкретно, ОВ ця теза значить наступне. ОВ має визначатися як таке за допомогою набору чітких формальних процедур – так, щоб одне і те саме висловлювання трактувалося різними дослідниками однаково. На наш погляд, семантичний трансформаційний аналіз (ТА) цілком відповідає поставленій меті. За його допомогою можна чітко віднести висловлювання до класу оцінних або відкинути як невідповідне вказаному класу. У такий спосіб нейтралізується можливість хибного, суб'єктивного ставлення до матеріалу під час дослідження цієї самої суб'єктивної з мовних категорій – категорії оцінки, – та вивчення одного з її мовленнєвих проявів – ОВ. Вочевидь, висновки, що витікають з роздумів типу "мені здається" або "я так відчуваю", є псевдонауочними і мало що можуть дати під час, наприклад, написання програми машинного перекладу з елементами штучного інтелекту.

2. Відмінність між ДВ та ОВ

У чому ж полягає кардинальна різниця між ОВ та ДВ? Дійсно, на перший погляд, обидва типи висловлювань виконують однакову функцію: вони класифікують об'єкти навколишньої дійсності, описуючи їх. Проте, саме мета та основа описання об'єктів і диференціює типи висловлювань.

Логічна структура цих висловлювань однакова і складається з суб'єкта та предиката, поєднаних зв'язкою. Що стосується суб'єкта, то в обох випадках він може бути однаковим. Однак, предикат буде різним за своєю суттю. Н.Д.Арутюнова вважає, що суть предиката полягає у визначенні та оцінці статичних властивостей і динамічних проявів предметів дійсності, їх взаємовідносин [1:10]. Це твердження об'єднало в собі характеристики обох типів предикатів, що розглядаються. Розведемо їх. Дескриптивний предикат пов'язаний з фіксацією мовцем об'єктивних параметрів предмета – це мета ДВ. Оцінний предикат містить суб'єктивну оцінку мовцем вже одного з цих параметрів або їх сукупності; ця оцінка потім переноситься на цілий предмет, що становить мету ОВ.

Таким чином, ДВ та ОВ мають різну основу. Р.М.Хеар відкидав можливість редукції оцінки до будь-яких природних властивостей [1:161], тобто категорія оцінки без людини не існує. Цю думку можна розвинути наступним чином. Відношення у парі "мовець-предмет дійсності" при породженні ОВ та ДВ будуть різними. У випадку породження ДВ предмет "диктує", "нав'язує" мовцю свої властивості: за допомогою певних прийомів мовець отримує об'єктивні результати стосовно параметрів конкретного предмета, наприклад, його фізичних якостей, про які він потім повідомляє. ДВ підпорядковане предмету дійсності і залежить від

нього. Що ж до ОВ, то під час його створення спостерігається зворотній процес: джерелом оцінних відомостей про предмет є не сам предмет, а мовець, який має за мету висловлення власного суб'єктивного ставлення до предмета, своєї оцінної реакції на його якості. В цьому випадку ОВ підпорядковане мовцю як носію оцінних інтенцій. Вільям Шекспір влучно сформулював думку про людину як джерело оцінки вустами Гамлета, хоча навряд він думав про науку при цьому: *there is nothing either good or bad, but thinking makes it so* 'сами по себе вещи не бывают ни хорошими, ни дурными, а только в нашей оценке' (тут і далі В. Шекспір у перекладі Б.Пастернака).

Розмірковуючи над проблемою класифікації прикметників, П.Х.Ноуелл-Сміт наводить у якості приклада два речення, які добре ілюструють об'єкт нашої уваги – різницю між ДВ та ОВ. Перше речення – *The view from the top was extensive* 'З вершини гори відкривався широкий краєвид'. Друге – *The view from the top was sublime* 'З вершини гори відкривався величний краєвид'. Вчений пропонує наступний коментар до них: питання про те, чи є краєвид широким – це питання про емпіричний факт; велич ж краєвиду не входить до нього як частина, і жоден опис краєвиду не буде логічно імплікувати правдивість чи хибність твердження, що "вид був величний" [2:163-164]. Тобто ДВ постулює сталі факти, які можуть бути емпірично підтверджені будь-ким, в той час як ОВ має релятивний характер, що залежить від несталих критеріїв оцінки та особистості мовця. Наведімо уривок "Гамлета", з якого походить процитований вище рядок і який влучно ілюструє явище релятивності оцінки:

"HAMLET *Denmark's a prison.*

ROSENCRANTZ *Then is the world one.*

HAMLET *A goodly one; in which there are many confines, wards, and dungeons, Denmark being one o' th' worst.*

ROSENCRANTZ *We think not so, my lord.*

HAMLET *Why, then, 'tis none to you; for there is nothing either good or bad, but thinking makes it so. To me it is a prison.*

ROSENCRANTZ *Why, then your ambition makes it one; 'tis too narrow for your mind.*

HAMLET *O God, I could be bounded in a nutshell and count myself a king of infinite space, were it not that I have bad dreams."* (Shakespeare, 1095)

ГАМЛЕТ Да, конечно. Дания – тюрьма.

РОЗЕНКРАНЦ Тогда весь мир – тюрьма.

ГАМЛЕТ И притом образцовая, со множеством арестантских, темниц и подземелий, из которых Дания – наихудшее.

РОЗЕНКРАНЦ Мы не согласны, принц.

ГАМЛЕТ Значит, для вас она не тюрьма, ибо сами по себе вещи не бывают ни хорошими, ни дурными, а только в нашей оценке. Для меня она тюрьма.

РОЗЕНКРАНЦ Значит, тюрьмой делает ее ваше честолюбие. Вашим требованиям тесно в ней.

ГАМЛЕТ О боже! Заклучите меня в скорлупу ореха, и я буду чувствовать себя повелителем бесконечности. Если бы только не мои дурные сны!" (Шекспир, 405)

У цьому уривку ОВ *Denmark's a prison.* з метафоричним предикативом *a prison*, на образі якого побудований текст уривку, відбиває суб'єктивне ставлення принца Гамлета до атмосфери його країни. Суб'єктивність цього ОВ викликає реакцію-заперечення Розенкранца, який вважає інакше (*We think not so, my lord.*). При цьому жодне з висловлювань не підлягає опису як об'єктивно правдиве чи хибне, оскільки лише особистість мовця є мірилом оцінки, не істина. Розенкранц намагається зрозуміти підстави ОВ *Denmark's a prison.*, тобто аспект оцінки Данії, який не вдовольняє Гамлета. Він висуває припущення *Why, then your ambition makes it one; 'tis too narrow for your mind.*, віднайшовши відповідь у занадто високих, з його точки зору, інтелектуальних прагненнях принца. Заперечуючи Розенкранцу (*O God, I could be bounded in a nutshell and count myself a king of infinite space*), Гамлет натякає, що суб'єктивна оцінка обставин Розенкранцем не відповідає його, Гамлета, власним поглядам доводячи тезу про релятивність оцінки. Проте принц і не відкидає ОВ Розенкранца у якості хибного, як це було б доречно у випадку з ДВ (наприклад, *Данія* –

країна пустель.)). Релятивність оцінки виноситься на перший план і в наступних висловлюваннях, де логічний акцент зроблено мовцем саме на особі оцінювача при ідентичних засобах вираження суб'єкта оцінки (особовий займенник у об'єктному відмінку з прийменником *to*): *why, then, 'tis none to you;* та *To me it is a prison*.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що мотивом ДВ є намір повідомити про об'єктивні властивості предмета, а мотивом ОВ є намір висловити певне суб'єктивне ставлення до предмета. ДВ може бути доведене емпірично, тому до нього можна застосувати категорію "правда/неправда". ОВ не підлягає емпіричному доведенню, оскільки воно базується на суб'єктивних, особистісних критеріях. З ОВ можна погоджуватися або не погоджуватися, але категорія "правда/неправда" до ОВ застосовуватися не може. ОВ завжди суб'єктивне. Це той випадок, коли "правда у кожного своя". Звичайно, різні мовці можуть робити однакові ОВ стосовно певного об'єкта, та це свідчить про ідентичність їх оцінних стереотипів та критеріїв, з яких вони виходять у процесі оцінювання.

Релятивність оцінки позначається на тому, як мовець вживає оцінний прикметник або іменник у функції предикатива, до яких об'єктів дійсності він або вона їх застосовує. Оцінність в цьому випадку під сумнів не ставиться, а аналіз вживання оцінних слів дозволяє реконструювати оцінні стереотипи людини (або соціуму в цілому), що є досить цікаво з точки зору культурології та історії, оскільки аналіз ОВ, що належать до інших історичних епох, збагачує, уточнює знання про тогочасний ціннісний світогляд.

У якості висновку щодо питання про відмінність між дескрипцією та оцінкою скористаймося тезою Арутюнової про те, що в оцінному тексті немає місця ні аналітизму, ні необхідній істині, а відношення між оцінкою та фактом не можуть бути кваліфіковані як логічні [1:167].

3. Трансформаційний аналіз як метод експлікації предикативної оцінки

3.1. Сутність трансформаційного аналізу

Сутність пропонованого трансформаційний аналізу як методу експлікації предикативної оцінки полягає в тому, що, на наш погляд, значення будь-якого ОВ може бути трансформоване (розкладене) до формули конкретної оцінки наступного виду: "об'єкт оцінки X є хороший/поганий в аспекті Y (з точки зору суб'єкта оцінки Z)". Склад елементів формули витікає з структури оцінної модальної рамки, запропонованої Е.М.Вольф (див. пункт 3.2). Елемент "суб'єкт оцінки Z" подано у дужках, оскільки цей елемент може бути як представлений у висловлюванні, так і зрозумілий з контексту.

Пояснимо, чому саме формула конкретної оцінки обрана нами у якості базової. В основі розподілу ОВ на загальнооцінні та конкретнооцінні лежить ступінь узагальненості оцінки. Загальнооцінні висловлювання подають оцінку об'єкта за сукупністю різноманітних властивостей; конкретнооцінні висловлювання (КОВ) до свого складу включають який-небудь додатковий компонент (спосіб мотивації, ставлення до мети) [1:194].

Засоби вираження предикативів загальної оцінки досить обмежені – прикметники *хороший* та *поганий*, а також їх синоніми з різними стилістичними і експресивними відтінками [1:194]. До того ж, як зазначає О.Л.Бессонова, "загально оцінні прикметники більш очевидно, ніж конкретні оцінки, виражають відповідну до висловлювання прагматичну функцію, зокрема рекомендацію, схвалення, заборону, чи осуд" [3:30]. З цього випливає, що диференціація ДВ і загальнооцінних висловлювань труднощів не викликає.

На противагу загальній оцінці засоби вираження предикативів конкретної оцінки значно різноманітніші. Н.Д.Арутюнова пропонує класифікацію конкретнооцінних значень за підґрунтям оцінки, за її мотивацією і виділяє наступні типи: а)сенсорно-смакові, б)психологічні, в)естетичні, г)етичні, д)утилітарні, е)нормативні, та є)телеологічні [1:198]. Зрозуміло, що кожний з цих типів знаходить широке лексичне вираження. Звідси – можливість хибного сприйняття висловлювання як ДВ або ОВ.

Крім розподілу ОВ за ступенем узагальненості ОВ розподіляються ще й за ступенем експлікованості оцінного значення. Л.Ф.Соловйова вказує, що слід розрізняти поняття інгерентної (узуальної) та контекстуальної (оказіональної) оцінності. Інгерентна оцінність притаманна слову як одиниці мови, в той час як контекстуальна оцінність проявляється в слові як одиниці мовлення [4:7]. Саме непрямі ОВ, предикативи яких набули оцінного значення в мовленнєвому контексті, можуть викликати складнощі щодо їх приналежності до класу ОВ.

Таким чином, трансформаційний аналіз покликаний уможливити чітке тлумачення КОВ, в тому числі і їх підвиду – непрямих КОВ, за допомогою формули конкретної оцінки, в якій аспект оцінки відповідає певному типу класифікації конкретнооцінних значень Н.Д.Аругтюнової.

3.2. Підготовчий етап

Трансформаційний аналіз ОВ потребує підготовчого етапу, а саме визначення оцінних елементів у складі ОВ. Перш за все, необхідно розподілити висловлювання на тему (вже відому інформацію) та рему (нову інформацію).

З числа експліцитних елементів оцінної модальної рамки, до яких, у більшості випадків, належать (подано за Е.М.Вольф [5:47]) суб'єкт оцінки (той, хто оцінює), об'єкт оцінки (те, що оцінюється) та оцінний предикат (власне оцінка), рема ОВ співвідноситься з оцінним предикатом.

На синтаксичному рівні оцінний предикат-рема, як правило, знаходить вираження у вигляді предикатива. Таким чином, основний носій оцінного значення в ОВ є предикатив оцінки (ПО; термін подається за роботою Л.Ф. Соловйової [4:4]). У прикладі ОВ *Denmark's a prison.* темою (об'єктом оцінки) є підмет *Denmark*, а ремою (оцінним предикатом) – предикатив оцінки *a prison* (з метафоричним перенесенням значення).

ОВ варіативне за своїм складом: кожний з трьох головних елементів ОВ (суб'єкт оцінки, об'єкт оцінки, оцінний предикат) може бути представлений імпліцитно. В ОВ *Denmark's a prison.* відсутній суб'єкт оцінки – Гамлет; для читача він позначений іменем перед реплікою. У прикладі *Then is the world one.* оцінний предикат представлений імпліцитно, оскільки предикатив оцінки виражений словом-замісником *one*, яке має своїм антицедентом слово *prison* з попередньої репліки; підмет *the world* (об'єкт оцінки) займає місце в середині реченні внаслідок часткової інверсії. ОВ *A goodly one* представлено еліптичним реченням, що складається лише з предикатива оцінки. Дана репліка Гамлета є зрозумілою лише в контексті уривку. По-перше, в ній відсутній об'єкт оцінки (виражений підметом *the world* з попередньої репліки). По-друге, предикатив оцінки знову містить замісник *one*, що вживається у значенні *prison* з першої репліки Гамлета. За рахунок такого структурного спрощення ОВ *A goodly one* прикметник *goodly* набуває особливого семантичного акценту. Крім того, прикметник позитивної оцінки *goodly* утворює оксюморонне сполучення з іменником *prison*, що є носієм негативної оцінки в контексті уривку.

Що стосується засобів вираження предикатива оцінки, в основному до них належить прикметник (*'tis too narrow for your mind.*) та іменник (*Denmark's a prison.*), зрідка – субстантивні займенники та деякі інші частини мови [4:28]. Вочевидь, фразу дослідниці про інші частини мови слід розуміти так: в певному контексті будь-яка частина мови може набути оцінного значення. В даній статті ми обмежимося предикативом оцінки, вираженим прикметником.

3.3. Етап трансформаційного аналізу

Як вже згадувалося у пункті 3.1., КОВ розпадаються на два типи: прямі та непрямі. Звісно, трансформаційний аналіз прямих КОВ простіший, бо спирається на інгерентну оцінність, зафіксовану в тлумачному словнику. Семний аналіз лексичного значення

предикатива оцінки у поєднанні з ТА дозволяє легко записати пряме КОВ у вигляді формули "об'єкт оцінки X є хороший/поганий в аспекті Y (з точки зору суб'єкта оцінки Z)", замістивши змінні відповідними даними.

Візьмемо для прикладу ОВ, яким Полоній характеризує принца Гамлета, розмовляючи з його батьками: *Your noble son is mad*. 'Ваш сын сошел с ума.'. Тема цього КОВ виражена частиною *Your noble son*: мається на увазі Гамлет. Рема – інформація про божевілья принца (*mad* 'божевільний'). Тлумачний словник англійської мови Longman Dictionary of Contemporary English пояснює слово *mad* через його синонім – *insane*, яке має таку дефініцію: *someone who is insane is permanently and seriously mentally ill so that they cannot live in normal society*, тобто "неспроможний жити у нормальному суспільстві внаслідок постійної та серйозної розумової хвороби". В цій дефініції негативний знак оцінки визначає теза про несумісність з нормальним суспільством, а аспект оцінки зумовлює причина несумісності – розумова хвороба. Таким чином, виділивши необхідні елементи формули, можна представити КОВ *Your noble son is mad*. у наступному трансформованому вигляді: "об'єкт оцінки принц Гамлет є поганий в психологічному (або нормативному) аспекті". Оскільки суб'єкт оцінки Z (Полоній) представлений у висловлюванні лише імпліцитно, його до формульного запису не внесено.

Значно складнішими є випадки непрямих КОВ. Такі КОВ ґрунтуються на контекстуальній оцінності. Замість семного аналізу фактичного лексичного значення предикатива, зафіксованого у словнику, доводиться встановлювати і аналізувати контекстуальне оцінне значення висловлювання. До того ж, релятивність оцінки може привести до того, що значення предикатива оцінки сприйматиметься неоднозначно носіями різних світоглядів. Тому, реконструюючи первинне оцінне значення таких КОВ, необхідно, перш за все, чітко уявляти систему поглядів мовця, що існувала на момент створення КОВ. При цьому безпосередній мовленнєвий контекст може бути зовсім неінформативним. В такому випадку інформація має черпатися з відповідних довідкових джерел.

У якості приклада можна навести непряме КОВ з давньоанглійської поеми "Беовульф", яке характеризує правителя Хротгара: *beagas daelde, sinc æt symle* (Beowulf) 'персні він роздавав, багатства на бенкетах'. Безпосереднє значення слів у цьому висловлюванні не є оцінним. Але необхідно прийняти до уваги, що звичай дарувати персні був привілеєм правителя і мав позитивну оцінку в ціннісній системі англосаксів. Хротгар користувався своїм привілеєм заохочення, тобто не порушував усталених традицій. Тому наведене висловлювання розглядається не як ДВ, а як непряме КОВ. Його можна записати у трансформованому вигляді так: "об'єкт оцінки Хротгар є хороший в етичному аспекті".

Наступний приклад з "Беовульфа" чітко ілюструє вплив фактора релятивності оцінки на процес аналізу ОВ. В поемі зустрічаємо таке висловлювання стосовно дороги: *Stræt wæs stanfah* (Beowulf) 'Дорога була вкрита бруківкою'. Сучасний мовець сприйме це висловлювання як ДВ, що повідомляє нас про об'єктивну характеристику дороги. Проте, автомобіліст може сприйняти це висловлювання як оцінне з негативним знаком, розуміючи, що таке покриття дороги швидко псує покриття автомобіля. Якщо ж ми спробуємо встановити, який статус це висловлювання мало для англосаксів, то з великою долею вірогідності можна дійти висновку, що воно було непрямым КОВ з позитивним знаком, оскільки бруківка – передова на той час технологія будівництва доріг, що була широко вживана високорозвиненою римською цивілізацією. Для германців бруківка була скоріше виключенням. Для англосаксів вона була ознакою добробуту, символом розвинутої римської Британії, яку вони почали завойовувати в 5 столітті. Виходячи з цих думок, висловлювання *Stræt wæs stanfah* слід тлумачити саме як непряме КОВ. Його формульний запис буде таким: "об'єкт оцінки дорога є хороший в утилітарному аспекті".

Таким чином, трансформаційний аналіз як метод експлікації предикативної оцінки є досить надійним засобом відокремлення ДВ від КОВ, оскільки він дозволяє представити КОВ у чіткому, однозначному вигляді, а також акцентувати увагу на аспекті конкретнооцінного значення.

4. Висновки

Приймаючи до уваги викладене у статті, можна зробити наступні висновки:

- 1) проблема співвідношення дескрипції та оцінки має прикладне значення, оскільки її розв'язання сприятиме розумінню механізмів функціонування людської мови і створить подальшу можливість використання отриманих даних при моделюванні штучного інтелекту та створенні ефективних програм-перекладачів;
- 2) відмінність між ДВ та ОВ полягає в різноманітності їх природи та мети, що вони реалізують. ДВ сповіщає про об'єктивні якості предмета. ОВ сповіщає про суб'єктивне ставлення мовця до предмета за сукупністю його якостей (загальна оцінка) або за конкретною якістю (конкретна оцінка). ДВ підлягають тлумаченню з точки зору категорій "правда/неправда". Для ОВ ці категорії неприйнятні завдяки суб'єктивному характеру ОВ;
- 3) релятивність оцінки є наслідком суб'єктивного, особистісного характеру ОВ. Оцінна релятивність проявляється у різному ставленні мовцями до того самого предмета. Ступінь релятивності оцінки залежить від соціокультурних, історичних умов. Аналіз ОВ з точки зору фактора релятивності дозволяє простежити зміни у системі цінностей, світогляді;
- 4) ТА як метод експлікації предикативної оцінки базується на семантичному та трансформаційному аналізі значення предикативів оцінки. Він покликаний формалізувати процес аналізу ОВ, унеможливити суб'єктивне тлумачення ОВ, особливо, коли йдеться про непрямі КОВ;
- 5) процес ТА складається з двох етапів. На першому, підготовчому етапі у висловлюванні виділяється рематична частина, відбувається структурний аналіз висловлювання. Другий етап – власне ТА значення предикатива оцінки. Результати ТА представляються за наступною формулою: "об'єкт оцінки X є хороший/поганий в аспекті Y (з точки зору суб'єкта оцінки Z)".

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. – М.: Языки русской культуры, 1999. 2. Ноуэлл-Смит П.Х. Логика прилагательных // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс. – 1985 – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С.155-182. 3. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. – Донецьк: ДонНУ, 2002. 4. Соловьева Л.Ф. Выражение аксиологических категорий в современном английском языке (атрибуты, предикативы и релятивы оценки): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Житомир: Полиграфика, 1997. 5. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Shakespeare W., The Complete Works of. – Glasgow: HarperCollins Publishers, 1994. 7. Шекспир В. Трагедии: Пер. с англ. Б. Пастернака. – М.: РИПОЛ, 1993. 8. Beowulf // The 2000 Release of the Dictionary of Old English Corpus / Ed. Antonette di Paolo Healey. Dictionary of Old English Project, Centre for Medieval Studies, University of Toronto – <http://www.doe.utoronto.ca>.

КРУКІВСЬКА О.В.

Київський інститут перекладачів

СИНОНІМІЯ Й АНТОНІМІЯ ЯК СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ У ДЕФІНІТИВНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ ФРАНЦУЗЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТІВ І ЮРИДИЧНОМУ ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ

Постановка загальної проблеми. Одне з найголовніших завдань лексикографії полягає в синтезуванні певним чином окресленого лексичного значення (ЛЗ) з окремих слововживань і представленні його як дискретної одиниці мови, придатної служити зразком

для користування в процесі суспільної комунікації. Таке завдання вимагає багатопланового опрацювання достатньої кількості відповідних різностильових і різножанрових текстів, зокрема законодавчих і юридичних, які ще дуже мало досліджені у вітчизняній лінгвістиці. Проблема значення слів і окреслення його меж за допомогою дефініцій є актуальною не лише для лінгвістики, але й для всіх наук в цілому: філософії, логіки, педагогіки, законодавства тощо. Всім проте, відомо, як важко формулювати, тлумачити ці значення: здавна точаться суперечки про найкращі методи дефініції (визначення) значень для забезпечення еквівалентності тобто співвідношення лівої і правої частин дефінітивного висловлення (ДВ). В лексичній семантиці найяскравішим проявом еквівалентності є аналогія, а точніше синонімія, а також протиставлення, зокрема антонімія.

Об'єктом даного дослідження є дефінітивні висловлення в законах та юридичному тлумачному словнику, а **предметом** - такі засоби розкриття значення слів як аналогія і протиставлення.

Матеріалом дослідження є законодавчі дефінітивні висловлення (ЗДВ) Цивільного кодексу Франції і дефініції французького тлумачного юридичного словника G.Cornu [1].

Завдання дослідження. Визначити місце синонімії й антонімії в системі засобів розкриття значення слів та забезпечення еквівалентності правої й лівої частин у французьких ЗДВ та в юридичному тлумачному словнику, встановити лексичні маркери цієї еквівалентності, типи протиставлення й аналогії, показати їх лексико-граматичні взаємовідношення й синтаксичну сполучність.

Актуальність дослідження. Аналіз останніх досліджень і публікацій. ЗДВ продовжують викликати інтерес лінгвістів та юристів особливо за кордоном. Залишаються недослідженими численні питання: частота їх вживання, галузі застосування, особливості укладання, породження, характер висловлень, основні тематичні засоби розкриття значень термінів. Отже актуальність і новизна дослідження впливає з важливості ЗДВ для лінгвістики і юридичної науки та практики та відсутності робіт у вітчизняній лінгвістиці з даного питання.

В Україні немає спеціальних публікацій, присвячених ЗДВ. Є лише роботи загального характеру з правничої мови і термінології [1; 2; 3]. Серед іноземних робіт, присвячених аналізу ЗДВ, слід відмітити роботи французьких дослідників [4-8].

Мінімальне ДВ може складатися з двох слів (означуваний термін і означуюче-синонім), максимальне – з розгорнутого висловлення (чи навіть кількох висловлень, що складають міцну смислову єдність), але в обох випадках означуюче виступає як семантичний еквівалент означуваного. „Єдиною аксіомою лексикографії, - вважає П.Н.Денисов, - є віра в спроможність людини зрозуміти смислову еквівалентність слова і даного йому, відповідно, описового виразу (лексикографічної дефініції)” [9:246]. В цій аксіомі відображена суть проблеми рівнозначності або семантичної еквівалентності в ДВ.

В традиції радянського мовознавства термін “емантична еквівалентність” застосовувався до одиниць, більшим за слова, в той час як термін “івнозначність” відносився до монологічних одиниць [10]. Рівнозначність в лінгвістиці визначається як предметно-логічна спільність мовних одиниць, що дозволяє передавати один і той же зміст за допомогою різних мовних форм [11; 10; 12]. Цей постулат дозволяє розглядати ДВ, з одного боку, як парафразу, наділену структурними, семантичними й функціональними характеристиками [13; 14; 15], з іншого – як лексичну трансформацію або трансформацію пояснення, тобто заміну пояснюваного ряду іншим рядом, тотожним першому за денотативним значенням і можливим для нього оточенням [16].

Слідуючи строго принципу спільності предметно-логічної співвіднесеності рівнозначних мовних одиниць, певні лінгвісти в якості одного з принципів побудови ДВ висувають не без підстав принцип взаємозаміщення означуючого й означуваного, тобто

терміну, що тлумачиться, і його безпосереднього тлумачення [17]. Проте на практиці цей принцип часто не спрацьовує з чисто лінгвістичних причин: якщо означуване й означуюче можуть бути взаємозамінені, то вони повинні виконувати одну й ту ж граматичну функцію і належати до однієї й тієї ж частини мови, що має місце далеко не завжди. Крім цього, не в будь-якому контексті ім'я можна замінити описом його значення, і ДВ, взяті з словника загальнолітературної мови, не можуть бути використані в якості еквівалента терміна в науковому тексті.

Що стосується обсягу зафіксованої інформації, то ліва і права частини ДВ (означуване й означуюче) хоча й мають предметно-логічну спільність, не є абсолютно тотожними. Цей висновок ґрунтується на функції семантичного означення, яка полягає не лише в фіксації значення означуваного, але й в уточненні й поглибленні його смислу, виходячи з вимог ситуації, в якій воно використовується. Таким чином, *в будь-якому семантичному означенні, окрім відношення рівності, іще є відношення нерівності* [18:60]. В термінографії можна говорити про семантичну еквівалентність стосовно окремих значень багатозначних термінів або з урахуванням специфіки того або іншого значення терміна в певній галузі в межах однієї й тієї ж галузі знань.

Вивчення рівнозначності на рівні ДВ неможливе без розгляду його лінгвістичного вираження. Аналізу цього питання буде приділена особлива увага нижче, але попередньо виділимо основні відмінні риси рівнозначності ДВ.

Уже зазначалося, що рівнозначність у ДВ характеризується різноструктурністю. На думку М.Ф.Виноградова, це особливий неоднорідний за своїм характером тип рівнозначності [13:4].

Різниця в структурі означуваного й означуючого неодмінно призводить до особливостей в їхніх семантичних відношеннях. Означуване й означуюче мають один і той же обсяг найменування, оскільки мають один й той же предметно-логічний зміст. Проте між терміном-означуваним і групою слів, що складають означення, завжди будуть певні семантичні відмінності, оскільки *“Семантика не може бути поняттям арифметичного характеру, тобто результатом ділення або складання елементарних значень в певний цільний смисл”* [19:142]. На зауваження А.А.Леонтьєва, *“що фонема не є сума акустико-артикуляційних диференційних ознак, як значення не є сума семантичних компонентів”* [20:7].

Рівнозначність, або семантична еквівалентність – явище загальнолінгвістичне, що існує як на різних рівнях мовної системи, так і в мові [21]. В лексичній семантиці найяскравішим проявом рівнозначності є синонімія. Слова-синоніми належать до однієї й тієї ж частини мови і виступають як взаємозамінні елементи висловлення, відрізняючись лише відтінками значення і/або стилістичним забарвленням. В порівнянні з лексичними одиницями, що об'єднані відношеннями рівнозначності інших типів (еквонімами, гіперонімами і т.п.), синоніми володіють більшою питомою вагою інваріантної семантичної ознаки [21]. В семантичному синтаксисі структурна однорідність конструкцій, не означаючи їхньої тотожності, призводить до їх аналогічного вживання в мовленнєвому контексті. Що стосується частин дефінітивної рівності, то з причини їхньої різноструктурності, як було вже зазначено, вони інколи можуть замінити один одного в мовленні, інколи – ні. Враховуючи особливості дефінітивної рівнозначності, ми будемо використовувати термін “рівнозначність” стосовно рівноструктурних одиниць, а термін “семантична еквівалентність” – стосовно різноструктурних членів рівності.

Ми згодні, що синоніми й антоніми якнайкраще забезпечують таку семантичну еквівалентність. Проте на думку деяких українських лінгвістів, синоніми й антоніми вважаються додатковими способами розкриття значення слова, а головним способом є описовий [22], оскільки пояснення всіх інших слів, що входять до ДВ, завжди визначаються

за допомогою прямих чи опосередкованих посилань на слова, що дістали описове тлумачення. Хоча за даними І.О.Костенко і Л.М.Братковської 43% галузевої лексики вступає в синонімічні відносини. [23:82-83]. Інша дослідниця Андресюк І.А. встановила, що 15% лексики в англійському тлумачному словнику з електротехніки визначається виключно через синоніми [24].

Щодо антонімів, то Петровська О.П. стверджує, що “в сучасній лексикографічній практиці антонім майже не використовується для пояснення значення того чи іншого слова (хоча в “Словаре современного финского языка” у деяких випадках для пояснення значення слова використовуються антоніми); частіше антонім як допоміжний елемент тлумачення наводиться в основному після описово-логічного пояснення, тобто виступає додатковим компонентом комбінованого або змішаного тлумачення, тому очевидно немає підстав вважати наведення антоніма у тлумаченні окремим способом семантичної характеристики слова, оскільки самотійно вживані антоніми подають дуже незначну допомогу у розкритті значення витлумачуваного слова” [25]. Такої ж думки й Нечитайло О.І. [26].

Ми не можемо погодитися з такою точкою зору, оскільки у французьких філологічних і термінологічних тлумачних словниках типу Robert чи Bordas досить часто використовуються антоніми. Напр. *aversion* contr. *amour, goût, sympathie* [2]. А на думку французького лінгвіста Мартена, з якою ми погоджуємося, відношення еквівалентності охоплюють синонімію й антонімію [27:43]. Martin Robert [там же] проводить різницю між дефініцією і дефінітивним висловленням. Він визначає ДВ як природну дефініцію (*définition naturelle*) [27:44]. Вона протиставляється лексикографічній дефініції, котру автор називає умовною (*définition conventionnelle*). Він також установив основні типи тематичних відносин ДВ: еквівалентність, синекдоха й метонімія [27:51]. Автор зазначає, що “*саме ці типи відносин фігурують у словникових дефініціях*” (*Ce sont d'ailleurs ces types de relations qui figurent dans les définitions des dictionnaires*) [27:51].

Специфіка використання позначуваних термінів відображена в метамові, яку проаналізувала зокрема відома французька лінгвістка-лексикограф Rey-Debove [28]. А швейцарський дослідник Auger Alain також детально проаналізував метамову дефініцій і сам термін “дефініція” і ввів поняття “висловлення, що представляють дефінітивний інтерес” (*énoncés d'intérêt définitoires*) [29:26], які ілюструють експліцитно або імпліцитно різні аспекти одного й того ж слова (смісл, мовний рівень, область вживання, графіка тощо) або, коли вони описують елементи, характерні властивості або ознаки предметів світу, які можуть мати вигляд строгої лексикографічної дефініції або вільного ДВ чи переформулювання смислу. Він, зокрема, говорить про способи виокремлення ДВ за допомогою комп'ютерних програм, які почали застосовуватися на початку 1970 років, що породило так звану “*lexicologie computationnelle*”. А Riegel Martin з Франції говорить про копулятивні дефінітивні висловлення (*énoncés définitoires copulatifs*), які він визначає за допомогою лексико-синтаксичної форми: *Art {le / les / un} – N₀ – (ce) – être – Art – N₁ – X*, тобто де еквівалентність забезпечується за допомогою дієслова зв'язки (*copule*) «*être*» (бути). *L'ophtalmologue est un médecin spécialiste des yeux*. [30: 34].

Наукові результати дослідження. ЗДВ можна розглядати як практику (законодавчу), як операцію (інтелектуальну) і як висловлення (текстове). Ми розглядаємо ЗДВ як особливе текстове висловлення в тому значенні, яке воно отримало в прагматичному синтаксисі, зроблене в рамках закону чи нормативного акту, мета якого полягає насамперед в уточненні терміну чи виразу, розширенні або звуженні його значення. Більшість законодавчих термінів це загальновживані слова, загальновживане значення яких не задовольняє законодавця і для пояснення яких він використовує ДВ.

Під висловленням ми розуміємо мікротекст, котрий реалізує одну тему у згорнутій текстовій структурі, утворену визначеннями ознак терміну (концепту) і відношеннями, які вони формують між означуваним і означуючим. Ці ознаки ЗДВ обираються в залежності від прийнятої законодавцем точки зору стосовно надання суддям того чи іншого ступеню свободи і інтепретації ЗДВ, бажаного опису, бажаного ступеню точності, обраної формули ЗДВ і культури. Це означає, що кожна ознака є **також концептом**. ЗДВ – це когерентне й унітарне явище, не дивлячись на надзвичайну різноманітність формул, що їх утворюють.

Слова *дефініція* й *дефінітивне висловлення* будуть синонімами, якщо вони посилаються на дискурсивні предмети звичайного дискурсу, а не лексикографічного. Традиція проте віддає перевагу слову *дефініція*, коли говорять про предмет, котрий знаходиться в словниках. Отже ДВ це не *природні дефініції*, а результат дефінітивної діяльності, котрі знаходяться не в лексикографічному дискурсі, а в даному випадку, в законодавчому.

Отже, встановивши, що незважаючи на всю близькість значення і поняття все таки являють собою різні сутності, визначимо ЗДВ як висловлення про поняття. Тому ми приєднуємося до тези про те, що *“мінімальна дефініція значення будь-якої одиниці – це перелік семантичних компонентів, необхідних і достатніх для відмежування (в парадигматичному плані) даного значення від значення усіх інших одиниць мови”* [31:76]. Практично дати дефініцію в законі чи юридичному словнику – значить описати значення терміна, тобто вказати ті основні ознаки, означеного цим терміном поняття, які важливі для законодавця. Значення терміна при цьому виступає як сукупність інтенціоналу й імплікаціоналу.

Ми вже говорили вище, що проблема значення в ЗДВ, так само як і в лексикографії, тісно пов'язана з проблемою рівнозначності і семантичної еквівалентності тобто співвідношенням між лівою і правою частинами ДВ. Слід підкреслити той важливий факт, що в ЗДВ лише зрідка означення терміна-слова переростає в означення терміна-речі і не є її енциклопедичним описом, а значить і рідко адекватно відображає сигніфікативний або денотативний зміст означуваного терміна і не тотожний йому в цьому смислі. В той час як призначення словникової дефініції (СД) полягає в тому, щоб дати значенню терміна означення, котре було б йому тотожне. Відношення семантичної еквівалентності в ЗДВ найчастіше забезпечуються аналогічними (синонімічними) й протилежними (антонімічними) значеннями.

1) Синонімічний спосіб реалізації семантичної еквівалентності

а) Синонімічна еквівалентність у ЗДВ

Синонімічний тип тлумачення характеризується тим, що значення витлумачуваного слова розкривається шляхом зіставлення його з іншими словами, близькими чи однаковими за значенням, тобто наведенням синоніма. Такі ЗДВ притаманні словам обмеженої сфери вживання.

Синонімічна дефініція використовується, коли не можна дати описову дефініцію, особливо для таких значень чи відтінків значень, які ще чітко не оформились і не усталились у мові.

Зв'язок між двома складовими ЗДВ тобто між означуваним, родовим поняттям, і означуючим, видовим поняттям, (специфічною відмінністю) найчастіше забезпечується дієсловом, що може виразити їхню еквівалентність. Воно вводить безпосередньо видове поняття, що слідує зразу за ним. Необхідно проаналізувати ці дієслова-маркери еквівалентності, оскільки закон використовує велику різноманітність дієслів і дієслівних виразів, а інколи й графічні знаки. Для Loffler-Laurian [32] **еквівалентність** у французькій мові є наслідком вживання дієслова-зв'язки (copule) “être” (бути): *L'action est le droit... La demande initiale est celle*. Але воно не є єдиним в цьому плані. Проте, на нашу думку, дієслову

être властиве більше відношення ідентичності, яка вписується в референційний аспект. Відношення еквівалентності, в свою чергу, виражає не референтну ідентичність, а замінність елементів означуваного терміна і означуючого. Вона вписується в семантичний аспект.

Багато дієслів і дієслівних виразів відіграють роль еквівалентів або замінників дієслова “être”. Вони не однакові і мають свої власні нюанси. Перше місце тут належить дієсловам: *appeler, s'appeler* та їх синонімам або словам близьким за значенням: *être dénommé, se nommer, désigner, signifier, entendre, s'entendre, se définir. La propriété d'une chose, soit mobilière, soit immobilière, donne droit sur tout ce qu'elle produit, et sur ce qui s'y unit accessoirement, soit naturellement, soit artificiellement. – Ce droit s'appelle droit d'accession. Sont dénommés jardins ouvriers les parcelles de terre... Le mot navire désigne tout engin ou tout appareil... utilisé ou susceptible d'être utilisé comme moyen de transport sur l'eau. Le mot sifflet signifie tout appareil capable de produire les sons brefs et prolongés qui sont prescrits. On entend par détergent au sens du présent décret tout produit... Le travail aérien se définit:...* Ці дієслова мають виразну граматичну забарвленість. Вони є головним чином дефінітивними. Слово, що з ними асоціюється, розглядається з точки зору мовлення, створенню якого воно сприяє. Окрім того, слово, котре вони супроводжують, сприймається як вже визначене слово (*appeler, entendre, être dénommé*) або як мовний знак (*désigner, signifier, від signum - знак*). ЗДВ, введені цими дієсловами, дуже близькі до загальних (незаконодавчих) дефініцій. Вживання законодавцем цих характерних дієслів сприяє підкресленню цих нюансів. Але ця група слів не є єдиною для вираження еквівалентності.

Друга група слів більш юридичних, вводить одне чи кілька ЗДВ. Це дієслова-синоніми або дієслова близькі за значенням: *constituer, former, comprendre, se composer de, consister en (ou dans), comporter, être dit, être regardé, être classé, être considéré, être qualifié, être réputé, être censé. Constitue une publicité... Forment des propres par leur nature... les vêtements et linges à l'usage de l'un des époux... Le corps judiciaire comprend: les magistrats de siège et du parquet de la Cour de Cassation. La communauté se compose passivement... les dommages-intérêts ne consistent jamais que dans la condamnation... Le droit de propriété littéraire et artistique comporte... Est dit enfant surveillé... Est regardé comme défaillant,... entrepreneur de travail temporaire qui n'a pas payé... tout ou partie de dettes... Pourront être classées comme forêts de protection celles dont la conservation sera reconnue nécessaire... Est considéré comme accident de travail... l'accident survenu par le fait ou à l'occasion du travail... Sont qualifiés enfants, pour l'exécution de la présente loi, les mineurs de l'un ou de l'autre sexe, placés sous la tutelle de l'Assistance Publique. Est réputé constructeur de l'ouvrage tout architecte, entrepreneur, technicien ou autre personne liée au maître d'ouvrage par un contrat de louage d'ouvrage... tout mur servant de séparation entre bâtiment jusqu'à l'héberge... Est présumé mitoyen... Est censée chose litigieuse...*

Маркер *consister à* стверджує повне відношення семантичної еквівалентності. Понятійний зміст означуючої послідовності представлено як пояснювальний опис, що еквівалентний означуваному терміну.

Маркер *ressembler à* встановлює часткову еквівалентність між певними характеристиками “порівнюваного” терміну і терміну, що слугує моделлю.

Серед інших маркерів еквівалентності слід зазначити також: *autrement dit, c'est à dire, comme dire, comme on dit, correspondre, comparable à, dire aussi, dit aussi, en d'autres termes, équivalent de, équivaloir à, exemple, (par, à titre de, même chose, même sens, analogue à, pareil à, se dit, semblable à, similaire, se traduire par, un peu comme*. Напр., маркер *comparable à* дуже близький до маркера *ressembler à*. Як і цей останній він встановлює відношення часткової еквівалентності між порівнюваним терміном і еталоном. Хоча й менш частіша форма *analogue à* є еквівалентом маркера *comparable à*.

Ці дієслова і вирази є характерними для законодавчих дефінітивних висловлювань і законодавчого стилю. Вони свідчать про вироблення законодавцем свого мовлення, живі одиниці якого будуються залежно від ситуації. З загальної точки зору вони свідчать про дистанцію, котра розділяє законодавця й адресата законодавчого послання. Деякі з цих виразів можна вважати синонімічними чи близькими, за допомогою яких законодавець висловлює своє бачення речей, вживаючи саме слово “бачити” чи навіть “очі”: *est regardé comme..., aux yeux de la loi, les catégories de personnes visées par l'article, ... en posant telle disposition, la loi a eu en vue...* Інколи законодавець навіть хоче, щоб почули і його голос і каже: *est dit, est nommé, est appelé*; висловити свою думку: *il est parlé*; або, навпаки, прислухатись до закону, помовчавши: *Le silence de la loi; le code muet sur ce point*. І, нарешті, виразити своє судження: *est considéré, est qualifié, est constitué, est présumé, est censé*. Всі вони дозволяють з різними нюансами виразити волю законодавця і є реальними засобами організації реалій, на які безпосередньо впливає закон. Вони дозволяють створити мову, необхідну для досягнення цілей закону. З цієї точки зору ці дієслова й вирази мають тенденцію до зближення, еквівалентності і можуть вважатися синонімами, хоча в певних випадках різниця між ними може бути великою. Наприклад, різниця між дієсловом *être* і *être regardé* в статті 104 є фундаментальною при визначенні комутативного контракту, оскільки для цього тексту, що використовує вираз „*être regardé*” важливою є не об'єктивна реальність, а суб'єктивна думка контрактанта, котрий розглядає (*regarde*) таку послугу як еквівалентну; зі своєї точки зору, в своїх очах, на свою думку. В цьому конкретному випадку існує певна відмінність між дієсловом *être* і *être regardé*. Саме на цій відмінності в значенні й було побудоване ДВ комутативного контракту у ст. 1104.

Синонімічні ЗДВ в наведених прикладах є неоднорідними. Серед них виділяються конвенційно-синонімічні ЗДВ. На практиці в лексичній системі певної галузі пари термінів, які не є взаємозамінними, інколи вживаються як взаємозамінні. Такі синонімічні ЗДВ є за своєю суттю конвенційно-синонімічні, оскільки відбір термінів-синонімів відображає різні аспекти пізнання, що вимагають встановлення меж між множинами об'єктів і явищ, котрі в іншій комунікативній ситуації не завжди фіксуються.

б) Синонімічна еквівалентність у французькому тлумачному словнику

В даному випадку наше визначення синонімів ґрунтується на тому, що значення слова складається із компонентів: денотативне значення, або ж предметно-логічне, і конотативне, або ж емоційно-експресивне. У так званих справжніх (абсолютних) синонімів немає різних компонентів значення. Власне кажучи два слова є повними синонімами лише тоді, коли вони мають точно тотожне значення для вираження одного й того ж предмета, тобто коли вони є абсолютно взаємозамінні, тотожні. Двоїстість означуваного, ідентичність означуючого – ось критерії синонімії. Семантична еквівалентність синонімів є чіткішою, тому що їх денотативне значення є спільним. Вони дійсно є еквівалентними, справжніми, оскільки вказують на одну й ту ж річ.

Справжні синоніми в юридичній терміносистемі є рідкісними: *dommage – préjudice; congédiement – licenciement, clause – stipulation, oral – verbal*.

Синоніми були б ще рідкіснішим явищем, якби не допускалась думка, що ними можуть бути не тільки слова, що мають одне й теж саме значення. А також і слова, які хоча й мають кілька значень, але одну й ту ж полісемічну гаму.

Часткові синоніми характеризуються збігом основних семантичних компонентів, але відрізняються відтінками предметно-логічного, функціонально-стилістичного чи емоційно-експресивного характеру.

Між частковими, приблизними синонімами існують дуже різноманітні відношення.

- Деякі юридичні слова, дуже близькі за значенням і відрізняються одне від одного тільки специфічним стилістичним забарвленням або тональністю (напр. *résoudre*

(нейтральне) і *trancher* (експресивне) *un litige*; *renforcer* (valeur neutre, courante); *corroborer* (plus spécifique et technique) *un indice, une affirmation : établir* (valeur neutre); *prouver* (plus technique); *former appel* (neutre); *relever, interjeter appel* (à la fois plus imagé et plus « basoche »); *passer un bail* (plus familier); *conclure un bail* (plus professionnel); *laisser* (terme courant); *léguer* (terme technique).

- Інші терміни стають синонімами тільки в специфічному мовленні і за певних обставин, де має місце абстрагування від їх відмінностей. При усному спілкуванні юристи інколи вживають різні терміни в синонімічному значенні: *action et demande en justice; considérer, examiner; réformer, infirmer, émander; apprécier, estimer, demander, requérir, réclamer; rejeter, écarter, juguler et décider*.

Синонімічні тлумачення, що розкривають зміст слова синонімами, синонімічними виразами і словами, близькими за смыслом, мають свої переваги: вони стислі, економні, показують різноманіття й багатство мови, розкривають можливості варіювання у вживанні слів.

Безумовно, пояснення слів синонімами має й свої недоліки. У тих випадках, коли в тлумаченнях подається багато синонімів, часто створюється замкнуте коло тлумачень.

2) Антонімічний спосіб реалізації семантичної еквівалентності

Поряд з іншими засобами визначення термінів (синонімією, перифразуванням, посиленням, найменуванням тощо) у французькому тлумачному словнику використовується метод протиставлення: антонімічних (А) і неантонімічних (Б).

А) Антонімічні протиставлення

Найбільш повне протиставлення значення слів розцінюється як антонімія (А) [33]. Відомо, що А є історичною категорією, яка змінювалася протягом століть. В результаті нашого дослідження ми виявили такі види А у французькій юридичній терміносистемі: словотворча або морфологічна, логічна або семантична.

1. Морфологічно марковані (або однокореневі) антоніми.

Вони утворилися й утворюються досі шляхом додавання заперечного префікса (головним чином *in* або *non*) і відрізняються лише семою заперечення та знаходяться у відношенні приватної опозиції. Тобто це пари, що відрізняються на просте заперечення без проміжної ланки: *aliénable-inaliénable; disponible-indisponible; cessible-incessible, licite-illicite, légal-illégal, moral-immoral, existant-inexistant, corporel-incorporel, opposable-inopposable, meuble-immeuble, contradictoire-non contradictoire, exécutoire-non exécutoire, écrit-non écrit, opposition-non opposition, intervention-non intervention, cumul-non cumul, concurrence-non concurrence, assistance-non assistance, imputabilité-non imputabilité, rétablissement-non rétablissement, assistance-non assistance, rétroactivité-non rétroactivité, révisable-non révisable, usage-non usage*.

Ці антоніми найлегше пізнати в тексті. Вони є також найточнішими. Але при визначенні однокоренових антонімів треба бути пильним, оскільки деякі префікси є обманливими (зокрема “*de*”). До антонімів у строгому значенні можна віднести далеко не всі префіксальні утворення, а лише ті, які є крайніми членами антонімічної парадигми.

“*Désaffectation*” є протилежністю *affectation; désinvestiture – investiture*, але *délégalisation* не є протилежністю *légalisation; dépénalisation* не є протилежністю *pénalisation*.

Такі морфологічно виражені (контрадикторні) антоніми є відносно рідкісними, хоча кожному означуваному відповідає протилежне означуюче. Для вираження цієї протилежності значення, за відсутністю явних антонімів, і не звертаючись до перифрази, інколи використовують приховані (неявні) антоніми, хоча вони часто є приблизними (як аналогії). Інколи їх навіть важко виокремити. Що є протилежністю “*instituer*” – *destituer*? *Ne pas instituer*? А протилежністю “*contrat*” – *distrat ou refus de contracter*? Що є протилежністю “*valable*” – *nul (annulé) ou annulable*? Ці приклади свідчать про необхідність подальших

досліджень. У лінгвістиці виокремлення абсолютного протилежного значення є таким же важким завданням, як і підтримання аргументів *протилежності* в логіці. Ці труднощі стають ще більшими у випадку багатозначності.

2. Морфологічно немарковані (різнокореневі) антоніми змінного протиставлення

Саме у випадку багатозначних термінів гра протиставлення є найбільш красномовною і тонкою.

Багатозначність прикметника *principal*, (важливий або самий важливий) найкраще проявляється у протиставленні до: *accessoire, secondaire, complémentaire* (другорядний, додатковий, не головний, не істотний, не чільний), до *subsidaire* (субсидіарний, допоміжний), до *initial* (початковий, заголовний), до *inaugural* (вступний), до *incident* (побічний, супутний, випадковий).

Для пояснення більшості своїх значень прикметник *matériel* (матеріальний) представлений у юридичному словнику в такому протиставленні:

- до *moral et corporel*: грошовий, (*pécunière*), майновий (*patrimonial*), господарчий (*économique*), напр.: матеріальна шкода (*préjudice matériel*);
- до *territorial et processuel*, коли мовиться про суть права, напр.: *droit matériel* (матеріальне право);
- до *formel et organique*, коли говориться про зміст закону (закон у значенні матеріально-правовий закон);
- до *juridique*, коли не передбачається вироблення правового наслідку (*opération matérielle*);
- до *formel et moral: de pur fait* (матеріальний факт правопорушення);
- до *formel*, що передбачає досягнення запланованого результату) (напр.: *délit matériel*).

Явище полісемії найкраще проявляється у різноманітті протиставлення, а поділ на класи підтверджує це ще більше.

Б) Неантонімічні класифікаційні протиставлення

Так можна було б назвати терміни, котрі, взяті як елементи певної класифікації, протиставляються певним чином всередині цієї класифікації. Напр.: доктрина і судова практика. Ці протиставлення власне кажучи не є антонімами, оскільки вони не мають протилежного значення. Але вони протиставляються за специфічною відмінністю, котра виявляє їхнє зближення всередині класифікації. Ці відносні контрасти є, як синонімія й антонімія, важливими допоміжними засобами дефініції. Їхня привілейована важливість в юридичній терміносистемі є логічним наслідком відомої функції, яку виконує класифікація як фактор упорядкування юридичної думки.

Ці протиставлення об'єднують в пари ключові поняття юридичної системи. Вони представляють в упорядкованому вигляді різні сфери правових знань. Є показовим, що більшість протиставлень є парними (бінарними). Але існують і більш складні (потрійні й більше) протиставлення, котрими не слід нехтувати.

1° Двохелементні (парні) протиставлення

а) Найпростіші і найбільш дескриптивні протиставлення представляють елементи певної операції або діяльності:

- *Однокореневі парні протиставлення (конверсиви)*: *cédant-cessionnaire* (продавець-покупець), *commodant-commodatire* (позикодавець-позичальник), *demandeur-défenseur* (позивач-відповідач), *déposant-dépositaire* (вкладник-держатель), *donateur-donataire* (дарувальник-отримувач дарування), *mandant-mandataire* (уповноважувач-уповноважений).

- *Різнокореневі парні протиставлення*: *auteur-victime* (винуватець-потерпілий), *appelant-intimé* (апелянт-відповідач по апеляції), *bailleur-preneur* (орендодавець-орендатор), *créancier-débiteur* (кредитор-боржник), *employeur-salarié* (роботодавець-найманий робітник),

juge-parties (суддя-сторони в суді), parents-enfants (батьки-діти), père-mère (батько-мати), testateur-légataire (заповідач спадщини-спадкоємець).

б) Найбагатші протиставлення глибоко деталізують складові елементи всієї сукупності або певної частини тієї або іншої інституції і представляють основні інструменти аналізу правової думки: offre-acceptation (пропозиція-акцепт, прийняття), actif-passif (активи-пасиви), forme-fond (форма-зміст), constitution-dissolution (створення-розпуск), formation-exécution (формування-виконання), parlement-gouvernement (парламент-уряд), illicite-amoral (незаконний-аморальний).

2° Багатоелементні протиставлення:

Ці протиставлення інколи переплітаються між собою: loi-coutume-jurisprudence-doctrine (закон-звичай-судова практика-доктрина); législatif-exécutif-judiciaire (законодавчий-виконавчий-судовий); légal-judiciaire-administratif-conventionnel (законний-судовий-адміністративний-договірний); constitution-loi-décret-arrêté (конституція-закон-декрет-постанова); organique-formel-matériel-essentiel-naturel-accidentel (органічний-формальний-матеріальний-суттєвий-природний-випадковий).

Кожний термін визначається лише в протиставленні до інших елементів своєї групи.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Отже аналогія (синонімія) й протиставлення (антонімія) є досить поширеним явищем (особливо синонімія) у французькій юридичній терміносистемі при визначенні слів.

Вибір того чи іншого способу розкриття значень полісемічного слова залежить від багатьох моментів: типу лексичного значення слова, його лексико-семантичних зв'язків з іншими словами в системі мови, стилістичного забарвлення, приналежності до того чи іншого лексико-граматичного класу.

Аналіз використання синонімічних і антонімічних засобів тлумачення показує, що вони значною мірою зумовлені тим, до якої частини мови належить витлумачуване слово, його семантичними та стилістичними особливостями, а його структура зумовляється типом лексичного значення слова.

Звичайно, це лише перша спроба аналізу цих способів у французьких ЗДВ. Тема ЗДВ потребує подальшого вивчення: інші способи тлумачення, інші відношення слів у ЗДВ: синекдоха, метонімія та засоби їх вираження, функціональні й лексико-синтаксичні особливості, місце в різних типах законодавчих і нормативних текстів, наслідки для користувачів і укладачів текстів та тенденції законодавчої політики у їх використанні тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Артикуца Н.В.* Мова права. Методичний комплекс навчальної дисципліни. – К.: Стилос, 2002.
2. *Артикуца Н.В.* Мова права і юридична термінологія. – К.: Стилос, 2004.
3. *Зернецький П.В.* Англійська мова для правників. – К.: КМ “Академія”, 2003.
4. *Cornu G.* Les définitions dans la loi et les textes réglementaires. // Travaux de l’atelier de Méthodologie Juridique de la faculté de Droit et de Science politique d’Aix-Marseille (1986-1987) avec la collaboration du groupe français de l’Association Internationale de Méthodologie Juridique. – P.1177-1185.
5. *Gassin R.* Les définitions dans les textes en matière pénale. // Travaux de l’atelier de Méthodologie Juridique de la faculté de Droit et de Science politique d’Aix-Marseille (1986-1987) avec la collaboration du groupe français de l’Association Internationale de Méthodologie Juridique. – P.1019-1043.
6. *Baldous A., Naegrin J.-P.* L’étude du recours aux définitions dans les textes du droit administratif. // Travaux de l’atelier de Méthodologie Juridique de la faculté de Droit et de Science politique d’Aix-Marseille (1986-1987) avec la collaboration du groupe français de l’Association Internationale de Méthodologie Juridique. – P.1043-1051.
7. *Coupet L.* Les définitions dans le Code de la procédure Civile. // Travaux de l’atelier de Méthodologie Juridique de la faculté de Droit et de Science politique d’Aix-Marseille (1986-1987) avec la collaboration du groupe français de l’Association Internationale de Méthodologie Juridique. – P.1051-1063.
8. *Atias C.* Définir les définitions juridiques ou définir le droit? // Travaux de l’atelier de Méthodologie Juridique de la faculté de Droit et de Science politique d’Aix-Marseille (1986-1987) avec la collaboration du groupe français de l’Association Internationale de Méthodologie Juridique. – P.1079-1097.
9. *Денисов П.Н.* Лексика русского языка и принципы ее описания. – М.: Рус. яз., 1980.
10. *Марченко А.Н.* Равнозначность в языке и речи (на материале совр. англ. яз.): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1973.
11. *Виноградов М.Ф.* Равнозначность в лексикографии (на материале словарей современного английского языка): Автореф. дис. канд. филол. наук – М.: 1975.
12. *Lees R.B.* The Grammar of English nominalisation // International Journal of American Linguistics, Bloomington, 1960. – V. 26. No 3. – XXXVI, p. 205.
13. *Виноградов В.В.* О некоторых вопросах теории лексикографии // Лексикология и лексикография: Избранные труды / Отв. ред. В.М. Костомаров. – М.: Наука, 1977. – С.243-265.
14. *Nida E.A.* Analysis of meaning and dictionary making // International Journal of American Linguistics, Bloomington,

Ind. 1952. – V.24. – No. 4. P.279-298. 15.Weigand H.E. On the structure and contents of a general theory of lexicography // LEXeter'83, 8-12 Sept. / Ed. By R. Hartmann. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1984. – P.13-31. 16.Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования (на материале имени существительного). – Л.: Просвещение, 1966. 17.Lyons J. Introduction to Theoretical Linguistics. – London etc.: Cambridge univ., 1978. – P.460-470. 18.Арбатский Д.И. О сущности тавтологии в семантических определениях // Вопр. языкознания. – М., 1974. – №2. – С.56-69. 19.Коллианский Г.В. Контекстная семантика. – М.: Наука, 1980. 20.Леонтьев А.А. Психологическая структура значения. // Семантическая структура слова / Отв. Ред. А.А.Леонтьев. – М.: Наука, 1971. – С.7-19. 21.Арнольд И.В. Эквивалентность как лингвистическое понятие // Иностр. языки в школе. – М., 1976. – №1. – С.11-18. 22.Паламарчук Л.С., Юрчук Л.А. Засади створення Словника української мови. – Мовознавство, 1967, № 3, С.22-24. 23.Костенко Н.А., Братковская Л.М. Словообразовательная синонимия терминологических единиц в научно-техническом тексте // Семантика целого текста: Тезисы выст. на совещании / Одесса, сент. 1987 // Отв. Ред. А.П. Василевич. – М.: Наука, 1987. – С.82-83. 24.Андресюк И.А. Проблемы дефиниций в отраслевых словарях. Семантико-синтаксический аспект. – ЛГУ. – Л., 1990. 25.Петровська О.П. Про способи семантичної характеристики слів у тлумачному словнику. // Слово й фразеологізм у словнику. – К.: Наукова думка, 1980. – С.62-70. 26.Нечитайло О.І. Синоніми в лексикографії. – К.: Наукова думка, 1987. 27.Martin Robert. La définition «naturelle» dans Charaud et Mazière (1990), Colloque «La définition», P.86-95. 28.Rey-Debove Josette. Le métalangage. Etude linguistique du discours sur le langage, Paris, 1978, Le Robert. 29.Riegel Martin. Définitions directe et indirecte dans le langage ordinaire : les énoncés définitoires copulatifs // Langue française, 1987, №73, P.29-53. 30.Auger Alain. Repérage des énoncés d'intérêt définitoire dans les bases de données textuelles // Thèse de doctorat. – Université de Neuchâtel, 1997. 31.Бендикс Э.Г. Эмпирическая база семантического описания // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1983. – Вып. XIV. – С.75-108. 32.Loffler-Laurian Anne-Marie. Typologie des discours scientifiques : deux approches. Quemada Bernard (dir.), Etude linguistique appliquée, No 51, juillet-septembre, 1983. – P.8-20. 33.Иванова В.А. Антонимия в системе языка. Кишинев, 1982.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Cornu G. Vocabulaire juridique. – P.: P.U.F., 2001. 2.Code civil, 2003. – P.: Dalloz. 3.Micro Robert. Dictionnaire du français primordial, 2004.

КРУПКО О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАГОЛОВНИЙ КОМПЛЕКС ТЕКСТУ ІНТЕРВ'Ю ЯК ВИДУ СОЦІАЛЬНО-СПРЯМОВАНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Актуальність роботи зумовлюється загальною тенденцією розвитку сучасної лінгвістичної науки – дослідженням структурних та стилістичних особливостей текстів різних жанрів, зокрема масової комунікації, у зв'язку з їх великим комунікативним та прагматичним потенціалом відносно соціального адресата.

Метою цієї статті є визначення основних складників комунікативної ситуації та прагматики комунікативного блоку – заголовний комплекс текстів інтерв'ю сучасної іспаномовної преси, дослідження комунікативно-прагматичного аспекту структури, жанрових особливостей та стилістичних засобів заголовків інтерв'ю як сучасного методу набуття інформації.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона є певним внеском в теорію комунікації, лінгвістики та прагматики тексту.

Важко перебільшити роль, яку відіграють заголовки в формальній, композиційній та смисловій структурі тексту. Заголовок, за визначенням І.Р.Гальперіна [1:3] - це опорна точка, що вміщує найбільш важливу текстову інформацію, втілює імпліцитно максимально стисло змістовно-концептуальну інформацію, що намагається розгорнутися.

В текстах інтерв'ю сучасної преси заголовок рідко представлений одним словом чи словосполученням, частіше він складається з чотирьох частин: надзаголовок, власне заголовок, підзаголовок та зачин, розташованих послідовно. Тобто основній частині тексту-інтерв'ю передують текст перед текстом, своєрідний «авантекст» (Т.М.Ніколаєва) [2:4] або допоміжні комунікативно та прагматично зумовлені текстові утворення, так званий комунікативний блок-заголовний комплекс.

Ця особливість текстової організації притаманна також текстам інтерв'ю сучасної іспаномовної преси. Слова, розміщені зверху від заголовка складають надзаголовок. Він, як

правило, містить менший, порівняно із заголовком обсяг текстової інформації. Заголовок (el título) подається переважно кількома словами, набраними меншим кеглем, ніж надзаголовок (el antetítulo) та розміщується зверху підзаголовка та зачину. Безпосередньо після заголовка розміщується підзаголовок (el subtítulo). Зв'язуючим ланцюжком між іншими елементами заголовного комплексу та безпосередньо текстом є зачин (el preámbulo).

Причому тексти інтерв'ю дистантно розміщуються під певними рубриками, які є засобом, завдяки якому адресат-читач може зорієнтуватися з приводу спрямованості наданої у тексті інформації. Це властиво для таких іспаномовних видань, як «El mundo», «El Pais», «ABC». Тут інформація текстів надається під традиційними рубриками: «Retrado social», «Literatura», «Historia (antigua, moderna)», «Cultura», «Educacion», «Novedades en la ciencia y la técnica», «Novedades en el business», тощо.

У такий спосіб тексти інтерв'ю розміщуються тут згідно з тематичною відповідністю та просторовими характеристиками подій. У цьому комунікативному блоці-рубриці можуть бути відображені їх соціальні та темпоральні характеристики.

Розглянемо приклад композиційного блоку - заголовний комплекс:

El Pais, 27/1/2001

Literatura

«Es un libro de poemas breves, destinados a los que he escrito: no van con cortes, tienen puntuación, etc. En vez de tardar de distorsionar el lenguaje me interesa agrandar el silencio que sirve de sostén de la palabra».

Entrevista con el poeta argentino Juan Gelman

Juan Gelman (Buenos Aires, Argentina, 1930), ganador del Premio de Literatura latinoamericana y del Caribe Juan Rulfo 2000, se ha distinguido por su trayectoria poética y su militancia vital. Exiliado desde 1975, cuando dejó una Argentina ocupada por los militares, su poesía es un magma donde están disueltas la experimentación con el lenguaje y la experiencia de vida. Su poesía, un canto a la «ausencia presente de lo perdido», astra, como diría el poeta, en una Latinoamérica que lo reconoce como una de sus voces más representativas. Próximamente, publicará en España Tantear la noche, un libro que plantea una etapa interesante en la poética del autor, y a que vuelve a una escrita más decantada, menos experimental.

У представленому комунікативному блоці можна виділити заголовок – «світлова пляма», [4:9], вираженому цитатою, вилученою з мовленнєвих виступів респондента. Саме заголовок акцентує увагу на найважливішому в тексті інтерв'ю. Надзаголовок орієнтує читача на загальний напрям тексту інтерв'ю. Підзаголовок репрезентує респондента. Зачин зв'язує попередні складники заголовного комплексу та основну частину діалогічного матеріалу.

Складники заголовного комплексу мають пряме посилення на респондента. Перший складник наведеного «авантексту», надзаголовок, виконує сигналізуючи конкретизуючу та прагматичну настанови, як комплексу, так і всього тексту інтерв'ю. Частини заголовного комплексу, подані у вигляді складних речень, зокрема в зачині, дозволяють найбільш повно передати інформацію тексту, дублюють її, комунікуючи своєрідне резюме тексту. Вони також сприяють «розмитості» заголовку [5:7].

У такий спосіб автор-журналіст реалізує прагматичну настанову блоку – змусити читача прочитати весь текст з метою пояснення незрозумілої інформації, тобто вона буде розтлумачена лише після подальшого читання тексту.

Домінантна роль відводиться власне заголовку, що втілює провідну ідею всієї публікації, тоді, як надзаголовок та підзаголовок є допоміжними, факультативними елементами, що пояснюють, доповнюють, вносять різні відтінки до змісту головного.

Крім постійних, традиційних, існують також нетрадиційні ситуативні рубрики. Наведемо приклад такого заголовного комплексу:

El Mundo, 7/7/2001

Medio Oriente

Conversación con terrorista

«Dios sabe que nos sentimos felices matando a los soldados americanos...»

Тут положення заголовка, деталізацію теми інтерв'ю бере на себе рубрика, під якою надруковано даний текст - **Medio Oriente** і фото, що зображує респондента та має коментар інтерв'юєра: Ben Laden: «Dios sabe que nos sentimos felices matando a los soldados americanos...»

Аналіз фактичного матеріалу показує, що заголовний комплекс може містити експозитивне запитання, тобто таке, що не вимагає відповіді, а вводить нову інформацію.

EL Mundo, 11/7/2001

«El Baikal puede ser renacido...»

*D.Soros que ha financiado este programa...
cree así.*

Такий заголовок викликає у читача зацікавленість. У зачині чітко надається інформація про суть проблеми та зміст матеріалу ЗМІ.

Еліптичні речення, які часто вживаються у комунікативному блоці- заголовний комплекс, також сприяють мовній економії, лаконічності та номінативності комунікації.

Розглянемо ще один приклад заголовного комплексу тексту інтерв'ю:

ABC, 17/3/2001

Novedades en el business

Director de desarrollo del Mercado de la Bolsa de Madrid Hesus Honsales Nieto

El Mercado Latinoamericano representa una oportunidad ideal para los inversores europeos para llegar a las compañías líderes latinoamericanos a través de un Mercado sencillo con un sistema intercambio commercial, estable unos márgenes reconocidos de transparencia y seguridad, y una moneda única, el euro.

Директор розвитку ринку на Мадридській фондовій біржі Хесус Гонсалес Ніето розповідає про створення ринку для латиноамериканських фондових бірж, який має стати входом до зони Європейського ринку.

Кожна з частин наведеного заголовного комплексу відіграє певну роль у досягненні бажаної прагматичної настанови, сприяючи реалізації комунікативної інформативної інтенції тексту інтерв'ю.

Надзаголовок орієнтує читача на загальний напрям тексту інтерв'ю. Заголовок вказує на особу респондента. Зачин складає решту наведеного фрагменту, конкретизуючи спрямованість відповідного тексту та підготовляючи адресата - читача до сприйняття подальшої інформації. Завдяки розташуванню одразу після решти складників комунікативного блоку – заголовний комплекс та більшому за них обсягу зачин набуває особливої прагматичної сили та вважається відправним моментом у комунікації суттєвої інформації тексту [6:17].

Автором заголовного комплексу інтерв'ю преси є журналіст, тому добір його складників зумовлений передусім творчим задумом автора-журналіста відносно тексту.

Таким чином, можна дійти висновку, що у композиційній структурі текстів інтерв'ю в іспанській пресі задіяні вербальні та невербальні компоненти. До вербальних компонентів належить надзаголовок, заголовок, підзаголовок та зачин. До невербальних елементів включають ілюстрації (фотографії, мальовані портрети, шаржі, варіювання типу шрифту та варіювання кольору).

Загальна комунікативна інтенція заголовних комплексів текстів інтерв'ю сучасної іспаномовної преси є інформативною. Прагматична настанова полягає у певному впливі на масового адресата - читача.

Саме заголовний комплекс відіграє роль текстотворення та водночас комунікує важливу інформацію тексту. У ньому надається інформація щодо простору, часу або місця події, наводиться вказівка на учасників та предмет обговорення, прогнозується тип читача, даються посилання на характеристики реальних чи нереальних подій, оцінюється ставлення інтерв'юера до проблем, що піднімаються.

ЛІТЕРАТУРА

1.Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования.-М., Наука, 1981. 2.Николаева Т.М. Компрессия информации в тексте: газеты российские и русскоязычные // Проблемы семантического анализа лексики//: Тезисы докладов международной конференции. - М., РАН, Институт русского языка им. В.В.Виноградова, «Рус. словари», - 2002. 3.Подольн М.П. Публіцистика як система жанрів. - К.: Київ ун – т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики, Центр вільної преси «Слово – зброя» – 1998. 4.Шамелашвили М.А. Структурно-грамматические типы английских газетных заголовков //Коммуникативные и прагматические особенности разных жанров//: Сб. науч. трудов. – М.: Моск. гос. пед. ин – т ин. яз. им. М. Тореца. – 1981. – Вып. 178. 5.Солганик Г.Я. Об. особенностях языка газеты // Рус. язык за рубежом//. 1998. - № 5. 6.Ноздрина Л.А. Заглавие текста.//Заглавие и смысловая категория текста// Сб.науч. тр.- М.: Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореца.- 1982.- Вып.189. 6.Тертичный А. Интервью вездесущего лик... Журналист. 2002. - №3. 7.Сафонов А.А. Стилистика газетных заголовков . //Стилистика газетных жанров.// - М.: Из-во Моск. гос. ун-та.-1981. 8.Здорова В.Й. Теорія і методика журналістської творчості: навч. посіб. Львів. нац. ун-ту ім. І.Франка.- Л.: ПАІС, 2000. 9.Луканина М.В.// Газетный текст через призму теории коммуникации // Весник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация.- 2003 .- № 2.

КУШНІР О.П.

Львівський національний університет імені Івана Франка

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКИХ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Прислів'я та приказки в іспанській мові виділяються як найтиповіші пареміологічні одиниці (далі ПО) завдяки двочленності структури, високій ідіоматичності, мнемотехнічним елементам та, особливо, етнокультурному характеру і широкому використанню.

Існує дві протилежні думки щодо походження ПО: одна вказує на їх народне походження, спонтанність у творенні, – це теорія, якої притримувався Альфонс де Вальдес (Alfonso de Valdés); інша, до якої схиляються більшість учених, – характерною рисою прислів'я вважає майстерність, що розкриває форму паремії [1:199].

Х. Касарес зазначає, що прислів'я – це «завершений, самостійний вислів, який у прямому чи алегоричному значенні і зазвичай у повчальній та еліптичній формі виражає якусь думку у вигляді твердження, що складається щонайменше з двох ідей» [2:§86]. Своєю чергою Комбет вважає прислів'я «самостійним висловом, анонімним та загальновідомим, який в еліптичній, прямій чи образній формі поетично виражає повчання або пораду морального чи практичного характеру» [3:58]. За Г. Пермьковим, паремії не є випадковими і розпорошеними мовними одиницями, а утворюють досить струнку й послідовну систему з притаманними лише їй правилами та зв'язками.

Прислів'я насправді є, незалежними текстовими фрагментами, що використовуються у усному та письмовому мовленні і, не розпорошуючись, володіючи власною інтонацією, як «мовні універсалії, піддатливі до використання у найрізноманітніших ситуаціях, з яких співрозмовник завжди має змогу почерпнути повчальний елемент. Їх можна застосувати, і коли їхнє значення перегукується з тією чи іншою ситуацією. За їх допомогою мовець підсумовує сказане, підтверджуючи свої слова посиланням на авторитет народної мудрості» [4:133].

У творенні ПО використовуються метафори і метонімії, порівняння, повторення слів та фонічні ефекти, що разом з іншими тропами є стилістичними засобами для творення прислів'їв. Їх можна об'єднати у три групи: гра зі змістом (метафора, метонімія, порівняння),

гра з формою та структурою (іпербатон, поліптон, полісиндетон) та фонічні засоби (ритміка). Вони змінюють як форму, так і зміст мовних конструкцій щоб досягнути таким чином дидактичної мети. Отже, розгляду структурних особливостей іспанських ПО має передувати аналіз стилістичних засобів, які прямо або опосередковано причетні до формування паремій.

Розглядаючи групу «гра зі змістом», віднаходимо такі риторичні фігури, як метафора, метонімія та порівняння. Приклади, що допоможуть нам в аналізі, взяті з художніх творів та лексикографічних джерел, зокрема пареміологічного словника Луїса Хунседа “Diccionario de refranes” [5].

1. Метафора пов’язана з лексико-семантичним рівнем і є одним з основних тропів поетичного мовлення. У метафорі деякі слова або словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші, за подібністю чи контрастністю. Щоб пояснити метафору, потрібно протиставляти номінативне значення метафоричному: у цих контрастах найпоширенішим є протиставлення між номінативним значенням «тварина» та метафоричним «особа». Зокрема, *Los peces grandes se comen a los chicos*. Номінативне значення “pez” у цьому контексті пар відповідає метафоричному (“peces grandes”) – «владні та багаті особи», “los [peces] chicos” – «бідні та слуги» [1:200]. *Pájaro durmiente, tarde le entra el cebo en el vientre* – номінативне значення “pájaro durmiente” відповідає уявленню про ліниву людину.

Наступне протиставлення відбувається між номінативним значенням «тварина» та метафоричним «предмет»: *Ovejitas tiene el cielo, o son de agua o son de viento* – цей троп виник завдяки зовнішній подібності вівці та хмари, унаслідок чого одне слово замінюється на інше [1:200].

Трапляються випадки, коли існує протиставлення між номінативним значенням «предмет» та метафоричним значенням «предмет»: *El pan de la que mal quieras, en tortas lo veas*, і такі, коли номінативне значення «предмет» може замінюватися метафоричним «особа»: *Piedra movediza, nunca mocho la cobija*.

2. Метонімія – процес заміни однієї лексичної одиниці на іншу, що ґрунтується на суміжності, яка існує між обома одиницями: *El ojo del señor es el pienso mejor* – через використання метонімії відбувається отождення частини тіла “оjo” з особою людини “el señor”. В іншому прикладі сировина “el trigo” вживається у значенні виготовленого продукту “pan” [1:200]: *El pan acostado, su dueño levantado*.

3. Порівняння можуть бути різних типів: а) між «тваринами» та «особами»: *Perdido el ganado donde no hay perro que ladre; y en balde casada la mujer que no pare* – жінка без дітей порівнюється у цьому прикладі. Зі стадом без поводири; б) між «предметом» і «предметом»: *La olla sin cebolla, es boda sin tamboril* – тут їжу, приготовану без цибулі, порівнюють із весіллям без музики. Порівняння в іспанській мові можуть бути сформовані на рівні слова, на рівні синтагми та на рівні речення; в) між «особами» і «предметами» [1:200-201]: *La olla y la mujer, reposadas han de ser* – у цьому порівнянні присутнє поєднання термінів, які пов’язують жінку з кухнею.

Отже, як бачимо, метафора, метонімія і порівняння мають велике значення для розуміння і трактування іспанських ПО.

Серед стилістичних засобів, пов’язаних зі структурою паремій, виокремити іпербатон, поліптон та полісиндетон – групу «гра з формою».

1. Іпербатон – синтаксична довільність, яка полягає в порушенні логічного порядку функціональних елементів речення. Він дуже часто вживається між дієсловом та займенником, який виступає як додаток. Наприклад [1:201]: *Pícote una araña y atéme una sábana* – тут бачимо чіткий приклад синтаксичного та наголошеного паралелізму, який досягається за допомогою яскраво вираженого недотримання порядку слів у прислів’ї (*Me picó una araña y me até una sábana*).

2. Поліптон – риторична фігура, яка полягає у повторюванні слів з однаковим коренем: *O sirve como siervo, o huye como ciervo* – тут є три спільнокореневі слова: *sirve* від *servir* – прислужувати (III особа одн.), *siervo* – раб, *ciervo* – олень.

3. Полісиндетон – засіб, який полягає у повторенні сполучників для посилення виразності прислів'я: наприклад, прислів'я *O es amigo, o enemigo, o mal criado, quien sube sin llamar desde abajo* цей володіє ритмічними та метричними факторами за допомогою повторювання розділового сполучника. Слід зазначити також роль фонічного фактора закінчень лексеми «о», що створює завершеність звучання та змісту.

Група «фонічні засоби» складається з мнемотехніки та рими. Перша сприяє якнайшвидшому запам'ятовуванню ПО, передусім через те, що це здебільшого короткі вислови, а також завдяки паралелізму між змістом ПО та конкретним аспектом, який ми бажаємо підкреслити. Підтвердженням цієї думки є, наприклад, прислів'я: *En casa de Gonzalo, más canta la gallina que el gallo*, яке узагальнює думку про сім'ю, в якій керує жінка, а не чоловік.

Рима, своєю чергою, є однією з основних ознак прислів'я. У ПО вона поділяється на асонанс (неповна рима, в якій співзвучні лише наголошені голосні звуки; повторення однакових голосних звуків у рядку чи строфі) та консонанс (рима, в якій наголошені голосні різні, а голосні, які стоять перед голосними наголошеними або після них, – однакові). Водночас залежно від задіяних фонем, розрізняємо в іспанських ПО [1:202] окситонну (*oxítona*, наголос на останньому складі), парокситонну (*paroxítona*, наголос на передостанньому складі) та пропарокситонну риму (*proparoxítona*, наголос на третьому складі з кінця). На допомогу рими приходять певні засоби, які розглядаються під загальною назвою «гра слів». Йдеться про такі засоби, як алітерація, онома́топєя, паронома́зія, омофонія, каламбур, параго́ге, апоко́па [6:184-185].

Алітерація – поетичний прийом, який полягає в доборі слів із повторюваними однаковими приголосними звуками: *Cabra, cabrón y can, con buen cordobán*.

Параго́ге (paragoge) – метатеза (неправильне формування форми) через додавання елемента в кінець слова: *El pese para quien lo merece*.

Онома́топєя – прийом, що полягає у словотворенні через звуконаслідування: *Pregunta el gallo: ¿Por qué no os coméis esos huevos que ponéis? – Y responden las gallinas: “Por... por... por cortedad”* [6:185 – 186].

Паронома́зія – це, ймовірно, найбільш поширений різновид фонічної гри, який досягається за допомогою парування паронімічних лексичних одиниць. Цей прийом поділяють на такі підвиди [7:111 – 113]: а) паронома́зія введення: *Para la puerta es la cerradura, y para el caballo la herradura*; б) паронома́зія перетину: *Quien mal parece, perece*; в) паронома́зія вилучення: *Si quieres ver cómo es tu cuerpo, mata un puerco*.

Апоко́па – втрата закінчення слова: *Pescado de la mar, siquiera con cuchar* (для римування *mar/cuchar*).

Порівняння – *La ley, como la telaraña, suelta al ratón y a la mosca apaña* [8:328].

Омофонія – поетичний прийом, який полягає у використанні слів, що однаково звучать, але відрізняються значенням і написанням: *Labrador, ara y ora y espera tranquilo tu última hora*.

Каламбур – гра слів, в основі якої лежить використання різних значень якогось одного слова або кількох різних слів, подібних за звучанням: *La dominica sibona* (Lat. si bona...), *deja el pollo y toma la polla* [7:108-114]. Дослівно українською мовою зміст цього прикладу звучатиме так: Добра монахиня залишає курку і бере курча.

Переходячи безпосередньо до аналізу структури ПО, слід зазначити, що ми спиралися на дослідження Г. Пермякова, який [9:84] розрізняє три чітко виражені автономні структурні

плани ПО: 1) план лінгвістичної (та композиційної) структури; 2) план логічної (та семіотичної) структури; 3) план реалій.

Дослідник поділяє прислів'я та приказки за їх граматичною структурою на два великі класи: прислів'я володіє замкнутим типом речення, а приказка – незамкнутим, позаяк отримує своє кінцеве оформлення лише в контексті [10:9-16].

Таблиця №1: Типи граматичних речень ПО

Прислів'я	1. Замкнуті особові речення
	2. Замкнуті узагальнені речення
Приказки	1. Незамкнуті особові речення з еліпсисом чи займенниковою заміною підмета
	2. Незамкнуті особові речення з еліпсисом чи займенниковою заміною другорядного члена

Кожен із цих конструктивних типів речення поділяється на образне та пряме, а ті своєю чергою – на просте і складне.

В іспанській мові існує значна кількість прислів'їв та приказок у структурі яких, особливо на початку, фігурує особа, виражена в безособовій формі [8:328] (*Hombre y el oso, cuanto más feo, más hermoso*), або відносний займенник у формі *el que* (*El que solo come su gallo, solo ensilla su caballo*) чи *quien* (*Quien tiene cabras, tiene cuernos*).

Якщо говорити про часові форми, трапляються в іспанських прислів'ях, то в реченнях із експліцитно вираженим дієсловом, вживається *Presente de Indicativo* в безособовій формі (III особа одн.): *Quien pesca un pez, pescador es*.

Паремії, що містять поради щодо поведінки, здебільшого сформовані в наказовій формі (*Imperativo*): *En octubre, toma los bueyes y cubre*; теперішньому часі умовного способу (*Presente de Subjuntivo*): *A tu tierra, grulla, aunque sea con un pie*; *no + presente de subjuntivo*: *A cordero extraño no agasajes en tu rebaño*; чи майбутньому часі дійсного способу (*Futuro Simple de Indicativo*): *Cría cuernos y te sacarán los ojos*.

В інших випадках дієслівні форми, вжиті в різних часах виражають бажану дію, а саме: *presente de subjuntivo*: *Aunque la mona se vista de seda, mona se queda*; *futuro simple de indicativo*: *Antes le faltará al ruiseñor qué cantar, que a la mujer qué hablar*; *pretérito indefinido* (минулий завершений час): *Habló el buey y dijo ¡mu!*; *pretérito imperfecto* (минулий незавершений час): *Así dijo la zorra a las uvas: que no estaban maduras*; *pretérito perfecto de indicativo* (недавній минулий час): *Quien bueyes ha perdido, cencerros se le antojan*; а також *condicional simple* (умовний час): *Si el escorpión viera y la víbora oyera, no habría hombre que al campo saliera*. Незважаючи на те що дія в таких пареміях виражена в тій чи іншій часовій формі, інформація, яку вони містять, не втрачає позачасового забарвлення. Аналізуючи докладніше, наприклад, прислів'я *Antes le faltará al ruiseñor qué cantar, que a la mujer qué hablar* (Швидше соловей перестане співати ніж жінка говорити), помічаємо що майбутній час, вжитий у цьому прикладі (*faltará*), не впливає на його часове забарвлення – приклад акумулює загальновідому інформацію про те, що жінка завжди багато розмовляє та пліткує.

Серед пареміологічного фонду іспанської мови знаходимо й такі прислів'я, які внаслідок еліпсису дієслова в особовій формі використовують його в безособовій формі, в інфінітиві (*La culpa del asno, [hay que] echarla a la albarda*), герундію (*Burla [está] burlando, vase el lobo al sano*) та дієприкметнику (*Ignorante [es] graduado, asno [es] albardado*).

Поширеним для паремій є використання минулого часу умовного способу (*imperfecto de subjuntivo*): *Si Castilla fuera vaca, Rioja fuera la riñonada*; та умовної конструкції, коли одне

дієслово стоїть у наказовому (Imperativo), а інше – в майбутньому часі дійсного способу (Futuro Simple): *Cría cuervos y te sacarán los ojos* (Si crías.....te sacarán).

Звертаючись до формальної обрядовості народної лірики чи давніх поем, багато прислів'їв пристосувалися до певних синтаксичних форм, таких як *más vale... que...* (*Más vale pájaro en la mano que ciento volando*), *cuanto más... (tanto) más...* (*Cuanto más cochino, más gordo*), *no hay tal... como...* (*No hay tal señal de agua como oír cantar las ranas*), *a buen... buen...* (*A buen bocado, buen grito*), *a tal... tal...* (*A tal pregunta, tal respuesta*), *más... que...* (*Más come un buey que cien golondrinos*), *no hay más... que...* (*No hay más chinches que la manta llena*), що повторюються з різною частотою використання.

Розглядаючи **логічно-семіотичну структуру**, слід пам'ятати, що мовець підбирає прислів'я чи приказки за характером ситуації, тобто за характером відносин між предметами (об'єктами) дійсності. Таким чином, можна стверджувати, що прислів'я є знаками ситуації чи певних відносин між предметами.

Спираючись на поділ прислів'їв Г.Пермякова [10:18-27], за характером ситуацій, на 4 великі інваріантні групи, розглянемо логічну структуру іспанських паремій:

1. Моделювання відносин між предметом та його властивостями: якщо якась річ (P) володіє якоюсь властивістю (x), то вона володіє й іншою властивістю (y): $P(x) \rightarrow P(y)$, де знак $\rightarrow$ читається як «якщо..., то...». Наприклад: *Año de ovejas, año de abejas*.
2. Моделювання відносин між предметами: якщо існує одна річ (P) і вона пов'язана з іншою річчю (Q), то якщо є одна річ, буде й друга: $(P \sim Q) \rightarrow [\Theta(P) \rightarrow \Theta(Q)]$, де знак $\sim$ є символом зв'язку речей, а Θ - наявності чи існування. Наприклад: *Donde hay yeguas, potros nacen*.
3. Моделювання відносин між предметами залежно від відносин цих предметів: якщо якась річ (Q) залежить від речі (P) і при цьому (P) володіє якоюсь властивістю (x), то (Q) володітиме тією ж властивістю: $(P \rightarrow Q) \rightarrow [P(x) \rightarrow Q(x)]$. Наприклад: *Quien tiene cabras, tiene cuernos*.
4. Моделювання відносин між предметами залежно від наявності в них певних властивостей: якщо річ (P) володіє якоюсь позитивною властивістю (x), а річ (Q) – ні (x), то (P) краще ніж (Q): $[(P \rightarrow x) \wedge (Q \rightarrow \neg x)] \rightarrow (P > Q)$, де знак $\wedge$ читається як «і», інколи як «а», й знак $>$ – «кращий ніж». Наприклад: *Más vale burro vivo que sabio muerto*.

М. Пазяк, виділяє такі типові структурні моделі паремій [11:34]:

1. Логічна структура тотожності двох понять: формула “ $A=B$ ” (*Año de ovejas, año de abejas*).
2. Компаративна модель: формула “А як В”, або “А не може порівнюватись із В” (*Al novio y al cochino, una vez el camino*), формула “краще А, ніж В” (*Más vale pájaro en la mano que ciento volando*).
3. Модель якісного збігу двох значень: формула “яке А, таке й В” (*Rocín de hidalgo, seco como un galgo*).
4. Модель порівнянної характеристики: формула “як А, так і В”, взаємовідношення причини та наслідку (*La gallina bien galleada y la moza bien requebrada*).
5. Модель вираження права власності: формула “чий А, того й В” (*Quien tiene cabras, tiene cuernos*).
6. Модель взаємовідношення: формула “без А немає В” (*Quien no monta a caballo, del caballo nunca se cae*).
7. Модель не співвідношення: формула “А не може бути В”, “А не може дорівнювати до В” (*No puede ser el cuervo más negro que sus alas*).

Незважаючи на те що композиція паремій різноманітна за формою, вона підпорядковується певним законам, що можна спостерігати, проаналізувавши моделі, запропоновані Г. Пермяковим і М. Пазяком. Структурні моделі представлені цими

науковцями, дуже подібні, хоча, на наш погляд, інваріантні групи поділу ПО Г. Пермякова більш узагальнені.

Очевидно, що логічна структура, а не реалії, творить прислів'я, та все ж вони мають важливе значення як «будівельний матеріал» для ПО.

Реалії не лише надають пареміям емоційного забарвлення, а й також допомагають нам ознайомитися з місцевими особливостями. Так, “осел” (“asno”) є одним із найпопулярніших персонажів в іспанських прислів'ях. Це закономірно, беручи до уваги надзвичайно велику роль, яку відігравала ця тварина в сільськогосподарських роботах, особливо в бідних регіонах, де селяни не мали змоги утримувати коней, і саме осел виконував функції коня: *No mata al asno carga, sino sobrecarga*. Тому плані реалій, тобто в образній будові ПО, й полягає відмінність виразів різних народів, уся їх етнічна, географічна, історична та мовна специфіка.

Отже, короткий аналіз структурних особливостей іспанських ПО показав, що в процесі розвитку збільшувалась або зменшувалась кількість компонентів прислів'їв та приказок, внаслідок чого утворювались нові варіанти. Цьому також сприяли і зміни в лексиці, синтаксисі та фонетиці. Ми розглянули три структурні аспекти ПО: композиційний, семіотичний та план реалій, на які впливають різноманітні стилістичні засоби, умовно поділені нами на три групи: гра зі змістом, гра з формою, структурою та фонічними засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1.Olivera Soto E. Recursos estilísticos en el refranero // Paremia. – Madrid. – 1996. – №5. – P.199-202. 2.Casares J. Introducción a la lexicología moderna. – Madrid: CSIC (3ª ed.), 1993. 3.Combet L. Rechercher sur le “refranero” castillan. – Paris: Les Belles Lettres, 1971. 4.Díaz Padilla F. El habla coloquial en el teatro de Antonio Gala. – Universidad de Oviedo, 1985. 5.Junceda L. Diccionario de Refranes. – Madrid: ESPASA, 1998. 6.Méndez Pérez A. Mnemotecnia del refrán. La rima y las estructuras // Paremia. – Madrid. – 1996. – №5. – P.183-186. 7.García-Page M. Aspectos fónicos en la configuración de los refranes // Notas y Estudios Filológicos. – Navarra. – 1990. – №5. – P.77-121. 8.Hernando Cuadrado L. Estilística del refrán // Paremia. – Madrid. – 1997. – №6. – P.327-332. 9.Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии. – Москва: Глав. редакция восточной л-ры, 1988. 10.Пермяков Г.Л. От поговорки до сказки (заметки по общей теории клише). – Москва: Глав. редакция восточной л-ры, 1970. 11.Пазяк М.М. Украинские пословицы и поговорки /Пробл. генезиса, семантики и жанрово-поэтической структуры: Автореф. – К., 1991.

ЛАЗАРЄВА Ю.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНІ РОЗБІЖНОСТІ КОНЦЕПТУ “L'AMORE” ТА КВАЛІФІКАТИВНИХ ОДИНИЦЬ, СПРЯМОВАНИХ НА ЧИТАЧА РІЗНИХ СТАТЕЙ В ТЕКСТАХ ІТАЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Постановка загальної проблеми. Одним з найголовніших завдань гендерної лінгвістики є винайдення психо-емотивних особливостей комунікації представниками чоловічого і жіночого гендерів. Основою методології гендерних досліджень є не лише опис різниці в соціальних статусних ролях та інших аспектах життя чоловіків та жінок, а також аналіз влади і домінування, затверджених у суспільстві через гендерні ролі і відносини. Гендерні дослідження розглядають які норми, ролі, цінності, риси характеру суспільство через системи соціалізації, поділ праці, культурні цінності і символи пропонують виконувати жінкам і чоловікам, щоб вибудувати традиційну ієрархію влади.

Об'єктом даного дослідження є тексти періодичних видань італійської преси, авторство яких належить обом статям, а **предметом** – розбіжності у використанні кваліфікативних лексичних одиниць представниками обох гендерів та специфіка формування концепту „кохання” жінками і чоловіками.

Матеріалом дослідження є тексти періодичних видань італійської преси останніх п'яти років. Використані матеріали авторів жіночої і чоловічої статей.

Завдання дослідження. Визначити та проаналізувати можливі розбіжності формування концепту „кохання” представниками різних статей на рівні комунікації. Прослідити особливості використання кваліфікативних лексичних одиниць авторами обох гендерів, проаналізувати результати дослідження і визначити причину можливої різниці.

Актуальність дослідження. Питання статі у соціальному статусі та поведінці привертало увагу з часів виникнення суспільства як такого. Щодо поняття гендеру в лінгвістиці, така галузь дослідження вважається досить молодого, охоплюючи часові рамки приблизно в півстоліття. Поняття “гендер” увійшло до сучасної лінгвістичної парадигми набагато пізніше, ніж в інші гуманітарні науки, роботи в цій галузі виникли на Заході, і перші системні описи чоловічих та жіночих особливостей мовлення і мови були зроблені на базі мов. Актуальність і новизна дослідження полягає у винайденні і фіксації “жіночих” і “чоловічих” кваліфікативних одиниць представниками італійської публіцистики у процентному співвідношенні. А також дослідження і аналіз формування концепту (“кохання”) у комунікативній площині жінками і чоловіками

Гендерна лінгвістика (ГЛ) опрацювала власну методику досліджень, яка базується на загальних положеннях теорії тексту та його змістопородження в умовах специфічної соціалізації гендерів. Було встановлено низку кореляцій між гендерною соціалізацією та особливостями налагодження, протікання комунікативних процесів в суспільстві, утілених у специфічних формах дискурсивності (текстуальності). Гендерна лінгвістика у своїх дослідженнях враховує, перш за все, статистичні змінні соціологічної бази даних, які корелюють із соціальною та етнічною приналежністю, віком, статтю та особливостями мовленнєвої реалізації, яка відбиває комбінацію позамовних (суто соціологічних) та мовних (мовленнєвих) складових. Було досліджено усне і писемне мовлення, охоплюючи особливості дискурсу і стилю текстуальності, але перевага віддавалась усному мовленню (як більш спонтанному і менш контрольованому соціальними чинниками та комунікативними правилами мовця, де різниця між чоловічим і жіночим мовленням може проявитися більш контрастно (Labov, 1966, 1972).

Отже напрямки гендерної лінгвістики (гендерних лінгвістичних досліджень) розгалужуються за такими аспектами:

- дослідження спонтанного мовлення з урахуванням психо-лінгвістичних опозицій чоловічості / жіночності (на всіх мовних рівнях)
- дискурсивні площини ГЛ, ідея яких центрується навколо поняття “кордонів дискурсу” (соціальна санкціонованість, формалізація, психоемоційні мотиви породження текстів, і т.п.)

Гендерною лінгвістикою були опрацьовані бази кількісних (статистичних) даних, де задіяна значна кількість суб’єктів дослідження. З огляду на це може виникнути певна статистична похибка, тобто існує ризик зіштовхнутися з характеристикою не існуючого в природі “середньостатистичного інформанта”. Іншими словами, не існує категоричного твердження щодо виявлених гендерних розбіжностей у кожного чоловіка або кожної жінки у рівних обсягах (О.Горошко, 2001).

Виявляється плідним розповсюдження гендерної лінгвістики у площині когнітивності, де задіяна основна інформаційна складова цього аналізу – категорія досвіду та її структурування. Ми розглядаємо мову як джерело даних, за допомогою яких можна виявити загальні принципи розуміння, які, в свою чергу, спираються на цілі системи концептів, а не окремі слова або окремі поняття. Такі принципи зазвичай метафоричні за природою і передбачають усвідомлення одного виду досвіду в термінах іншого. Усвідомлення базується на категоріях загального досвіду, що згруповують навколо себе певні концепти. Понятійна система людини заснована на досвіді взаємодії з дійсністю (Лакофф, Джонсон, 148-150). І концепти, які виникають з досвіду (напр., онтологічні метафори “верх – низ” і т.п.), та

метафори (напр., кохання відповідає верху) засновані на постійній взаємодії людини з його фізичним та культурним оточенням, а також на соціальному підґрунті, межа якого окреслюється чоловіками як для самих себе, так і для жінок. Вищенаведене можна підтвердити власним дослідженням концепту “кохання / l'amore” в італійській публіцистиці.

Відомо, що в публіцистичному дискурсі відбір лексики, синтаксичних конструкцій, риторичних єдностей відбувається за законами писемного спілкування та жанру, де увага приділяється не лише змісту, а й формі викладення. Застосовується колективна праця (автори, коректори), а тому індивідуальний стиль адресанта значно нівелюється. Адже у західній і, відповідно, в італійській комунікації на першому місці перебуває фактична модель подачі інформації, а не авторська (Бацевич, с.139), однак це не стає на перешкоді дослідження.

Моделювання і побудова концепту кохання визначені нечітко; будь-яка наведена на нього структура з'являється лише на основі метафор (Лакофф, 142), проєкція якої буде залежати від національної належності, соціального статусу індивіда (субкультури), а також від його життєвого, професійного досвіду, що на погляд деяких вчених значно важливіше за дві вищенаведені позиції. Спираючись на власне дослідження, зазначимо, що метафоричні моделі будуються залежно від того, представник якого статі являється автором. Чоловіки і жінки керуються різними схемами образів, по-різному сприймають світ, а тому „досвідний багаж” у них різний. Залишається з'ясувати, яке підґрунтя має метафорична гендерна різниця: біологічне або соціальне, і взагалі, чи можна їх розділяти.

Чоловіча інтерпретація концепту “кохання” має вигляд рідкісного почуття, фантастики, малотривалості, магнетизму, чогось, що руйнує закони здорового глузду, самотнього почуття, задоволення, уважності, необхідності. У поняття “кохання” є ядро, яке мінімально структуроване субкатегоризацією “L'amore è una emozione” і пов'язане з іншими емоціями, напр., симпатією. Це типово для концептів емоцій, які чітко не визначені нашим досвідом прямої взаємодії з об'єктами, а тому мають в основному розумітися через метафору (Лакофф, 117-119).

- l'amore però somiglia a un fantasma, può apparire e sparire, può lasciare nell'aria una sensazione di incantamento e rompere tutte le leggi della gravità e del buon senso (почуття, субкатегоризація концепту “кохання”)
- la luce del giorno entra in casa quando si aprono porte e finestre. Dopo un anno dalla loro prima passeggiata celebrano il loro matrimonio (родина, відповідає “ємкість”)
- l'anima gemella (почуття)
- è magico e impalpabile, ma anche reale come un treno della metropolitana: arriva regolarmente e se sei pronta sulla banchina, non lo perdi di certo (емоції)
- è il buon senso delle favole
- sarà come entrare in un paio di vecchi, comodi jeans indossati da sempre (почуття)
- un lui e una lei che sembrano proprio fatti l'uno per l'altra, una lei e lui che non hanno niente in comune e che deve essere stato proprio la bizzarria del caso a fare innamorare, una sposa ansiosa che mangia per tensione – e da sola – quasi tutta la torta di nozze...(відповідає “ємкості, контейнеру”)
- è qualcosa di acquisito, stabile come una roccia, o, al contrario, da maneggiare con cautela, come la buccia di un'arancia che si vuole pelare in una striscia intera (відповідає концепту “дія”)

Метафора “storie le Mille e una notte” демонструє співвіднесеність з культурно-інтелектуальною складовою тезауруса відправника повідомлення. У чоловіків “кохання” асоціюється з емоціями, діями, вони наділяють кохання “високими”, незвичайними, як протагоніста казки, якостями, і рідко пов'язують його з побутовим життям. Їхня структура поняття відповідає концепту “кохання – це верх”, “кохання – це вміст”, “кохання – це дія”, “кохання – це емоція”.

“Жіноча” концептуалізація “кохання” пов’язана з повсякденним життям, воно являється необхідністю, демонструванням міцності свого характеру, народженням дітей “з вікторіанською пунктуальністю”, мистецтвом. Наприклад:

- mostrare la fermezza del suo carattere (емоція)
- i figli erano venuti con vittoriana puntualità, uno all’anno (родина, відповідає концепту “вмісту”)
- una donna di mezza età divorziata, delusa dagli uomini e passata all’amore lesbico che gestisce una pensione per sole donne, e Jacko, il suo amico gay malato di Aids e appassionato di giardinaggio che ha appena ereditato una splendida villa dal suo amante... (емоція)
- piccolo capolavoro di rivolta femminile in un mercato (річ, відповідає концепту “кохання – це об’єкт”)
- sposata a un uomo ricercato per violenze... fuori la polizia col megafono, dentro il marito con un coltello, (емоція).

Такого роду метафори створюють певні соціальні реалії, в яких віддається перевага концепту “кохання відповідає верху”. Концепт “кохання” і багато інших, важливих для людини, або абстрактні, або нечітко визначені в досвіді (емоції, ідеї, час), з’являється необхідність використовувати для їхнього розуміння інші концепти, які усвідомлюються більш чітко (просторова орієнтація, моделювання на зразок об’єктів) (Лакофф , 147), наприклад, “кохання – це об’єкт”, “кохання – це вміст”. Але структура концепту “кохання – це вміст” вбирає в себе метафоричну проекцію “кохання – це ринок”, структура поняття якого фрагментарна. Така проекція є полярною до “кохання – це родина”, яка, в свою чергу, також наповнює концепт “кохання – це вміст”.

Опираючись на дані результати, можна виокремити існування комунікативних тем жіночого і чоловічого гендерів. В жіночій комунікації привалює тема родини як “ємкості”, на протигагу чоловічій “дії”. Дані результати говорять про те, що чоловіки окреслюють жіночу половину родиною, побутом і всім, що з ним пов’язано. Тим самим дають їй певну соціальну роль. Самі ж обирають для себе “дію” як мету, при чому результат являється другорядним. Емоції та почуття не підлягають чоловічому втручання, так як являються фізичною функцією, тим, що закладено природою при народженні.

З метою з’ясування гендерних розбіжностей у використанні лексичних одиниць, які присвячені огляду подій соціального і культурного життя італійського суспільства, був зроблений аналіз дискурсу сучасної преси італійською мовою на засадах статистичного методу з метою дослідити вживання модифікаторів референції у складі висловлювання. Головною рисою публіцистичного стилю є поєднання експресивності і стандарту, що пов’язано з тим, що в цьому стилі інформаційно-змістовна функція поєднується з функцією переконання, емоційної дії. Крім того, публіцистичний стиль характеризується відкритою оцінкою мовлення. З’ясуємо чи є різниця у використанні кваліфікаторів представниками обох гендерів та встановимо певну кореляцію розбіжностей уживання якісних і відносних прикметників між текстами орієнтованими на читача жінку і читача чоловічої статі.

Відомо, що гендерні особливості писемного мовлення пов’язані з низкою чинників прагматичного, соціально-статусного, психолого-когнітивного, біологічного характеру, підбір та поділ текстів як засобів масового спілкування виконується визначенням авторства. Статистичні дослідження уживання лексичних одиниць за умов авторства жінки / чоловіка становить наступні кореляції:

- у текстах орієнтованих на читача чоловічої статі загальна кількість прикметників становить 15,88 %, з них відносних прикметників нараховується 9,95 % і 5,93 % якісних;
- тексти орієнтовані на читача жіночої статі нараховують 13,23% кваліфікаторів, з яких 9,17 % належить відносним прикметникам, 4,06 % - якісним.

Підсумовуючи статистичну обробку даних було встановлено, що у текстах, орієнтованих на читача чоловічої статі, загальна кількість кваліфікаторів перебільшує кількість орієнтованих на жіночу аудиторію на 2,65 %, відносних прикметників на 0,78%, якісних на 1,87% відповідно. Статистичні дані є функцією гендерної наповненості аудиторії, що сприймає інформацію, в той час як стать авторів, що обробляють, оформлюють або подають інформацію в даному випадку не враховується.

Застосовуємо ту ж саму методику щодо фактів, які враховують стать адресанта, але не враховують стать адресата:

- автори чоловічої статі вводять у текст 13,42 % прикметників, з них 7,81 % відносних і 5,61 % якісних;
- автори жіночої статі використовують 15,18 % кваліфікативів, з них 10,53 % відносних прикметників, 4,65 % якісних.

Автори жіночої статі використовують в текстах кваліфікативних одиниць на 1,76 % більше, на 2,72 % більше відносних прикметників, в той час як автори чоловічої статі випереджають жінок використанням якісних прикметників на 0,96 %. Автори жіночої статі використовують більше прикметників на противагу чоловічої статі, а також частіше використовують відносні прикметники. У роботах чоловічої статі домінує кількість якісних прикметників, хоча розрив у цифрах незначний. Це можна інтерпретувати як схильність жінок до комунікації описового характеру. У чоловічої статі предметна віднесеність знаків відповідає мовному коду. Такий незначний розрив можна пояснити тим, що кожен автор, не зважаючи на стать, має дотримуватись стиль-коду, не порушуючи формальних меж.

Слід зазначити, що у текстах періодичних видань орієнтованих на чоловічу стать авторство жінок, що діють у дискурсивному полі преси, переважає над комунікацією “чоловік до жінки”. Беручи до уваги вищезазначене, дані власних досліджень показують, що кількість “жіночих” статей у виданнях орієнтованих на жіночу частину населення більше на 55% - 60%, порівнюючи зі статтями авторів чоловічої статі. Чи містить цей показник соціальні, психологічні, соціально-психологічні компоненти?

Якщо порівнювати вищезазначений результат із кількістю авторів чоловічої статі періодичних видань орієнтованих нейтрально (бістатевно) або на “сильну стать” італійського суспільства, то отримуємо різницю у 12 % - 15%, при чому з перевагою авторів – чоловіків. Різниця достатньо велика, навіть враховуючи можливу похибку, щоб ігнорувати її. Складається враження, що жінки не виходять “за межі” своїх професійних кордонів, власне не всі на це наважуються. В той час як чоловіча частина не вважає вартим або достойним перебувати у дискурсивному полі, окресленому для жіночої половини соціуму. Можливо, відповідь криється у тому, що є теми “жіночі” і “чоловічі”: чоловіки більше схильні до дискусії про жінок, автомобілі, історію, війни, політику, але на рівні позадискурсивних практик. На противагу їм у жіночих журналах частіше можна зустріти теми, які стосуються виховання дітей, моди, косметики, психології, подробиць життя відомих людей і т.п., що перебувають у полі вищезазначеного дискурсу. З огляду на це і будується гендерна комунікація і, відповідно, форми викладу, основи якої були закладені як фізіологією, так і суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.:Академія, 2004.
- 2.Воронина О.А. Теоретико-методологические основы гендерных исследований // Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций/ Под общ. ред. О.А.Ворониной.- М.: МЦГИ – МВШСЭН – МФФ, 2001, С.13-106.
- 3.Горошко Е.И. Языковое сознание (ассоциативная парадигма). Дисс. Э докт. филол. наук, Москва, 2001.
- 4.Лакофф Джордж, Джонсон Марк. Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А.Н.Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004.
- 5.Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл.ред. В. Н. Ярцева. –2-е изд. –М.: Большая Российская энциклопедия, 2000.
- 6.Labov, W., (1966), The Social Stratification of English in New York City, Washington DC, Center for Applied Linguistics.
- 7.Labov, W., (1972), Sociolinguistic Patterns, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- 8.http://traktat.com/language/book/lit_jaz/publ.php

ОСОБЛИВОСТІ ДЕЙКСИСУ В ІСПАНОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ З ПРОБЛЕМАТИКИ РОДИННИХ СТОСУНКІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок із важливими науковими завданнями. В основі Інтернет-дискурсу з проблематики родинних стосунків лежить діалогічне мовлення, яке реалізується у постійній взаємодії комунікантів. Метакомунікація являє собою ту частину комунікації, яка спрямована на саму себе, на комунікацію в цілому й її різні аспекти: мовленнєву тканину дискурсу, його стратегічну динаміку, представлення тем, взаємодія з контекстом, регуляція міжособистісних і соціальних аспектів взаємодії, норм спілкування тощо [1:197]. Особливий інтерес викликали знаки, що повідомляють координати певного висловлення в потоці мовлення щодо попередніх та подальших комунікативних дій. Такі знаки зараховують до дейксису, який є системою показчиків на учасників спілкування і комунікативний простір щодо місця й часу, що ідентифікують ці показники в повідомленні з точки зору адресанта [2:229].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання даної проблеми започаткували відомі українські та зарубіжні лінгвісти – Н.Д.Арутюнова [3], А.Д.Белова [4], В.І.Карасик [5], М.Л.Макаров [1], серед іноземних лінгвістів – Ш.Баллі [6], Т.ван Дейк [7], Е.Кальсамігліа Бланкафорт, А.Тусон Вальс [8] та ін. **Актуальність дослідження** полягає у вивченні прагматичного потенціалу Інтернет-дискурсу в контексті різних мовних спільнот, зокрема іспаномовної.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз дейктичних показчиків у іспаномовному Інтернет-дискурсі з проблематики родинних стосунків. **Об'єктом** є іспаномовний Інтернет-дискурс, представлений у гіперпосиланнях і текстах повідомлень Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків.

Наукові результати. Дейксис особи (*deixis personal*). Граматична особа систематизується в мові за допомогою займенників, флексій та афіксації дієслів. За функціонально-семантичним значенням найуживанішими в Інтернет-форумах із проблематики родинних стосунків є:

1. Перша особа: особа, що говорить: *yo, mío*.

2. Друга особа: особа, якій говорять: *tú, te, vosotros, os*.

3. Третя особа: особа чи річ, про яку йдеться: *él, aquél*. Враховуючи те, що в іспанській мові особові займенники в значенні підмета з'являються значно рідше, ніж в англійській чи німецькій мовах, їх наявність у фразі виконує певне стилістичне завдання [9:90]. Подібно до розмовного мовлення в Інтернет-форумах із проблематики родинних стосунків вживається дейксис особи у 27% повідомлень для того, щоб:

- виокремити особу та передати її емоційний стан, для виконання так званої функції підсилення суб'єктивної модальності, яку містить фраза, наприклад: *YO OPINO* (1). Ідентифікація великими буквами особового займенника *yo* – “я” і дієслова *opinar* – “думати”, характеризує знервований емоційний стан комуніканта й акцентує увагу на тому, що саме так думає він і ніхто інший;
- особовий займенник, який передує питанню, активізує увагу адресата. Наприклад: *Y tú q haces aquí entonces???* (2).

Надзвичайно багатою є синонімія особових форм дієслова. Перерахуємо найхарактерніші випадки синонімічного вживання особових форм дієслова в Інтернет-форумах із проблематики родинних стосунків, коли із стилістичною метою використовується одна особа замість іншої.

Учасники Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків спілкуються в 12% повідомлень від першої особи, пояснюючи, що це найкращий спосіб сказати те, що думаєш, наприклад:

Perdón por hablar en primera persona, pero es la mejor forma que he encontrado para explicar lo que pienso. Cuando empiezo a querer a alguien, pienso constantemente en esa persona, deseo su bienestar, intento demostrarle mis sentimientos (4).

Друга особа однини або неозначений займенник *uno* може вживатися замість першої особи однини, коли виражено дію, що вже повторюється, або стан із відтінком узагальнення. Це створює близький контакт між адресантом і адресатом, адресант робить адресата співучасником своїх переживань у 2% повідомлень іспаномовного Інтернет-форуму з проблематики родинних стосунків. Наприклад:

Uno se enamora y parece que la vida es perfecta con la persona a la que quieres. Luego, con el día a día las percepciones van cambiando. Comienzas a encontrar los defectos del otro y el otro los tuyos (3).

Перша особа множини вживається замість першої особи однини із метою вираження узагальненої думки співтовариства, тобто всіх учасників іспаномовного Інтернет-форуму з проблематики родинних стосунків, щоб передати емоційний стан. До того ж, це “ми” залучає всіх адресатів до процесу роздумів і доказів. Комунікація в іспаномовних Інтернет-форумах із проблематики родинних стосунків організована навколо протистояння “ми – вони”, тобто “свої” – “чужі”. Наприклад: *Quizás seamos inconscientes del momento en que se produce ese paso, pero con el transcurso del tiempo, AMOR empieza a intensificarse* (2).

Перша особа множини замість другої особи вживається для вираження того, що адресант також є співучасником та цілком належить співтовариству, наприклад: *¿Qué estamos haciendo en este foro?* (5).

Друга особа множини замість третьої особи множини вживається із метою прямого звертання до зазначених адресатів у іспаномовному Інтернет-форумі, наприклад: *Todos los hombres sois iguales*

Los chicos de hoy sois todos unos blandos que no aguantáis nada en cierto modo, si estáis amariconados completamente! (4). В наведеному прикладі адресант прямо звертається до сучасної молоді і наголошує на тому, що вони втрачають риси автентичного іберійського мачо, стаючи м'якотілими особами.

Дейксис часу (*deixis temporal*). Категорію часу систематизовано в мові через лексичні форми, такі як прислівники, прислівникові звороти, дієслівну морфологію:

- 1) близький час: *ahora, esta mañana*;
- 2) віддалений час: *entonces, aquella mañana*;
- 3) теперішній: *ahora, vengo*;
- 4) минулий: *antes, he venido, anterior*;
- 5) майбутній: *después, vendré, luego*.

Фактичний матеріал переконливо засвідчує, що **форма теперішнього часу** є найуживанішою в Інтернет-форумах з проблематики родинних стосунків (18% повідомлень). Із точки зору ергономіки, вона найбільш легка для сприйняття.

У досліджуваних форумах теперішній час виражено за допомогою теперішнього часу моменту мовлення. Ця форма є загальноновживаною розмовною формою, вона нейтральна, неекспресивна і вживається в Інтернет-форумах із проблематики родинних стосунків. Наприклад:

¿Lo ves ahora, hermosa Talia? Si, pareces inteligente y todo... (3).

Майбутні дії уявляються так, наче вони відбуваються в теперішньому часі, виступаючи образною актуалізацією майбутнього й відрізняючись експресивно-емоційним забарвленням. Основна сфера реалізації теперішнього футурального – це розмовне мовлення

[10:136-137]. В Інтернет-форумах із проблематики родинних стосунків ми також спостерігаємо вживання теперішнього футурального часу з метою експресивної й емоційної актуалізації майбутнього.

Коли йдеться про дію, яка має бути реалізована в майбутньому та при наявності лексичних показників (особливо з дієсловами руху), синонімічне вживання форми теперішнього або дієслівної конструкції *ir a* + інфінітив у розмовному мовленні повністю перейшло до узусу [10:136].

У проаналізованих нами текстах Інтернет-форумів майбутнє передається також формами теперішнього часу, тобто дієслівною конструкцією *ir a* + інфінітив, наприклад: *Mañana voy a tener cita con un psicólogo* (5).

Ця аналітична форма вживається в 18% повідомлень форумів із метою експресивної й емоційної актуалізації не лише близького майбутнього, але і майбутнього взагалі. Вона майже повністю витіснила синтетичну форму майбутнього часу.

На позначення минулого часто в Інтернет-форумах уживається теперішній час або *Pretérito perfecto compuesto*, наприклад:

La verdad es que aquella mañana digo una frase: MI FELICIDAD NO SE PAGA CON DINERO y mira la tuya lo demuestra (6).

Специфічна особливість іспанської мови – це наявність синонімічного засобу вираження значення форми теперішнього часу моменту мовлення, що передається герундіальною конструкцією *estar* + герундій (у теперішньому часі) [10:118]. Якщо форма теперішнього моменту мовлення не має додаткових експресивно-змістових відтінків, виступає нейтральною й неекспресивною, то дієслівна конструкція *estar* + герундій, передаючи дію при її перебігу, нерідко емоційно забарвлена, а процес є особливо інтенсифікованим або значущим.

Це підтверджують приклади з іспаномовного Інтернет-дискурсу з проблематики родинних стосунків: *Yo tampoco les conozco, pero sin embargo les estoy escribiendo la carta ahora. Estoy pidiendo para mi hijo, para que a él no se le apague la ilusión como a mí ocurrió un día y ahora tengo que luchar por recuperarla* (7). За допомогою вживання герундіальної конструкції звертання адресанта до волхвів набуває емоційного забарвлення.

Теперішній поширений виражає дію в широкому плані, яка може збігатися з моментом мовлення, так і безпосередньо не збігатися, тобто йдеться про дії, що перериваються та здійснюються не безперервно, а час від часу [10:120]. Відсутня чітка локалізація в часі, а часовий діапазон дії може конкретизуватися певними лексичними маркерами *ya dos años, desde el año pasado, hace muchos años* тощо, а також при зазначенні іншої, вже здійсненої дії. Теперішній поширений, як і теперішній моменту мовлення, є неекспресивним і нейтральним, з цією формою також вступає в синонімічні зв'язки дієслівна конструкція *estar* + герундій, яка має на меті показ дійсності [10:121].

En el mundo que continuamente está cambiando técnicamente, existe el peligro de que los aspectos técnicos nos hagan olvidar la función humanística del arte, que es comunicarnos aquello que nos ha hecho hombres, comunicarnos los grandes ideales de nuestra cultura (8). В зазначеному вище прикладі дієслівна конструкція має на меті емоційно зобразити дійсність, яка оточує всіх людей.

Теперішній є одним із засобів досягнення узагальненості й зустрічається в Інтернет-форумах із проблематики родинних стосунків, коли адресант робить узагальнюючі висновки щодо своїх спостережень, виголошує загально визнані істини, що мають афористичний характер, наприклад:

De las que la esperanza es lo último que pierde... un tiempo de separación puede que sirva para que valoras lo que pierdes... o puede que no, generalmente cuando has dejado a alguien

sabes lo que haces, no es una decisión premeditada, salvo que seas muy joven y tengas muchos pájaros en la cabeza... (8).

Теперішній історичний час уживається замість минулого в розмовному мовленні [10:126]. За допомогою форми теперішнього часу адресант переноситься думками в минуле і відтворює його. Це підтверджується прикладом Інтернет-форуму з проблематики родинних стосунків:

Soy una chica de 26 años y llevo con mi novio 7. Los chicos con los que estoy nunca me importan tanto como mi novio, y no quiero dejar a mi novio, pero me siento tremendamente culpable. Cuando me lio con un tío siento ilusión, pero no me enamoro nunca de ellos (9).

Форма теперішнього часу вступає в синонімічні зв'язки з формою імперфекта, тобто йдеться про використання форми теперішнього часу в розмовному мовленні в конструкціях непрямої мови (при присудку в формі минулого в головному реченні для вираження одночасної дії), що пояснюється тенденцією до співвіднесення дії з моментом мовлення та пов'язано з бажанням досягти певного стилістичного ефекту – актуалізувати події у форумі з проблематики родинних стосунків: *Como dijo mi amiga es muy importante el beso, pero también hay que saber besar* (10).

Для форми теперішнього часу характерна широта вираження не лише часових, але також і модальних значень, а саме: спонукальної модальності. Оскільки для імперативного висловлення є типовою футуральність, то іноді форма теперішнього часу, що використовується для позначення дій в майбутньому, набуває імперативного забарвлення і вступає в синонімічні зв'язки з формою наказового способу, наприклад: *Cada vez que te acuerdes del alcohol, por fa, piensas en tu familia, en tu niña, en lo feliz y cariñosa que es* (11). Отже, в електронних текстах цей час має емоційно-експресивне забарвлення, надаючи розповіді виразності, а події наче відбуваються на очах у адресата.

Дейксис простору (*Deixis espacial*) пов'язаний із комунікативною ситуацією і вживається в 10% повідомлень. Фізична відсутність учасників впливає на те, що в Інтернет-форумі домінує просторовий дейксис.

У мові категорія простору лексикалізується за допомогою прислівників місця, прикметників, вказівних займенників:

1. Близькість: *aquí, ahí, cerca*.
2. Віддаленість: *éste, ése, aquél, lejos*.
3. Боковий вимір: *derecha, izquierda*.
4. Вертикальний вимір: *arriba, abajo, sobre*.
5. Спрямованість: *hacia*.

Адресант у Інтернет-форумі встановлює три рівні відстані: адресант (*aquí*), адресат (*ahí*) та річ (*allí*), що співвідноситься з системою вказівних займенників *éste, ése, aquél*.

У 38% повідомлень Інтернет-форумів з проблематики родинних стосунків уживається прислівник місця "*aquí*" – "тут", що містить імпліцитну інформацію щодо спрямованості дейктичного центру до адресанта. Наприклад: *Niño aquí sólo hay mujeres* (1). Комуніканти, використовуючи при звертанні іменник на позначення особи в ранньому віці – *niño s.m.* – "*persona que es muy joven*" [11:719], іронічно наголошують, що чоловікові *aquí* – "тут", а саме: у цьому форумі, нема чого робити.

Дейксис дискурсу або дейксис тексту (*Deixis en el texto*). Дейксис дискурсу не має власного набору мовних одиниць, а поєднує в одному тексті повідомлення дейктичні категорії особи, часу, простору. Використовується в 8% повідомлень. Адекватне вживання дейксису залежить від того, чи враховано елементи контексту:

1. Хто говорить (на противагу тому, хто слухає, або іншим особам).
2. Місце, де перебуває той, хто говорить (на противагу тому місцю, де знаходиться той, хто слухає, та іншим місцям).

3. Коли говорить (на противагу іншим моментам: часу того, коли хтось читає, або минулому чи майбутньому) [12:232].

Наприклад: *COMO YO VOY A DECIR AQUÍ, SEGÚN UN ESTUDIO DE LA UNIVERSIDAD COMPLUTENSE, AHORA LAS MUJERES SON DE MEDIA UN 30% MENOS INTELIGENTES QUE LOS HOMBRES. NO ESTOY DE ACUERDO. TODAS LAS PERSONAS SON LISTAS E INTELIGENTES* (12).

Із метою емоційного впливу на комунікантів, адресант, використовуючи дейксис особи (особовий займенник *yo* – “я”), простору (прислівник місця *aquí* – “тут”) і часу (прислівник часу *ahora* – “зараз”, дієслово у теперішньому часі *son* – “є”, дієслівна конструкція у теперішньому часі: *voy a decir* – “скажу”), повідомляє, що, за дослідженнями університету Комплутенсе, жінки в середньому на 30% менш розумні, ніж чоловіки. Адресант висловлює незгоду за допомогою дейксису часу, вживаючи дієслово в теперішньому часі: *no estoy de acuerdo* – “я не згоден”, і додає, що розум не залежить від статі. Виходячи з цього, спостерігаємо тенденцію до вживання дейксису, що повідомляє координати висловлення в Інтернет-дискурсі для реалізації прагматичної мети комунікантів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, у іспаномовному Інтернет-дискурсі з проблематики родинних стосунків уживається дейксис особи, простору, часу, дискурсу, пов'язаний з комунікативною ситуацією, пояснює антропоцентричність тексту Інтернет-форумів з зазначеної проблематики і реалізує прагматичну мету комунікантів – допомога порадою з певної проблеми та спонукання адресата до рішучих дій, не обов'язково мовленнєвих.

Дейктичні показники з прагматичної точки зору відіграють значну роль в організації дискурсу як процесу та результату комунікативної взаємодії учасників Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків. Дейксис особи вказує на себе, на адресата та на третю особу, охоплену комунікативним процесом. Темпоральний дейксис свідчить про орієнтування комунікантів в часі. В Інтернет-форумах вживається переважно теперішній час. Частотною є дієслівна конструкція *ir a* + інфінітив, що позначає майбутній час. Дейксис простору створює орієнтаційний каркас простору комунікантів у форумі. Зазначення орієнтування комунікантів (близькість / віддаленість, боковий / вертикальний виміри та спрямованість) лексикалізується за допомогою прислівників місця, прикметників, вказівних займенників. Переважно вживається прислівник місця *aquí*, що зазначає спрямованість дейктичного центру до адресанта, засвідчуючи, таким чином, антропоцентричність повідомлень Інтернет-форумів із проблематики родинних стосунків. Дейксис дискурсу структурує зміст повідомлення з урахуванням елементів контексту.

Студіювання Інтернет-дискурсу є перспективним як у галузі прагматики, так і в галузі когнітології та гендерної лінгвістики, при подальших дослідженнях особливостей Інтернет-дискурсу з іншої проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК Гнозис, 2003.
- 2.Miranda J.A. Usos coloquiales del español. – España: Publicaciones del colegio de España, 1992.
- 3.Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С.136-137.
- 4.Белова А.Д. Понятия “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія Іноземна філологія. – 2002. – Вип. 32-33. – С.11-14.
- 5.Карасик В.И. О категориях дискурса // Языковая личность: социолонгвистические и эмотивные аспекты: Сб. науч. тр. – Волгоград; Саратов: Перемена, 1998. – С.185-197.
- 6.Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Едиториал УРСС, 2001.
- 7.Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989.
- 8.Calsamiglia Blancafort E., Tusón Valls A. Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso. – Barcelona: Editorial Ariel, 2004.
- 9.Шушкова Т.Н., Попок Х.-К.Л. Стилистика испанского языка. – Минск: Высшая шк., 1989.
- 10.Фурсова Н.М. Грамматическая стилистика современного испанского языка. Имя существительное. Глагол. – М.: Изд-во РУДН, 2002.
- 11.El pequeño Larousse ilustrado. – Barcelona: Spes Editorial, S.L., 2005.
- 12.Martínez Celdrán E. Lingüística: teoría y aplicaciones. – Barcelona: Masson, S.A., 1998.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Soltero* 06/06/03 16:19 no me he recuperado de mi separación.
<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=59853&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87>
2. *Marla* 30/05/03 15:20 siento que lo engaño. <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?foroconv=189|53262&nivel=2>
3. *Marla_40* 30/08/04 09:10 Hospitalizada mi hija...
<http://www.terra.es/foros/conversacion.cfm?idcategoria=81&idconversacion=35069&idforo=305>
4. *Gloria* 02/08/04 19:30
Mujeres. <http://www.terra.es/foros/conversacion.cfm?idcategoria=81&idconversacion=69003&idforo=310>
5. *MARTINNI.DRY* 17/07/03 05:24 Ganas de suicidarse
<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=71793&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87>
6. *Picapetrus* 02/07/03 16:34 Fracasos.
<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=68017&IDforo=187&nivel=2&idcanal=87>
7. *AURADELUZ* 07/07/03 13:31 CARTA DE LA VIDA
<http://www.terra.es/foros/conversacion.cfm?idcategoria=81&idconversacion=66748&idforo=310>
8. *LARENTIA* 06/06/03 01:39 VIDA.
<http://www.terra.es/foros/conversacion.cfm?idcategoria=81&idconversacion=60768&idforo=3109>
9. *MJPETTITA* 16/11/03 14:30 Una frase, una vida <http://www.terra.es/foros/conversacion.cfm?idcategoria=81&idconversacion=111179&idforo=310>
10. *Blas* 27/05/2002 16:21 PM ¿Qué hacer? Vivir en pareja. <http://foros.abc.es/forosabcd/Forum2/HTML/000138.html>
11. *SESTILIA* 14/07/05 07: 45 Ayudame
<http://www.terra.es/foros/conversacion.cfm?idcategoria=81&idconversacion=71317&idforo=168>
12. *PUSS74* 19/06/03 16:41 Como saber si no te estas equivocando.
<http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=64375&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87>

ЛЮБЧИЧ Д.А

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОН'ЮНКТИВУ В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ

При застосування формального критерію у класифікації підрядних речень в італійській мові, можемо твердити, що кон'юнктив вживається у додаткових, непрямих питальних, відносних та обставинних реченнях. Вживання даної граматичної категорії є менш стійким у реченнях обставини, за виключенням умовних. Навпаки, існує реальний семантичний і частково синтаксичний регрес в сфері традиційного домінування кон'юнктиву в додаткових підрядних та непрямих питальних.

Вважаємо доцільним почати з аналізу підрядного додаткового речення. Передусім, необхідно визначити, що додаткове підрядне речення знаходиться у тісному семантичному зв'язку з головним. Крім того, в цьому випадку субординація є набагато сильнішою, коли у підрядному вживається кон'юнктив. Якщо на його місці вживається індикатив, то відбувається розрив структури, яка полягає у відокремленні головного речення від підрядного та підкресленні відносної незалежності від додаткового підрядного [5:244].

Додаткові підрядні речення вводяться сполучником *che*, який може бути опущений у певних семантико-синтаксичних контекстах, за тієї умови, що додаткове підрядне речення вживається з кон'юнктивом або індикативом майбутнього часу. З формальної точки зору підрядні речення можуть бути розділені на підметові речення, додаткові та непрямі додаткові речення, в залежності від їх синтаксичної функції. Способи які вживаються в даних реченнях: індикатив, кон'юнктив та кондиціональ. До того, необхідно розглянути різні види модальності, які виражаються дієсловом головного речення (негативна, оптативна, сумнівно-оцінна), що виражаються кон'юнктивом у згаданих реченнях.

На думку багатьох вчених, в даних випадках, мова йде про плеонастичне вживання кон'юнктиву, оскільки спосіб дієслова підрядного речення повторює модальне значення вже виражене лексичними засобами. Незважаючи на дану семантичну надлишковість, кон'юнктив з'являється в тих семантико-синтаксичних контекстах, де виражається негативна модальність, відповідником якої, у незалежних реченнях був би імператив або кон'юнктив в

тому випадку, якщо б йшлося про непрямий наказ, переданий за допомогою третіх осіб або ж питання чи прохання, що відноситься до третьої особи однини або множини. Тому в цих випадках відповідні форми вживаються саме у кон'юнктиві, оскільки дані форми осіб не визначені парадигмою імперативу. Без сумніву, такі дієслова як: *aspettare, augurare, chiedere, desiderare, dire, disporre, domandare, esigere, lasciare, ordinare, permettere, preferire, pretendere, raccomandare, volere*, і т.д., виражають негативну модальність. Однак, дуже важливо, відокремлювати негативну модальність від пояснювальної після лексем, які допускають вживання обох способів у підрядному додатковому. Дана процедура необхідна для того, щоб диференціювати на рівні поверхневої структури різну семантику елемента головного речення, після якого можливе вживання індикативу або кон'юнктиву, в залежності від очікуваного мовцем семантичного, а отже і прагматичного результату. Дана диференціація відноситься до всіх *verba dicendi*, які в поєднанні з кон'юнктивом, приймають значення волевиявлення, тоді як з індикативом виражається пояснювальне значення, наприклад:

Dico che tu vada alla posta.

Dico che non piove [3:50].

В даному реченні виражається непрямий спосіб певного типу прохання.

Mi auguro che la vicenda finisca al più presto possibile.

Дієслово може бути замінене будь-яким іншим із вищезазначеного списку, а синтаксична структура речення може залишатись незміненою. Тому, семантична структура в залежності від навантаження негативної модальності викликає у лексичному елементі головного речення *dictum*. Подібні дієслова в загальноновживаній італійській мові, зазвичай, вимагають вживання кон'юнктиву, тоді як, як в середньостатистичній італійській мові в певних контекстах можна зустріти вживання індикативу.

Volere.

- *Infatti non vogliamo che si butti via il vecchio Swatch, ma che si comprino i modelli delle nuove collezioni da cambiare come i vestiti e da collezionare* [Panorama, 25.09.1988, p. 187].

- *Non voglio che i miei operai pensino che buttiamo i soldi dalla finestra* [Europeo. 18/5.05.1989, p.47].

- *Voglio assolutamente che vinci questo peluche.* [Raiuno, 20.01.2005]

- *Vuoi che ti telefono.* (Особливості розмовного вжитку 21.02.1990) [3:51].

Відсутність кон'юнктиву в даному типі семантико-синтаксичних структур, видається, є характерною рисою саме неформальної розмовної мови. Деякі лінгвісти сходяться у припущенні діалектної інтерференції на морфо-синтаксичному рівні. Наприклад, Рольфс зазначає, що в регіонах Кампанія, Апулія та Калабрія індикатив є більш вживаним, ніж кон'юнктив у вищезазначеному контексті та додає, що: „на півдні кон'юнктив з дієсловами волевиявлення є менш розповсюдженим, ніж в Тоскані, а саме через вплив південного діалектного субстрату є дійсним той факт, що навіть на кордоні півдня від Тоскани вживається індикатив на місці кон'юнктиву” [4: 69]

Більша частина лінгвістів переконана в тому, що все ж таки можна визначити вплив південного діалектного субстрату, оскільки індикатив є більш поширеним в контекстах відведених кон'юнктиву, тому і зустрічається частіше у мовця, який походить з Риму, аніж з Ломбардії, в даному випадку йдеться про загальноіталійську тенденцію.

Елія А., стверджує, що чергування індикатив-кон'юнктив після дієслова *volere*, є доказом того, що при вживанні кон'юнктиву не відбувається жодних особливих змін у модальності речення.

Наведемо приклади підрядних речень, введених лексемами, які утворюють негативну модальність [1:59].

attesa

- *In attesa che il governo faccia le proprie valutazioni, non rimane che prepararsi ad un faticoso rientro dalle vacanze* [Il Sabato, 27.VII. 1999:12].

augurarsi

- *... tuttavia si può dire che l'emergere di un polo centrale come A-zione Popolare ha permesso di stabilizzare la situazione in Lombardia. Ci auguriamo che possa farlo anche a Roma* [Il Sabato, 28.1.1999:13].

attento

- *Anzi devo stare molto attenta che non esagerino, che me li vizino troppo* [Famiglia Cristiana, 4.X. 1999:32].

chiedere (волевиявлення)

- *'Proprio il 18 settembre, cinquanta intellettuali polacchi (...) avevano chiesto pubblicamente che si mettesse fine alla polemica tra cattolici ed ebrei e si rispettassero gli accordi di Ginevra* [Famiglia Cristiana, 4.X. 1999:28].

necessario

- *'Ma è necessario però, e questo costituisce uno dei cardini del mio modello che la retribuzione del lavoro divenga molto più flessibile e differenziata'* [L'Espresso, 15.X. 1999:42].

occorrere

- *'Ma per fare ciò occorre che la nuova legge sulla tossicodipendenza sia approvata in tempo'* [Famiglia Cristiana, 4.X. 1999:45].

Виходячи з детального аналізу вищенаведених прикладів, можна зробити наступні визначення:

1. Кон'юнктив у підрядних реченнях має імперативне значення, яке не виражається прямими засобами, а обумовлений семантичною валентністю дієслівної або іменної лексеми головного речення.
2. Семантична валентність кон'юнктиву з імперативом може бути визначена за допомогою перестановки, як у наступному прикладі:

1) *Che la retribuzione del lavoro divenga molto più flessibile e differenziata! Questo è necessario e costituisce uno dei cardini del mio modello.* (Вживання сполучника *che* обов'язкове).

2) *(Che) ci sia prima il seminario interno informativo e poi il pubblico annuncio della conferenza stampa! Ci abbiamo consentito.* (Вживання сполучника *che* необов'язкове).

В другому з прикладів при трансформації з структури підрядності до сурядності, відбулась синтаксична зміна речення. А саме, кон'юнктив імперфекту структури (1) був змінений на кон'юнктив теперішнього часу, що визначається узгодженням часів італійської мови. Вищезазначені сурядні речення, на прикладі двох гіпотактичних структур, на логіко-семантичному рівні являються еквівалентними. Єдина відмінність полягає у стилістичному характері, оскільки паратак西斯 характеризується стилем, який є більш наближеним до розмовної мови, де переважає вираження конкретних фактів, а тільки в другу чергу виступає структурний порядок, який мовець логічно викладає на основі попередніх даних. В даному типі побудови речення, без сумніву, спостерігається характер прямої комунікації, заснованої на послідовному порядку вираження факту або пояснення: індуктивний метод протилежний дедуктивному, якому відповідає зворотній порядок, характерний для гіпотактичних структур [2:497].

Кон'юнктив за своїми характеристиками, здатний виражати негативну модальність у структурах, які утворюються або виражаються за допомогою третіх осіб. Даний порядок може бути послаблений або підсилений семантичним змістом вжитої лексеми, оскільки два речення знаходяться у тісній кореляції, відповідно до логіки тексту.

В першому прикладі, вказівний займенник *"questo"* знаходиться в анафоричному зв'язку з попереднім реченням. Те саме можна зазначити для частки *ci* у другому прикладі. В оригінальних гіпотактичних структурах, які не зазнали трансформацій, існує дуже сильна

синтактико-семантична залежність, оскільки вона базується на таких формальних засобах, як вживання субординатора *che* та відносно насичений зміст кон'юнктиву з семантичної точки зору, який певною мірою повторює імпліцитну модальність лексеми головного речення.

Кон'юнктив з'являється у синтаксичних контекстах, семантичний результат яких є оптативним, оскільки акт волевиявлення дуже часто виражається менш чіткими або експліцитно імперативними засобами через той факт, що мовець не бажає впливати на почуття одержувача повідомлення. Проте стимулювання до реалізації бажання, вираженого мовцем не вважається таким, що розуміється само собою. Таким чином, побажання (в деяких випадках поздоровлення) виражається як щось, що можливо відбудеться. Оптативна модальність у гіпотетичних структурах являється результатом взаємодії лексичного контексту, утвореного за допомогою дієслів волевиявлення, вжитих у кондиціоналі або кон'юнктиві, імперфекті або давноминулому часі, через вплив синтаксичного керування, яке виявляється особливо сильним, тому що не підлягає зміні.

Також, варто проаналізувати приклади, які є надзвичайно показовими, оскільки вони конкретно відображають теоретичні ствердження мовця:

- *Ed allora vorrei che proprio il lettore avesse in mano tutti gli elementi disponibili per un giudizio sereno!* [Il Sabato, 28.01.1989:4].

- *'Sarebbe ora che tutti i giornalisti si decidessero a fare pienamente solo il loro vero mestiere (...)* [Europeo, 18/5.05.1989:86].

Якщо застосуємо прийом перестановки, який дозволить нам визначити експліцитність паратактичної структури, що відповідає на логіко-семантичному рівні гіпотактичній, то побачимо, що не можливо змінити спосіб дієслова речення, яке в даному випадку отримало статус незалежного.

- *Magari il lettore avesse in mano tutti gli elementi disponibili per un giudizio sereno! Lo vorrei tanto*

- *Magari i giornalisti si decidessero a fare pienamente solo il loro vero mestiere. Sarebbe proprio ora* [3:56].

Без сумніву, застосування даного прийому може бути поширене на всі оптативні контексти без зміни семантичного результату, оскільки існує спільність між значенням кон'юнктиву у незалежних оптативних та підрядних реченнях того ж типу. Крім того, необхідно проаналізувати гіпотезу про те, що імперфект та давноминулий час кон'юнктиву мають характеристики оптативної модальності, оскільки італійська мова, на відміну від старогрецької, позбавлена оптативного способу, який виражається за допомогою автономних форм. Присутність семантичного результату у гіпотактичних структурах спричинена тим фактом, що дієслово волевиявлення головного речення має форму кондиціоналю. Таким чином, воно вже являється носієм оптативної модальності, яка граматично трансформована у морфему способу, вжитого за допомогою дієслова. Кон'юнктив оптативної, як і негативної модальності повторює або підсилює семантику елемента головного речення. Тому, з теоретичної точки зору, мова йде про надлишковість, якої не позбулась система мови під час еволюції. У вищезазначених випадках, кондиціональ головного речення проявляє сильне керування кон'юнктивом імперфекту та давноминулого часу підрядного речення, що підтверджується самим прикладом.

Виходячи з вищевказаного, необхідно зазначити, що кон'юнктив є набагато більш вкоренілим у підрядних (підметових), мета яких полягає у вираженні негативної або ж оптативної модальності, яка у підрядних (підметових) виражає модальність сумніву або оцінки, оскільки у наступних прикладах результат перестановки є повністю іншим:

De Lorenzo è sicuro che tra i tanti disegni di legge giacenti alla Commissione Sanità (...) la sua sia la formula giusta per fare sul serio [L'Espresso, 14.X.1990, 29].

Tra i tanti disegni di legge giacenti alla Commissione Sanità (...) la sua è la formula giusta per fare sul serio. De Lorenzo ne è sicuro.

В даному випадку будь-яка спроба ввести кон'юнктив в першому сурядному реченні призвело б до граматично некоректного рішення, оскільки кон'юнктив теперішнього часу не може утворювати модальність сумніву або оцінки, оскільки її утворення може відбуватись лише у псевдоголовних реченнях типу:

Che sia effetto del vino?, si domandò

Che sia giù in cabina? Bisogna cercarla.

Che davvero con un figlio debba venire la fortuna? [5:684].

Речення даного типу завжди супроводжуються знаком питання, який обумовлює зростання інтонації, що є властивим для прямих питальних речень.

Тому ми вважаємо, що кон'юнктив в італійській мові має більшу силу в гіпотактичних структурах з негативним значенням, аніж в тих самих структурах, але залежних від лексем сумніву або оцінки, прикладом та доказом чого можуть слугувати наступні приклади:

convinto

- *Gli staff di entrambi i candidati sono convinti che la chiave del successo stia nel mettere in risalto i lati reali o immaginati, negativi dell'altro* [Panorama, 25.IX. 1998:92].

dire (сумніву)

- *Non direi che don Enrico ne esca bene* [Europeo, 18/5.V. 1989:63].

grave

- *Ed è grave che questo diritto sia messo in discussione dal Segretario Generale Berlinguer nella casa del garante della Costituzione* (Panorama, 23.10.1988:59).

idea

- *Io non posso, non posso proprio accettare l'idea che una città come Milano abbia piazze e parchi off limits per la gente, perché lì dominano spacciatori* [Panorama, 23.10.1988:47].

immaginare

- *Mai si immaginava che da, posizioni così periferiche, potesse addirittura puntare alla massima carica dello Stato* [L'Espresso, 11.03.1990:48].

impressione

- *Se l'abolizione del latino è generalmente apprezzata, si ha l'impressione che sia sottovalutato l'insegnamento delle lingue straniere* [L'Espresso, 11.03.1990:70].

meglio

- *Ma se proprio si devono consumare svolte storielle, è meglio che lo faccia il mercato prima della classe politica secondo la mentalità iberistica del gruppo Berlusconi* [Panorama, 11.12.1988:243].

- *Forse è meglio che stava con suo padre* [з фільму "Il Ricatto"].

В усіх цих прикладах було б надзвичайно важко знайти відмінне визначення передбачуваності значення, введеного індикативом або кон'юнктивом. З точки зору повного відтворення повідомлення обидва способи являються повністю функціонально сильними, оскільки не спостерігається жодної ситуації двозначності, яка б була спроможна компрометувати акт комунікації. У запропонованому переліку прикладів, передбачається вживання виключно кон'юнктиву навіть, якщо індикатив є прийнятним у розмовній італійській мові у неформальному комунікативному контексті. Насправді, індикатив дуже часто з'являється в тих комунікативних ситуаціях, де мовець та одержувач звертаються одне до одного на "ти", після зняття психологічної дистанції звертання на „ви”, що на рівні мовного вираження трансформується на менш сувору синтаксичну структуру та одночасно більш легку для висловлювання, на структуру, яка дозволяє нам замінити кон'юнктив індикативом без впливу на логіко-семантичний рівень. Дана заміна полегшується тим фактом, що зазвичай в кожній мові, по-перше, спрощується вжиток та частота семантично насичених структур, що спричинено загальним принципом економії мови, яка в той самий час являється складною з морфологічної та синтаксичної точки зору. Відомо, що у розмовному виді кожної мови, передусім, віддається перевага паратактичним структурам,

ніж гіпотактичним, характерним саме для письмової мови. Зазначена тенденція спрощення форми повідомлення, без нанесення втрат змісту повідомлення, є надзвичайно поширеною у середньостатистичній італійській мові, яка торкається не тільки паратаксису, який входить до складу гіпотаксису, але також занепаду кон'юнктиву у традиційному синтаксичному полі вживання.

Роблячи висновок, необхідно зазначити, що поле вживання такої граматичної категорії як кон'юнктив є синтаксично обмеженим, оскільки дана граматична категорія не може вживатись у незалежних реченнях з оповідальною метою, тому її місце дуже часто передається більш різнобічному, створеному для вживання в більш широкому розмаїтті контекстів, а саме індикативу.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Elia Annibale* Le verbe italian: les completives dans les phrases a un complement. – Paris, Nizet, 1984. 2.*Herczeg Giulio* Sintassi delle proposizioni ipotetiche nell'italiano contemporaneo. – In *Acta Linguisticae Hungaricae*, 1976. 3.*Malinowska M.* Contenuti semantici del congiuntivo. – Krakov, Viridis, 1996. 4.*Rohlf's Gerhard* Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. – Torino, Einaudi, 1969. 5.*Schmitt-Jensen Jorgen* Subjonctif et hypotaxe en italien. – Odense, University Press, 1970.

МАЙМЕСКУЛ О.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ПРОЦЕСИ ФЕМІНІЗАЦІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АРЕАЛУ

Мова має здатність резонансно відтворювати еволюцію суспільства, реагуючи на найменші зміни в ньому та формулюючи їх суть. У наш час, коли еволюція має особливо динамічний характер, таке відтворення теж набуває іншого ритму та інтенсивності.

Французька мова є носієм багатовікової традиції утворення назв жіночого роду для означення жінок за професією. Їх появу в словниках можна розглядати як фіксацію професійного залучення жінок до тієї чи іншої сфери діяльності. У другій половині XX сторіччя такі процеси, що активізувалися внаслідок певних соціально-політичних обставин, отримали назву “фемінізація”.

Різні франкомовні спільноти йшли до фемінізації власними шляхами. З кінця 70-х років XX сторіччя це була справа виключно Канади, де підйом національної свідомості у Квебеку співпав зі зростанням феміністичного руху в Північній Америці [1]. Швейцарія, Бельгія і, нарешті, Франція наслідували Канаді в поступовому впровадженні особових назв жіночого роду в соціальну та політичну сфери.

У Швейцарії перший крок у напрямку фемінізації був зроблений Федеральним урядом щодо німецької мови, після чого “дзеркальні” заходи проведено для інших національних мов – французької, італійської та ретороманської. Німецька мова є більш активною щодо збагачення лексичними одиницями жіночого роду, адекватних змін на рівні користування. Її вплив на три романські мови в цьому напрямку є беззаперечним, хоча й дещо нейтралізується, для французької та італійської, зв'язками з відповідними культурними ареалами – Францією та Італією, де фемінізація мови отримала інші форми, порівняно з германомовними країнами.

Кожний кантон проводив реформу самостійно. Кантон Женева першим здійснив фемінізацію назв професій, звань і титулів. Фінансові міркування, пов'язані з вартістю перередагування документів, інших текстів в рамках фемінізації, змусили й інші кантони переглянути свої позиції. Йшлося про «економію» від будь-якої реорганізації (кантони Аппенцель і Цюрих), елементарну адаптацію юридичних текстів (кантони Грізон і Цуг) та переписування законодавчих і адміністративних текстів (у кантонах Ааргау, Берн і Санкт-Галлен). У Берні Велика рада (кантональний парламент) в принципі прийняла рішення проти

дискримінації за статтю (1985). У 1987 році видані директиви, переглянуті в 1992, щодо концепції законодавчих актів, яка б врахувала принцип рівності між статями. Вживання маркованих таким чином термінів у юридичній мові мало сприяти усвідомленню ролі жінок у суспільстві. Оскільки правові тексти мають особливу легітимність, на думку Ради вони стали серйозною підтримкою для поліпшення становища жінок, прискоривши соціальні зміни. Обраний метод, запозичений у безпосередніх сусідів – німецькомовних кантонів (кантон Берн є офіційно двомовним, німецько-французьким), сприяв застосуванню процедури, що має назву "*créative*" і полягає в комбінації дублетів – сполучень назв чоловічого та жіночого родів, нейтральних термінів і назв спільного роду та в переписанні наново тексту. Така обробка полягає в заміні іменників чоловічого роду нейтральними термінами або словами спільного роду (такі слова називаються *épices*, від лат. *epicoenus*, від грец. *epikoinos* – "*commun*", мають однакову форму для обох родів, уточнюювані детермінативами на зразок *un/une fidèle*; в українській мові відповідають поняттю спільного або подвійного роду), що веде до нейтралізації тексту, але не зовсім відповідає заявленій меті. "Обхідні" формулювання, заради збереження абстрактного та формального характеру юридичних текстів, мають втратити вказівку на суб'єкт права та означити лише суспільні відносини або об'єкти, що іноді заважає розумінню тексту. Наприклад, при заміні "*indemnité est versée au participant*" на "*indemnité de participation est versée*" втрачається адресат. Якщо текст не піддається реформулюванню, рекомендоване одночасне використання назв чоловічого та жіночого роду (*les instituteurs et les institutrices*), що значно обтяжує текст, ускладнює його, робить монотонним. Це може порушити юридичний стиль, головною характеристикою якого є стислість та ясність. Але така практика свідчить про пошуки нових можливостей паритетного формулювання, що є важливим кроком вперед.

Креативний метод не позбавлений парадоксу, оскільки базується на ідеї, що право має бути інструментом соціального проекту, покликаним зробити очевидною присутність жінок як суб'єктів права в законодавчих актах. Але така мета є проблемною, тому що суб'єкт права – це неозначена особа, яка є носієм універсальних характеристик, властивих людині, не залежно від статі. Вона позначається іменником чоловічого роду, і це викликає невдоволення нібито через дискримінацію, тобто пряме посилення на суб'єкт чоловічого роду замість абстрактного юридичного суб'єкта. Вважають, що для того, щоб присутність жінок була наочною, чоловіча присутність має бути "стертою", що тягне за собою відмову від вказівки на суб'єкт права в юридичних текстах. При заміні іменників чоловічого роду термінами нейтральними або спільного роду "видимість" жіночої присутності нівелюється та перетворюється на систематичну нейтралізацію бажаної диференціації. Квебекський OLF (*Office de la langue française*) також не уникнув цієї пастки, рекомендуючи використання формул, позбавлених індивідуальності: "*le poste de psychiatre*" замість "*le psychiatre*", "*êtes-vous de citoyenneté canadienne?*" замість "*êtes-vous citoyen canadien?*"; слова *citoyen*, *employeur*, *enseignant*, *participant* вилучаються на користь *citoyenneté*, *rapport salarial*, *corps enseignant*, *participation*. Така переписка помітно шкодить розумінню текстів.

Таке реформулювання швидко виснажується. У кантоні Берн для текстів (заради, на перший погляд, виключно інтересів граматичного плану) і практичного використання (читабельність вимагає не підкреслювати жіночий рід при узгодженні прикметників, дієприкметників і займенників) діє правило узгодження в множині чоловічого роду, якщо серед багатьох суб'єктів принаймні один – чоловік.

У 1989 році Бюро з рівноправності чоловіків і жінок Женевського кантону фемінізує всю термінологію ремесел і професій, виконуючи розпорядження щодо фемінізації офіційних повідомлень. Для того, щоб "кожний та кожна" могли орієнтуватись в адміністративних та законодавчих текстах, у 1988 році Державна рада Женеви прийняла регламент щодо використання слів жіночого роду для назв професій, посад, звань та титулів

у офіційних актах, за яким був виданий словник *Dictionnaire féminin-masculin des professions, des titres et des fonctions* (4000 термінів) [2] та новий довідник недискримінаційного редагування, укладений Швейцарською асоціацією шкільної та професійної орієнтації [3]. Аналогічні розробки були здійснені в кантонах Юра та Берн (франкомовна частина кантону) у 1992 році. Кантон Женева пройшов той же шлях, що й Канада, – від фемінізації титулів до фемінізації текстів. З вересня 1990 року Швейцарська асоціація журналістів висловила підтримку цього процесу. У 2001 році романдський довідник на допомогу редагуванню адміністративних та законодавчих текстів “*Guide romand d'aide à la rédaction administrative et législative épiciène*” підтримує ідею фемінізації синтаксису та другим після Квебеку представляє принцип редагування в спільному роді [4]. Йдеться про зміну способу висловлювати думки (“*dire des choses*”), дотримання вводу та присутності назв жінок і чоловіків у тексті. Нова Федеральна конституція Швейцарії 2000 року враховує принципи редагування, позбавленого дискримінації за статтю. Сьогодні кожен кантон має бюро або міністерство з питань рівності в правах. Саме вони ініціювали міжкантональне видання “*Nouveau dictionnaire féminin-masculin des professions, des titres et des fonctions*” [5].

З досягненням мети – впровадженням представлення жінок у соціально-етичному контексті швейцарської реальності – подальші зусилля скеровані на пошуки розумного мовленнєвого балансу для паритетної присутності назв чоловіків і жінок у текстах різних жанрів (офіційні документи, усні та письмові мас-медіа, поточна документація на виробництві та в установах тощо, де може бути дискримінація або ігнорування за статтю).

Мова – усна чи письмова – належить до інструментів, що уможлиблюють досягнення рівності, вписаної до Конституції. Саме в мові фіксується поняття про ієрархію, соціальну цінність чоловіків та жінок. Використання слів чоловічого роду для позначення жінок у французькій мові вступає в протиріччя як з логікою, так і з граматиною. Тому протягом десятиріч лінгвісти стверджували необхідність утворення слів жіночого роду для правильного функціонування (*le bon usage*) французької мови (J.Damourette et E.Pichon, A.Dauzat, Ch.Bally).

Практика показала, що скорегувати манеру викладу інформації в цьому напрямку в найбільш простій та елегантній формі може принцип спільного роду. За ним концепція тексту має наперед враховувати паралельно рівноцінну присутність обох родів, а також дотримуватися деяких правил: утворювання нових форм та слів жіночого або чоловічого роду, в залежності від їх відсутності в тексті, використання дублетів у титулах та об'явах (*la chancelière, le sage-homme, un ou une géomètre, un directeur ou une directrice*; приклади взяті з сучасних адміністративних текстів); використання загальних назв (збірні іменники: *le corps enseignant, le personnel, la clientèle*) або множини іменників спільного роду (сукупні назви: *les élèves, les propriétaires, les scientifiques*); використання дефісу для позначення двох родів, а не дужки або діагональної риски (“*Les employé-e-s, les assistant-e-s, les citoyen-ne-s âgé-e-s, malades ou infirmes peuvent demander à voter à domicile...*”); вживання виразів: *celles et ceux, toutes et tous, chacun-e, quiconque, qui, on*; дотримання алфавітного порядку переліку слів – назв професій, титулів та посад (*les architectes, les décorateurs et décoratrices, les ingénieur-e-s, les maçonnes, les plombiers*); використання дієслова у множині, коли найменування сполучені за значенням (*le chef ou la cheffe demandent*), та в однині, якщо є протиставлення або роз'єднання (*chaque collaborateur ou collaboratrice doit en faire la demande*); узгоджуване означення з найближчим словом (“*règle de proximité*”: “*les étudiants et étudiantes étaient nombreuses à la réunion*”); вживання інфінітиву (“*Condition : avoir 18 ans, être capable de travailler en équipe*”); звертання безпосередньо до адресата (“*Vous qui cherchez un travail, appelez à ce numéro*”), до невідомої особи, групи осіб (*Madame, Monsieur; Mesdames, Messieurs les député-e-s*); використання виразу *Droits de la personne humaine* (документи ООН різними мовами при перекладі, усному чи письмовому, мають містити вирази *personne*,

personne humaine, êtres humains поза історичним контекстом, тоді як формула *Droits de l'homme* у “*Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*” 1789 року, інших історичних документах, що містять цю назву, зберігається як історизм. Показовим у цьому напрямку є досвід Канади, де у 1986 році *Musée national de l'homme* перейменували у *Musée national des civilisations*, пізніше — у *Musée canadien des civilisations*).

Швейцарія має репутацію досить консервативної в галузі мови взагалі та французької мови зокрема. Фемінізація лексики та тексту пройшла велике випробування, перш ніж Федеральна рада Швейцарії вирішила декретом модернізувати укладання офіційних текстів, зваживши, що відмова від фемінізації “приховує існування жінок, які становлять половину людства”.

У Бельгії міністром культури Франкомовної громади впроваджено фемінізацію в роботі адміністрації, публікаціях та офіційних документах. “Був дуже сильний опір, який згодом зменшився. Причиною тому став збіг, у цьому випадку, між „законом” та лінгвістичною свідомістю франкофонів, які впродовж століть утворювали форми жіночого роду, навіть для назв тих суспільних функцій, які не належали жінкам (*papesse, prêtresse*). Відсутність форми жіночого роду справляла враження такої, що суперечить інтуїції... Коли жінки стали виконувати роботу, раніше належну тільки чоловікам, вони або почали претендувати на жіночий титул, або використовували чоловічий титул, начебто назва жіночого роду позбавляла поваги” [6:7-9]. У лютому 1990 Рада Європи видала циркуляр щодо усунення дискримінації в мові, рекомендуючи всім країнам-членам адаптувати словник для самостійного представлення обох статей, при чому базовим має бути принцип висвітлення діяльності тих та інших у рівній мірі. У 1993 Парламент Франкомовної громади (*Communauté française de Belgique*) прийняв Декрет з рекомендацією фемінізувати назви професій, посад, звань або титулів у всіх офіційних документах, відзначивши, що “мова являє собою інструмент сексистської (дискримінаційної за статтю) влади, яка заважала жінкам нормально інтегруватися до суспільства”. Довічний секретар Французької Академії М.Дрюон був обурений цим рішенням валлонської громади та кваліфікував його як «хибне та шокує» (“*aberrante et chocante*”), тоді як мотивом для його прийняття стала необхідність, для публічної демократичної влади, опікуватися складними стосунками між мовою та суспільством, яке переживає дивну еволюцію: допуск жінок до всечисленніших та різноманітніших професій та посад недостатньо відбивається мовою. У 1994 видано довідник *Mettre au féminin. Guide de féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre* [7].

Декрет про фемінізацію відповідав еволюції бельгійського франкомовного суспільства, в якому жінки займали все більший професійний простір, і дозволяв реалізувати рівність між чоловіками та жінками, у яких звичка позначати їх чоловічими назвами відбирає значну частку їх ідентичності, більше того – приховує ефективну роль, яку вони відіграють у соціальному та професійному житті. Мова не нейтральна, вона віддзеркалює співвідношення сил у суспільстві, де функціонує, і питання про фемінізацію назв професій та посад є характерним прикладом.

Оскільки опір назвам жіночого роду стосується більше назв високих постів, з'являється думка, що це блокування частково має психо-соціологічні мотивації, які гальмують дію лінгвістичних аргументів. Але з часом все більше лінгвістів висловлюється на користь фемінізації. У 1999 Бельгія приєдналася до європейських директив [8]. Реформа майже увійшла в ужиток, за винятком таких консервативних кіл, як юристи та представники судового відомства, де виключенням є тільки назви спільного роду: *la procureur, la juge*. В засобах масової інформації та серед багатьох жінок, що займають високі посади, мовленнєва поведінка стає більш вільною щодо використання таких номінацій, як *Madame la Ministre, Madame la Présidente*, і це сприяє їх поширенню та введенню до узусу. Декрет 1993 року

дозволив Бельгії вчасно відгукнутись на актуальні проблеми фемінізації. Він не викликав гострої реакції, тому що фемінізація полягала скоріше у використанні вже існуючих назв жіночого роду, ніж у створенні нових (слова *agent, appariteur, chef-opérateur* новотворень не отримали). Крім того, використання назв жіночого роду стверджувалося переважно на письмі, а в усній формі не було систематичним. Але воно поширене в мас-медіа, і це впливає на соціальне визнання нових назв, що пов'язано з певною гнучкістю використання. Перешкодою до їх сприйняття суспільством часто стає систематичне впровадження фемінізації, яке не враховує вагань узусу щодо деяких інновацій.

Бельгійські правила, розроблені Вищою радою французької мови щодо чергування назв чоловічого та жіночого родів, відповідають головним вимогам французької мови, спираючись на відповідні правила, що діють у Франції. Бельгійські рекомендації не претендують на новаторство. Навпаки, вважається, що досить узагальнити наявні правила для того, щоб жіночі назви професій, посад, звань або титулів не вважалися виключенням. Такі назви, стверджені узусом, в основному зберігаються, навіть якщо є відхилення від загальних правил. Рада вважає, що треба надати обов'язкового характеру фемінізації адміністративним актам, даючи свободу узусу в інших галузях. Морфологічні правила виглядають так: якщо форма чоловічого роду закінчується на голосний (крім *~e* : *une architecte, une contremaître* або *-a, -o* : *une dactylo, une para*), то додається кінцеве *-e* (*une députée, une apprentie*); якщо форма чоловічого роду закінчується на приголосний, додається кінцеве *-e* (*une artisane, une dépanneuse, une maréchale-ferrante, une entraîneuse, une lieutenant, une amirale, une colonelle, une plantonne, une consule, une maçonne, une préfète, une cafetière, une cheminote, une jardinière, une sapeuse, une soldate*), за виключенням особливих випадків (*une chef, une écrivain, une mannequin, une marin, une médecin, une proviseur, une quartier-maître*); якщо слово закінчується на *-eur*, відповідно формується жіночий рід на *-euse* (*une contrôleuse, une chauffeuse*) або, за відсутності відповідного дієслова, залишається без змін (*une docteur, une procureur*), за виключенням *prieure, supérieure, majeure*, що походять від латинських компаративів *prior, superior, major*; якщо слово закінчується на *-teur*, жіночий рід утворюється на *-teuse*, за наявності відповідного дієслова (*une acheteuse, une rapporteuse*)- або на *-trice*, коли відповідного дієслова немає чи воно не містить *-t* у закінченні (*une rédactrice, une rectrice*). Синтаксичні правила пропонують систематично вживати детермінативи жіночого роду та послідовно узгоджувати з ними прикметники та дієприкметники (*une conseillère principale, une Première ministre, une présidente adjointe, une Haute-commissaire*). На рівні оголошень пропонується чітко виписувати назву жіночого роду та чоловічого ("*on recrute un mécanicien ou une mécanicienne*"), не зловживати термінами чоловічого роду в узагальненому значенні ("*les étudiants sont inscrits d'office aux examens*").

Опір фемінізації, констатований в Бельгії, викликають форми з закінченням *-eur*, що вважаються невід'ємними для назв чоловічого роду (*professeur, docteur*) та фемінізуються винятково за допомогою артикля жіночого роду. Полісемія та омонімія термінів також заважає їх адаптації до жіночого роду та використанню (наприклад, *perforatrice, manoeuvre, glacière*), як і деяких інноваційних форм, ніколи раніше не засвідчених на практиці (*sapeuse-pomprière, cuistote*). Спонтанною відповіддю на такі ініціативи (кваліфіковані як *mauvais usage*) є стійке ігнорування систематичного творення назв жіночого роду. Якщо вони не можуть спертися на механізми, вже існуючі, хоча б потенційно, у мовленні, то не матимуть і сильних коренів для свого розвитку або будуть позначені зневажливим відтінком.

У Франції три жінки-міністри в уряді Л.Жоспена вирішили визначати свій офіційний статус терміном *Madame la Ministre*. Їх метою було „змінити мову, щоб змусити розвивати думку; оскільки якщо мова є відображенням суспільства та його упереджень, вона ж може стати двигуном, який прискорює соціальний розвиток, легітимуючи його результати та полегшуючи їх впровадження”. Така ініціатива викликала полеміку, опозицію Французької

академії в особі її Довічного секретаря Моріса Дрюона. На відміну від своїх колег, Едіт Крессон представилась у Брюсселі як *ancienne premier-ministre de la France* [9:53], відокремивши тим самим назву посади від назви того, хто її займає: уставна (*statutaire*) назва посади зберігається без ознак статі, тоді як прикметник *ancienne* нагадує, що цю посаду займала жінка. У 1998 року прем'єр-міністр Франції Л.Жоспен видав циркуляр щодо продовження початого руху “*afin que la féminisation des appellations professionnelles entre irrévocablement dans nos mœurs*” [10]. Він нагадав про аналогічний циркуляр, виданий його попередником Л.Фабіусом у 1986 році, що ніколи не був скасований, але не був і виконаний “до тих пір, поки жінки, що належать до нинішнього уряду, не вирішили вимагати для себе назви жіночого роду титулу міністра” [11]. Він особливо звертався до адміністративних установ “*de recourir aux appellations féminines pour les noms de métier*”, якщо може виникнути враження, що жінки не враховані (ex.: *le candidat*); вжито: - термінів, які “виключають” присутність жінок (ex.: *les hommes politiques, les hommes d'affaires*); - термінів, що “виключають” присутність чоловіків (ex.: *les infirmière*), - титулів та назв посад у чоловічій формі, коли йдеться про жінок, які займають посади високого рівня, що підсилює думку, що ці функції є переважно чоловічими (ex.: *Madame le Secrétaire Général*); - стереотипів, пов'язаних зі статтю (ex.: *les délégués et leurs épouses, le panier de la ménagère*); - позначення назв жінок у залежності від їх соціального стану (ex.: *madame Pierre Dupont, madame / mademoiselle*). Замість цього відповідно – *la candidate; les responsables politiques, les milieux d'affaires; personnel infirmier; Madame la Secrétaire Générale* (якщо вона не *Générale*, то жіноча форма вживається без проблем) [12]. Граматисти роками викривали блокування в цій галузі, яке відбувається не на рівні словника, а на рівні ментальності. У французьких коледжах часто говорять “*la chef*”, “*la prof*”, “*la professeur*”, “*la flic*”. Не викликають жодного опору *standardiste, opératrice, informaticienne* (на відміну від *une académicienne, une proviseure*). “*On est “la secrétaire” d'un patron mais au gouvernement, on devient Mme “Le Secrétaire” d'Etat. A mesure que l'on monte dans l'échelle sociale, les féminins se raréfient parce que les fonctions haut de gamme représentent le lieu symbolique du pouvoir*” [13]. Вагання між нормою та узусом щодо вибору форми номінації-представлення жінки може бути: відгуком на полеміки, в яких лексика відбиває певну ідеологію, не переглянутою старою звичкою, а також стилістичним прийомом: “[Marie-Claude Vaillant-Couturier] *Ancien député communiste, présidente de la Fédération pour la mémoire de la déportation et vice-présidente d'honneur de la Fondation de la Résistance, suppléante au comité central, elle sera député de la Seine ...Député du Val-de-Marne...*” [14]; “[Marylise] *Lebranchu s'émancipe. La garde des sceaux est en rupture avec le style Guigou*” [15] – (Про неї ж) “*Il n'y aura pas d'intervention individuelle*”, а *précisé le Garde des Sceaux...*” [16]; “*Elle n'était guère favorable à la parité, la vieille dame de Recloses... elle qui, élue au Parlement juste après la Libération, fut la première française à présider les séances du Sénat...*” [17]; “*Volontiers traditionaliste, elle [M.Alliot-Marie] est hostile à la féminisation des titres. “Le” député des Pyrénées-Atlantiques préférera donc être appeler “madame “Le” président*” [18]. Оскільки фемінізація титулів є феноменом передусім соціальним, а потім лінгвістичним, вона має зняти двозначність назви, пов'язану зі шлюбом, яка довгий час означала соціальний статус жінок. У кантоні Женева, наприклад, з XV сторіччя зберігається посада *sautier*, (сьогодні - функції “*secrétaire permanent du Grand Conseil de Genève, directeur du service du Grand Conseil*”). Донедавна цей пост належав тільки чоловікам, а в 1996 році вперше його зайняла жінка, у зв'язку з чим постало питання про форму титулу. У передбаченні цієї події у 1991 році було відновлено назву жіночого роду *sautière*, що стосувалася дружини посадовця та з 1848 року вважалася “*tout à fait vieillie*” [19:230]. Але кандидатка на титул, відкинувши її, побажала іменуватися “*Madame le sautier*” [20:3]. Сьогодні її наступниця, призначена у 1999 році, носить титул “*sautière*” (“*Mme Maria Anna Hutter, sautière du Grand Conseil*”). Трапляються вагання між сучасною назвою і традицією: “*...Cette charge est toutefois rendue*

agréable et légère grâce au travail et à la compétence de notre sautier...sautière - excusez-moi, Madame le sautier!" [21]. Фемінізація частини назв посад і титулів може надати їм двозначний характер, оскільки вони позначають як ту, що займає посаду, так і дружину носія титулу. Так, фемінізація титулу *ambassadeur* може конфліктувати з формулою *Madame l'ambassadrice* (дружина посла), хоча право носити цей титул у Франції мають тільки дружини тих небагатых, хто має звання (*dignité*) "*ambassadeur de France*" [22:89-90]. В наш час вживання титулу, похідного від того, що носить чоловік (*mairresse, préfète*), поступово виходить з ужитку (оскільки шлюб перестає бути визначальним у соціальному статусі жінки), існує переважно в розмовному стилі, з певною іронією або обмежується дуже вузькою соціальною сферою та, можливо, є перехідним. Крім того, слід розрізняти назви посад та звання, перші з яких не є власністю та не поширюються на подружжя, поза побутовим мовленням, інші залишаються на все життя колишнього посадовця та іноді, як виключення (*ambassadeur de France - ambassadrice, maréchal de France -maréchale*) передаються в подружжі. З часом та змінами в суспільстві терміни, що позначали дружин посадовців, перетворюються на аналогічні назви жінок. Як слова *boulangère, pharmatienne* спочатку позначали дружин, згодом самотійних суб'єктів дії, так і слово *ambassadrice* має тенденцію стати титулом діючого дипломата-жінки. Крім того, воно активно залучено до процесу детермінологізації (*ambassadrice du charme, ambassadrice de la mode, ambassadrice de la chanson, des enfants battus....*).

Дехто звинувачує радіо- та тележурналістів у створенні «варваризмів», що спотворюють французьку мову: *l'ingénieure, la recteure, la procureure, la professeure, la défenseure des enfants*. Але такими назвами користується також друкована преса, формуючи їх за правилами, рекомендованими 1999 року в *Guide d'aide à la féminisation* [23]. Ці правила доповнюють те, що було сформульовано раніше в циркулярі 1986 року, та орієнтовані за головним напрямком на пропозиції, які надійшли з Квебеку, Швейцарії та Бельгії в 1991 – 1994 роках. З майже 5000 інноваційних термінів лише два десятки викликали морфологічні заперечення в різних спецкомісіях у Франції (як і в інших країнах). Йдеться конкретно про слова на *-eur*, не співвіднесені з відповідним дієсловом або семантично не зв'язані з іменником, що заважає використати правило парадигми „*un danseur/une danseuse*”. Прийняті щодо цього рішення не ідентичні в різних країнах. В Канаді Квебек вже більш як двадцять років вживає форму з кінцевим *-e*, як і деякі швейцарські кантони (Женева, Берн, Юра) : *un professeur/une professeure*. У Бельгії декрет щодо фемінізації назв професій, посад, звань або титулів (21 червня 1993), під впливом французького циркуляру 1986 року, рекомендує назви спільного роду в усному і письмовому спілкуванні: *une auteur, une médecin, une bourgmestre*, а довідник *Femme, j'écris ton nom...* (1999) пропонує вибір між двома назвами. Назва з кінцевим *-e* поступова витісняє назву спільного роду в французькій пресі, часто вживається *une assessesse, une professeure, une ingénieure, une procureure* тощо. Слово *défenseur* у французькому довіднику подається за правилом щодо закінчення *-euse*. Бельгія обрала форму спільного роду : *un défenseur/une défenseur*. У Квебеку форма жіночого роду вар'юється залежно від сфери діяльності : *défenseuse* (de clientèle – “une personne qui a la responsabilité de soutenir les droits” ; en sport, «une joueuse de défense»), *défenseure* («défenseurs et défenseures des droits des malades»). Юридичний термін *demandeur* в усіх країнах зберігає форму жіночого роду *demanderesse*. Вважається, що суфікс *-esse*, який свого часу був дуже продуктивним, втратив свої можливості, “*il faut bien l'admettre puisque tout le monde le répète à l'envi*”[24:4]. Багато праць, присвячених фемінізації, у тому числі двічі - французький циркуляр 1986 року, повторюють цей висновок щодо суфіксу *-esse*, проте значна кількість слів з таким суфіксом все ще активно присутня у сучасній французькій мові: *doctoresse, poétesse* (хоча з ними конкурують *docteur(e)* і *poète*), *mairresse* (“розбиває” двозначність омофонної пари *maire* і *mère*), *hôtesse* («та, хто приймає»), *contremaîtresse*, найменування юридичних функцій (ролей)

défendeusesse, demanderesse, venderesse. Якщо в Бельгії, Канаді та Франції використовуються старі форми (за бельгійськими рекомендаціями, цей суфікс дегенерує під впливом арготичного *gonzesse* у таких словах, як *cheffesse, fliquesse, jugesse, ministresse*), то Швейцарія показала інший підхід щодо нього, не тільки ширше залучивши давні форми жіночого роду до використання (такі як *quakeresse, bailleresse, consulesse, clergesse*), а й утворивши нові, як-от *stewardesse* (в інших варіантах французької мови - *hôtesse de l'air*), *pastoresse, Suisse*. Поява останньої сприймається неоднотайно самими швейцарцями («*On comprend que les femmes suisses ne veulent pas de ce mot, hérissé de serpents qui sifflent sur leurs têtes... On préférera donc une Suisse ou une femme suisse*» [25:118] та пов'язана з соціально-історичною ситуацією після 1971 року, коли швейцарські жінки отримали право обирати та бути обраними, а слово «Suisse» в законодавстві означало «*être de sexe mâle ayant la nationalité suisse*». Це зайвий раз свідчить про існування самостійних норм у регіональних варіантах французької мови, окремих від «центральної» та від діючих у інших франкомовних країнах. Отже, не можна говорити про остаточне затухання суфікса *-esse*, який не тільки продовжує функціонувати, а й спорадично, породжує нові слова в межах франкомовного ареалу. Очевидно, зважаючи на це, він так і не був виключений з рекомендацій щодо фемінізації, виданих у різних країнах.

У Франції спільний рід отримують : скорочення та аббревіатури (*un /une extra, un/une P.D.G.*), випадки проблемного утворення жіночого роду (*chef, conseil, témoin*) (проте факультативно, за загальним правилом, утворюються форми з закінченням *-e* (*une mannequin(e), une marin(e), une matelot(e), une médecin(e)*), морфологічно не адаптовані запозичення, які не мають еквівалентів, рекомендованих Комісією з термінології (*un/une clown, un/une gourou, un/une imprésario, un/une jockey*), в іншому випадку тільки ці останні фемінізуються (*un/une désigner – un stylicien/une stylicienne*). Фемінізуються запозичення - форми чоловічого роду, якщо відомо, як формується жіночий рід у мові-джерелі (наприклад, на *-a*: *un pizzaiolo/une pizzaiola, un torero/une torera*). Але поза цим правилом залишилось, наприклад, слово *imprésario*, яке тільки у Швейцарії має форму жіночого роду - *imprésaria*. Якщо слово недвозначно вказує на чоловічий рід, його замінюють аналогом жіночого роду : *un confrère/une consoeur, un garçon d'étage/une fille d'étage, un homme-grenouille/une femme-grenouille*, для запозичень: *barman/barmaid, rugbyman /rugbywoman* (варіант *-joueuse de rugby*) ; те ж саме спостерігається в зворотньому напрямку : *une sage-femme/un sage-homme*. Це правило не діє для стійких вживань, як *garçon de café/serveuse, steward/hôtesse (de l'air)*, хоча Швейцарія рекомендує *stewardesse*. Цікавим виглядає альтернативна жіноча форма від *judoka* - *judokate*, утворена за зразком *avocate, magistrate*. Вона швидко прогресує в ужитку, її перевагою, як і у назв спільного роду на *-euge*, пропонованих канадцями, є усунення двозначності.

Спосіб словоскладання (за рекомендацією Французької академії) використовується в тих випадках, коли є вагання щодо деривації. За бельгійськими рекомендаціями, найменування чоловічого роду, що включають слово «*homme*», отримують «*femme*» : *une femme de peine, une femme-grenouille*. Для іменників іншомовного походження такі зміни не розглядалися, тому, при необхідності, назва жіночого роду може бути утворена за принципом: слово зберігає форму чоловічого роду, а жіночий рід демонструється за допомогою детермінатива: *une businessman, une cameraman, une ombudsman*, ігноруючи складову *man*, як і у слові *prud'homme* (нова форма – *prudhomme*), від якого тільки у Швейцарії утворено назву жіночого роду – *prud'femme, prudfemme*. Слова *homme* і *femme* використовуються як прикладки чи афікси : *femme-médecin* або *médecin-femme* (слово *médecine*, яке в XVIII сторіччі могло позначати дружину лікаря [26], у цьому значенні більше не використовується). Така композиція допомагає знімати деякі двозначності, наприклад, у випадку множини спільного роду (*les journalistes – les journalistes-hommes, les journalistes-*

femmes). Як у Франції, так і в інших країнах далеко не всі жінки згодні з фемінізацією. Деякі сприймають це явище байдуже: « *Sociologiquement, il n'est pas justifié d'employer des termes féminisés, il vaut mieux chercher un langage neutre* » (Nicole Gagnon, prof, de sociologie, Université Laval) [27]. Інші - згідно з ієрархічною традицією, як, наприклад, заступник казначея великого підприємства: « *J'assume beaucoup de responsabilités et je veux qu'elles soient entièrement reconnues. Le titre féminin confère moins de prestige. Ce ne sont pas des paroles ou des comportements qui me donnent cette impression. Ce sont des attitudes très subtiles. La prochaine femme qui occupera ce poste aura plus de facilité à prendre le titre de trésorière adjointe, le pas sera déjà fait* »[28].

В інших країнах франкофонії, крім Канади та Швейцарії, практика фемінізації титулів ще не виявила проблеми фемінізації текстів. У Бельгії є цілком теоретичним питанням, яке знаходиться в стадії дослідження. У Франції питання про фемінізацію текстів ще не поставало. Як сформулював позицію свою та Французької академії Морис Дрюон, « *d'accord avec «Madame la Ministre» dans le langage oral mais pas à l'écrit* ». Дехто вважає, що ігнорувалася можливість входу фемінізації у звичай через узгоджене використання назв і форм, без їх вводу в тексти, і що волонтаризм зіграв проти фемінізації. Суспільствознавці подекуди оспорюють дескрімінаційний характер загального чоловічого роду, а економія висловлення та ефективність стислого повідомлення висувуються проти принципу фемінізації текстів.

Аналіз ініціатив франкомовних країн, зроблений у Докладі комісії з термінології та неології (*Commission générale de terminologie et de néologie*), дозволяє накреслити перші підсумки заходів практичного використання, що вже здійснюються у франкомовних країнах. «Можна констатувати, що, незважаючи на незмінність намірів і продвинутий стан реформування, узус реагує побічно та завжди в дусі визнання можливих варіантів, вже пропонованих мовою, на шкоду справжнім інноваціям. Всі наміри мовної політики спиралися на можливості, що імпліцитно вже пропонувала мова... Механічний переніс здається непоправно приреченим на невдачу, оскільки не може зробити використання обов'язковим. Узус, як визначальний у цьому питанні, продовжує переважати поза сферою офіційної термінології, і його вибір не може ігноруватися, хоч і суперечить обраній меті. Позитивною якістю франкомовних ініціатив є передусім те, що вони демонструють нам крайню логічну межу фемінізації та тупикові ситуації, яких нам треба уникнути [29].

Особливості використань інноваційних назв і форм у межах франкофонії приводять до поширення варіантів і свідчать на користь узусів, а не єдиної норми. Найбільш частотні випадки - слова з закінченням на *-eur/eure*. За нормою вони розглядаються як порушення та прикрі виключення, але водночас – це сигнал про появу нової парадигми, зумовленої функціонуванням, замість негнучкої та закритої, що виключає будь-який неологізм. Ця парадигма, запозичена в Квебеку, де більш систематично використовуються назви жіночого роду на *-e* (*annonceuse/annonceure, rapporteuse/rapporteuse, sculptrice/sculpteuse*), постає поряд з неологізмами - словами, що отримали відповідники жіночого роду, утворені іншими способами.

Проблема розвитку нової лексичної норми пов'язана з лінгво-соціальними умовами, які зробили необхідною фемінізацію певних категорій слів та формування групи особових назв жіночого роду як відповідників до аналогічних назв чоловічого роду. Лінгвістичні процеси можуть бути різноманітними, створюючи інноваційні лексичні одиниці, готові до вжитку. Згодом мовленнєвий узус, зваживши на соціальний запит, винесе свій вирок на користь тієї чи іншої форми чи назви та напевно збереже багато з них.

ЛІТЕРАТУРА

1.Маймескул О.А. Активізація лексико-граматичних процесів у французькій мові Канади: інновації жіночого роду // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: 2005. – Вип.15. – С.284-296. 2.Moreau, Thérèse. Dictionnaire féminin-masculin des professions, titres et fonctions électives. - Genève : République et Canton de Genève, 1991. 3.Moreau, Thérèse. Le

langage n'est pas neutre. - Lausanne: Association suisse pour l'orientation scolaire et professionnelle, 1991. 4. Moreau, Thérèse. Ecrire les genres: guide romand à la rédaction administrative et législative épicière. - Genève: Etat de Genève, 2001. 5. Moreau, Thérèse. Nouveau dictionnaire féminin-masculin des professions, des titres et des fonctions. - Genève: Métropolis, 1999. 6. Entretien avec Marc Wilmet, nouveau Président du Conseil supérieur de la langue française // Francité. - Bruxelles. - 1999. - N25. 7. Mettre au féminin. Guide de féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre. - Bruxelles: Service de la langue française - Conseil supérieur de la langue française, 1994. 8. Recommandations N5(90)4 du comité des ministres aux... l'élimination du sexisme dans la langue et exposé des motifs. Strasbourg, 6 juin 1999. 9. L'Express, 11.03.1999; 10. Circulaire du 6 Mars 1998 adressée aux ministres et secrétaires d'Etat du gouvernement. 11. Idem.; 12. Réponse de Josette Rey-Debove aux académiciens // Le Monde. 13. Entretien avec Benoîte Groult par Monique Houssin // Regards, n 21. 14. Le Monde, 13 déc. 1996. 15. Le Monde, 11 déc. 2000. 16. Le Figaro, 20 oct. 2000; 17. Le Monde, 9 mars 2001. 18. Le Monde, 1 déc. 1999. 19. Dictionnaire suisse romand. Particularités lexicales du français contemporain. - Carouge - Genève: Editions Zoé, 1997. 20. Journal de Genève et Gazette de Lausanne, 30 nov.-1 déc. 1996. 21. 39e réunion des Bureaux des Grands Conseils de Suisse romande, de Berne et du Tessin, 5.10.2002, Genève; 22. Gandouin, Jacques. Guide du protocole et des usages. - P.: Stock, 1991. 23. Femme, j'écris ton nom... Guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titre, grades et fonctions, CNRS - Institut national de la langue française, 1999, La documentation française. 24. Cuby, Raymond. Féminins... singuliers // CRDP-LR: Le français dans tous ses états. - N43. 25. Ares, Georges. Parler suisse, parler français. - Vevey: Editions de l'Aire, 1994. 26. Dictionnaire universel français & latin, contenant la signification et la définition. - P.: Florentin Delaulne et al., 1721, t.2. 27. Le Devoir, 20.02.1998. 28. Rédiger. Le magazine de la rédaction professionnelle, 1999-2000, N3. 29. Commission générale de terminologie et de néologie. Rapport sur la féminisation des noms de métier, fonction ou titre. - P. - Octobre 1998.

МАРИНЕНКО П.І.

Київський національний лінгвістичний університет

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ У ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ ІСПАНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ

Розвиток лексичного складу будь-якої мови є показником динаміки всієї мовної системи. Вхідження лексичних новотворів у мову і, відповідно, в тексти відбувається згідно до основних функцій словотворення, які приводять в дію активні моделі мови і реалізують у новому матеріалі наявні у мові конкретні зв'язки [5:25]. **Метою** статті є визначення основних функцій лексичних новотворів сучасної іспанської мови на матеріалі періодики піренейського ареалу. **Об'єктом** вивчення стали неологізми, які були виділені в результаті суцільної вибірки з сучасної іспанської преси за період з 1993 по 2005 рік, критерієм відбору яких слугував той факт, що ці нові слова не зареєстровані у XXI виданні Словника іспанської мови Королівської Академії. Відсутність відповідних досліджень на матеріалі іспанської мови спричинило **актуальність** вибору цієї теми.

Слід за А.Е.Левицьким ми вважаємо, що функція – це багатостороннє явище, що включає в себе: потенційну здібність номінативної одиниці виконувати певну роль у висловленні, реалізацію цієї здібності в конкретному акті комунікації, узагальнене значення форми, конструкції і позиції номінативної одиниці у висловленні, позицію одиниці у складі мовленнєвої конструкції, відношення між одиницями мови у висловленні [4:31-32]. Існує велика кількість класифікацій функцій, які може виконувати нове слово в мовленні, проте найповніша, на нашу думку, розроблена російською вченою О.А.Земською, яка виділяє такі функції: номінативна, конструктивна, компресивна, експресивна, стилістична [2:199].

Номінативна функція неологізмів є власне когнітивною і у формуванні похідного слова користується вже існуючими в системі мови “атомами” [3:407]. За допомогою цієї функції називаються нові реалії згідно з номінативними ономазіологічними категоріями, метою яких є систематизація, типологізація і використання в мовленні номінативних одиниць для виділення змістовної сторони мовної одиниці, що дозволяє зробити висновок про те, як членується нашим мисленням екстралінгвальна реальність, якими виявляються мотиви і наслідки позначення мовних засобів [6:61; 7:10-32]. Матеріал нашого дослідження дає змогу виділити такі види номінації – префіксальна, іменна, прикметникова і дієслівна.

Префіксальна номінація в сучасній іспанській мові оперує в шести основних ономазіологічних категоріях: заперечення, кількості та розміру, локативності, часу, підсилення та колективності. **Найактивнішою** категорією є заперечна, яка розподіляється на

мікрокатегорії “заперечення / відсутність”: *a-, des-, in-, sin-; Ante tal redactado, el comité de huelga decidió anoche, de manera unilateral, desconvocar el paro previsto para hoy, pero exclusivamente éste* (La Vanguardia, 28/04/1995); “протилежащий, запобігти чомусь”, вживаючи префікси: *anti-, contra-; Por su parte, José María Ruiz Gallardón se declaró un “antiabortista” y manifestó que, “desde mi perspectiva personal, procuraré la derogación de la ley del Aborto* (ABC, 16/06/1996). Другою за активністю ономасіологічною категорією номінації префіксальних неологізмів виступає категорія “кількості та розміру”. Субкатегорія “розміру” досягається за допомогою префіксів *macro-, mega-, micro-, mini-: Así, el alcalde mantiene también en punto muerto la llamada “Operación Chamartín”, a pesar de las presiones que sobre él están ejerciendo Argentaria y el arquitecto Ricardo Bofill, padrinos de este macroproyecto que pretende llenar de pisos la estación de tren [...]* (El Mundo, 17/10/1994). Субкатегорія “кількості” має градуальну опозицію: багато (*multi-, pan-, poli-, pluri-*) – три, два (*tri-, bi-*) – один (*mono-, uni-*) – половина (*semi-*), яка обумовлює продуктивність та сполучуваність деяких префіксів: *Ahora se quiere convertir una negociación bilateral en otra trilateral* (El País, 22/12/2004). Так, субкатегорія “кількості-багато” володіє чотирма префіксами, за рахунок чого внаслідок здатності сполучатися з основами різних частин мови та створювати слова, що належать різним сферам вжитку, префікс *multi-* зіштовхнувся на периферію словотворчих процесів префікс *pluri-* (що сполучається з прикметниковими основами), і знизив активність двох інших, змушуючи *poli-* утворювати технізми, а префікс *pan-* поєднуватися лише з основами на позначення нації. Третьою активною ономасіологічною категорією префіксів є локативна і представлена опозиційними категоріями “верх-низ” (*sobre- ≠ sub-*), “перед-назад” (*ante- ≠ retro-*), “поза-в” (*exo- ≠ inter- ≠ intra-*) та ін.: *La construcción de una realidad imaginaria adquiere rango pictoralista en J.Ribalta y la sobreimpresión de elementos simbólicos en el paisaje recurre a la memoria individual y colectiva en los imágenes de Lewis de Soto* (ABC, 22/11/1996). Решта категорій є малоактивними.

Іменна номінація. Внаслідок антропоцентричного напрямку розвитку суспільства ономасіологічною категорією для іменникових утворень основною є “агент”. Для позначення осіб як виконавця певної дії або роду заняття носій іспанської мови застосовує суфікси *-ante, -dor; -ado; -ón, -illo, -eta, -ísimo: Tras la escala efectuada en Getafe para que Fernández fuera trasladado a un hospital, el avión siguió hacia Pamplona, lugar de residencia de la cooperante* (La Vanguardia, 02/06/1995). Ця ономасіологічна категорія поповнюється мовцем складними та скороченими словами на позначення професії, роду занять, носія ознаки: *Hace poco los guardacoches americanos les requisaron en mitad del océano un arsenal que pretendían introducir en Cuba* (El Mundo, 18/05/1994); *Un “okupa” salió a la calle con el ojo “a la funerala”, totalmente hinchado* (El Mundo, 05/10/1996).

Друга ономасіологічна категорія “конкретно-предметного і збірного значення” розподіляється на декілька номінативних субкатегорій. В першу чергу, актуалізується назва “конкретних предметів”, використовуючи суфікси *-ante (desengrasante), -dor (impulsador), -dora (depiladora), -era (champañera)* та ін. Керуючись цією ономасіологічною категорією, мовець позначає інструменти, предмети та речі, машини, речовини та матеріали: *¿De qué otra manera se podía definir el escalofrío que sentía su mano al contacto con la empuñadura del cazamariposas?; [...] Mercedes Benz iniciará su comercialización, en versiones furgoneta y combi de hasta 8 plazas [...]* (El Mundo, 05/10/1995). Інша субкатегорія, менш активна, позначає “місце”, залучаючи суфікси *-al (rastral), -ario (oceanario), -ería (bocadillería): Entre las 14 finalistas de este año en el apartado de arquitectura figuran el aulario del Campus Universitario de Vigo, de Enric Miralles y Benedetta Tagliabue [...]* (El País, 01/04/2004). У творенні збірних іменників, що позначають “сукупність” осіб або предметів, використовуються суфікси *-ada (paellada), -amen (dentamen): Los actos se extenderán hasta el próximo fin de semana, cuando se cerrarán las fiestas con una verbena y un espectáculo de fuegos artificiales, además de una*

chocolatada popular de madrugada, que ofrecerá la Peña Nova (El Norte de Castilla, 15/06/2002). Третя ономасіологічна категорія “абстрактні назви”, мотивується прикметниковими й іменниковими основами, утворюючи номінативну категорію абстрактного узагальненого значення ознаки (від предмета): *-aje (estocaje) -ancia (sibilancia), -dad (divorciabilidad), -ez (absurdez), -ismo (clientelismo)*; *Aunque la fabricación de las colecciones está descentralizada en fábricas de varios países, en la sede barcelonesa se centralizan el patronaje, la selección de tejidos, los controles de calidad* (El Mundo, 16/03/2003).

Прикметникова номінація. Серед прикметникових ономасіологічних категорій виділяються “відносна”, “якісна” та “присвійна”. Найактивнішою ономасіологічною прикметниковою категорією є “відносна”, що виражає відношення до матеріалу, місця, простору, часу, різних предметів за їхнім призначенням та іншими ознаками і властивостями, і яка використовує суфікси *-able (guionizable), -ado (bancarizado) -al (barrial), -ano (mohicano), -ante (endulzante) -ario (tarifario), -ático (iniciático), -dor (mitineador), -ero (carnavalero), -esco (mitinesco), -ico (telemático), -ivo (eurovisivo)* та складні прикметники (*bracilargo, euskadicoesquerro*): [...] *los socios deben aportar garantías y avales en proporción a su participación accionarial* [...] (La Vanguardia, 02/12/1995).

Дієслівна номінація. Дієслова в сучасній іспанській мові називають різні дії, які оперують навколо трьох центральних ономасіологічних категорій для іспанської мови. Перша позначає дієслова з “інтенсивною-повторювальною фазовою” дією, яка виражається суфіксом *-ear (campeonear)*: *Y dejen de manosear a Adolfo Suárez. Que estamos pendientes de la peseta mortal, la moneda se ha convertido en la excusa para que los suyos puedan apuñalar a González* (El Mundo, 15/01/1995). Друга, найактивніша, категорія в іспанській мові “каузативності” для номінації причинно-наслідкової дії вживає суфікси *-ificar (plantificar), -izar (monitorizar)*. Третя ономасіологічна категорія “нейтральною-екзистенційною” є немаркованою і знаходиться в опозиції попереднім двом.

Конструктивна функція проявляється, коли мовець утворюючи нові слова, змінює структуру мовлення, її синтаксичну побудову. Так, в сучасній іспанській мові в кінці ХХ століття посилюються риси аналітизму та аглютинативності. Збільшенні рис аналітизму виявляється в лексикалізації префіксів та суфіксодів, що вживаються окремо від кореня з власним значенням: *Incluso, los halcones se han permitido el desaire de nombrar a Petkop Busida, un ultra, nuevo jefe de policía de Brcko* (El País, 30/08/1997). Водночас з’являється нова аналітична конструкція з негативною часткою *no (una frase no dicha)*. Зростає поява незмінних прикметників, утворених за допомогою префіксів *anti-, sin-, uni-, sin-*: *[medida] antifraude, [cristal] antigolpes*. Складні синтагматичні слова та скорочення свідчать про збільшення аналітизму в іспанській словотвірчій системі, оскільки є аналітичними формами, які позначають одну реалію за допомогою декількох слів, де цільнооформленість не виступає обов’язковою ознакою [1:10-16]: *cheque gasolina, joya de la corona; Tampoco se ha visto hasta ahora el exagerado culto a la personalidad de los actos que precedieron a las elecciones municipales* (El Mundo, 20/02/1996). Багато складних та скорочених слів є незмінними іменниками, тому що використовують артикль для позначення роду та числа: *Hasta París ha viajado con una ATS, miembro de Enfermeras Sin Fronteras y hasta aquí vino sola* (El Mundo, 30/09/1995); [...] *no había ni un médico ni un ATS de forma permanente; y, además, el mantenimiento era deficiente* (El Mundo, 15/08/1996).

В свою чергу зростання аглютинативності в мові виявляється у збільшенні кількості багатоморфемних структур, які складаються без будь-яких пристосувань на морфемному шві; межі морфем чіткі; на стиках морфем не виникають звукові зміни: *contraanálisis*. Розвиток аглютинативності мовних структур спостерігається в заміні конструкції суфіксальним способом утворення слів *de + іменник → іменник + -al / -ero*: *nutricional = de nutrición, carnavalero = de carnaval*. Зростає роль афіксоїдних та парасинтетичних

неологізмів. Процес аглютинації відображений у фразичних структурах та орфографічних складних словах, які вимагають вживання лише одного фонологічного наголосу, який отримує друга лексема *carapintada*. Водночас в орфографічній структурі V+N та синтагматичній N+Adj флексія множини, яка інтегрована в одну із основ складного слова, має формальний характер, оскільки позначає повторюваність дії: *Rodolfo se opuso al enlace por considerar que Patrizia era una cazafortunas* (El Mundo, 19/07/1996). Поява акронімічних утворень, які з легкістю об'єднуються в одне слово внаслідок нашарування декількох фонем чи складів інтегруючих частин на морфемному шві: *iluminosis* ← *iluminado* + *aluminosis*, свідчить про збільшення аглютинації.

Носій мови користується **компресивною** функцією для скорочення наявних у мові номінативних одиниць за допомогою різноманітних способів немодельованого утворення слів: усічення слів, аббревіація, акронімія, словоскладання тощо. Ця функція з'являється для економії часового простору, зменшення витрати енергії інформанта та реципієнта. Компресія сприяє зростанню аналітизму й аглютинації.

За допомогою **експресивної** функції мовець виражає власне суб'єктивне ставлення до певної ситуації і бажання викликати певні чуттєві реакції співрозмовника [5:26; 8:46], саме тому з експресивною функцією утворюються неологізми, які володіють одним із трьох компонентів: оціночний, емоційний та експресивно-образний. Так, застосовуючи префікси та суфікси для подовження слів у політичних текстах і промовах, мовець намагається зауважувати висловлення, зробити повідомлення складним і заплутаним. З цією метою використовується цілий арсенал афіксів *anti-*, *contra-*, *des-*, *macro-*, *-miento*, *-ción* та ін.: *Si no se asume este descondicionamiento intelectual es imposible leer este libro, interpretar circunstancias concretas como la función del "consejo asesor" o sus experiencias con los enteógenos* (ABC, 20/12/1996).

Для вираження негативного та презирливого ставлення до висловленої інформації неологізми мають більше можливостей, ніж для передачі позитивно-експресивного ставлення. Так, негативно-презирливе значення неологізму може виводитися з контексту: *La absolutización de nuestra verdad parcial es lo que nos suele hacer intolerantes* (La Vanguardia, 28/02/1995), або виходить від негативного та зневажливого значення основи, від якої твориться слово, інтенсифікуючи експресивне значення суфіксом, застосовуючи слова-арготизми: *Pero además de los argentinos, que llamaban la atención por su vestimenta con un justo toque necesario de oro (ya podían aprender las señoras del PP), estaba el pijerío madrileño en pleno* (El Mundo, 30/09/1996). Нейтральна основа вихідного слова у поєднанні з суфіксом, який має негативно-презирливе та зневажливе експресивне значення, надає неологізму негативної експресивної конотації, за допомогою якої виводиться суб'єктивне ставлення інформанта до висловлення: *En la agencia la dimisión del "jefazo" no ha sido una sorpresa* (El Mundo, 29/12/1994).

Іронія також є важливим елементом, що сприяє утворенню префіксальних неологізмів у мовленні: *El Barça prolongó la segunda parte contra el Bayer Leverkusen, sin un faro al que mirar. Overmars, el desatascador habitual, tenía una oportunidad que ni pintada ante Llorens* (El País, 17/03/2003). В цьому прикладі автор вживає неологізм з метою показати своє негативне іронічне ставлення до гри, яка відбулась не на користь іспанців. Для передачі негативно-іронічного експресивного ефекту, мовець використовує каламбурні номінації агентів, їхніх професій та роду занять, залучаючи екзоцентричну модель орфографічного складного слова V+N. Внаслідок метонімічного переносу “дія виконана агентом” → “агент” відбувається номінація особи за її головною дією, яку включає професія чи заняття: *cazacerebros* “мисливці талантів”; *El Ejército de Venezuela ha contratado los servicios de un grupo de cazafantasmas que persigue espíritus malignos, zombies y duendes traviesos [...]* (El País, 04/09/1997). За допомогою епітетів-детермінантів складні синтагматичні слова

інтенсифікують своє позитивне чи негативне емоційно-експресивне значення, що вказує на суб'єктивне ставлення мовця до предмету мовлення: *leyenda negra* “негативна думка”, *caja boba* “телевізор”. Усічення слів застосовується для досягнення гумористичного ефекту і надання тексту стилістично заниженого ефекту, оскільки усічення характерні молодіжному аргю: *Y perdona que te tutee, pero somos de la misma quinta y tú eras el "compa" más listo de la generación* (El Mundo, 19/02/1994). В текстах ЗМІ з'являється стилістична акронімія, яка вживається для гумористичних, сатиричних та іронічних цілей [9:166; 10:224] і використовується в періодиці, щоб виділити думку, або показати ставлення до проблеми та захопити увагу читача: *fachadolid* (*facha* + *Valladolid*) “фашистоград”; *autonosuya* “його область” (*autonomía* – *mía* + *suya* / деїксис особи).

В межах експресивної функції виділяється текстова підфункція, мета якої полягає у виборі між неологізмом і вже існуючим мовним еквівалентом для запобігання монотонності; роз'ясненні різниці вираженні нюансів змісту через синонімічні відношення; отриманні певного змістовного відтінку тексту чи контрастності між неологізмом, вступаючи у відношення з однокореновими одиницями через антонімічні контексти. Інша підфункція в межах експресивної функції є аргументативна, яка полягає в продуктивності комунікативної взаємодії серед учасників розмови. Так, деякі неологізми у виділеній позиції втручання співрозмовника (початок / кінець висловлення) функціонують як окремі речення: *Un pianista que no compone acaba tocando como un imitamonos* (ABC, 23/08/1996).

В іспанській мові, і в словотвору зокрема, існує тенденція збільшення особистісного початку, яка полягає у приєднання афіксів *sub-*, *pan-*, *ultra-*; *-ción*, *-ismo*, *-ano*, *-izar*, *-azo* до власних назв та топонімів: *ultracatalanista*, *newyorkización*. Утворені на цій базі неологізми мають експресивну позитивну або негативну функцію за антономазією, яка виражається власною назвою і ставленням людей, яке набула особа, організація чи певна територія в іспанському суспільстві, позначена основою.

Мовець використовує неологізми, які відповідають тій чи іншій сфері мови, для надання тексту високого або заниженого тону, розподіляючи нові слова на книжні, знижені та нейтральні за **стилістичною** функцією. Неологізми належать різним стилям, утворюючи техніцизми, жаргонізми, арготизми та загальноновживані слова, і поступово втрачають стилістичну маркованість, змішуючись з нейтральними словами, що сприяє появі процесів демократизації та інтернаціоналізації, які характеризують сучасний стан іспанської мови, і систему словотвору зокрема. Демократизація полягає в наданні стандартності розмовним та жаргонним елементам мови, що виявляється в приєднанні афіксів до розмовних слів, арготизмів та слів молодіжного жаргону або об'єднанні цих слів в складне слово. З іншого боку арготичні префіксоїди та іменниковий кримінальний жаргонний суфікс *-ata* входять до мови-стандарт, впливаючи на усічення слова. Процес демократизації підтверджують такі факти як входження до мови слів, утворених за допомогою оцінної та регресивної суфіксацій, усіченням слова. Процес інтернаціоналізації підтверджують такі факти як приєднання афіксів та складних слів до запозичень. Водночас відбувається запозичення вжитку певних афіксів з англійської та французької мов, запозичення формантів з класичних та англійської мов. За умови існування дублетів-аломорфів більше вживаються афікси запозичені з класичних мов, ніж успадковані. Входження до загальноновживаної мови слів, утворених за допомогою афіксоїдів, з одночасним процесом їх детермінологізації, підтверджує факт інтернаціоналізації мови та тенденції до книжного словотвору всередині самої системи. Помітним елементом міжнародної лексики в сучасній іспанській мові є аббревіація.

Отже, лексичні новотвори здатні виконувати ряд функцій у публіцистичних текстах, де головною є номінативна. Перспективним представляється подальше дослідженням

функцій семантичних неологізмів та неологізмів латиноамериканського варіанту, їхнє функціонування у латиноамериканській пресі.

ЛІТЕРАТУРА

1.Думбрэвэну И.М. Очерк по теории словосложения (на материале романских языков). – Кишинев, 1980. 2.Земская Е.А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь. – М., 2004. 3.Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М., 2004. 4.Левицкий А.Э. Функциональные изменения в системе номинативных единиц современного английского языка: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.0204. – К., 1999. 5.Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород, 1999. 6.Полюжин М.М., Омельченко Л.Ф. Бахуврихи в сучасній англійській мові. – Ужгород, 2004. 7.Селиванова Е.А. Когнитивна ономазиология. – К., 2000. 8.Gómez Capuz J. El préstamo lingüístico: conceptos, problemas y métodos. – Valencia, 1998. 9.Hurtado González S. El uso del lenguaje en la prensa. – Valladolid, 2003. 10.Rodríguez F. Prensa y lenguaje político. – Madrid, 1991.

МАТЮША В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АСИМЕТРИЯ В ПЕРЕКЛАДІ ОСОБОВОГО ЗАЙМЕННИКА "YOU" ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНОСТІ ДРАМАТИЧНОГО ДІАЛОГУ

Переклад художніх творів забезпечує взаємопроникнення культур. Одним з найменш досліджених аспектів художнього перекладу є переклад драматичних творів. Перші спроби аналізу драматичних творів з'явилися тільки в 30-х роках ХХ сторіччя. Представники Празької школи, такі як О.Зіх, Я.Мукаржовський, Ю.Велтрусський, І.Хонзл і П.Богатирьов, займалися жанровими проблемами драми. Потім наступив період затишшя, що тривав 30-ть років. У 1960-х роках А.Уберсфельд, Т.Ковзан та І.Левий відродили інтерес до семіотики драматичних творів. В 80-х роках з'явилися роботи С.Басснет і П.Паві, присвячені перекладу творів для театру. У СРСР переклад драматичних творів не виділявся як окремий вид художнього перекладу. Зараз інтерес до питань перекладу драматичних творів можна простежити по всьому світу. Наприклад, у Фінляндії ним займається А.Сіркку, у Греції Е.Ніколареа, у Великобританії М.Шорт. В Україні проблемами перекладу драматичних творів займаються Т.Некряч, В.Мізецька, Н.Бідненко. Приділяє йому увага і Віктор Коптілов. Проблема перекладу драматичних творів особливо актуальна в Україні, у зв'язку з необхідністю створення фонду світової класики українською мовою в новій державі.

Особливість драматичних творів полягає в їхній двоїстій природі: вони розраховані як на читання (літературний аспект), так і на пластичне втілення на сцені (сценічний аспект). Акцент на сценічність передбачає граничну чіткість і зрозумілість реплік, тому що в глядача немає можливості прочитати зноски, коментарі або примітки перекладача.

"Ключовим естетичним принципом драми є дія, фізична і словесна. Драматичний діалог являє собою специфічний функціонально-стилістичний різновид літературної мови, у якому художня реалізація слова пов'язується з засобами пластичної і мімічної виразності"[1:184]. Однієї з важливих функцій драматичного діалогу є встановлення контакту і досягнення конкретної комунікативної мети. Вагомими чинниками встановлення контакту і виявлення психологічних відносин між персонажами виступають особові займенники. Певну складність при перекладі викликає англійський займенник другої особи "you", якому в інших мовах (українській, французькій, німецькій) відповідають "ти" і "ви", і перекладачеві деколи буває складно прийняти єдиновірне рішення при виборі форми.

Розбіжності в системах різних мов (фонетиці, граматичній формі, семантичних параметрах, словниковому складі, стилістичному потенціалі) неодмінно призводять у перекладі до так званої асиметрії – розбіжності мовних знаків і необхідності пошуку такого відповідника, який найповніше розкриває авторський задум. Тетяна Некряч виділяє 3 типи

асиметрії при перекладі драматичних творів: системну, експлікативну і ситуативну [1:185]. Системна асиметрія викликана розбіжністю в мовних системах і отже зустрічається у всіх жанрах художньої літератури. Експлікативна асиметрія – в основному внутрішньотекстові коментарі й пояснення в стислому вигляді. А ситуативна асиметрія допускає широкий спектр замінів, здатних викликати в аудиторії, що приймає, реакцію, аналогічну сприйняттю того або іншого елемента цільовою аудиторією. Ситуативна асиметрія – розбіжність між оригіналом і перекладом, обумовлена конкретною текстуальною ситуацією. У випадку з особовими займенниками ми маємо справу з системною асиметрією, викликаною граматичними розбіжностями в англійській, українській і російській мовах. Проте у реальній практиці художнього перекладу ця асиметрія може стати ситуативною.

Англійське історичне "thou", що відповідало українському і російському "ти", було витіснене займенником "you", який зараз вживається як особовий займенник 2-ї особи однини і множини.

При перекладі сучасної драматургії, в якій украй рідко можна зустріти займенник "thou", виникає проблема, коли перекладати "you" як "ти", а коли як "ви". Перекладачеві необхідно зберегти природність драматичного діалогу, що в значній мірі залежить від вибору займенника. Найчастіше рішення перекладача визначає ставлення глядача і читача до того або іншого персонажа, тому рішення повинно бути не спонтанним, а вивіреним, когерентним авторському задумові. В основному діалоги між родичами прийнято перекладати на "ти". Саме тому, у перекладах Є.Ржевуцької та О.Холмської п'єси Б.Шоу "Widower's Houses" ("Вдівцеві будинки") Блянш Сарторіус спілкується з батьком на "ти".

BLANCHE: *I am quite well; and I will not go abroad. I loathe the very thought of the Continent. Why will **you** bother me so about my health?*

SARTORIUS: *It was not about **your** health, Blanche, but about my own.*

BLANCHE: ***Yours!** Oh, papa, theres nothing the matter with **you**, I hope? [Shaw, 21]*

БЛЯНШ: *Я чудово себе почуваю, і зовсім я не хочу їхати за кордон. Мене нудить на саму думку про континент. Що **ти** мучиш мене з моїм здоров'ям?*

САРТОРИУС: *Не з **твоїм** здоров'ям, Блянш, а з моїм власним.*

БЛЯНШ: *З **твоїм**? О, тату, але ж у **тебе** нема нічого серйозного, сподіваюсь? [Ржевуцька, 35]*

БЛЯНШ: *Я совершенно здорова. И я не хочу ехать за границу. Мне даже думать об этом противно. Что **ты** все беспокоишься о моем здоровье?*

САРТОРИУС: *Речь шла не о **твоем** здоровье, Блянш, а о моем.*

БЛЯНШ: *О **твоем**? Папа! **Ты** болен? [Холмська, 117]*

У той же час у п'єсі Б. Шоу "Mrs. Warren's Profession" ("Професія пані Воррен") з того ж циклу "Три неприємні п'єси" ми знаходимо абсолютно різні підходи до перекладу займенника "you" в українському й російському перекладах. В українському перекладі Є. Ржевуцької пані Воррен та її дочка Віві спілкуються на "ти", а в російському перекладі Н. Дарузес Віві говорить матері "ви". Це саме і є випадок системної асиметрії, коли в мовній системі немає єдиного відповідника граматичній формі іншої мови.

MRS. WARREN: *What nonsense is this **you're** trying to talk? Do **you** wan to shew **your** independence, now that **you're** a great little person at school? Don't be a fool, child.*

VIVIE: *That is all **you** have to say on the subject, is it, mother? [Shaw, 74]*

ПАНІ ВОРРЕН: *Що **ти** тут за дурниці збираєшся мені розводити? Що, **ти** хочеш показати мені свою незалежність, бо зробилася поважною осібкою у школі? Не будь дурненька, дитино.*

VIVI: Це все, що **ти** маєш мені сказати з приводу цього, мамо? [Ржевуцька, 150]

МИССИС УОРРЕН: Что за вздор **ты** болтаешь? Тебе, должно быть хочется показать свою независимость, раз **ты** стала такой важной особой у себя в школе. Не дури, милая.

ВИВИ: Больше **вам** нечего сказать по этому поводу, мама? [Дарузес, 270].

Судячи з займенника, вибраного в українському перекладі, складається враження, що у Віві з матір'ю дружні стосунки. У той же час, "ви" у російському перекладі більше відповідає духу п'єси. Віві в ній представлена як дуже стримана в своїх емоціях дівчина, яка суворо дотримується правил пристойності і навіть своєму другу Френку говорить "ви". Тому її звертання на "ви" до матері, з якою вона бачилася усього кілька разів, більше відповідає образу і ситуації. У той же час, якби безцеремонна, напориста пані Воррен зверталася до дочки на "ви", то це виглядало б неприродно й у корені змінювало б драматичну ситуацію. Але в момент гніву, вона хоче поставити Віві на місце, і, ставлячи риторичне питання, вживає звертання "паннусю", що збільшує між ними дистанцію і звучить досить саркастично. Відповідно, формальне звертання вимагає і зміни особового займенника, а саме "ви".

MRS WARREN: Do **you** know who **you**'re speaking to, Miss? [Shaw, 74].

ПАНІ ВОРРЕН: Чи відомо **вам**, з ким ви розмовляєте, паннусю [Ржевуцька, 150].

МИССИС УОРРЕН: Да **вы** знаете ли, с кем разговариваете, мисс? [Дарузес, 270].

Цікавими, з погляду асиметрії при перекладі займенника "you", є відносини між преподобним Семюелем і його сином Френком у цій же п'єсі. Оскільки Н.Дарузес у перекладі діалогів пастора із сином використовує займенник "ви", це підсилює в читача враження, що Семюель намагається створити образ гарного священика і добропорядного сім'янина. Тому навіть зі своїм сином Френком він не залишає повчального тону і звертається до нього на "ви". В українському ж перекладі преподобний Семюель із сином на "ти", і образ стає теплішим, знижується пихатість.

FRANK: Do **you** remember the advice you gave me last July, gov'nor?

REV.S. Yes. I advised **you** to conquer your idleness and flippancy, and to work **your** way into an honourable profession and live on it and not upon me [Shaw, 67].

ФРАНК: Пригадуєте, батечку, яку пораду **ви** мені дали в липні?

ПРЕП. С.: Так. Я порадив **тобі** перебороти свої лінощі й свою легковажність і пробити собі шлях до чесної професії і жити з неї, а не з моїх коштів [Ржевуцька, 139].

ФРЭНК Родитель, **вы** помните, что **вы** мне посоветовали в июле?

ПАСТОР: Да, помню. Я советовал **вам** преодолеть свою лень и ветреность, избрать себе достойную профессию и работать, для того чтобы не сидеть на моей шее, а жить своим трудом [Дарузес, 256].

Потрібно також відзначити, що в російськомовній версії перекладачка Н.Дарузес за допомогою двоїстої природи займенника підсилює драматичність діалогу. Коли преподобний Семюель хоче піддобритися до сина, стати йому ближчим, він переходить на "ти", але потім ображається і, знову віддаляючись, вживає займенник "ви".

REV. S.: Frank, my boy: when I wrote those letters I put myself into that woman's power. When I told **you** about them I put myself, to some extent, I am sorry to say, in **your** power.[...] **You** are behaving worse to me than she did, Frank.

FRANK: Oh yes I dare say! Did **you** ever preach her the way **you** preach to me every day?

- REV. S.: *I leave **you**, sir. **You** are incorrigible [Shaw, 68].*
 ПРЕП. С. *Але Франку, мій синочку, коли я писав ці листи, я віддався під владу тієї жінки. А коли розказав **тобі** про неї, то, мушу, на жаль, визнати, віддався до певної міри під **твою** владу. [...] **Ти** ж поводишся щодо мене багато гірше од неї, Франку.*
- ФРАНК: *Ще б пак. Хіба **ви** вчитували їй коли такі казання, які вчитуєте мені щодня?*
- ПРЕП. С. *Я йду від **тебе**, мій сину! **Ти** – безнадійний! [Ржевуцька, 140].*
 ПАСТОР *Фрэнк, мой мальчик, написал эти письма, я оказался во власти этой женщины. А рассказав **тебе** о них, я к сожалению, очутился до некоторой степени в **твоей** власти. [...] **Ты** со мной поступаешь хуже, чем она, Фрэнк.*
- ФРЭНК *Ну еще бы! Ведь **вы** ее не допекали каждый день проповедями, как допекаете меня.*
- ПАСТОР *Прощайте, сер. **Вы** неисправимы [Дарузес, 257].*
- Українська перекладачка Є.Ржевуцька не вважала за потрібне підсилювати драматичність у діалозі преподобного Семюеля і його сина Френка за допомогою займенників, проте використала цей спосіб в іншій п'єсі Б. Шоу з циклу "Три неприємні п'єси" – "The Philanderer" ("Зальотник").
- CHARTERIS: *My dear: it is because I like **you** that I want to marry **you**. I could love anybody – any pretty woman, that is.*
- GRACE: *Do **you** really mean that, Leonard?*
- CHARTERIS: *Of course. Why not?*
- GRACE: ***You** need not make any exception. I had a good deal of trouble to induce **you** to come and see us. **You** were very coy.*
- CHARTERIS: *With **you**, dearest, the coyness was sheer coquetry. I loved **you** from the first, and fled only that **you** might pursue. But come! Let us talk about something really interesting. Do **you** love me better than anyone else in the world?[Shaw, 30-31].*
- ЧАРТЕРІС: *О, любя моя, я тому й хочу одружитись із **тобою**, що **ти** мені до вподоби. А покохати я міг би кожену, - ну, звичайно кожену гарненьку жінку.*
- ГРЕЙС: ***Ти** дійсно так гадаєш, Леонарде?*
- ЧАРТЕРІС: *Розуміється! Чом би й ні?*
- ГРЕЙС: *О, **вам** не треба робити жодних винятків. Мені було дуже важко заохотити **вас** відвідувати нас. **Ви** були дуже стримані.*
- ЧАРТЕРІС: *З **вами**, наймиліша, ця стриманість – то було лише кокетування. Я зразу покохав **вас** і тікав, лише, щоб **ви** могли доганяти мене. Алеж давайте краще поговоримо про щось справді цікаве. **Ти** кохаєш мене більше за всіх на світі? [Ржевуцька, 70-71].*
- ЧАРТЕРІС: *Дорогая моя, я хочу жениться на **тебе** именно потому, что **ты** мне нравишься. Любит же я могу кого угодно – то есть любую хорошенькую женщину.*
- ГРЕЙС: ***Ты** это серьезно, Ленард?*
- ЧАРТЕРІС: *Конечно. А что?*
- ГРЕЙС: *В этой оговорке нет нужды. Мне стоило немало труда затащить тебя к нам. **Ты** держался весьма застенчиво.*
- ЧАРТЕРІС: *С **тобой**, дорогая, моя застенчивость была чистым кокетством. Я полюбил **тебя** с первого взгляда и ускользал только ради того,*

чтобы ты гонялась за мной. Но довольно! Поговорим о чем-нибудь по-настоящему интересном. Ты любишь меня больше всех на свете? [Корнеев, 39-40].

Спочатку Грейс і Чартеріс в українському перекладі спілкуються на "ти", але коли Грейс довідується про його пригоди, то, демонструючи своє охолодження, переходить на "ви". Чартеріс, намагаючись їй догодити, також переходить на "ви", але потім вирішує пробити броню її відчуження і повертається до "ти". Такий прийом переходів дає відчуття живості емоцій і нюансування стосунків. У російському ж перекладі Ю.Корнеева цей ефект відсутній.

Як видно з прикладів, вибір тільки лише особового займенника в перекладі може вплинути на динамічність і психологічність драматичного діалогу. Тому, застосовуючи асиметрію – розчленовуючи "you" на "ти" і "ви" – перекладач повинен чітко усвідомлювати важливість цього вибору. Адже один займенник може змістити в п'єсі певні акценти. У зв'язку з цим перекладачу необхідно мати дуже тонкий "слух" на тональність емоцій і стосунків між персонажами, щоб не випустити з уваги нюанси, які створюють цілісність задуму автора. Таким чином, переклад драматичного твору буде когерентним задумові автора, і тоді його можна вважати успішним.

ЛІТЕРАТУРА

1.Некряч Т. Перекладацькі стратегії відтворення стилістично-маркованих елементів // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип. №7. – Київ, 2001. – С.184-188

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Шекспир В. Комедии. – Москва, 1987. – 768 ст. 2.Шоу Б. Твори. – Т.1. – Харків-Київ, 1932. – 184 ст. 3.Шоу Б. Полное собрание пьес в шести томах. – Т.1. – Ленинград, 1978. – 647 ст. 4.Shakespeare W. As you like it. – Washington, 1997. – 320 p. 5.Shaw G.B. The Complete Plays of Bernard Shaw. – London, 1934. – 1219 p.

МАТЮША П.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ ТА РУМУНСЬКИХ НАЗВ ВІЙСЬКОВИХ СТРУКТУР УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Переклад текстів, що містять назви військових структур, потребує наявності в перекладача спеціальних знань. Дослідження, присвячені військовому перекладу, проводилися, в основному, не зачіпаючи вивчення аспектів функціонування назв військових структур у французькій та румунській мовах. Тому одним із основних завдань нашого дослідження є виділення специфічних чинників, які вплинули на лексико-семантичні особливості, способи формування військових назв у вищезазначених мовах, а відповідно – і на їх переклад українською мовою.

Практичний інтерес роботи полягає в тому, що виявлення подібних рис в системі військових назв дає можливість виробити загальні рекомендації перекладу для більшості романських назв військових структур. Водночас знаходження відмінностей дозволить в наступних роботах зосередитися на подоланні неузгодженостей через пошук адекватних способів їх відтворення в українській мові.

У даному контексті необхідно вказати, що серед романських мов лише французька військова субмова майже весь функціонувала в умовах незалежності французької нації, що, звичайно, відбилося на створенні військової лексики. Оскільки Румунія аж до ХХ ст. входила до складу інших державних утворень, а пізніше стала сателітом Радянського Союзу, то її військова субмова розвивалася, зазнаючи значного впливу панівних держав. При цьому на перших етапах формування здійснювалися значні впливи з французької мови, а пізніше

позначився структурний вплив радянської військової лексики, на зразок сучасних процесів структурно-семантичних калюк з англійської мови в системі НАТО. Цей складний і іноді суперечливий процес ще більше відбився на військовій субмові Молдови, яка входила до складу СРСР.

Окремий інтерес для перекладачів можуть складати назви військових структур, які з однієї сторони залежать від типу організації військ, а з іншого – від соціокультурних особливостей мовної норми.

Цю категорію назв доцільно розділити на два основних типи, в залежності від ступеню конкретизації назви: **загальні і конкретні**, виходячи з того, який фрагмент навколишньої дійсності криється за кожним типом номінації.

Під загальними назвами військових структур ми розуміємо, передусім, складові частини конкретних назв, які, однак, на відміну від них, ідентифікують, в основному, абстрактні поняття і відносяться до загальних як родове до видового.

На нашу думку, загальні назви військових структур близькі з військовою термінологією, оскільки відповідають багатьом ознакам терміна, а саме: системність, конкретність, однозначність тощо.

При цьому така ознака приналежності лексичної одиниці до термінів, як відсутність синонімів, на нашу думку, не є причиною для беззастережного розмежування термінології та даної категорії військових назв. Оскільки термінологічні одиниці також можуть мати синоніми - частіше в неусталених терміносистемах – ми схильні пояснювати синонімію в системі назв військових структур Франції доволі тривалим історичним періодом її формування. Наприклад, наступні чотири загальних назви французьких підрозділів в українській мові, незважаючи на незначні відмінності, будуть мати один і той же смисловий еквівалент: танковий полк.

Régiment de cuirassiers

Régiment de dragons

Régiment de hussards

Régiment de chars

Для розмежування смислів, на наш погляд, можна в перекладі відтворювати значення традиційного французького елемента, при цьому акцентуючи увагу на приближенні іноземного поняття до сприйняття реципієнта, наприклад:

танковий полк – драгунський танковий полк – гусарський танковий полк.

Зокрема, до таких термінів можемо віднести невід’ємні частини конкретних назв, наприклад:

Centre d’évaluation et d’instruction

(навчально-випробувальний центр), що входить до назви:

Centre d’évaluation et d’instruction au tir opérationnel

(Навчально-випробувальний центр з оперативної стрільби)

а в румунській назві термін:

Batalion de infanterie

(піхотний батальйон) входить до назви:

Batalionului 151 Infanterie "Lupii Negri"

(151 піхотний батальйон "Чорні вовки")

Варто зазначити, що однією з важливих відмінностей між назвами військових структур та звичайними назвами цивільних організацій є те, що основою конкретних назв військових структур як у французькій, так і в румунській мовах є військова термінологія. Вона є окремим об’єктом вивчення і, на відміну від ономастики, яка власне і вивчає конкретні назви установ, організацій тощо, дозволяє аналізувати структурні одиниці військової назви –

складні терміни, на рівні яких, в основному, і відбувається переклад, побудований на основі структурно-компонентного методу, запропонованого Е.Ф.Скороходьком. [1:64]

За принципами цієї методики при роботі з багатокомпонентними термінологічними словосполученнями велике значення мають об'єктивні критерії виявлення їх структури, оскільки без аналізу структури не завжди можливо виявити смисл складених лексичних утворень. Переклад даних утворень доволі складний, оскільки йому передують структурно-семантичний аналіз смислових зв'язків між компонентами складеного терміна.

Аналіз починається з розгляду основного компонента, що знаходиться на початку словосполучення і виражає родові поняття. Ознаки, які виділяють даний предмет із ряду йому подібних, відбиваються у визначальних елементах, які можуть складатися з одного, двох, або більше термінів. Переклад багатокомпонентних термінологічних словосполучень залежить як від семантики окремих компонентів, так і від їх внутрішньої організації, тобто від того, яким чином і в якій послідовності поєднуються компоненти.

Так, можна виявити, що визначальні елементи складних термінів об'єднуються в певну структуру. Вони можуть утворювати певні «внутрішні терміни», в яких визначальні компоненти утворюють термін, визначальні компоненти якого так само утворюють термін і т.д.:

Base de soutien du matériel de l'Armée de terre
(База матеріально-технічного забезпечення сухопутних військ) –

base de soutien du matériel
(база матеріально-технічного забезпечення) –

base de soutien
(база забезпечення)

При членуванні складеного військового терміна в ньому завжди можна виділити визначуваний елемент (ядро), від якого залежні інші елементи, що виступають як визначники цього ядра. Таким чином, членування складених військових термінів ґрунтується на принципі бінарності. Відповідно, для аналізу таких термінологічних сполук може бути використаний метод безпосередніх складових (БС). Аналіз БС передбачає поетапне членування словосполучень як ієрархію рівнів, коли на кожному етапі членування виділяються максимальні відрізки. Перед тим, як взятися до перекладу, ми проводимо ретельний аналіз БС, який і розкриває безпосередні синтаксичні зв'язки, а також виділяє ядро та визначальні елементи.

Що стосується конкретних назв одиничних військових об'єктів, то їх можна вважати ергонімами, тобто назвами на позначення об'єднань людей, що здійснюють свою професійну діяльність в межах певної установи, організації тощо (на думку деяких дослідників, зокрема Б.З.Букчиної, Г.А.Золотової, І.Г.Долгачова, К.П.Михалапа та ін., ергонім власне і є назвою установи чи організації) [2:4].

Проте ми можемо виділити окрему групу ергонімів – **військові ергоніми**. До них віднесемо назви одиничних військових організаційних структур, до яких належать назви штабів, управлінь, департаментів, підрозділів, науково-дослідних закладів оборонної галузі та інші назви військових структур. Усі вони характеризуються співвіднесенням з одиничним денотатом, диференціацією однакових речей, поступовою втратою етимологічного значення, специфікою написання, значеннєвою актуалізацією в мовленні, віддзеркаленням у свідомості в якості уявлення, а не поняття на відміну від загальних назв:

Direction des constructions navales
(Управління з питань суднобудування)

Centrul de Drept International Umanitar al Armatei
(*Центр міжнародного гуманітарного права збройних сил*)

Оскільки ергоніми виникають під впливом екстралінгвістичних чинників, то при їх перекладі варто враховувати ці чинники з метою адекватного відтворення у цільовій мові. Зокрема, потрібно виявляти, які визначальні елементи назви військової структури повинні бути відтворенні і якими засобами. При цьому соціокультурний аспект часто відіграє основоположну роль й інколи створює значні труднощі під час перекладу, оскільки в різних соціумах на утворення назв військових структур впливали різні екстралінгвістичні чинники.

Серед франкомовних ергонімів одним із таких складних соціокультурних чинників є **пропріальні елементи**, які часто зустрічаються в організаційних назвах ЗС франкомовних країн. У даному випадку під пропріальними елементами ми розуміємо власні назви (антропоніми, топоніми тощо), що входять до військового ергоніма як складова частина. У зв'язку з тим, що організаційна структура французького, бельгійського та канадського війська складалася протягом не одного сторіччя, і на даному етапі іноді важко відділити сучасне призначення даної структури від її історичної назви, виникає необхідність відтворити військовий ергонім таким чином, щоб зберегти як зміст, так і, по можливості, форму. В останній час це відноситься й до румуномовних назв військових структур:

Commandement de Région Terre Ile-de-France

(*Командування сухопутним військовим округом Іль-де-Франс*)

Les Fusilliers Mont-Royal

(*Мон-Рояльський стрілецький полк*)

Régiment de Chasseurs Ardennais

(*Régiment de Chasseurs Ardennais*)

Brigada de infanterie motorizată „Ștefan cel Mare”

(*Моторизована бригада “Стефан Великий”*)

Іншим складним для перекладу моментом є відмінність організаційно-штатної структури збройних сил романомовних країн-членів НАТО і колишніх країн Варшавського договору. Ця ситуація динамічно змінюється у зв'язку з вступом Румунії до Північноатлантичного Альянсу, та прагненням Молдови приєднатися до цієї організації. Відтак, через деякий час такий екстралінгвістичний чинник як розходження у військовій організації романомовних країн переважно зникне, проте на сьогодні він є цікавим для дослідження, оскільки румунська мова є певним медіатором, який поєднує в собі одну з романських мов і пострадянську систему організації збройних сил.

Проте на сучасному етапі військового будівництва як Румунія, так і Молдова відмовляються від радянського “спадку”, створюючи свої власні назви військових структур, які за формою та змістом наближаються до західних стандартів. При ближчому розгляді виявляється значна подібність між сучасними румунськими та молдовськими назвами, що пояснюється, передусім, мовною спільністю, але також очевидними запозиченнями зі сторони молдовських збройних сил румунських варіантів загально усталених у НАТО назв військових структур, які можна віднайти також у франкомовних країнах. Так, румунський і молдовський варіанти румуномовної назви збігаються:

Direcția Management Resurse Umane

(*Управління людських ресурсів*)

Французький відповідник даного поняття за формою відрізняється, хоча його цивільні аналоги носять таку саму назву:

Direction du personnel militaire de l'armée de terre
(Управління військового персоналу сухопутних військ) та
Direction des ressources humaines
(Управління людських ресурсів)

Тут неважко помітити відмінності на організаційному рівні між франкомовними та румуномовними назвами військових структур Франції, Румунії та Молдови відповідно. Проте водночас легко віднаходяться паралелі на різних рівнях командної вертикалі, що, звичайно, свідчить про взаємодію, запозичення і адаптацію певної сукупності назв серед романських країн-членів НАТО.

Українська назва відповідного відомства має власні особливості пов'язані із структурою Міністерства оборони і його окремих підрозділів:

Департамент кадрової політики та військової освіти

Тоді як у французьких збройних силах у кожному виді ЗС є окреме управління, яке займається питаннями кадрової політики, в українській, румунській і молдовській арміях таке завдання покладається на загальновійськовий департамент чи управління відповідно. Тому проводячи паралелі при перекладі варто уникати повного отождошення назв і звертати увагу на їх особливості в рамках організаційної структури даної армії, а також на національно-культурний спадок, що позначається на їх творенні.

При здійсненні структурного аналізу військових романомовних назв військових структур, неважко зробити висновок, що переклад румуномовних ергонімів раніше представляв менше труднощів, ніж франкомовних, у зв'язку з їх структурною наближеністю до радянської системи. Незважаючи на це, входження Румунії до НАТО, та реформа її збройних сил за західним зразком тепер наближають її номінацію до натівських армій, як-от: французька, бельгійська, канадська. Виникає подібність новоутворених військових ергонімів з назвами військових структур вищезазначених країн. Дана обставина визначає необхідність вироблення, по можливості, єдиного підходу до перекладу цієї категорії військових назв, а також формування аналогічного підґрунтя при створенні нових українських назв військових структур, у зв'язку із намаганням нашої держави долучитися до Північноатлантичного Альянсу.

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

1. Назви військових структур повинні бути об'єктом вивчення як ономастики, так і термінології, оскільки остання дає матеріал для створення таких назв.
2. Військові ергоніми поділяються на два основних типи: загальні та конкретні.
3. При перекладі романомовних назв військових структур українською мовою слід враховувати наступний ряд чинників:

- ступінь розвитку та розгалуженості кожної окремої військової субмови як визначальний чинник для відтворення її окремих елементів, що входять до складу назв військових структур;
- наявність в значній кількості романських військових структур невіддільних пропріальних елементів, які потребують окремого тлумачення в мові перекладу;
- наявність історично усталених традиційних елементів у франкомовних та румуномовних військових ергонімах, що невіддільні від сучасного значення військової структури і не мають прямого відповідника у мові перекладу;
- відмінність у штатно-організаційній структурі збройних сил країн-членів НАТО і колишніх країн Варшавського договору.

ЛІТЕРАТУРА

1.Скороходько Е.Ф. Термінознавство / Е.Ф. Скороходько. – Ч.1:Термін: структура, семантика, способи утворення. – Київ, 2001. 2.Кутуза Н.В. Структурно-семантичні моделі ергонімів / Н.В. Кутуза // Автореф. канд. дис. – Одеса, 2003.

МОКРА О.М.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАПЕРЕЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ ІЗ НЕОЗНАЧЕНИМИ ЗАЙМЕННИКАМИ ТА ПРИСЛІВНИКАМИ

Неозначені займенники та прислівники предметом досліджень багатьох мовознавців. Зокрема, Р.Мартен вивчав мовні особливості вживання займенника *rien* [1]; Муанс, Барбо – *ne que* [2; 3]. Загальні зауваження про деякі властивості цих мовних одиниць знаходимо у роботах Д.Гаатона [4], 1971, К.Вікнера [5], К.Мюллера [6]. Розмаїття наукових поглядів потребує уточнення релевантних ознак цього складника класу заперечних засобів. Цікаво вирізнити структурно-семантичні особливості функціонування цих заперечних засобів через зіставлення із ознаками решти елементів класу заперечних одиниць.

Об'єктом дослідження виступає просте заперечне речення, складовими якого є оператор заперечення *ne* та неозначені займенники та прислівники.

Вслід за Л.М.Мінкіним [7] та А.Й.Паславською [8], називатимемо їх складним або комплексним запереченням, через те, що першим та облігаторним складником цих форм є частка *ne*. Видається слушним вважати їх контекстуально обумовленими засобами заперечення (скорочено КЗЗ) через те, що реалізація заперечення є їхньою вторинною функцією, обумовленою контекстом. Сема заперечення не є інгерентною частиною їхнього лексичного значення [9:61; 10:193].

Словникові дефініції лексем із імпліцитною семою заперечення завжди фіксують у їхньому складі заперечний компонент. Зміст такої лексики *X* може бути наданим у вигляді парафраза: ***X = (ne) pas Y***. Так, заперечний прислівник *lentement* описується через заперечення антонімічного протичлена: *lentement = pas vite*, дієслово *ignorer* синонімізується з *ne pas savoir*. Натомість зміст комплексного заперечення відповідає відношенню: ***ne X = (ne) pas Y***:

ne rien = (ne) pas quoi que ce soit, ne personne = pas quelqu'un, ne nullement = pas une fois.

Зіставлення формул свідчить про те, що на відміну від імпліцитно заперечних слів, комплексне заперечення реалізується за допомогою прислівника *ne* перед предикатом, який набуває статусу формального морфолого-синтаксичного маркера КЗЗ.

Разом з тим, зворотне прочитання формул: ***Y ≠ (ne) pas X*** є хибним у обох випадках. Відтак, прикметник *concis* експлікується як *non verbeux*; на противагу цьому, *verbeux* не може бути визначеним як *non concis*. Так само у висловленні: *Anne n'a rien aperçu*

(ne) rien репрезентується як ***pas quoi que ce soit***. Втім у реченні:

Anne n'a pas aperçu quoi que ce soit

зміст неозначеного займенника ***quoi que ce soit*** не відповідає заперечному парафразу *quoi que ce soit ≠ (ne) pas rien*, і не може кваліфікуватися комплексним заперечним засобом.

Обмеженість лексичного наповнення моделі *ne + K33* різнить її від інших синтаксичних конструкцій. До її складу входять лише 13 лексем: *aucun, aucunement, guère, jamais, ni, nul, nullement, nulle part, personne, plus, rien, pas un, que (X)*.

Відомо, що контекстуально обумовлені засоби заперечення не утворюють окремої граматичної категорії, їм притаманні ті ж самі синтаксичні властивості, що і їхнім семантично позитивним еквівалентам. Окрім цього, разом із семантично або морфологічно заперечними мовними одиницями та негативними полярними елементами, вони утворюють клас заперечних засобів і мають спільні риси. На умовній шкалі першорядних ознак та властивостей КЗЗ розмістяться посередині, тоді як маргінальні позиції будуть надані, з одного боку, семантично або морфологічно заперечним елементам, з іншого, негативним полярним елементам:

семантично або морфологічно заперечні елементи	комплексні засоби заперечення або контекстуально обумовлені заперечні засоби (КЗЗ)	негативні полярні елементи (НПЕ)

А. Порівнюючи особливості дистрибутивної характеристики різних груп заперечних слів, слід зазначити, що основна відмінність полягає у можливості / неможливості сполуки із деякими мовними одиницями, зокрема:

а) із заперечним маркером *non plus* у другому сегменті речення.

Відомо, що вживання *non plus* передбачає існування попередньо заперечного компонента висловлення. З огляду на це, семантично заперечне слово уможливорює вживання *non plus*:

*Ce livre est **peu** intéressant, celui-ci **n'est pas** intéressant **non plus**.*

Втім застосування еліптичної конструкції у другому сегменті призводить до аграматичності висловлення:

* *Ce livre est **peu** intéressant, celui-ci **non plus**.*

* ***Peu** me prennent au sérieux, ma mère **non plus**.*

* *La publicité laisse peu de place à l'improvisation, et le service marketing **non plus**.*

* *Nous avons rarement l'occasion de parler vraiment, eux **non plus**.*

Пояснюється це тим, що усі наведені висловлювання містять у своєму складі не лише заперечення попереднього речення, принаймні семантичне, а й предикатне заперечення другого сегмента. Еліпсис предиката і спричинена ним елімінація предикатного заперечення у другому сегменті стають на заваді вживанню *non plus*.

На противагу цьому, висловлення із сполукою КЗЗ + *non plus* є прийнятними:

*Personne ne me prend au sérieux, ma mère **non plus*** (Z'Graggen: 63).

*Personne n'en sait **rien** et mon âge **non plus*** (Gary: 157).

*Aucun véhicule ne dérange la marche, des piétons **non plus*** (Djian: 26).

З-поміж усіх КЗЗ лише *que* х чинить певні проблеми стосовно сполуки із *non plus*:

? *Anne n'a invité que Marie, et Paul **non plus**.*

б) із прислівником *pas même*.

КЗЗ поєднуються у другому сегменті із *pas même*:

*Jamais elle **ne** m'a donné son sourire, **pas même** dans les heureux moments* (Gary: 58).

*Personne **ne** comprend vos impressions, **pas même** vos meilleurs amis* (Sarraute: 21).

Сполука *que* X із *pas même* є неприйнятною:

* *Anne n'a téléphoné **qu'**à Paul, **pas même** à Marie.*

Семантично заперечні слова не здатні сполучуватися із *pas même*:

* *Anne a rarement fait du sport, pas même en été.*

* *Ce livre est peu intéressant, pas même quelques chapitres.*

Б. Здатність заперечних слів реалізувати негативну згоду за допомогою діалогічної частки *non* вважається ще одним чинником ідентифікації КЗЗ з-поміж інших заперечних засобів. Наявність у реченні предикатного заперечення уможливорює вживання частки *non*, маркера негативної згоди:

- *Anne n'a pas téléphoné souvent.*

- *Non, Anne n'a pas téléphoné souvent.*

Імплицитно заперечні слова легко поєднуються у реченні із стверджувальною часткою *oui*, але блокують сполучення із *non* у згаданій контекстній ситуації. Пор.:

Anne a rarement téléphoné.

- *Oui, elle a rarement téléphoné.*

- **Non, Anne a rarement téléphoné.*

КЗЗ, за винятком *que X*, не демонструють вибіркості у репрезентації негативної згоди за допомогою частки *non*:

Personne n'a téléphoné.

- *Non, personne n'a téléphoné.*

Elle n'est jamais inquiète.

- *Non, elle n'est jamais inquiète.*

В. Огляд семантичних властивостей класу заперечних засобів дозволяє спостерігати за проявом здатності зберігати заперечний зміст при автономному вживанні на поверхневому рівні. Контекстуально обумовленим засобам заперечення, так само як і семантично заперечним словам, властива чинна ознака. Вони самотійно виконують функцію заперечення у бездієслівних контекстах за відсутністю частки *ne*:

- *Tu n'te foutes toujours pas ? - Toujours personne* (Chiendent: 62).

- *Est-ce que Anne téléphone rarement ? – Rarement.*

- *Quand arriveront-ils ? – Que demain* (LPR: 2059)

= *Ils n'arriveront que demain.*

Здатність зберігати заперечну семантику при автономному вживанні є тією властивістю, яка чинить розбіжність між КЗЗ та негативними полярними елементами (НПЕ). Останні потребують формальної присутності заперечної морфеми, щоб бути прийнятними та інтерпретованими як заперечні. Пор:

- *Qu'est-ce que tu as dit ? - Rien.*

- *Qu'est-ce que tu as dit ? - *Quoi que soit.*

Неозначений займенник *quoi que ce soit* є близьким за семантичним значенням до займенника *rien*, але він кваліфікується як негативний полярний елемент. Для виконання функції заперечення він потребує додаткових заперечних засобів:

Il n'avait même pas pensé à vérifier quoi que ce soit (Sagan: 134).

Аналогічна поведінка деяких сталих висловів, які також належать до класу негативних полярних елементів, а не КЗЗ:

On n'apercevait (pas) âme qui vive (LPR: 77).

Без заперечення висловлення буде аграматичним:

* *On apercevait âme qui vive.*

КЗЗ ж у еліптичних конструкціях самотійно реалізує заперечний зміст:

- *Anne est plus riche que qui ?*

- *Que personne.*

= *Il n'y a personne tel que Anne soit plus riche que lui.*

Зміст останньої репліки є заперечним, позитивне прочитання *personne* як *quiconque* - є неприйнятним.

Г. Принциповою відмінністю імпліцитно заперечних слів та негативних полярних елементів є їх кореляція із предикатним запереченням. Семантично заперечні слова уможливають предикатне заперечення *ne pas* у висловленні, попри те, що взаємодія двох заперечень у висловленні (заперечення заперечення) нейтралізує загальний заперечний зміст висловлення:

*Il ne **manque** pas de gens... = Il y a des gens...* (LPR: 1512).

Як вже згадувалося, негативні полярні елементи обов'язково супроводжуються заперечними прислівниками *ne (pas)*. На противагу цьому, комплексні засоби заперечення, займаючи середину умовної шкали ознак заперечних засобів, зазвичай вживаються із оператором *ne*, тоді як елемент *pas* зазнає елімінації.

Втім, подекуди *pas* вживається, зокрема, при подвійній негачії (явище заперечення заперечення). За цих умов сфери дії предикатного заперечення та оперативної ділянки КЗЗ перетинаються, подвійна негачія нейтралізує заперечний зміст висловлення. Так, *rien* набирає значення *important: quelque chose d'important:*

*Mille francs d'augmentation, ce **n'est pas rien*** (LPR: 2226)

= c'est quelque chose ! = ce n'est pas négligeable !

Подвійна негачія у висловленні із елементом *que X* призводить до утворення опозиційної пари: *ne ... que X / ne ... pas que X*. Пор.:

*Marc **n'est** qu'un homme politique* – Марк – лише політичний діяч.

*Marc **n'est pas** qu'un homme politique* – Марк – **не** лише політичний діяч.

Аналіз матеріалу дозволяє віднайти контекстні ситуації, у яких заперечний експонент *pas* сполучується із КЗЗ, але заперечний зміст речення зберігається. У чинних контекстах операційною ділянкою елемента *pas* виступають:

- окремі лексичні одиниці *un, même, plus* тощо.

За цих умов *pas* займає препозицію до предиката. Сполука *pas* із елементом *un, même, plus* набуває статусу комплексного заперечення *pas (X)*:

***Pas un** de nous n'oubliera **jamais** la photo montrant la statue de Balzac par Rodin* (Monde).

- прийменникові групи, входячи до складу яких, КЗЗ не потрапляють у сферу дії предикатного заперечення:

*On **n'a pas** confiance **en personne*** (Cayrol: 63).

*L'endroit **ne s'appelle pas pour rien** Big Hump* (Bazin:179).

Б.Кальбо називає елементи *jamais, rien, personne* "проникними" (*perméables*) через їх здатність комбінуватися із *ne pas* та між собою [9 : 61].

Д. Вирішального значення набуває здатність заперечного слова *X* набувати позитивного значення *Y*.

Зміст семантично заперечних елементів *X* може бути наданим у вигляді парафраза: *X = (ne) pas Y*. Зрозуміло, що *X* не може вважатися еквівалентом *Y*, адже останній має позитивний зміст. Для реалізації такої заміни необхідно, щоб на слово *Y* поширювалася дія предикатного заперечення:

C'est peu intéressant # C'est beaucoup intéressant.

C'est peu intéressant = Ce n'est pas beaucoup intéressant.

Натомість контекстуально обумовлений заперечний засіб *X* може набувати позитивного значення *Y*. Позитивне значення заперечних засобів пояснюється історичним розвитком [11: 375; 10: 193]. Для задовільнення потреби специфікації різних відтінків привативності, відсутності частка *ne* поєднувалася із словами

відповідного змісту [12: 253]. Усі вони (за винятком *nul*) етимологічно та структурно не були пов'язані з запереченням. Прислівник *guère*, запозичений із германських мов, позначав "*beaucoup*", *jamais* функціонував як "*un jour, en un temps quelconque*":

Ils désespéraient d'en sortir jamais (LPR: 1367).

Він і дотепер зберігає своє значення у вислові *à jamais*.

Заперечний займенник *aucun* походить від сполучення латинських елементів *aliqu(em)* та *unum*, які мали тільки позитивний зміст. У старофранцузькій мові детермінант означав *quelque* або *quelqu'un*. Це значення, ще доволі поширене у XVI-XVII ст., у сучасній мові зберігається лише у архаїчних висловах: *aucuns pensent, d'aucuns disent. Personne (persona)* – "*masque de comédien*", згодом набув значення "*personnage*" [13:267-268] і почав функціонувати на позначення *quelqu'un* :

Vous le savez mieux que personne (LPR:1846).

Іменник *rien* ще у XVI ст. не втратив позитивного значення "*chose*", але тривале вживання у типових заперечних контекстах закріпило за ним, як і за усіма згаданими вище мовними одиницями, негативне значення:

A chaque instant, à propos de tout et de rien, je pense à elle (Djian: 21).

Але навіть у сучасній мові активно функціонують лексеми *un rien, une personne* із позитивним значенням.

Аналіз текстових фрагментів дозволяє визначити умови, за яких КЗЗ зберігають своє позитивне значення. Вирішальну роль відіграють наближені до заперечного контексти. З-поміж 1000 висловлень, до складу яких входять КЗЗ *aucun, jamais, personne, rien, nul, pas un, nulle part* тощо, 27% речень містять показники таких контекстів. Під їхнім впливом неозначені займенники та прислівники втрачають своє заперечне значення і виступають як особливий тип негативних полярних елементів. У 70-80% висловлень взаємодія із оператором *ne* надає цим засобам заперечного змісту.

Нами визначено найпоширеніші НЗК, здатні нейтралізувати заперечний зміст форм складного заперечення. Це, насамперед:

- речення, що містять семантично негативні слова, слова із інгерентною семою заперечення:

Maria s'était gardé de lui en rien dire (Aymé: 363).

La présence de Maria Gaigneux l'empêche de faire aucune question (Aymé: 261).

- прямі та непрямі питальні речення:

Avez-vous jamais rencontré personne de ce genre ? (Milner: 81).

Je me demande à qui vous vous êtes jamais intéressé ? (там само)

- складнопідрядні речення із декларативним предикатом у заперечній або питальній формі у головному реченні:

Je ne pense pas que personne puisse jamais vous comprendre (Milner: 81).

Pensez-vous que personne ait rien fait pour m'aider ?

- речення, що містять прийменник *sans* та підрядні, що вводяться сполучниками *sans que, avant que*:

La jeune fille s'exprimait sans aucune tendresse (Pennac Fée carabine: 305).

... l'âge d'or est sans fondement aucun (Tauzer-Sabatelli: 101).

Anne parle sans que nul puisse l'arrêter (Milner: 81).

- підрядні компаративні:

Le vieux Stojilkovicz savait prévenir le moindre de leur désir comme aucun mari au monde (Pennac Fée carabine: 198).

В цих реченнях кожний КЗЗ може бути заміненим без будь-якої модифікації змісту на відповідний семантичний еквівалент (*quoi que ce soit, quelque ce soit, à quelque moment que ce soit*).

Отже, у цьому сенсі ці лексеми є специфічним різновидом НПЕ: вони є носіями позитивного значення у наближених до заперечного контекстах, а за наявності оператора *ne* набувають заперечного змісту.

Втім, аналіз текстового матеріалу свідчить про те, що сучасна французька мова розвивається у напрямку поступового усунення КЗЗ із позитивним значенням, за винятком контекстів із *sans*. На нашу думку, цей феномен може пояснюватися економією мовних зусиль. До того ж, реалізація та функціонування заперечення у висловленні прагнуть бути логічними: кумуляція заперечних засобів чинить певні труднощі при ідентифікації фокуса заперечення, при визначенні сфери його дії, спричиняє двозначність його прочитання. О.Єсперсен зазначав, що мовець витрачає більше енергії на розпізнавання центрального заперечення та збереження цього здобутку у пам'яті протягом усього висловлювання [14:386]. Відтак, тенденція елімінації КЗЗ із позитивним значенням перетинається із намаганням вивести із висловлення зайві слова, які можуть ідентифікуватися як заперечні. В першу чергу усунення зазнають найвіддаленіші від предикатного або іншого заперечення мовні одиниці.

Е. Здатність кумулювати інші заперечні слова у висловленні трактується як ще одна важлива ознака, притаманна класу заперечних слів.

На відміну від морфологічних та семантичних заперечних слів, які елімінують будь-яку іншу заперечну лексему із висловлення, за винятком додаткової негатиї, контекстуально обумовленим заперечним засобом властивий комбінаторний характер. О.Єсперсен дав цьому феномену назву кумуляції (*simul*) заперечення [14:383]. Природно, що у рамках однієї моделі її компоненти перебувають у взаємодії. Власне, у висловленні міститься лише одне семантичне заперечення, оскільки кожний КЗЗ зберігає відносну незалежність. Зміст речення:

Personne n'a jamais pu mieux faire

еквівалентний:

Personne n' a (encore + jusqu'ici + à quelque moment que ce soit) pu mieux faire

або:

Jamais quelqu'un n'a pu mieux faire.

Кількість КЗЗ не має ніякого значення для інтерпретації висловлення:

Personne n'a jamais rien pu y faire.

Проте двозначність інтерпретації подекуди має місце. Так,

Personne n'a aucune faute à se reprocher

може означати або: *personne n'a de faute à se reprocher*, або ж: *il n'y a personne qui n'ait aucune faute à se reprocher*.

Підсумки зіставлення ознак семантично заперечних слів, НПЕ та КЗЗ можуть бути шкаловані і відповідно представлені у поданій нижче таблиці 1.

Таблиця 1

Підсумки зіставлення ознак різних типів заперечних засобів

<i>Типи заперечних засобів</i>	<i>імпліцитно заперечні слова</i>	<i>морфологічно заперечні слова</i>	<i>негативні полярні елементи</i>	<i>контекстуально обумовлені заперечні засоби</i>
Властивості				
1. Дистрибуція:				
-поєднання із <i>non plus</i> ;	-	-	-	+
-поєднання із <i>pas même</i> ;	-	-	-	+
-реалізація негативної	-	-	-	+

згоди				
2. Збереження заперечного змісту у автономному вживанні	+	+	-	+
3. Кореляція із предикатним запереченням	+	+	+	?+ (елімінація <i>pas</i>)
4. Здатність X набувати позитивного значення Y	-	-	-	+
5. Здатність кумулювати інші заперечні слова у висловленні	-	-	-	+

Отже, зіставний аналіз контекстуально обумовлених заперечних засобів із семантично заперечними словами та негативними полярними елементами дозволив уточнити їхнє місце серед інших заперечних експонентів. Щоб вирізнити КЗЗ, достатньо перевірити, чи здатний цей заперечний засіб:

- а) набувати позитивного значення;
- б) комбінуватися із іншими заперечними словами у реченні.

Позитивне значення комплексних заперечних засобів є відбиттям історичного розвитку цих одиниць, які (за винятком *nul*) етимологічно та структурно не були пов'язані з запереченням. У сучасній мові неозначені займенники та прислівники втрачають своє заперечне значення у наближених до заперечних контекстах і трактуються як особливий різновид негативних полярних елементів.

ЛІТЕРАТУРА

1.Martin R. Le mot *rien* et ses concurrents en français. – P.: Klincksieck, 1966. 2.Moignet G. Le signes de l'exception dans l'histoire du français. – Genève, Droz. – 1959. 3.Barbaud Ph. L'opérateur de restriction ne ... que et l'argumentation // Revue Québécoise de Linguistique . – 1985. - № 15-1. – P.153-171. 4.Gaetone D. Etude descriptive du système de la négation en français contemporain. – Genève: Droz, 1971. 5.Vikner C. Les auxiliaries négatifs: fonction et position // Revue romane. – 1978. - № 13. – P.88-109. 6.Muller C. La négation en français. Genève, Droz. – 1991. 7.Минкин Л.М. Категория отрицания в современном французском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол.наук: 10.664 / Ленингр. гос. ун-т им. А.А.Жданова. – Л., 1963. 8.Паславська А.Й. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 9.Callebaut B. La négation en français contemporain (une analyse pragmatique et discursive). – Brussel: Palais des Académien, 1991. 10.Помірко Р.С., Паславська А.Й. Типологія та циклічний розвиток категорії заперечення в європейських мовах // проблеми семантики слова, речення та тексту. – К: КНЛУ, 2001. – С.191-197. 11.Mauger G. Grammaire pratique du français d'aujourd'hui. – P.: Hachette, 1980. – P.161-162; 373-378. 12.Cohen M. Encore des regards sur la langue française. – P.: Editions. sociales, 1966. – P.252-257. 13.Chevalier J.-Cl., Blanche-Benveniste C. Grammaire Larousse du français contemporain. – P.: Larousse, 1988. – P.430-431. 14.Есперсен О. Философия грамматики. М.: Изд-во иностр.лит., 1958.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Z'Graggen Y. Les années silencieuses. – Vevey: L'aire bleue, 1998.
Gary R. (Ajar E.) La vie devant soi. – P.: Mercure de France, 1997.
Djian Ph. 37°2 le matin. – P.: J'ai lu, 1987.
Sarraute N. Les fruits d'or. – P.: Gallimard, 1979.
Queneau R. Le Chiendent. – P.: Gallimard, 1995.
Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P.: Robert, 2000.
Sagan F. Le garde du cœur. – P.: Julliard, 1968.
Le Monde 16.02.04
Cayrol J. Kakemono Hôtel. – P.: Editions du Seuil, 1974.
Bazin H. Les bienheureux de la Désolation. – P.: Editions du Seuil, 1970.

МЕТАФОРИЧНІ ОБРАЗИ ВІЙНИ ЯК ГЕНДЕРНА ОЗНАКА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ АНГЛІЙЦІВ

(на матеріалі романів Дж.Голсуорсі форсайтівського циклу)

Загальна антропоцентрична спрямованість сучасної лінгвістичної парадигми, яка характеризується інтеграцією когнітивного й комунікативного підходів до аналізу мовних даних, зумовлює особливий інтерес дослідників до вивчення картини світу людини, що відображається у її мовленнєвій діяльності. Виконаний у цьому руслі аналіз романів форсайтівського циклу Дж.Голсуорсі виявив низку характерних особливостей світогляду й мовленнєвої поведінки колективної мовної особистості англійців, зображеної у названих романах [1].

Під мовною картиною світу (МКС) зазначеної мовної особистості ми розуміємо сукупну колективну МКС автора-оповідача та персонажів досліджуваних романів. Зміст та структура цієї картини світу встановлюються методом концептуального аналізу [2:5], який полягає у виявленні й узагальненні значення різнорівневих одиниць мови, та методом концептуального моделювання, сутністю якого є пошук концептуальної моделі фрагмента інформації, ментальної структури, що не представлена у поверхневих формах мови. У такому розумінні концептуальний аналіз та концептуальне моделювання дозволяють експлікувати ключові культурні цінності й наріжні камені світосприйняття як нації в цілому, так і окремих субкультурних угруповань та індивідуальних представників обраної лінгвокультурної спільноти [3: 39].

Виходячи зі сказаного, завдання даної статті вбачаються у дослідженні мовних засобів втілення концепту “ВІЙНА” в текстах романів форсайтівського циклу; в аналізі вживання автором та персонажами цих творів метафоричних образів (МО), побудованих на асоціаціях із війною та військом; і, накінець, у відтворенні структури знань і уявлень англійців, зображених Дж.Голсуорсі, про війну та визначенні місця цих знань у їхньому світогляді.

Теоретичним підґрунтям розгляду словесних, зокрема метафоричних художніх образів як джерел інформації про когнітивні риси мовця слугують погляди В.В.Виноградова, який говорив про необхідність вивчати не лише словесну оболонку художнього образу, але і його понятійну сторону, вважаючи, що художній образ відображає структуру свідомості [4:102]. У межах когнітивного підходу ми будемо розуміти МО слідом за Дж.Лакоффом як єдність концептуального та мовного втілення текстового конструкту [5:246], у складі якого розрізняємо концептуальну метафору (ментальний простір, структурований концептами й концептуальними схемами) та метафоричний мовний вираз. Серед метафоричних концептуальних схем ми виділяємо універсальні, національно-культурні та соціокультурні мисленнєві стереотипи, в яких відбиваються загальнолюдські, культурно обумовлені уявлення про реальність, а також індивідуальні концептуальні утворення, які відображають унікальний особистісний життєвий досвід і світосприйняття мовця.

Результати аналізу авторських та персонажних метафоричних висловлень, в основу яких покладена концептуальна схема ЖИТТЯ – ЦЕ БОРОТЬБА, ВІЙНА, свідчать, що концептуальні сутності, які відносяться до концептуальної царини “ВІЙНА”, в тексті представлені відповідним полем номінативних одиниць, переважно лексичного рівня. Ці лексеми означають:

1) загальні уявлення про війну та військо: військовий (*military*), військо (*army*), плечем до плеча (*shoulder to shoulder*), командир (*leader*);

2) бойові дії: бунт або повстання (*revolt, rebel, tumult*), завойовувати, підкоряти (*conquer*), захоплювати (*capture*), боротися (*struggle*), здаватися або поступатися (*surrender*), завдавати або зазнавати удару (*give/receive a blow*), відступати (*retreat*), постріл (*shot*), авіанальоти (*air-raids*);

3) дії та обов'язки військовослужбовців: конспірація (*conspiracy*), камуфляж (*camouflage*), стояти на варті (*to be on one's guard*).

4) назви військових споруд: фортеця (*fortress*), бастіони, укріплення (*bastions*), казарми (*barracks*);

5) зброю, воєнні знаряддя та прилади: вибухівка (*explosive*), бомба (*bomb*);

6) наслідки військових дій: крах (*crash*), руїни (*ruin*), поранення (*wound*), шрам (*scar*), тортури (*tortures*), полон, ув'язнення (*imprisonment*).

Названі семантичні групи мовних маркерів досліджуваних МО служать підставою для реконструкції ключових вузлів фрейму знань мовної особистості про концепт ВІЙНА (рис.1).

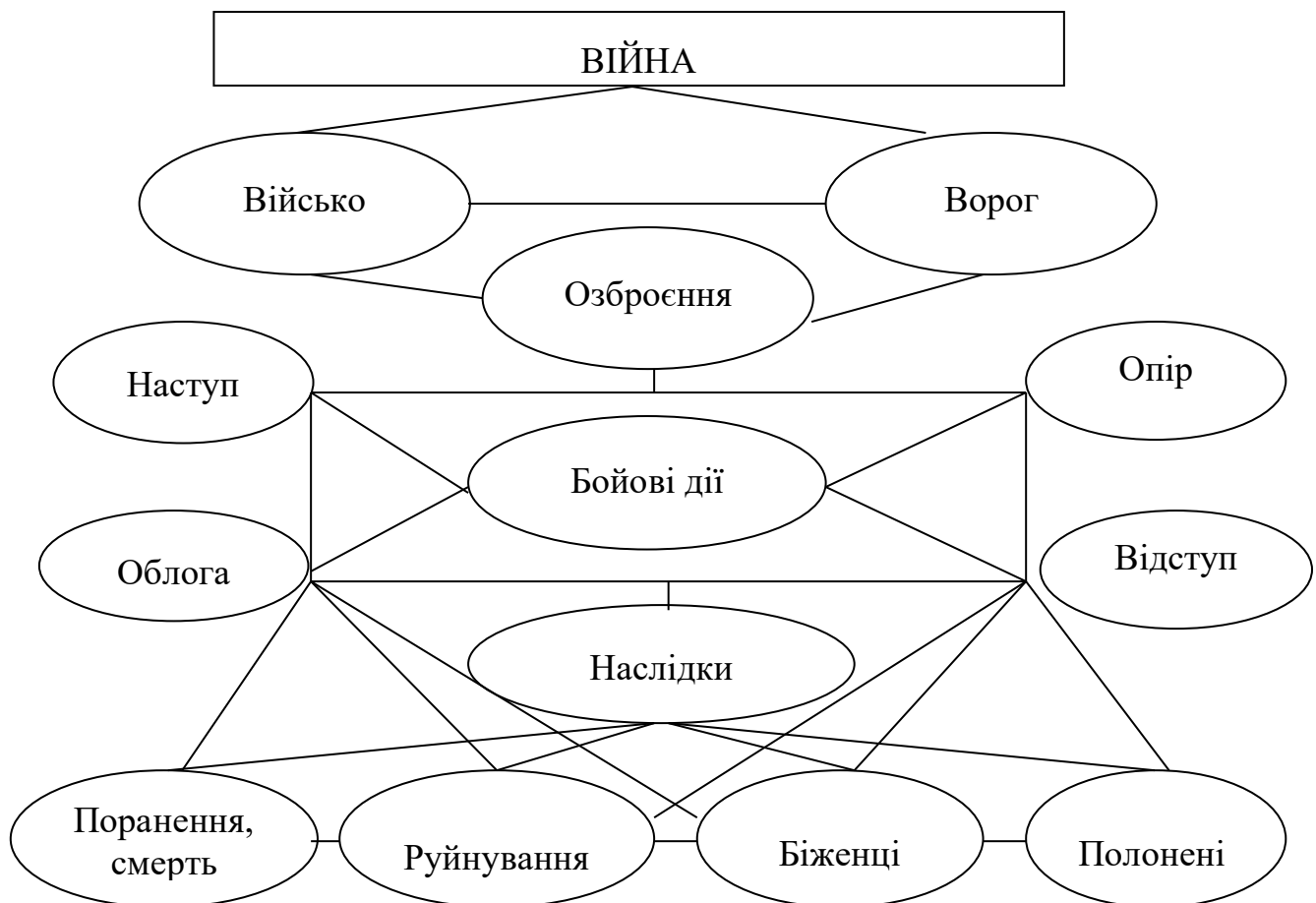

Рис. 1. Фрейм знань мовної особистості англійців про концепт ВІЙНА

Вивчення особливостей вживання МО війни показало, що уявлення про армію та армійські підрозділи найчастіше залучаються автором, щоб звернути увагу на єдність родини Форсайтів, підкреслити чисельність її членів, згуртованість цих людей при виконанні спільних завдань, наявність у них спільних цінностей як матеріальних, так і духовних. Індивідуальна авторська метафора РОДИНА ФОРСАЙТІВ – ЦЕ АРМІЯ, в основі якої простежується універсальна концептуальна схема ЛЮДИНА – ЦЕ ВОЇН, має в романах про Форсайтів глобальний, наскрізний характер. Цей образ вживається від початку і до кінця форсайтівського циклу, як у первинному так і у деталізованому вигляді: ЧЛЕНИ РОДИНИ – ЦЕ СОЛДАТИ; ГОЛОВА РОДИНИ – ЦЕ КОМАНДИР; АКТИВНИЙ БОРЕЦЬ – ЦЕ АВАНГАРД; МУЖНЯ, ВІДВАЖНА ЛЮДИНА – ЦЕ БОЙОВИЙ КІНЬ; ГОРДО ЙТИ – ЦЕ КРОКУВАТИ МАРШЕМ; СМЕРТЬ – ЦЕ ВОРОГ; ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ – ЦЕ ЗБРОЯ.

Образ родини-армії зустрічається читачу вже при першому знайомстві з кланом Форсайтів. За допомогою цієї метафори автор підкреслює типову реакцію членів родини на небезпеку. Намагаючись захиститися, Форсайти діють як одне ціле. Їхня єдність передається деталлю “пліч-о-пліч” (*shoulder to shoulder*), стереотипною для опису лави солдат. Їхні дії, спрямовані на захист родинних інтересів, називаються зброєю (*arms*), а людина, яка становить загрозу для сім’ї, – загарбником (*invader*):

(1) [...] *mysteriously united in spite of all their differences, they had taken arms against a common peril. [...], they stood [...] shoulder to shoulder, prepared to run upon a trample the invader to death* (1: 33).

Така інтерпретація наведеного МО підтверджується фрагментом, у якому автор безпосередньо називає родину Форсайтів армією, а Сомса її :

(2) *Soames, the pioneer leader of the Forsyte army advancing to the civilization of this wilderness, felt his spirit daunted by the loneliness [...]* (1: 82).

Образ людини-воїна, бійця застосовується, як правило, в описах агресивної/субмісивної поведінки персонажів і позначається за допомогою лексики, що називає бойові дії. Ця семантична група воєнних метафор представлена найширше: ПРОТЕСТ, ОБУРЕННЯ – ЦЕ БУНТ, ПОВСТАННЯ, ПЕРЕВОРОТ; НАПОЛЕГЛИВІСТЬ – ЦЕ ОБЛОГА; НАНЕСЕННЯ ШКОДИ – ЦЕ ЗАВДАННЯ УДАРУ; ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ – ЦЕ ПІДКОРЕННЯ, ПЕРЕМОГА; ПОСТУПКА – ЦЕ ВІДСТУП, КАПІТУЛЯЦІЯ, ПОРАЗКА; ШВИДКА ДІЯ – ЦЕ ПОСТРІЛ. Розглянемо кілька прикладів вживання мовцем цієї групи образів.

Сомс Форсайт, згадуючи своє сватання до Айріні, осмислює свою наполегливість як облогу, що повинна була примусити наречену, яка чинила опір, наче фортеця, погодитись на шлюб, здатись. Спроби Сомса вигадати нові розваги для нареченої називаються розробкою схем, планів дії :

(3) *“He had forgotten his courtship; that year and a half when he had besieged and lain in wait for her, devising schemes for her entertainment, giving her gifts, proposing to her periodically, and keeping her other admirers away with his perpetual presence.”* (1:75).

В родині Форсайтів жінки не поступаються чоловікам своїми “бійцівськими” якостями. Налагодження стосунків із своїм нареченим Філіпом Босіні, онука старого Джоліона мислить як підкорення:

(4) *She parted from Bossiney at old Jolyon’s door without breaking down; the feeling that her lover must be conquered was strong enough to sustain her till his retiring footsteps brought home the true extent of her wretchedness* (1:135).

Даючи характеристику Уїніфред Дарті, сестри Сомса, автор зазначає, що до заміжжя вона була серед найбільш активних прибічників свободи жінок. Ініціативність Уїніфред, її рішучість концептуалізується за допомогою військового терміну “авангард”:

(5) *“Winifred, who in the late seventies, before her marriage had been in the vanguard of freedom, pleasure, and fashion, confessed her youth outclassed by the donzellas of the day.”* (4:52).

Остаточним ворогом форсайтівської армії є смерть. Так вважає Сомс, думаючи про своє розлучення, і те яке враження ця подія справить на батька. Для старого – це все одно, що потиснути руку самої смерті:

(6) *“[...] This was like lending a hand to Death, that final enemy of Forsytes.”* (2: 216).

Однак, Форсайти не звикли відступати навіть перед таким ворогом. Твердинею, “фортецею непереможного форсайтівського духу” змальовує автор найстаршу із сестер Форсайтів тітку Енн, яка навіть на смертному одрі не втратила рішучого вигляду. Для зображення знаменитої форсайтівської чіпкості залучається образ фортеці:

(7) *In its extraordinary peace the face was stronger than ever, nearly all bone now under the scarce-wrinkled parchment of skin – square jaw and chin, cheek-bones, forehead with hollow*

temples, chiseled nose – the fortress of an unconquerable spirit that had yeilled to death [...]” (1:116).

Агресивність/субмісивність дійових осіб також передається через уявлення мовця про різновиди зброї, військові знаряддя та пристрої, що несуть у собі головним чином образ небезпеки: НЕБЕЗПЕЧНА ПОВЕДІНКА – ЦЕ БОМБА; НЕСТРИМАНІСТЬ – ЦЕ ВИБУХОВІСТЬ; БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ, РОЗГУБЛЕНІСТЬ – ЦЕ НЕОЗБРОЄНІСТЬ. Розповідаючи, наприклад, про рішучість, нестриманість свого батька, Майкл Монт говорить, що в юності той нагадував вибухову речовину, яка “зруйнувала” багато тогочасних звичаїв:

(8) *That boy was ‘some ‘explosive’; he must have smashed a lot of convention these days* (4:73).

Розгубленість Сомса, викликана відвертим визнанням Майкла своїх намірів одружитись з Флер, порівнюється із роззброєнням:

(9) *“The frankness of his interest almost disarmed Soames.”* (5:72).

Невід’ємними наслідками війни є руйнування матеріальних об’єктів, звичного способу життя людей, їх тілесні ушкодження та душевні страждання. Уявлення мовця про наслідки війни відображаються у наступних МО: НЕВДАЧА – ЦЕ КРАХ, РУЙНУВАННЯ; СТРАЖДАННЯ – ЦЕ ТОРТУРИ, ПОРАНЕННЯ, ШРАМИ; СТРИМАНІСТЬ – ЦЕ УВ’ЯЗНЕННЯ; БЕЗПЕЧНЕ МІСЦЕ – ПРИТУЛОК ДЛЯ БІЖЕНЦІВ. Вони посилюють експресивність опису емоційного стану героїв. Так, біль Сомса від розлучення з Айріні осмислюються як шрам (приклад 10), як рана, нанесена його гідності та самолюбству (приклад 11):

(10) *“But worry he did, walking toward Pall Mall. [...], middle-aged, scarred as it were by domestic tragedy, what have he to give her?”* (3: 226).

(11) *“ That old wound to his pride and self- esteem was not yet closed.”* (2:16).

Служба у війську як у воєнний, так і у мирний час передбачає певні обов’язки та способи поведінки людини. Деякі з них знайшли відображення у метафоричних схемах: ОБЕРЕЖНІСТЬ – ЦЕ ЧЕРГУВАННЯ НА ВАРТІ; ТАЄМНІСТЬ – ЦЕ КОНСПІРАЦІЯ; ПРИКРИТТЯ – ЦЕ КАМУФЛЯЖ. Їх уживання ілюструє мова Джеймса Форсайта. Бажаючи застерегти сина, попередити його про необхідність бути пильним щодо дружини, Джеймс радить Сомсу “бути на сторожі”:

(12) *He would have to speak to Soames – would have to put him on his guard; they could not go on like this [...]* (1:72).

У результаті проведеного дослідження метафоричних образів війни було виявлено, що ці метафори становлять 6,9% від загальної кількості МО, створених колективним мовцем. За кількістю і частотою вживання вони суттєво відрізняються лише від зоонімічних (21,4%) і релігійних (20,3%) МО та майже не поступаються літературно-мистецьким (8,1%) та науковим (7,6%) образам. Решта МО, виявлених у мовленні англійців, характеризується меншою, порівняно з МО війни, частотою вживання – рослинні МО (5,7%), побутові (4,2%), юридично-фінансові (3,7%) та інші (менше 2%). Виявлені кількісні показники свідчать, з одного боку, про важливе місце знань й уявлень про війну в мовній картині світу досліджуваного соціуму, а з іншого боку, про обмеженість їхнього застосування. Зокрема встановлено, що головним чином вживання воєнних метафор властиве мові автора та персонажів-чоловіків безвідносно до їхньої класової приналежності та віку. Застосування МО війни жіночими персонажами має оказіональні прояви, а характеристики жіночих персонажів, створені за допомогою цих образів відносяться до чоловічого дискурсу, здебільшого авторського. На підставі цього факту осмислення дійсності в образах війни та війська вважається гендерною, специфічно чоловічою когнітивною рисою англійців.

ЛІТЕРАТУРА

1.Морякіна І.А. Мовна особистість у художній прозі Дж. Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу). – Дис. ... канд. філол. Наук: 10.02.04. – К., 2005. 2.Жаботинская С.А.

Когнитивная лингвистика: ракурсы анализа языковой картины мира // Актуальні проблеми металінгвістики. – Київ-Черкаси: Брама, 1999. – С.3-8. 3.Резин И.Г. Возможности и пределы объяснения языковых фактов // Вопросы языкознания. – 1996. - №5. – С.39-50. 4. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Изд-во АН СССР 1963. 5.Lakoff J., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago University Press, 1985.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Galsworthy J. The Man of Property. – М.: Progress Publishers, 1974. – 385 p. 2.Galsworthy J. In Chancery. – М.: Progress Publishers, 1974. – 304 p. 3.Galsworthy J. Interlude. Awakening // In Chancery. – М.: Progress Publishers, 1974. – 304. 4.Galsworthy J. To Let. – М.: Progress Publishers, 1974. – 256 p. 5.Galsworthy J. The White Monkey. – М.: Progress Publishers, 1976. – 304 p.

НАЗАРЕВИЧ Г.Я.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

АНТРОПОМОРФНІ МЕТАФОРИЧНІ ТА МЕТОНІМІЧНІ ПЕРЕНЕСЕННЯ ЯК ЗАСОБИ ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОГО РЕЧЕННЯ

Постановка загальної проблеми. Сучасна синтаксична наука характеризується значним розширенням сфери своєї проблематики, яке відбулося внаслідок переорієнтації усієї лінгвістики на дослідження суб'єктів мовлення, з метою глибшого розуміння розумово-мовної діяльності самої людини і того світу, в якому вона проживає. Окрім висвітлення конструктивних особливостей речення, особлива увага приділяється аналізу його семантичної структури, яка співвідноситься з певним відрізком позамовної дійсності – комунікативною ситуацією. Дослідники синтаксичної семантики (В.Г.Гак, Н.Д.Арутюнова, В.В.Богданов, Т.Б.Алісова, Л.С.Бархударов, Г.А.Золотова, О.І.Москальська, М.Я.Плющ, В.В.Бабайцева та інші) вивчають речення, акцентуючи на поняттях семантико-синтаксичної структури, семантико-синтаксичних відношень, семантико-синтаксичної валентності, предикатних і непередикатних (аргументних, актантних) знаків, які є засобами репрезентації дійсності в мові.

Мета статті. Простежити за основними способами лексичного заміщення суб'єктної позиції у французькому реченні.

Прийнято вважати, що в об'єктивній реальності свідомість виділяє перш за все стійкі матеріальні об'єкти, які перебувають у певних відношеннях. Відповідно, дійсність чи ситуація, яка відображена в нашій свідомості, може бути представлена як взаємодія матеріальних об'єктів. Дослідники вважають також, що саме така специфіка відображення структури зовнішнього світу і пояснює наявність в мові імені та дієслова: ім'я називає субстанції (об'єкти), а дієслово – координатії [див. 1:77]. Незважаючи на те, що в об'єктивній дійсності категорія предмета є центральною, в семантичній структурі речення категорія предиката, яка передає властивості і відношення предмета несе більше функціональне навантаження. Досліджуючи речення з опорою на ситуацію, ряд лінгвістів закріплюють за предикатом центральне роль в семантичній структурі речення (див. Г.Г.Сильницький [2], Т.Б.Алісова [3], Н.С.Авілова [4] та інші). Так, У.Л.Чейф вважає: "Природа дієслова визначає, що собою буде представляти решта речення, зокрема, які іменники будуть супроводжувати дієслово, і як ці іменники будуть визначитись у семантичному відношенні (...) Те, що ми для зручності називаємо реченням, – вважає вчений, – є або одним дієсловом, яке супроводжується одним або більше іменниками, або конфігурацією, у якій добавляється одне або більше дієслів" [5:14-15]. Справді, своїм змістом дієслово-предикат безпосередньо бере участь у синтагматичній і смисловій організації висловлювання, зумовлює схему його синтаксичних і семантичних актантів. Здатність дієслова поєднувати навколо себе всі інші компоненти речення, тобто виступати як структурно-семантичний центр різних за класами речень пов'язують з поняттям валентності, яке Л.Теньєр тлумачить як здатність дієслова

керувати різною кількістю зв'язків. [див. 6:12; 7:4]. Саме валентність предиката дає змогу визначити кількість субстанційних синтаксем у реченні – суб'єктної, об'єктної, адресатної, інструментальної та локативної, вказує на їх семантичні функції, відношення між ними та відношення субстанційних синтаксем до відповідного класу предикатів.

З огляду на те, що семантичний тип суб'єкта визначається семантичним характером предиката, увага багатьох дослідників зосереджується нині на дослідженні лексичного наповнення предикатної позиції. Залежно від ступеня семантичного узагальнення, дослідники пропонують різні класифікації предикатів, проте майже всі вони сходяться на думці, що основа їх розподілу лежить у сфері аспектуальності, тобто протиставлення динаміки і статички. Суб'єкт при процесуальних, акціональних, акціонально-процесуальних дієсловах є активним виконавцем дії, а речення виступають як змінювані, динамічні, тоді як при статичних дієсловах, дія, виконувана суб'єктом, може бути названа дією тільки умовно, адже суб'єкт не є її виконавцем, а тільки перебуває у певному стані. Таким чином смисл предиката, відображає різноманітні семантичні функції суб'єкта, визначаючи його або активним виконавцем дії, або носієм абсолютної ознаки, або як предмет локалізації тощо.

Проте може, тлумачення предиката як абсолютного центру в структурі речення є дещо перебільшеним, тому що за своєю онтологічною природою дієслово означає не просто дію, а дію, орієнтовану на зв'язок із певним предметом (предметами), оскільки немає дії без діючої предметної субстанції [8:65]. Дієслово та іменник представлені в структурі мови як різні частини мови, а смислова структура дієслівного речення реалізується не одним дієсловом, а його відношенням до різних лексичних одиниць, перш за все до іменника. [8:64-70]. Р.Басова вважає, що смислову структуру речення можна представити як таку, що складається з відносно самостійних, хоча і взаємопов'язаних семантичних сфер: сфери значення дієслова і сфери семантичних іменних одиниць, які поєднуються з дієсловом [8:66]. Так само М.Д.Потапова стверджує, що дієслово організовує навколо себе всі семантичні і синтаксичні зв'язки, які взаємодіють у рамках загального значення речення і які прямо чи опосередковано до нього відносяться, але зазначає при цьому, що вибір дієслова в реченні не є вільним, бо “залежить від імен та їх денотатів, які з ними поєднуються, оскільки ім'я в реченні виступає замісником предмета” [9:44]. “І з логічної і з семантичної і з граматичної точок зору позиція дієслова є певним чином підпорядкованою узгоджуваною,” – вважає дослідниця [там само].

Отже, наявність дієслова-предиката передбачає існування суб'єкта, який імпліцитно чи експліцитно присутній у реченні. Обов'язкове співвідношення суб'єкта і предиката, тобто наявність двох елементів, пов'язаних предикативним зв'язком, є однією з ознак речення, які відрізняють його від слова і словосполучення [див. 3:9]. Щодо французького речення, то тут суб'єкт і предикат поєднані відношенням обов'язкової дистрибуції. У французькому реченні місце суб'єкта обов'язково повинно бути заповненим. Якщо немає потреби в заповненні відповідного місця семантично значущим елементом, якщо цей елемент уже виражений у контексті або зрозумілий із ситуації, то вживаються неавтономні займенники. Таким чином, дієслівне двоскладне речення вважають основним типом структури французького речення. У колективній монографії “Граматика і семантика романських мов” вказується на ще одну семантико-синтаксичну особливість організації романського речення при вираженні семантичного суб'єкта. Позначення особи часто займає позицію підмета, та загалом навіть для вираження безсуб'єктних процесів французька мова вдається до використання суб'єктно-предикативної структури [10:184].

Як уже зазначалось, у реченні французької мови суб'єкт переважно займає позицію підмета, проте залежно від того, які іменники – назви істот чи неістот – виступають у функції підмета, можна розділити іменники на дві групи: 1) номінативні одиниці з загальним значення “діяч”, під яким розуміємо: а) суб'єкт, який виконує дію; б) особа, стан якої описується; в) суб'єкт-адресат дії, так званий пасивний суб'єкт; 2) номінативні одиниці з

загальним значення “формальний діяч”, під яким розуміємо ті іменники, які функціонують у реченні у ролі підмета, але за своєю семантикою не можуть бути джерелом дії, тобто не можуть виконувати дію самостійно.

До першого типу номінативних одиниць відносимо в першу чергу власні та загальні назви. *Et Fabien pensait aux amités, aux filles tendres, à l'intimité des nappes blanches à tout ce qui lentements s'approvoise pour l'éternité* (Saint-Exupéry, 21). *Le vieil homme passe sa langue sur ses lèvres pour y prendre le goût du sel* (Claudel, 18). Так само до цього класу зараховуємо іменники, що позначають рід та вид діяльності, професію, національність тощо. *Le docteur se souvenait de la peste de Constantinople qui, selon Procope, avait fait dix mille victimes en un seul jour* (Camus, 42). *Le préfet était aimable, mais nerveux* (Camus, 50). *La jeune interprète regarde l'enfant? puis parle un long moment à la femme du quai* (Claudel, 17). Суб'єкт може позначати і співвідноситися із неозначеною кількістю осіб, які об'єднуються певним видом діяльності: “інспекція”, “колектив”, “уряд”, “дирекція”, “асоціація” тощо. *Une colonie d'asiatiques y avait ouvert des bars crasseux, de petits restaurants et même – paraît-il – plusieurs fumeries d'opium* (Modiano, 75). *La foule sur le trottoir a repris sa course frénétique* (Claudel, 61). *La famille est, généralement, un carcan qui pèse lourd, qui blesse les jeunes et les adultes* (Cardinal, 46). На периферії цього лексично-семантичного поля перебувають лексичні групи на позначення машин, механізмів тощо, які імпліцитно позначають суб'єкт, який за допомогою цих механізмів виконує дію. *Des camions venaient prendre livraison de caisses de poisson* (Bonte, 31). *Le bateau allait s'enfoncer dans la nuit profonde* (Bonte, 26).

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує другий клас іменних одиниць, тобто іменники назви неістот, предметів, абстрактні поняття, частин тіла, проявів людини, які використовуються у функції підмета при дієслові-присудку. Під час такого вживання порушується один із загальних семантичних законів побудови речення – семантичне узгодження, тобто наявність у компонентах синтагми спільних сем. Так, дієслово, яке позначає реальну дію чи стан істоти у прямому значенні повинно поєднуватися з підметом-істотою. Дискурсне зіткнення семи “істоти” та контрадикторної семи “неістоти” призводить до порушення семантичної узуальності та вживання слова у переносному значенні. Таке вживання надзвичайно властиве для французької мови, яка через бідність своєї морфології змушена шукати засоби мовної експресії у вживанні слів з переносним значенням на основі подібності та суміжності. Прирівнювання неістот до активного діяча – анімізм [11:101] проникає і в граматичну структуру французького речення, про що не раз зазначалось у працях порівняльного характеру [див. В.Г.Гак, А.Мальблан та інші].

Одним із найпоширеніших засобів переносного позначення суб'єкта є граматична метафора. Метафора використовується як граматичний засіб при побудові фрази. Лінгвістичні словники визначають метафору як “троп, який полягає у вживанні слів і виразів у переносному значенні на основі подібності, аналогії, тощо” [12:231]. Визначення дієслівної метафори потребує уточнення: так, С.А.Фрідріх вважає, що метафора є в першу чергу синтагматичним утворенням і що в плані змісту “метафора” – універсальний психологічний засіб об'єднання як мінімум двох логічно несумісних понять [13:28]. Синтагматичне зіткнення екстраполярих ознак істоти і неістоти призводить до створення ефекту персоніфікації, яка полягає у приписуванні іменникам назвам неістот таких якостей, істот як дар мовлення, здатність вступати у відношення, які властиві лише людині [див. 12:286; 14:207].

На рівні парадигматики у випадку персоніфікації семантична структура антропоніма накладається на семантичну структуру неантропоніма, який персоніфікується на основі спільної семи [15:48]. *La presse si bavarde dans l'affaire des rats, ne parlait plus de rien* (Camus, 39). На основі спільної семи “розповідати” семантична структура антропоніма “une personne” накладається на семантичну структуру назви неістоти “la presse”, яка персоніфікується. При

цьому їх семантичні структури збігаються у загальній семі “розповідати”, вираженої дієсловом “*parler*”.

У синтагматичному плані неантропонім прирівнюється до суб’єкта-антропоніма. *La lettre est allée me chercher à mon ancien domicile de Paris, elle porte le timbre du premier janvier* (Sartre, 92). Персоніфікований іменник “*lettre*” займає позицію антропоніма-суб’єкта (*une lettre est allée...*) і в семантичному і в синтагматичному плані прирівнюється до антропоніма. Це дискурсне зіткнення завжди виступає експліцитно у вигляді синтагматичного порушення узгодження поверхневої структури синтагми.

Проте потрібно зазначити, що у французькій мові існує ряд дієслів, які здатні поєднуватися у прямій номінації як з іменниками назвами істот, так і з назвами неістот, без створення метафоричного ефекту. Такі дієслова у мовознавчій літературі називають нейтральними дієсловами. Найчастіше нейтральними дієсловами є дієслова, що позначають мимовільну дію чи стан. Як вважає С.Д.Кацнельсон, предикати активного руху (ходити, бродити, повзати тощо) поєднуються тільки з істотами, а предикати мимовільного руху (тремтіти, хитатись, падати тощо) можуть поєднуватися і з назвами неживих предметів [16]. На думку Т.Ю.Єременко [1], багато французьких дієслів переходять до розряду нейтральних, бо словники перестають фіксувати їх переносне значення. Це пояснюється тим, що французька метафора стала досить вживаним і вагомим засобом. На це вказує також В.Г.Гак. Порівнявши прямі та переносні номінації у французькій і російській мовах, він доводить, що переноси на основі подібності (метафори) відіграють набагато більшу роль у французькій мові, ніж у російській [11:119].

Ще одним переносним засобом позначення підмета у французькому реченні є перенесення на основі суміжності, де так само проходить синтагматичне зіткнення семи істоти, яку містить дієслово та семи неістоти, яка вноситься підметом. Тут маємо справу з метонімічним характером підмета, який позначає частини тіла людини, чи вказує на певні прояви.

Виділення іменників, які позначають частини тіла людини в окрему групу, пов’язане зі специфікою функціонування цих слів. У реченнях, де передається характеристика людини, її розумові здібності, риси характеру, душевні якості тощо, іменники, назви частин тіла людини часто виступають у якості субститутів суб’єкта, і характеристика дії відбувається не через сам суб’єкт, а через називання певної частини тіла. Такі дієслова, як *regarder, saisir, toucher, tâter, macher, marcher, courir* та інші мають у своїх значеннях ядерні компоненти таких іменників-соматизмів як *tête, bouche, poitrine, main, oreille, visage, langue* та інші.

Розглядаючи дистрибуцію іменників-соматизмів, зауважимо, що вони здебільшого вживаються зі словами, що вказують на ціле, тобто людину, якій належить дана частина тіла. Співвіднесеність частини і цілого може виражатися іменником із прийменником, присвійним детермінативом і означеним артиклем, якщо вказівку на ціле міститься у реченні. *La main de l’opérateur hésitait encore et le crayon se balançait* (Saint-Exupéry, 87).

Поряд з конструкціями, де суб’єкт-ціле виражається експліцитно у структурі речення, у французькій мові широкого розповсюдження набули конструкції з соматизмами в абсолютному вживанні, тобто конструкції з повним усуненням слова, що позначає суб’єкт, як цілісну сутність, яка тільки асоціативно імплікується з наявним у реченні словом. Таке вилучення цілого (у нашому випадку слова, що позначає суб’єкт) пов’язують з явищем метонімії, а точніше синекдохи – позначення цілого через його частину. Істота може бути названа за частиною тіла, а людина, крім того, – за особливостями одягу, за інструментами, якими вона постійно користується і які розглядаються як її невід’ємна частина її буття [11:107]. На думку З.С.Соломенцевої, формальним показником метонімічного вживання таких іменників є відсутність при них слів, що співвідносять їх з цілим, тобто людиною, якій

належить певна частина тіла [17:87]. *Dans la nuit, je sens **une main** qui cherche la mienne* (Bonte, 110).

Отже, як бачимо, людина може бути позначена як цілісний суб'єкт, чи метонімічно – через називання її частини тіла. Але існує ще один спосіб позначення особи та її дії – через вказівку на прояв або на функціональну здатність певної частини тіла. Майже кожній частині тіла відповідає певна функціональна маніфестація: голова – розум; горло – голос, тон; нога – крок, біг; рука – удар, жест; око – погляд; вухо – слух. Ця своєрідна метонімія часто використовується у французькій мові для позначення неозначеного суб'єкта: *Dans la rue **des voix** parlent pour ne rien dire* (Bonte, 48). Той самий прийом використовується у французькій мові при відомому виконавцеві дії. ***La voix de Louis Armstrong** s'envola dans l'habitacle*. (Levy, 20).

Взагалі метонімія відіграє важливу роль в організації французького речення. Ю.С.Степанов пояснює цей факт морфологічною бідністю французької мови і відзначає метонімічність як одну з її основних типологічних рис. [див.18:335-336, 345]. Цей спосіб більше властивий для французької мови, ніж для інших мов, – вважають А.Соважо [19] і В.Г.Гак [20]. Передаючи жест, рух чи певні відчуття не як відповідний вияв цілісності суб'єкта, а лише як функцію певної частини тіла, французька мова конкретизує ситуацію і вказує, що ця частина тіла в даний момент є найбільш важливою. З.С.Соломенцева зазначає з цього приводу, що через антропоцентризм людських мов і літератури, французькі художні тексти рясніють реченнями цього семантичного типу, оскільки вони служать для кращого розкриття характерів персонажів, даючи детальний опис їх реакції на певні події і особливості їх поведінки в різних умовах [21:100]. Крім того, – зазначає дослідниця, – з огляду на вже зазначені антропоцентричні тенденції людського мислення і мови, назви частин тіла людини постійно наявні в пам'яті, у свідомості носія мови і готові „випливати” в потрібний момент в акті відбору лексичних засобів для мовних номінацій [21:101]. Французький мовознавець Е.Легран зазначає, що з точки зору стилістики доречніше вживати слова зі значенням частин тіла людини замість іменників, ***gens, hommes, personnes***, які він називає „дуже безбарвними і невизначеними” [22:5]. Метонімічність французької мови пов'язують із її суб'єктністю, яка полягає в тому, що будь-які характеристики повинні бути пов'язані безпосередньо з суб'єктом... [див. 23:153; 18:199-200, 340]. Навіть якісна характеристика дії у французькому реченні здійснюється через суб'єкт [24:108]. У конструкціях з метонімічним суб'єктом характеристика дії відбувається не через сам суб'єкт, а через називання певної частини тіла.

Висновок. Використання метафоричних та метонімічних переносів в організації французького речення, де неживим об'єктам, абстрактним поняттям, частинам людського тіла та її маніфестаціям надаються усі ознаки і властивості істоти, внаслідок поєднання з семою істоти, яку виражає дієслово, В.Г.Гак пояснює глибинним антропоморфізмом французької мови. Антропоморфізм як ономазіологічна універсалія в мовній площині пояснюється тим, що в центрі уваги людини знаходиться вона сама, і звідси її намагання описати навколишній світ за своїм образом і подобою [20:148]. Антропоморфні метафоричні та метонімічні переноси стали настільки звичним явищем у французькій мові, що вони втратили свою виразність і використовуються як засоби лексико-синтаксичної організації речення. У французькому реченні ми часто натрапляємо на дієслово, при якому спостерігаємо метафоричне прирівнювання предмета (неістоти) до діючого суб'єкта (анімізм). Метонімія лежить в основі цілого ряду конструкцій і дає французькій мові основний спосіб конкретизації засобів вираження.

Варто зазначити, що у своїй статті ми намагалися окреслити лише окремі аспекти специфіки вираження та функціонування суб'єкта. Окреслена проблема потребує свого

змістовного комплексного дослідження, яке б відображало характерні особливості функціонування суб'єкта в структурі французького речення.

ЛІТЕРАТУРА

1.Еременко Т.Ю. О роли семы «одушевленности» в образовании глагольных метафор // Вопросы грамматического строя языка: Сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М.Тореза. – М., 1976. – С.77-87. 2.Сильницкий Г.Г. Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов // Проблемы структурной лингвистики, 1972. – М., 1973. – С.373-391. 3.Алисова Т.Б. Очерки синтаксиса современного итальянского языка: Семантическая и грамматическая структура простого предложения. – М.: Изд-во МГУ, 1971. 4.Авилова Н.С. Вид глагола и семантика глагольного слова. – М., 1976. 5.Чейф Л.У. Значение и структура языка. – М., 1975. 6. Tesnière L. Eléments de syntaxe structurale. – P., 1953. 7.Tesnière L. Esquisse de syntaxe structurale. – P., 1953. 8.Басова Р. Актантные семы английского глагола и некоторые особенности их реализации в контексте // Грамматическое значение и контекст (на материале романо-германских языков): Межвуз. сб. науч. тр. – Иваново, 1980. – С.64-70. 9.Потанова М.Д. Логико-синтаксическая функция глагола в предложении (к проблеме членов предложения) // Проблемы синтаксиса простого предложения. – Л., 1980. – С.41-51. 10.Грамматика и семантика романских языков: (К проблеме универсалий) / Отв. ред. Г.В.Степанова. – М.: Наука, 1978. 11.Гак В.Г. Беседы о французском слове. – М.: «Международные отношения», 1969. 12.Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Издательство «Советская энциклопедия», 1969. 13.Фридрих С.А. О процедуре различения «языковой» и «речевой» метафоры при компонентном анализе. – Калинин, 1975. 14.Морен М.К., Тетеревникова Н.Н. Стилистика современного французского языка. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1960. 15.Шендельс Е.И. Грамматическая метафора // Филологические науки. – 1972. – № 3. – С.48-57. 16.Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972. 17.Соломенцева З.С. О метонимии и структурах с метонимическим субстратом в современном французском языке // Вопросы романо-германской филологии. – Рязань, 1973. С.82-105. 18.Степанов Ю.С. Французская стилистика. – М.: Высшая школа, 1965. 19.Sauvageot A. Les procédés expressifs du français contemporain. – P., 1957. 20.Гак В.Г. К проблеме общих семантических законов // Общее и романское языкознание. – М.: Издательство московского университета, 1972. – С.144-157. 21.Соломенцева З.С. Вариативность лексических средств выражения субъекта в условиях тесного семантического согласования // Вопросы романо-германской филологии. – Рязань, 1972. – С.99-105. 22.Legrand E. Stylistique française. Livre du maître. – P., 1957. 23.Гак В.Г., Ройзенблит Е.Б. Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков. – М., 1965. 24.Cressot M. Le style et ses techniques. – P., 1947.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Saint-Exupéry A. de. Vol de nuit. – P.: Gallimard, 1968. 2.Claudiel Ph. La petite fille de Monsieur Linh. – Paris : Stock, 2005. 3.Camus A. La peste. – P.: Gallimard, 1988. 4.Modiano P. Les boulevard de ceinture. – P.: Gallimard, 1972. 5.Cardinal M. La clef sur la porte. – P.: Grasset, 1979. 6.Bonte M. Les sables de la Loire. – Sarreguemines : Edition Pierron, 1991. 7.Sartre J-P. La nausée. – P.: Gallimard, 1999. 8.Levy M. La prochaine fois. – P.: Robert Laffont, 2004.

НАСТЕНКО С.В.

Київський національний лінгвістичний університет

МОРФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ТЕКСТОВИХ КОНЦЕПТІВ ІСПАНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ «ЗОЛОТОГО ВІКУ»

Грамматика – наука, що оперує лише формами, формою речення у сукупності їх матеріальних та психологічних властивостей і відношень. Отже, під граматичною зв'язністю мається на увазі повтор граматичних форм [1:37].

У процесі аналізу текстових концептів особливу роль відіграють дієслова, дієвий стан яких виступає рушійною силою у визначенні наративного рівня та відповідного оповідного типу поетичних текстів. На текстовому рівні динамічна природа дієслів маркує їх у когнітивному та комунікативному планах, що дозволяє розглядати їх у плані відображення шару людського досвіду та визначає їх якість входження у відповідну ситуацію [2:280], що зумовило **актуальність** даного дослідження. Проблематикою морфологічного аспекту художніх текстів займалися такі лінгвісти як Арнольд І.В., Брандес М.П., Винокур Г.О., Кагановська О.М., Лукін В.А. [5; 3; 4; 2; 1]. Стаття має за **мету** виявити найефективніші морфологічні категорії, що беруть участь у формуванні та реалізації текстових концептів в іспанській поезії “Золотого віку”. **Об'єктом** статті є текстові концепти ЖИТТЯ, ЛЮБОВ, БОГ, СМЕРТЬ, вербалізовані в іспанських поетичних текстах “Золотого віку”.

Стилистико-морфологічні прийоми можуть утворюватись шляхом порушення дистрибуції морфем у складі слова або морфологічної структури, але вони не настільки продуктивні і пов'язані безпосередньо з індивідуальним слововживанням [3:286].

Особливо широкими транспозиційними можливостями володіє дієслово, і перш за все, поєднання часових значень дієслівних форм в результаті зіткнення двох планів часу: один з яких виражається безпосередньо формою з її основним мовним значенням, а інший – ситуативним контекстом. Так, виражаючи концепти в іспанському поетичному тексті, форма *Presente de Indicativo*, використовується для позначення дії в минулому.

Присутність думок про смерть проявляється у виборі дієслів, так чи інакше пов'язаних із загибеллю та руйнуванням: *dañar, latir, errar, quebrar, envidiar, doler, pesar, morir, apagar*. Ці дієслова мають до того ж еквівалентність позицій – вони стоять на місці присудка у складнопідрядних реченнях.

Рід – найважливіша категорія, що визначає морфологічне відношення між різними класами іменників [4:351]. Різними стилістичними властивостями володіють граматичні категорії і форми іменника. Так, використання категорії роду у формі жіночого роду замість чоловічого, що є характерним для поетичного тексту, або деякі іменники мають форму жіночого і чоловічого роду залежно від стилістичного контексту: *el mar, la mar*:

*si los vientos braman
y la mar se enoja,
cuando el alba nace*

descansa las olas...

(F de Borja: 349)

Слід також звернутися до герундія, що представляє собою дієслівну форму, яка виражає собою дію, що з'являється в описових конструкціях з дієсловами руху, серед яких в іспанській мові найбільш вживаними є дієслова *ir, seguir*. Конструкції *ir, seguir+gerundio* не мають часових та семантичних обмежень в іспанських поетичних текстах досліджуваного періоду: *Veo que se va cayendo* (B.Alcazar:263), *Va refiriendo aquel que quiero* (S.J.de la Cruz: 273).

Але в свою чергу, деякі вживання дії герундія є типовими лише для поетичних текстів XVII століття і є стилістично маркованими:

– для вираження наказу:

*sueño cruel, no turbes más mi pecho,
mostrándome cortado el nudo estrecho*

(L. de Sota: 306)

– герундій, що містить в собі сильний вибух емоцій, тобто емоційне навантаження:

*mirando estoy los sepulcros,
cuyos mármoles enternos
están diciendo sin lengua
que no lo fueron sus dueños*

(L. de Vega: 319)

*y así, pasando los años
con su curso acelerado*

(J. Rufo: 297)

– герундій, що виступає у питальних реченнях:

*¿ por qué ha de permitir su providencia
que, arrastrando prisiones la inocencia,
suba la fraude a tribunal angusto?*

(B.I. de Argensola: 313)

Іспанський інфінітив, будучи однією з найуживаніших дієслівних форм іспанської мови, виражаючи поетичні концепти в іспанській поезії, має відтінок наказового способу, майбутнього часу, у більшості випадків вживається у заперечних та стверджувальних реченнях.

Отже, в іспанській поезії спостерігається тенденція до субстантивації, що дозволяє створювати неповторні образи, передавати думки та світ персонажів, саме іменник несе на собі стилістичне навантаження.

Субстантивований інфінітив виражає в іспанській поезії стилізуючу функцію, що заключає у собі емоційне навантаження, естетичну образність. Субстантивуючись, інфінітив ніби продовжує виражати дію з одного боку, а з іншого – у поєднанні з іменниками, має свої індивідуальні властивості і сприймається відокремлено від інших слів:

*A quel pensar que es amado
el amante y mentiroso
a quel mirarse de día
ella a él y él a ella
a quel pensar si me ha oído,
si me ha visto por ventura*
(J. de Timoneda: 350)

Також субстантивований інфінітив в іспанських поетичних концептах виражає метафоричне значення, що має велику експресивну силу:

*La vida es largo morir
y el morir, fin de la muerte:
procura morir de suerte
que comiences a vivir.*
(J. Rufo: 301)

*Si consiste en el vivir
mi triste y confusa suerte*
(L. de Vega: 288)

Субстантивація прислівників в іспанській поезії “Золотого віку” має емоційний ефект і пояснюється пошуком нових шляхів та форм експресивності:

*Iguala con la vida el pensamiento
y no le pasarás de hoy y mañana.
¿Qué más que el heno, a la mañana verde,
seco a la tarde? ¡Oh ciego desavío!*
(Anónimo: 324)

У поетичних текстах використовуються скорочені форми прикметників у препозиції до іменника, а також повні форми прикметників у постпозиції по відношенню до іменника: *El primer terceto, la gran cadena, el gran señor.*

Вживання прикметників пояснює той факт, що з їх допомогою автор виражає своє відношення до слова, надаючи йому відповідного відтінку, а в деяких випадках метафоричного значення.

Прикметник у поєднанні з дієсловом виражає функцію подвійного модифікатора, що визначає водночас дію та персону, що її виконує:

*Fabio, las esperanzas cortesanias
priciones son do el ambicioso muere*
(Anónimo: 322)
*O tantos que nacen sabios
es porque lo dicen ellos*
(L. de Vega: 306)

Іспанська поезія “Золотого віку”, створюючи поетичні образи, тяжіє до використання іменників, що дозволяє більш чітко створювати текстові концепти, надаючи їм стилістично-забарвленого навантаження у процесі створення образів, передачі думок та оточення:

*A las aves ligeras,
leones, ciervos, gamos saltadores,
montes, balles, riberas,
aguas, aires, ardores
y miedos de las noches veladores*

(S. G. de la Cruz: 276)

Займенники, функціонуючи в системі інших займенників та в системі імен, втягують в свою сферу не лише займенники інших розрядів, але й власні імена широкого значення, що складають польову структуру [5:99].

Для більш лаконічного висловлення автори використовують скорочені формули займенників та прислівників, наприклад:

*Vos, que hacéis repetir siglo pasado
vos disteis libertad con las valonas
y, pues vos enmendastes las cortezas
mejores sean por vos los que eran buenos*
(F de Quevedo: 342)

*¿Qué es nuestra vida más que breve día
do apenas sale el sol cuando se pierde
en las tinieblas de la noche fría?*
(Anónimo: 324)

Вказівні займенники (*este, ese, aquel, aquí, allí*) здійснюють просторово-зображальну функцію та функцію внутрішнього жесту, тому що має відношення до абстрактних сутностей. Вказівні займенники мають на увазі злиття ліричного суб'єкта та адресата і їх роль полягає у створенні атмосфери таємності та недосказаності, а також займенники використовуються замість прямих дескрипцій, що викликає відчуття незакінченості та амбівалентності. Вони використовуються у випадку, коли має місце визначена референція до об'єкту і референціальна інтерпретація не потребує спеціальної дешифровки історико-літературних та біографічних відомостей [6:129].

В текстових концептах іспанських поетичних текстів в словах, що їх позначають, можна виділити ряд суфіксів: *-eza, -ojo, -astro*, які на ряду з предметно-логічним значенням мають й емоційне значення: *vagueza, despojo, poetaastro*.

У складі іспанської мови поетичних текстів є також слова, котрі взагалі не мають предметно-логічного значення, а несуть в собі лише емоційне значення. Ці слова виділяються в окрему групу слів, яку ми називаємо вигуками. Дійсно, такі вигуки, як: *oh, ay, pues, tal, que* фактично не мають предметно-логічного значення, а являються тими словами, які виражають поняття про почуття. Вираження почуттів за допомогою мови є опосередкованим вираженням почуттів, через відповідні поняття про ці почуття: ЛЮБОВ, ЩАСТЯ.

Отже, емоційні вигуки передають індивідуальний настрій або відчуття, стають словами лише тоді, коли вони втрачають індивідуальне значення.

В одному випадку використання вигуків може виражати відтінок задоволення, а в іншому випадку *індиферентності, роздратування та насмішку*:

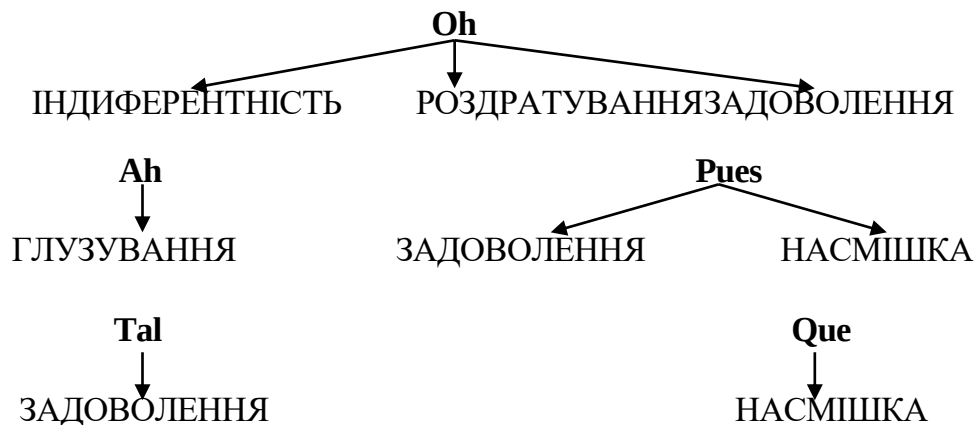
¡Oh siglo ciervo de servil paciencia!
(B.L. de Angensola: 282)

*¡Ay! que imaginar que puede amarse
a dar mayor venganza por vengarse*
(Lope de Vega: 290)

*¡Oh engaño de los hombres!, vida breve;
loca ambición al aire vago asida*
(Lope de Vega: 296)

*¡Oh, cuán bien canta su vida,
cuán bien llora su esperanza!*
(L. de Góngora: 330)
Tal, Claudia bella, del capaz tirano
(L. de Góngora: 352)
¡Qué mudos pasos traes, oh muerte fría!
¡Pues con callado pie todo igualas!
(F. de Quevedo: 378)
*Pues, aunque armó de espinas sus colores,
Defendido vivió mas no segura*
(P. Calderón: 408)

Але в той же час вигуки, використані в поданих прикладах, супроводжуються пояснювальними словами, що розкривають їхнє емоційне значення.

Більшість слів в зв'язку з особливими умовами вживання набувають у контексті такі значення, які не входять у їхню смислову структуру. Такі значення мають перехідний характер, що можливий лише в умовах даного контексту – це і є контекстне значення. Контекстне предметно-логічне значення є більш рухомим, що коливається у своєму змісті категорій. Контекстне значення з'являється та реалізується в даному контексті, але завдяки невизначеному предметно-логічному значенню слова можуть набувати відповідної структури, емоційного значення.

Отже, морфологічні категорії беруть участь у формуванні та реалізації текстових концептів в іспанській поезії та сприяють відтворенню стилістичних ресурсів у творчості іспанських поетів “Золотого віку”.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку може бути дослідження текстових концептів на фонічному, лексичному та синтаксичному рівнях з метою реалізації та відображення специфічного світобачення поетів “Золотого віку”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лукин В.А. Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа. – М.: Из-во «Ось – 89», 1999. 2. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини XX ст.): Дис... д-ра філол. наук: 10.02.05. / КНЛУ. – Київ, 2003. 3. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1990. 4. Винокур Г.О. О языке художественной литературы: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1991. 5. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сборник статей. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1999. 6. Шмелев А.Д. Референциальные значения в поэтическом тексте. // Поэтика и стилистика 1988-1990. / Отв. ред. В.П. Григорьев. – М.: Наука. – 1991. – С.124-134.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Poesía de la edad de oro, I. Renacimiento.* – Madrid: Editorial Castalia, S. A., 1991. 2. *Poesía de la edad de oro, II. Barroco.* – Madrid: Editorial Castalia, S. A., 2003.

ЗАСОБИ РИТМІЗАЦІЇ ПРОЗИ У Ю. АНДРУХОВИЧА ТА СПОСОБИ ЇХНЬОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ НА РІЗНОСТРУКТУРНІ МОВИ (на матеріалі романів “РЕКРЕАЦІЇ” ТА “ПЕРВЕРЗІЯ”)

Ритм є організуючим компонентом і важливим виражальним засобом будь-якого художнього твору. В поезії він більш відчутний, у прозі – зазвичай менш, однак у епічному творі, так само як і в ліричному, ритм виконує важливу функцію емоційного впливу на читача шляхом реалізації певної упорядкованої синтаксично схеми подачі образної та смислової інформації. Перекладацьке вухо має бути особливо чутливим до ритму оригіналу, адже у “багатьох випадках ритмомелодика важить у прозі не набагато менше, ніж значення слів, з яких складається речення, бо вона передає внутрішню настроєність автора, яку важко, а може, й зовсім неможливо було б передати іншими мовними засобами” [1:99].

Проблеми відтворення ритму прозових творів у перекладі торкалися у своїх працях такі вчені як А.В.Федоров, В.Коптілов, К.Чуковський, В.Станевич, Т.Г.Сокольська, О.Н.Филимонов та ін. Неодноразово у науковій літературі зазначалося, що у створенні ритму прозового тексту провідну роль відіграє його синтаксична побудова, а саме такі її елементи як паралелізми, контрасти, симетрія, кількість і розмір періодів, характер зв'язку фраз і речень, а також пунктуаційні знаки, паузи, дольники та ін. Ритм прози, котрий “характеризується відсутністю строгої і постійної ритмічної організації” [2:372] і сприймається читачем “лише на фоні невпорядкованості, тобто аритмік” [3:88] дослідники схильні розглядати переважно як своєрідну більш чи менш чітку опозицію до злагодженого ритму твору поетичного.

В контексті розгляду питання про ритм прози науковці згадують і про випадки свідомої ритмізації автором окремих фрагментів прозового твору, тобто надання йому певного віршового забарвлення, коли у тексті спостерігаємо “не лише особливі ритм та інтонацію, але й по-особливому розташовані звучання, внутрішні рими, алітерації і гармонічні ходи” [4:113]. Вдаючись до ритмізації, автор виявляє власну прагматичну установку і розставляє комунікативні акценти, котрі читач розпізнає, отримавши емоційний імпульс від актуалізованих ділянок тексту. У поглядах на частотність застосування ритмізації в художній прозі між дослідниками немає однастайності. Якщо Федоров твердить, що вона “зустрічається рідко” [2:371], то Чуковський висловлює переконання протилежне, за яким “художня проза набагато частіше, ніж прийнято вважати, прагне до кадансу, до ритмічної послідовності голосових підйомів і падінь, до алітерації і внутрішніх рим” [5:156]. Проте, попри розбіжності, котрі існують у поглядах видатних вчених, інтерес, виказаний ними до цього елементу авторської техніки є достатнім приводом для подальшого глибокого наукового розгляду і осмислення зазначеної проблеми. Ритмізація у художній прозі видається нам особливо цікавою як із погляду її специфічного стилістичного застосування, так, водночас, і з перекладознавчого погляду, оскільки ритмізовані фрагменти прозового тексту, безперечно, становлять серйозний виклик майстерності перекладача. Останнє дає нам вагому підставу висловити переконання, що ритмізація, і зокрібна засоби її реалізації, потребують підвищеної дослідницької уваги, зокрема, всебічного аналізу у перекладознавчому плані. Варто також зауважити, що ритмізація, у випадку, коли вона непоодинокі присутня у творах того чи іншого автора, може і повинна розглядатися також як важливий складник індивідуального стилю.

Мета даної статті – дослідити засоби ритмізації, котрими послуговується Ю.Андрухович у створенні своїх прозових текстів, а також визначити особливості відтворення ритмізованих фрагментів його творів у перекладах на різноструктурні мови.

Об’єктом дослідження є уривки оригінальних текстів Ю.Андруховича, в котрих прослідковується застосування ритмізації, та їхні переклади англійською та польською мовами.

Предметом дослідження є фонетичні стилістичні особливості романів Ю.Андруховича та проблеми їхнього відтворення у перекладах на різноструктурні мови.

Матеріалом дослідження виступають оригінальні тексти романів Ю.Андруховича “Рекреації” та “Перверзія” та їх англійські і польські переклади, виконані відповідно М.Павлишиним і М.Найданом та О.Гнатюк і Р.Руснак.

Досліджуючи твори Ю.Андруховича, зокрема його романи “Рекреації” і “Перверзія”, помічаємо, що надзвичайно велику роль у емоційному впливі на читача відіграє їхній особливий внутрішній ритм. Текстам Андруховича властива ритмічна жвавість, стрімке зміщення акцентів, зміна планів оповіді, що досягається за рахунок насичення їх різноманітними виражальними засобами. Часто задля створення стилістичного ефекту і сприяння реалізації прагматичної мети письменник вдається до свідомої ритмізації окремих ділянок тексту за допомогою внутрішньої рими, параномазії та алітерації. В обох обраних для дослідження романах знаходимо численні приклади застосування згаданих стилістичних засобів, але зважаючи на просторові рамки даної розвідки, перекладознавчому аналізу піддамо лише найпоказовіші з них.

1. Внутрішня рима

Внутрішня рима у Андруховича зазвичай вказує на те, що фрагмент, у якому її знаходимо – це стилізація (натрапляємо на неї, приміром, у стилізованій під “Отче наш” “молитві” доктора Попеля, ст. 102 “Рекреацій”). Так, у романі “Рекреації” застосування автором внутрішньої рими актуалізує надзвичайно цікавий за своїми історико-літературознавчими конотаціями фрагмент тексту – промову-припрошування Стасика, актора із Мацапуриноного театру, котру він виголошує перед друзями-поетами та іншими учасниками свята Воскресаючого Духу в образі продавця чудодійних порошків. Від Бахтіна дізнаємося, що “між формами народної медицини і формами народного мистецтва існував давній традиційний зв’язок” [6:172], завдяки якому в добу ренесансних карнавалів площадний актор і продавець медичних зілляв (збирач трав, аптекар, торговець чудотворними мазями, медичний шарлатан) часто об’єднувалися в одній особі. Таким чином через дійову особу актуалізований уривок занурює читача у атмосферу карнавального дійства, а його емотивність цілком може розглядатися як один із найпотужніших засобів створення духу карнавальної естетики, у котрому витримано роман.

Тепер погляньмо власне на згаданий фрагмент першотвору.

Уважаємі люде! Мною винайдено множество інтересних предметів, а также зілля і целебніє трави! В ранній юності зо мною бесідував дух молодого Ломоносова, в результаті чого я гойте стою перед вами, такой хороший і нелукавий. Хто жєлає познакомиться ближє, той може. Хто не жєлає, той хай уходить поскоріш, бо я такий, що й футс-гендє поламають могу ні за гріш! І не нада тут своїм рилом торгувати, місце занімати. Он є нормальні люди, їм я гойте другом буду. Бо я такой – шо да, то да, любіть мою задницю, господа! Тепер по порядку о моїх авторських проектах, о моїх чудотворних, бляха, рецептах. Порошок для визивання рвот, поносів, кровоточеній, мученій і обмороків, себто памороків. Інгредієнтс: чорне кофе, водка “Столічная”, кінський пот, хребет яцірки-саламандри кручений, дишель в рот, стікло товчене, яд зміїний, уксус, або ж оцет – що кому більше нравиться, плюс людського м’яса немного, бодай пінцет! Ідеальне середство, коли вас не люблять, блядь. Іспользуют розвідки всіх западных стран, тільки в нас не іспользє дурний

Іван! А ви звідси топайте, як не інтересно, зер шлехт, ту бед, бо ненароком можу розбити череп або, цум байшпіль, поламати хребет! (Андрухович, “Рекреації”, 68-69)

Крім внутрішніх рим (точних і неточних) у ньому одразу привертає увагу використання автором такого різновиду стилістично маркованої лексики як вульгаризми, а також іншомовних вкраплень та суржикових висловів. Доречно тут буде зазначити, що конвергенція стилістичних засобів – одна з найхарактерніших рис авторського стилю Андруховича, неодноразове підтвердження чого міститиметься на наступних сторінках цієї статті.

Мова Стасика, як і його образ, блискуче стилізована Андруховичем під рекламу-зазивання площадних торговців, що в епоху Відродження типово були “втілені у віршовану форму” [6:165]. Бахтін доводить, що “на площі звучала і особлива мова – фамільярна”, елементами котрої були, зокрема, прокльони і лайка, які чуємо і у промові Стасика. Суржик (*хай уходить, чорне кофе, розвідки всіх західних стран...*) автор вводить, очевидно, для того, щоб надати мові героя просторічного відтінку, котрий би пасував вільній атмосфері вуличного свята, а іншомовні вкраплення, припускаємо, з’являються у тексті завдяки справедливому з давніх часів і досі уявленню про те, що на масові дійства, зокрема, ярмарки, з’їжджається велика кількість іноземців, яким теж треба якось збувати товар.

Проаналізуймо спочатку англійський варіант перекладу.

“Honourable people! By me have been invented multitude interesting objects, also herbs and curative grasses! In early youth with me conversed spirit of young Lomonosov, in result of which I heute stand before you so virtuous and innocent. Who wants to acquaint closer, can. Who does not want, let him depart quick, for I am such who also foots-hands can break, no charge! No need to shove snout here, take up space. For normal people here I will heute be friend. Because I am like this: I am who I am, love my arse, gentlemen! Now in turn about each of my author’s projects, my fucking miraculous formulas. Powder to induce puking, diarrhoea, bleeding, pains and faintings, that is, swoons. Ingredients: black coffee, vodka Stolichnaya, sweat of horse, twisted spine of lizard-salamander, poke in mouth with cart-shaft, glass that is ground, poison of snake, vinegar also known as acetic acid – whichever preferred – plus human flesh in small quantity, tweezer-full at least! Ideal substance if people do not like you, bastards. Used by secret services of all Western powers, not used only here by stupid Ivan! If not interested, get out, sehr schlecht, too bad, because by accident can smash skull or, zum Beispiel, break spine!” (Павлишин, 66-68)

Дослідивши його перш за все на предмет відтворення внутрішніх рим, робимо висновок, що у відсотковому співвідношенні їх відтворено лише 8%: у першотворі маємо 12 римованих пар, у перекладі ж всього 1. Між тим, рима, використана у прозовому тексті, здатна вчинити на англофона враження навіть сильніше, ніж на носія української мови: несподівано виникаючи в прозі, вона пантеличить читача такою мірою, що той навіть “може втратити нитку оповіді” [7:129]. Такий сильний емоційний ефект, що супроводжував би актуалізацію римованих ділянок у англійському перекладі гіпотетично міг би компенсувати навіть неможливість відтворити у перекладному тексті такі специфічні риси першотвору, як авторське застосування у ньому гібридизованого варіанту української мови - суржику. Перекладач, Павлишин, натомість обирає іншу стратегію. Він намагається надати мові Стасика просторічного забарвлення використовуючи прийом інверсії, як у другому реченні, чи опущення особових займенників, як у реченні останньому цього фрагменту, вживаючи граматично неправильні форми частин мови в okazіonalіzmі tweezer-full замість “tweezers-full” і faintings замість “faints” (останнє видається досить дивним, адже вживши граматично правильну форму можна було б досягти рими “pains – faints”). Німецькі вкраплення *goйте*, *зер шлехт*, *цум байшпіль*, котрі в оригінальному тексті існували у вигляді практичної транскрипції, Павлишин вводить до середовища англійського перекладу у формі, відповідній їх німецькому написанню *heute*, *sehr schlecht*, *zum Beispiel*, додатково виділяючи їх курсивом. Складніше тут з анломовними вкрапленнями *футс-гендс*, *інгредієнтс* та *ту бед*, котрі

знаходимо у першотворі у тій же практичній транскрипції, оскільки на відрізку тексту з такими міцними синтаксичними зв'язками неможливо вводити якісь пояснення стилістичних ходів автора першотвору – Павлишин їх просто подає у властивому англійському написанні *foots-hands, ingredients, too bad*. Цікава ситуація з відтворенням у англійському перекладі вульгаризмів. Для деяких з них Павлишин знаходить точні прямі, як у випадку *задницю* – *arse*, або функціональні, як у випадку *чудотворних, бляха, рецентах* – *fucking miraculous formulas*, відповідники. Натомість табуйоване *блядь* перекладач замінює на сленгове англійське *bastards*, внаслідок чого відбувається часткова нетралація негативної семантики оригінального вульгаризму. Прокльону *дишель в рот* він взагалі не зауважує в містифікованому автором переліку складників чудодійних ліків, а тому перекладає його буквально, чим не виправдано демістифікує номінацію, котру маємо у першотворі.

Тепер розгляньмо польський варіант перекладу того ж уривку.

– *Szanowni grażdanie! Wynalazłem mnóstwo intieriesnych przedmiotow, a to że ziola i rośliny lecznicze! W ranniej młodości rozmawiał ze mną duch młodego Łomonosowa, wsledstwije czego stoję tu oto pieried wami, taki choroszy i niezły. Kto żelaje bliżej poznać się, ten może. Kto nie żelaje, puść uchodzi czym prędzej, bo mogu rence i nogi polamać! I nie nada tu swym pyskiem handlować, miejsce zajmować. O tam są normalni ludzie, dla nich drugom budu. Bo taki już jestem; szto da, to da, lubicie moju zadnicu Gospoda! A tiepier po poriadku o moich autorskich projektach, o moich cudotwórczych, job, rieceptach. Cudowne sriedstwo na wywoływanie wymiotów, krwotoków, biegunek, boleści i utraty przitomności. Ingredients: cziorna kawa, wódka “Stoliczna”, koński pot, tłuczone szkło, jad żmii, uksus albo ocet – co komu bolsze nrawitsa plus ludzkiego mięsa niemnogo, bodaj kapkę. Idealne sriedstwo, kiedy nie kochają was, job. Wykorzystują wywiady wszystkich zapadnych stran, tylko u nas nie wykorzystuje durny Iwan! A wy stąd spadajcie, kak nie intieriesno, sehr schlecht, too bad, bo mogę niechotia rozbić leb albo i przetrącić grzbiat* (Гнатюк, 51).

У перекладі Гнатюк відтворено 6 пар внутрішніх рим, тобто, у відсотковому співвідношенні, 50% використаних у оригіналі. Цікаву стратегію обирає перекладачка відносно суржика. По-перше, шляхом транслітерації вона намагається “схрестити” російську мову з польською. Це виразно видно, наприклад, на витвореному нею гібридному слові *przedmiotow*, у котрому перша половина основи – російська, друга і флексія – польські. По-друге, щоб дати читачеві зрозуміти, що герой послуговується неунормованою мовою вона припускається свідомих граматичних помилок, приміром, *przitomności* замість “*przytomności*”. По-третє, транслітеруючи російські слова, вона вводить їх у різноманітні макаронічні поєднання з польськими, при цьому узгоджуючи компоненти за правилами польської граматики: *szanowni grażdanie* (прикметник стоїть у властивій чоловічоособовій формі множини) *cziorna kawa* (прикметник набирає форми жіночого роду), *sriedstwo na wywoływanie wymiotów* (транслітероване російське “средство” поєднується з польським *wywoływanie wymiotów* за допомогою польського прийменника *na*, котрий за звичайних умов вживався б у словосполученні “*środek na wywoływanie wymiotów*”). Перший і третій з використаних перекладачкою підходів до відтворення суржика стали можливими лише завдяки спорідненості лексичного складу української і польської мов, через яку обидві вони надаються до гібридизації з російською, а також синтетичній природі польської мови, котра має форми чоловічого і жіночого роду і аналогічний з українською мовою набір відмінків, завдяки яким можна вільно поєднувати в умовно граматично правильні словосполучення слова польської та будь-якої східнослов'янської мови (у нашому випадку – російської). У випадку з англійською мовою жоден з цих підходів не спрацьовує, оскільки вона, по-перше, є мовою аналітичною, а, по-друге, значно відрізняється за словником від української. Звідси основна розбіжність у перекладацьких стратегіях.

Гнатюк вдвоє скорочує кількість іншомовних вкраплень у своєму перекладі. З трьох німецьких вона залишає лише одне, *zer illexht* – *sehr schlecht*, котре, подібно до Павлишина,

вводить до польського тексту у формі, відповідній його традиційному німецькому написанню. Цум байшпіль, друге німецьке вкраплення, “українізоване” автором за допомогою практичної транскрипції, польська перекладачка опускає, а третє, *gojme – heute*, перетворює на рідніше польському вухові *oto*. Англійські *intredientc – ingredients*, а також *my bed – too bad* Гнатюк переносить до свого тексту за тим же принципом, що і німецьке *sehr schlecht*.

Підхід Гнатюк до відворення вульгаризмів теж значною мірою різниться від обраного Павлишиним. Знову ж таки завдяки лексичній спорідненості мови оригіналу і мови перекладу їй максимально точно вдається відтворити ритмізований рядок першотвору, до складу якого входить вульгаризм *рилом*: *I ne nada tut swoім рилом торгувати, місце занімати – I nie nada tu swym pyskiem handlować, miejsce zajmować*. Прокльон *дишielь в рот*, за допомогою котрого автор містифікує перелік складників чудодійного зілля, вона взагалі не включає до номінації, котру за аналогією до оригінальної створює у власному перекладі, зате найменш цензурній лайці, використаній у тексті першотвору, вона знаходить близький за семантичним навантаженням відповідник.

2. Парономазія

Надзвичайно багатий на парономазії роман Андруховича “Перверзія”. Твір навіть можна було б назвати романом-розгорнутою парономазією, настільки часто в ньому трапляється ця стилістична фігура. Як приклад розгляньмо парономазію, цікаву не лише за своєю внутрішньою, але й за зовнішньою формою.

Адо де ти Адо хто ти.

О Адо. Оазо.

О ти Адо.

То я Адо а ти хто ти.

То ти де ти отут Адо.

А я Адо: ая Адо.

Ади Адо: хочу аду.

Айно Адо. Аллю Адо.

Один Адо кричу хочу.

Аді оду. Дую: Адо. Ду ю Адо?

Де ти хто ти кличу тут.

Ходи Адо до ня радо. Иди Адо.

Аз і Ада – Азіяда.

Або Аду або яду.

Ілі яду ілі Аду.

Де ти Адо бо я впаду.

Був я годеп тепер Адин.

Був один тепера Адин.

Був я Один тепер Адин.

Був я ладен тепер Адин.

Ані ладан.

Або краден або жаден все’ дно Адин. Все – дно аду.

Нема Ади нема ради.

Сі до Адо соль до Адо ре до Адо Ельдорадо.

Моя Адо моя вадо!

Моя во́до! (Андрухович, 89)

Ada where you who you Ada?

O Ada. Oasisiada.

O you Ada.

It's me Ada where you, Ada?

Jawohl Ada: ja ja Ada.

Ada's Ada: I want some ada.

Ave Ada. Hiya Ada.

I'm nichts without you lieber Ada.

My ode to Ada. My enchilAda.

Do you want to do me Ada?

Where're you who're you come here Ada.

Come here softly sweetly Ada.

Me and Ada—Meandada

Either Ada or I'm nada.

Where are you Ada

Cause I'm sad, ah?

I was Adam's now I'm Ada's.

I was me now I'm Ada's.

I was one now I'm Ada's.

I was fine now I'm Ada's.

All the depths of Hades Ada.

With no Ada there's no strAda.

Si do Ada sol do Ada re do Ada Eldorado.

She's my Ada my stumbling blockAda!

She's my life my acqua Ada! (Найдан)

Як відомо, згадана стилістична фігура витворюється за рахунок розташування поряд подібних за звучанням, але різних за значенням слів. Щоб досягти потрібного стилістичного ефекту, перекладачеві слід головну свою увагу звертати на звукову орнаментовку оригінальної парономазії. Як бачимо, М. Найдан пішов саме цим шляхом. Одночасно він намагався зберегти у своєму перекладі також семантику співставлюваних у оригіналі паронімів, вдаючись для цього до надзвичайно оригінальних подекуди ходів, як от при відтворенні двох останніх рядків досліджуваної парономазії, де, аби зберегти смисломістке *моя во́до* він використовує латинське слово *acqua*, оскільки воно утворює з ім'ям Ада досконалу паронімічну пару. Звичайно, це слово – варваризм, однак це варваризм впізнаваний, зрозумілий, а що за латиною міцно закріплений статус мови класичної,

поважної, це слово в перекладі набуває додаткової серйозності і змістовності. Якщо припустити, що видається досить таки логічним, що словосполучення *моя во́до* є ключовим в оригіналі, перекладацький хід є більше ніж виправданим. Крім латинського *acqua* Найдан вживає у тексті перекладу також іще один латинізм – *ave*, та німецькі слова *nichts* та *lieber*. Зі словом *ave* все зрозуміло – воно високе за стилем і співзвучне до *Ада*. А от чому у перекладі зринають слова німецькі? Мабуть, відповідь знайти буде простіше, якщо уважно поглянемо на текст оригіналу, а саме на фонетичний каламбур *дую – ду ю*, який автор створює, обігруючи тотожність звучання окремих лексичних одиниць мови рідної та іноземної. На цей міжмовний каламбур сам перекладач звертає читацьку увагу у невеличкій виносці-поясненні. Плюс у рядку *I'm nichts without you lieber Ada* він вдається до прийому своєрідної компенсації, вводячи у гру німецькі лексеми, котрі міцно влітає в текст, встановлюючи між англійськими і німецькими словами граматичні зв'язки.

Притаманна творам Андруховича конвергенція стилістичних засобів у цьому випадку виявляється у вигляді щойно розглянутого та ще одного каламбурів. Інший каламбур маємо у рядках *Або Аду або яду. Ілі яду ілі Аду*. На перший погляд другий рядок – це практична транскрипція російського перекладу першого, з тією лише відмінністю, що слова *Аду* і *яду* помінялися місцями. Але варто просто звести в пари перші дві і другі дві лексеми другого рядка, як він засвітиться прихованим смислом: в результаті отримуємо два варіанти прочитання назви уславленого гомерівського епосу “Іліяда” – “Іліада”, обидва співзвучні центральному пароніму *Ада*. В перекладі ж бачимо стиснення двох цих надзвичайно цікавих зі стилістичного погляду рядків у один, що вбиває каламбур – котрий можливо було пересотворити якщо не буквально, то функціонально – і тим самим певною мірою збіднює текст перекладу в сенсі внутрішньої експресивності, яку так приємно буває розкривати особливо допитливим читачам.

Тепер – до польського перекладу.

Адо де ти Адо хто ти.
О Адо. Оазо.
О ти Адо.
То я Адо а ти хто ти.
То ти де ти отут Адо.
А я Адо: ая Адо.
Ади Адо: хочу аду.
Айно Адо. Аллю Адо.
Один Адо кричу хочу.
Аді оду. Дую: Адо. Ду ю Адо?
Де ти хто ти кличу тута.
Ходи Адо до ня радо. Иди Адо.
Аз і Ада – Азіяда.
Або Аду або яду.
Ілі яду ілі Аду.
Де ти Адо бо я впаду.
Був я годен тепер Адин.
Був один тепера Адин.
Був я Один тепер Адин.
Був я ладен тепер Адин.
Ані ладан.
Або краден або жаден все' дно Адин. Все – дно аду.
Нема Ади нема ради.
Сі до Адо соль до Адо ре до Адо Ельдорадо.
Моя Адо моя вадо!
Моя во́до! (Андрухович, 89)

Gdzie ta Ada.
O Ado. Oazo.
O ty Ado. Kto ty Ado.
To ja Ado a ty kto ty.
A ya Ado: ayya Ado.
Adieu Ado: chcę do Hadu.
Ahoj Ado. Hallo Ado.
Nie wypada. Oda Ada. Oddam. Adam.
Addio Ado. Judo Ado. Do you Ado?
Szkoda Ado ty tu kto ty.
Az (ja) Ada – to Azjada.
Rada Ada jadu zada.
Czy szarada czy szkarada.
Gdzie ta Ada padam zdrada.
Bladym bom Adym.
Radym bom Adym.
Byłbym Odyn alem Adym.
Byłbym młodym alem Adym.
Z Adym rodem.
Był do radym alem Adym.
Ani dydym.
Jedno Adym. Jam dno Hadum.
Nie ma Ady nie ma rady.
Si do Ado sol do Ado re do Ado Eldorado.
Moja Ado moja wado!
Moja wodo! (Гнатюк, Руснак, 103-104)

Зауважуємо, що польський переклад попри лексичну близькість між українською та польською мовами набагато віддаленіший від оригіналу, ніж англійський. Видно, що перекладачки “Перверзії”, Гнатюк і Руснак, прагнули досягти досконалості звукової інструментовки паронимазії в перекладі, внаслідок чого семантика відійшла у них на другий

план. Тим не менше, цей переклад має і свої виграшні моменти. Одним з таких є, наприклад вдале відтворення оригінального рядка *Az i Ada – Azjada*. В перекладі маємо *Az (ja) Ada – to Azjada*. Завдяки тлумаченню в дужках сучасною мовою старослов'янського “аз” виникає розчленований графічно, але досконалий фонетично збіг зі словом *Azjada*. Інше вдале перекладацьке рішення було втілене у рядку *Addio Ado. Judo Ado. Do you Ado?* Міжмовний каламбур відповідного оригінального рядка тут перетворюється на паронімічну пару *Judo Ado. Do you Ado?*, причому зберігається міжмовна гра-відсилання до англійської мови, котре маємо в оригіналі. До виграшних моментів перекладу слід записати також абсолютно ідентичне звучання ключових фінальних акордів оригінальної і перекладної паронимазії. Таке суголосся виникло, однак, не за рахунок винахідливості перекладачів, а за рахунок можливості оперувати всіма необхідними засобами, наданої їм структурною спорідненістю двох мов, зокрема, наявністю і в українській і в польській кличного відмінка. Не помічають перекладачі прихованого в рядках *Або Аду або яду. Ілі яду ілі Аду* каламбуру-алюзії. Ці рядки в перекладі тьмяніють, наповнені зовсім далекою від оригінальної семантикою.

Зіставляючи англійський і польський варіанти відтворення оригінальної паронимазії, робимо висновок, що суттєві розбіжності між словниками української та англійської мов не завадили Найданові досягти вищого рівня семантичної точності ніж той, на котрий спромоглися польські перекладачки. Потреба відтворення не лише звукової інструментовки паронимазії, але й її семантичного поля спонукали перекладачів обирати різні підходи до одного і того ж завдання, як, наприклад, у випадку з двома заключними рядками. Але продиктована розбіжністю у структурах мов, на які робився переклад, необхідність іти до мети різними шляхами у цьому конкретному випадку, як бачимо, не виключила можливості однаково успішного досягнення цієї мети Гнатюк та Руснак і Найданом.

3. Алітерація

Алітерація часто використовується Андруховичем не лише як засіб актуалізації певного фрагменту тексту, але й як сигнал до початку різноманітних мовних ігор. В романі “Перверзія”, приміром, Андрухович неодноразово алітерує імена дійових осіб. Зокрема є в цьому творі героїня, котру вперше автор представляє як *Лайзу Шейлу Шалайзер* (Андрухович, 41), далі за текстом, знову ж таки з використанням алітерації, трансформує її у *Шпалу Шалайзер* (Андрухович, 97), а ще згодом у *Шельму Шалайзер* (Андрухович, 145). В оригіналі спостерігаємо виразну алітерацію звуків [л] та [ш], а також черговий фонетичний каламбур, заснований на згаданому стилістичному прийомі.

В англійському варіанті перекладу трансформації відбуваються наступні: *Liza Sheila Shalizer – Shallow Shalizer – Scoundrel Shalizer*. Як бачимо, перекладач уважний до авторських алітерацій. У другому випадку він додає до прізвища героїні означення “*shallow*”, що перекладається з англійської як “недалекий, поверховий”, коли мова йде про людину, у третьому прозиває її “*scoundrel*”, тобто “негідна”, “підла”. Виходячи з тексту, можна твердити, що такі означення цілком пасують враженню Перфецького про цю жінку, яке найменше можна назвати приємним (навіть судячи з тих епітетів, якими він наділяє її в оригінальному тексті), а тому можуть бути цілком прийнятні, коли йдеться передусім про належне відтворення стилістичного прийому, застосованого автором у тексті оригіналу.

У польському перекладі ім'я героїні обігрується наступним чином: *Lisa Sheila Shalizer – Łajza Shalizer – Szelma Shalizer*. Помічаємо, що у першому випадку перекладачки американізують її ім'я та прізвище, очевидно, зважаючи на те, що за текстом вона є професоркою американського університету, в другому – записують її ім'я за допомогою національної системи письма, а в третьому зберігають оригінальне означення *Шельма*, також перезаписуючи його за правилами польської орфографії. В останньому випадку виникає цікавий графічний різнобій – зіставлення англійської і польської діаграм *sh* і *sz*, що передають один український звук [ш].

З поміченого вище можна зробити висновок, що підходи перекладачів до відтворення зазначеної алітерації різняться перш за все через те, що ім'я, обігруване автором, належить до царини англomовної культури. З цієї причини, на відміну від польських перекладачок, Найдан позбавлений можливості транслітерувати його за допомогою національної системи письма, а також вдатися до фонетичного каламбуру – зіставлення в одному тексті діаграм sh і sz, легко асоційованих читачем перекладу з конкретними мовами. Так само не має він змоги, як перекладачки польські, скористатися лексичною близькістю мови оригіналу та перекладу. Звідси – використані ним заміни оригінальних означень героїні англійськими епітетами, що мають виразні негативні семи.

Твори Юрія Андруховича виразно поліфонічні з причини застосування у них різноманітних стилістичних засобів, зокрема фонетичних. Характерною ознакою всіх романів цього автора є ритмізація окремих фрагментів тексту. Ритмізація у Андруховича базується найчастіше на таких стилістичних засобах і тропях як внутрішня рима, параномазія, алітерація і служить одним з ключових знарядь створення мікроатмосфери твору, його загального настрою – карнавального духу, як у “Рекреаціях”, чи багатовимірної авантурної гри, як у “Перверзії”. На основі розглянутих прикладів доходимо висновку, що внутрішні рими, параномазії, алітерації в романах Андруховича мають стійку тенденцію до поєднання з іншими художніми засобами. Таке нагромадження стилістичних прийомів, що служать реалізації прагматичної мети автора, створює перекладачам додаткові труднощі, адже дуже непросто дати читачеві перекладу адекватне уявлення про складність техніки творця оригіналу у межах невеликого семантично замкненого уривку тексту. Проведений аналіз виявляє суттєві розбіжності у перекладацьких підходах до окресленої проблеми і свідчить, що особливості відтворення засобів ритмізації, котрими послуговується Ю. Андрухович у своїй художній прозі, у перекладах на різноструктурні мови зумовлені здебільшого рівнем лексичної близькості мови оригіналу і перекладу, а також наявністю у мові перекладу граматичних потенцій, зокрема категорій, котрі б дозволили відтворити стилістичну специфіку першотвору.

ЛІТЕРАТУРА

1.Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К.: Юніверс, 2003. 2.Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 3.Сокольская Т.Г., Филимонов О.Н. Восприятие ритма прозы в оригинале и переводе // Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста. – Одесса: Издательство ОГУ. – 1986. – С.87-94. 4.Станевич В. Ритм прозы и перевод // Вопросы теории художественного перевода. – М.: Художественная литература. – 1971. – С.80-118. 5.Чуковский. Высокое искусство. – М.: Искусство, 1964. 6.Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М.: Художественная литература, 1965. 7.Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. – М.: Высшая школа, 1981.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Юрій Андрухович. Рекреації. Роман. – Львів: Піраміда, 2005. 2.Yuri Andrukhovych. Recreations. Translated and with an introduction by Marko Pavlyshyn. – Edmonton – Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1998. 3.Jurij Andruchowycz. Rekreacje. Przekład Ola Hnatiuk. – Izabelin: Świat Literacki, 2005. 4.Юрій Андрухович. Перверзія. Роман. – Львів: БНТЛ-Класика, 2004. 5.PerVersion. 6.Jurij Andruchowycz. Perwersja. Przełożyły Ola Hnatiuk i Renata Rusnak. – Wołowiec: Wydawnictwo Czame, 2003.

ОНАНКО А.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМАТИКА ЛІНГВОПОЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТІВ ПІСЕНЬ

Матеріалом нашого лінгвопоетичного дослідження є сучасна французька пісня, а саме тексти пісень останнього періоду. **Актуальність** даної статті пояснюється недостатнім вивченням лінгвопоетики як нової галузі філології. **Мета** статті полягає у спробі визначити об'єкт та предмет лінгвопоетичного аналізу. Цим зумовлено наступні **завдання**: розкрити роль поетичної функції мови в художньому тексті; виявити зв'язок ліричної поезії та текстів пісень;

намітити перспективи подальшого дослідження текстів сучасних французьких пісень як окремого жанру поетичної творчості.

Значний інтерес сучасної філології передусім до вивчення тексту, його системного, функціонального і генеративного аспектів став тим спільним концептуально-методологічним фундаментом, який на нових засадах об'єднав *лінгвістику* і *поетику*. У дослідженнях російських формалістів, Празького лінгвістичного гуртка, працях В.В.Проппа, М.М.Бахтіна, французької структуралістичної школи увага зосереджувалась на пошуку базисних структур мовленнєвих формацій, які лежать в основі породження тексту. Так, наприклад, Ж.Дюбуа писав: «Структурна теорія визначає основоположний об'єкт лінгвістики як вивчення здійснених висловлень. Він одночасно є *теорією тексту*, який розглядається як предмет закритий, завершений, і *методом формального аналізу*, який має експліцитно виявити експресивну структуру (форму змісту чи означене) висловлення. Це передбачає вирізнення виділеної моделі від двох інших моделей, які входять до значущої складової словесного повідомлення, моделі *суб'єкта*, який говорить чи пише, і моделі *ситуації* (контексту), в якій текст продукується і до якої у свою чергу інтегрується як конститутивний елемент» [1:20].

Для деяких мовознавців 1960-70 років стало зрозумілим, що традиційну методику лінгвістичного аналізу художнього тексту треба замінити іншою. На перший погляд традиційне мовознавство і нова лінгвістика мали один і той самий об'єкт дослідження – слово, проте предмет вивчення у них суттєво різний: комунікативно-інформативна функція слова у першого та естетико-образна у другої. Ця нова філологічна галузь не мала визначеної назви: «*літературознавча стилістика*» у В.В.Виноградова, «*стилістика декодування*» у І.В.Арнольд, «*інтерпретація тексту*» у В.М.Жирмунського, Е.Г.Різель, В.А.Кухаренко, А.І.Домашнєва, «*стилістичний аналіз*» у М.П.Брандес, «*лінгвостилістика*» у багатьох інших. Наприклад, Р.Якобсон, намагаючись підсумувати зв'язок між лінгвістикою та поетикою, вважав, що поетика займається проблемами мовленнєвих структур подібно до того, як мистецтвознавство структурами живопису. «Оскільки загальною наукою про мовленнєві структури є лінгвістика, поетику можемо розглядати як складову частину лінгвістики.» [2:465]. Отже, за Р.Якобсоном, поетика як частина лінгвістики розглядає поетичну функцію співвідносно з іншими функціями мови. Він писав: «Поетична функція передбачає інтровертивне відношення до вербальних знаків як єдності означального і означуваного і є домінантною в поетичній мові, яка потребує особливо ретельного лінгвістичного аналізу, тим більше, що віршована форма належить, цілком вірогідно, до універсальних явищ людської культури» [3:80]. При цьому відбувається значне зміщення функціонально-структурних мовних ознак, оскільки поетична функція проектує принцип еквівалентності з осі селекції на вісь комбінації.

З огляду на те, що темою нашого дослідження є лінгвопоетика сучасної французької пісні, необхідно детальніше зупинитися саме на ролі поетичної (естетичної) функції мови у літературній творчості.

На думку В.Б.Бурбело, у рамках загальної побутової чи культурно спрямованої мовленнєвої діяльності поетичній чи естетичній функції мови належить особливе місце, адже вона базується на свого роду «вторинному» цілеспрямованому, хоч далеко не завжди усвідомленому як такому, використанні різних видів, форм, етапів, механізмів глибинного, первісного процесу семіозису. [1:35]. Саме мова, а точніше її символотворчі моделюючі потенції стають оберненим до себе предметом літературної творчості. Художнє слово вже не «прозорий» представник позасуб'єктної дійсності, але предметний елемент уявного інтеріоризованого слухачем чи читачем світу літературного твору. Розвиваючи концепцію О.О.Потебні про внутрішню форму слова, Г.О.Винокур пише: «Мова як твір мистецтва передусім характеризується тим, що вона являє собою *внутрішню форму*, тобто дещо, що само по собі, всередині себе має певну змістовну цінність (...) Якщо художня мова є дійсно

внутрішня форма, то в ній взагалі все намагається стати мотивованим з боку свого значення. Тут все наповнено внутрішнім значенням, і мова означає сама себе, незалежно від того, знаком яких речей вона служить» [4:51]. За визначенням Празького лінгвістичного гуртка, згідно з положенням про те, що поетична творчість прагне спертися на автономну цінність мовного знака, впливає, що всі сторони лінгвістичної системи, які відіграють у діяльності спілкування лише допоміжну роль, у поетичній мовленнєвій діяльності набувають уже самостійної значущості. Засоби вираження, які групуються в цьому аспекті, так само як і їхні взаємовідношення, які прагнуть автоматизуватися в діяльності спілкування, у поетичній мові прагнуть, навпаки, до актуалізації.

Подібну думку розвиває і Ж.-П.Сартр, який зауважує, що «поет раз і назавжди звільнився від влади мови-інструмента, на вічні часи вибрав він поетичне ставлення до мови; для нього слово є річ, а не знак. Двоїста природа знака передбачає, що при бажанні погляд може прослизнути крізь нього немов крізь скло і спрямувати себе до названого предмета. Але вона ж передбачає і інше: можна звернути погляд і до власної *реальності* знака і розглядати сам цей знак як об'єкт» [1:36]. Р.Барт вважає, що поетична мова становить своєрідний надвимір мови як такої: «Слово – не знаряддя, не носій чогось іншого; нам стає все ясніше, що це структура; але тільки письменник ... у структурі слова губить свою власну структуру і структуру світу. Таке слово, зазнаючи (нескінченно) обробки, стає немов надсловом, дійсність служить йому лише приводом ...; отже, слово не здатне пояснити світ, а якщо воно немов би пояснює його, то лише для того, щоб пізніше світ знов став неоднозначним» [5:135].

Ці міркування французького вченого є немов продовженням думки О.О.Потебні про аналогію слова і художнього твору. До того ж особливу увагу О.О.Потебня приділяв питанню мотивації лінгвістичного знака, розрізняючи *зовнішню і внутрішню форми слова* і його значення. Виходячи з теорій Гумбольдта і Штейнталя, він розробив оригінальну концепцію слова, яке є самодостатньою одиницею мови як системи і мовлення як індивідуальної діяльності, в етимологічній діахронічній перспективі мотивацій і ремотивацій всіх його складових, які в синхронії визначають образність слова, його поетичність. Саме в цьому виявляється глибинний символічний характер мови, її поетичні потенції, творення нового світу за допомогою слова. Цю думку розвиває М.Хайдеггер, який вважає, що «сама мова є поезія в сутнісному розумінні» [2:237]. А, наприклад, Д.С.Лихачов вважає, що література – це не лише мистецтво слова: це мистецтво подолання слова, набуття словом особливої «легкості» від того, до яких сполучень входять слова. Над усіма смислами окремих слів у тексті, над текстом витає ще деякий надсмісл, який перетворює текст із простої знакової системи в систему художню [6:205].

Однак, переходячи від естетичної функції до її породження як твору, тексту, сучасні дослідники все більше уваги звертають на розпливчастість кордонів між різними дискурсами і відповідними функціями. Так, Р.Барт зауважує, що розповідь – у майже неосяжному різноманітті своїх форм – існує всюди, в усі часи, у будь-якому суспільстві; оповідь нехтує різницею між високою і посередньою літературою; долаючи національні, історичні й культурні перепони, вона присутня в світі, як саме життя [5:357]. Хоча є досить поширеною й концепція художньої, поетичної мови як певного відхилення, аномалії, ненормативності порівняно з ужитковими стандартами.

Поетична функція зумовлює суттєві зміни функції комунікативної, яка залишається провідною в організації художнього твору, адже «поезія, намагаючись виповісти більше, ніж це може зробити проза, зберігає за собою зокрема й функцію спілкування однієї людини з іншою. Це стосується навіть тих випадків, коли поезію співають, адже спів є різновидом розмови» [2:99]. Ця думка, яку висловив Т.С.Еліот, особливо цінна для нас, оскільки ми аналізуємо пісню, одним із різновидів якої є саме співана поезія. При цьому в поезії не тільки повідомлення, але і його адресант і адресат стають неоднозначними. Поряд з автором та

читачем (слухачем) тут виступає «я» ліричного героя або фіктивного оповідача, а також «ви» або «ти» передбачуваного адресата драматичних монологів, моління чи послань. «Потенційно будь-яке поетичне повідомлення, – пише Р.Якобсон, – це так би мовити квазінепряма мова, і йому притаманні всі ті специфічні та складні проблеми, які ставить перед лінгвістом «мова в мовленні» [3:372]. Крім того, змінюється і референтивна функція художнього, особливо поетичного твору, яка, на думку вченого, також стає неоднозначною. «Подвійному смислові повідомлення відповідає розщепленість адресанта й адресата і, крім того, розщепленість референції... Повторюваність, зумовлена застосуванням принципу еквівалентності до послідовності, настільки характерна для поезії, що можуть повторюватися не лише компоненти поетичного повідомлення, але й саме повідомлення. Ця можливість негайного або відстроченого повторення, це перетворення повідомлення у щось, що поділяється, поновлюється – усе це невід’ємна та суттєва особливість поезії» [3:372]. Визначивши паралелізм і повторюваність як основні ознаки поетичної мови, Р.Якобсон зауважує, що вимір послідовностей – це прийом, який поза поетичною функцією в мові не використовується. «Лише в поезії, де систематично повторюються еквівалентні одиниці, час потоку мовлення відчувається аналогічно до музичного часу...» [2:473].

Саме лірична поезія, зберігаючи давній синкретичний характер мистецької діяльності, немов знаходячись на межі мовної і немовних сфер культури, зберігає потужну психоемоційну синестезійну (зір=слух) систему поєднання мовних і немовних чинників, виділення з мовного світу екстралінгвістичних і, навпаки, із позамовного – смислових, засобами мови інтерпретованих можливостей. [1:38]. Неподільний початковий зв’язок поезії і музики, на думку Ф.Ніцше, бере початок саме від музики: лірична поезія є наслідуваний відблиск музики в образах та поняттях. «Цим ми позначаємо єдино можливий стосунок між поезією та музикою, словом та звуком – слово, образ, поняття шукають виразу, аналогічного музиці, та зазнають на собі впливу могутності музики» [2:60]. Водночас поезія розвиває свої внутрішні музичні властивості, які діяхронічно обумовлені зв’язками поетичної мови з розмовною і народжуються у своєрідній точці перетину: «передусім – на зіткненні значення слова зі значеннями слів сусідніх і слів віддалених, на взаємодії з контекстом: не менш важливим є зіткнення в даному контексті значень слова зі значеннями цього самого слова в усіх інших контекстах, тобто з більшою чи меншою кількістю асоціацій». Ці внутрішні музичні, тобто надмовні можливості поетичної мови зумовлені передусім звуковим символізмом, адже поезія – це та сфера, де внутрішній зв’язок між звучанням і значенням з прихованого стає явним. Таким чином, поет дістається до тих меж свідомості, «поза якими слова зникають, хоч значення у них начебто ще залишаються» [1:39].

Загальним твердженням у працях дослідників 60-70 років став постулат про необхідність під час характеристики художнього тексту враховувати мовну форму та екстралінгвістичний зміст і про необхідність синтезувати лінгвістику й літературознавство, щоб розв’язати непосильне для кожної з цих окремо існуючих наук завдання цілісного аналізу белетристичного твору.

“Новий напрям у лінгвістиці приречений був від самого свого виникнення зайти скоро у глухий кут через методологічну причину: його розроблювачі, використовуючи традиційну методику мовознавства, хотіли пізнати не зовсім мовний об’єкт – белетристичний твір”, вважає А.М.Науменко [7:89]. Об’єктом пізнання нової дисципліни (лінвопоетики) було не слово, а сукупність художніх засобів для реалізації концепції автора – “образність”, але не образ. Адже образність – це засіб створення образу, а образ – наслідок образності; з іншого боку, образність – це дослідницький об’єкт лінвопоетики, а образ (художній) – літературознавства. *Метою лінвопоетики є аналіз белетристичного тексту як цілісності художнього змісту й художньої форми* [7:89].

Відомо, що для літературознавства перше місце в аналізі відведено так званим екстралінгвістичним чинникам: світогляду і задуму автора, ідейному змісту, індивідуальним засобам його втілення (тема, проблема, ідея, характер, тип узагальнення тощо). Лише поетика як особливий розділ літературознавства вивчає, поряд з іншими, також лінгвістичні чинники, але вивчає тільки загально-стилістичну та загально-естетичну функцію цих мовних засобів, що занадто мало для об'єктивного сприйняття змістовно-формальної цілісності художнього тексту. Але і до сьогодні у лінгвістики і літературознавства як окремих галузей філології немає об'єктивної відповіді на дуже складне в теоретичному та практичному відношенні питання про те, як слово (сировинний матеріал мовознавства) породжує художній образ (сировинний матеріал літературознавства).

За А.М.Науменком лінгвопоетика має тільки робочу гіпотезу відповіді на дане питання: "Лінгвопоетика виходить з того аксіоматичного постулату, що, крім двох "побутових" типів людини (сентиментального та безпристрасного), існує ще й художня натура, яка, на відміну від перших двох, котрі спроможні сприймати й зображати довколишність лише як емоційну або розумову реальність, здатна засвоювати та відтворювати дійсність як художній образ"[7:91].

Головною помилкою лінгвістів при аналізі художнього тексту є підміна об'єктів. В.М.Жирмунський вбачає лише у слові „матеріал поезії". Тією чи іншою мірою цієї думки дотримуються видатні сучасні лінгвостилісти. Не меншу методологічну помилку роблять і літературознавці, коли стверджують, що художній образ створюється екстралінгвістичними чинниками і тому об'єктивна характеристика белетристики, зокрема ідейного змісту і стилю, під силу лише історикам літератури, а не мовознавцям. Так, Г.М.Горнфельд заявляв, що ідейно-художню своєрідність словесного твору можна досягнути у процесі лише літературознавчого аналізу. Цієї ж думки притримувався і Г.М.Поспелов. Всі так звані позамовні чинники приходять до читача лише через слово, існують тільки у слові, вони не лежать за межами тексту. Цю ідею іманентного аналізу мови художнього твору висунув у 1929 році Празький лінгвістичний гурток, а у 1930 році – В.В.Виноградов.

За А.М.Науменком лінгвопоетика вивчає прагматику кожної лінгвістичної одиниці, тому що образ у белетристиці виникає лінійно (в наслідок послідовності слів) та синтетично (через злиття всіх мовленнєвих й позамовних засобів до єдиного цілісного контексту). "Для об'єктивного сприйняття лінгвопоетики як теорії необхідно переоцінити багато усталених догм мовознавства та літературознавства: від характеристики мови та художнього образу перш за все як знаряддя пізнання світу (а не насамперед засобу – відповідно – спілкування та естетичної розваги) через визначення головних трьох голосів у мовленнєвій структурі художнього тексту (автора, оповідача, персонажу) і трьох семантичних прошарків у змістовній структурі художнього слова (словниковий, контекстний, індивідуально-асоціативний) до сприйняття традиційного художнього образу (тобто наслідку логічного зв'язку між словами)"[7:95]. Накреслена тришарова структура мовленнєвої архітекτονіки художнього висловлювання значно відрізняється від пануючої вже кілька десятиріч у вітчизняному літературознавстві платформи щодо твору словесності як наслідку діалогу між автором та читачем. М.М.Бахтін, вивчаючи романи Ф.М.Достоевського, ще в 1929 році висловив здогад про белетристичний твір як художній результат поліфонічної дискусії, але його послідовники реалізували цей задум лише частково, бо звели поліфонію дискусії лише до діалогу автора з читачем [2:404].

Отже, три семантичні шари слова породжують три компоненти структури тексту: денотативний будує *прототекст*, що виникає як наслідок гри словом, конотативний породжує *контекст* як наслідок гри вживанням слова, авторський створює *підтекст* як наслідок гри словоформами.

У белетристиці слід розрізняти дві форми і два змісти: слово як явище лінгвістики (де змістом є лексична семантика, а формою граматичні категорії) і образність як явище

лінгвопоетики (де змістом є художній образ, а формою – лінгвістичні та екстралінгвістичні засоби його створення). Ключовою категорією лінгвопоетики А.М.Науменко вважає архітекtonіку – «черговість» думок у тексті як наслідок послідовності використання у ньому слів (їх лінійне розташування). Послідовність слів є предметом аналізу лінгвопоетики. Єдиним методом дослідження є суб'єктивне тлумачення об'єктивного художнього змісту, а двома головними засобами аналізу є питання “Чому використовує автор цю мовленнєву одиницю?” і відповідь-коментар, що охоплює всі лінгвістичні та поетичні факти тексту.

Провідними типологічними формами лінгвопоетичного аналізу треба вважати наступні: дослідження окремого белетристичного тексту, творчості письменника в цілому, окремого жанру, літературного напрямку, зіставлення оригіналу і перекладу.

В нашій роботі ми досліджуємо сучасну французьку пісню як окремий жанр. Звичайно, не бракує наукових праць, що вивчають пісню: історичних, педагогічних, соціологічних, економічних, автобіографічних і т.ін. Слід зазначити, що тексти деяких французьких пісень ввійшли до підручників з літератури як поетичні твори таких авторів-виконавців як Брель, Брассен, Ферре. Проте французький дослідник Жерар Отелен вважає помилковим такий підхід до вивчення пісень, де текст є привілейованим елементом, а все “решта – мелодія, інструментальний супровід, оркестровка, вокальна та інструментальна інтерпретація – є вторинним” [8:17]. Він називає його “неповним”, “шкільним”. Адже пісня – це не лише текст. “Слова входять у звукову масу, створену із інструментальних кольорів, ритмічних рядів, мелодійних клітин, що комбінуються з основною мелодією... Кінцевим результатом поєднання кожного з компонентів (перкусія, інструментальна поліфонія, акцентуація та пунктуація, голос соліста, хори) є єдина композиція в такому ж розумінні як витвір образотворчого мистецтва, флористики чи кулінарії”. Ця композиція (пісня) сприймається як “тотальна єдність” [8:24].

Необхідно також враховувати те, що кожна мова має механізм послідовної організації звуків, подібний до музичного. Розмовній мові (як і музиці) притаманне використання таких характеристик як висота, довгота, інтенсивність звуків та інтонація [8:135].

Перспективою подальшого дослідження є визначення текстів сучасних французьких пісень як окремого жанру поетичної творчості та необхідність розробити методику лінгвопоетичного аналізу пісні як цілісного поєднання тексту і музики, враховуючи особливості французької мови з притаманною їй особливою мелодикою та інтонацією.

ЛІТЕРАТУРА

1.Бурбело В.Б. Лінгвопоетика французької словесності IX-XVIII ст. – К.: Київський університет, 1999. 2.Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. – Львів, 2002. 3.Якобсон Р. Работы по поэтике. – М.: Прогресс, 1987. 4.Винокур Г.О. О языке художественной литературы. – М.: Высшая школа, 1991. – С.51-55. 5.Барт Р. Избранные труды. – М.: Прогресс, 1989. 6.Лихачев Д.С. О филологии. – М.: Высшая школа, 1989. 7.Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики). Вінниця, 2005. 8.Authelain, G. La chanson dans tous ses états. – P.: EDITION VAN DE VELDE, 1987.

ОРЛИЧЕНКО О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕРЕДНЬОВІЧНЕ ЛИЦАРСТВО І ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В ІСПАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

(на матеріалі тексту «Пісня про Мого Сіда»)

Постановка загальної проблеми. У XI - XII століттях вся Західна Європа була охоплена спільною метою: здійснити похід у славу Господа. Воїни-прочани з усіх куточків континенту стікалися під прапори хрестоносців. Але в такий хвилюючий момент єднання, християнська Іспанія залишалася осторонь від загального процесу, оскільки мала свого ворога-мусульманина, причому мала поруч, занадто близько, щоб іспанцям потрібно було

відправлятися в далекі краї і воювати з тими, хто сповідував Коран. Боротьба з маврами поглинала на тому етапі історичного розвитку всі сили мешканців Піренейського півострова. Однак художні твори, що з'явилися там як відлуння справжнього життя хрестоносців паралельно розвитку реальних подій, не стали зовсім стороннім тілом, бо на території країни відбувалися схожі, хоча й відокремлені від загальноєвропейських, процеси, і тому, коли у XIV ст. в Іспанії вперше з'явилися трансформовані версії французького лицарського роману, вони відразу пустили коріння на цьому благодатному ґрунті і у подальшому дали гарні плоди. Назвемо хоча б популярний іспанський лицарський роман «Амадіс Гальський», що з'явився наприкінці XIV століття і викликав шалене захоплення не тільки в Іспанії, але й у всій Європі. Він не був першим у ланцюгу лицарських романів, але став настільною книгою для багатьох європейців періоду Середньовіччя.

Слід зазначити, що, незважаючи на численні дослідження, ще й дотепер точно невідомо, перу якого письменника належить цей роман. Висловлюється припущення, що він з'явився у Португалії, і його автором був Васко де Лобейро, але до сучасного читача цей роман дійшов тільки в іспанській версії. Ймовіріше всього, кожен новий оповідач вносив якісь зміни до оригіналу, і роман, втративши первісну форму, став, по-суті, добутком народної творчості, неначе якась казка чи легенда. До речі, сюжет роману надзвичайно близький саме до казкового, бо головного героя Амадіса - сина вигаданого короля у якомусь (реально неіснуючому) Гальському королівстві, відвозять спочатку до Англії, а потім до Шотландії. Згодом у нього з'являється брат Галаор, і пригоди цих двох лицарів, що відбуваються то в Англії, Франції, Німеччині й Туреччині, то в невідомих, а іноді й у якихось чарівних країнах, складають зміст книги. Пригоди братів були настільки захоплюючими, що в багатьох країнах з'явилися спочатку переклади (різного виду якості), а потім і рімейки сюжету. Більш того, видавці невдовзі почали друкувати нескінченні продовження роману (про пізніші – зрозуміло ніколи не існуючі в оригіналі – події з життя самого Амадіса, його близьких і далеких родичів тощо, що призвело до появи ще двадцяти чотирьох (!) нових книг.

Мета цієї статті. Для того, щоб усвідомити причини появи такої кількості наслідувань, видається доцільним звернутися до самих джерел лицарства, про походження якого писалося багато, але єдності думок досі немає [див., наприклад, 1]. Більш того, немає одноманітності і у датуванні Середньовіччя взагалі. Нагадаємо, що хронологічна межа Середньовіччя варіюється від падіння Римської імперії до Реформації, від падіння Західної імперії до падіння імперії Східної, від перенесення столиці імперії в Константинополь (330 рік) і до падіння Константинополя (1453); від смерті імператора Феодосія (395) до падіння Константинополя [Собуцький, 1997, 7].

Якщо дивитися на *лицарство* як на особливий обряд, відповідно до якого молоді люди, що призначалися до військової служби, одержували право носити зброю, то становлення цього руху варто віднести до епохи Карла Великого, а, можливо, і до більш ранніх періодів. Але якщо дивитися на лицарство як на звання, що займало перше місце у військовому стані і давалося за допомогою інвеститури, що супроводжувалася деякими встановленими релігійними і військовими обрядами й урочистою клятвою, то в цьому сенсі лицарство виникло не раніше XI століття, оскільки лише в той період Франція вийшла з хаосу, у який її занурили як внутрішні заворушення, які почалися після припинення існування династії Каролінгів, так і безладдя, заподіяні набігами норманів. Вдячність народу за наведення порядку надихали хоробрих воїнів, і вони сміливо йшли на боротьбу, щоб покарати тих жорстоких володарів, які займалися грабіжництвом і розбоями, сіяли нещастя, проливали кров безневинних. У зв'язку з цим духовні особи, бачачи в лицарях захисників віри і заступників нещасних, стали розцінювати їх як воїнів, гідних небесної нагороди у майбутньому загробному житті. Надаючи велике значення цій благодійній справі,

католицька церква ввела освячення прийому в лицарі пишною обрядовістю.

Слід відмітити, що тодішнє лицарство було променем світла, який блищав серед мороку варварства і диких інстинктів середньовічних мешканців Європи. Таке твердження стане зрозумілим, якщо пригадати, що тільки родовий дворянин з боку батька і матері, який досяг 21-го року, міг бути посвячений у лицарі. Здобувач лицарського звання мав бути добре вихованим; бути сильним і міцним, знати всі обов'язки воїна, довести реальними справами свою мужність, великодушність, чесність і доблесть, тобто виявити себе гідним такої надзвичайно великої честі.

У поемі “Cantar de Mio Cid” [3] саме поняття «лицар» позначається різними термінами, але найчастіше вживається термін «кабальєро», оскільки в широкому розумінні ця лексема означає «кінний воїн»:

!Feridos, caballeros, por amor del Criador! [3:730].

Коли дитина досягала десятилітнього віку, її відсилали на виховання до лицаря, з яким у його батьків склалися добрі стосунки чи вони були споріднені дружніми відносинами. Підготовчою ступінню до отримання статусу лицаря було звання зброєносця чи щитоносця (escudero):

Cinco escuderos tiene don Martino ... [3:187]

E con el escuderos que son de criazon ... [3:2950]

Дійшовши до посади зброєносця і знаходячись у цьому званні декілька років, молода людина (новік) починала домагатися лицарського звання, для чого призначався день присвяти, переважно переддень П'ятидесятниці.

Новіки кілька днів готувалися до цієї виданої дати свого життя. Після сповіді і прилучення Святого Таїнства новіка одягали у білий лляний одяг (символ непорочності), що і призвело до появи назви *кандидат* (*candidatus* від *candidus* - *білий*). Кандидат, чи новік, відправлявся у цьому вбранні до церкви, де повинен був провести всю ніч у молитвах. На світанку приходили лицарі-наставники, що мали супроводжувати новіка на церемонію, надягали йому на шию перев'яз з мечем, укладали на ложе і покривали простою білою полотниною, а іноді і чорним сукном на знак того, що той, хто посвячувався, прощався зі сквернами цього світу і вступав в інше, нове життя.

У цьому зв'язку в тексті «Пісня про Мого Сіда» звертає на себе увага таке позначення лицаря, як «той, хто одяг меч»:

Doscientos con el, que todos cinan espada s... [930].

У церкві священик, благословляв меч новіка. По закінченні обряду наставники вели новіка до кімнати і там спочатку на нього надягали щось на кшталт темної фуфайки, а на неї - газову, заткану золотом сорочку; потім облачали в кольчугу і накидали на плечі мантию, заткану квітами і гербами лицаря.

У цьому парадному костюмі новопосвячений лицар відправлявся туди, де король чи який-небудь знаменитий лицар, що прославився своїми подвигами, повинен був поцілувати його. Коли обідня закінчувалася, церковнослужителі виносили аналой із книгою лицарських законів, які читалися для всіх присутніх. Їх повинні були вислухати з великою увагою. Після оголошення лицарського статуту той, хто посвячувався, схиляв коліно перед государем, який вимовляв урочисті слова. Пізніше король виймав свій меч і три рази вдаряв їм по плечу новообраного, давав троєкратне цілування новому лицарю, а потім подавав знак наставнику, щоби новообраному надягли золоті шпори (емблему покладеного достоїнства), помазали його елеем і пояснили таємничий зміст кожної частини його озброєння.

Лицарі, що пройшли церемонію посвяти, давали обітницю захищати християнську віру, короля, слабких та немічних і т.д. Таким чином, лицарство являє собою як би єдиний стан, усі члени якого позначаються однаковими термінами, зі сформованою процедурою «посвяти», зі своїм етикетом, який виразно відбитий у поемі. Але при цьому в «Пісні про

Мого Сіда» чітко розділяються окремі прошарки усередині лицарства як станової групи.

Для позначення вищого прошарку знаті у XII столітті замість терміна *magnates*, який вживався раніше в юридичних документах, починає використовуватися термін *ricos-hombres*. Вірогідно, що це значення ще не мало широкого вжитку у часи створення «Пісні про Мого Сіда», але в тексті епопеї воно вже зустрічається:

Muchos se juntaron de buenos ricos-hombres ... [3:3583].

У дослівному перекладі цей термін означає «багаті люди». Однак представляється ймовірним той факт, що пріоритетним було не багатство, а могутність і знатність того чи іншого представника лицарського стану. Мабуть саме тому карріонські інфанти сподіваються, що за допомогою багатств, отриманих від Сіда, вони зможуть жити з належною їх походженню розкішню:

D'aquestos averes siempre seremos ricos ... [3:2552].

До складу *рікос-омбрес* - верхівки класу феодалів - входили «правителі» (*potestades*), «правителі» з титулом графа (*condes*) й інші знатні особи, наближені до короля. Графи призначалися королем для керування адміністративними округами держави - графствами. Однак посада графа все частіше ставала спадкоємною, оскільки владарювання графством часто передавалося сину померлого графа чи представнику його родини, хоча формально графське звання було не титулом, а державною посадою. Цей перехід відбитий і в «Пісні про Мого Сіда». Діти карріонського графа дона Гонсало називаються в поемі не «графами», а «дітьми графа». Вони самі зараховують себе до «карріонських графів за народженням»:

Mio Cid es de Bivar e nos de condes de Carrion ... [3:13676].

і навіть, «справжніми графами за народженням»:

De natura somos de condes de Carrion ... [3:Ibid].

Найчастіше термін *caballeros* уживається відносно кінних воїнів у дружині Сіда, яка за короткий час виросла із шістдесятьох вершників до трьох тисяч шістисот. Збільшення кінного війська Сіда відбувалося в основному за рахунок дрібного лицарства (*caballeros*), яке приходило до нього на службу у пошуках наживи:

Al sabor de ganancia, no lo quieren detardar,

Grandes yentes se lo acojen de la buena cristianidad ... [3:1198].

При цьому очевидно, що у військо вступали не тільки вершники, але й бідні люди, а, можливо, й жебраки:

Acojense omnes de todas partes menguadas, ... [3:134].

Вони складали нижчу частину дружини Сіда:

Sinos dos pedones solos por la puerta guardar [3:686].

Non son en cuenta, sabet, las peonadas. [3:918].

A todos los menores cayeron cient mareos de plata. [3:1234].

У поема зовсім недвозначно відзначається, що після захоплення багатої здобичі, деякі піші воїни стали *caballeros*, тобто лицарями.

Для того щоб лицарі постійно знаходилися в бойовій формі, скликалися турніри. На цих турнірах відбувався так звані зразкові бої, чи зразкові битви. Оскільки обов'язком васала було захищати сеньйора від усіх ворогів, доносити йому про всі злочинства, що готуються проти нього, і т. і., васали повинні були боротися за честь сеньйора і на судовому двобої:

Cumplir quieren el debdo que les mando so senior ... [3:3535].

Після того, як герольди сповіщали про день турніру, усі лицарі, їхні дружини і дорослі доньки (яких називали *dueñas* чи інакше *fijas dalgo*: *Dovos estas duenas, - amas son fijas dalgo ... [3:2263]*) починали готуватися до цього урочистого дня. І в «Пісні про Мого Сіда» головна вимога до інфантів - проведення двобою:

Infantes de Carrion, quien desondraron tan mal,

A manos de nietos no los puedo desear ... [3:3255].

Дуже важливу роль в інституті лицарства мало також походження *гербів*, що беруть свій початок у найглибшій старовині. Це особливого роду символічні знаки, за якими під час бою впізнавали вождя чи плем'я. Спеціалісти впевнені, що герби були придумані не з одного марнославства, їх можна вважати справедливою нагородою за особисті заслуги. Але більш важливим було те, що під час воєнних дій герби служили засобом відмежування своїх від чужих; завдяки гербам розсіяні війська могли зібратися у визначеному місці, щоб переформуватися і продовжити бій.

Для гербів на щитах вживали два метали (золото - жовтий колір - і срібло – білий колір), чотири кольори (блакитний, зелений, червоний і чорний) та два хутра (горностаєвий і білячий). Відповідно до геральдичного вчення блакитний колір означає повітря, зелений - яшму, червоний - вогонь і чорний - землю. У подальшому цим металам і квітам привласнили ще й символічне значення. Так, золото - це емблема багатства, сили, вірності, чистоти, сталості; срібло - безвинності, чистоти; блакитний колір - емблема величі, краси, ясності; червоний - хоробрості, мужності, безстрашності; зелений - надії, достатку, волі; чорний - скромності, освіти, сугу.

Герби виявляють велику розмаїтість - це герби коронованих осіб, відступлені герби, герби корпорацій, протекційні герби, фамільні герби, герби за шлюбом, успадковані герби, герби за вибором.

Однак, знатне походження, яке віддзеркалювалося у геральдиці, давало деяким лицарям право поводитися зверхньо, навіть з презирством, по відношенню до тих, хто не був благородного походження. В тексті поеми це можна побачити в епізоді, коли карріонські інфанти хотіли позбутися від своїх безрідних дружин, завдавши їм безчестя. Причому вони не тільки не соромилися своєї поведінки, але навіть пишалися таким вчинком:

Derecho hizieron porque los han deseadas ... [3:3312].

Por que las deseamos derecho fiziemos nos;

Mas nos preciamos, sabet, que menos no ... [3:3333].

Девізи нагадували про хоробрість, великодушність і ввічливість того чи іншого лицаря, служили корисними уроками для його потомства, Девізи були згорнутими оповідями, піснями, що складали трубадури. Будь-яке прислів'я, згідно з духом і схильністю лицаря, якому належав герб, теж могло стати його девізом. Останній зазвичай ставили під щитом; бо він мав нагадувати про славні подвиги лицаря, про його героїзм, велич та милосердя. Але крім того, девіз служив до спонукання виявляти доблесть. У девізі як би підкреслювалася ідея герба чи причина, з якої конкретна особа одержала саме такий герб. Девізи часто бували алегоричні, що призвело до появи символіки, що складалася лише з однієї букви.

Зображення тваринних і міфічних чудовиськ на гербах часто походять від зразків скіфо-сибірського звіриного стилю. У цьому, можливо, присутні відгуки Великого Переселення народів. Древні сюжети й образи звіриного стилю у X-XIII століттях наповнили увесь середньовічний світ й утворили особливу міжнаціональну образотворчу мову, зрозумілу від Китаю до Швеції.

Висновки та перспективи. Підводячи підсумок необхідно вказати, що лицарство, яке з'явилося в середні століття, не могло б існувати без християнської релігії, тому що основні почуття лицарства виникли безпосередньо під її впливом і мали важливе гуманітарне значення.

Внаслідок багатьох змін, що відбулися у військово-політичній системі Європи, і прорахунків системи в цілому, після декількох століть свого існування лицарство занепало. Пізніше воно піддавалося чисельним нападкам, у тому числі літературним, що можна побачити в романі Мігеля де Сервантеса Сааведри "Дон Кіхот Ламанчський", що є чудовою пародією на всі лицарські романи, створені раніше. Надалі це питання буде розглянуто більш

конкретно в окремому дослідженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агибалова Е.В., Донской Г.М. История средних веков. – М.: Просвещение, 1985; Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства. – М., 1987; Иванов К. Многоликое Средневековье. – М., 1996; Бицилли П.М. Элементы средневековой культуры. – СПб, 1995; Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. – М., 1984. 2. Собуцький М.А. Мовно-культурний простір західноєвропейського Середньовіччя. – К.: Інститут історії України НАН України, 1997. 3. El Cantar de Mio Cid / Anónimo - Madrid: Edimat Libros, S.A., 2004.

ПЕРІНА О.О.

Київський національний лінгвістичний університет

ЕВФЕМІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПРАГМАТИЧНОЇ МАРКОВАНOSTІ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ РАДИ ЄВРОПИ

Вивчення мови як засобу комунікації робить актуальним дослідження механізмів впливу мовлення на людину. Адже тексти, якими люди обмінюються в процесі спілкування, виконуючи функцію повідомлення, одночасно регулюють поведінку комунікантів. Аналізом регулятивного аспекту спілкування, як відомо, займається прагматика. Визначальним для становлення прагматичних досліджень було усвідомлення того, що не тільки мова малює ескіз світу, але й життя дає ключ до розуміння багатьох явищ мови і мовлення [1:5].

За період існування Ради Європи (далі РЄ) в світі відбулося чимало змін, в результаті яких людство зіткнулося не тільки з проблемами покращення умов життя й досягнення високих ідеалів, але й опинилося перед необхідністю вибору, яким шляхом йти далі, щоб уникнути антропогенної катастрофи. Протягом всієї історії людства міжнародні організації та міжнародне право намагалося скеровувати людську діяльність в безпечному, мирному руслі. Втім, на сьогоднішній день ми можемо стверджувати, що питання, які раніше вирішувалися в рамках однієї країни, тепер потребують залучення та допомоги інших держав, а іноді й усієї світової спільноти. Такими глобальними, або транснаціональними, транскордонними проблемами стала проблема захисту навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, проблема боротьби з тероризмом, небезпечними хворобами (ВІЛ/СНІД, туберкульоз, атипова пневмонія, пташиний грип тощо), демографічна ситуація в світі, допомога країнам третього світу, проблеми глобалізації тощо.

Тому **актуальним** стало дослідження адміністративно-юридичного дискурсу (далі АЮД) в рамках діяльності РЄ як пан-європейської організації, який функціонує на засадах ідеологічно мотивованого гнучкого дискурсу та поєднує мовленнєву комунікацію з соціокультурною реальністю, будучи ареною протистояння старої та нової ідеології [2:7].

Будь-яка діяльність, включаючи мовленнєву, є мотивованою й цілеспрямованою. У вербальному плані це означає, що існує певне не мовленнєве завдання, для виконання якого здійснюється мовленнєва діяльність і яке вирішується мовними засобами. Отже, в мовленні відображаються два основні аспекти функції мови, а саме – комунікативний аспект: “що” мовленнєвої діяльності і прагматичний – “як”, “якими засобами” [3:16]. **Метою** даної статті є висвітлення деяких лінгвостилістичних особливостей текстів документів РЄ, які визначають комунікативно-прагматичні параметри АЮД.

Вивчення текстів адміністративно-юридичних документів РЄ та їх порівняльний аналіз з мовою документації ООН за попереднє століття свідчить про те, що значна частина новостворених лексичних одиниць поряд з вже існуючими значеннями відображає прагнення до евфемізації мови, яка реалізується у функціонуванні слів та словосполучень, покликаних завуалювати, заглушити поняття, співвіднесені з “ультрареальностями” сьогодення [4:61]. Вживання евфемізмів можна пояснити політикою певного позитивізму, заохочення, що

виступає як стратегія РЄ та інших міжнародних організацій по відношенню до своїх країн-членів. Іntenція автору/авторів зменшити категоричність висловлення заборони, спонукання-поради чи пропонування спільних дій шляхом вживання евфемістично забарвлених слів та словосполучень виявляється у прямій залежності від принципів ввічливості [5:92] та максим кооперації [6:187], які слід вважати дистинктивною ознакою прагматики текстів документів РЄ.

Про феномен евфемізації свідчать наведені нижче приклади:

ЕВФЕМІЗМ	РЕАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ
"red light signals"	ressing environmental problems
IDU ("injection drug user")	drug addict
"preserve"	former French colonies in Africa
"errant" women	women with religious non-conformity
CSWs ("commercial sex workers")	prostitutes
"inappropriate behaviour"	unlawfull behaviour
"false tourists"	illegal migrants
MSM ("man preferring sex with men")	ale homosexual
WMD (weapons of mass destruction)	unconventional weapons
"breathing space"	short escorted leaves for life-sentence and long-term prisoners

Графічно евфемізми, як правило, вживаються в лапках або виділяються курсивом:

(1) *We must welcome the general interest paid to the situation of migrants. Most of the time, these people represent "the Other" and are subjected to racism, xenophobia and intolerance* [CoE Doc. 10011].

(2) *The interest of some countries lies in preventing the "import" of extremism* [CoE Doc. 9890].

За невеликий відрізок часу явища та події, пов'язані з міжнародним тероризмом 21 століття та оголошеною йому війною, знайшли глибоке відображення в словниковому складі сучасної англійської мови. Найбільш відомими евфемізмами стали *regime change* (зміна режиму адміністрацією президента США Буша в Іраці за будь-якої ціни), *collateral damage* (втрати, жертви серед цивільного населення підчас війни), *asymmetric conflict* (відображає різний воєнний потенціал воюючих сторін, наприклад Америки та країн Близького Сходу), *"velvet restoration" of a totalitarian regime*. Про "косметизацію" мови коментарів щодо феномену тероризму та боротьби з ним свідчать такі приклади з текстів документів РЄ:

(1) *As for Europe, many countries, with the exception of those touched directly by recurrent acts of terrorism, preferred to look the other way and when possible "evacuate" terrorism out of their frontiers* [CoE Doc. 10056].

(2) *Finally, I should like to point out that one of the initial reflexes of post-"September 11" was to identify terrorism along cultural and religious lines* [CoE Doc. 9331].

(3) *There are differences between the partners of the Atlantic Alliance as regards "threat perception" as well as the methods used* [CoE Doc. 10056].

Евфемізми, як правило, протиставлені дисфемізмам (або какофемізмам), під якими розуміють більш пряме вербальне відображення понять з відтінком негативного забарвлення. В умовах протистояння Західної та Східної ідеологій опозиція евфемізм-дисфемізм має сприйматися саме з врахуванням даної конфронтації, з розумінням тієї ідеологічної установки, яку відображає англійська мова та культура [4:62-64].

Слід зазначити, що з часом евфемізми можуть цілком перетворюватись в дисфемізми. "Зміна ярликів" (перетворення евфемізмів в дисфемізми або навпаки) може визначатися зміною політичної ситуації. Так, на сьогоднішній день моджахеди, які воюють проти американців, іменуються "терористами", тоді як в 80-ті роки ХХ століття, коли вони

використовувались ЦРУ для боротьби з комунізмом, їх називали “борцями за свободу” (*freedom fighters*). Цікавим в цьому відношенні є наступний приклад:

At the time of the 1980's and early 1990s the spectre of terrorism had not been fully grasped yet in Western democracies, and the controversy continued as to the definition of terrorism! Who was a liberation guerilla, a freedom fighter, a lunatic? [CoE Doc. 10056]

Щодо словосполучення ЗМЗ (WMD) – зброя масового знищення, то іноді спостерігається тенденція його заміни іншими, менш “страхотливими” словами, таких як *unconventional weapons* (нетрадиційна зброя) або *bioevent* (“біоподія”, використання біологічної зброї). Це можна пояснити тим, що не виключається можливість застосування ядерної зброї не лише терористами, але й проти терористів відповідними “формальними”, міжнародно санкціонованими організаціями. Наприклад:

Manipulating unconventional weapons requires high skills and involves great risks for those carrying out the task [CoE Doc. 9331].

Наведемо деякі приклади з інших тематичних текстів документів РЄ:

1) *The Assembly condemns the very high incidence of violence against journalists (the most prominent among them being the killings of Georgyi Gongadze in 2000 and Ihor Alexandrov in 2001), and low clear-up rate for such crimes [CoE Doc. 9852].*

В даному прикладі слово *clear-up* евфемістично співвідноситься з його прямим денотатом *investigation*, яке стало занадто часто вживаним, зокрема по справі Георгія Гонгадзе, а тому замінилося ідіоматичним евфемізмом.

2) *The electoral campaign was overshadowed by the misuse and abuse of state resources, referred to in Ukraine as the use of the “administrative resource” in favour of, or against, a particular candidate or party [CoE Doc. 9852].*

Підкреслене словосполучення в цьому прикладі вдало перифразує поняття зловживання держресурсами в інтересах підтримки того чи іншого кандидата підчас передвиборчих перегонів.

3) *The Assembly welcomes the amendments to the Law on Citizenship, which abolished the “age-window system” and granted Latvian citizenship to stateless children born in Latvia since 21 August 1991 [CoE Doc. 8924].*

Евфемізм в вище наведеному прикладі означає скасування політики “вікового вікна”, за яким діти емігрантів, які народжувалися на території Латвії в певний період, не мали право на отримання громадянства.

4) *The capacity to hold free, fair and transparent presidential elections will be the by far the greatest challenge for Ukraine this year, and it will determine whether Ukraine will move forward as a democratic nation supporting a civil society which protects individual rights under the Rule of Law, or will take a “step backwards”, as the Venice Commission noted in its opinion [CoE Doc.10058].*

В наведеному вище прикладі протиставлені слова “*move forward*”, що означає “рух вперед” та “*step backwards*” у значенні “крок назад”, можливо, з тією думкою, що крок назад (відхилення від демократичних принципів) – краще, аніж рух, а рух вперед оптимістичніше, ніж крок.

5) *The powerful and military dangerous “East” is not a threat to democracy, and the problem is now how to integrate those new democracies [CoE Doc. 9890].*

“East” набуло тут метонімічного значення “Схід” з метою узагальнення головних “ворогів” європейської демократії.

6) *The concept of “development” serves as a moral pretext for the industrialized countries to carry out “paternalist” or even “neo-colonialist” projects in the South [CoE Doc. 10013].*

Тут йдеться мова про моральне зобов'язання країн першого світу по відношенню до країн, що розвиваються у вигляді так званих “патерналістських” або “нео-колоніальних” проєктів.

7) *The OECD calls economic growth in its member countries over the past few months “disappointing”* [CoE Doc. 9851].

Укладачі текстів доповідей та висновків віддають перевагу слову “disappointing”, хоча вжиті лапки вказують на те, що реальна ситуація може бути “frustrating”.

8) *The assembly asks Japan to continue and deepen its constructive dialogue with the Council of Europe on this issue. In the meantime, it reiterates its demands that the conditions on “death row” be immediately improved, that the secrecy surrounding executions be ended and the access to post-conviction and post-appeal judicial review be broadened for “death row” inmates* [CoE Doc. 9908].

Під виразом “death row” маються на увазі ті, хто приречений до смертної страти.

В окремих випадках джерелом евфемістичного виразу може стати професійний жаргон або термін, наприклад:

9) *The assembly encourages American politicians to create abolitionist “caucuses” in their respective parliamentary assemblies, and to continue to engage opponents of abolition in informed debate* [CoE Doc. 9908].

В даному документі мова йдеться про скасування смертного вироку в країнах-спостерігачах РЄ, якими зокрема є Японія та США. Слово *caucus* – парламентський жаргон, який означає таємні збори невеликої групи, що належить до більшої організації або політичної партії, дещо схоже на фракцію.

Деколи окремі пасажі насичені “тематичними” евфемізмами та дисфемізмами, як, наприклад:

International rules developed over centuries on armed conflicts between nations. According to a traditional notion a “war” necessarily involves states and regular armies. The introduction of “carpet bombing” in World War II caused severe breaches to this principle. Later on in other subsequent conflicts in Vietnam, The Middle East, and Yugoslavia the frontiers of “indiscriminate” violence were blown-up totally. In Cambodia and Africa entire populations were massacred, Saddam Hussein gassed his own citizens. The seeds of violence had taken root in the entire planet. Now, unfortunately, terrorist violence strikes civilian populations “indiscriminately”. The ancient distinction between “enemy” and “criminal” has disappeared, and a “war” no longer involves states and armies only! [CoE Doc. 10056].

Навмисний відхід від ясності при вираженні думки, небажання категорично висловлюватись з цього приводу і призводить до використання перифрастичного стилю викладу. Перифрастичні та евфемістичні вирази характеризують певні мовні тенденції, що призвело до створення терміну “перифрастичний стиль” [7:89]. Результатом цього є прихована, імпліцитна оцінка ситуації, про що свідчить приклад “перифрастичного” абзацу:

In the light of the considerations stated in this resolution, the Assembly informs the committee of Ministers that, although notable progress has been made by Ukraine since the adoption of Assembly Resolution 1262 (2001), Ukraine has not yet honoured all obligations and commitments as a member state of the Council of Europe. Therefore the Assembly resolves to pursue the monitoring procedure in respect of Ukraine in close cooperation with the Ukrainian delegation [CoE Doc. 10016].

Не зважаючи на вживання позитивно-нейтральних фраз (підкреслених в прикладі) *значний прогрес, все ще не виконала, має намір продовжувати пильнування, у тісній співпраці з делегацією України*, насправді ж йдеться про те, що Україна не виконала своїх обов'язків та зобов'язань перед Радою Європи, тому ПАРЕ не припиняє “пильнувати” цей процес.

Наявність перифрастичного стилю зумовлена етичними та естетичними нормами, яких слід дотримуватись в міжнародній сфері людського спілкування, в результаті чого “максимізується” максима ввічливості. Це сприяє виникненню своєрідної манери викладення з ефектом стриманості та обережності, вираженої дипломатії в міркуваннях та висновках та спричинено позалінгвальними чинниками, а саме політичними мотивами лідерів європейських організацій в сфері адміністративно-міжнародного спілкування [8:39-40]. Тому **перспективним** для нашого подальшого дослідження є вивчення впливу соціально-культурного контексту діяльності РЄ на використання тих чи інших мовних засобів, які створюють специфіку АЮД.

ЛІТЕРАТУРА

1.Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С.3-42. 2.Fairclough N. Democracy and the public sphere in critical research on discourse (Paper given at conference on Discourse, Politics and Identity in Europe). April, Vienna, 1988. 3.Масилко Н.В. Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення цілого тексту // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: “Прайм-М”. – 2002. – № 6. – Кн. 2. – С.16-22. 4.Зацный Ю.А. Антитеррористические войны // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – Харків: “Константа”. – 2004. – № 635. – С.61-64. 5.Leech G.N. Principles of Pragmatics. – 10th ed. – L.; N.Y.: AWL Publ., 2003. 6.Grice H.P. Studies in the way of words. – 8th ed. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 2001. 7.Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. 8.Калюжная В.В. Стиль англоязычных документов международных организаций. – К.: Наук. думка, 1982.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.CoE Doc. 10011 – Access to assistance and protection for asylum seekers at European seaports and coastal areas. – Doc. 10011./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2003. – 21 p. 2.CoE Doc. 9890 – Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe. – Doc. 9890./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2003. – 11 p. 3.CoE Doc. 10056 – Terrorism: a threat to democracies. – Doc. 10056./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2004. – 21 p. 4.CoE Doc. 9331 – Combating terrorism and respect for human rights. – Doc. 9331./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2002. – 37 p. 5.CoE Doc. 9852 – Honouring of obligations and commitments by Ukraine. – Doc. 9852./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2003. – 45 p. 6.CoE Doc. 8924 – Honouring of obligations and commitments by Latvia. – Doc. 9824./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2001. – 21 p. 7.CoE Doc. 10058 – Political crisis in Ukraine. – Doc. 10058./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2004. – 15 p. 8.CoE Doc. 9890 – Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe. – Doc. 9890./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2003. – 11 p. 9.CoE Doc. 10013 – Improving the prospects of developing countries: a moral imperative for the world. – Doc. 10013./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2003. – 19 p. 10.CoE Doc. 9851 – The OECD and the World Economy. – Doc. 9851./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Provisional Report. – Strasbourg, 2003. – 29 p. 11.CoE Doc. 9908 – Abolition of the death penalty in Council of Europe observer states. – Doc. 9908./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report. – Strasbourg, 2003. – 13 p. 12.CoE Doc. 10016 – Honouring of obligations and commitments by Ukraine. – Doc. 10016./ Parliamentary Assembly. Council of Europe. Reply from the Committee of Ministers. – Strasbourg, 2003. – 2 p.

ПЕТРЕНКО І.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ЛЕКЦІЙНОГО ДИСКУРСУ В ДИДАКТИЧНІЙ СФЕРІ

На сучасному етапі розвитку лінгвістики невід’ємною частиною будь-якого дослідження особливостей функціонування мовленнєвих одиниць є урахування постійних та соціально-демографічних ознак, що характеризують індивіда і детермінують соціальні дії мовця: приналежність до класів та прошарків, до соціальних інститутів, професійних спільнот, а також вік, освіта, стать та інші.

Гендерний підхід при аналізі особливостей просодичної архітекτονіки лекторського мовлення дозволяє пересвідчитися в об’єктивності існування жіночих та чоловічих варіантів в межах наукового стилю мовлення.

Підтвердження цьому було отримано при проведенні експериментально-фонетичного дослідження просодичного оформлення лекційного дискурсу у вищій школі. Експериментальним матеріалом даного дослідження служили квазіспонтанні лекції в

дидактичній сфері у виконанні 8 лекторів чоловічої та жіночої статі, вимова яких відповідає літературній нормі американського варіанту англійської мови (General American).

Для отримання додаткових даних про специфіку просодичного оформлення лекторського мовлення чоловіків та жінок, крім квазіспонтанних презентацій лекційного матеріалу, перед дикторами було поставлено завдання з презентації письмового тексту (зачитування), однакового для всіх інформантів. Під час підготовки кожен з дикторів багаторазово прочитував текст для вибору оптимальних просодичних контурів науково-навчального тексту.

Дослідження показало, що просодична організація двох видів презентації лекційного повідомлення (квазіспонтанне мовлення та зачитування заздалегідь підготовленого тексту лекції), в залежності від статі мовця, характеризується як спільними, так і диференційними ознаками.

Риси просодичного оформлення двох видів лекції, на перцептивному рівні спільні для жіночих та чоловічих реалізацій, репрезентовано такими компонентами:

- підвищеною гучністю вимови;
- чіткістю вимови;
- вживанням чіткого ритму повідомлення;
- помірним, з тенденцією до уповільнення темпом вимови при значних темпоральних контрастах;

- переважним вживанням спадних тонів;

- вживанням пауз, які у лекції-зачитуванні синтаксично передбачені. При квазіспонтанній презентації, матеріалу вживання пауз визначається, насамперед, інформаційною структурою тексту:

- переважним вживанням абсолютних (темпоральних) пауз;
- характерним вживанням пауз хезитації у квазіспонтанній лекції та оказіональним – у лекції-зачитуванні.

Інформативними для диференціації двох типів реалізацій квазіспонтанної лекції та лекції-зачитування на перцептивному рівні є такі параметри:

- гучність вимови – у квазіспонтанній лекції гучність вимови дещо вища, ніж при зачитуванні. Можливі варіації ступеня прояву цього показника, в залежності від розміру та характеру аудиторії, у якій матеріал презентується;

- темп презентації – порівняно з темпом лекції-зачитування темп квазіспонтанної лекції дещо уповільнений, проте зберігаються випадки прискорення загального темпу мовлення у тематичних блоках, що несуть фонову інформацію;

- переважне вживання спадних тонів – при квазіспонтанній презентації матеріалу одним і тим же диктором фіксується більша кількість вживання висхідних тонів, ніж при зачитуванні. Крім того, для жіночих реалізацій квазіспонтанної лекції більшою мірою, ніж для чоловічих, характерне наслідування просодичної моделі читання. Тобто, напівпідготовлене мовлення лектора-чоловіка характеризується набагато більшою варіативністю термінальних тонів;

- синтагматичне членування – у квазіспонтанній лекції синтагми коротші, їх тривалість зменшується в залежності від темпу повідомлення (чим повільніший темп, тим коротші синтагми). При зачитуванні лекційного матеріалу особливості членування на синтагми знаходяться в тісній залежності від синтаксичної будови тексту. Відмінності у тривалості синтагм в жіночих та чоловічих реалізаціях на перцептивному рівні не фіксуються;

-- вживання наголосів – для чоловічих та жіночих презентацій квазіспонтанної лекції характерне вживання логічних та емоційних наголосів;

- вживання абсолютних (темпоральних) пауз – у квазіспонтанному мовленні лекторів-жінок кількість темпоральних пауз переважає їх кількість у мовленні дикторів-чоловіків. Квазіпаузи вживаються частіше у мовленні лекторів-чоловіків, у їх виконанні трапляються

поодинокі випадки вживання пауз без перерви у фонації в міжфразовій позиції, що зовсім не характерно для мовлення жінок. Кількість пауз без перерви у фонації в обох типах реалізацій переважає у квазіспонтанній лекції;

- провідна роль відводиться паузам структурного членування мовлення (паузам, що розділяють надфразні єдності, міжфразовим, міжсинтагмним, внутрішньосинтагмним паузам).

- вживання психологічних пауз – кількість пауз цього виду переважає в мовленні дикторів-чоловіків. Ними психологічні паузи частіше вживаються перед словом чи групою слів, що виділяються, або у перед- та постпозиції до них. У жіночих реалізаціях паузи цього виду вживаються після структури, що виділяється частіше, ніж у чоловічому мовленні. У лекції-зачитуванні суттєве значення скорочення кількості психологічних пауз, незалежно від статі мовця, порівняно з квазіспонтанною презентацією матеріалу. Найчастотнішим є вживання пауз цього виду у міжсинтагмній позиції. Вживання психологічних пауз у міжфразовій позиції несуттєво характеризує мовлення лектора. Цей тип пауз частіше вживається лекторами-жінками. Кількість внутрішньосинтагмних психологічних пауз переважає в чоловічих реалізаціях. Єдиний структурний тип паузи цього виду, що вживається у лекції-зачитуванні, – внутрішньосинтагмена психологічна пауза;

- вживання пауз хезитації – явище, характерне для квазіспонтанної лекції. У лекції-зачитуванні цей тип пауз не зустрічається у мовленні дикторів-жінок. Чоловіче мовлення характеризується оказіональним вживанням незаповнених пауз хезитації. При квазіспонтанній презентації лекції більша кількість сигналів невпевненості має місце в мовленні лекторів-чоловіків, що протирічить поширеній думці стосовно схильності представниць жіночої статі до вживання сигналів невпевненості як загальної стратегії, а не як пристосування в межах конкретного епізоду спілкування або індивідуальної невпевненості [1:19]. Паузи хезитації в мовленні дикторів-жінок виникають частіше на межі смислових єдностей (синтагм, фраз), у той час як у чоловічих реалізаціях – усередині їх. Єдиним заповнювачем пауз хезитації у мовленні дикторів-жінок є звук-заповнювач. Чоловічому мовленню при квазіспонтанній презентації матеріалу властиве заповнення пауз хезитації звуками, хезитації-повтори та самоперебивання. Для лекції-зачитування заповнення пауз не характерне.

Цікаво, що вживання заповнених та незаповнених пауз хезитації є характерним явищем для діалогічного мовлення. Поява цього виду пауз в квазіспонтанній лекції пояснюється квазімонологічною природою лекції як жанру. З одного боку, лекція – це монолог, з іншого, – при її презентації обов'язково має місце невербальний діалог лектора з аудиторією: мовець бачить реакцію слухача на інформацію, яку повідомляє, і сам реагує відповідним чином, як при вербальному діалозі.

Більш часте вживання заповнених пауз лекторами чоловічої статі, порівняно з їхніми колегами-жінками є, на нашу думку, закономірним. Адже вважається, що в діалогах чоловіки намагаються говорити більше і частіше переривають висловлювання своїх співрозмовників. Вони, навіть якщо їх перервали, продовжують говорити разом із співрозмовником, що викликає "накладання" реплік одну на одну. Жінки, як правило, не намагаються переривати партнера з комунікації і продовжувати репліку, а наслідують принцип "мовчазного протесту", їх частіше переривають під час мовлення, ніж чоловіків [2:70-71]. Вживаючи незаповнені паузи хезитації (більш характерні для мовлення лекторів жіночої статі), мовець не контролює хід розмови, дає можливість перебивати себе. При вживанні заповнених пауз, мовець ніби не перериває свою репліку [3:121]. Це підсвідоме намагання лекторів-чоловіків вести розмову, не даючи перервати себе, на нашу думку, є підтвердженням гіпотези, що була висунута у спеціальній літературі, стосовно підсвідомого прагнення чоловіків займати роль лідера в суспільстві, бути в центрі уваги, мати вплив на оточуючих.

Таким чином, згідно з результатами аудиторського аналізу встановлено, що квазіспонтанна лекція є маркованим видом лекційної презентації матеріалу порівняно з лекцією-зачитуванням і характеризується великою варіативністю просодичних параметрів: більш підвищеною гучністю вимови порівняно з лекцією-зачитуванням; темпоральними контрастами, різноманітністю тонів; більш дрібним синтагматичним членуванням; вживанням двох видів наголосу.

Спільні для лекторського мовлення чоловіків та жінок ознаки на акустичному рівні:

- прискорений, порівняно з квазіспонтанною лекцією, темп презентації лекції-зачитування;

- характер паузації – при зачитуванні лекційного матеріалу абсолютні паузи довші, ніж у квазіспонтанній лекції, а квазіпаузи – коротші.

Особливості просодичної організації науково-навчального тексту, що дають змогу диференціювати різні види лекції у виконанні лекторів-чоловіків та жінок:

- просодична модель оформлення лекції – збереження просодичної моделі читання при квазіспонтанному мовленні лекторів жіночої статі;

- темп мовлення – при квазіспонтанній презентації темп мовлення чоловіків переважає відповідний показник жіночих реалізацій. Темп мовлення при зачитуванні матеріалу майже однаковий у лекторів різної статі за незначною перевагою показника жіночих реалізацій;

- тривалість синтагми – у квазіспонтанній лекції більша в мовленні лекторів-жінок. У лекції-зачитуванні показники тривалості синтагми приблизно однакові для двох типів реалізацій;

- середньоскладова тривалість мовлення – у жіночому квазіспонтанному мовленні склад в середньому має більшу тривалість, ніж у чоловічих реалізаціях. Середньоскладова тривалість у чоловічому та жіночому виконанні лекції-зачитування має приблизно однаковий показник;

- характер паузації – підвищений коефіцієнт паузації квазіспонтанної лекції в мовленні лекторів-чоловіків та більша, порівняно з жіночим мовленням, загальна тривалість пауз у тексті, свідчить про паузальний характер мовлення дикторів чоловічої статі.

Вищезазначені показники жіночих реалізацій практично співпадають у квазіспонтанній лекції та лекції-зачитуванні. Чоловіче мовлення характеризується значним зменшенням коефіцієнта паузації і тривалості пауз при переході до зачитування. У лекції-зачитуванні паузи в середньому дещо довші в жіночих реалізаціях, а у квазіспонтанному мовленні – в чоловічих.

У результаті проведення експериментально-фонетичного дослідження було визначено диференційні ознаки жіночих та чоловічих реалізацій лекційного дискурсу в дидактичній сфері. Жіночі реалізації лекцій характеризуються ширшим тональним діапазоном та частотнішим вживанням висхідних тонів. У жінок нижчі, ніж у чоловіків, показники швидкості зміни тону, змінності мелодії і частотного діапазону реалізації перед- та запаузальних ділянок, кривини кривої інтенсивності і діапазону інтенсивності та змінності інтенсивності на відрізках, що передують паузі та слідує за нею. Диференційною ознакою, яка характеризує паузальне членування мовлення дикторів різної статі, є також тенденція до підвищення показників тональних, динамічних та темпоральних змін мовлення лекторів-чоловіків у позиції після паузи при зворотній тенденції у жіночих реалізаціях.

Як показало дослідження, переважна більшість тональних, темпоральних і динамічних змін має більш високі показники в чоловічих реалізаціях, що дає змогу говорити про маркованість мовлення лектора-чоловіка порівняно з жіночим мовленням.

Більша тривалість пауз у чоловічому виконанні при меншій (порівняно з жіночими реалізаціями) середній тривалості складу та синтагми дають змогу сприймати темп мовлення лекторів чоловічої та жіночої статі на перцептивному рівні як однаковий, у той час об'єктивний аналіз констатує пришвидчений темп мовлення лектора-чоловіка порівняно з жіночим мовленням.

Просодична модель оформлення лекції-зачитування ідентична у чоловічих та жіночих реалізаціях. Оскільки просодична архітектура зачитування вважається, певним чином, нормативною, а лектори-жінки намагаються наслідувати її і при квазіспонтанній презентації матеріалу, то, на нашу думку, можливо говорити про нормативність та гіперкоректність мовлення лекторів жіночої статі. З іншого боку, просодична організація лекційного дискурсу дикторів-жінок (як при зачитуванні матеріалу, так і при його квазіспонтанній презентації) дуже відрізняється від норми просодичного оформлення спонтанного мовлення жінок і наближається до інтонаційних характеристик спонтанного мовлення чоловіків. Ми вважаємо, що це свідчить на користь висунутої раніше гіпотези про "наслідування чоловічої моделі просодичного оформлення мовлення" лекторами-жінками.

У той же час, модель просодичного оформлення квазіспонтанного мовлення в чоловічому виконанні дуже відрізняється від моделі лекції-зачитування, що свідчить про особливості мовленнєвої поведінки лекторів-чоловіків, яка проявляється у більшій свободі вибору засобів мовлення і відході від стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА

1.Кереева С.Б. Социальная обусловленность интонационной вариативности речи. Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04/Моск. гос. ин-т иностр. яз.— М., 1988. 2.Poynnton C. Language and Gender: Making the Difference. — Oxford. Oxford University Press, 1989. 3.Николаева Т.М. Новое направление в изучении спонтанной речи (о так называемых речевых колебаниях) // Вопр. языкознания. — 1970. — № 3. — С.117-123.

ПІДПРИГОРА Ю.Г.

Київський національний лінгвістичний університет

СТЕРЕОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ДІЄСЛІВНИХ ПЕРИФРАЗ СУЧАСНОЇ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ, ІНТЕГРОВАНОЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯМ

Одним із актуальних напрямів лінгвістичних досліджень на сучасному етапі їх розвитку є аналіз мовних структур із позицій когнітивізму в світлі розкриття умов вироблення, передачі та обробки інформації, що надходить до людини різними каналами [1:3]. Такий підхід дозволяє не лише краще зрозуміти специфіку тієї чи іншої мовної структури, але й поступово сформувати більш чітке уявлення про концептуальний апарат людини, механізми його вербалізації. У цьому зв'язку **актуальною** залишається проблема моделювання процесів, що відбуваються в мові, з метою їх унаочнення і як наслідок, матеріального представлення суто ідеальних, на перший погляд, феноменів. Адже загальновідомим є людське прагнення пізнавати все абстрактне через більш просте, конкретне [2:58].

Об'єктом даного дослідження є система дієслівних перифрастичних конструкцій сучасної іспанської мови як неоднорідна структура, що складається з різних мікросистем, кожна з яких являє собою синонімічний ряд перифраз, об'єднаних за здатністю позначати певну характеристику дієслівної дії.

За думкою відомого іспанського філолога М. Кріадо де Валя, "дієслівні перифрази є маленькими реченнями, в яких дієслово залишає свою примітивну форму й функцію слова або єдиного лінгвістичного знака, щоб розгорнутися до непередбачених меж. Взагалі перифрази тяжіють до посилення втраченого чи недостатнього значення простих форм" [3:239]. Таке визначення, на наш погляд, дуже точно відображає сутність цих аналітичних конструкцій, оскільки в більшості з них зливаються три концепти:

- дієслівного компонента в особовій формі (перифрастичного дієслова конструкції) [4:18];
- прийменника або єднальної частки que;
- безособового дієслівного компонента (інфінітива, дієприкметника, герундія).

Саме таке органічне поєднання та взаємодія трьох або двох (у випадку нульової зв'язки між двома дієслівними компонентами конструкції) концептів створює неповторне значення перифрази як єдиного цілого, яке в свою чергу вербалізує узагальнений концепт певної характеристики дієслівної дії.

Із появою в структурі дієслівних перифраз заперечення з'являється новий концепт, який може суттєво впливати на зміст конструкцій у цілому, перетворюючи їх значення на антонімічні. У такий спосіб у системі дієслівних перифраз утворюються нові суплетивні форми вираження значень, притаманних мікросистемам, які входять в її склад, а це в свою чергу сприяє інтеграції цих мікросистем за рахунок їх взаємопроникнення під впливом категорії заперечення в процесі становлення нових функціональних парадигм.

Геометрична (пласка) модель механізму інтеграції дієслівних перифраз сучасної іспанської мови під впливом категорії заперечення, в основу якої було покладено семантичний критерій та критерій ВВП (Відносного Векторного Проникнення), була побудована нами в роботі [5] і неодноразово аналізувалася з точки зору її конкретизації та вдосконалення [6].

Метою цієї статті є матеріальне унаочнення як статичних структурних, так і динамічних функціональних особливостей однієї з ідеальних мовних систем – системи дієслівних перифраз іспанської мови шляхом представлення процесів, що в ній відбуваються, у вигляді стереометричних багатомірних моделей.

Якщо уявити, що кожен блок мікросистем дієслівних перифраз іспанської мови, включаючи результативну та конативну мікросистеми, є гранню певної стереометричної фігури, то вищезгадана пласка модель може бути трансформована в трикутну чотиригранну піраміду (рис. 1).

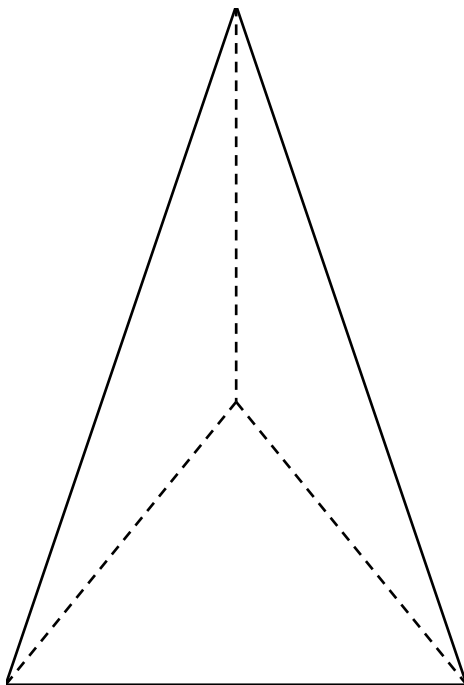

Рис. 1. Пірамідальна модель системи дієслівних перифраз сучасної іспанської мови, інтегрованої запереченням.

Основою піраміди є трикутник ADC (рис. 1 а), в якому розміщується блок модальних дієслівних перифраз. На передній (чільній) грані піраміди ABC розташовується блок каузативних дієслівних перифраз. На грані ABD розташовуються конативна та результативна мікросистеми дієслівних перифраз, що взаємодіють з модальним блоком через

функціональну парадигму, утворену на ребрі AD за рахунок проникнення нових заперечних суплетивних форм вираження конативності з мікросистеми дієслівних перифраз можливості дії.

На грані BDC розташовується блок фазових дієслівних перифраз, який взаємодіє з гранню ABD за рахунок розміщення на ребрі BD дієслівної перифрази *no acabar + de + infinitivo*, яка передає ознаки як конативності, так і дуративності. Взаємодія з блоком модальних перифраз відбувається за рахунок нових функціональних парадигм, утворених запереченням на ребрі DC, між дуративною й термінативною мікросистемами та мікросистемою дієслівних перифраз необхідності дії.

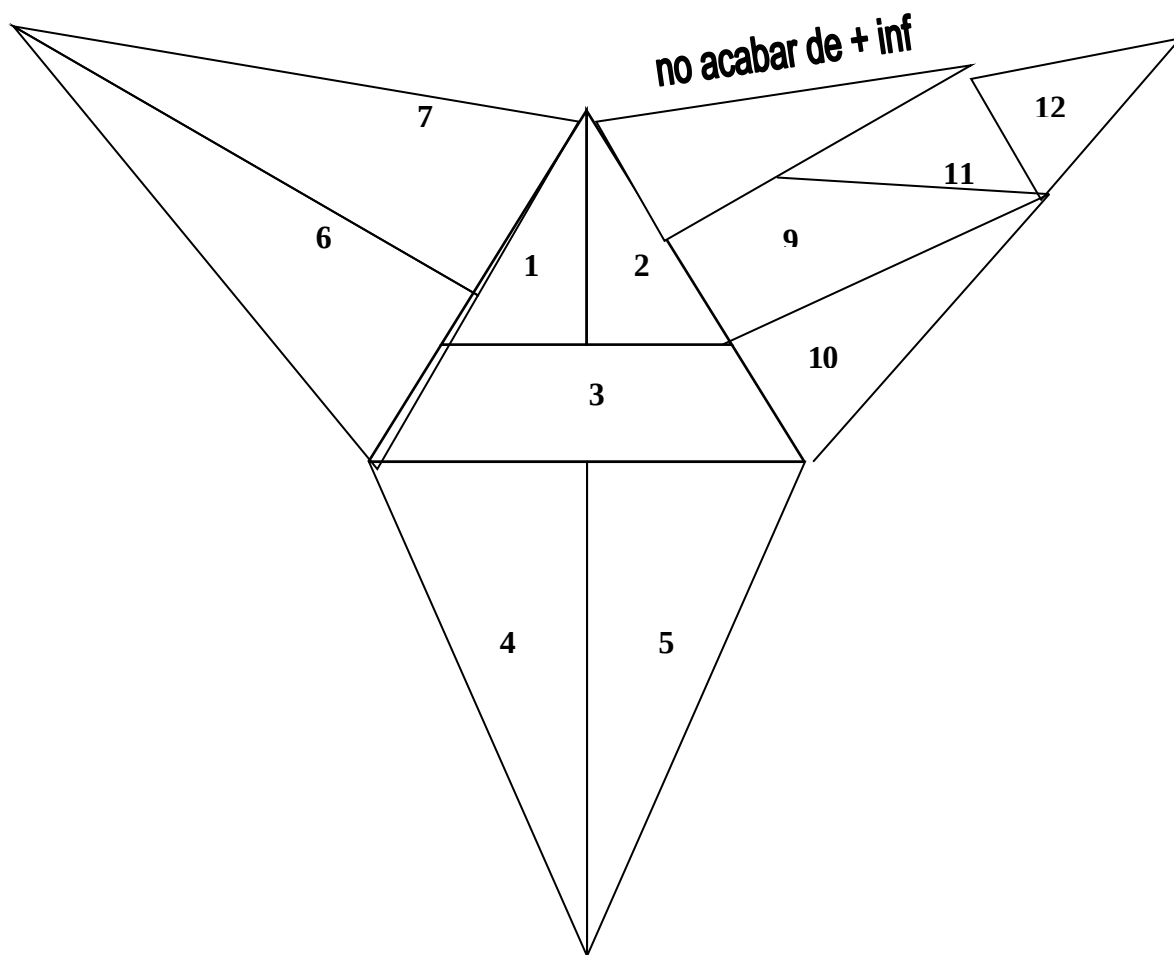

Рис. 1а:

- 1 – мікросистема дієслівних перифраз можливості дії;
- 2 – мікросистема дієслівних перифраз необхідності дії;
- 3 – мікросистема дієслівних перифраз бажаності дії;
- 4 – фактитивна мікросистема дієслівних перифраз;
- 5 – пермісивна мікросистема дієслівних перифраз;
- 6 – результативна мікросистема дієслівних перифраз;
- 7 – конативна мікросистема дієслівних перифраз;
- 8 – дуративна мікросистема дієслівних перифраз;
- 9 – термінативна мікросистема дієслівних перифраз;
- 10 – ітеративна мікросистема дієслівних перифраз;
- 11 – інхоативна мікросистема дієслівних перифраз;
- 12 – преінхоативна мікросистема дієслівних перифраз.

В якості іншого різновиду стереометричної моделі системи дієслівних перифраз іспанської мови можна запропонувати так звану молекулярну модель, яка унаочнює процеси інтеграційної взаємодії між мікросистемами на кшталт хімічної молекулярної сполуки (рис.2).

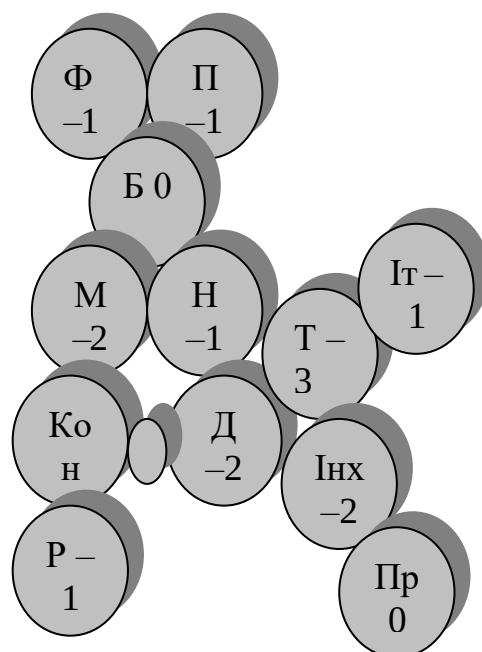

Рис. 2. Молекулярна модель системи дієслівних перифраз сучасної іспанської мови, інтегрованої запереченням:

- Ф** – фактитивна мікросистема дієслівних перифраз;
- П** – пермісивна мікросистема дієслівних перифраз;
- Б** – мікросистема дієслівних перифраз бажаності дії;
- М** – мікросистема дієслівних перифраз можливості дії;
- Н** – мікросистема дієслівних перифраз необхідності дії;
- Кон** – конативна мікросистема дієслівних перифраз;
- Р** – результативна мікросистема дієслівних перифраз;
- Д** – дуративна мікросистема дієслівних перифраз;
- Т** – термінативна мікросистема дієслівних перифраз;
- Іт** – ітеративна мікросистема дієслівних перифраз;
- Іх** – інхоативна мікросистема дієслівних перифраз;
- Пр** – преінхоативна мікросистема дієслівних перифраз.

Великі кульки репрезентують мікросистеми дієслівних перифраз, маленька кулька – дієслівну перифразу *no acabar + de + infinitivo*. Цифрові показники, представлені в кожній кульці, є параметрами коефіцієнту інтеграційної взаємодії (КІВ), який дозволяє оцінити якісні (приналежність до одного з чотирьох класів мікросистем: донорів ⁻, реципієнтів ⁺, донорів-реципієнтів ^{- +}, нейтралів ⁰), та кількісні (кількість операцій взаємодії з іншими мікросистемами) параметри активності мікросистем дієслівних перифраз у процесі взаємопроникнення під впливом категорії заперечення [6:252].

Таким чином, молекулярна модель створює конкретне уявлення як про якісні, так і про кількісні показники інтеграції мікросистем дієслівних перифраз під впливом категорії заперечення. Крім того, аналіз цієї стереометричної моделі свідчить про донорсько-акцепторний механізм структурної побудови системи дієслівних перифраз іспанської мови, інтегрованої запереченням.

Обидві запропоновані стереометричні моделі системи дієслівних перифраз іспанської мови, інтегрованої запереченням, можуть бути покладені в основу трьохмірних наочних

посібників, корисних для застосування не лише в теоретичній, але й у практичній діяльності під час викладання таких дисциплін вищої школи як вступ до загального мовознавства, практична та теоретична граматики іспанської мови тощо. Разом із тим, моделювання процесів інтеграції запереченням мікросистем дієслівних перифраз іспанської мови в єдину систему дозволяє розкрити й описати кінетику структурних перетворень, які при цьому відбуваються, і трактувати їх якісні та кількісні зміни за допомогою донорсько-акцепторного механізму на різних етапах і за різних обставин. Крім того, запропонований метод моделювання процесів, що відбуваються в мові, з використанням критеріїв об'єктивної якісно-кількісної оцінки може використовуватися стосовно мовних одиниць та структур різних рівнів у різних мовах, матеріально унаочнюючи особливості організації когнітивної діяльності людини, що сприятиме оптимізації процесу наукового пошуку і як наслідок, отриманню вірогідних результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1.Кубрякова Е.С. Семантика в когнитивной лингвистике (о концепте контейнера и формах его объективации в языке) // Изв. РАН. Серия лит. и яз. 1999. – Т. 58. – № 6. – С.3-12. 2.Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Ин-т языкознания РАН, Тамбовский госуд. ун-т, 1997. 3.Criado de Val M. El verbo español. – Madrid: Sociedad Anónima española de traductores y autores, 1969. 4.Vorónina M.M. Las perífrasis verbales y el mecanismo de su formación en el español // Матеріали Міжнар. наук. семінару “Дослідження і вивчення романських мов і літератур у контексті національних культур”. – К.: КДЛУ. – 1996. 5.Підпригора Ю.Г. Функціональні характеристики заперечення в системі дієслівних перифраз сучасної іспанської мови: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. – К., 2001. 6.Підпригора Ю.Г. Динаміка інтеграційних процесів у системі дієслівних перифраз сучасної іспанської мови під впливом заперечення // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип. 13. – К.: Вид. центр КНУТ. – 2005. – С.250-253.

ПОТАПЕНКО С.І.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

КОМПОЗИЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ДРУКОВАНИХ НОВИН: РОЛЬ КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИХ СТРАТЕГІЙ

Базовими текстами масової інформації вважають новини [1:12], а тому дослідники медіа-дискурсу приділяють велику увагу вивченню їхньої композиційної, семантико-композиційної, семантичної та прагматичної організації. В аспекті композиції в новинах виокремлено заголовок, прізвище автора, вступ (lead) та власне текст [2:192]. При семантико-композиційному ракурсі вивчення до заголовка та вступу додають текстові блоки Головної Події, Фону, Контексту, Історії, Вербальних Реакцій або Коментарів [3:131]. При цьому підході в центрі уваги дослідників перебувають текстотвірні функції заголовків [4:20], які в аспекті взаємодії з текстом поділяються на підсумовуючі (summarizing), виділяючі (highlighting) та цитатні (quotation) [5:706]. При дослідженні семантичного аспекту організації новин між їхніми складниками виявлено відношення деталізації (elaboration), причини-наслідку (cause and effect), обґрунтування (justification), темпоральної, просторової або соціальної контекстуалізації (contextualisation) та оцінки (appraisal) [6:115]. При прагматичному підході послідовність викладу фактів пояснюють за допомогою принципу переверненої піраміди, який визначає винесення найбільш важливої інформації на початок повідомлення [2:197].

Проте вказані підходи описують композицію текстів безвідносно до їхнього змісту, що не дозволяє показати взаємодію організації новин із вибором та аранжуванням мовних засобів. Відповідно, завдання цієї статті полягає у виявленні впливу змісту новин на послідовність розміщення матеріалу, вибір та аранжування номінативних одиниць. При диференціації текстів новин враховуємо співвіднесеність їхнього змісту з певними концептуальними структурами, які забезпечують призначення текстів новин для орієнтування людини в світі [7:70]. До таких концептуальних структур належать образ-схеми, які розглядають як динамічні моделі нашої перцептивної взаємодії та моторних програм, спрямованих на забезпечення

зв'язності та структурування нашого досвіду [8:xiv]. Крім того, образ-схеми мають внутрішню структуру, що дозволяє застосовувати їх для опису структури заголовків і композиції текстів.

У лінгвокогнітивних роботах виокремлено три основні групи образ-схем: динамічні, які репрезентують різні види руху (ШЛЯХ і ЦИКЛ), силові, що відбивають взаємодію між людиною та світом (ПРИТЯГАННЯ, ПРИМУС, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ/ ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, ПРОТИДІЮЧІ СИЛИ, ПЕРЕШКОДА, УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОДИ, ВІДВЕРНЕННЯ), та скалярні, котрі співвідносять досвід людини з різними видами шкал [8:42-48, 113-123].

Проведений аналіз фактичного матеріалу виявив кореляцію змісту англomовних новин із вказаними образ-схемами, що свідчить про урахування останніх редакторами при підготовці матеріалів до друку. Проте виокремлення концептуальних структур, з якими співвідноситься зміст повідомлень, недостатнє для опису композиції цілого тексту, оскільки необхідно пояснити принципи його розгортання, вибір та аранжування номінативних одиниць. Тому для опису семантико-когнітивного аспекту композиції новин використовуємо стратегії, які розглядають як план комплексного мовленнєвого впливу, спрямованого на “обробку” партнера [9:102]. На разі найбільш поширене поняття комунікативних стратегій, які застосовують для пояснення організації діалогічного мовлення [10:118; 11:34] і розглядають як оптимальну реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування [10:118] або як весь комплекс мовленнєвих дій, підпорядкований комунікативній меті [12:108].

Застосування поняття комунікативних стратегій до аналізу медійних текстів різних жанрів виявило значні відмінності в отриманих результатах. Так, в англomовних журнальних інтерв'ю виділено стратегії розкриття поглядів респондента та інтерв'юєра, інформування, демонстрації ставлення респондента до реплік інтерв'юєра [13:14-15]. У статтях із кінематографічної проблематики описано чотири стратегії – інформування, переконання, аналітичну та оцінну [14:11], а на матеріалі англomовних газетних текстів виокремлено оцінні стратегії [15:7]. Крім того, реалізацію однакових стратегій пояснюють за допомогою різних тактик. У текстах інтерв'ю стратегія інформування розкривається за допомогою тактик, які відбивають ставлення респондента до запитань [13:15], а в кінематографічних анотаціях їй підпорядковані тактики презентації змісту фільму, матеріалу, покладеного в його основу, його теми, представлення героїв, розгортання сюжету [14:13].

Відсутність критеріїв диференціації різних комунікативних стратегій зумовлює пошук їхніх інших типів, чим продиктоване виділення двох інших видів стратегій – когнітивних, пов'язаних із нашими знаннями про світ, та дискурсивних, які ґрунтуються на знаннях про те, які дії або події описуються у дискурсах різних жанрів [3:51]. Дві вказані стратегії знаходяться у відношенні взаємодоповнюваності, оскільки організація медіа-дискурсу зумовлена тим, з якою сферою знань пов'язане повідомлення, що дає підстави для виокремлення когнітивно-дискурсивних стратегій. Їхня спрямованість на конкретні концептуальні структури адресата зумовлює певну організацію дискурсу та його текстів, а також вибір і розподіл номінативних одиниць.

Виходячи із вказаного розуміння когнітивно-дискурсивних стратегій, за основу їхньої диференціації беремо образ-схеми як орієнтаційні структури, з якими співвідносяться новини або їхні фрагменти. Ураховуючи належність образ-схем до однієї з чотирьох основних груп, виокремлюємо макростратегії динамічної, силової, динаміко-силової та скалярної презентації змісту. Макростратегії динамічного представлення змісту покладені в основу повідомлень про переміщення об'єктів. Макростратегії силової презентації змісту співвідносять події з силовими образ-схемами. Макростратегії динаміко-силового відтворення змісту визначають взаємодію текстових блоків, що ґрунтуються на динамічних і силових образ-схемах. Макростратегії скалярної презентації співвідносять зміст із рухом різними видами ВЕРТИКАЛІ – фізичною, тілесною, кількісною, оцінною, емотивною.

Названі макростратегії конкретизуються залежно від того, з якими образ-схемами корелює зміст повідомлення. Так, макростратегія силової презентації реалізується за допомогою стратегій співвіднесення змісту з ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ/ ПОЗБАВЛЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ, ПРИМУСОМ, ПРИТЯГАННЯМ, ПРОТИДІЄЮ, ПЕРЕШКОДОЮ або її УСУНЕННЯМ.

Дискурсивно-когнітивні стратегії визначають вибір предикативних одиниць в абзацах, що входять до блоку основної події, та реалізуються за допомогою тактик, які зумовлюють вживання номінативних одиниць, підпорядкованих присудкам. Розглянемо текстове втілення стратегії співвіднесення змісту із ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ на прикладі повідомлення під заголовком *Scotland 'can power Britain'* (The Daily Telegraph 10.12.2001, 4). На її застосування вказують присудок *can power* (“може забезпечити”) у заголовку та синонімічні предикативні групи *has the potential* (“має потенціал”) у першому абзаці та *are capable* (“можуть”) – у другому: (1) *Scottish ministers will today reveal that Scotland has the potential to produce three-quarters of the United Kingdom's total electricity requirements*; (2) *A Scottish Executive study shows that wind, wave and tide power are capable of generating 60 gigawatts of electricity – the equivalent of 75 per cent of the generating capacity of the UK*. (3) *The research will bolster the argument of those who are opposed to the construction of new nuclear power stations in UK*.

Використання в третьому абзаці присудка *will bolster* (“сприятиме”), який не співвідноситься зі змістом заголовка та попередніх абзаців, свідчить про іншу роль цього фрагмента в композиції тексту. Вживання на його початку означеного словосполучення *the research* (“дослідження”), яке відсилає читача до змісту, викладеного в першій частині тексту, дає підстави для його інтерпретації як коментуючого абзацу.

Вживання номінативних одиниць, залежних від присудка, визначається когнітивно-дискурсивними тактиками. Їх поділяємо на універсальні, тобто характерні для більшості текстів, та варіативні, які визначають вибір номінативних одиниць залежно від обраної стратегії. До універсальних належить тактика темпоральної деталізації, яка полягає в ідентифікації часу події, зумовлюючи вживання обставин *yesterday*, *last night*, а в наведеному тексті – *today*. До варіативних зараховуємо тактику кількісної деталізації, використання якої можливе лише при застосуванні певних стратегій. У наведеному вище тексті ця тактика зумовила вживання квантифікативних одиниць *three quarters* (“три чверті”), *60 gigawatts* (“60 гігават”), *75 per cent* (“75 відсотків”), які описують енергетичний потенціал Шотландії.

Розглянемо реалізацію когнітивно-дискурсивних стратегій на прикладі співвіднесення змісту новин із образ-схемами ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ та ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, які визначають структуру заголовків та окремих абзаців. Перша з них використовується при інформуванні про події, спрямовані на підтримання тілесного або фінансового стану людей, про економічний розвиток територій та про виплату компенсацій. Ця стратегія реалізується за рахунок тактик деталізації, спрямованих на уточнення змісту заголовків.

При організації повідомлень економічного змісту тактика кількісної деталізації визначає вживання квантифікативних одиниць для характеристики об'єктів, співвідносних із ціллію ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ. При цьому розподіл квантифікативних одиниць у повідомленні залежить від їхньої наявності в заголовку. Вживаючись лише в тексті, вони виконують роль аргументів, призначених для характеристики джерела ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ. Вказаний спосіб реалізації тактики кількісної деталізації використано в наведеному вище тексті, де квантифікативні одиниці характеризують енергетичний потенціал Шотландії.

При ідентифікації кількісних параметрів в заголовку тактика кількісної деталізації зумовлює вживання квантифікативних одиниць для презентації в різній перспективі частин ідентифікованого заголовком цілого або соціальних благ, отриманих за вказані гроші.

Тактика кількісної деталізації, яка ґрунтується на поділі ЦЛОГО на ЧАСТИНИ, застосована для організації тексту під заголовком *Millions for war on terrorism* (Daily Express 28.11.2001, 8-9). Лексема *millions* (“мільйони”) позначає в заголовку загальну суму грошей, призначену для боротьби з тероризмом, тобто характеризує джерело ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ. У перших п’яти абзацах числівники *100, 30, 20 million* позначають окремі ЧАСТИНИ ЦЛОГО, а назви організацій *military chiefs, Ministry of Defence, the Metropolitan Police, MI5 and MI6* вказують на ціль ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ: (1) *MILITARY chiefs, police, security services and aid agencies were yesterday handed millions*; (2) *The Chancellor gave 100million to the Ministry of Defence*; (4) *An extra 30million has been put aside to cut off terrorists’ finances*; *A further 30million will go to the Metropolitan Police*; (5) *MI5 and MI6 will also receive 20million more this year*.

Крім поділу ЦЛОГО на ЧАСТИНИ, тактика кількісної деталізації також ґрунтується на ідентифікації в заголовку ЧАСТИНИ з позначенням ЦЛОГО в тексті, напр., *Beckham earns 47,000 a day, accounts reveal* (The Daily Telegraph 1.12.2005, 7). Цифра *47,000*, що в заголовку позначає денний заробіток британської футбольної зірки, співвідноситься в другому абзаці з квантифікативними одиницями, які вказують на річний прибуток: *One activity of providing “the services of David Beckham” brought in 17,335,937, or 47,495 daily*.

При реалізації тактики деталізації отриманих соціальних благ ідентифікована в заголовку сума грошей співвідноситься при розгортанні тексту з номінативними одиницями, що позначають отримані послуги або товари. Вказана тактика застосована в тексті під заголовком *Tycoon spends 6m on daughter’s party* (The Daily Telegraph 1.12.2005, 19). Із позначеними в заголовку шістьма мільйонами фунтів при розгортанні тексту корелюють різні місця та види розваг – *the Rainbow Room, the restaurant on the 65th of Manhattan’s Rockefeller’s Centre; Members of the Eagles and Fleetwood Mac; Aerosmith*.

При співвіднесенні змісту тексту із ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ додатково застосовується тактика топологічної деталізації. У текстах економічної тематики вона передбачає позначення місць витрачання грошей, на що в попередньому тексті вказують назви ресторану, центру розваг, або їхнього заробляння, що зумовлює ідентифікацію місця роботи Девіда Бекхема в передостанньому прикладі: *The figures lodged with Companies House are thought to include his 4.4 million Real Madrid salary*.

У текстах, які із ціллю ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ співвідносять людину, тактика топологічної деталізації зумовлює вживання номінативних одиниць, котрі позначають частини тіла, напр., *face transplant – chin and part of the nose*, або пов’язують загальні стани індивіда з функціонуванням органів, напр., *to wake – his medically induced coma, brain damage*.

При співвіднесенні з ціллю ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ неживих об’єктів тактика топологічної деталізації визначає вживання номінативних одиниць, які позначають їхні компоненти, що спостерігаємо у тексті під заголовком *How steward battled in vain to save plane that turned into a tomb* (Daily Mail 16.08.2005, 11). При його розгортанні номінативні одиниці *Boeing 737, the cockpit, the controls*, що відповідно ідентифікують літак, кабінку пілота та важелі управління, позначають цілі ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ в аспекті наближення перспективи їхньої презентації: (1) *A steward fought desperately to save the stricken Boeing 737*; (2) *Andreas Prodromou rushed to the cockpit*; (3) *He tried to take over the controls*.

При ідентифікації джерел ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, спрямованих на тіло людини, застосовується тактика видової деталізації, яка визначає вибір номінативних одиниць, що позначають медичні процедури, напр., *electric shock – electroconvulsive therapy*, ліки, напр., *drugs – Prozac and Seroxat*, або продукти харчування, напр., *oil – olive oil, virgin and extra oil*.

Реалізація стратегії співвіднесення змісту з ПОЗБАВЛЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ ґрунтується на тих самих принципах, що й розглянута вище стратегія, тобто структурує тексти, які інформують про нанесення шкоди тілу людини або суспільним відносинам. Тому

спостерігаємо застосування аналогічних тактик: кількісної та топологічної деталізації. Так, у заголовку *One million children so fat they have diseases of middle age* (The Daily Telegraph 23.06.2005, 5) означення *one million* співвідносить дітей як ціль ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ зі шкалою ваги, на яку вказує присудок *fat*, а додаток *diseases* іменує хвороби як джерело ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ. Подібно до текстів, розглянутих вище, тактика кількісної деталізації реалізується в цьому повідомленні за допомогою квантифікативних одиниць, які вказують на кількість дітей, що страждають від ожиріння: *a million, a third, three million, 3 million, 14 million, 22 per cent, 28 per cent*. Водночас тактика топологічної деталізації зумовлює вживання назв різних країн (*European countries, the EU, the UK*) для пов'язування кількісних даних із певними концептуальними сферами: (1) *A million children account for a third of cases of obesity seen in children in European countries*; (2) *In the EU three million children are obese and 14 million are overweight*; (3) *In the UK 22 per cent of boys and 28 per cent of girls were either overweight or obese in 2002*.

Тексти, що повідомляють про виплату компенсацій, ґрунтуються на комбінованих стратегіях, які співвідносять зміст із ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ при інформуванні про виплату компенсацій, та ПОЗБАВЛЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ при повідомленні про попередні події. Тому такі повідомлення складаються з кількох блоків, підпорядкованих протилежним стратегіям – спочатку йде інформація про нанесення шкоди, за нею – блок про компенсаційні виплати, побудований із застосуванням тактик кількісної, вікової та суспільної деталізації, а потім – повідомляється про нанесену шкоду, що передбачає використання тактик топологічної деталізації. Комбінована стратегія покладена в основу організації тексту під заголовком *Damages for soldier hit by training shell* (The Times 6.12.2005, 7): (1) *A soldier who was hurled into the air when an artillery shell exploded suffered injuries*; (2) *Staff Sergeant Russel Speed, 41, a father of two children and a member of the Royal Electrical and Mechanical Engineers, was yesterday awarded more than 500,000 in compensation*; (3) *The explosion threw him high into the air. He landed on the steel roof of the vehicle crushing his the bones in his ankles and legs*.

ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ визначає вживання в першому абзаці присудка *suffered injuries* (“зазнав травм”), а на ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ вказує в другому абзаці присудок *was awarded* (“отримав”). При цьому словосполучення *staff sergeant* свідчить про застосування тактики суспільної деталізації, а числівник *500,000* – тактики кількісної деталізації. При поверненні в третьому абзаці до ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ використано тактики топологічної деталізації, які зумовлюють вживання обставини *on the steel roof of the vehicle*, яка позначає сталевий дах автомобіля, та групи додатка *the bones in his ankles and legs*, котра повідомляє про ушкодження щиколоток і ніг.

Крім комбінування, новини будуються за допомогою трансформації стратегій, що проявляється у представленні протилежного змісту, але на різних рівнях – фізичному та суспільному. Так, у заголовку *Designer babies to wipe out diseases approved* (The Daily Telegraph 9.09.2005, 1) перша частина *designer babies to wipe out diseases* позначає фізичне ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, на що вказують інфінітив *to wipe out* та додаток *diseases*, а присудок *approved* співвідносить зміст із суспільним ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ. Відповідно, текст ґрунтується на послідовній взаємодії та трансформації двох вказаних стратегій. На суспільний аспект вказують номінативні одиниці *approval* та *to approve* у перших двох абзацах, а на фізичні трансформації – словосполучення *to wipe out diseases* та *create a baby* у третьому та четвертому абзацах: (1) *Scientists have been given approval*; (2) *The controversial decision to approve a radical form of gene transplant*; (3) *A team at the University of New Castle hopes to wipe out diseases*; (4) *It would create a baby*; (5) *Campaigners from the pro-life movement said the decision represented a step towards the creation of “designer babies”*.

Водночас висунення в ініціальні позиції проаналізованого тексту номінативних одиниць, які позначають вчених (*scientists, a team*), прийняте рішення (*the controversial decision*)

і його противників (*campaigners*) свідчить про додаткове застосування стратегії співвіднесення змісту з протидією. У низці текстів ця стратегія виконує основну роль.

Стратегія співвіднесення змісту з комунікативною протидією реалізується за допомогою тактики конкретизації при вживанні в заголовках односкладної синтаксичної структури лексем *row*, *war*, які позначають загальний аспект суспільної протидії. При розгортанні таких текстів тактика конкретизації, яка визначає ідентифікацію протидіючих сторін, взаємодіє з тактикою суспільної деталізації, що вказує на статус осіб. Остання зумовлює висунення в ініціальні позиції абзаців номінативних одиниць, які ідентифікують індивідів із урахуванням їхнього статусу. Взаємодію вказаних тактик демонструє текст під заголовком *Civil war in the Kennedy wake* (Daily Mail 9.01.2006, 12). В ініціальну позицію вступного абзацу висунуто назву партії, у якій відбувається вказана протидія, – *The Liberal Democrats*. Перший блок тексту ґрунтується на висуненні номінативних одиниць, які позначають членів партії з найвищим статусом – її колишнього лідера (*The party leader finally caved in – His belated announcement*), тимчасового керівника (*Acting leader Sir Menzies Campbell*), колишнього лідера (*But the deposed leader*), почесного президента (*Party president – He*). Другий блок ґрунтується на висуненні номінативних одиниць, що ідентифікують осіб з більш низьким статусом – прибічників колишнього лідера (*In turn, the Campbell camp accused*) та тимчасового керівника (*An ally of Sir Menzies – Another, referring to Mr Kennedy's drink problem said*).

Тактика конкретизації протидіючих сторін визначає рамкову композицію деяких текстів, яка полягає в позначенні протидіючих сторін у першому та останньому абзацах, а предмета суперечки – в проміжних. Така структура повідомлення представлена текстом під заголовком *Bomber row* (Daily Mail 16.08.2005, 11). Лексема *row*, що позначає скандал, зумовлює розгортання тексту із застосування тактики конкретизації протидіючих сторін. Згідно з нею, на початок першого та четвертого абзаців висунуто номінативні одиниці *ministers* та *Democratic Unionist Euro MP Jim Allister*, які позначають уряд та парламентаря, а в ініціальні позиції другого та третього абзаців – антропонім *Kelly* та займенник *he*, котрі іменують злочинця, який став предметом суперечки: (1) *Ministers ordered the release of Shankill Road bomber without asking for police advice*; (2) *Kelly was let out on the eve of last month's declaration*; (3) *He had been jailed for killing nine people in 1993*; (4) *Democratic Unionist Euro MP Jim Allister said he was 'astounded' that such a decision concerning public safety was made without consulting the police*.

Тактики деталізації застосовуються при розгортанні текстів, заголовки яких позначають джерело та ціль протидії. При цьому в ініціальних позиціях абзаців позначаються протидіючі особи, а назви сутностей, співвідносних із ціллю протидії, виносяться в кінець повідомлень. У таких текстах застосовують тактики суспільної та топологічної деталізації. Вони покладені в основу організації повідомлення під заголовком *Humprys hits at 'grotesque' Times attack* (The Daily Telegraph 9.09.2005, 1). Тактика суспільної деталізації організує перший абзац, а топологічної деталізації – третій абзац: (1) *The radio and television journalist John Humprys*; (2) *He*; (3) *Addressing an Institute of Directors awards ceremony in Manchester, he said*; (4) *He had found it extraordinary*; (5) *Humprys said*.

Тактика збалансованої деталізації статусу осіб, співвідносних із джерелом і ціллю протидії, визначає почергове висунення номінативних одиниць, що позначають політиків із протилежних таборів. Її застосовують у текстах про осіб з приблизно однаковим суспільним статусом, ідентифікованих в заголовках антропонімами. Вказана тактика покладена в основу розгортання тексту під заголовком *Jittery Brown sets his attack dogs on Clarke* (The Daily Telegraph 9.09.2005, 12). В ініціальні позиції абзаців цього повідомлення по черзі висувуються номінативні одиниці, які позначають лідерів Лейбористської та Консервативної партій, Гордона Брауна та Кенета Кларка. Їхнє протиставлення також визначає структуру окремих

абзаців. Після повторення у вступі змісту заголовка наступний текст ідентифікує політиків та їхніх прибічників у зворотній послідовності до заголовка, чим зумовлене висунення прізвища Кенета Кларка на початок другого абзацу та позначення Гордона Брауна в середині: (2) *As Mr Clarke stepped up his leadership campaign by trying to demolish Mr Brown's record on the economy, the Chancellor's former chief economic adviser, Ed Balls, replied with a savage assault on Mr Clarke's record.* Після висунення в ініціальні позиції трьох наступних абзаців номінативних одиниць, що ідентифікують Гордона Брауна та його прибічників, у шостому абзаці знову застосовано стратегію протидії, яка протиставляє двох політиків: *In a speech in London, Mr Clarke accused Mr Brown of squandering the strong economy.*

Отже, проведений аналіз засвідчує, що когнітивно-дискурсивні стратегії пояснюють вплив змісту повідомлень на вибір та розподіл номінативних одиниць в текстових блоках, що повідомляють про головну подію. При цьому виявлено, що застосування конкретних стратегій визначається співвіднесенням змісту з певними образ-схемами, а повнота їхнього відображення в заголовку визначає відбір тактик. На прикладі стратегії співвіднесення змісту із ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ/ ПОЗБАВЛЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ показано, що вибір номінативних одиниць в окремих абзацах визначається тактиками кількісної та топологічної деталізації. Водночас стратегія співвіднесення змісту з протидією реалізується за посередництвом тактик конкретизації протидіючих сторін та деталізації їхнього статусу, що зумовлює висунення номінативних одиниць в ініціальні позиції окремих абзаців. Подальше застосування запропонованої методики аналізу новин передбачає вивчення текстів, побудованих із використанням інших когнітивно-дискурсивних стратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1.Добросклонская Т.Г. Теория и методы медиалингвистики (на материале английского языка): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / МГУ им. М.В.Ломоносова. – М., 2000. 2.Scollon R. Mediated Discourse as Social Interaction: A Study of News Discourse. – L.: Longman, 1998. 3.Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. 4.Денисова С.П. Стилистика газетно-журнального текста: Тексти лекцій. – К.: Київський міжнародний університет, 2004. 5.Dor D. On newspaper headlines as relevance optimizers // Journal of Pragmatics. – 2003. – Vol. 35, N. 5. – P.695-721. 6.White P.Death, disruption and the moral order: The narrative impulse in mass-media 'hard news' reporting // Genres and Institutions: Social Processes in the Workplace and School. – L.: Cassell, 1997. – P.101-133. 7.Вайштенберг З. Новинна журналістика. – К.: Академія Української преси, 2004. 8.Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. – Chicago; L.: The Univ. of Chicago Press, 1987. 9.Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: Едиториал УРСС, 2002. 10.Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. – К.: Видавничий центр Академія, 2004. 11.Янко Т.Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратегии (на материале русского языка) // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С.28-55. 12.Тарасова И.П. Речевое общение, толкуемое с юмором, но всерьез. – М.: Высшая школа, 1992. 13.Аналит Г.П. Структура, семантика і прагматика текстів-інтерв'ю (на матеріалі сучасної англомовної преси): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. 14.Ваховська Л.Ф. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти англомовних текстів з кінематографічної проблематики (на матеріалі сучасної американської періодики): Автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2005. 15.Галиева А.В. Оценочные стратегии в языке британской качественной и массовой прессы: Автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 2005.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Daily Express 28.11.2001; Daily Mail 16.08.2005; 9.01.2006; The Daily Telegraph 10.12.2001; 23.06.2005; 09.09.2005; 1.12.2005; The Times 23.08.2000; 6.12.2005.

ПРИСЯЖНЮК Л.Ф.

Київський національний лінгвістичний університет

СВІЙ / ЧУЖИЙ В СИСТЕМІ ПЕРСОНАЖНИХ ОБРАЗІВ РОМАНІВ Г.ГРІНА

Невід'ємною частиною художнього твору є персонажні образи, які становлять основу розгортання сюжетної лінії тексту та створення центрального елементу його денотатної

структури – конфлікту [1:155]. Вивчення системи персонажних відносин є одним із підходів до аналізу художнього тексту, в межах якого вона розглядається у безпосередньому зв'язку зі словесною образністю [2].

У контексті такого підходу привертає увагу функціонування дихотомії СВІЙ / ЧУЖИЙ, яка визнається підґрунтям побудови образної та сюжетно-композиційної структури художнього тексту [3:222; 4:16]. Розгляд текстового простору крізь призму цієї дихотомії пов'язаний із пошуком нових шляхів проникнення в смислові глибини художнього твору, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Метою цієї статті є встановлення особливостей текстового втілення дихотомії СВІЙ / ЧУЖИЙ у системі персонажних образів романів Г.Гріна шляхом виявлення семантичних засобів її актуалізації у тексті.

Сформульована мета передбачає вирішення таких **завдань**: визначити особливості функціонування дихотомії у персонажній системі романів Г.Гріна; побудувати моделі відношень між персонажами; описати явище внутрішнього й зовнішнього відчуження особистості та мовні засоби його втілення.

Вивчення дихотомії СВІЙ / ЧУЖИЙ проводиться у персонажній системі 20 романів Г.Гріна на базі словесних образів, які створюються в межах художніх порівнянь. Зосередження уваги саме на художньому порівнянні зумовлено особливостями образної системи творів Г.Гріна, у якій цей стилістичний засіб є домінуючим.

Розгляд системи персонажних образів художнього твору виявляє певні закономірності у її побудові. Персонажі утворюють парні диспозиції, тобто фабульні відносини, які є релевантними для розгортання сюжету твору та будуються на основі характеристик дійових осіб (добрий – злий, високий – низький) [5:427]. Прикладами таких пар у світовій художній літературі можуть слугувати Дон Кіхот – Санчо Панса, Бобчинський – Добчинський [ibid:427]. У нашому дослідженні відправним пунктом моделювання парних диспозицій персонажів є характер стосунків між ними, які ми обмежуємо трьома типами: “привласнення” (позитивне ставлення), “відчуження” (негативне ставлення) та “амбівалентність” (одночасно позитивне та негативне ставлення).

Дослідження здійснюється за допомогою лінгвостилістичного аналізу, який доповнюється методикою психоаналітичної інтерпретації у її залученні до художнього тексту. Моделювання персонажної системи романів Г.Гріна крізь призму дихотомії СВІЙ / ЧУЖИЙ відбувається таким чином:

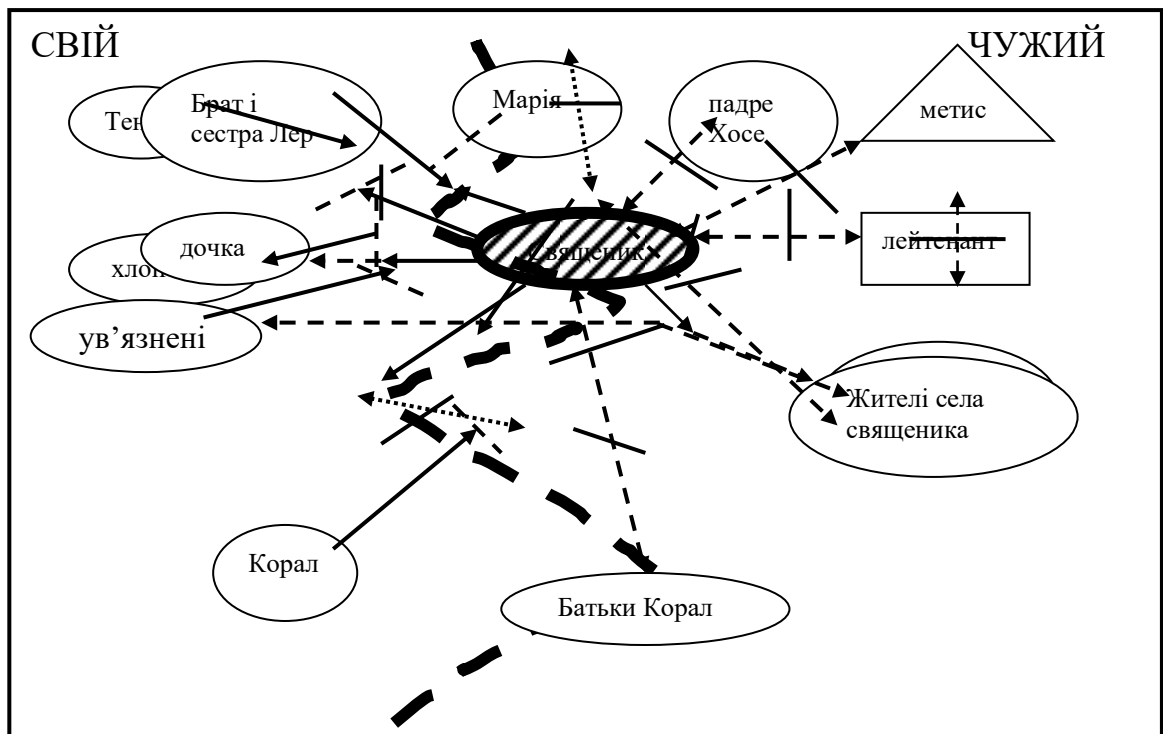
- аналіз сюжетно-композиційної структури твору, складання переліку персонажів роману;
- визначення персонажа, який може слугувати центром побудови моделі персонажних відносин;
- розташування персонажів твору в сферах СВОГО та ЧУЖОГО по відношенню до виділеного персонажа шляхом лінгвостилістичного аналізу художніх порівнянь, що втілюють дихотомію СВІЙ / ЧУЖИЙ;
- створення узагальненої моделі системи персонажних образів у романах Г.Гріна за допомогою виділення спільних тенденцій у побудованих схемах диспозицій персонажів кожного з творів.

Наведемо приклад побудови такої моделі на матеріалі роману “The Power and the Glory”. На першому етапі в результаті аналізу сюжету твору було зроблено перелік персонажів роману (див. Рис.1.). Виходячи з того, що визначення ЧУЖОГО та СВОГО можливе лише по відношенню до конкретного явища [6:126], необхідним є виділення персонажа, що може слугувати центром побудови моделі персонажних відносин. За точку відліку приймаємо головного героя твору, священика, людину, що переслідується владою за небажання відмовитися від своїх релігійних переконань. Окрім того, внутрішній світ

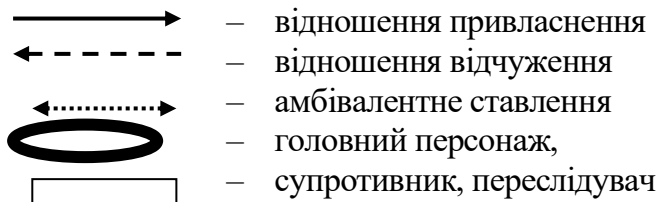
головного героя є негармонійним, йому властиві людські слабкості та гріхи, його роздирають внутрішні конфлікти, що зумовлює відчуження від себе, поділ світу Я на СВІЙ та ЧУЖИЙ простори. Таким чином, розглядаючи систему персонажних образів, ми зосереджуємо увагу на двох явищах: вияв особистості в спілкуванні з іншими (міжперсонажний аспект) та зображення внутрішнього світу персонажа (відношення всередині Я).

Аналіз сюжетно-композиційної структури роману “The Power and the Glory” виявляє тісний зв’язок з біблійною історією ув’язнення та страти Христа. У центрі розгортання сюжету є протистояння між двома персонажами – священиком і лейтенантом. Перший, незважаючи на заборону владою католицької церкви, не може відмовитися від свого призначення нести людям знання про Всевишнього. Лейтенант, переконаний у негативному впливі релігії, безжалісно переслідує його. Священик, розуміючи свою приреченість, не відступає від обраного шляху, що веде до неминучої загибелі. Однією з сюжетних ліній твору є переслідування священика та злочинця Кальвера, що набуває нового значення у контексті історії Ісуса Христа та Варавви [див.7:50-51]. Через тисячі років для влади вбивця та грабіжник залишається менш небезпечним ніж носій іншої ідеології. Алюзія на біблійний сюжет виявляється також у відносинах між священиком і метисом, який, сподіваючись на нагороду, допомагає ув’язнити головного героя, нагадуючи Іуду, що зраджує Ісуса [ibid:48]. Схематично зобразити відносини між зазначеними персонажами твору можна як “людина, що переслідується” (священик) – “їуда” (метис) – “переслідувач” (лейтенант). Диспозиції священик – лейтенант; священик – метис характеризуються відчуженням, відповідно, лейтенант і метис витісняються в сферу ЧУЖОГО по відношенню до священика.

В результаті вивчення вербального представлення в тексті стосунків персонажів шляхом лінгвостилістичного художніх порівнянь, які втілюють дихотомію СВІЙ / ЧУЖИЙ, та, відповідно, є мовними актуалізаторами міжперсонажних відносин і внутрішнього стану головного героя, було побудовано схему персонажних диспозицій роману “The Power and the Glory” (див. Рис.1).

На рисунку використано такі умовні скорочення:

— “їуда”

інші персонажі

непрохідний кордон між персонажами

можливість долання кордону

персонаж, що переслідується, внутрішньо відчужена особистість (у

даному романі це головний герой).

Ламана пунктирна лінія посередині рисунка ілюструє кордон між сферами СВОГО та ЧУЖОГО щодо головного героя твору та можливість переміщення персонажів з однієї сфери до іншої. Проходження лінії через коло, що позначає персонажа, який береться за основу побудови схеми, позначає поділ його внутрішнього світу, тобто можливе відчуження індивіда від себе. На рисунку позначено взаємини персонажів не тільки з головним героєм, але й між собою.

Аналогічним чином було проведено аналіз двадцяти творів Г. Гріна. Шляхом виділення спільних тенденцій у побудованих схемах кожного з проаналізованих романів моделюється узагальнена схема персонажних образів щодо дихотомії СВІЙ / ЧУЖИЙ (див. Рис. 2.).

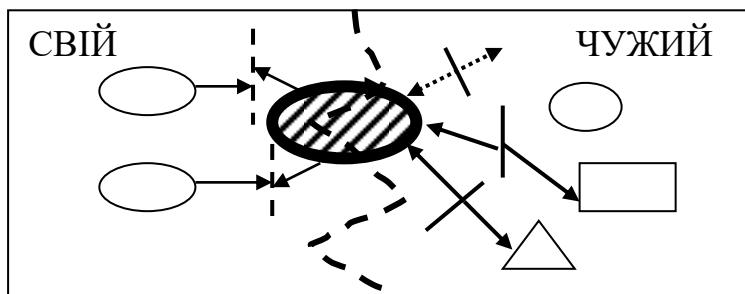

Рис. 2. Узагальнена схема диспозицій персонажів у романах Г.Гріна

У центрі персонажної системи знаходиться головний герой, який зображується як втікач, зрадник, шпигун, особа, що піддається остракізму з боку суспільства, як людина, що не може знайти своє місце в житті. У кожному з творів основу сюжетної лінії становить боротьба між двома персонажами. Це може бути протиставлення за рисами характеру (наприклад, добро – зло; активна життєва позиція – пасивність; самопожертва – егоїзм), за релігійними, моральними та політичними переконаннями. Такий “супротивник” найчастіше становить реальну загрозу життю персонажа, якому він протиставляється. У тринадцяти романах жертвою, що переслідується, є головний герой твору. Переслідування може бути моральним, виявлятися у небажанні зрозуміти, змушуванні людини до вчинків, що суперечать її переконанням. У десяти романах основою розгортання сюжетної лінії є протиставлення *персонаж, що переслідується* – “їуда” – *переслідувач*. У трьох творах головний герой виступає в ролі “їуди”, тобто допомагає переслідувачеві. Опис внутрішнього світу такого персонажа пов’язаний з розгортанням теми підступності та зради.

Інші персонажі знаходяться по обидві сторони кордону між сферами СВОГО та ЧУЖОГО по відношенню до головного героя і його суперника. В свою чергу, стосунки між ними також визначаються віднесеністю до сфери СВОГО чи ЧУЖОГО. Крім того, ряд

персонажів знаходяться на межі двох просторів, їх відносини з головним героєм відзначаються амбівалентністю. Характерною рисою усіх проаналізованих романів є зображення внутрішнього відчуження головного героя. Центральною темою творів є проблема пошуку свого місця у світі, долання відчуження, відновлення цілісності власного Я.

Система персонажних образів може розглядатися в двох аспектах, а саме в статичному та динамічному. Під поняттям “*статичний аспект*” ми розуміємо відносно стабільні стосунки, тобто переважання у відносинах між персонажами дружнього або, навпаки, ворожого ставлення один до одного. Такі диспозиції можуть зберігатися протягом усього сюжету твору та включають у себе декілька типів, серед яких ми виділяємо симетричні (взаємне відштовхування або взаємна симпатія) та асиметричні диспозиції (один із персонажів ставиться позитивно до іншого, в той час як інший – негативно). Крім того, асиметрія в стосунках може виявлятися і в амбівалентному (тобто одночасно позитивному й негативному) ставленні персонажів один до одного. Наприклад:

“Dallow was the only man he trusted, and he hated him as if he were his mentor” (BR, 166).

У наведеному прикладі амбівалентність реалізується зіткненням лексем, що несуть протилежний емоційний заряд (довіряти – ненавидіти). Актуалізація відчуження відбувається в межах художнього порівняння “ненавидів ніби він був його наставником”. Вибір об’єктом порівняння лексеми “наставник” підкреслює ненависть Пінкі до кожного, хто має будь-яку владу над ним, що є свідченням його внутрішнього відчуження [8:30].

У кожному з проаналізованих романів було виділено пари персонажів, що утворюють симетричні диспозиції взаємного відштовхування. Протистояння таких персонажів є ядром розгортання сюжетної лінії:

“A large fat man with an anonymous face shaved as smooth as marble stood at the top. He might have been a city mayor waiting to deliver a freedom. ... He looked at me in a surlly way. Perhaps I had pronounced his first name wrong. Perhaps he disliked my sports car. He said grudgingly <...>” (C, 308).

У прикладі зображується зародження та розвиток відносин між персонажами роману “The Comedians”, Брауном і Вілсоном. З першого ж погляду між ними виникає неприязнь. Відчуження втілюється внаслідок залучення лексем із негативною аксіологічною конотацією “похмуро” (in a surlly way), незадоволено (grudgingly), які демонструють неприязнь Вілсона. Опис світу Іншого як безликого та незрозумілого стає засобом створення маркерів відчуження: обличчя майбутнього керівника сприймається як таке, що могло б належати будь-кому (an anonymous face). Таким чином, обличчя Вілсона стає символом кордону між персонажами, оскільки в ньому Браун марно намагається розгледіти особистість свого співрозмовника. Передача зверхності та психологічної віддаленості відбувається в межах порівняння, яке втілює соціальну дистанцію між персонажами: майбутній шеф нагадував мера міста, який чекав, щоб надати свободу.

Прикладом диспозиції привласнення є герої роману “The Comedians”, подружня пара Смітів. Стосунки цих персонажів характеризуються постійним стабільним позитивним ставленням один до одного. Наприклад:

<...> Mrs. Smith explained, and she touched his hair again as though she were touching some tissue of great value (C, c. 219).

В межах образного порівняння відношення привласнення втілюються за допомогою залучення лексики з позитивним забарвленням. Дієслово “торкатися”, що має семантику наближення, перетворюється на показник сфери СВОГО.

Динамічний аспект розгляду системи персонажних образів щодо дихотомії СВІЙ / ЧУЖИЙ дозволяє розглянути зміни в диспозиціях персонажів, які можуть бути тимчасовими й переживатися лише одним із них. Прикладами таких змін є перехід від кохання до ненависті, дружби до ворожості, й навпаки. Трансформації диспозицій персонажів можуть

складати ядро сюжетної лінії [5:432]. Так, у романі “The End of the Affair” диспозиція привласнення між Сарою й Бендріксом (тобто кохання між ними) змінюється на відношення відштовхування, неприйняття позиції іншого, що є ключовим моментом у розгортанні подій твору. Прикладом динамічних змін у диспозиціях персонажів є й стосунки між закоханими в романі “The Comedians”. Статична диспозиція взаємного тяжіння в процесі розгортання сюжету змінюється на диспозицію взаємного відчуження:

“She looked at me a moment as though I had said something that shocked her. Then she came up to the bed and took my hand as though I were a child who didn’t understand the meaning of his words but who must be warned all the same not to repeat them. ... I tried to kiss her mood away, but she turned quickly and standing at the door said to the empty passage, ‘It’s a dark Brown world you live in. I’m sorry for you. As I’m sorry for my father.’

I lay in bed a long while and wondered what I could possibly have in common with a war-criminal responsible for so many unidentified deaths” (С, с. 260-261).

Відчуження між дійовими особами втілюється у термінах історії, що описує втрату спільної мови між персонажами (*as though I were a child who didn’t understand the meaning of his words*). “Темний Браунівський світ” символізує відірваність головного героя від зовнішнього світу. Своїм небажанням зрозуміти інших, подолати кордони “свого” світу він уподібнюється військовому злочинцеві, винному в численних смертях.

Такі зміни в диспозиціях персонажів спричиняються зовнішнім впливом, а також внутрішнім відчуженням персонажа. Під зовнішнім впливом розуміємо появу третьої особи, яка може змінювати відносини персонажів, зумовлюючи перехід від взаємного тяжіння до взаємного відштовхування, й навпаки. Наприклад:

“Sarah saw me to the door and we kissed again. At that moment it was Henry I liked, not Sarah. It was as though all the men in the past and all the men in the future cast their shade over the present” (ЕА, 45).

Відчуження між героями роману “The End of the Affair” Сарою та Морісом виникає під впливом чоловіка Сари, який постає ніби кордон поміж ними. Образність порівняння ґрунтується на наявності в ньому гіперболи (“ніби всі чоловіки з минулого та майбутнього кинули тінь”), яка імплікує чоловічу солідарність. У результаті зовнішнього впливу відбуваються динамічні зміни в ставленні Моріса до коханої жінки – у певний момент чоловіча солідарність змушує Моріса співчувати ошуканому чоловіку та відчувати антипатію до жінки, що винна в обмані.

Внутрішнє відчуження персонажа зумовлює зміни лише в одному напрямі, а саме, від взаємного тяжіння до взаємного відштовхування. Внутрішньо відчужена особистість не здатна побудувати міцні стабільні стосунки з іншими:

“Sometimes I think that if the time came he would refuse me even a glass of water; he would drive me into such complete isolation that I would be alone with nothing and nobody – like a hermit, but they were never alone, or so they say” (ЕА, с. 92).

Прагнення Сари, героїні роману “The End of the Affair”, налагодити відверті стосунки зі своїм коханим, Морісом Бендріксом, є марними. У своєму егоїзмі він не здатен зрозуміти її. Дистанціювання та, відповідно, відчуження між персонажами втілюється за допомогою лексичних засобів із семантикою ізолювання: “повна ізоляція” (*complete isolation*), пустельник (*a hermit*). Глибина відчуження Сари втілюється за допомогою порівняння її стану з існуванням пустельника. На відміну від неї, пустельник навіть в безлюдному місці не залишається сам, з ним завжди Господь. Сара ж, знаходячись серед людей, відчуває цілковиту порожнечу.

Дихотомія СВІЙ / ЧУЖИЙ простежується і в межах Я окремого персонажа. Присутність ЧУЖОГО в собі на особистісному рівні ідентифікується як наявність у внутрішньому світі персонажа роздвоєності власної свідомості [9:267-289]. У

проаналізованих творах передача свого внутрішнього стану, зображення себе очима іншого, може відбуватися зсередини персонажа у його внутрішньому мовленні, а також у його поведінці, діалогах із іншими дійовими особами.

З метою розгляду явища відчуження особистості, що є тісно пов'язаним із дихотомією СВІЙ / ЧУЖИЙ, залучається методика психоаналітичної інтерпретації художніх текстів. На першому етапі, керуючись розробками представників психоаналітичної теорії [10; 11; 12; 8], виділяємо ознаки відчуження особистості. Застосовуючи лінгвостилістичний аналіз виявляємо вербальне представлення стану внутрішнього та зовнішнього відчуження персонажа в художньому тексті та інтерпретуємо отримані результати.

У наукових працях З. Фрейда, Е. Фромма та К. Хорні розглядаються такі ознаки відчуження: почуття самотності, напруження під час спілкування [8: 53]; звернення до спогадів про дитинство; негативне ставлення до оточення [ibid: 45, 96]; втрата віри у власні сили [ibid:83; 12:372], що породжує стан тривоги, виникнення почуття провини та сорому [11:114].

Прикладом такої відчуженої особистості є Скобі, головний герой роману “The Heart of the Matter”. Застосування методів психоаналітичної інтерпретації не тільки дозволяють глибше зрозуміти внутрішній світ цього персонажа, але часто стають єдиним ключем до розкриття причин його, здавалося б, ірраціональної поведінки. Скобі постійно переживає почуття провини перед богом, дружиною, коханою жінкою, колегами через неналежне, на його думку, виконання своїх обов'язків. Слова *відповідальний* (responsible), *відповідальність* (responsibility) стають ключовими для його характеристики. Загострене почуття відповідальності перетворило стосунки головного героя з дружиною на справжню муку:

“The less he needed Louise the more conscious he become of his responsibility for her happiness. When he called her name he was crying like a Canute against a tide – the tide of her melancholy and disappointment. <...> When he found her in the bedroom under the mosquito-net she reminded of a dog or a cat, she was so completely 'out'. Her hair was matted, her eyes closed. He stood very still like a spy in foreign territory, and indeed he was in foreign territory now. If home for him meant reduction of things to a friendly unchanging minimum, home for her was accumulation” (НМ, с. 21-22).

Дружина знаходиться для Скобі у сфері ЧУЖОГО, що підтверджується застосуванням показників ЧУЖОГО: прислівника “out” (поза межами), художніх порівнянь “crying like a Canute against a tide” (злав, неначе Кнут через море), “like a spy in foreign territory” (неначе шпигун у чужій країні). Море, яке розділяє Скобі та Луїзу є морем меланхолії та розчарування (the tide of her melancholy and disappointment). Відчуження, що виникло між Скобі та його дружиною, підкреслюється й антитезою “If home for him meant *reduction of things to a friendly unchanging minimum*, home for her was *accumulation*” (дім для нього означав зведення речей до приємного незмінного мінімуму, для неї дім означав накопичення). Скобі піклується про свою дружину, жертвує собою, намагаючись зробити її щасливою, проте насправді не любить і не потребує її. Його поведінка пояснюється відчуженим станом особистості, яка є, на перший погляд, безкорисливою, готовою пожертвувати собою, та насправді інші заважають їй [8:37].

Привертає увагу й те, що в цьому романі життя відчуженого персонажа закінчується трагічно. Інтерпретувати цей факт дозволяє звернення до поглядів Е. Фромма на причину відчуження, яку він убачав у перетворенні людини на механізм. Проте людина не створена річчю, вона гине, якщо стає нею, і, “до того як це трапиться, вона поринає у відчай і хоче знищити життя” [11:43]. Саме це й сталося з Скобі: не витримавши постійного напруження, відчуження від себе та оточення, він закінчує життя самогубством.

Таким чином, дихотомія СВІЙ / ЧУЖИЙ є ядром навколо якого відбувається розгортання сюжетно-композиційної структури романів Г.Гріна. Поділ текстового простору

на “своїх” і “чужих” зумовлює формування парних диспозицій персонажів, які можуть бути симетричними або асиметричними залежно від характеру стосунків між ними.

Відносини між сторонами диспозиції не є статичними. Зміни в стосунках персонажів спричиняються зовнішнім впливом, а також внутрішнім відчуженням персонажа. Розгляд внутрішнього світу персонажів романів Г.Гріна крізь призму дихотомії СВІЙ / ЧУЖИЙ дає змогу дослідити відношення всередині Я персонажа, де спостерігаються процеси відчуження та привласнення, що зумовлюється онтологічною здатністю Я індивіда до розщеплення. В результаті проведеного аналізу було виявлено мовне вираження ознак внутрішнього відчуження персонажа. Застосування методу психоаналітичної інтерпретації художнього тексту дозволило відшукати нові шляхи проникнення в смислові глибини творів Г. Гріна.

У подальших дослідженнях доцільним є вивчення дихотомії СВІЙ / ЧУЖИЙ із залученням методів концептуального аналізу, зокрема, методики силової динаміки, що уможлиблює більш детальне вивчення динамічного аспекту функціонування дихотомії та семантичних засобів втілення напруження, яке виникає в результаті взаємодії двох полюсів дихотомії.

ЛІТЕРАТУРА

1.Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту: Навчальний посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 2.Кухаренко В.А. Магический реализм Салмана Рушди: “Последний вздох мавра” и его персонажи // Записки з романо-германської філології / ред. І. М. Колегаєва. – Вип. 8. – Одеса: Латстар, 2000. – С.125-146. 3.Шама І.М. Символічна дихотомія “своє / чуже” в жіночих портретах М.В.Гоголя (на матеріалі “Вечеров на хуторе близ Диканьки” та їх англійських перекладів) // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2000. – Том 3, № 2. – С.217-222. 4.Мазанова Е.Ю. Когнитивные механизмы и языковые средства репрезентации пространства в англоязычном тексте художественной прозы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. лингв. ун-тет. – М., 2004. 5.Левин Ю.И. Избранные труды. Поэтика. Семиотика. – М.: “Языки русской культуры”, 1998. 6.Вальденфельс Б. Мотив чужого: Сборник: Пер. с нем. / Науч. ред. А.А.Михайлов, отв. ред. Т.В.Щитцова. – Минск: Прополис, 1999. 7.The Gospel according to Saint Matthew // The New Testament of our Lord and Saviour Jesus Christ: translated out of the Original Greek. – Nashville: The Gideons International, 1961. – P.1-54. 8.Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза // Психоанализ и культура: Избранные труды Карен Хорни и Эрика Фромма. – М.: Юрист, 1995. – С.6-190. 9.Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought. – N.Y.: Basic Books, 1999. 10.Фрейд З. Психоаналитические этюды: Пер. с нем. – Минск: ООО “Попурри”, 2003. 11.Фромм Э. Концепция человека у Маркса // Фромм Э. Душа человека: Пер. с нем. – М.: Республика, 1992. – С.375-414. 12.Фромм Э. Здоровое общество // Психоанализ и культура: Избранные труды Карен Хорни и Эрика Фромма. – М.: Юрист, 1995. – С.275-596.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.BR Greene G. Brighton Rock. – L.: David Campbell Publishers, 1993. – 299 p. 2.C – Greene G. The Comedians. – М.: Менеджер, 2004. – 336 с. 3.EA – Greene G. The End of the Affair. – L.: Penguin Books, 1975. – 192 p. 4.HM – Greene G. The Heart of the Matter. – L.: Penguin Books, 1972. – 272 p.

РАДЗІЄВСЬКА С.О.

Київський національний лінгвістичний університет

ПРОТОТИПОВА МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ “ДІМ” В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

Теорія прототипів, розроблена у межах сучасної когнітивної парадигми, спрямованої на розкриття принципів структуризації знань, допомагає скласти адекватне уявлення про те чи інше явище навколишнього світу й описати будь-який концепт за допомогою концептуальних схем.

Метою статті є побудова прототипової моделі образного простору концепту ДІМ в американській поезії ХХ–ХХІ ст.

Актуальність обраної теми обумовлена однією з проблем, що знаходиться в центрі когнітивної лінгвістики й стосується питання взаємодії мови і мислення. Ця проблема має два аспекти, котрі експлікуються в задачах дослідження: з’ясувати способи омовлення думки і осмислити мовний знак [1:145].

Для розв'язання цих задач ми використовуємо методику, яка включає компонентний, концептуальний, кількісний та інтерпретаційно-текстовий аналіз й базується на комплексному підході до дослідження природи словесного поетичного образу шляхом з'ясування лінгвокогнітивних процесів, операцій і процедур, задіяних у його формуванні.

Використання доробків, розроблених в теорії прототипів (Л.Вітгенштейн, Е.Рош, Дж.Тейлор), теорії концептуальної метафори (Дж.Лакофф, М.Джонсон, М.Тернер, Г.Кіттей, Дж.Грейді), теорії концептуальної метонімії (Ж.Фоконьє, М.Тернер, С.Кулсон, Т.Оуклі) дозволило реконструювати концептуальні схеми словесних поетичних образів, об'єднаних концептом ДІМ, та окреслити прототипову модель концепту ДІМ в американській поезії ХХ–ХХІ ст.

Матеріалом дослідження обрано 1000 словесних поетичних образів, об'єднаних концептом ДІМ, та вилучених методом суцільної вибірки з віршованих текстів американської поезії ХХ–ХХІ ст.

Мета статті визначає необхідність вирішення наступних завдань:

- 1) проаналізувати образи, царина мети яких репрезентована концептом ДІМ;
- 2) об'єднати проаналізовані образи в концептуальні схеми;
- 3) на основі одержаних концептуальних схем окреслити прототипову модель образного простору концепту ДІМ.

Для того, щоб проілюструвати, як ми аналізували образи, об'єднані спільним концептуальним референтом ДІМ, видається необхідним зупинитись на понятті "мапування". Мапування визначає загальний процес осмислення людиною одних об'єктів чи явищ крізь призму інших об'єктів і явищ (Дж.Лакофф, М.Джонсон, Ж.Фоконьє, М.Тернер, З.Ковечес). В його основу покладено концептуальну метафору, концептуальну метонімію й концептуальний оксиморон.

Розглянемо атрибутивне, релятивне та ситуативне мапування. Отже, атрибутивне мапування передбачає проектування ознак, якостей, приналежних сутності царини джерела, на сутність царини мети. Яскравий приклад такого мапування – наступні слова української пісні: *"Чужа хата така, як свекруха лихая/Хоч не лає, та бурчить, а все ж вона не мовчить"*. Царина мети, *чужа хата*, у наведених словах пісні характеризується образом *свекрухи*, що *бурчить*, який виступає у ролі царини джерела. Саме атрибут, ознака свекрухи, її здатність і лаяти, і бурчати, переноситься на хату. Тим самим хата уподоблюється свекрусі і набуває рис живої істоти.

У словесному поетичному образі: *"She built a house with a moated ditch/And a barricaded door."* (Wylie, 8) – дім фактично порівнюється з фортецею, відповідає виразу *"home is castle"* завдяки тому, що він, як і фортеця, важкодоступний для небажаного гостя, огорожений рвом і забарикадований. При цьому концептуальна метафора знаходиться у підґрунті обох образів, і чужої хати, і дому-фортеці. Перший образ формується концептуальною схемою ДІМ – ЦЕ ІСТОТА (*свекруха*), а другий – концептуальною схемою ДІМ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ (*фортеця*).

Релятивне мапування спрямоване на проектування відносин, що спостерігаються у царині джерела, на відносини у царини мети, що призводить до схожості емоцій, станів і почуттів у обох царинах. Прикладом релятивного мапування може бути відоме *"Все смешалось в доме Облонских"* (Л.Н.Толстой). Царина мети у цьому образі – дім *Облонських*, зіставляється з *вмістом об'єкту*, що має складну компонентну структуру, яка може бути порушена шляхом перемішування цих компонент, тобто порушенням цієї структури. Таким чином, у даному образі цариною джерела слугує певна структура *вмісту об'єкту*.

Наведемо приклад словесного поетичного образу, в основі якого – концептуальна схема ДІМ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ: *"You locked the door, Bel. Let me have the key./ (He goes and takes it from the door himself.)/"Then I'm a prisoner? / You are tonight."* (Frost, 500). Слід

зауважити, що відносини між двома діючими особами уподібнюються таким, які існують у тюрмі. У формі художнього засобу створення цього як і попереднього образу використовується концептуальна метафора, причому як "дім Оболонських" зіставлявся з концептом ВМІСТИЛИЩЕ (*вміст об'єкту*), так і у другому образі – з концептом ВМІСТИЛИЩЕ (*тюрма*).

Більш складним видається ситуативне мапування, тому що воно спрямоване на зіставлення ситуацій і подій, які відбуваються у царині джерела, з ситуаціями і подіями царини мети словесного поетичного образу. Прикладом такого ситуативного аналогового мапування може бути образ матері, створений шляхом встановлення аналогії між старою матір'ю і старою черешнею, що росте у неї на городі, тобто біля хати (популярна пісня П. Гаденка "Росте черешня в мати на городі"). У його основі лежить ситуативна аналогія, яка спостерігається у тому, що, як і черешня своїми плодами, мати кожного року "онукає годить, хоча вони їй не дякують за це". Тобто, образ матері, материнської хати *ситуативно* зв'язується з істотою, рослиною, черешнею.

Проаналізуємо наступний словесний поетичний образ: *"Here further up the mountain slope/Than there was ever any hope,/My father built, enclosed a spring,/Strung chains of wall round everything,/Subdued the growth of earth to grass,/And brought our various lives to pass./A dozen girls and boys we were./The mountain seemed to like the stir,/And made of us a little while–/With always something in her smile./Today she wouldn't know our name./(No girl's, of course, has stayed the same.)/The mountain pushed us off her knees./And now her lap is full of trees."* (Frost, 264-265). Поет відтворює складну картину відносин людини і природи, дому і гори, на якій було побудовано дім, у якому виростили діти. Гора, що уособлює собою природу, має образ живої істоти, яка по-різному раніше і тепер відноситься до людей: раніше вона до них "всміхалася", а тепер "відштовхує" від себе. Тобто в основі обох цих образів – концептуальна метафора, концептуальний корелят якої – ІСТОТА (*черешня і гора*).

Таким чином, всі три розглянуті види мапування спрямовані на встановлення того, що є однаковим для сутностей, які зіставляються, тобто в процесі цієї лінгвокогнітивної операції встановлюється подібність між тим, що зіставляється.

Слід відзначити, що субститутивне мапування суттєво відрізняється від атрибутивного, релятивного та ситуативного мапувань. Якщо в цих трьох останніх царина джерела проектується на царину мети і таким чином те, що спостерігається, переноситься на те, що не може бути безпосередньо спостережене (це і надає можливість проникнути у сутність концептуального референту за допомогою зрозумілої сутності концептуального корелята), то при субститутивному мапуванні всі події відбуваються тільки у царині джерела шляхом заміщення цілого, що спостерігається, його частиною. Тобто на відміну від метафоричного словесного поетичного образу концептуальний зміст метонімічного образу структуровано в межах однієї області, концепти якої пов'язані відносинами частини і цілого. "Метонімія – семантичний переніс за суміжністю" [2:109]. "З двох полярних фігур мовлення – метафори і метонімії – остання, базується на суміжності об'єктів" [3:12], "Метонімію звичайно визначають як "переніс за суміжністю" [4:190].

Так, у словесному поетичному образі: *"The houses are haunted/ By white night-gowns."* (W.Stevens, 66) – *"By white night-gowns"* ("білі піжами") заміняють *"men in white night-gowns"* ("чоловіки, одягнені у білі піжами"). Що ж до відносин між сутностями царин джерела і мети, то у нашому конкретному образі йдеться про дома певного духовного плану, які відвідують люди певної категорії, тобто цей образ базується на концептуальній схемі ДІМ – ЦЕ ДУХОВНІСТЬ.

Контрастивне мапування, спрямоване на співставлення протилежних, семантично несумісних понять, призводить до утворення оксиморону: *"empty house is full"* (E.Cummings, 18). Цей образ базується на концептуальній моделі ДІМ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ, причому це

ВМІСТИЛИЩЕ одночасно і повне, і пусте, тобто містить у собі протилежні, семантично несумісні поняття.

Концептуальний аналіз словесних поетичних образів, об'єднаних концептом ДІМ, в творах провідних американських поетів ХХ–ХХІ ст., здійснений за допомогою проекції ознак, властивостей та протилежних, але онтологічно споріднених, якостей сутностей царин джерела на сутності царин мети як механізму формування концептуальної метафори, метонімії й оксиморону дозволяє стверджувати, що прототипова модель образного простору концепту ДІМ в американській поезії ХХ–ХХІ ст. складається з десяти концептуальних схем, як це представлено на рис.1.

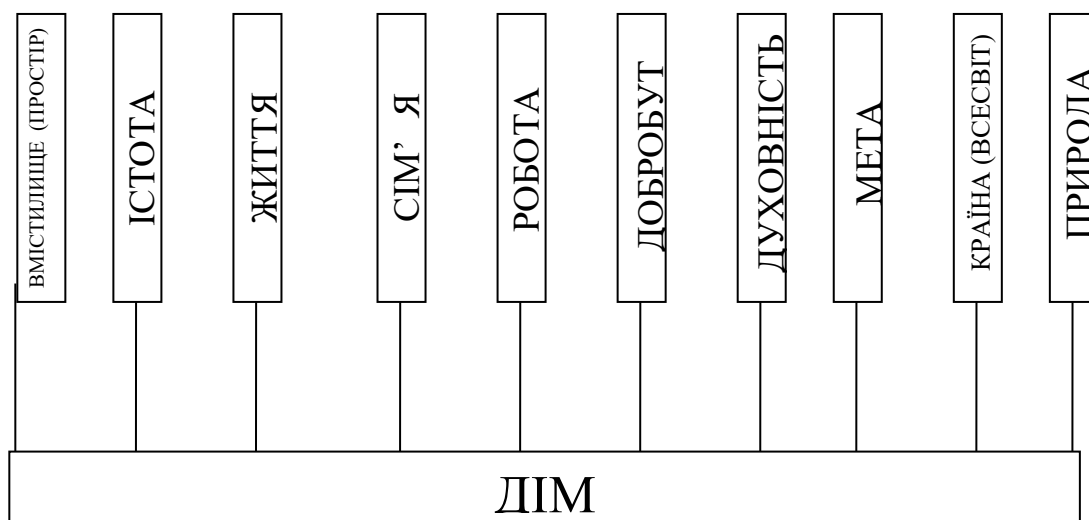

Рис.1. Прототипова модель образного простору концепту ДІМ

Аналіз фактичного матеріалу дозволив створити відповідні категорії, певні концептуальні структури, чи концептуальні класи [5:47] словесних поетичних образів, об'єднаних концептом ДІМ, тобто об'єднати в прототипові концептуальні схеми проаналізовані низки образів, що мають спільні властивості. Таких категорій, чи концептуальних класів, схем ми маємо стільки, скільки концептів взаємодіє з концептом ДІМ, тобто у нашому випадку – десять. У кожному з цих класів, згідно до робіт Е.Рош, існують центри, навколо яких групується решта членів класів. Ці центри Е.Рош і називає прототипами. У прототипах відображені найбільш характерні ознаки концептуального класу, що і надає можливість за прототипом пізнавати концептуальний клас у цілому [5: 48].

Цілком природно, що не всі концептуальні схеми можуть бути нами розглянуті в рамках цієї статті. Для прикладу зупинимось на перших чотирьох схемах з десяти, вибравши для цього деякі образи з нашої бази даних.

Першою розглянемо концептуальну модель, що представлена у формі запису, загальноприйнятого для концептуальної метафори: ДІМ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ.

Ця модель містить наступну низку образів, зокрема: 1) “*Turn to the East or turn to the West/In many trees she makes **her nest***” (Wylie, 73), 2) “*The rabbit hide-out **in clover**, the gopher **hole**,/the mole **tunnel**, the corn-shock **nest** of the mouse,/these were a few of my **homes***” (Sandburg, 103), 3) “*And because she builded **a gold-fish pool** –/Because her doorstep was of stone/Her capuchin of wool*” (Wylie, 9), 4) “*What is he doing out a night like this?/Why can’t he **stay at home**?*” (Frost, 145), “*Why did I ever let him **leave this house!***” (Frost, 153), 5) “*I came an errand one cloud-blowing evening/To a slab-built, black-paper-covered **house/Of one room and one window and one door**,/The only dwelling in a waste cut over/A hundred square miles round it in the mountains:/And that now dwelt in now by men or women./(It never had been dwelt in, though, by*

women./So what is this I make a sorrow of?)” (Frost, 174), 6) “**I found no people that dared show themselves./None not in hiding from the outward eye.**” (Frost, 174).

В образах 1)-3) дім представлено у метафоричній формі житла птахів, тварин і риб, тобто як їх вмістилища. В образах 4)-6) йдеться про людське житло саме як про простір, вмістилище, причому останній образ особливо цікавий, тому що у ньому дім як вмістилище показано опосередковано, тим, що всі його мешканці сховались і їх неможливо побачити.

Ці образи підтверджують думку Дж. Лакоффа і М. Джонсона про те, що: “До очевидних вмістилищ відносять кімнати і будинки” [6:413]. Тобто дійсно, концептуальна модель ДІМ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ є базовою для цілої низки словесних поетичних образів, в яких концептуальний корелят може розглядатися як ВМІСТИЛИЩЕ (фортеця, гавань, оаза, нора, клевер, гніздо, підземні ходи, пруд, тощо). Зазначимо, що концепт ВМІСТИЛИЩЕ ще називається термінами ОБ’ЄКТ, ВЛАСНИЙ ПРОСТІР, ПРЕДМЕТ, ЛЮДСЬКЕ ПОМЕШКАННЯ [7:717], УМІСТИЩЕ [8:7].

Серед низки словесних поетичних образів, що базуються на концептуальній моделі ДІМ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ, прототиповим є наступний: “*What is he doing out a night like this?/Why can’t he stay at home?*” (Frost, 145), тому що у ньому йдеться про те, що саме дім як власний простір людини надає їй найбезпечніші умови життя. Тому поет і здивований, чому “у таку ніч не бути вдома?”

Очевидно, що дім, може розглядатися як іззовні, так і з середини. Причому ззовні дім захищає тих, хто у ньому живе, від зовнішнього впливу, а в середині надає їм сил для існування у мінливому і швидкоплинному світі. Відомий вираз на різних мовах стверджує, що “вдома і стіни допомагають”. Тобто він має властивості істоти. Про це свідчить існування у образному просторі концепту ДІМ численних образів, де дім приймає образний вигляд живого організму.

Тому другою розглянемо концептуальну модель, що представлена у формі запису: ДІМ – ЦЕ ІСТОТА.

У якості представників образного простору цієї моделі розглянемо наступні образи: 1) *His house among the local sheds and shanties/ Rose like a factors at a trading station.*” (Frost, 160), 2) “**inhospitable** room” (Wylie, 62), 3) “*But listen! listen! Surely something stirred /Within the house, and creeping down the halls/ Draws close to me with sinister footfalls*” (Wylie, 71), 4) “*I had for my winter evening walk – /No one at all with whom to talk,/But I had the cottages in a row/Up to their shining eyes in snow*” (Frost, 102), 5) “*This house is frozen brittle, all except/This room you sit in*” (Frost, 150), 6) “*The little old house was out with a little new shed/In front at the edge of the road where the traffic sped.*” (Frost, 286).

Перший образ побудовано на основі аналогового осмислення і релятивного мапування, при якому у ролі корелята виступають *factors–посередники*, а референтом є “*His house*” (“його дім”). Базою співставлення корелята і референту слугують їх відносини з оточуючим середовищем, точніше – їх домінування у цьому оточуючому середовищі. Цей образ відноситься до метафоричних образів.

Другий образ побудовано за допомогою атрибутивного мапування, референт представлено частиною дому – кімнатою, у ролі кореляту – носій ознаки “*inhospitable*” (“негостинність”), людина, чи будь-яка інша жива істота, яка може не тільки бути не гостинною, але й ворожою до тих, хто до неї звертається. Цей образ також метафоричний.

Третій образ побудовано на основі асоціативного мислення і субститутативного мапування, при якому дім представлено його частиною: “*something stirred /Within the house, and creeping down the halls/ Draws close to me with sinister footfalls*” (“щось рухалось у домі, крадучись по кімнатах і наближуючись до мене загрозливою ходою”) (Wylie, 71). Ця частина дому має всі ознаки живої істоти. Тобто в основі образу знаходиться концептуальна схема ДІМ – ЦЕ ІСТОТА.

Метонімічний характер має і четвертий образ, у якому “*the cottages*” (“*комеджу*”) сприймаються поетом як “*their shining eyes*” (“*їх сяючі очі*”). Тобто “*їх сяючі очі*” – це частини домів, їх освітлені вікна.

Два останніх метафоричних образи побудовано за допомогою атрибутивного мапування, у ролі корелятивів – носіїв ознак “*frozen brittle*” (“*промерзла льодинка*”) та “*little old*” (“*маленький старий*”), у неявній формі розглядається людина, чи будь-яка інша жива істота.

Зазначимо також, що серед низки словесних поетичних образів, що базуються на концептуальній моделі ДІМ – ЦЕ ІСТОТА, прототиповим є наступний: “*The little old house was out with a little new shed/In front at the edge of the road where the traffic sped.*” (Frost, 286), оскільки у ньому дім, “*маленький і старий*”, має всі ознаки істоти.

Проаналізовані образи підтверджують нашу думку про те, що дім як істоту можна розглядати як іззовні, так і з середини. Такої ж думки, але більш узагальнено, додержується і Г.М.Яворська [7:716).

Наступною концептуальною схемою прототипової моделі образного простору концепту ДІМ є схема ДІМ – ЦЕ ЖИТТЯ, на якій базується низка словесних поетичних образів. Розглянемо деякі з них: 1) “*For a doorstill or other corner piece/In a new cottage on the ancient spot./The life is not yet all gone out of it.*” (Frost, 79), 2) “*There was an old, old house renewed with paint, / And in it a piano loudly playing*” (Frost, 263), 3) “*I have stood still and stopped the sound of feet/When far away and interrupted cry/Came over houses from another street,/But not to call me back or say good-by;/And further still at an unearthly height/One luminary clock against the sky.*” (Frost, 255), 4) “*One knew of a burial hole/In the floor of a tribal cave,/Where under deep ash and charcoal/And cracked bones, human and beast/The midden of feast upon feast,/Was coiled in its last resting grave/The great treasure wanted the most,/The great thousand-linked gold chain,/Each link of a hundred weight.*” (Frost, 312), 5) “*Will long, page fingers softly lift the latch,/And lead me up, under the osier thatch,/To a little room, a little secret room,/Hung with green arras picturing the doom,/The most disastrous death of some proud king?/And shall I search the room by candle-light/And see, behind the curtains of my bed, /A murdered man who sleeps as sleep the dead?*” (Wylie, 71), 6) “*Riding down the avenue in the early morning/I passed a man who was going home to bed; /I was setting out and he was returning;/ I was alive and he was dead*” (Wylie, 85), 7) “*I don't believe the sleepers in this house/Know where they are.*” (Frost, 413), 8) “*I see in white defined/Far off the homes of men, and farther still,/The graves of men on an opposing hill,/Living or dead, whichever are to mind*” (Frost, 17), 9) “*Sudden and swift and light as that/The ties gave,/And he learned of finalities/Besides the grave*” (Frost, 129).

В першому образі, у якому йдеться про новий дім, побудований на старому місці, тобто на місці, де був старий дім, поет прямо стверджує, що життя не залишило ще цей дім. Другий образ малює теж відновлений фарбою старий-старий дім, життя якого засвідчують голосні звуки гри на піаніно.

Більш складні образи 3)–4), у яких відбивається сучасне і минуле життя в домі. Так, у третьому образі дім, з якого вийшов поет, пов'язується із перерваним криком, який не позвав поета повернутися назад і не сказав йому слова прощання. Тобто у цьому образі йдеться про певні стосунки між поетом і кимось у домі, від кого він ішов і крик кого почув. Четвертий образ відбиває минуле життя людей у певній місцевості, матеріалізоване у скарбі, захованому разом з останками цих людей. Образ містить у собі елементи символічності, тому що сам скарб має вигляд ланцюга, символізуючи тим самим ланцюг життя похованих у печері людей.

Окрему групу утворюють 5)–9) образи, у яких життя у домі підкреслюється образом смерті. Так, у п'ятому образі, який носить містичний характер, йдеться про таємну маленьку кімнату у домі, де знаходиться “*a murdered man*” (“*замордована людина*”), яка “*sleeps as sleep the dead*” (“*спить сном мертвої людини*”). Шостий образ асоціює повернення додому із

смертю “*he was returning, he was dead*”, а ухід з дому з життям – “*I was setting out, I was alive*”. Сьомий, восьмий і дев'ятий образи також тему співвідношення дому і життя пов'язують з темою смерті. Ті з розглянутих образів, у яких зіштовхуються у домі життя і смерть, мають всі ознаки оксиморону, побудованому на концептуальній схемі ДІМ – ЦЕ ЖИТТЯ.

Серед низки словесних поетичних образів, що базуються на концептуальній моделі ДІМ – ЦЕ ЖИТТЯ, прототиповим є наступний: “*There was an old, old house renewed with paint, / And in it a piano loudly playing*” (Frost, 263). Цей образ метонімічний, тому що не “*a piano loudly playing*” (“*піаніно голосно грало*”), а людина голосно грала на піаніно. До речі, цей образ американської поезії перегукується із класичним метонімічним образом з російської пісні “*Только слышно на улице где-то одинокая бродит гармонь*” [2:109].

До прототипової моделі образного простору концепту ДІМ входить концептуальна схема ДІМ – ЦЕ СІМ'Я, яка складається, зокрема, з таких образів: “1) “*This was **her mother's childhood home**; / The house one story high in front, three stories.*” (Frost, 181), 2) “*Twilight and headlights on the new/hard roads, boy friend and girl friend, / dreams, romance, bread, wages, **babies, homes**.*” (Sandburg, 48), 3) “*So **they were married**, / And took the fancy home with them to live by*” (Frost, 182), 4) “*Someone had literally run to **earth** / In an old cellar hole in a by- road / The origin of **all the family there***” (Frost, 73), 5) “*They say they mean to come and summer here / Where **they were boys***” (Frost, 55), 6) “*I was born, I suppose, like anyone, / And grew to be a little boyish girl / My brother could not always leave at home.*” (Frost, 196), 7) “*My unexpected knocking at the door / Started chairs thundering on the kitchen floor, / Knives and forks ringing on the supper plates, / Voices conflicting like the candidates. / **A mighty farmer flung the house door wide, / He and a lot of children came outside, / And there on an equality we stood. / That's the time knocking at a door did good.***” (Frost, 368), 8) “*Strange what set you off / To come to **his house** when he's gone to yours*” (Frost, 81), 9) “*The dear knows my interest / Has been to keep the thing from breaking up. / This is a good home: I don't ask for better. / But when I've said, **Why shouldn't they be married?** / He'd say, Why should they? – no more words than that. /” And after all why should they? John's been fair / I take it. / **What was his was always hers. / There was no quarrel about property.***” (Frost, 84), 10) “*My woods – the young fir balsams like a place / Where houses all are churches and have spires. / I hadn't thought of them as Christmas trees.*” (Frost, 106), 11) “*It was too lonely for her there, / And too wild, / And since there were but two of them, **And no child,** / And work was little in the house, / **She was free, / And followed where he furrowed field, / Or felled tree***” (Frost, 128), 12) “*He never found her, though he looked / Everywhere, / And he asked at **her mother's house** / Was she there.*” (Frost, 129), 13) “*I must go – / Somewhere out of this house. How can I make you – “If-you-do!” She was opening the door wider. /” **Where do you mean to go? First tell me that. / I'll follow and bring you back by force. I will!**–” (Frost, 54-55), 14) “*I came to but one house, / I made but the **one friend**.*” (Frost, 366), 15) “*I would build **my house of crystal,** / With a solitary friend*” (Frost, 384), 16) “*To live **together and then pull apart.** / How do you see him living when you're gone? / Two of you out will leave an **empty house.***” (Frost, 82).*

Аналіз наведених словесних поетичних образів дає можливість зазначити, що частина з них свідчить про те, що для американського суспільства звичайним і разом з тим обов'язковим елементом концепту ДІМ є сім'я. Так, в образах 1)–7) фігурують такі номінативні одиниці: “*her mother's childhood home*”, “*babies*”, “*homes*”, “*they were married and took the fancy home*”, “*all the family*”, “*they were boys*”, “*grew to be a little boyish girl*”, “*a mighty farmer flung the house door wide*”, “*he and a lot of children came outside*”, – які підтверджують традиційне розуміння сім'ї.

Але наступні образи вже дещо інакше трактують ту сім'ю, що проживає у домі. Так, образ 8) говорить про взаємини двох, кожний з яких має свій дім, 9) свідчить про офіційно не оформлене співжиття чоловіка і жінки у домі чоловіка, хоча при цьому і підкреслюється, що між ними “*There was no quarrel about property*” (не було сварок через власність). Образи

11)–12) свідчать про сім'ї, в яких немає дітей, 13)–про існування в сім'ї насильства, 14)–15) – про єдиного друга невизначеної статі. Та при будь-якому офіційному статусі сім'ї образ 16) свідчить, що дім без любові пустий. Проаналізовані нами словесні поетичні образи, що базуються на концептуальній моделі ДІМ – ЦЕ СІМ'Я, дозволяють вважати прототиповим наступний образ: *“So they were married,/And took the fancy home with them to live by”*.

Побудова прототипової моделі образного простору концепту ДІМ передбачає також встановлення взаємовідносин цього концепту з іншими концептами. Такий підхід витікає з того, що осмислення і омовлення картини світу відбувається на основі концептів. Схематично взаємодія у ментальному процесі концепту ДІМ з концептами, які формують його сутність, може бути представлена наступним чином (див. Рис. 2).

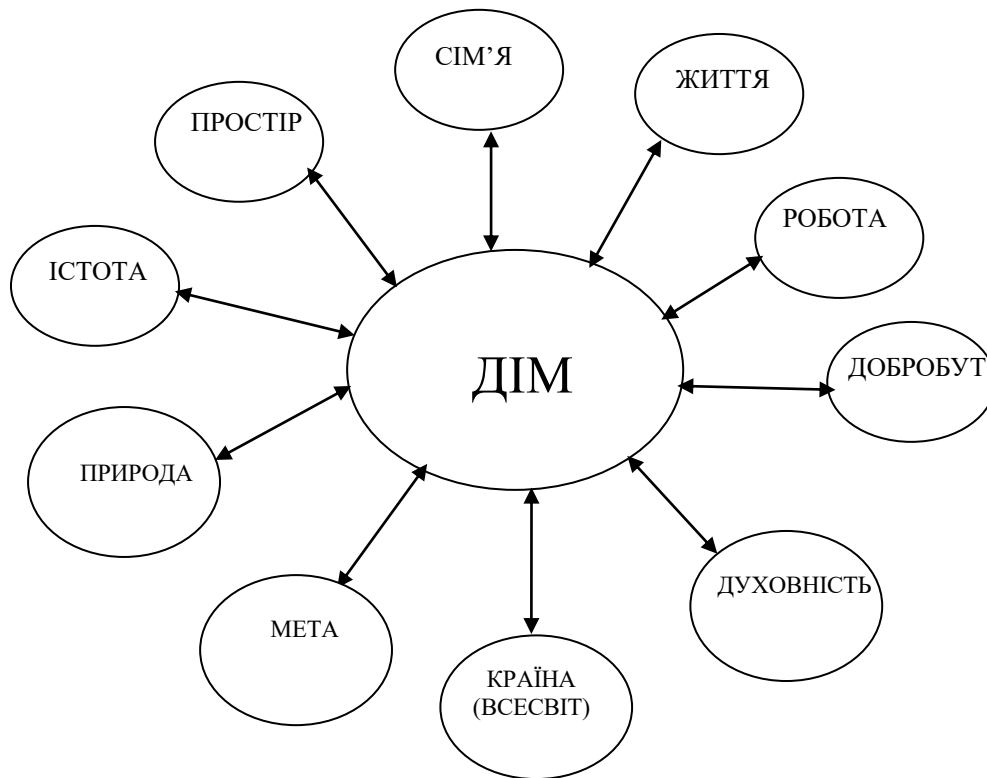

Рис.2. Взаємодія у ментальному просторі концепту ДІМ з концептами, які формують його сутність

Аналіз словесних поетичних образів, об'єднаних концептом ДІМ, дозволив дійти висновку, що в основі їх формування лежать десять концептуальних схем. Разом узяті ці десять концептуальних схем і формують концептуальну прототипову модель образного простору концепту ДІМ в американській поезії ХХ – ХХІ ст. Тобто, концепт ДІМ взаємодіє з концептами ВМІСТИЛИЩЕ, ІСТОТА, ЖИТТЯ, СІМ'Я, ДОБРОБУТ, ДУХОВНІСТЬ, РОБОТА, МЕТА, КРАЇНА (ВСЕСВІТ), ПРИРОДА.

Виходячи з того, що: "Як відомо, концепт – це не гранична одиниця ментального простору, а множина субконцептів, яка у свою чергу об'єднується в суперконцепти, організуючи ієрархічне дерево, або дерево концептуальних залежностей" [9:38], ця узагальнена концептуальна прототипова модель образного простору концепту ДІМ може бути деталізована шляхом переходу від зазначених концептів до множини субконцептів.

Зазначимо, що одержана в результаті аналізу фактичного матеріалу прототипова модель концепту ДІМ підтверджує правильність нашого теоретичного дослідження семантико-когнітивної структури цього концепту і його особливостей в американській

мовній картині світу, що свідчить про можливість її використання в подальших лінгвокогнітивних дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Жаботинская С.А.* Теория номинации: когнитивный ракурс // Вестник МГУ. – 2003. – Вып. 478. Лексика в разных типах дискурса. – С.145-164. 2. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Учеб. пособие / Черкасский гос. Ун-т им. Богдана Хмельницкого. – К.: Фитосоцицентр, 2002. 3. *Якобсон Р.* Два аспекта языка и два типа афатических нарушений // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д.Арутюнова; Общ. ред. Н.Д.Арутюновой и М.А.Журиной. – М.: Прогресс. 1990. – С.110-132. 4. *Падучева Е.В.* Метафора и ее родственники // Сокровенные смыслы. Слово, Текст, Культура / Сб. ст. в честь Н.Д.Арутюновой / Отв. ред. Ю.Д.Апресян. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С.187-203. 5. Семантика и категоризация / Ин-т языкознания: Отв. ред. Ю.А.Шрейдер. М.: Наука, 1991. 6. *Лакофф Д., Джонсон М.* Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д.Арутюнова; Общ. ред. Н.Д.Арутюновой и М.А.Журиной. – М.: Прогресс. 1990. – С.387-415. 7. *Яворская Г.М.* О концепте 'ДОМ' в украинском языке // Сокровенные смыслы. Слово, Текст, Культура / Сб. ст. в честь Н.Д.Арутюновой / Отв. ред. Ю.Д.Апресян. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С.716-729. 8. *Баиуж А.І.* Ключові концепти поетичної картини світу М.Гумільова в метафоричному осмисленні. Автореф. дис... канд. філол. наук. – К.: КНПУ, 2002. 9. *Іващенко В.Л.* Фрагмент когнітивного моделювання концептосфери художньої культури в термінопоняттях мистецтва / мистецтвознавства // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С.35-44.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Frost: The Poetry of Robert Frost. The Collected Poems, Complete and Unabridged / Ed. by Edward Connery Lathem.* – N.Y.: Henry Holt and Company, 1979. – 607 p. 2. *Sandburg: Honey and Salt.* – N.Y.: Harcourt, Brace & World, Inc, 1963. – 111 p. 3. *Stevens: The Collected Poems of Wallace Stevens.* – N.Y.: Alfred A. Knopf, 1995. – 534 p. 4. *Wylie: Last Poems of Elinor Wylie.* – Chicago: Academy Chicago Edition, 1982. – 106 p.

РАДЧЕНКО Т.О.

Київський національний лінгвістичний університет

ГРАМАТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ В МОВЛЕННІ

Всі одиниці або явища, які можливо передбачати допомагають в здійсненні прогнозування. Проблема граматичного прогнозування в лінгвістиці, а саме прогнозування синтаксичної структури висловлювання на основі вже існуючих елементів є дуже своєрідним та неоднозначним питанням і, як правило, досліджується окремо від інших питань, пов'язаних з прогнозуванням. **Мета** даної статті – проаналізувати існуючі позиції та показати практичне застосування граматичного прогнозування в мовленні.

Існування граматичного прогнозування в лінгвістиці – безперечний факт, доведений багатьма дослідженнями [1; 2; 4; 5; 6; 7; 9; 10-13]. Це питання є **актуальним** серед науковців сьогодення, як вітчизняних так і західних, завдяки спробам розібратися в тому, що саме являє собою грамати́ка та як вона використовується при сприйнятті та породженні мовлення. Також питання граматичного прогнозування набуло нового значення серед західних науковців з появою нової галузі – математичної лінгвістики та розробці машинних систем перекладу та прогнозування. В цьому напрямку поєднуються зусилля лінгвістів з досягненнями в галузі інформатики, нейро-та-психофізіології, психології.

Незважаючи на фундаментальні дослідження питання в науці, воно не сприймається одностайно в наукових дослідженнях та досі залишається спірним. Науковці мають різні думки, щодо граматичного прогнозування, дуже часто протилежні.

Суперечки ведуться навколо наступних питань, які прямо чи непрямо пов'язані з проблемою граматичного прогнозування:

1. Яким правилам мови люди підчиняються більше – синтаксичним чи семантичним?
2. Чи саме синтаксис передуює при породженні мови?

3. Чи відбувається початкова синтаксична обробка окремо від інших когнітивних процесів?
4. Які саме зв'язки існують між семантичним і граматичним прогнозуванням?
5. Якими паттернами люди керуються в більшій мірі при неоднозначних інтерпретаціях речення – семантичними чи синтаксичними?

За словами О.О.Леонтьєва, процес породження мовлення обов'язково припускає в тій чи іншій мірі використання імовірнісного принципу [7:85], а на думку С.Д.Кацнельсона, процес породження є ключовим для розуміння мовленнєвої діяльності в цілому [12:5]. Вважаємо, що головні концепції, щодо граматичного прогнозування пов'язані саме з моделями породження мовлення, в яких імовірнісний принцип відіграє значну роль. На їх основі будуються три різні підходи до цього питання, які можна виділити та охарактеризувати наступним чином:

- виділення синтаксичної стадії, як початкової в процесі породження мовлення;
- виділення семантичної стадії, як початкової в процесі породження мовлення;
- виділення комбінованої стадії, яка комбінує синтаксичні та семантичні процеси;
- інші позиції.

До першого виділеного напрямку відносяться дослідники модульного (модулярного) принципу організації мови, відомі стохастичні моделі, теорія граматичних зобов'язань В. Інґве, моделі безпосередньо складових, рівнево-синтаксичні моделі, моделі на основі трансформаційної граматики, різноманітні моделі Ч.О.Остуда [1; 2; 7; 9; 12]. Дослідники дотримуються позиції, що людина робить всю початкову обробку, використовуючи саме синтаксичні ознаки і вважають що, синтаксис – є частиною специфічного для мови модуля, який може працювати швидко й автономно.

Протилежної лінії дослідження дотримуються прихильники діалогової обробки мови, сценарних моделей та прихильники ідей ядерних тверджень (пропозиційних функцій), які розроблялись радянськими вченими. Цілий ряд запропонованих концепцій визнає семантику, як головний стимул створення мовлення [2; 4; 5; 6; 7; 12].

Серії експериментів дослідників, прихильників обох позицій, було детально проаналізовано та описано в наукових працях [1; 2; 4; 5-7; 9; 12].

В колишньому Радянському Союзі вперше до питання граматичного прогнозування звернувся О.О.Леонтьєв. На відміну від прогнозування певних смислових одиниць, де в основі прогнозування лежить прогнозування певного змісту, "граматичне або синтаксичне прогнозування", за словами О.О.Леонтьєва, має справу з кінетичною програмою, з "моторним планом" [6]. Вчений дотримувався точки зору, що людина комбінує, як синтаксичну так і семантичну інформацію в процесі розуміння або породження висловлювання.

Досліджуючи породження мовлення, інші радянські вчені не підтримали наведену схему, вказавши на її недосконалість: по-перше, спірним на їх думку вважалося те, що моторне програмування йде після граматичної реалізації висловлювання, та по-друге, було не зрозуміло, де саме здійснюється граматичне структурування [12:38-39].

Незважаючи на всі недоліки, на думку О.С.Кубрякової, ця схема була кроком вперед, порівняно з тим, що було досягнуто на той час, і перш за все, завдяки введенню в модель породження мовлення поняття граматичного прогнозування [12:38-40].

В останніх дослідженнях, О.О.Леонтьєв оперує поняттями "синтаксичне прогнозування", "синтаксичний контроль", "граматичні обов'язки", досліджуючи внутрішнє семантико-граматичне прогнозування висловлювання, яке на його думку очевидно відбувається після синтаксичного прогнозування [7; 12].

Новий погляд в радянській лінгвістиці, на проблему граматичного прогнозування запропонувала І.А.Зімня, яка висунула ідею про паралельність та загальний зв'язок

основних процесів породження мовлення [5; 12]. Цей підхід підтримує більшість радянських лінгвістів. Наприклад, Н.Д.Арутюнова стверджує, що обидва процеси – синтаксичний та семантичний взаємозумовлені: вибір слова є неможливим співвідносно синтаксичній конструкції, як і вибір конструкції є неможливий без попередньої фіксації лексичних елементів [12].

Г.В.Чернов, досліджуючи імовірнісне прогнозування, як механізм синхронного перекладу, стверджує, що дослідження синтаксичних факторів імовірнісного прогнозування є дуже перспективним. Він виділяє синтаксичний ярус прогнозування, як окремий, між просодичним та семантико-смысловим [13].

На відміну від модульних (модулярних) теорій західних науковців, які роблять наголос на автономності або самостійності окремих модулів в процесі породження мовлення, радянська школа, на думку О.С.Кубрякової, зробила акцент на їх постійному узгодженні та взаємодії, на їх кооперації та інтеракції [12:68]. В вітчизняній лінгвістиці спостерігається певна єдність думок, щодо неподільності форми та значення мовних одиниць.

В останні роки дуже популярні когнітивні моделі породження мовлення, які поєднали зусилля багатьох вчених, які займали до цього протилежні позиції (пропозиційна модель Кінча, граматики дискурсу П. Торндайка, модель протOVERBальних елементів І. Шлезінгера, нейролінгвістичні моделі Московської психолінгвістичної школи) [1; 2; 4; 7; 9; 12].

На думку О.С.Кубрякової, при створенні нових моделей брались до уваги досягнення сучасних синтаксичних та семантичних теорій, більш об'ємний контекст нової парадигми лінгвістичного знання, а також нові концепції в сфері граматики тексту та теорії мовленнєвих актів та інше [12: 24].

Існує також багато незвичних та неординарних точок зору на граматичне прогнозування, які потребують окремого дослідження та аналізу. Наведемо деякі з них:

1. Цікава точка зору була висловлена Л.Віссон, яка зазначає, що прийом імовірнісного прогнозування, по своїм теоретичним корінням є близьким до ідеї відомого американського лінгвіста Н.Хомського про генеративну граматику рішень [3:31]. Але, як зазначає О.О.Леонтьєв, класики американської психології Ч. Остуд та Дж.Б. Керолл вважають, що модель Н.Хомського намагається звести природні імовірнісні процеси в систему альтернативних рішень [7:102].
2. За висловом Н.Хомського, породження граматично вірних речень, відбувається автоматично, незалежно від правил їх лексичного наповнення, тому синтаксис, за цим автором, має назву “автономний синтаксис” і базується він на формальній логіці [10; 11].
3. Деякі науковці намагаються довести що, семантичні і граматичні структури є незалежними факторами, отже синтаксичний та семантичний процеси відбуваються в різних областях мозку і тому ці процеси повинні розглядатися окремо [1; 4].
4. В граматиці прогнозування не існує, за словами Р.Соломонова, чіткої дихотомії між граматичним або неграматичним реченням. Замість цього мовна модель виділяється наступним чином – більш частотно вживана фраза отримує більшу прогнозованість ніж менш частотна [9:123].
5. Дж.Андерсон зробив цікавий висновок, що американці надають в мовленні перевагу правилам синтаксису, більше ніж семантичним ознакам, порівняно з іншими національностями. Отже носії англійської мови, на його думку, менше спираються на семантичні ознаки [1:356].
6. Р.Солсо навпаки робить висновок, що люди показують гіршу пам'ять щодо форми речення, порівнюючи з пам'яттю щодо значення речення та висуває думку, що запам'ятовується та зберігається в структурах пам'яті саме значення речення, а не його форма [9:41].

Традиційно, прогнозування базувалось на статистичних мовних моделях, але завдяки останнім науковим дослідженням, які включають граматичну сторону питання, можна подивитись на питання граматичного прогнозування і з іншого боку і зробити висновок, що використання граматичних правил за допомогою граматичного прогнозування збільшить точність виразу прогнозованих одиниць і це надасть прогнозуванню більш інтелектуального вигляду.

Спостереження над мовленнєвим матеріалом, надало змогу виділити чотири пріоритетні головні синтаксичні сигнали (або фактори) в англійській мові, які можуть допомогти в застосуванні граматичного прогнозування та які зумовлюють появу прогнозованих одиниць, а саме:

- порядок слів;
- граматичні конструкції;
- паттерни узгодження слів;
- артиклі.

Перший фактор – це домінуючий синтаксичний сигнал в англійській мові – порядок слів. В англійській мові весь синтаксис побудовано за схемою “підмет – присудок – додаток” (*I believe it's true; It was a national loss; I cleaned the house*), тому порушення порядку слів має вигляд незвичного речення для англійської мови. Можливості варіювання порядку слів строго обмежені, навіть в підрядних реченнях, що полегшує граматичне прогнозування.

Цілий ряд психолінгвістів, за словами О.О.Леонтьєва показав, що оперування реченням залежить не тільки від його синтаксичної структури, але й від якісної характеристики синтаксичних зв'язків – в мовній свідомості носія мови існують стійкі семантичні залежності щонайменше між головними членами речення [7:97]. Наприклад, якщо ми надаємо слову ознаку “граматичної суб'єктності”, то це автоматично спонукає до надання іншому слову ознаки “граматичної об'єктності”. Отже комунікант, спілкуючись англійською мовою, структурує фразу, виходячи з прогнозу типового порядку слів.

Також сюди віднесемо прогнозування сполучників та сполучникових слів, які вводять підрядне речення. Таке прогнозування, зазвичай не викликає труднощів і має майже стовідсотковий результат, завдяки, по-перше, загальній звичності порядку слів в підрядному реченні та по-друге, в реальній комунікації інтонаційне оформлення речення також допомагає одержати необхідну інформацію для прогнозування.

Другий сигнал – вживання граматичних або синтаксичних конструкцій. В синтаксичній структурі англійської мови переважають дієслівні конструкції – дієприкметниковий, прикметниковий та інфінітивні звороти, своєрідні “клішовані форми мовлення” (*We expected Tom to be late* – конструкція verb + (object) + **to...** (*I want (you) to do* тощо); *Don't keep interrupting me* – конструкція verb + **-ing (enjoy doing/stop doing** тощо)). Можна зробити висновок, що конструкції англійської мови мають передбачувані синтаксичні зв'язки, які в своїй основі мають неподільні конструкції, категорії перехідних дієслів, семантичне значення прийменників та інше.

Знання парадигм синтаксичних конструкцій, які поєднані спільністю значення, допомагає в здійсненні граматичного прогнозування. Вивчаючи мову, людина засвоює певні синтаксичні конструкції та правила формування граматично правильного речення і саме частотність вживання тієї чи іншої конструкції й впливає на прогнозування. Кожен з нас володіє величезною кількістю підсвідомих знань, що стосуються як закономірностей так і статистичних імовірностей граматичних та синтаксичних конструкцій.

Як зазначає Е.С.Кубрякова, треба брати до уваги той факт, що в внутрішньому лексиконі людини зберігаються напевно не тільки слова, але й певні синтаксичні схеми, а саме абстрактні зразки його використання в тексті та в окремих реченнях [12:70].

Доречно вважати, що людина вживає граматичне прогнозування в якості певних синтаксичних конструкцій завдяки тому, що по-перше – ці синтаксичні конструкції постійно повторюються в її мовленні (для пересічної людини, яка володіє певними правилами та навичками мовлення є природним певний автоматизм мовленнєвих дій); та по-друге – граматичні конструкції в англійській мові в більшості випадків, потребують абсолютної однозначності, яка зумовлена самою системою мови. Доказом прогнозування граматичних конструкцій може також вважатися вміння кожної освіченої людини створити в умовах комунікації без труднощів аналогічні моделі, певної запропонованої конструкції.

Застосування виділеного граматичного фактору – паттернів узгодження, доречно пояснити на конкретному прикладі. Наприклад розглянемо різницю між займенниками “he/his”. Завдяки паттерну мовного узгодження, який ми постійно вживаємо в комунікації, після “he” зазвичай, буде вживатися дієслово, тоді як “his” змушує нас очікувати саме іменник.

Чим більшою кількістю таких граматичних паттернів володіє людина, тим легше для неї в умовах певної комунікації прогнозувати появлення наступного узгодженого елементу. Внутрішній лексикон комуніканта, окрім лексичних елементів, напевно складається також з певних граматичних зразків та конструкцій.

Аналізуючи мовленнєвий матеріал, виділяємо наступні головні паттерни узгодження:

- узгодження з іменником;
- дієслівні закінчення.

Останній виділений граматичний фактор – вживання артиклю. Наявність артиклю перед іменником обов’язкова в англійській мові і обов’язково припускає слідування за ним іменника. Наявність артиклю дає змогу з найвищою імовірністю прогнозувати появу наступного слова – яким може бути лише іменник, або комбінація іменник з прикметником (He knows the ... literature of this period well).

Всі наведені приклади показують, що граматичне прогнозування відрізняється головним чином від лексичного або семантичного прогнозування, тим що, за словами російських дослідників, в першому випадку варіанти підказуються нам законами граматичного оформлення і смисл або розуміння до певної міри не відіграє ніякої ролі [12:76].

Виділені синтаксичні сигнали надають плідні перспективи для подальшого дослідження граматичного прогнозування на конкретних мовних або мовленнєвих прикладах.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Андерсон Джон Р. Когнитивная лингвистика. – Питер, 2002. 2.Белянин В.П. Психолінгвістика. – М.: Флінта, 2004. 3.Виссон Линн. Синхронный перевод с русского на англ-й (перевод с англ-го). – М.: Р.Валент, 1999. 4.Горелов И.Н. Избранные труды по психолінгвістике. – М.: Лабиринт, 2003. 5.Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. – М., 2001. 6.Леонтьев А.А. Психолінгвістические единицы и порождение речевого высказывания. – М., 1969. 7.Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики. – М.: Смысл, 2003. 8.Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972. 9.Солсо Р. Когнитивная психология. – Санкт-Петербург, 2001. 10.Хомский Ноам Синтаксические структуры // Новое в лингвистике. Вып.2, 1962. 11.Chomsky N. Language and mind. – Enlarged ed-n. – N.Y. etc.: Harcourt Brace Jovanovich, 1972. 12.Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. Отв.ред.Кубрякова Е.С., М.: Наука, 1991. 13.Чернов Г.В. Основы синхронного перевода. М.: Высшая школа, 1987.

РЕДКОВСЬКА Т.О.

Київський національний лінгвістичний університет

КОНТЕКСТУАЛЬНА ФУНКЦІЯ ТРОПЕЇСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У СТВОРЕННІ КОНОТАТИВНО-ПІДТЕКСТОВОГО ЕФЕКТУ У МОВІ МІГЕЛЯ ДЕЛІБЕСА

Питання, пов’язані з визначенням характеру впливу словесного висловлювання на одержувача інформації, має безпосереднє відношення до виявлення закономірностей між двома видами змісту, а саме змісту думки та змісту форми.

Відомо, що будь-яка одиниця мови має певний зміст і потенційно несе у собі деяку кількість інформації. Обсяг інформації залежить від величини, характеру і незалежності цієї одиниці. Під змістом мовної одиниці розуміють, як правило, сукупність основних та похідних однак поняття, які закономірно або випадково виявляються у згаданій одиниці [1:8]. Значення ж мовної одиниці є умовним позначенням однієї із однак вмотивованого чи невмотивованого поняття. Звичайно розрізняють денотативні і сигніфікативні значення. Стосовно поняття конотативного значення, то воно інтерпретується по-різному. Інколи під конотативним значенням розуміють асоціативно пов'язані ознаки певного поняття; в іншому разі, цим терміном позначають контекстуальні значення, тобто такі відтінки, котрі не входять у змістовну структуру слова і лише є зумовленими контекстом.

Іншими словами, у вузькому розумінні конотація – це компонент значення/змісту мовних одиниць, що виступає у вторинній для неї функції найменування. При вживанні у мовленні він доповнює її денотативно-предметне значення асоціативно-образним представленням через усвідомлення внутрішньої форми номінації, тобто через ознаки, що співвідносяться з денотативним змістом тропа або фігури мовлення, які вмотивували переосмислення цього виразу.

Актуальність об'єкту дослідження зумовлена декількома чинниками, що мають пряме відношення до функціонування мови. По-перше, сама природа конотації не стільки пов'язана з системними поняттям мови, скільки з емотивно-прагматичними аспектами тексту, які створюють його експресивну забарвленість. По-друге, конотація здатна виконувати текстотвірну функцію шляхом актуалізації внутрішньої форми, реанімації образу. По-третє, у конотемній структурі асоціативно-образній компонент є основою оцінної кваліфікації та стилістичної маркованості лексеми, що узгоджує денотативний та додатковий зміст лексичної одиниці і, тим самим, надає їй сумарної експресивності. Взагалі, конотації притаманна нелокалізованість, розпорошеність по всьому тексту, що й породжує ефект підтексту. Хоча поняття конотації виникло ще у схоластичній логіці у XVII столітті з метою відокремлення акциденції від субстанції, цей концепт трансформувався разом із розвитком лінгвістичної науки і з появою нових теорій та підходів у вивченні мовних та мовленнєвих явищ. Зараз конотативний аспект досліджується поетикою, стилістикою тексту, психолінгвістикою, соціолінгвістикою, теорією інформації, прагматикою та ін. Отже, у сучасній лінгвістиці проблема конотації не може вважатися вичерпаною, і дана стаття передбачає конкретизацію контекстуальної функції тропеїчних засобів, які здатні “конотувати” основний зміст лексичної одиниці нашаруванням додаткових обертонів, насамперед експресивно-оцінного та стилістичного характеру, у ідіолекті Мігеля Делібеса. Наприклад: *Aunque la parienta piense otra cosa, la verdad es que no me pinta esto de estar sin pegar sello de la mañana a la noche* (Delibes, 13) *Me sinceré con mi parienta y le dije la verdad, o sea que no va conmigo esto de estarme todo el día de Dios mano sobre mano* (Delibes, 16). У наведених цитатах вживані слова і фразеологізми є лексичними одиницями зниженого стилістичного забарвлення, що зумовлює їх закріпленість за фамільярно-розмовним стилем. У цьому разі семантика синекдохи “*parienta*”, метафори “*no me pinta*”, метонімії: “*estar sin pegar sello*”, “*mano sobre mano*”, крім предметно-понятійного значення містять інформацію про зневажливе, неприйнятне і навіть негативне ставлення суб'єкта мовлення-протагоніста роману до позначуваного.

Існує певна розбіжність у поглядах на сутність конотації, її обсяг та систематизацію її компонентів. Деякі дослідники (В.І.Говердовський, М.Г.Комлев) дотримуються досить широкого розуміння цього феномену, виокремлюючи такі типи конотації: експресивно-оцінний, тематичний, контекстний, історико-мовний, соціальний, територіальний, що містять десятки конотем як складових елементів. Проте більшого визнання набула думка про те, що зміст конотативного значення складають експресивно-емотивно-оцінні відтінки та

стилістична віднесеність лексичної одиниці, що є додатковим до первинної інформації, яка міститься у денотаті.

Будь-яка одиниця мови, переробляючи зміст в інформацію, перетворюється на атрибут мовлення. У мові інформація виступає як потенційно можлива реалізація всього змісту одиниці, що може бути розширений завдяки особливостям його вживання у мовленні. Ґрунтуючись саме та такій постановці питання, стає очевидним, що комбінаторність лексичної одиниці мови спроможна забезпечити певну частку над інформації, котра складає її зміст. Іншими словами, значення лексеми значно вужче за її зміст.

Поряд з терміном “обсяг інформації” доречно буде згадати також про цінність інформації мовної одиниці. Остання прямо співвідноситься з тими зусиллями, котрі необхідно витратити адресату на її декодування: причому, цінність інформації, яка міститься у висловлювання, де є стилістичний прийом, тим вище, чим більше зусиль витрачається на тлумачення такого висловлювання: *A estas edades, ya se sabe, me dijo él, hasta la música sale rancia... Y como siempre que uno se mama, a partir de cierta edad, nos pusimos de recordatorios y nos dio llorona, como yo digo* (Delibes, 21). *La verdad es que íbamos como dos pinceles y por eso nos gibó más que allí no aperaciera un alma* (Delibes, 49). Надзвичайна насиченість уривку тексту метонімічно-метафоричними трансформаціями, де високий поетичний стиль межує зі зниженими просторічно-фамільярним, що створює непередбачений психічний та емоційний ефект незахищеності, вразливості, наївності персонажів.

У художніх текстах основну роль у розширенні змісту слова та можливого подальшого збагачення його змістовної структури відіграють зв'язки з іншими лексичними одиницями у контексті, його пряма або асоціативна сполучуваність. Звичні словосполучення легко автоматизуються і відповідно не привертають до себе уваги читачів. Однак будь-яке відхилення від звичного вживання навпаки вміщує частку додаткової інформації, і дуже рідко, а іноді і ніколи, не автоматизується. Мовні нормативи встановлюють певні межі можливих порушень звичних словосполучень, всередині яких утворюються своєрідні алоформи. Передбачення послідовності компонентів, як і змістових зв'язків між ними, є досить високим, а варіативність у мовленні, тобто легкість відтворювання готової мовної моделі, нівелює її потенціал виразності, перетворюючи її на кліше. І хоча кліше майже не несуть ніякої інформації, вони надають фоновій контрастності мовленню, без якого комунікація є неможливою. Наприклад: *Ya le digo a la chavala que convencerme no me va a convencer pero si a ella le divierten estas vistas para eso tiene un coche y un mecánico a sus órdenes* (Delibes, 18).

Якщо інформація має на мені передати приховане шляхом співвіднесення інтелектуального та експресивного планів, то цінність такої інформації підтримується на високому рівні саме в автентичних художніх творах, що є джерелом естетичної насолоди. Форма відіграє суттєву роль в оцінці змісту: нерідко вона допомагає розкрити ті ознаки явища, які раніше залишалися непоміченими. Естетична інформація безпосередньо пов'язана із почуттєвим сприйняттям та аксіологічними факторами. Шкала оцінки інформації звичайно визначається новизною, свіжістю на непередбачуваністю, котрі достатньо важко піддаються лінгвістичному аналізу, тому що підґрунтям такої інформації є міра відповідності/невідповідності мовної одиниці. Крім того, спостерігати мовну форму, її зміст, функціонування, потенційні можливості можна лише ізолювавши її, тобто вилучивши із контексту.

У свою чергу інформація естетичного характеру виокремлюється більш сталими властивостями, які пов'язані з процесом глибокого співпереживання, викликаного формою мистецтва слова.

Серед понять, якими оперує теорія інформації, необхідно згадати надмірність та непередбачуваність. Надмірність ми розуміємо як багаторазову передачу однієї інформації

різними засобами як експліцитно, так й імпліцитно; в останньому випадку надлишок інформації передається за традицією, або для підвищення надійності повідомлення (Г.Б.Козловською) [2:93]. Ми вважаємо, що для літературних текстів експліцитно оформлена надмірність виступає показником підвищеного характеру емоційного фону та експресивно-оцінної насиченості повідомлюваного.

На думку Г.Б.Козловської, надмірність відноситься до числа прагматично маркованих властивостей мовленнєвого повідомлення через те, що знаходить свою реалізацію в способі оформлення повідомлюваного, мовного відтворення комунікативного наміру автора [2:94]. Маючи на меті забезпечення повноти передачі інформативного обсягу, автор звертається до надмірності як до засобу, що створює оптимальні умови для сприйняття твору реципієнтом, заповнюючи ймовірні лакуни плану вираження. Розглядаючи лінгвістичне поняття надмірності, нам вважається необхідним звернутися до психологічного терміну “внутрішньої надмірності” реципієнта, який тлумачиться як існування досвіду сприйняття інформації з певної сфери знань, коли читач може додумати повідомлення, яке виступає для нього стимулом для відтворення в пам’яті більш широких та інформативно багатих повідомлень [3:32].

Фактично, будь-яке висловлювання в тій чи іншій мірі містить і надмірність, і непередбачуваність: вони сприяють виділенню головного, відтіняють суттєве, приглушують другорядне, тобто дають можливість читачеві сконцентрувати увагу саме на інформації. Такий стилістичний прийом як паралелізм, однією із функцій якого є формування ритму, допомагає зменшити ентропію висловлювання завдяки високому ступеню передбачуваності. Наприклад: *A la parienta no le salen las cuentas. Que si la luz, que si el teléfono, que si la conumidad, que si el plazo de la lavadora; qu si el de la enciclopedia...* (Delibes, 21). Як показує приклад, чим більше структурованим є повідомлення, тим воно є зрозумілішим для сприйняття реципієнтом, тим більше воно є надмірним та передбачуваним. Але загальновідомо, що художній текст – це не стільки одночасна передача інтелектуального повідомлення, скільки збудження чуттєвого ефекту, передача певних почуттів. Тому мова художнього твору уникає звичного, шукає більше стислих, глибоких та багатих на змістовність засобів мовного вираження. Найскладнішим вважається пошук мовних засобів для вираження почуттів, бо самі вони, за своєю природою, є суперечливими, неясними та невизначеними.

Такими мовними засобами можуть виступати стилістичні прийоми – одиниці найвищого стилістичного рівню – що надають додаткову інформацію. За своєю лінгвістичною природою вони є загально-типізованими виразними засобами мови. Іншими словами, стилістичні прийоми – це моделі, абстраговані від конкретних морфологічних, лексичних, фразеологічних або синтаксичних засобів мови, що мають особливе забарвлення і матеріалізуються у висловлюванні з особливою емоційно-естетичною метою [1:122].

У будь-якому стилістичному прийомі присутня антиномія передбаченого/не передбачуваного. По-перше, це зміст форми, її структура; по-друге, конкретне наповнення цієї форми. Підсвідоме сприйняття одержувачем інформації кожного стилістичного прийому полегшує декодування повідомлення. Однак, це ж усвідомлення його потенційної інформативності уповільнює процес декодування, тому що будь-який стилістичний прийом є полісемантичним і поліфункціональним. Потрібен певний час для того, щоб адаптувати узагальнений зміст моделі до конкретного висловлювання.

Стилістична інформація ніколи не втрачає своєї цінності. Вона завжди може заблищати ще нерозкритими змістами або викликати незвичайну естетичну насолоду.

Одним із найуживаніших стилістичних прийомів є метафора, що досліджувалася і з структурно-композиційного боку, і з боку її семантичних особливостей. Так само її стилістичні функції були предметом спостережень дослідників стилю мови окремих

письменників. Як правило, при метафоричному зображенні певного явища у свідомості одержувача інформації виникає подвійний інформаційний потік. Таке роздвоєння сприйняття висловлювання ґрунтується на властивості мозку зберігати накопичений досвід шляхом асоціативних зв'язків між фактами об'єктивної дійсності. Наприклад: *El Partenio, a primera vista, parece dormido pero saca polvo debajo de agua* (Delibes, 19). (...) *que nadie podía regirse por la ley de la selva* (Delibes, 159). *A patrón se la ha puesto la cara de aleluya* (Delibes, 186). Наведені приклади наочно демонструють, що деліб'янські метафори містять у своїй формі приховану інформацію, і цей фактор дає можливість метафорі збуджувати асоціативні уявлення між паралельними рядами явищ. Інформація, отримана у результаті реалізації такої можливості, зводиться звичайно до розширення тих додаткових ознак явищ, котрі до цього моменту знаходилися у латентному стані, і, взагалі, залишалися непоміченими.

Таким чином, ми розглядаємо конотацію тропеїстичних лексичних одиниць як іманентну частину їх значення, що несе додаткову, не завжди очікувану інформацію про експресивність, оцінно-емоційне ставлення мовця до об'єкта найменування та сферу вживання цих одиниць. Вивчення функціонування конотативних макрокомпонентів у художньому тексті є перспективним напрямком: декодування додаткових змістів, найбільш адекватне сприйняття “закритої” естетичної інформації дозволить піднести на вищий щабель наукові дослідження, присвячені проблемам функціонування мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин И.Р. Информативность единиц языка: Пособие по курсу общего языкознания: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высшая шк., 1974. 2. Козловская А.Б. Прагматический аспект категории информативности англоязычных синоптических текстов газетно-публицистического стиля: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Харьков, 2003. 3. Кузнецов В.Г. Функциональный стиль современного французского языка. – М.: Высшая шк., 1991.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Delibes M. El diario de un jubilado. – Barcelona: Ediciones Destino S.A., 1995.

РЕДЬКА І.А.

Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА, КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТОНІМІЯ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БЛЕНД ЯК ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ СТВОРЕННЯ СИНЕСТЕТИЧНИХ ТРОПІВ (на матеріалі американської жіночої поезії середини ХІХ – кінця ХХ ст.)

Впродовж останніх десятиліть стрімкий розвиток когнітології в плані відкриттів та розробок нових положень (серед авторів яких є Л.І.Белехова, О.П.Воробйова, М.Джонсон, Дж.Лакофф, М.Тернер, М.Фрімен, Р.Цур) обумовлює появу нових перспектив дослідження глибинних механізмів мислення, що лежать в основі мовленнєвих явищ поетичного тексту. На даний момент інструментарій когнітивної поетики дозволяє виявити когнітивні механізми формування одного з малодосліджених явищ поетичного мовлення – художньої синестезії.

Синестезія (від грец. *συναίσθησις* – „одночасне відчуття”) є предметом дослідження нейрофізіології, психології, лінгвістики та багатьох інших наук, а отже, існує чимало поглядів на суть цього явища та його визначень. Наразі розрізняють фізіологічну, вербальну та художню синестезію [1]. Фізіологічна синестезія полягає в

одночасному переживанні вражень, що походять із різних чуттєвих царин, і може сприяти утворенню метафори; вербальна – в одночасному вживанні номінативних одиниць, що походять із різних лексичних царин на позначення відчуттів. Художня синестезія є певним типом вербальної, що вживається з метою досягнення естетичного або експресивного ефекту.

Дана стаття присвячена розгляду когнітивних механізмів, що лежать в основі художньої синестезії у поетичному дискурсі. Дослідження проводиться на матеріалі американської жіночої поезії середини XIX – кінця XX століття, яку поділяють на дві категорії: так звану „холодну” жіночу поезію (“cool” female poetic tradition) та „гарячу” жіночу поезію (“hot” female poetic tradition). Представницями першої категорії є Е.Бішоп, Е.Дікінсон, М.Мур, а до другої відносяться С.Плат, А.Річ, А.Секстон [2:85]. Враховуючи складність досліджуваного явища, у даній статті ми ставимо за мету висвітлити результати аналізу когнітивних механізмів синестетичних тропів у творчому доробку А.Секстон.

Американська поетеса Анна Секстон (1928-1974) відома своєю сповідальною поезією, у якій вона піднімала проблеми жінки в суспільстві, подружньої зради, мистецтва, смерті, а також низку тем під знаком табу. Відомо, що впродовж життя поетеса страждала від нервових розладів і деякі моменти тих станів вона зафіксувала у своїй поезії. А.Секстон закінчила життя самогубством, оскільки була не в змозі боротися зі своєю психічною хворобою.

Художня синестезія є активним компонентом ідіостилю А.Секстон. На вербальному рівні у віршах поетеси вона представлена здебільшого

- епітетом: “We sail out of season into an oyster-gray wind, over a terrible hardness” (AS 111) – „Ми залишаємо пору й пливемо назустріч устрично-сірому вітру через незгоди”;
- художнім порівнянням: “She [witch] had hair like kelp and a voice like a boulder” (AS 22) – „Її [відьми] волосся, немовби водорості, а голос, як кругляк”;
- метафорою: “and at night when you enter her [supposedly Death] you shine like neon soprano” (AS 91) – „і в ніч, коли ти увійдеш до неї [у смерть], ти засіяєш, як неонове сопрано”;
- оксюмороном: “In Boston, the devout work their cold knees toward that sweet martyrdom that Christ planned” (AS 87) – „У Бостоні віросповідні проходять свій тернистий шлях до солодкого мучеництва, що їм приготував Христос”.

Проведений нами концептуальний аналіз художньої синестезії показує, що в основі синестетичних тропів взагалі і вищезгаданих зокрема лежать такі когнітивні механізми, як концептуальна метафора, концептуальна метонімія та концептуальна інтеграція ментальних просторів. Зазначимо, що головною особливістю когнітивних механізмів синестетичної тропіки є те, що в них задіяні сенсорні та емоційні концепти. Під сенсорним концептом розуміють певний різновид концепту, який містить інформацію про сенсорні здібності людини. Сенсорні концепти називаються простими (термін О.С.Кубрякової), і на вербальному рівні вони виражаються одним словом *blue* (синій), *warm* (теплій), *loud* (гучний) тощо. У сукупності вони становлять примітивне репрезентативне поле, яке називається базовим доменом. До таких доменів відносять ті, що несуть інформацію про час, колір, гучність звуку, запах, тактильні відчуття [3]. Внутрішнім змістом сенсорного концепту є сенсорна характеристика предмета чи явища

дійсності, що відноситься до певної сенсорної модальності. У формуванні сенсорного концепту, як і будь-якого іншого, провідну роль відіграє суб'єктний фактор, який є одним із імпульсів його зміни. Іншими словами, він наділяє концепт динамічністю, яка, в свою чергу, виконує функцію фіксації знань про світ, що постійно змінюється. Тому один і той самий сенсорний концепт може актуалізувати різні значення у залежності від контексту. Виходячи із класифікації Ч.Шерінгтона, який виділяє три класи відчуттів: екстероцептивні (“зовнішні”: зорові, слухові, нюхові, смакові, дотикові), інтероцептивні (“внутрішні”, що реєструють самопочуття людини) та пропріоцептивні / кінестетичні (відчуття, що несуть інформацію про положення тіла в просторі, м'язові відчуття та відчуття ваги людини) [4], ми розрізняємо три класи сенсорних концептів: екстероцептивні, інтероцептивні та пропріоцептивні.

У лінгвокогнітивних операціях проектування, що лежать в основі синестетичних конструктів, можуть бути задіяні не тільки екстероцептивні концепти, але й інтероцептивні та пропріоцептивні. Проте зауважимо, що у більшості випадків царину мети представляє інтероцептивний концепт, а царину джерела – екстероцептивний або пропріоцептивний.

Емоційний концепт включає інформацію про те, які тілесні відчуття переживає людина в тому чи іншому стані, як вона виглядає, в яких ситуаціях цей стан виникає та інші характеристики [5].

У формуванні художнього синестетичного образу можуть бути задіяні такі прийоми синестетичної трансформації: візуалізація (від Lat. *visus* – зір), аудіалізація (від Lat. *auditus* – слух), олфактивізація (від Lat. *olfactus* – нюх), густатаризація (від Lat. *gustus* – смак), тактилізація (від Lat. *tactum* – торкатися), пондеризація (від Lat. *pondus* – вага) та мувіалізація (від Lat. *motus* – рух). Так, наприклад, у синестетичному тропі “*I would lie down [...] and lift my madness off like a wig*” (AS 83) – “*Я б воліла лягти й скинути своє божевілля, як той парик*” задіяні прийоми візуалізації, тактилізації, мувіалізації та пондеризації. Суть кожного з перелічених прийомів полягає у наданні сенсорному образу певної сенсорної модальності рис, характеристик іншої сенсорної модальності для адекватного реконструювання даного сенсорного образу, виділення його із сенсорного континууму.

Розглянемо детальніше кожен з когнітивних механізмів утворення синестетичного тропу.

Як ми вже зазначили, підґрунтям художньої синестезії може бути синестетична концептуальна метафора, яку визначають як особливий випадок когнітивної операції проектування або мапування певної частини знань з одного сенсорного домену (царини джерела) на сутність іншого сенсорного домену (царину мети) [6:220]. Наприклад, художнє порівняння з вірша А.Секстон “Oh”: “*I would lie down [...] and lift my madness off like a wig*” є вербальним вираженням взаємодії двох видів мапувань: атрибутивного та релятивного. Атрибутивне мапування – це когнітивна операція проектування ознак, якостей, характеристик, властивостей, які притаманні сутності в межах поетичного образу царини джерела на сутність царини мети [7:38; 8:254]. Так, у даному прикладі царину мети представляє концепт, що містить квант інформації про інтероцептивне відчуття: стан психічного розладу – божевілля. На рівні мови це відчуття виражається словом *madness* (божевілля). Царина джерела представлена концептом *wig*. Бажання поетеси позбавитися такого страждання виражається у термінах зняття парика, що є мовленнєвою актуалізацією релятивного мапування. Механізм релятивного мапування полягає у проєкції аналогічних дій з однієї царини на іншу [7:38-39; 8:254]. На нашу думку, даний художній синестетичний образ покликаний передати читачеві відчуття душевного стану, які пережила поетеса у певний час свого життя. Прийоми

синестетичної трансформації згаданого внутрішнього стану – візуалізація, пондеризація, тактилізація та мувіалізація (парик має вигляд, вагу, сприймається на дотик, над ним здійснюються певні рухові маніпуляції) – створюють тривимірний динамічний образ, допомагають читачеві втілитися у образ автора та пережити відповідне відчуття.

Деякі художні синестезії можуть базуватися на концептуальній метонімії або можуть бути результатом взаємодії механізмів концептуальної метафори й метонімії, завдяки якій створюються метавтонімічні образи. Розглянемо це на прикладах із віршів А.Секстон “Noon Walk on the Asylum Lawn”: “*The grass speaks. I hear green chanting all day*” (AS 140) – “Трава говорить. Я чую той зелений спів весь день” та “Hurry Up, Please, It’s Time”: “*Take some bucks, the green papery song of the office*” (AS 70) – „Візьми долари, зелену паперову пісню офісу”. Концептуальна метонімія або субститутивне мапування, яке лежить в основі обох епітетів, – це операція ідентифікації імплікативних зв’язків між варіантами референтів концепту царини та проектування на іншу сутність цієї ж царини словесного поетичного образу шляхом лінгвокогнітивної процедури заміщення [7:40]. У художньому образі *green chanting* зелений колір трави заміщує власне траву і через подальшу операцію релятивного мапування трансформується у метавтонімічний образ: „зелений спів”. Через прийом синестетичної трансформації візуалізацію автор, можливо, передає імпресіоністичний колористичний ефект: злиття з природою, захоплення враженням від моря зелені та насолоду звуками шелесту, що сприймаються одночасно в неподільній єдності. Художній образ *green papery song* має аналогічний механізм формування і передає, на нашу думку, насолоду від володіння грошима.

Іншим механізмом створення художньої синестезії є концептуальна інтеграція ментальних просторів. Реконструйований ученими механізм концептуальної інтеграції передбачає наявність чотирьох ментальних просторів: родового, двох вхідних та інтегрованого, між якими відбуваються операції проектування онтологічних ознак сутностей. Суть концептуальної інтеграції полягає в проєкції ознак вхідних просторів на новий, інтегрований простір, де в кінцевому результаті виникає емергентне значення, або так званий бленд [9]. Для прикладу візьмемо рядки з віршу А.Секстон “The Consecrating Mother” “... and at night when you enter her [supposedly Death] you shine like neon soprano” (AS 91). У даному прикладі стан переходу в потойбічний світ осмислюється у термінах сенсорних понять: сіяючих високих звуків, що надає образу елементів містицизму. До того ж, зважаючи на характер сенсорних характеристик неонових освітлень (палахотіння та палання) та сопрано (високі звуки), приходимо до висновку, що поетеса за їх допомогою передає піднесеність та екзальтацію духу в момент смерті. Формування художнього образу *neon soprano* відображено на рис.1.

Отже, художня синестезія – це комплексний образ, референтом і корелятом якого є сенсорні сутності. Художня синестезія також може базуватися на взаємодії декількох сенсорних образів, в основі яких лежать певні когнітивні операції. Такий образ є тривимірним утворенням, за допомогою якого автор може адекватно передати читачеві свої переживання та враження. Наявність синестетичних тропів у поетичних текстах свідчить про повноту, цілісність і універсальність сприйняття автором об’єктивного світу [10:228]. Завдяки синестетичній образності твір виходить за свої реальні (фізичні, соціальні, історичні, просторово-часові) рамки [там само: 227]. Поширення одного відчуття на інше складає ту ланцюгову реакцію, завдяки якій твориться повнокровний стереоскопічний образ, що є згустком експресії і показником авторських знахідок у баченні й осмисленні світу [10:228]. Так, синестетичні образи у віршах А.Секстон надзвичайно яскраво передають відтінки її почуттів та емоційних станів.

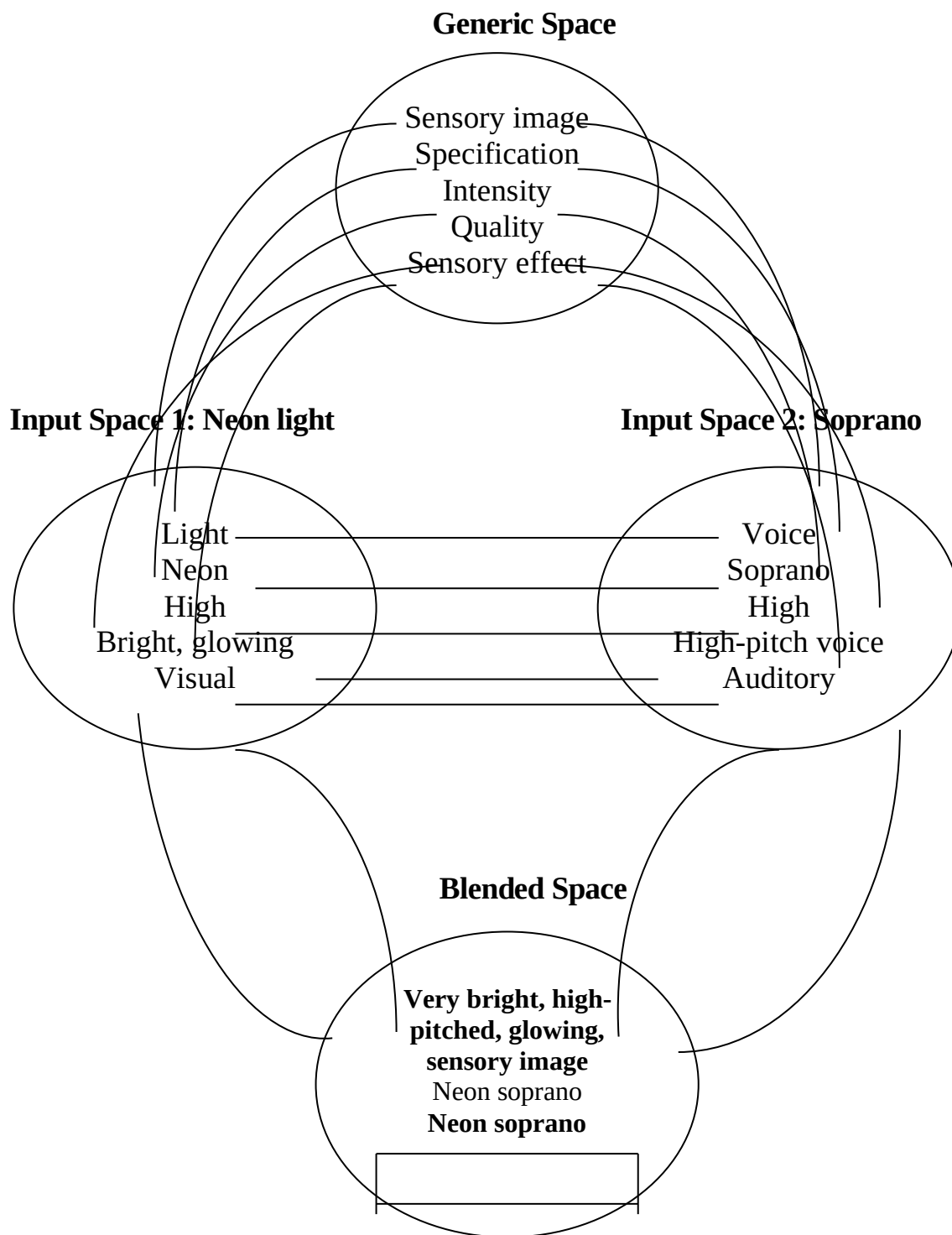

Рис.1. Мережа концептуальної інтеграції художнього синестетичного образу Neon Soprano

У перспективі дослідження залишається аналіз функції прототипових образів у межах художнього синестетичного образу, а також те, як художня синестезія виявляє себе на всіх рівнях поетичного тексту. У подальшому також планується розглянути особливості художніх синестетичних образів у творчості поетес, представниць “холодної” та “гарячої” поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tsur R. Some Cognitive and Aesthetic Principles // http://www.clas.ufl.edu/ipsa/journal/1997_tsur01.shtml
2. VanSpankeren K. Outline of American Literature. – N.Y.: United States Information Agency, 1994.
3. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймтовые сети (у друці).
4. Первушина О.Н. Общая психология: Методические указания // <http://easyschool.ru/books/12/10/1/>
5. Трунов Д. Вербальное представление внутреннего опыта // <http://home.perm.ru/~dmitry/archiv>
6. Shen Y. Cognitive constraints on verbal creativity. The use of figurative language in poetic discourse // Cognitive Stylistics. Language and Cognition in Text Analysis / Ed. by E.Semino and J.Culpeper. – Amsterdam;

Philadelphia: John Benjamins, 2002. 7. *Белехова Л.І.* Глосарій з когнітивної поетики: Науково-методичний посібник. – Херсон: Айлант, 2004. 8. *Freeman M.H.* Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature // Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective / Ed. by A. Barcelona. – Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter, 2002. 9. *Grady J.E., Oakley T., Coulson S.* Blending and Metaphor // Metaphor in Cognitive Linguistics: Selected Papers from the Fifth International Cognitive Linguistics Conference (Amsterdam, July 1997) / Ed. by R.W., Jr. Gibbs, G.J. Steen – Amsterdam: John Benjamins, 1998. 10. *Саєнко В.* Українська модерна поезія 20-х років XX століття: ренесансні параметри. – Одеса: Астропринт, 2004.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

(AS) Poetry by Anne Sexton // <http://oldpoetry.com/authors/AnneSexton> (у тексті статті число біля ініціалів поетеси відповідає порядковому номеру вірша на даному сайті).

РЕЙЗІНА Ю.В.

Київський Міжнародний Університет

ЦІЛЬ І МЕТА: СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОДНОГО КОНЦЕПТУ

Звернення до людського фактору в мові, що є однією з основних тенденцій в розвитку мовознавства 21ст., передбачає дослідження мовних феноменів у тісному зв'язку з людиною, її мисленням і різними видами діяльності, в основі ж рішення проблеми взаємовідносин мови, мислення і діяльності людини лежить така категорія, як мовна картина світу. Одним з головних завдань сучасної лінгвістичної семантики стало дослідження концептуалізації світу мовою, її лексикою та граматикою, тобто дослідження того, як мова членує світ і як вона представляє його.

Актуальність даного дослідження зумовлюється необхідністю розширювати уявлення про навколишній світ та людину, що віддзеркалюються в системі мови. Вивчення групи номінативних одиниць, об'єднаних загальним концептом мета, сприяє формуванню уявлення про створюваний ними фрагмент мовної картини світу.

Основною метою статті є аналіз слів *ціль* і *мета* в термінах когнітивної семантики, що передбачає вирішення наступних **завдань**: виявлення сценарію цілеспрямованої діяльності і його складових; аналіз словникових дефініцій; визначення лексико-семантичного оточення слів; встановлення основних синтаксичних моделей вживання слів *ціль* і *мета*.

Ціль є організуючим початком великого комплексу понять, що належать до людських справ. Ціль спонукає до дії [1:386]. Теорія діяльності А.Н.Леонтьєва в її схематизованому вигляді як раз і фіксує головну роль цілі в реалізації людської активності. В останній ціль розглядається як системоутворюючий фактор. Зміст цілі включає перш за все усвідомлення майбутніх результатів дії, що є оцінкою їх досяжності з урахуванням особистого досвіду та наявних умов [2:114]. Окрім свого інтенціонального аспекту (що має бути досягнуто) дія має і свій операційний аспект (як, яким способом це може бути досягнуто), що визначається об'єктивно-предметними умовами її досягнення [3:107].

Єдність елементів діяльності, що пов'язані з метою, являє собою **цільову ситуацію**, яка включає в себе такі елементи, як суб'єкт, об'єкт, потреба, інтерес, знання, засоби, результат, оцінку і ціль, а також різноманітні зв'язки і відношення між всіма цими елементами [4:3].

Н.К.Рябцева, на прикладі російської мови показує, що уявлення про перешкоди пов'язане з ключовим для людини концептом цілі: *завадити* можна лише тому, хто чимось зайнятий, має певну ціль. Уявлення про перешкоди тісно пов'язане не тільки з поняттям цілі, але й з ідеєю його подолання: подолання перешкоди – це умова досягнення цілі. Відношення до явища залежить від того, хто його оцінює, від суб'єкта оцінки. Кам'яна стіна – символ перешкоди, що не можна подолати, для одного, і найнадійнішого муру – для іншого: “*стіна непорозуміння*” / “*як за кам'яною стіною*”. Перешкода стає умовою досягнення мети і тому зміщує фокус уваги і центр зусиль на себе і сама стає ціллю: вона потребує перебудови намірів і планів, поведінки і способів дії [5:119-127].

А.Ортоні, Дж.Клоур і А.Колінз розглядають цілі в зв'язку з теорією емоцій, де бажаність, одна з перемінних теорії, оцінюється в термінах складної структури цілей, яка

має центральну ціль, що визначає тлумачення будь-якої події [6:381]. Автори виділяють три види цілей: цілі, що активно переслідуються (А-цілі); І-цілі, що репрезентують ті види речей, які згідно бажанням індивіда мають статися; R-цілі, що об'єднують досяжні цілі, від яких не відмовляються після їх досягнення, просто невідкладність їх досягнення тимчасово падає до нуля [6:362-363].

Автори розрізняють *все-або-нічого* цілі (купити дім, отримати Нобелівську премію) і цілі, що досягаються *частково* (скосити траву до наступу темряви, процвітання друзів і близьких), причому відрізняють І-цілі, які є частково досяжними в тому сенсі, що здійснити їх можна до якогось ступеню (якоїсь міри) – наприклад, *мати гарне здоров'я* – і І-цілі, що є лише частково досяжними, наприклад, *бажання мати республіканський уряд*.

Можна сказати, що у цілей є життя: вони народжуються, коли їх ставлять, і вмирають, коли їх досягають або від них відмовляються. Різні види цілей живуть різний період часу. Деякі А-цілі живуть довго, оскільки для їх досягнення потрібно чимало часу (займати високе суспільне положення). Вони, як правило, є скоріше імпліцитними, ніж експліцитними. А-цілі на більш низькому рівні – явні і з більш короткою тривалістю в період їх активності, тому що вони є більш експліцитними, безпосередніми, усвідомленими джерелами причинно обумовленої поведінки. R-цілі експліцитні значно частіше, ніж А-цілі, і мають більш тривале життя. В той же час в них може бути зовсім маленька періодичність. Якщо цілі і бувають безсмертними, то І-цілі – кращі тому приклади, тому що у людини багато інтересів, яких не досягнуто і яких ніколи не буде досягнуто (власне благополуччя). Така ціль стає експліцитною, коли індивідуум має прийняти важливе рішення (наприклад, змінити роботу), або коли він усвідомлює загрозу або потенційну загрозу своєму благополуччю [6:363-365].

На думку А.І.Яценко, ціль – не просто ідеально уявний майбутній результат діяльності. Це бажаний результат. Бажання є безпосереднім двигуном людської діяльності. Первинним джерелом знання потрібного і непотрібного для людини є емоції і почуття, що визначають цільовий пошук і або повністю, або частково визначають зміст цілей [7:174-178].

Постановка цілі відбувається на основі врахування засобів і способів їх застосування. Тільки завдяки засобу ціль може стати силою, що змінює дійсність [8:28]. Первісна абстрактна ціль, що співвіднесена з засобами, передбаченням можливих наслідків діяльності і способом дії, стає реальною, конкретною ціллю [9:60]. Реальна, істинна мета (на відміну від безплідних утопічних прожектів) неминуче виступає як своєрідний компроміс між задумом, що походить з усвідомлених потреб, і досягненими реальними можливостями [10:53].

Ставлячи ціль, людина не просто намагається управляти майбутнім. Це майбутнє вона прагне наповнити ціннісним змістом. Можна говорити про два аспекти морального утворення цілі: 1) негативний, оскільки суб'єкта не вдовольняє суще, і 2) позитивний, що спрямовує суб'єкта на ствердження моральних цінностей. Реально кожному вчинку властиві обидва з вказаних аспектів, варіюються лише їх конкретність і вираження. Сам суб'єкт може сприймати переважно той чи інший бік своїх дій, аналогічно погляд збоку може розрізняти в одному й тому ж моральному вчинку позитивний або негативний аспект [11:177-185].

Ціль є однією з найважливіших структурних ланок механізму самореалізації, де мають відображатися дійсні прагнення людини. Вона є відправним моментом формування усвідомленого ставлення індивіда до своєї життєдіяльності. Для особистості важливим є не тільки те, чого вона хоче, але і те, що вона може, які її можливості, на що вона здатна. З постановкою цілі, таким чином, пов'язані процеси самопізнання особистості, її самосвідомості, самооцінки [12:94-95]. Серед інших явищ, що відносяться до феноменології особистісного "я", філософи відносять і інтенціональність. Цементуючою основою особистості, що об'єднує в єдине ціле всі її властивості, є спрямованість на певні цілі, реалізація яких мислиться, як майбутнє особистого життя [13:63].

В картині світу, що представлена в природній мові, поняття мети займає одне з центральних місць. Ця обставина зумовила появу великої кількості лінгвістичних досліджень, пов'язаних з аналізом і синтезом мовних виразів з цільовим значенням. Традиційним об'єктом граматичного і семантичного опису є цільові конструкції і цільові відношення, що звичайно виділяють в граматиках. Так, в номенклатурі типів складнопідрядних речень виділяють підрядні речення мети [14:413, 15:384], серед сполучників – підрядні сполучники мети [14:261, 15:304], серед прийменників – ті, що передають цільові відношення [14:250, 16:315]. Значення мети передається в українській мові конструкціями з прийменниками для, задля + родовий відм.; на, по, ради, про + знах. відм.; за + орудний відм. [14:254, 16:345].

Г.Є.Крейдлін в своїй статті виокремлює в цільовому прийменнику “для” вживання його в значенні “призначення” в питаннях типу “для чого цей предмет?” на відміну від питання “Для чого тобі цей предмет?” у значенні “навіщо”. Зіставляючи концепт “мета” з концептом “призначення”, автор виділяє наступні відмінності: призначення лежать поза віссю часу і мають межі простору життя людини або речі, цілі – в майбутньому; призначення виконують, а цілей досягають. Ціль не виникає разом з об'єктом, як призначення, вона виникає лише з дією. Призначення завжди гетерогенні і неконкретні, цілі, навпаки, однорідні і часто чітко позначені. Цілі підлягають підрахунку і обліку: “*перша ціль*” [17:432-435].

Матеріали з історії мови дозволяють говорити про те, що в ранній період розвитку мислення існував тісний зв'язок між категоріями причинності і цілі. Сліди слабкої диференціації причинних і цільових відносин в той час збереглися в багатьох мовах, а саме існують службові слова, здатні виражати як каузальні зв'язки, так і цільові відношення. Наприклад, франц. *à cause que* – причинний сполучник, *à cause de* – цільовий прийменник, *pourquoi* – “чому”, “для чого” [18:64]. Окрім цього, етимологія слів, що виражають поняття цілі і причини, показує в значній кількості випадків їх походження від коренів, що позначають певного роду дії і пов'язані з цими діями предмети. Просторова ж характеристика, що нерідко міститься в них, відноситься звичайно до напрямку цієї дії. Може здаватися, що латинське *finis* – “межа, ціль, кінець”, від якого походять позначення “цілі” в романських мовах, підтверджують первісність просторово-часових значень. Насправді ж *finis* сягає до *figo* – “вбивати, прибавати, простромлювати”. В етимологічній літературі підкреслюється речовий первісно характер смислу латинського слова *finis*. Це часто – дерево, що слугувало відміткою на межі між ділянками. Звідси *finitor* – “землемір”. Значення “кінець” входить так чи інакше до значення більшості слів, що виражають поняття цілі, але не в смислі “кінця просторового або часового відрізка” у відриві від практичної діяльності, а в смислі “завершення дії”. Французьке *but* – “ціль” – від кореня *bout* – “край, кінець” (від франкського *bûttan, bûttan* – “бити”, “виростати”), значення якого злилося зі значенням *butin* – “здобич” [19:46]. Словесні позначення поняття ціль історично включають часто також значення “придатності”, “користі”. Розвиток цього моменту, в злитті з уявленням закінчення, завершеності, утворює у багатьох відповідних словах ціннісний момент значення. Цей момент властивий також французькому *fin* – “ціль, кінець” і “тонкий, витончений, досконалий, високоякісний” [тж:49].

Явище контамінації причини і цілі привертало до себе увагу лінгвістів, різниця ж між мотивом і метою, завуальоване співпадіння їх пропозиційного змісту, лишалося в тіні. Н.Д.Арутюнова [1:386-387] аналізує поняття причини і цілі та мотива й цілі. На відміну від причини, ціль асоціюється з позитивними подіями і позитивною оцінкою. Причини існують, цілі здійснюються. Причини проєктуються в минуле, цілі – в майбутнє. Судження про причинні відношення потребують верифікації, судження про ціль – у реалізації. Людина шукає існуючі в реальному світі причини явищ, але створює можливий світ бажаних для неї положень справ. У першому випадку вона зайнята дослідженням, у другому – творенням. М.К.Голованівська провела контрастивне дослідження ключових абстрактних понять, що

складають основу французького і російського менталітетів, до яких включено і концепт мети. Автор робить висновок, що взагалі французька свідомість виявляється дуже чутливою до тонких розходжень між поняттями. Описуючи ментальні категорії в двох мовах, вона робить наступні висновки: французька свідомість більш дрібно членує простір більшої частини понять: у рос. мові концепт мети актуалізується за допомогою 1 слова – *цель*, у французькій – 3 слів: *but, fin, objectif*, про що можна зробити висновок про зовсім іншу структуру уявлення в цілому про поняття мети [20:210-220].

Спробуємо дати семантичний і синтаксичний аналіз двох українських слів, що позначають концепт мети, – *ціль* і *мета*, використовуючи переважно дані словників.

В більшості словників наведено наступні визначення: *Мета* – “*те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль*”, а *Ціль* – в переносному значенні, яке нас і цікавить – “*те, чого прагнуть, чого намагаються досягти; мета*”. Словник української мови [СУМ 4:683] додає до визначення мети ще одне: “*задалегідь намічене завдання; замисел*”. Як видно, *мета* і *ціль* – майже синоніми, з тією різницею, що перше, пряме, значення “*ціль*” – “*предмет, істота або місце, куди спрямовують постріл, кидок, удар*” і “*те саме, що мішень*”. В короткому тлумачному словнику [КТСУМ:287] і в словнику Івченко [Івченко:236] з'являється напрям, шлях: *мета* визначається як “*те, що хтось намагається досягнути, здобути, до чого прямує*”. По-іншому звучить визначення мети в тлумачному словнику під ред. В.С.Калашиника [Калашиник:516]: “*те, у чому людина бачить кінцевий результат своїх або чийхось дій, чого вона прагне*”, де концепт мети має експліцитний зв'язок з дією і її кінцевим результатом.

До синонімів мети С.Караванський відносить: *задум, намір, плян, (життя) зміст*. А вказуючи на множину слова *ціль*, через кому додає ще й *наміри* [Караванський:198, 445]. Подібний перелік синонімів до мети наводить і інший тлумачний словник: *замисел, намір, план* [ТСУМ:315]. Словник синонімів [ССУМ 2:866] додає ще одну відмінність: *ціль* вживається переважно у множині. *Мета* існує лише в однині. В стилістичному словнику І.Огієнка [Огієнко:451], зазначено, що *ціль* частіше вживається в Галичині, а на Великій Україні (східній її частині) його часто замінюють словом *мета*, визначення якого в словнику відсутнє.

В перекладних словниках українські *ціль* (пряме і переносне значення) і *мета* перекладаються *целью*; російське *цель* перекладається *метой* (в значенні наміру), рідше *цілью* [Ганич, Олейник:263, 378, 545; НРУСД:711; УРС 6:390, 2:505; Іжакевич:362, 915].

У словнику Б.Грінченка *ціль* має лише одне, пряме значення, але *мета* визначається через *ціль* [Грінченко 2:419]. Етимологічні словники наводять наступні дані щодо появи мети і *ціль*: *мета* – з лат. *meta*, що означає “*ціль, межа; фініш, старт*” [ЕСУМ 3:446], *ціль* є запозиченням з середньовищньонімецького *Zil* (нижньонімецького *Ziel*) “*ціль*” [Фасмер 4:297].

Отже, і *ціль* і *мета* центральною складовою значення мають наявність якоїсь точки, межі, що треба досягти, до якої треба дістатися. Ідею шляху до пункту призначення, кінцевої точки підкреслюють і вирази: *переслідувати якісь цілі, досягти цілі*. Н.Д.Арутюнова [1:391] зазначає, що утворення *ціль* передують діям. Це початок шляху. Разом з цим *мета* – пункт призначення. Як початок і стимул дії, *мета* перебуває в просторі мислі та уяви, як кінець – вона проектується в майбутнє. З метою одночасно асоціюється і початок (задум), і кінець (його реалізація): *поставити комусь за мету, досягти мети*. Цей факт підтверджує і походження слова, адже в латині воно позначало одночасно і фініш, і старт. *Мета* пов'язана також зі шляхом, а разом з початком і кінцем утворює концепт, що включає *задум, шлях досягнення і завершення*.

Суб'єкт мети частіше за все виражений: ним виступає людина, група людей: *мета партії* [СУМ 4:683], *мета зборів* [СУМ 4:683], *ціль більшовиків* [СУМ 11:235], *його мета*,

навіть у виразі *мета дослідження* суб'єктом імпліцитно виступає людина. Але, наприклад, в анотації до оливкової олії читаємо: *“ідеально підходить для заправки салатів та соусів, а також для лікування та косметичних цілей”*, де суб'єкт цілі невиражений, але ціль пов'язана з галуззю застосування (в косметології) і, власне, виражає зміст мети (покращення шкірних якостей).

Наявність цілі в житті стає для людини найважливішим, тим, без чого людині важко (і навіть неможливо) жити. *“Що то за життя? – Без цілі, без напрямку? Я не можу так, Марфушо, жити”* [СУМ 11:235]; *“Ти знаєш ціль життя. Щасливий чоловік, Ти для життя живеш”* [СУМ 11:235]. Будучи приналежністю внутрішнього світу особи, ціль осмислюється як ментальний “капітал”, а наявність цілі трактується як володіння чимось цінним, позитивним. Наявність цілі взагалі не пов'язується з ідеєю норми, тому висловлювання про наявність або відсутність цілі – висловлювання про якісний бік життя, поведінки особи, його внутрішній стан. Безцільність існування є його якісною характеристикою, що передбачає нудьгу, неробство, зневіру, ледарство [21:400]. Відсутність мети стає в одному ряду з такими “нещастями” людини, як самотність: *“О, бідний той, хто крізь завої сині іде самотньо, мовчки, без мети”* [УРС 6:390].

Просторові координати осмислюються як високе і низьке в людині: прояв благородного начала означається посередництвом прикметника “високий”: *найвища мета, велика ціль* [22:173]. Ціль і мета багаті на сполучення з прикметниками, що визначають “пріоритетність”: *головна мета, кінцева ціль*; оцінку: *корислива ціль, мирні цілі, недосяжна мета*; а також що позначають цілі різних галузей діяльності: *наукова ціль*.

Щодо змісту цілей, скористаємося вищенаведеною класифікацією А.Ортоні та ін. Отже, є цілі, які суб'єкт активно переслідує: *“Я тільки одно мав на меті: щоб книжку видать яко мога скоріше”* [Грінченко 2:419]; або коли суб'єкт може брати участь у досягненні тих цілей, які згідно його бажанням мають статися: *“Ми служимо цілі об'єднання людства”* [СУМ 11:235].

З огляду на майбутній результат дії, мети можна досягти або не досягти (все-або-нічого): *“Мета зборів – обрати правління, голову колгоспу і обговорити завдання, які стоять перед об'єднанням колгоспом”* [СУМ 4:683] чи досягти (лише) частково: *“Найвища мета партії – побудувати демократичне суспільство”* [СУМ 4:683].

За тривалістю досягнення, цілі можуть бути короткострокові: *“У неї має відбутися невеличкий спектакль. На благодійні цілі... здається, на користь якогось приюту?... ”* [СУМ 11:235] та довгострокові: ціль життя.

Розглядаючи синтаксичні відношення слів, можна зазначити, що *ціль і мета* вживаються як прямий – *осягнути ціль, знати ціль, мати ціль; переслідувати цілі* і непрямий додатки дієслова – *служити цілі, досягти цілі, досягти мети, мати метою, ставити метою; мати на меті, мати за мету, поставити (класти) за мету*, у конструкції *без цілі, без мети*, в прийменникових зворотах з *метою* (в значенні навмисно), з *метою + ім. в род. відм., з метою + інф., в цілях + ім. в род. відм., в + прикм. ж.р. мн. + цілях*. У дієслівних і дієприслівниковому сполученнях зміст цілі вводиться іменником або інфінітивом: *ставити собі метою (за мету) + інф., ставити собі метою (за мету) + ім., мати на меті + інф., мати на меті + ім., мати за мету + ім., класти, покласти собі за мету + ім., маючи на меті + ім.* Отже, зміст мети може вводитися іменником, інфінітивом або прикметником.

Щодо конструктивних особливостей вживання, то *ціль і мета* можуть приєднувати лише стверджувальні форми дієслова. *“Я поставив собі за мету показати класову боротьбу на Україні в період громадянської війни”* [СУМ 4:683]. Відсутність дій (не дії) передбачає відсутність мети, але не виключає наявності мотиву. Відрізнити мотив від мети Н.Д.Арутюнова пропонує, ставлячи питання *“навіщо?”*, яке має смисл *“з якою метою”*, а для

мотиву використовувати питання “чому”, тобто “з якої причини” [1:388]. Отже, якщо запитати “чому ти поставив собі за мету не показувати класову боротьбу на Україні” – природно, а “*навіщо ти поставив собі за мету не показувати класову боротьбу на Україні” – ні. Зустрічається також вживання в питальному реченні: “Гнат заглянув до справи, підкреслив щось у ній олівцем, підвів на Уласа гострі очі і поставив перше запитання: – які цілі ти переслідував, коли писав про мене дописа в обласну газету ” [СУМ 11:235] та з заперечною часткою “не”: “Віталік іде на радіовузол не з метою тепліше влаштуватися, а тому, що там треба заміни, бо найближчий його друг Сашико Литвиненко з осені переходить до інституту на стаціонар” [СУМ 4:683]. Ця частка підкреслює відсутність саме цієї мети – тепліше влаштуватися, а сама репліка схожа на виправдання.

Спробуємо, нарешті, визначити структуру цільової ситуації, до якої входить концепт цілі. Отже, основними (прототиповими) її складовими елементами є:

утворення цілі (*ставити собі метою, поставити за мету, мати на меті, знати ціль*); постановка цілі (з’являється перед “колективним суб’єктом”) (*поставити комусь за мету*); усвідомлення (ідентифікація) перешкод (може з’являтися на будь-якому етапі або не з’явитися взагалі) (*заспокойся, аби досягти мети потрібно мати холодний розум*); подолання перешкоди (*опанувавши себе, він переконав партнерів в необхідності цього кроку – кроку, що наближав його до мети*); підбір засобів, методів і шляхів по досягненню цілей (*йти до цілі по трупах*); реалізація цілі (*служити цілі, переслідувати ціль*); оцінка досягнення цілі (*досягти цілі*); коректування цілі (з’являється при негативній оцінці досягнення цілі) (*ставити конкретнішу мету*).

Перспективи дослідження передбачають вдосконалення структури концепту “ціль”, її доповнення і, головне, заповнення її вербалізованими елементами структури. Оскільки в наступних роботах нашою головною метою стане контрастивне дослідження концепту мети в українській і французькій мовах, то заповнення структури відбуватиметься французькою і українською мовами, що дозволить нам відтворити фрагмент картини світу двох мов. Дозволимо собі не погодитися з М.К.Голованівською в тому, що у французькій мові є лише три слова, що актуалізують поняття мети. За даними словника фр. мови Petit Robert [Robert:308-309] синонімами *but* (окрім наведених М.К.Голованівською *fin, objectif*) є ще й *objet, intention, dessein, propos, visée*. В рамках одного з завдань спробуємо з’ясувати, чи справді вони є синонімами “мети”, а якщо так, відповісти на головне запитання у зв’язку з цим: навіщо стільки “актуалізаторів” одного поняття, яку роль вони виконують, що, на нашу думку, допоможе виявити, в чому різниця між уявленням про мету в українців і французів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Язык цели // Логический анализ языка. Избранное. 1988-1995 / Редколлегия: Н.Д.Арутюнова, Н.Ф. Спиридонова. – М.: Индрик, 2003. – С.386-396.
2. Волков А.М., Микадзе Ю.В., Солнцева Г.Н. Деятельность: структура и регуляция. Психологический анализ. – М.: Изд-во Московского университета, 1987.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975.
4. Кутергин Н.Н. Цель и целесообразность как категории детерминизма: Автореф. дис... канд. филос. наук. – Свердловск, 1972.
5. Рябцева Н.К. Помехи, прграды и препятствия в физическом, социальном и ментальном пространстве // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – Дубна, 1999. – С.119-137.
6. Ортони А., Клоур Дж., Коллинз А. Когнитивная структура эмоций // Язык и интеллект. – М.: Наука, 1995. С.314-382.
7. Яценко А.И. Целеполагание и идеалы. – К.: “Наукова думка”, 1977.
8. Макаров М.Г. Категория “цель” в марксистской философии и критика телеологии. – Л.: Изд-во “Наука”, 1977.
9. Байлук В.В. Объективное и субъективное в процессе социальной детерминации // Категории диалектики. Вып. 3. Категория причинности в диалектической концепции связи. – Свердловск, 1974. – С.56-62.
10. Гендин А.М. Роль цели в детерминации результата деятельности // Категории диалектики. Вып. 3. Категория причинности в диалектической концепции связи. – Свердловск, 1974. – С.48-55.
11. Зимбули А.Е., Парнюк М.А. Моральный аспект причинности: цель – средство – результат // Причина и действие. – К.: Наукова думка, 1994. – С.177-188.
12. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз). – Житомир: ЖПТІ, 1997.
13. Москаленко А.Т., Сержантов В.Ф. Смысл жизни и личность. – Новосибирск: Наука, сиб. отд-ние, 1989.
14. Сучасна українська мова: Підручник / О.Д.Пономарів, В.В.Різун, Л.Ю.Шевченко та ін.; за ред. О.Д.Пономарева. – 3-є вид., перероб. – К.: Либідь, 2005.
15. Сучасна українська літературна мова: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. М.Я.Плюща. – К.: Вища школа, 2003.
16. Сучасна українська літературна мова: Підручник для студентів педінститутів спеціальності 02.19.00 “Українська мова і література” / За ред. А.П.Грищенка. – К.: Вища школа, 1993.
17. Крейдлин Г.Е. К проблеме языкового анализа концептов “цель” vs.

“предназначение” // Логический анализ языка. Избранное. 1988-1995 / Редколлегия: Н.Д.Арутюнова, Н.Ф. Спиридонова. – М.: Индрик, 2003. – С.430-438. 18.Маслиева О.В. Становление категории причинности (на материале истории языка). – Л.: “Наука”, 1980. 19.Макаров М.Г. Отражение становления категории цели в развитии языка. – Ученые записки Тартуского ун-та, вып. 324. Труды по философии, XVII. Тарту, 1974. 20.Головановская М.К. Французский менталитет с точки зрения носителей русского языка. – М.: Диалог МГУ, 1997. 21.Радзиевская Т.В. Семантика слова цель // Логический анализ языка. Избранное. 1988-1995 / Редколлегия: Н.Д.Арутюнова, Н.Ф. Спиридонова. – М.: Индрик, 2003. – С.397-402. 22.Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б.А.Серебренников, Е.С.Кубрякова, В.И.Постовалова и др. – М.: Наука, 1988. – С.173-204.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.СУМ (1970-1980). Словник української мови. В 11 т. (Ред. колегія: акад. АН УРСР І.К. Білодід та ін.) – К.: Наукова думка. Т.4 – 1973; Т.11 – 1980. 2.КТСУМ. Короткий тлумачний словник укр. мови: більше 6750 слів / Під ред. Д.Г.Гричишина. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Радянська школа, 1988. 3.Івченко. Івченко А. Тлумачний словник української мови. 8-е стереотипне видання. – Х.: Фоліо, 2005. 4.Калашиник. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В.С.Калашиника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Харків: Прапор, 2004. 5.Караванський. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Близько 15000 синонімічних рядів. – К.: Українсько-канадське СП «Кобза», 1995. 6.ТСУМ. Тлумачний словник української мови. /Укладачі Ковальова Т.В., Коврига Л.П./ - Харків: Син текст, 2005. 7.ССУМ. Словник синонімів укр. мови: в 2 т. / А.А.Бурячок, Г.М.Гнатюк та ін. – К.: Наукова думка. Т.1 – 1999. Т.2 – 2000. 8.Огієнко. Огієнко І. Український стилістичний словник. Вид. 2. – Вінніпег, 1978. 9.Ганич, Олейник. Ганич Д.И., Олейник И.С. – Русско-украинский и украинско-русский словарь. – К.: Политиздат Украины, 1990. 10.НРУСД. Новый російсько-український словник-довідник: Близько 100 тис. слів / Уклад. С.Я.Єрмоленко та ін. – Вид. 2-е, доп. і випр. – К.: Довіра: УНВЦ “Рідна мова”, 1999. 11.УРС(1953-1963). Українсько-русский словарь. В 6т. / Под ред. И.Н.Кириченко. – К.: Изд-во Академии наук Укр. ССР, Ин-т Мовознавства ім. О.О.Потебні. Т.2 – 1958. Т.4 – 1963. 12.Їжакевич. Українсько-російський словник / Укл.: Е.П.Їжакевич та ін. – К.: Наукова думка, 2004. 13.Грінченко. Словарь української мови. В 4 т. / Упор. Борис Грінченко. – К.: Наукова думка. Т.2 – 1996. Т.4 – 1997. 14.ЕСУМ. Етимологічний словник української мови: в 7т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні, Редкол. О.С.Мельничук (гол. ред.) та ін. Т.3. – К.: Наукова думка, 1989. 15.Фасмер. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. / Пер. с нем. И доп. О.Н.Трубачева. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс Т.4 - 1987. 16.Robert. Le nouveau petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – Paris: Dictionnaires le Robert, 2000.

РИМ КИЛХО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НЕКОТОРЫЕ ЛЕКСИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО ВАРИАНТА ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА В МЕКСИКЕ

Общее направление развития одного и того же языка к единству, проявляющемуся в достижении все большей и большей сбалансированности внутренних вариаций языка с внешней вариативностью его функциональной системы, можно считать основной закономерностью эволюции языка как некоего идеального объекта исследования.

Однако следует отметить, что обозначенная выше тенденция при изучении эволюции конкретного (исторического) языка не может рассматриваться как единственная, а только как одна из возможных при определенных экстралингвистических (социальных) условиях. Внутриструктурная вариативность языка не обязательно сопрягается с функциональной вариативностью. Отсутствие внешних импульсов к усложнению функциональных свойств языка не только приводит к нарушению баланса между потенциальными возможностями внутриструктурных и внешнесистемных вариаций, но и вызывает регрессивное уменьшение тех и других, что в конечном счете может свести язык до положения диалекта или вовсе лишить его функциональной нагрузки (т.е. возможности управлять им).

Для доказательства ряда теоретических положений, кратко изложенных выше, мы можем обратиться к испаноязычному ареалу. Данный ареал (а это Испания и Латинская Америка, в частности Мексика) как объект лингвистического исследования проблемы вариативности представляет собой явление уникальное.

За четыре с половиной столетия, прошедших с начала колонизации, в испанском языке Мексики возник ряд специфических черт, которые отличают его сегодня от европейского варианта испанского. В мексиканском варианте испанского языка сложилась своя языковая традиция, своя языковая политика, определилась особая социально-

географическая структура речи, сформировались своеобразные взаимоотношения между диалектным и литературным уровнями языка.

В настоящей статье представлены некоторые лексико-морфологические особенности национального варианта испанского языка в Мексике (со ссылкой на материалы последних разного рода исследований варианта испанского языка в Мексике, художественную литературу, личные наблюдения, а также на результаты опроса носителей испанского языка в Мексике).

В мексиканском варианте испанского языка для выражения отношений между близко знакомыми людьми употребляется личное местоимение **tú**.

Но в некоторых областях, таких как Чиापаса [M.Lipski, 304], Табаска

[J.Santander, 1119-1121], характерной особенностью испанской разговорной речи является употребление личного местоимения **vos** вместо **tú**.

Для области Чиапаса характерным является употребление вариантов разговорной речи, распространённых на северо-западе Гватемалы. В Чиапаса, как и в Гватемале, употребляются одинаковые глагольные окончания второго лица единственного числа настоящего времени изъявительного наклонения: **vos** соответствует форме Гватемалы, то есть с окончаниями **-ás, -es, -ís**. Например, *vos amás* вместо *tú amas*; *vos tenés, vos tenís* или *vos tenéis*. Согласно словарю мексиканизмов [J.Santander] употребление **vos** вместо **tú** часто наблюдается в речи крестьян, а также в среде малообразованных людей. Например: *Ve vos.. como te llamés. Vas a ir la clase de la niña Amalia Domínguez. Necesita un burrero para que cargue el agua. Y vos también, preguntá donde vive don Jaime Roveló* [R.Castellanos, 182].

Такое же употребление наблюдается у жителей региона Коста Чике де Герреро, имеющих в своем происхождении африканские корни. В настоящее время представители старшего поколения этого региона используют данные варианты в разговорной речи, а иногда и в современной поэзии, импровизированном рассказе, которые являются здесь самой популярной формой музыкального выражения [M.Lipski, 304].

Вариант испанского языка в Мексике отличается от пиренейского по частотному употреблению **nomás (no más)** со значением “solo”: *No más quería platicar contigo; Y si, allí lo tenía, porque nomás dio dos o tres respingos como un pollo descabezado y luego se quedó quieto.* [J.Rulfo, 50]; *pos nomás tres niños y dos niñas y la nuera que está rejuven* [129]. *Me sacaron a la fuerza y me treparon en un caballo y me dijeron: “Nomás se baja y no vea la que se arma”; “Las viejas soldaderas nomás se reían de mí, algunas iban a caballo como yo y otras a pie”* [Teatro mexicana, 1958; 45]. *Usted nomás léame en voz alta el periódico, amigo Cienfuegos, y no se preocupe por nada* [C.Fuente, 385]. Употребление **no más (nomás)** вместо **solamente** часто наблюдается в Мексике и встречается в форме **no más (no solamente)... sino** [E.Keny, 370]:

Y nomás (no solamente) es eso, sino que no le faltan al médico nuestras de agradecimiento... el médico vive y medra, y se la pasa no nomás (= no solamente) pagado, sino mimado por esa gente. Ramirito no ‘staba no más enfermo, sino que... [García Roel, 259]. В Мексике **no más** очень редко употребляется с императивом, однако часто встречается с некоторыми глаголами (например, *mirar, parecer etc*) для выражения удивления или восхищения: *¡miré no más!= ¡mire usted qué cosa!*.

Часто энклитическое местоимение **le**, прибавляемое к форме императива, имеет то же самое значение “no más” (*ándele= vaya no más = penisular vaya usted; pásele = pase no más = penisular pase usted, etc*): *¡Mira no más qué chapetes* [Azuela, Los de abajo, 8]; *¿Qué te parece no más, curro?* [66]. Еще интереснее то, что в Мексике **no más** употребляется в значении “apenas, tan pronto como” в сочетании с конкретной глагольной формой: *no más que llegue, lo haré = apenas llegue, lo haré* (употребляется также в некоторых регионах Испании). *Santa reía al no más abrirse la boca de Isidoro* [Gamboa, Santa, 203]. *Nomás arrejunto el dinero y me regreso* [J.Rulfo, 129]. *Espérate, nomás que tenga*

(dinero), irás por tu hija [Galeana, 93]; ... con la intención de echarme a correr *nomás* que llegara a la calle [182]; ¿Cuándo me va a pagar esa cuentecita? – Pos *no más* que me suelten mi chiva [Madero, I, 7].

Некоторые авторы [Sánchez Somoano, J.B.Trend, “Mexico, a new Spain with old friend”, 1940] обратили внимание на необычное употребление слов **mero y puro** в варианте испанского языка в Мексике [E.Keny, 57]. Такое употребление не встречается в пиренейском варианте и редко присутствует в Мексике, однако наблюдается в некоторых странах Центральной Америки, а также в Колумбии, Венесуэле и Перу.

В церковном варианте испанском языке **mero** имеет значение **puro**: Pos la *mera* verdad, la *mera* verdad que cuesta echar labia así de repente y la *mera* verdad que aquí vinimos a otra cosa.. [C.Fuentes, 313].

В Мексике **mero (merito)** употребляется в качестве имени прилагательного в следующих значениях:

1.**Mismo**: ¡Ése *mero* era el amo don Inacio! [Azuela, Mala yerba, 32]. En la *mera* esquina [Ramos Duarte, 354]. Está en la *merita* esquina [Sanchez Somoano, 85]. - ¿Quién es el jefe de las tropas acantonadas en este lugar? – ¡Yo *mero*! [Lopez y Fuente, Campamento, 80]. ¿Y por qué no le metiste el plomo mejor en la *mera* chapa (“ en medio de la cabeza”), [Azuela, Los de abajo, 33]; A mí *mero* me lo dijo [195]. Y hasta pareció que iba a haber un tumulto en la *mera* cola en la mesa [J.Rulfo, 147].

2.**Principal o verdadero**: Pedro en el *mero* malo. ... En la compañía X, Fulano es el *mero* amo. ... Después de esto viene lo *mero* bueno [Rubio, Anarquía, II, 39]. – Se me olvidaba lo *mero* güeno [Madero, Los alzados, II, 6]. El güero Margarita es mi *mero* amor [Azuela, Los de abajo, 189]. Don Adolfo es de mi *mero* gallos: antes mueren en la raya que correr [Azuela, Avanzada, 278]. Mañana es el *mero* día [“el gran día”]. ¡Y todavía falta lo *mero* bueno! [Magdaleno, 120]. Указывая направление человеку, употребляют часто словосочетание **el mero mero**: Después que desprendió la botella de sus labios la estrelló contra el suelo con ademán altaner. – Y güeno, ¿pos qué más has de servir, si ya bebieron en ti dos hombres de los *meros meros*? [Fernando Robles, 158]. El *mero mero* di un regimiento/ ... llegó a su casa [García Jiménez, 128]. Creo que la hizo de todo: de mandadero y seguidor, con tal de que conocer gringos y quedar bien con los *meros meros* [C.Fuentes, 306]; y como ven la manera de arrimarse a los *meros meros* y estar listos para lo que lo que sea... [351].

3.**Preciso, exacto**: A las *meras* once se acercaba el cuetero y le prendía fuego [Gómez, Palacio, 108]. Pedro llegó a la *mera* hora [Rubio, Anarquía, II, 39].

В Мексике **mero (merito)** употребляется в качестве наречия в следующих значениях:

4.**Mismo**: ya mero= ahora mismo, luego, en seguida. – ¿Cuándo nos casamos? – Ya *mero* [Galeana, 40]. [Nuevo Leon]: - Pepe vive en el jacal de *mero* enfrente [García Roel, 37]; pasa por *merito* enfrente de la ermita [96]; *merito* abajo de la cabecera [135]. Ansina *mero* (= así mismo) hice yo [Fernando Robles, 135]. ¿Dónde *mero* (“exactamente”) está el hospital? [Magdaleno, 93].

5.**Casi, por poco**: (*ya*) *mero* “casi”. *Mero* [= casi] me deja el tren [Fentanes, Tesoro, 140]. Ya *mero* (= por poco) me caigo [Ruamos Duarte, 354]. Pasaron dos años y ya *merito* se juntaba el dinero [Galeana, 93]. Ya *mero*, con el fajazo de dólares en la bolsa, y los regalos relucientes para que vivieran mejor [C.Fuente, 179]; Aquí *mero*; cóbrese [180]. Nos hemos puesto en fila para bajar la barrera y él va *mero* adelante [J.Rulfo, 41]. - Esta laguna tiene un remolino entre Norte y Poniente, en aspecto de Tzintzuntzan, en el *mero* medio de la laguna. [Icazbalceta, 71].

6.Употребление **muuy** в значении ограничено и распространено лишь в южном регионе, именно в Табаске: Este niño es *mero* vivo. Pa el año que entra ya se casó este bruto, *mero* jovencito [Gutiérrez Eskildsen 69].

Указанное выше употребление (примеры 1, 4, 5) встречается не только в Мексике. Оно присутствует также в бранной речи Центральной Америке, Перу, Колумбии (и,

возможно, других стран). А употребление (пример 2) в значении “verdadero” встречается не только в Мексике, а и в Гватемале, хотя здесь оно ошибочно считается **провинциализмом**. Употребление (пример 6) со значением “*mu*” встречается исключительно в Мексике, но замечено также в разговорной речи некоторых стран Центральной Америки (особенно в Гватемале и Сальвадоре).

Сочетание прилагательного **puro** с именем существительным в значении

“a fuerza de, sin más, solamente” было обычным явлением в устаревшей лексике: “deshaciéndose a *puras* uñadas” [Quevedo, Buscón, 202]; “conservando la sangre a *pura* carne y pan” [210]; con la cara rebozada a *pueros* mojicones” [218]; “A *puro* correr, llegó a la hora” [Correas, 535]. В современном же пиренейском варианте **puro** употребляется значительно реже. Зато часто встречается в Мексике:

1. **Puro** гораздо чаще употребляется в разговорной речи со значением “*sólo*”. “Aquí se sirve la *pura* comida” значит “Aquí se sirve solamente la comida”, ni cena ni desayuno. – pues si yo no comí nada: ya ves, la *pura* tortilla. No vendo nada ... el *puro* reló, y eso porque ya debo los doscientos pesos [Azuela, los de abajo, 199]; ¡Ah, las tropas de Villa! *Puros* hombres norteño [123]; doscientos por el *puro* reló [198]; No hay frijoles, no hay tortilla: *puro* chile picado y sal corriente [249]. Como un volcán mudo, arranca el talento de la *pura* opacidad, y su voz monocorde enumera pueblos y rancherías, señores curas y caciques y niñas de provincia que se quedaron a vestir santos [C. Fuentes 166];

Euremio chico creció a pesar todo, apoyado en la piedad de unas cuantas almas; casi *puro* aliento que trajo desde al nacer [154].

2. **Puro** также имеет такое значение *mismo*, которое употребляется в значении *mero*: - ¡Toma! ¡ En la *pura* cabeza! (“en medio de la cabeza”), [Azuela, Los de abajo, 20]. Yo soy de Limón... del *puro* cañón de Juchipila [pág. 47]. – Soy de *puro* Guanajuato [Mendoza, El romance, 445]. Sólo la *pura* funda que le colgaba de la cintura, huérfana [J.Rulfo, 62]; Eso es *puro* verso [128].

В варианте испанского языка в Мексике (а также в Центральной Америке) популярно наречие количественного значения в форме **tantito**: mi madre ... lloró *tantito* cuando le hablé de mi regalo [Benítez, 164]. Ai nomás *tantito* pa ‘su derecha’ stán dos o tres pollas [Garcia Roel, 92]. Cuestión de no sulfurarse y de pensar tantito [Urguizo 106]. El coamil donde yo sembraba todos los años un *tantito* de maíz para tener elotes, y otro *tantito* de frijol, quedaba por el aldo de arriba [J. Rulfo 44]. No te creemos, Lucas, ni así *tantito* te creemos [163] .

Форма **¡quién sabe!** активно употребляется во многих регионах Мексики как адвербиальное выражение сомнения: Es un hombre bueno... mucho, muy católico... - *¿Quién sabe!* Para mí es una extraña mezcla entre católico y predicador bautista [Teatro mexicana 1958, 211]. И намного чаще употребляется среди индейцев и низких слоёв общества (в бранной речи *quén sabe*). Форма **¡quién sabe!** употребляется также в значении *lo ignoro* или *no sé* как ответ на вопрос, относящийся к будущему: ¿Lloverá?, - *¡ Quién sabe!*. Говорят, что если кто-то чувствует антипатию к заданному вопросу, то отвечает именно так: “pues *¿ quién sabe* (в бранной речи *pos quén sabe*), señor? В разговоре с одним мексиканским индейцем Санчес Сомоано [67] объясняет:

Si se le pregunta a un indio
por el año en que nació
o quién fueron sus padres
o que si se bautizó
se rasca tras de la oreja
mira con cierto cantor,
y levantando los hombros
dice *¡ quién sabe, señor !*

По наблюдениям Рамоса и Дуарете [426], другая популярная мексиканская форма *quí sabe* ошибочно ограничена в Идальге: *¿Quién sabe en qué arres está esto?* Значение возможности *¿quién sabe?* (= puede ser, ¿por qué no? Quizá, tal vez, etc) часто выражается в форме *¡quién quita!* *¿quién puede impedir?* в Мексике, а также в Центральной Америке: *Quién quita que venga todavía, es decir, puede ser que venga* [J. Santamaria, 908].

Одним из типичных примеров национального варианта испанского языка в Мексике является выражение *a poco* (crees que), которое означает приблизительно то же, что и выражение *es posible que pienses (que)*, или *supongo que pienses (que)*, или *quizá pienses (que)*. Интонация соответствует вопросительной или восклицательной. Значение этого выражения является ироническим, так как данное утверждение на самом деле означает отрицание. Например, *¿a poco crees que me asustas?* можно понимать так:

“A lo mejor crees que me asustas”. Но более точным является следующее значение: “Pienas que me asustas, ¿no es cierto?” Эквивалентное значение в словах и словосочетаниях *acaso (irónico), a lo mejor, por casualidad, que te crees que*, иногда *yo sospecho, malicio, recelo que: ¿A poco crees que nos andan persiguiendo?* [Teatro mexicana 1958, 253]; *¿A poco no estás aburrido de la escuela?* [254]; *¿A poco van a emborracharse?* [275]. Es cliente, y jalador. *¿A poco no, Gabriel?* [C. Fuente 313]; *¿A poco a ellas no le gusta su castigo y su variedad también, a poco no?* [324]; *¿A poco sabías que los padres de mi marido fueron peones de campo en la hacienda de tu tío?* [461].

Когда необходимо повторить что-либо непонятное, в Мексике часто говорят *¿mande?* (= ¿cómo? ¿qué dice?): *¿Qué rico está el licorcito!, ¿verdad?, -¿Mande usted?* [L. Esquivel, 21].

Для северных регионов Мексики (Нуэво Леон, Чиуауа и Коауила) типично употребление *que si* с целью усиления значения предложения “*¿Qué si quí vendes?*” вместо “*¿Qué vende?*”: Claro, *que si* lo que les interesa es que Pedro se case, pongo a su consideración a mi hija Rosaura [L. Esquivel, 18].

Как известно, мексиканцы часто употребляют уменьшительной суффикс *-ito-, -cito-*. В юго-западных регионах, а именно в Чиапасе, употребляют форму *illo* (произношение – ío): La maestra se sacudió de la falda *las hojitas* del bambú y ambas charlaron largamente en el corredor [R. Castellanos 139]. Allí me acomoda *cerquita* de ella y me amarrará mis manos [J. Rulfo 83]; Ahora me estoy *quietecito* [85]; como si yo fuera *un chiquillo* [69]; lloró largamente con un llanto *quedito* [72]; se arrima conmigo, acostándose encima de mí o echándose a *un ladito* [83]. Desde ahora te vas a encargar de los preparativos para el banquete y *cuidacito* que yo te vea un mala cara o una lágrima, oíste? [L. Esquivel 60]. Exigían posturas del Bajo Imperio, y las *mesitas* chaparras repletas de vajilla

[C. Fuente 161]; Yo nomás pienso en las gentes que tienen sus *ahorritos* metidos ahí, tú, es medio como para que te dé el tele [432]; Al *ratito* lo alcanzo [469].

Часто в разговорной речи мексиканцев можно услышать форму *ándale*

(= vamos, de acuerdo, de nada) *órale* (= vamos, venga), которая является типичным мексиканским вариантом, хотя употребляется также в Центральной Америке: *¡Ándale! Ya va siendo hora te levantes* [J. Rulfo, 75]. *Ándale* nomás, señor [C. Fuente, 313]; *Órale, órale...hace tantos años que un inferior no me decía eso* [473].

ЛИТЕРАТУРА

1. Brian Steel: Breve diccionario ejemplificado de americanismos, Madrid, Ed. Arco Libros, 1999. 2. Charle E. Kany: Sintaxis hispanoamericana, Madrid, Editorial Gredos, 1994. 3. Fransico J. Santamaria: Diccionario de mejicanismos, Méjico, Ed. Porrúa. 2000. 4. Icazbalceta, Joaquín García: Vocabulario de mexicanismos, Méjico, 1899. 5. José G. Moreno de Alba: El español en América, México, Lengua y Estudios Literario, 2000. 6. José G. Moreno de Alba: La lengua española en México, México, Lengua y Estudios Literario, 2003. 7. John M. Lipski: El español de américa, Madrid, Ed. Catedra, 2004. 8. Manuel Alvar: Manual de dialectología hispánica, Madrid, Ed. Ariel, 2000. 9. Ramos y Duarte, Feliz: Diccionario de Mejicanismos, Méjico, 1895. 10. Sánchez Somoano, Jose: Modismo, locuciones y términos mexicanos, Madrid, 1892.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Benítez, José María: Ciudad, Méjico, Porrúa, 1942. 2. Castellano, Rosario: Balún Canán, Catedra, Madrid, 2004. 3. Correas, Gonzalo: Vocabulario de refranes y frases proverbiales, Madrid, Real Academia Española, 1924. 4. Esquivel, Laura: Como agua para chocolate, Madrid, Grijalbo Mondadori, 2000. 5. Fuentes, Carlos: La región más transparente, Madrid, Catedra, 1999. 6. Galeana, Benita: Benita, autobiografía, Méjico, 1940. 7. Gamboa, Federico: Santa (1903), Méjico, Botas, 1938. 8. Garcia, Jiménez, Juan: Alma vernácula: poema, Méjico, 1937. 9. Garci Roel, Adriana: El hombre de barro, Méjico, Porrúa Hnos., 1943. 10. Gutiérrez Eskilden, R.M.: El habla popular y campesina de Tabasco, Méjico, 1941. 11. Lopez y Fuente: Campamento (1931), Méjico, Botas, 1938. 12. Mariano Azuela: – Los de abajo (1915), Méjico, Botas, 1941. – Mala yerba (1909), Méjico, Botas, 1939. – Avanzada, Méjico, Botas, 1940. 13. Madero, Luis Octavio: “Los alzados” (1935) y “sindicato” (1936), Méjico, 1937. 14. Magdaleno, Mauricio: El resplendor, Méjico, Botas, 1937. 15. Mendoza, Jaime: El lago enigmático, Sucre, Bolivia, Caracas, 1936. 16. Quevedo, Francisco de: El Buscón, Ed. Américo Castro, “Clásicos castellano”, núm.5, Madrid, 1927. 17. Robles, Fernando: La virgen de los criterios, Buenos Aires, Claridad, 1932. 18. Rubio, Darío: La anarquía del lenguaje en la América española, 2 vols, Méjico, 1925. 19. Rulfo, Juan: El llano en llamas, Catedra, Madrid, 2003. 20. Teatro Mexicana 1958, Aguilar, México, 1959. 21. Urquiza, Francisco L: Tropa vieja, Méjico, 1943.

РОГОЗА О.Б.

Київський національний лінгвістичний університет

ХАРАКТЕРИСТИКА МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ЕПІСТОЛЯРНОМУ РОМАНІ

(на матеріалі твору А. де Монтерлана “Les jeunes filles”)

Кожний літературний твір містить художній образ, який формується за допомогою лінгвостилістичних засобів, що несуть на собі відбиток авторського світосприйняття, є носіями закодованої письменником інформації про навколишній світ. Художній образ у своєму розвитку відіграє важливу роль у композиції літературного твору, зазнаючи змін, пов’язаних із сюжетними ситуаціями. Опис персонажів у художньому тексті визначається, як правило, потребами сюжету та композиційно пов’язаний із описом художньої дії [1:86].

У літературному тексті художній образ будується, перш за все, засобами мовної системи: або за допомогою їх одиничного вживання, або сукупністю однакових і різних за рівнем мовних одиниць. “Словесний образ персонажа є ніщо інше, як мовленнєва система, в якій мовні одиниці об’єднані своїми смисловими додатковими значеннями і виражають особистість персонажа” [2:12]. Визначальне місце посідають такі мовні одиниці, які, крім свого прямого значення, несуть додаткову інформацію про національність, професію, культурний рівень персонажа, ступінь його розуміння й оцінки навколишньої дійсності [там само:36]. Створюючи образи героїв епістолярного роману, автор користується словом і як матеріалом, і як засобом, що дозволяє йому втілити свою думку та здійснити естетичний вплив на читача. Саме функціональний аналіз лінгвостилістичних засобів дозволяє виявити індивідуальні особливості авторського стилю, розкрити смисл творчого задуму письменника, що є **метою** запропонованого дослідження.

При аналізі епістолярного роману таке завдання ускладнюється тим, що в епістолярному романі авторське мовлення повністю розчиняється у мовленні персонажів. Ми маємо справу лише з прямою мовою у формі монологу, яка, в той же час, є мовленням самого автора і відображає у своїй семантиці та структурі відношення письменника до мовної дійсності зображуваного ним простору та часу, рівень його мовної культури, погляд на соціальні та індивідуально-мовні розшарування мови. Тому **завданням** даної статті є детальний аналіз мовлення персонажів у різних комунікативних ситуаціях з урахуванням структурно-семантичних особливостей епістолярного тексту. Це дозволить виявити певні закономірності у виборі письменником лінгвостилістичних засобів та зробити порівняльну характеристику мовленнєвої поведінки персонажів, у чому і полягає **актуальність** дослідження.

Роман А. де Монтерлана “Les jeunes filles”, що є **об’єктом** нашого дослідження, за формою не відповідає канонам епістолярного роману. В ньому листи змішуються з текстом

від третьої особи, із записами в щоденнику та іншими видами тексту. В романі представлено сім героїв, але тільки троє з них, а саме П'єр Косталь, Терез Пантевен та Андре Акебо, підтримують листування, інші залишаються адресатами або об'єктами обговорення. Тому ми подаємо характеристику мовлення тих персонажів, які проявляють мовленнєву діяльність на письмі.

Мовлення персонажа П'єра Косталья представлене у романі найбільше та найрізноманітніше: тут присутні його листи до різних адресатів, його щоденник, стаття та пряма мова, що є наявною у тексті від третьої особи.

Косталь за професією є письменником, і тому його мовлення надзвичайно образне та метафоричне, про що свідчить наступний уривок:

C'est par un mot d'une de ses lettres qu'elle a pénétré en moi: c'est ce mot qui m'a ouvert, sinon le cœur, du moins ce lieu profond de l'être où dorment ou feignent de dormir la bienveillance et la pitié (Montherlant, 28).

В одній лише фразі присутнє переплетіння метафори, персоніфікації та перифрази: розгорнута дієслівна метафора *par un mot elle a pénétré en moi*, персоніфікації *la bienveillance et la pitié dorment ou feignent de dormir* та *ce mot qui m'a ouvert*, де абстрактні поняття доброзичливості та жалості, а також слово наділяються людськими властивостями, перифраза *ce lieu profond de l'être*, яка позначає людську душу. Проте, на семантичному рівні вибір дієслова *dormir* v.i. – “1) être dans l'état de sommeil; 2) demeurer inactif, sans mouvement, être inemployé” [PLI 1998: 346], виявляється прихованою характеристикою самого персонажа як людини, якій не властиві доброзичливість та жалість.

Широке використання метафор у листах Косталья спостерігається протягом усього роману, незалежно від того, про кого він говорить: про свою коханку – *Les nuits passées avec toi sont ces fragments de liège qui me soutiennent à la surface de la vie* (Montherlant, 29), чи про дівчину, яка йому набридає листами: *L'écriture d'Andrée est d'ailleurs révélatrice: la simplicité même, et la source jaillissante* (там само, 134).

Проте, особливо поетичність мовлення Косталья проявляється у тих фрагментах, де він пише про Соланж, дівчину, яку він кохає: *Je voulais la soulever dans mes deux paumes rapprochées, comme une Vénus marine dans sa conque* (там само, 159). Метафоричне порівняння дівчини з Венерою, богинею краси, свідчить про захоплене ставлення Косталья до зовнішності дівчини. А в наступному уривку Косталь порівнює її з кішкою, маючи на увазі її граціозність, та формує при цьому яскраві образи:

Combien chatte, quand elle me regarde mettre la dédicace sur un livre que je lui avais apporté, comme si elle s'attendait à voir sortir de mon écriture un petit oiseau [...]. Et chatte encore, quand nous étions assis l'un près de l'autre, et que je sentais son corps appuyé légèrement contre le mien, comme un ruisseau appuyé contre sa rive (там само).

Однак, у фрагментах, коли Косталь говорить про Соланж, окрім ліризму зустрічаються також іронія та висміювання, що є основною рисою характеру персонажа: *Quand j'agis avec elle, j'ai l'impression que je suis le Quais d'Orsay: je fais tout à tâtons et à la grâce de Dieu* (там само, 167). У порівнянні себе з Міністерством закордонних справ прихована глибока іронія, оскільки порівняння базується не на позитивних рисах, як це прийнято, а на негативних. До того ж, іронічне ставлення посилюється за допомогою метонімії *le Quais d'Orsay* (адреса, де знаходиться Міністерство закордонних справ), а також висміювання методів роботи даного міністерства (*je fais tout à tâtons et à la grâce de Dieu*) завдяки стилістичному використанню зевгми, яка полягає в еліпсі слова або групи слів з метою уникнення повтору, що тим самим приводить до використання в одній синтаксичній конструкції елементів різних семантичних рівнів.

Гостра іронія з боку Косталья є наявною в листі до своєї колишньої коханки: *J'espère que le dernier en date de tes usagers est bien de sa personne, et bon type* (там само, 29), яка

будується на вживанні іменника *usager* n.m. – “personne qui utilise un service, en particulier un service public, ou qui emprunte le domaine public” [PLI 1998: 1049]. Іронія зумовлена поєднанням лексики офіційного реєстру та розмовного стилю. В такому разі іронія межує із сарказмом через образливе використання іменника *usager* n.m. по відношенню до дівчини, ставлячи її на один щабель з предметом чи послугою, якими користуються.

Іронічне ставлення Косталія до людей проявляється в його листах до Андре, молодій дівчини, яка відсилає йому найбільше листів, де освідчується в коханні. На цілком приватний лист Косталь відповідає, використовуючи терміни ділового листування: *Je réponds à votre honorée du 11 et avec les quinze jours de retard réglementaires* (Montherlant, 37). Перехід з одного реєстру на інший свідчить про іронічне ставлення до адресата та відкрити насмішку. Той самий лист Косталь завершує словами: *Cordialement vôtre, chère Mademoiselle. Mais tenez-vous la bride courte, je vous en prie* (там само, 38). Тут знову наявне змішання функціональних стилів мовлення. Офіційна формула прощання *cordialement vôtre* змінюється на фразеологічний вираз *tenir la bride à qqn*, що притаманний розмовному стилю та має значення “limiter la liberté à qqn” [PLI 1998: 154].

У власне прямій мові Косталь досить легко та часто користується розмовною лексикою, про що свідчить уривок з тієї частини роману, де розповідь ведеться від третьої особи:

– *Si j’avais eu le malheur d’avoir une fille, j’aurais eu le feu au derrière tant qu’elle n’aurait pas été casée, et plus encore si elle n’avait pas eu de fortune. Les parents sont bien fiers d’avoir produit un lardon, et le trompettent à tous les vents, mais lorsqu’il s’agit de l’élever avec un peu d’intelligence, adieu* (Montherlant, 59).

У наведеному уривку, що складається з двох речень, сконцентровано відразу чотири мовні одиниці, що належать до розмовного стилю: *lardon* n.m. – “fam. enfant” [PLI 1998: 587], *avoir le feu au derrière* – “fam. manifester une hâte extrême” [там само: 429], *caser* v.t. – “fam. procurer un emploi, une situation à qqn” [там само: 183], *trompeter à tous les vents* – “divulguer, répandre à grand bruit” [там само: 1035], а також використаний стилістичний прийом анаколуф (*lorsqu’il s’agit de l’élever avec un peu d’intelligence, adieu*), який полягає у розриві синтаксичної конструкції, що притаманне розмовному стилю.

Розмовна лексика зустрічається також у щоденнику Косталія та рідше у його листах: *Bref, elle m’embête* (Montherlant, 134), *Ou c’est moi qui suis un bourricot?* (там само, 165), *C’est follement rasoïr* (там само, 163), *bourrée de lecture* (там само, 134).

Слід відзначити ще одну рису характеру Косталія, яка проявляється через його мовлення, а саме цинізм. Нігілістичне ставлення до загальноприйнятих правил суспільства розкривається у наступних уривках: *Son éducation intellectuelle est nulle. Mais tant mieux: laissons l’instruction aux sots* (там само, 160), *Je sais que cela est imprudent: une bonne action est toujours une imprudence* (там само, 28). В обох випадках цинічне ставлення зумовлене використанням антитези *instruction* / *sots* (освіта / дурні), *une bonne action* / *une imprudence* (добрий вчинок / необачність).

Яскравим прикладом цинічного ставлення Косталія до становища жінки у суспільстві є такий приклад: *C’est pitié de voir une femme de cette valeur condamnée ou à aigrir vierge, ou à épouser un boutiquier du Loiret, ou à prendre un amant (ce qui ne lui serait peut-être pas facile, étant si peu favorisée par nature) et à rouler* (там само, 27). Прагматична настанова до сприйняття речення є свідомо негативною, що зумовлене вибором дієприкметника *condamnée* adj. – “1) personne qui a fait l’objet d’une condamnation définitive; 2) personne atteinte d’une maladie mortelle incurable” [PLI 1998:245]. Такий вибір породжує цинічне відношення до висловлювання, яке підсилюється далі вживанням фігурального виразу *aigrir vierge*, що має значення “devenir une personne qui manifeste de l’amertume ou de la rancœur” [там само:48], евфемізму *étant si peu favorisée par nature*, що приховує негарну зовнішність Андре, та

розмовної лексичної одиниці *rouler v.t.* – “*fam. duper, tromper*” [там само:904]. Таким чином, цинізм та насміхання з людей є основною характеристикою персонажа П'єра Косталю.

Персонаж Андре Акебо, незаміжньої тридцятирічної жінки, палко закоханої у свого кумира, письменника П'єра Косталю, закидає його листами з освідченнями у кохання, які часто залишаються без відповіді. У своїх листах Андре постає перед читачем як надзвичайно поетична, пристрасна та романтична особа, яка нудиться у своєму оточенні в провінції, тому й відсилає величезну кількість листів Косталю, де ділиться з ним усіма своїми переживаннями. Вона до того ж виявляється наділеною неабияким письменницьким хистом. У її листах постають яскраві образи, які передаються за допомогою різноманітних стилістичних засобів, таких як порівняння: *Avec les premiers froids, on l'installe [la maison], comme une arche pour voguer sur le déluge de l'hiver* (Montherlant, 10), *Vous êtes moins un homme qu'un élément dans lequel ma vie baigne, comme on baigne dans l'air ou de l'eau* (там само, 11), *Et si le bonheur se donnait comme un diamant, il aurait vite passé de ma main dans la vôtre* (там само, 53). Усі три речення, окрім порівнянь, містять і метафори: *voguer sur le déluge de l'hiver, un élément dans lequel ma vie baigne, le bonheur – un diamant, qui aurait passé de ma main dans la vôtre*. В інших уривках з листів Андре також присутні яскраві метафоричні образи: *La seule chose belle dans l'océan de laideur et de médiocrité où je vis* (там само, 10), *Quand vous gardez longtemps un silence absolu, je m'anémie, je tombe dans une sorte d'atonie spirituelle et morale* (там само, 40).

Листи Андре надзвичайно експресивні, в них завжди міститься велика кількість окличних та питальних речень, часто номінативних, інколи імперативних: *Votre puissance sur les êtres!* (там само, 10), *Que j'ai grandi à vous lire!* (там само, 11), *Mon Dieu! Que ce miracle ne cesse jamais!* (там само, 12). У наступному уривку такі речення складають цілий абзац, що свідчить про емоційну насиченість уривку:

Quand je vous ai connu! Comment oublier votre gentillesse, votre loyauté, votre bonne grâce! Ce Costals inaccessible! Un frère très grand et très illustre, mais un frère malgré tout. Le camarade idéal, avec qui l'on est de plain-pied, tout en devant lever un peu la tête (там само, 12).

Навіть наприкінці роману, коли ставлення Андре до Косталю змінюється з обожнювання на ненависть, її листи залишаються такими ж експресивними та переповненими окличними номінативними реченнями: *Assassin perfide et tenace!* (там само, 149), *Et quand dégoût il y aurait? Quel soulagement! Enfin en avoir fini! Plus de Costals! Déception, je vous veux! Dégoût, je vous veux!* (там само, 151).

Не меншою залишається й образність листів Андре наприкінці роману, про що свідчить наступний уривок: *Votre dernière lettre s'est croisée avec la mienne. Elle abat ma rancune sans ranimer ma ferveur. Vous avez une façon d'irriter les plaies que vous prétendez guérir... Vous excellez à distiller à la fois le suc et l'acide, à lécher et à mordre en même temps, comme les fauves* (там само, 180). Використані тут персоніфікація *votre lettre s'est croisée, elle abat sans ranimer*, метафори *abatte ma rancune, ranimer ma ferveur*, антитеза *distiller à la fois le suc et l'acide, à lécher et à mordre en même temps, irriter les plaies que vous prétendez guérir*, порівняння *lécher et mordre comme les fauves* демонструють поетичність мислення та творчу натуру персонажа.

Окрім стилістичних засобів, у мовленні Андре вміло використані синтаксичні засоби будови фраз. У її листах зустрічаються як довгі, вдало підпорядковані речення, так і короткі прості речення, які формують складне синтаксичне ціле. У наступному уривку ми маємо приклад складного синтаксичного цілого з паралельним зв'язком компонентів:

Je suis seule dans cette chambre d'un petit hôtel. Le feu ronfle; en bas Paris s'agite sous la pluie. Votre lettre est devant moi, sur ma table. Elle va m'aider à vivre sans vous ces quelques jours de Paris. Elle va m'aider à vous dire tout ce que j'ai à vous dire. Car ceci est une lettre très grave (там само, 32).

У наведеній конструкції, що складається з шести речень, кожна з її частин виступає як самостійна, а разом вони створюють єдину картину.

Наступний уривок є прикладом розгорнутого періоду, що як за своїм змістом, так і інтонацією, чітко розпадається на дві взаємно врівноважені частини і характеризується єдністю змісту й інтонації:

Ayant la même avidité que vous de tout réaliser, et ne connaissant que les renoncements et les nostalgies, dans une vie abominable, absurdement paradoxale, puisque j'ai acquis une culture qui reste sans emploi, ligotée que je suis par le manque d'argent et par la solitude, je vous avais en quelque sorte délégué toute cette ardeur, tout cet appétit de vivre (там само, 11).

Наведений період у першій частині містить два дієприслівникових звороти (*ayant la même avidité que vous de tout réaliser, ne connaissant que les renoncements et les nostalgies, dans une vie abominable, absurdement paradoxale*) у ролі відокремлених обставин, підрядне речення причини (*puisque j'ai acquis une culture qui reste sans emploi*) та дієприкметниковий зворот (*ligotée que je suis par le manque d'argent et par la solitude*) у ролі відокремленої прикладки. Друга частина періоду складається з головної предикативної одиниці *je vous avais en quelque sorte délégué toute cette ardeur, tout cet appétit de vivre*. Незважаючи на складну синтаксичну структуру, наведене речення характеризується чіткою підпорядкованістю та легкістю сприйняття інформації, що свідчить про майстерне володіння Андре мовними засобами.

Персонаж Терез Пантевен, молодої дівчини з провінції, теж надсилає листи Косталю, якого палко кохає, та божеволіє наприкінці роману від свого кохання. У романі представлено лише шість її листів, з яких три за обсягом схожі більше на листівки. У своїх перших листах Терез постає як набожна людина, у кожному її листі фігурує біблійський образ, кожен лист окрім останнього вона освячує знаком хреста та релігійною аббревіатурою N.-S. J.-C. (Notre-Seigneur Jésus-Christ). Водночас мовлення Терез сповнене образності та ліричності. Про це свідчить використання різних стилістичних фігур, таких як метафора: *Vous êtes mon souffle: ne me laissez pas m'éteindre* (там само, 24), *Vite, que j'aie entre mes mains quelque chose qui ait recueilli votre souffle!* (там само), персоніфікація: *Quand je vis votre photographie dans un journal, ma passion s'éveilla* (там само, 7), *L'Eternité nous prendra dans ses bras* (там само, 47), порівняння: *Il faudrait, comme Abraham, aller devant soi, sans savoir où, dans la sainte liberté des enfants de Dieu* (там само, 46), метонімія: *A cette date, je vous enverrai encore un gémissement* (там само, 23). Персонаж Терез володіє багатим словниковим запасом, її мовлення завжди правильне, основна маса її листів написана у властивих писемному мовленню граматичних категоріях Subjonctif та Passé simple, що демонструють попередні приклади.

Проте, останній лист Терез відрізняється від попередніх утратою зв'язності та впорядкованості. В ньому вона описує перший напад своєї психічної хвороби:

Alors je me suis frappée à coups de poings précipités et très forts sur les deux seins à la fois, et cela m'a un peu soulagée. Je parlais toujours, mais je ne me souviens plus de rien de ce que je disais. Je me suis cachée dans un coin. Je me suis promenée sur les genoux. J'ai battu des mains (там само, 220).

Наведений уривок складається з простих, непоширених, незв'язаних речень, в яких домінує граматичний час Passé composé, властивий розмовному мовленню. Усі речення побудовані за моделлю підмет – присудок – додаток. Це робить даний уривок схожим на хворобливу маячню і свідчить про захворювання автора листа.

Роман А. де Монтерлана "Les jeunes filles" не є повністю епістолярним, оповідь в ньому змінюється з гомодієгетичної на гетеродієгетичну. Таким чином, можна зробити висновок, що автор користується листами як додатковим засобом створення образів, маючи змогу ввести в роман пряму мову з метою характеристики художніх образів за допомогою лексико-граматичних та стилістичних засобів мовлення. Проте, основним засобом характеристики персонажів у романі є опис персонажів від імені автора, аналіз їхніх дій та

вчинків. Єдиним “епістолярним” персонажем, який присутній у творі лише через листи, є персонаж Терез Пантевен. Як і у класичному прикладі епістолярного жанру “Les Liaisons dangereuses” Ш. де Лакло, персонажу Терез властива еволюція, які відбивається у її мовленні. Використання мовних засобів у листах трьох персонажів, що вдаються до епістолярної практики, повністю відповідає класичним канонам написання епістолярного роману: широко представлені стилістичні фігури, на лексичному рівні продемонстровано різницю між персонажами у професійній та соціальній приналежності, а завдяки синтаксичним засобам передані душевні та психологічні стани персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

1.Гончарова Е.А. Пути лингвостилистического выражения категории автор-персонаж в художественном тексте. – Томск: Издательство Томского университета, 1984. 2.Рудяков Н.А. Основы стилистического анализа художественного произведения. – Кишинев: Штиинца, 1972.

ДОВІДНИКИ

PLI (1998). Petit Larousse illustré. – P.: Larousse-Bordas, 1998.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Montherlant H. de. Les jeunes filles. – P.: Gallimard, 2000.

СИВАК Ю.В.

Київський університет імені Тараса Шевченка

КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО СЛОГАНА

Друга половина двадцятого сторіччя характеризується активізацією суспільно-політичних відносин в усіх європейських країнах. Зокрема у Франції цей процес розпочався у 1958 р. після започаткування П'ятої Республіки, що базується на принципах демократії, одним з яких є свобода політичних переконань. З того часу розпочалася боротьба різних політичних таборів за голоси виборців. Розвиток передвиборчих технологій останніх десятиріч призвів до зближення політичного і рекламного дискурсу, що виражається у маркетизації текстів політичної реклами, за допомогою яких кандидати у президенти та представники політичних партій прагнуть вплинути на вибір електорату. З огляду на це **актуальним** для сучасної лінгвістики є дослідження лінгвістичних і риторичних моделей правильної, адекватної, етичної політичної реклами, розробка ефективних мовних і мовленєвих тактик і стратегій впливу на адресата.

Об'єктом нашого дослідження є франкомовний дискурс політичної реклами у пресі.

Предмет вивчення становлять риторико-аргументативні та лінгвостилістичні особливості текстів політичної реклами (на матеріалі французьких періодичних видань).

Ключовим елементом будь-якого тексту політичної реклами є слоган, що виконує функцію привертання уваги адресата і здійснює прагматичний вплив на нього. Хоча слоган і має “комерційне” походження, він почав відігравати важливу роль у політичному дискурсі завдяки тому, що він “заміняє обґрунтування та розмірковування, втискуючи дійсність в поняття, що легко засвоюються” [1:31]. Отже, окрім інформаційної насиченості, слогани мають швидко запам'ятовуватися, а тому вони існують у вигляді коротких фраз: середня кількість слів – чотири, хоча деякі французькі політики обмежувалися й двома лексемами для вираження основної ідеї своєї передвиборчої програми:

Présider autrement (Л.Жоспен, 2002),

Vivement demain (Ж.Ширак, 1985).

З метою здійснення ефективного комунікативно-прагматичного впливу на виборців слогани апелюють до особливих концептуальних категорій, за рахунок яких адресант

створює необхідні позитивні умови для сприйняття інформації та, як наслідок, адресант може здобути прихильність і підтримку електорату. **Метою** цього дослідження є виявлення та аналіз таких концептів.

Для політичних слоганів характерною є лексика, пов'язана з національними інтересами. Особливо, це стосується рекламних текстів під час виборів до Європарламенту. Так, найбільш уживаними словами є “Франція” та “французи”:

Oui à la France qui gagne (RPR, 1976),

La France et les Français d'abord (Ж.-М.Ле Пен, 2002),

Avec l'Europe, prenons une France d'avance (Ф. Байру, 1999).

Як ми бачимо, даний концепт вживається для вираження двох ідей: для створення образу “ідеальної країни” (як у першому випадку, де позитивного забарвлення тексту надають дієслово “*gagner*” та стверджувальна частка “*oui*”), а також для висловлення патріотичних намірів адресанта. Варто зауважити, що у політичних слоганах не вживаються субститутиви для заміни слова “Франція”, якими насичені інші тексти у пресі.

У дискурсі французьких політиків концепт “Франція” найчастіше пов'язаний з іншою, не менш важливою категорією – концептом “єдності”. Зв'язок цих двох концептів особливо яскраво простежується на прикладах передвиборчих слоганів Ф.Міттеррана. Так, у 1988 році він виступав під гаслами *La France unie* та *La France en grand, la France ensemble*, які являють собою номінативні речення і виражають ідеї консолідації народу. Особливістю цих слоганів є вживання синекдохи. Зокрема, в останньому прикладі, окрім повторів лексеми “Франція”, цікавим є той факт, що у першій його частині слово “Франція” позначає територію, а у другій воно використовується на позначення французького народу. Саме у другому випадку ми можемо говорити про наявність синекдохи. Концепт “єдності” може виражатися не тільки прикметниками (*unie*) та прислівниками (*ensemble*), але й за допомогою іменників, наприклад:

La majorité aura la majorité (RPR, 1977),

La majorité c'est vous! (Ж.Помпіду).

У даних слоганах вживається іменник із кількісним значенням “більшість”. Крім того, у другому прикладі наявний займенник “ви”, який теж виражає ідею об'єднання, адже його можна тлумачити у двох аспектах: *vous*, що використовується на позначення одиничного адресата (Ви = кожний із вас), що ілюструє офіційність, наявність соціально-психологічної дистанції між відправником повідомлення і реципієнтом у політичній рекламі; а також *vous* як форма звернення до поліадресата, тобто ви = сукупність людей, на яких спрямоване повідомлення. Саме у другому випадку ми можемо говорити про займенник, що виражає ідею “єдності”.

Не менш чисельною групою слів, які вживаються у політичній рекламі, є лексика, пов'язана із президентством:

Un président pour tous les Français (А. Поер, 1969),

Président de tous les Français (Ж.Помпіду),

Présider autrement (Л.Жоспен, 2002),

Mitterrand Président! (Ф.Міттерран).

Як одна з найважливіших ланок державного устрою, президент наділений великою впливовістю та відповідальністю, тому такий концепт позитивно сприймається усіма адресатами. Крім того, у двох останніх прикладах перлокутивний ефект посилюється за рахунок консонансу - повтору групи приголосних *pr – tr*, які мають різке звучання і створюють образ рішучого, дієвого політика, який імponує адресату. Як і інші фонографічні засоби, звукові повтори є проявом емоційної домінанти у рекламному тексті. Вони сприяють реалізації прагматичної функції адресанта шляхом дії за схемою стимул-реакція, що дозволяє ефективно впливати на свідомість адресата [2:8].

Важливою рисою політичних слоганів є апеляція до авторитетних постатей з історії Франції, наприклад, Ж.Помпіду у своїй передвиборчій кампанії згадує ім'я Шарля Де Голля, який був і залишається дуже поважною людиною у французькому суспільстві:

Oui à de Gaulle, Oui à la France!

Ж.Помпіду, таким чином, підкреслює, що він є послідовником традицій Де Голля. Крім того, у цьому слогані вживається повтор стверджувальної частки “так”, що сприяє виникненню позитивної реакції реципієнта і має надзвичайно великий вплив при сприйнятті. Вживання повтору у слоганах обумовлюється принципами компресії та інформативності. Завдяки своєму великому емоційно-експресивному потенціалу повтор зазвичай виступає засобом акцентування уваги читача, психологізації, смислового та емоційного посилення, ритмічної організованості тексту [3:197]. Прагматичний ефект посилюється за рахунок вживання слова “Франція”, через яке Помпіду виражає своє прагнення підтримувати національні інтереси.

Велику роль у здійсненні впливу на читача відіграють концепти-кліше із позитивною конотацією, наприклад:

Il se bat pour la paix (Ж.Д'Естен, 1981).

Даний слоган містить кліше, побудоване на ідеї боротьби (що досить часто зустрічається у політичному дискурсі), за допомогою якого адресант-політик заявляє про свою активну позицію, готовність до рішучих дій. Крім того, автор вживає аксіологему “мир”, а про потужний прагматичний потенціал ціннісних суджень писали багато дослідників, зокрема, Н.Д.Арутюнова [4:181]. У слогані вжито займенник третьої особи однини, що вказує на референта повідомлення і створює ілюзію об'єктивного погляду на діяльність рекламованого політика ніби з боку третьої особи. Такий прийом дозволяє здійснити імпліцитний вплив на адресата.

Розглянемо ще один приклад концепту-кліше:

Mégrete à l'Elysée. Pour remettre de l'ordre en France (Б.Мегре, 2002).

Даний слоган містить кліше з аксіологемою “ordre” (порядок, лад), позитивний вплив якого посилюється за рахунок синтаксичного засобу акцентування уваги – парцеляції, яка, полегшуючи сприйняття поширених синтаксичних структур, сприяє створенню “емоційного, пропагандистського ефекту” [5:5], а також є зручним способом включити до тексту нову інформацію, не ускладнюючи структуру висловлювання, що є дуже важливим для рекламного слогану.

Варто зупинитися на ще одному прикладі, який містить лексему із ціннісною конотацією:

La force tranquille (Ф.Міттерран, 1981).

У даному слогані, окрім метафори “сила”, що характеризує адресанта як упевнену людину, є прикметник “спокійний”, і вони, поєднуючись у номінативному реченні, створюють яскравий оксюморон з метою посилення емоційного впливу на свідомість виборця.

У 1978 році для своєї передвиборчої програми Франсуа Міттерран обрав такий слоган:

Le socialisme, une idée qui fait son chemin.

Даний текст містить концепт-кліше з метафоричним образом шляху, який Ф.Міттерран використав також у своїй кампанії 1988 року (*L'autre chemin*) і роль якого полягає у сугестивному насиченні рекламного повідомлення. У контексті політичного дискурсу ця метафора, поєднуючи лаконізм і виразність водночас, може тлумачитися як політичний курс, який обрав для себе кандидат у президенти, або як стабільність і правильність політичної позиції, якої дотримується політик. Варто звернути увагу на те, що

слово “*chemin*” у першому слогані супроводжується присвійним займенником “*son*”, а у другому – прикметником “*autre*”, які в обох випадках слугують для підкреслення винятковості та виділяють адресанта з-поміж інших кандидатів. Ми визначаємо цю ідею як **концепт “інакшості”**, що проявляється у дискурсі багатьох французьких політиків, наприклад, у слогані *Présider autrement* (Л.Жоспен, 2002). Наявність слів “*autre*”, “*autrement*” свідчить про опозиційність політика, а опозиціонеру легко знайти підтримку серед невдоволених теперішньою владою. Тому вживання подібних слів є ефективною тактикою для створення позитивного іміджу політика. Даний концепт може виражатися також за допомогою протиставлення присвійних займенників:

Nos vies valent plus que leurs profits (О.Безансено, 2002).

Опозиція “наші” / “їхні” зустрічається часто у політичних слоганах, вона використовується з метою посилення розмежування окремих політичних таборів та імпліцитно впливає на адресата, який підсвідомо запрограмований віддати свій голос за “наших”.

Більшість політичних слоганів характеризуються певною темпоральною локацією, тому ми вважаємо за потрібне виділити **концепт “часу”**. Найбільш уживаними маркерами часу є прислівники (*maintenant, demain, toujours*) та дієслівні форми. Проаналізувавши слогани французьких політиків і партій, починаючи з 1958 року, варто зазначити, що вони не звертаються до минулого. Виключення становить єдиний приклад, у якому вживаються форми минулого часу:

En 95, j'ai voté Chirac, en 99, j'ai voté Pasqua, et demain, Chevènement? Pour ne plus être trompé votez Mégret (Б.Мегре, 2002).

Цей слоган має складну і нетипову структуру: його перша частина є імпліцитною критикою на адресу попередників, для чого використовується минулий час; потім автор апелює до майбутнього (*demain*), використовуючи риторичне питання; а друге речення побудоване у формі директивного заклику, якому передують лексеми із негативним значенням *tromper*, яка вживається відносно попередніх політиків. У цілому слоган має футуральну спрямованість, зокрема завдяки імперативу. Загалом звернення до майбутнього у політичній рекламі зустрічається часто і виражається за допомогою форм майбутнього часу і відповідних прислівників:

La majorité aura la majorité (Республіканська партія, 1976),

Vivement demain (Ж.Ширак, 1985).

Однак не менш розповсюдженими є слогани, що апелюють до теперішнього:

Il se bat pour la paix (Ж.Д'Естен, 1981),

Résoudre l'immigration? Je m'y engage! Le Pen maintenant (Ж.-М.Ле Пен, 2002).

Вживання теперішнього часу і прислівника *maintenant* надає висловленню асертивного характеру, користуючись теорією мовленнєвих актів Дж.Серля [6:181-188]. У свою чергу асертиви (репрезентативи) мають більш сильний перлокутивний ефект, ніж, наприклад, директивні заклики або промісиви. Хоча вони здійснюють прагматичний вплив імпліцитно, вони представляють адресанта як активного політика, який вже зараз здійснює конкретні дії, а не тішить обіцянками. У другому прикладі вплив на реципієнта посилюється за рахунок особливої структури слогана: перша частина – риторичне запитання з інфінітивом, друга частина – окличне речення-відповідь у теперішньому часі, третя частина – номінативне речення, що містить ім'я кандидата і прислівник-маркер часу. Таким чином, концепт “часу” є важливим фактором впливу на реципієнта, що здатний змінювати іллокутивну силу висловлення відповідно до інтенції адресанта.

Проведений аналіз дозволяє зробити такі **висновки**: політичний слоган є важливою складовою дискурсу політичної реклами і містить ряд концептів, за рахунок яких адресант здійснює експліцитний або імпліцитний інформативно-прагматичний вплив на реципієнта.

ЛІТЕРАТУРА

1.Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. – Волгоград, 1997. 2.Волкогон Н.Л. Испаномовний рекламний дискурс і його відтворення українською мовою: Автореф. дис. ... канд. наук. – К., 2002. 3.Кохтев Н.Н. Основы ораторской речи. – М., 1992. 4.Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М., 1998. 5.Ступакова Л.И. Явление парцеляции в языке современной французской прессы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук – К., 1975. 6.Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. - Вып. 17. – С.181-188.

СИВАШ Л.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА І ПОНЯТТЯ

Актуальність пропонованої розвідки визначається тим, що питання про лексичне значення слова, про існування взаємозв'язку між денотатами і формативами мовних знаків як засобами їх називання є одним з найскладніших у мовознавстві, а також мають давню лінгвістичну й філософську проблему.

Метою нашої розвідки є те, що у лексичного значення слова, як і у всіх інших мовних універсалій, безліч дефініцій. Через дискусійність такого завдання в лінгвістиці існує дуже багато різноманітних спроб визначення поняття “лексичне значення слова”. Тож розглянемо детальніше лексичне значення слова і характер його зв'язку з поняттям.

За традицією, значення слова ототожнюється з логічним поняттям, з наголосом на тому, що це психологічне уявлення; інколи визначають як співвіднесеність слова з відповідним поняттям.

Слово співвідноситься з цілим класом предметів, явищ, які об'єднуються завдяки наявності певних ознак. Однією з особливостей слова як значеннєвої одиниці мови є те, що слово узагальнює, а не називає кожний предмет окремо.

“Для відповідної мовної спільності слово служить позначенням, або номінативним знаком, того або іншого змісту, емоції, відношення. Інакше кажучи, можливість існування слова як мовної одиниці, як компонента лексичного складу цілком і повністю зумовлюється обов'язковою співвіднесеністю з яким-небудь предметом у світі матеріальної дійсності, ідеології, психології, культури, морально-етичної сторони людського буття тощо” [1: 104].

На думку багатьох дослідників, лексичне значення варто розглядати як смисловий зміст слова, ядро якого є поняття. У свою чергу, поняття – це одиниця знання, змістової інформації. Відмітимо, що це визначення дуже загальне.

Поняття – це одиниця знання, одиниця змістової інформації, поняття матеріалізується і закріплюється у значеннях слів. Його можливо дослідити лише через мовне вираження. Лексичне значення слова по своєму змісту є *ширшим*, але *вужчим* щодо співвіднесеності з об'єктами реальної дійсності, ніж поняття. Можемо зробити висновок, що в значеннях декількох слів може бути зафіксоване одне й те саме поняття, хоча кожне із цих значень може мати додаткові смислові та стилістичні відтінки. Наприклад, у словах *cuarto* (кімната), *habitación* (кімната, житло, квартира), *apartamento* (велика квартира, житло (із декількох кімнат)) містять поняття “кімната”. Лексичне значення цих слів може мати додаткові відтінки як у семантичному, так і в стилістичному планах. Так, українське слово *апартаменти* (італійське за походженням) – це архаїзм з іронічним відтінком, а іспанське слово *apartamento* є стилістично нейтральним.

Отже, зазначимо, що в лексичному значенні, крім поняття, фіксується додаткова інформація, яка розкриває емоційну, стилістичну характеристики слова, не фіксуються у понятті, а лише у значенні.

Під впливом необхідностей спілкування, соціальних, культурних, мовних та інших факторів відбуваються зміни в значенні слова (звуження або розширення значення слова, розвиток синонімії, відбувається архаїзація, поява омонімів та ін.).

Виникає питання: чи у всіх слів є лексичне значення? Цікаву думку подав Апостол Павло в Книзі Нового Заповіту стосовно значення слова: “Як багато, наприклад, різних мов є на світі, - і жодна з них не без значення! І коли я не знатиму значення слів, то я буду чужинцем промовцеві, і промовець чужинцем мені” (Перше послання св. Апостола Павла до Коринтян, 14, 10-11). Деякі мовознавці стверджують, що у деяких словах лексичне значення відсутнє, але більшість з них дотримується думки, що кожне слово має лексичне значення, хоча ознаки цього значення можуть бути різними. Частина лексичних значень повнозначних слів мають при функціонуванні високий ступінь самостійності [2:21-22].

Поняття – це не лише лінгвістична, а й філософська категорія. У свою чергу, поняття відображене у лексичному значенні.

При розумінні дефініції “лексичне значення слова” ми будемо керуватися визначенням, яке нам подає В.С. Виноградов: “Під лексичним значенням будемо розуміти інформативний зміст слова, сформоване на основі поняття, яке узагальнено відображує у свідомості носія мови об’єкти певного класу, і різних емоційно-експресивних, оцінюваних та інших семантичних відтінків (конотацій)” [2:20].

Лексичне значення слова співвідноситься з певними предметами об’єктивної дійсності, а також відображає загальні риси, які властиві предметам, явищам.

Дослідивши існуючі визначення значення слова, Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. запропонували таку класифікацію концепцій значень: 1) значення = предмет, що номінується (Б.Рассел); значення = поняття (Г.Стерн, Н.Н.Амосова та ін.); значення = поняття та реляційні властивості слова (В.В.Виноградов, Дж.Фірт та ін.); значення = інваріант інформації (Б.М.Головін, В.В.Іванов та ін.); значення = сукупність уявлень, які виникають при артикулюванні слова (Ж.Марузо); значення = відношення між знаком і предметом, явищем (Ю.С.Степанов, А.С.Мельничук, Дж.Локк та ін.); значення = відношення між знаком і поняттям (О.М.Горшкова, Н.М.Шанський та ін.); значення = відношення між знаком і уявленням (М.В.Крушевський, Р.Рейсс та ін.); значення = функція слова-знаку (К.Айдукевич); значення = зв’язок, який виникає між знаком і поведінкою людини (О.ЗВиноградова, Ч. Фріз та ін.); значення = це зв’язок, який виникає між знаком та сигніфікатом (Е.Сепір, А.Тарський, ЗГерріс та ін.); значення = відображення дійсності (О.С.Ахманова, А.І.Смирницький, В.М.Солнцев та ін.) [3:56-57].

Ми погоджуємося з тим, що значення слова є “об’єктивним відображенням дійсності, соціально зумовленою категорією, стабільною в синхронії, але потенційно мінливою в діахронії. Значення слова чи словосполучення визначається змістом необхідних і достатніх ознак поняття, котрому відповідає слово чи словосполучення, незалежно від того, чи відображені ці ознаки в компонентах лексичної одиниці чи ні” [3:57].

У подальшому нашому дослідженні ми наведемо ще деякі визначення лексичного значення:

“Лексичне значення слова – закладений у слові зміст, який визначається співвіднесеністю слова з відповідним поняттям. Носієм лексичного значення слова є основа слова. Одне слово може мати кілька лексичних значень” [4: 84].

Significado – „Contenido de un signo...” [5:266].

“*El sentido* (= *significado, concepto, objeto mental*) es la información que el nombre comunica al oyente” [6:59].

Головін Б.Н., визначаючи “лексичне значення слова”, подає таке визначення: “Значення слова – це основа і зброя його формування... Це та змістова “форма”, у якій

виникає, розвивається та живе поняття; разом з тим значення слова – це його здатність викликати у свідомості людини інформацію про що-небудь” [7:74].

Термін “значення слова” у лінгвістиці має дві складові: 1) як позначення всього семантичного змісту, який пов’язує мовця з певним звучанням; 2) як синонім терміна лексичне значення слова.

Лексичне значення слова – це лінгвістична категорія, у той час як поняття – логічна категорія, бо вони виникають в людській свідомості як узагальнене відображення предметів і явищ об’єктивної дійсності. “Щоб логічний зміст міг сприйматися як одиниця мовної системи, він повинен співвідноситися з певним словом. Зв’язок між словом і поняттям – дуже тісний. І однією з основних задач семасіології як раз є вивчення питання про те, як в словах відображена позамова дійсність”[8:27].

Значення слова актуалізуються в актах мовлення. Розкриваючи поняття “значення слова”, ми повинні з’ясувати закономірності зв’язку поняття і слова.

Поняття не може утворитись без слова та може бути вираженням лише словом, бо воно матеріалізується у словах та є основою їх лексичного значення.

Значення слова ширше, ніж поняття як по змісту, так і по об’єму, адже поняття – компонент семантики слова. До семантики слова належить: 1) поняття, 2) конотативний компонент (додаткові відтінки значення слова).

Іноді поняття співвідносяться з предметами та явищами, які представлені в народних уявленнях про всесвіт (міфічні образи), тобто не мають реальних відповідей у об’єктивній дійсності.

У контексті слово виступає лише в одному значенні, а у різних контекстах його значення має здатність змінюватися (звуження, розширення, зміщення значення слова).

Лексичне значення може бути вмотивованим і невмотивованим. Це залежить від особливостей внутрішньої форми слова (ВФС). Вмотивованість трактується як зв’язок внутрішньої форм із лексичним значенням, тобто є ланкою, яка пов’язує форму і зміст знака. Адже ми виділяємо певну ознаку, властивість предмета, яка є підставою для його номінації. Зазначимо, що у сучасній лінгвістичній літературі інколи не розмежовуються ці два поняття. Ми вважаємо не варто ставити знак рівності між внутрішньою формою слова і мотивованістю. Залежно від типу вмотивованості внутрішня форма слова може знаходити або ж не знаходити матеріальне втілення у звуковій оболонці слова.

Саме поняття “внутрішня форма слова” пояснюється вченими по-різному.

Внутрішня форма слова – це відношення змісту думки до свідомості. У словах може відбуватися розширення значення, але при цьому внутрішня форма слова не порушує їх нормального функціонування в новому значенні. ВФС виконує пояснювальну функцію. Не варто ВФС ототожнювати зі словоутворенням, ні з поняттям похідної основи, бо ВФС (за словами О.О.Потебні, В.В.Виноградова, Л.А.Булаховського та ін.) має образний характер (спосіб) вираження його значення. Тож варто ВФС віднести до сфери уявлень, а ніж понять.

Внутрішня форма слова є тією ланкою, яка поєднує лексичне значення і матеріальну вербальну оболонку. Її аналіз не завжди допомагає нам дізнатися його значення.

Як зазначає О.О. Потебня, внутрішня форма слова є відношенням змісту думки до свідомості. Вона показує, як усвідомлюється людиною її власна думка (називав ВФС знаком значення). “Цим тільки можна пояснити, чому в одній мові може бути так багато слів для позначення одного і того ж предмета, і навпаки, одне слово ... може позначати різні предмети” [9:74].

“ВФС розкриває національну своєрідність мови. Це легко помітити, порівнюючи декілька семантичних еквівалентних іспанських і російських слів, при виникненні яких в основу номінації були узяті різні ознаки: *avión* (від *ave* – “птаха”) – *літак*; *invernadero* (від *invierno* – “зима”) – *теплиця*...” [10:21-22].

ВФС пов'язана з лексичною категоризацією дійсності. Внутрішня форма слова – це одна з семантичних ознак, іноді навіть периферійних, тому необхідності розглядати її в якості особливого компонента лексичного (фразеологічного) значення... Внутрішня форма слова може полегшити розуміння змісту слова чи фразеологічної одиниці, але вона не визначає цілком значення мовної одиниці” [11: 46].

Лексичне значення слова співвідноситься більше з позамовними фактами. Основою для розвитку у слові нових значень є нове переосмислення слова (нове слововживання у мові). Для називання пізнаного може бути використане те, що вже створене для номінації раніше пізнаного. Людина має здатність сприймати нову інформацію тільки на основі вже існуючої інформації. Людина не має здатність сприймати щось нове. Внутрішня форма слова є те загальне, на основі чого можливе нове слововживання. Відношення між ВФС і лексичним значенням не розкриває розуміння останнього.

За поняттям закріплене найменування, слово, тобто поняття формується за допомогою мовних засобів. Зв'язок між словом і поняттям виникає у процесі спільної діяльності людей. Позначаючи предмет, виражаючи поняття про нього, слово виконує основну функцію – функцію називання, або номінативну (лат. *nomen* – ім'я). Виноградов В.В. зазначав, що „номінативне значення слова – опора і суспільно усвідомлений фундамент всіх інших його значень і відношень” [12:171].

При запозиченні іншомовної лексики з однієї мови в іншу слова можуть набувати нових значень, які дуже віддалені від первісних. „На новому ґрунті слово, засвоєне з іншої мови, повністю втрачає свою етимологічну (внутрішню) форму, стає, особливо, якщо воно довге, важчим для пам'яті і стоїть більшої чи меншої мірою самотньо в системі мов, що засвоїла (звідси – часті перекручування таких слів у мові людей, що засвоїли їх усним шляхом)” [13:122-123].

Іноді спостерігається одночасне входження в мову, яка запозичає, двох або кількох значень іншомовного слова. Але це стосується тільки таких лексичних значень, які в мові-джерелі тісно пов'язані одне з одним.

Основною причиною лексичного запозичення – є необхідність в номінації нових явищ, тому більшість іншомовних слів однозначні. У лінгвістичній літературі існує досить обґрунтована практичними дослідженнями думка, що слово запозичується з однієї мовної системи в іншу в одному значенні. Оскільки вважається, що одиницею контакту, навіть в умовах полісемії, може бути одне із значень слова, то лише одне із значень реалізується в кожному конкретному мовному відтворенні. Але в деяких дослідженнях знаходимо дані про одночасне запозичення двох значень тієї самої мовної одиниці.

Полісемія словесного знака створює можливість відображення у слові багатосторонніх зв'язків, що існують між предметами і явищами об'єктивного світу. Різниця між лексико-семантичними варіантами слова виявляється у багатьох випадках або у відмінності синтаксичної побудови, або у неоднаковій сполучуваності з іншими словами, або й у тому й іншому разом. Тому при семантичному членуванні слова, тобто виділенні і розмежуванні його лексико-семантичних варіантів, треба брати до уваги словоформи, тип моделі словосполучення і змістову характеристику лексичних одиниць, здатних сполучуватися з даним словом. Ці формальні показники є основою семантичного протиставлення лексико-семантичних варіантів слова відносно один одного. Під лексичною полісемією розуміють наявність у одного й того ж слова кількох пов'язаних між собою значень, які звичайно виникають через видозміну і розвиток первинного значення даного слова. Здатність полісемантичного слова ставати засобом вираження нових понять, часто через складні асоціативні зв'язки, підвищує синонімічний потенціал слова та розширює коло сполучуваних із ним слів (семантичний набір). Характерно, що односкладовим словам властивий більш високий ступінь полісемії, ніж багатоскладовим.

Додаткові значення слів виявляються шляхом його зіставлення з іншими словами, з якими воно семантично зв'язане. Додаткові відтінки значення входять в семантичний об'єм цього слова й від семантики цього слова відірвані бути не можуть. „Залежність значення слова від семантичної системи мови виявляється у тому, що зі зміною значення похідного слова змінюється (збагачується) і значення непохідного слова...” [14:168].

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що поняття – це не тільки лінгвістична, а й пов'язана з мовою філософська й логічна категорія; слово і його значення – лінгвістична категорія. Проте зв'язок між ними дуже тісний. Слово та поняття мають зміст і обсяг, а також іноді відсутність предметного зв'язку з реальними предметами об'єктивної дійсності. Ми не ототожнюємо значення слова і поняття, адже лексичне значення слова – це інформативний зміст слова, який сформований на основі поняття, якому відповідає певний клас предметів і явищ. Отже, значення повнозначного слова має у своїй основі саме поняття. Значення слова – це реалізація поняття засобами певної мовної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1.Сучасна українська літер. мова: Підручник/ А.П.Грищенко, Л.І. Мацько та ін.; За ред. А.П. Грищенка. – 2-ге вид. – К.: Вища школа., 1997. 2.Виноградов В.С. Лексикология русского языка: Учебник / В.С. Виноградов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 2003. 3.Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения: Семантические та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Вид. Дім "КМАкадемія", 2000. 4.Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Укр. мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. 5.Diccionario de lingüística. – Madrid. 1986. 6. Quilis A., Hernández C. Curso de la lengua española. – Valladolid, 1980. 7.Головин Б.Н. Введение в языкознание. – М., 1977. 8.Современный русский язык: Учебник для филол. спец. унив-тов / В.Ф.Белошапкова: М.: Высш. шк.;1989. 9.Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. 10.Виноградов В.С. Лексикология русского языка: Учебник / В.С.Виноградов. – 2-е изд., испр. И доп. – М.: Высш. Шк., 2003. – С.21-22. 11.Кругликова Л.Е. Структура лексического и фразеологического значения: Учеб. Пособие. – М.: МПШ м. В.И.Ленина, 1988. 12.Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова // Избранные труды: Лексикология и лексикография. – М., 1977. 13.Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. К., 1955. 14.Левковская К.А. Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала. М., 1962.

СИДЕЛЬНИКОВА Л.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ ОРФОГРАФІЇ

У сучасній романістиці важливе місце посідає питання, пов'язане з проблемою формування орфографічних принципів та їх ролі у становленні системи письма сучасної французької мови.

Відомо, що основне призначення алфавітного письма певної писемності є графічне співвідношення звуковому оригіналу. Але внаслідок динамічного розвитку фонетичної системи різних мов відбувається порушення цієї звуковідображальної функції. Французька мова для передачі своїх звуків запозичила латинський алфавіт, який вирізнявся чітким співвідношенням між літерою та звуком. Отже, основним принципом латинської орфографії був фонетичний: на письмі фіксувалося те, що промовлялося.

У старофранцузький період (IX-XIII ст.) основним принципом правопису залишався фонетичний. Але з часом у мові з'явилися нові звуки, яких не знала латинська мова. Так у «Стразбурських клятвах» вже можна зустріти вживання диграми *dh*, яка передавала міжзубний звук [*p*] (*cadhuna*) та монограму *z*, яка була графічним відображенням афrikати [*ts*] (*fazet*). Переписувачі пристосовували латинський алфавіт до нових звуків, що спричинило появу значної кількості диграм і триграм та створення різної інтерпретації фонетичної значущості однієї і тієї ж літери в різних словах або різних позиціях у слові. Так, наприклад, одна літера почала відображати два різних звука: монограма *g* мала два фонетичних еквівалента [*dʒ*] та [*g*]; монограма *c* – [*ts*] та [*k*]. Фонетичне значення окремого графічного

знаку варьовалося залежно від голосної, яка наслудувала: *c + a* передавала звук [ka], *c + u* – [ky], *g + a* – [ga], *g + o* – [go], але *g + e* вимовлялося як [ze], *c + i* – [si] тощо.

Щодо літер, які відображали голосні звуки, то вони не зазнали значних змін у старофранцузькій мові, оскільки в цю епоху ще не існувало діакритичних знаків, які б дозволили розрізняти відкриті та закриті звуки. Так, наприклад, відкрите та закрите *e* та *o* позначалися одним і тим самим графічним знаком. Для передачі нових фонем у старофранцузькій мові було застосовано використання сполучень з 2-х (диграм) та 3-х (триграм) літер, наприклад, диграма *ch* для передачі звука [tʃ], *ign, gn* – [g], *ou* для передачі нового звука [y], який не існував у латинській мові. Таким чином було втрачено абсолютне співвідношення між літерою та звуком.

Слід зазначити, що в цей час французька мова характеризувалася існуванням великої кількості територіальних діалектів, які мали власні системи письма (регіональні скрипти). Тому орфографія одного і того ж слова могла варьоватися не тільки в межах однієї провінції, але й в межах одного рукопису. В одному тексті зустрічалися написання згідно з фонетичним принципом правопису поряд з етимологічними написаннями (наприклад *qui* та *ki*) [1:25].

Слід згадати, що у латинській мові подвійні літери вимовлялися окремо. Але незважаючи на вплив латинської мови та на складність графем, у середні віки всі подвоєні приголосні, які походять з латини вимовлялися як простий звук. І тому з часом деяких з них було скасовано, наприклад *abe (abbé), ele (elle, aile) nule (nulle), batre (battre)* тощо.

Отже, у старофранцузькій мові фактично ще не існувало подвійних приголосних та літер, що не вимовлялися, за винятком *h*. Однаково вимовлені слова, але з різним лексичним значенням писалися однаково. Таким чином графічне відтворення омонімів не розрізнялося.

В той же час деякі графічні написання почали пояснюватися впливом етимології. Наприклад, фонема [k] мала одчасно два графічних еквіваленти: *c* перед *a, o, u (cor)* або *qi, q (quant, qar)*. Написання з *k* були фонетичними, які з часом було замінено на *qi* згідно з етимологією, літера *k* зберігається тільки у запозиченнях з іноземних мов [2:80].

З XIV століття, тобто з початком середньофранцузького періоду розрив між вимовою та письмом посилювався. Французька орфографія втрачає свій фонетичний характер та набуває етимологічного значення. Через значні та швидкі зміни у фонетичній системі мови писемне мовлення не встигає фіксувати нові фонетичні явища та прилаштовувати старі графічні методи до новоутворених звуків. Більшість лінгвістів (Гак В.Г., Катагощина Н.А., Шигаревська Н.А.) пов'язують зміну принципа правопису з розвитком французької мови у суспільстві. Народна французька мова все частіше використовується у художній літературі. Їй користуються у юстиції та діловодстві. XV століття характеризується зростаючим інтересом до класичної стародавності, вивченням латинських авторів та багаточисельними перекладами з латини. Все це сприяло запозиченню з латини «наукових» слів, які змінювали свою вимову при переході у французьку мову, але зберігали максимально приближену до латинської мови графічну форму. Таким чином під впливом латини в цю епоху набули широкого розповсюдження етимологічні написання, тобто написання згідно з етимологією походження слова. Наприклад звук [e] передається через диграму *ai (clair замість cler)*, носовий [ã] – через *en*, якщо він походить від латинського *en* чи *in (enfant : від infantem)*. У запозичених словах з латинської мови зберігалися літери, які не вимовлялися, а також подвоєні приголосні, яких не існувало у старофранцузькій орфографії [1:26].

Розвиток подвоєних приголосних у французькій мові неспростовно доводить важливість становлення етимологічного принципу у французькій орфографії. З XIV століття подвоєні приголосні почали поновлюватися на письмі під впливом певних факторів: повернення до етимології, калькування похідного від латинського кореня, вплив італійської мови, яка чітко відображала на письмі усне мовлення, тобто дотримувалась фонетичного принципу правопису. Цей процес набув нової сили за рахунок релатинізації словникового

запасу. У середньофранцузькій мові подвоєні приголосні мали різні графічні функції по відношенню до застарілої віджитої системи транскрибування. Так носові голосні, за винятком *i* та *u*, де процес назалізації зник достатньо рано, приголосні *in* та *n* слугували для позначення давньої вимови носових голосних перед *m* і *n*: *an-née*, *prudem-ment*, *chien-ne*, *bonne*. Такі подвоєні приголосні суперечать етимології. До того ж існує і інше протиріччя, що відбувається в середині гнізда слів. Йдеться про народження етимологічних дублетів, де похідні «наукові» мають одну приголосну, а похідні «народні» подвоєні: *consonne/consume*, *subordonne/subordination*, *femme/féminin*, *bonhomme/bonhomie*, *nomme/nominal*, *charbonnier/carbone* тощо. Написання з подвоєними приголосними *rr* та *ll* навпаки походять від «наукових» похідних *courir/concurrent*, *boule/bulle*, *gaulois/gallican*. Подвоєнні приголосні *n* та *m* перед кінцевим *e* відмічали відкрите значення голосних. Особливо це стосується закінчень *-ien*, *-ienne*, *-on*, *-onne*, а також закінчень жіночого роду та зменшувальних суфіксів *-elle*, *-ette*, *-otte*. Подвоєна приголосна у деяких випадках слугувала для позначення протиставлення коротких та довгих звуків у французькій мові. Такий метод письма використовується багатьма європейськими мовами (англійська, німецька тощо). Таким чином, вживання подвоєних приголосних можуть відображати фонетичне протиставлення, яке дуже чітко зберіглося у написанні деяких слів *sale/salle*, *hâle/halle*, *âne/Anne*, *maître/mettre*, *pèle/pelle*, *l'être/lettre*, *home/homme*, *côte/cotte*. Також подвоєння пояснюється етимологічним або історичним походженням *balade/ballade*; *buter/butter*; *cane/canne*; *(il) cèle/celle*; *cire/cirre/cirre*; *cote/cotte*; *date/datte*; *déferer/déferer*; *détoner/détonner*; *ère/erre*; *gale/galle*; *galon/gallon*; *guère/guerre*; *luter/lutter*; *mari/marri*; *sale/salle*; *soufre/souffre*; *vile/ville*. Деякі давні значення можуть накладатися. Наприклад, слово *belle* писалось саме таким чином через низку причин більш менш явних: згідно з етимологією, схожістю з латиною, для позначення відкритого звуку та напевно під впливом італійської мови [3:281-282].

Етимологічний принцип почали застосовувати навіть у словах народного походження. Замість *fait*, *dit* вживали *faict* (від *factum*), *dict* (від *dictum*), замість *autre* – *aultre* (від *altrum*). Знак *h*, що мав значення гортаного придихового приголосного тільки у германських словах, але у зв'язку з посиленням впливу латинської мови починає знову писатися там, де він вживався у латинських словах. Звідси з'явилися написання *homme* від *homo* замість старого *omme*, *hostel* замість *ostel* від *hospital*.

Багато літер було введено за помилковою етимологією. Подвоєні приголосні, як зазначалося вище, писалися не тільки там, де це виправдовувала етимологія, а й там де їх ніколи не було у латині: *appeler*, *elle*, *lettre*, але й *deffendre*, *parolles* тощо. В той же час, як відмічає Щетинкін В.Г., у деяких випадках етимологію могли визначити невірно, тому й існують такі хибні етимологічні написання. Наприклад орфографія *scavoir* замість *savoir* з'явилась внаслідок того, що дієслово помилково відносять до *scire*, а не до *sapere*. Деякі з таких написань зберіглися і у сучасній французькій мові, наприклад, слово *poids* залишає літеру *d*, оскільки його неправомірно віднесли до *pondum*, а не до *pensum*.

Щетинкін В.Г. вважає, що деякі написання, які виникли на певному етапі еволюції слова і засновані на фонетичному принципі, закріплюються у свідомості як єдино можливі, хоча і перестають співвідноситися з реальною вимовою. Таким чином деякі написання становляться традиційними. Наприклад, написання *moi* відображає старофранцузький етап звукового розвитку слова *me* під наголосом *me>mei>moi* [4]. У середньофранцузький період дифтонг *oi* також розвивається і переходить у *wa*, але ця зміна не відзеркалюється у написанні слова: у сучасній мові *[mwa]* записується так само як і у XIII столітті – *moi*. Або написання *mais*, яке зберігає старофранцузький дифтонг *ai*; *maistre* залишило на письмі літеру *s*, яка зникла з вимови у XIII столітті. У подібних випадках реалізується традиційний або історичний принцип правопису, який відображає на письмі певний етап розвитку слова [5:167].

У деяких випадках історичний принцип письма фіксує відмінності у звуковому розвитку однієї і тієї ж вихідної одиниці: так латинський суфікс *-eta* у старофранцузький період розвивається у форму *-oie*, яка зберіглась у словах *charmoie* (грабова роща) та *ormoie* (в'язова роща). Більш пізній етап звукового розвитку *oi>we>e* фіксується по-іншому: *chenaie* (дубова роща), *saulaie* (вербова роща). В таких випадках різні написання фіксують різні етапи розвитку одного і того ж елемента, ці написання є історичними. Традиційний засіб письма являє собою важливу особливість французької орфографії, у таких словах як *beau, aube, cou, heure, joie* зберігається старофранцузьке написання.

Етимологізація і традиційне написання вже відживших літер мали однаковий наслідок: літера загубила своє власне значення. Літеру можна було писати незалежно від звучання слова, оскільки вона могла виконувати іншу функцію крім самостійного вираження окремого звуку. Така обставина мала глибокі наслідки для французької орфографії, оскільки вона спричинила появу нового принципу правопису – морфологічного. Отже, морфологічний принцип заключається у намаганні за допомогою написання відтворити словотворчі та словозмінні зв'язки, уніфікувати графічні форми кореня і морфеми. Було відновлено кінцеві приголосні іменників та прикметників у тих випадках, коли вони не вимовлялися, наприклад, *beufs* замість *beus* – згідно з *buef, (boeufs - boeuf)*, *draps* замість *dras* – згідно з *drap* [1:26-27]. Уніфікується написання форм чоловічої та жіночої особи прикметників (*grand- grande*), віддієслівних іменників (*regart > regdard* від *regarder*), дієслівних форм (*prent > prend* від *prendre*). За зразком дієслів II групи (*je finis*), де літера *s* ніколи не вимовлялась, стала писатися у дієсловах III групи, де ця літера ніколи не вживалась: *je vois, je vais*.

Оскільки букви почали втрачати своє власне значення, їх почали використовувати у якості діакритичних знаків для уточнення читання, для відмінності омонімів, для надання слову індивідуального образу. Наприклад, у старофранцузькій писемності не розрізняли літери *i* та *j*, колишні графічні варіанти одного і того ж знака, які могли обидві відображати як голосний [*i*], так і приголосний [*j*]. Для запобігання плутанини, для уточнення читання [*i*] почали використовувати знак *u*, який зберігла сучасна французька мова у прислівнику *u*, а на початку слова голосне читання *i* позначалось літерою *h*. Саме тому, всі слова, які починаються на *ie* пишуться з початкової літери *h*, незалежно від походження (*hier, hièble*) [1: 28].

Самі діакритичні знаки, субграфемний знак седій (*cédille*) та чотири діакритичних знака, що пишуться над голосними: акут (*accent aigu*), гравіс (*accent grave*), циркумфлекс (*accent circonflexe*) та трема (*tréma*) з'явилися у XVI-XVII століттях. Їх почали впроваджувати друкарі та граматисти за зразком грецької писемної традиції. Акут було введено для позначення кінцевого закритого *e*: *severité*. Гравіс головним чином вживався для відображення відкритого *e*: *père, mère*, (але *fier, mer, amer*) *pièce* та у книжкових словах *règle, célèbre, siècle* тощо, а також у *accès, après, succès, dès*. Крім цього, цей знак використовувався при написанні слова *déjà*, а також для розрізнення відомих омонімів, таких як *a – à, sa – cà, la – là, ou – où, des – dès*. Знак циркумфлекс слугував для позначення на письмі дифтонгів: *les bois*. Іноді його використовували для відзначення випадіння *e* у середині слова: *vrai^ment, il pai^ra*. У 1618 році він почав вживатися для позначення скасування літери *s*: *tôt, toujours, soutenir, plutôt*, це вживання було адаптовано Французькою Академією у 1740 році. Зазначений знак також розрізнявав на письмі омоніми: *tache-tâche, chasse-châsse, cote-côte, matin-mâtin, mur-mûr, votre-vôtre, jeune-jeûne, bailler-bâiller, roder-rôder*.

Знак трема з'явився у XVI столітті і використовували його на обох окремо вимовляємих голосних. У наступному столітті трема почали ставити над *u* для розрізнення вимови у таких випадках як *veüe, orgüeil*. З часом він з'явився і над *i, e, u* у словах *hair, naïf*. Апостроф було введено у 1529 для позначення елізії голосних *a, e, i*. І нарешті седій було перейнято з іспанської орфографії, де він виник з літери *z* (іспанська назва *ceda*) та

розташовувався під літерою *c*, звідси і назва *cedilla* (маленька *ceda*). Його вживання обмежується перед *a*, *o*, *u* у середині слів: *façon, garçon, reçu*.

Розвиток орфографії у XIV-XVI століттях мав як позитивний так і негативний характер. Позитивний результат визначається в тому, що нарешті з'явилась можливість графічно розрізняти велику кількість омофонів, (*sain, saint, cinq, sein, ceint seing*) результат стрімкого розвитку фонетичної системи французької мови, та зберігти значущість односкладових слів (*eau*). Негативний результат розвитку орфографії має нагромадження зайвих літер у словах, у деякому сенсі, естетичний вигляд слова, який, за словами Л. Мегре, автора однієї з перших граматики французької мови, «створює писемність яка слугує заповненням пустоти та надає задоволення очам» [6: 52]

Таким чином, у XIV-XVI століттях було започатковано основи сучасної французької орфографії. Основна кількість слів та форм сучасної мови пишуться так само, як вони звучали та писалися у той час. Французька мова відходить від фонетичного принципу правопису та відбувається закладка підвалин етимологічного, історичного та морфологічного принципів. Сучасна французька мова відображає ці чотири орфографічних принципа, які оформлялися поступово у зв'язку з історичним розвитком мови та їх ролі і співвідношення змінювалися у різні періоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. Французская орфография. – М.: Учпедгиз. 1956. 2. Шигаревская Н.А. История французского языка. – Ленинград: Просвещение. 1974. 3. Nina Catach L'orthographe française - traité théorique et pratique, avec des travaux d'application et leurs corrigés. – Nathan. 4. Щетинкин В.Г. История французского языка. – М. Высшая школа. 1984. 5. Катагощина Н.А., Гурьчева М.С., Аллендорф К.А. История французского языка. – М.: Высшая школа. 1976. 6. Сидельникова Л.В., Кагановська О.М. Практикум з історії французької мови. – Київ: Видавничий центр КНЛУ. 2004.

СІНЬКО О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОМОНІМІЯ У ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ДІАЛЕКТАХ

Проблема омонімії є об'єктом дослідження найрізноманітніших напрямків сучасної лінгвістики. Як зазначає О.М.Кім, “Жодна галузь лінгвістики не мала в ХХ столітті такої стрімкої кар'єри, як вивчення омонімів. Література, присвячена цьому питанню, така різноманітна, одержані результати такі неочікувані, що для вирішення цих проблем виник особливий підрозділ мовознавства, який можна назвати “омонімікою” [1:125-126].

Питання омонімії набувають все більшої значущості і все детальніше розробляються на матеріалі найрізноманітніших мов. Розуміння омонімії як “хвороби” і “перешкоди” мови назавжди поступилося місцем іншій точці зору, згідно з якою омонімія – закономірне явище у мові, що охоплює всі ланки мовної структури: лексику, морфологію, словотвір, синтаксис.

Розуміння омонімії як важливого явища у мові набуває все більшої популярності на сторінках лінгвістичної літератури. Та все ж таки багато питань омонімії у мовознавстві не можна вважати вирішеними.

Аналіз теоретичної літератури з лексикології давньогрецької мови показав, що є потреба поглиблення і уточнення уявлень про національно-мовну картину світу давніх греків через систему омонімії, а також недослідженість цієї проблеми і зумовлюють **актуальність** нашого дослідження.

Новизна наукової розвідки полягає у дослідженні омонімії на матеріалі діалектів давньогрецької мови, оскільки дана тема не була предметом спеціального дослідження.

Мета статті – дослідити лексичну омонімію у системі діалектів давньогрецької мови.

Вивчення омонімії має свою **історію розвитку**.

Арістотель сферу вживання омонімів бачить у “трі слів”, “у хитрощах софістики”. Омоніми корисні для софіста, тому що з їх допомогою софіст приходить до хитрощів, а синоніми — для поета [2:177].

Теоретичний інтерес до структури слова відродився у романтиків у зв'язку з проблемою типу мови та характеру слів у різних мовах. Багато цінних думок висловив В.О.Гумбольдт. Слово, за В.О.Гумбольдтом, як ознака поняття може існувати тільки в звуковій формі [3].

Як зазначає О.М.Кім, проблема омонімії мало цікавила представників порівняльного мовознавства (Бопп, Остгоф, Бугман, Пауль, Делюбрюк, П.Ф.Фортунатов, О.О.Шахматов, Мейє) і не була вирішена й у працях психологістів другої половини XIX ст. (Штейнталь, Вундт) [1:78].

Заперечуючи багатозначність слова і визнаючи нове значення слова окремим словом, О.О.Потебня, наприклад, вважав, що “у дійсності є тільки співзвучність різних слів, тобто та властивість, що різні слова можуть мати одні й ті ж звуки” [4:143]. На його думку, багатозначність слів – “хибне поняття: де два значення, там два слова” [4:143].

У 20-30-ті роки почалися пошуки шляхів розрізнення типів рівнозначності у системі мови. Перші відгуки на цю тему належать Л.А.Булаховському в українській лінгвістиці і Ш.Баллі та А.Сеше в зарубіжній, які майже одночасно порушували питання омонімії.

Робота Л.Булаховського “Из жизни омонимов” – приклад детального аналізу, яка базується на багатьох фактах. У статті пропонується розрізняти омоніми лексичні, морфологічні, омоніми “натуральні”, непохідні та похідні; омоніми, які належать до близьких семантичних сфер і семантично далекі [5].

Ш.Баллі та А.Сеше у своєму виступі на I Міжнародному конгресі в Гаазі у 1928 р. вперше звернули увагу на можливість утворення нових слів у зв'язку з розпадом полісемії.

У 1931 р. в “Трудах Пражского лингвистического кружка” була опублікована стаття В.Трнка “Bemerkungen zur Homonymie”, присвячена питанню походження омонімів. У ній прямо не йдеться про можливість розрізнення полісемії та омонімії, а є цікава вказівка автора на випадок переходу полісемічних слів в омоніми, а також на зв'язок проблеми омонімії з фонологією. Він порушує питання про граматичну омонімію. Таким чином, Трнка значно розширив омонімічну проблематику, що, безумовно, є позитивним моментом, але це лише перші спроби дослідження.

У радянській лінгвістиці до проблем омонімії неодноразово звертався В.В.Виноградов. У статті “О грамматической омонимии в современном языке” він детально аналізує випадки збігу форм у російській мові. Він виділив такі типи омонімів:

- омоформи в межах одного слова;
- омоформи різних слів у системі однієї частини мови;
- омоформи, які належать до різних частин мови [6].

В.В.Виноградов вперше поставив за мету поглибити вивчення специфіки структурних якостей омонімів у сфері слів, які відносяться до різних частин мови, а також наголосив на важливості дослідження внутрішніх закономірностей утворення омонімів у колі похідних слів як префіксального, так і суфіксального типів [6].

У роботі “Проблемы морфематической структуры слова и явления омонимии в славянских языках” В.В.Виноградов підсумовував дослідження в області омонімії і визначив основні напрямки подальшого розвитку омоніміки [7].

У цьому ж напрямку працював О.І.Смирницький. [8]. Його заслугою є введення поняття часткової лексичної і лексико-граматичної омонімії (на матеріалі англійської мови) і включення явищ конверсії у сферу процесів утворення омонімів.

Основні положення В.В.Виноградова і О.І.Смирницького про омонімію і суміжні з нею явища стали теоретичною основою великої кількості цікавих і різноманітних

конкретних досліджень (О.С. Ахманова, Т.А. Соболева, І.С. Тишлер, Л.В. Малаховський, О.М. Kim).

Наукові результати. Майже кожна з існуючих мов має у своєму складі багато місцевих, територіальних діалектів і говірок, які служать засобом спілкування широких народних мас. Вони є одним із різновидів, однією з форм вияву національної мови; разом із літературною мовою в її писемній і усній формах вони складають те єдине ціле, що звичайно звуть загальнонародною мовою [2:3].

Для Давньої Греції характерна значна діалектна роздробленість, яка ніколи не доходила до розриву взаєморозуміння між мовцями різних діалектів. У посібниках з грецької діалектології [9; 10; 11] нарахується більше 30 діалектів і піддіалектів, проте ця цифра, безсумнівно, набагато менша справжньої їх кількості.

Потрібно зазначити, що "чистих" діалектів у Греції немає (найменшою мірою підпали під вплив інших грецьких говорів іонійський і північно-західні), тому членування і класифікація діалектів давньогрецької мови складає проблему, яку дослідники вирішують по-різному.

Найприйнятнішою є встановлена давніми граматиками на основі літературних мов чотиричленна діалектна класифікація грецької мови: аттичний, іонійський, еолійський та дорійський діалекти [9].

У кожний період розвитку давньогрецької мови характерне вироблення спільногрецького койне на базі одного з діалектів. Так, у класичну епоху у зв'язку з піднесенням Афін роль койне виконує оброблена форма аттичного діалекту (аттичний наддіалект) [2; 11], який став чинити вплив на іонійський діалект. У той же час й аттичний діалект постійно зазнавав іонійського впливу. Аттичний діалект був літературною мовою прозових жанрів, риторики й філософії. Цим діалектом писали трагіки Есхіл, Софокл, Евріпід, комедіограф Аристофан, історики Фулідід, Ксенофонт, філософ Платон, оратори Демосфен, Сократ та багато інших. Отже, вважаємо, що аттичний діалект виконував функції літературної мови.

Таким чином, ми можемо зазначити, що наявність діалектних різновидів грецької мови витікала із структури грецького суспільства початку I тисячоліття до н.е.

Враховуючи полідіалектність грецького суспільства, потрібно зазначити, що на прикладі давньогрецьких діалектів яскраво проявляється омонімія. У давньогрецькій мові спостерігаємо явище омонімії між лексемами іонійського, дорійського, Гомерівського й аттичного діалектів.

Значну кількість серед омонімії давньогрецької мови займають омонімічні пари **іонійського** й аттичного діалектів.

Можемо виділити такі омонімічні пари *лексичних омонімів* іонійського й аттичного діалектів:

а) з огляду на те, що F після λ , ν , ρ зникає в аттичному діалекті без замінного подовження, а в іонійському дає заміне подовження:

$\sigma\lambda\lambda\omicron\varsigma$, λ (іон.) = $\sigma\lambda\omicron\varsigma$, λ — цілий, $\sigma\lambda\lambda\omicron\varsigma$, λ — кучерявий та $\sigma\lambda\lambda\omicron\varsigma$, λ — пагубний;

$\sigma\lambda\lambda\omicron\varsigma$, $\omicron$ (іон.) = $\sigma\lambda\omicron\varsigma$, $\omicron$ — межа та $\sigma\lambda\lambda\omicron\varsigma$, $\omicron$ — сторож.

б) враховуючи перехід в іонійському діалекті загально грецької $\bar{\alpha}$ в η :

$\alpha\lambda\epsilon\eta$, η — уникнення та $\alpha\lambda\epsilon\eta$, η (іон.) = $\alpha\lambda\epsilon\alpha$, η — теплота;

в) посилаючись на те, що аттичному ϕ в іонійському діалекті відповідає π :

$\epsilon\pi\iota\sigma\tau\alpha\mu\alpha\iota$ — знати та $\epsilon\pi\iota\sigma\tau\alpha\mu\alpha\iota$ (іон.) = $\epsilon\phi\iota\sigma\tau\alpha\mu\alpha\iota$ — ставати;

$\alpha\pi\omicron\omicron\epsilon\omega$ (іон.) = $\alpha\phi\omicron\omicron\epsilon\omega$ — дивитися та $\alpha\pi\omicron\omicron\epsilon\omega$ — потребувати.

Варто виділити й такі омонімічні пари лексичних омонімів:

$\kappa\omicron\mu\epsilon\omega$ (іон.) = $\kappa\omicron\mu\acute{\alpha}\omega$ — мати довге волосся і $\kappa\omicron\mu\epsilon\omega$ — піклуватися про когось;

θέω — бігти та θέω (іон.) = τίθημι — класти;

ἐπινέω — призначати та ἐπινέω (іон.) — наповнювати.

Зустрічаються *неповні (часткові) омоніми*:

οὐρος, ὁ (іон.) = ὄρος, ὁ — межа та οὐρος, εος, τό (іон.) = ὄρος, εος, τό — гора. У даному випадку омонімія зумовлена тим, що *F* після λ, ν, ρ зникає в аттичному діалекті без замінного подовження, а в іонійському дає замінене подовження.

Виділяємо такі *лексико-граматичні омоніми*:

ἔα — о! (вигук здивування) та ἔα (іон.) = ἦν минулий час, третя особа однини — від εἶμι — бути;

εὖ (еп.) — добре та οὖ (іон.) = εὖ — зворотний займенник, третя особа. У наведених прикладах міждіалектна омонімія виникла випадково.

Виділяємо такі типи невластиві омонімів:

- омофони
- квазіомоніми.

Квазіомоніми поділяємо на такі типи:

1) слова, які відрізняються місцем наголосу:

βυσσός, ὁ (іон.) = βυθός, 3 — морська глибина та βύσσοις, ἡ — льон;

2) слова, які відрізняються типом наголосу:

αἶνος, ὁ — промова та αἶνος, 3 (іон.) = δεινός, 3 — страшний;

3) слова, які відрізняються типом і місцем наголосу:

οὐρος, εος, τό (іон.) = ὄρος — гора та οὐρός, ὁ — рів (Пл. 2,153) (*F* після λ, ν, ρ зникає в аттичному діалекті без замінного подовження, а в іонійському дає замінене подовження).

Потрібно виділити *омофони*, які зустрічаються у межах іонійського діалекту:

νεός (іон.) — родовий відмінок однини від ναῦς, νεώς, ἡ — корабель і νηός (іон.) = νεώς, ὁ — храм. У даному випадку явище омонімії зумовлене перестановкою часо-кількості, яка характерна для іонійського діалекту.

Слід виокремити змішування квазіомонімів (різне місце наголосу) та омофонів (тотожність слів за звучанням при відмінності їх фонемного складу):

ἔε (еп.) — praesens indicativi, persona tertia singularis від εἶμι — бути та ἦ, ἡ (іон.) = ἰά, ἡ — звук (перехід в іонічному діалекті загально грецької $\bar{\alpha}$ в η).

Науковці [9; 12] серед основних грецьких літературних діалектів виділяють Гомерівський (епічний) діалект, який, будучи в своїй основі давньоіонійським, включає й деякі елементи інших діалектів, зокрема еолійського.

Явище омонімії широко використовується в **Гомерівському діалекті**.

Виділяємо такі повні *лексичні омоніми* Гомерівського й аттичного діалектів:

а) посилаючись на те, що в Гомерівському діалекті α розтягується в αι:

ναίω — жити та ναίω (Гом.) = νάω — текти;

б) враховуючи перехід у Гомерівському діалекті загальногрецької $\bar{\alpha}$ в η:

ἄμμορίη, ἡ — недоля (Od. 20,76) та ἄμμορίη, ἡ = ἄμμορία, ἡ — межа.

Зустрічаються *неповні (часткові) омоніми*, наприклад:

τάφος, ὁ — могила (Гом.) і τάφος, εος, τό = τάμβρος, εος, τό — здивування;

δύω — відходити та δύω (Гом.) = δύο — два;

δῶ, τό (еп.) = δῶμα, τό — дім і δῶ — минулий час від δίδωμι — давати.

Виділяємо такі омонімічні пари, в яких міжчасимномовна омонімія виникла випадково:

αἰμων, ονος, ὁ — досвідчений (Il. 5,49) та αἰμων, ονος, ὁ — кривавий;

κεῖω = κεῖμαι — бажати та κείω = κεάζω — розколювати (Od. 14, 425);

У наступній омонімічній парі спостерігаємо омонімію всередині Гомерівського діалекту:

ἐπόρομαι = ἐπόρυνμαι — спричиняти (Od. 3.471) та ἐπόρομαι — дивуватися (Od. 14, 104).

З огляду на відсутність авгмента в Гомерівському діалекті виникли такі *лексико-граматичні омоніми*:

ἄνα (Гом.) = минулий час від ἀνάσθηθι – встань; ἄνα (Eur. Tr. 98) = ἄνεχε – вверх; ἄνα – кличний відмінок від ἀνιξ, κτος, ὁ – цар (Гом.);

δέων, οντος, τό – обов’язок і δέων (Гом.) = ἔδεον – минулий час від δέω – в’язати.

Серед омонімів Гомерівського діалекту варто виокремити змішування квазіомонімів (різний тип та місце наголосу) та омофонів (тотожність слів за звучанням при відмінності їх фонемного складу):

ἔα – о! (вигук здивування); ἦα (еп.) – imperfectum indicativi від εἶμι – бути; ἦα (еп.) – praesens indicativi activi від εἶμι – йти;

αἰετός, ὁ (еп.) = ἀετός, ὁ – орел і αἶητος, 2 – дихаючий (Il. 18,410). У наведеному прикладі омонімія всередині діалекту виникла внаслідок розтягнення α в αι.

Щодо омонімів **дорійського** й аттичного діалектів, то потрібно зазначити, що виділяємо *повні лексичні омоніми*:

ῥοά, ἡ (дор.) = ῥοή, ἡ — течія та ῥοά, ἡ — гранат (збереження ᾱ в дорійському діалекті).

Серед *квазіомонімів* зустрічаються слова, які відрізняються типом і місцем наголосу:

ἡμέν – і; ἡμεν (дор.) = εἶναι – infinitivus praesentis від εἶμι – бути. У наведеному прикладі причиною виникнення міждіалектної омонімії є закінчення на -μεν інфінітив дієслів на -μι у дорійському діалекті.

Можемо виділити змішування квазіомонімів і омофонів:

ἄμμος, ἡ – пісок і ἀμός, 3 (дор.) = ἡμέτερος – наш.

Таким чином, враховуючи полідіалектність грецького суспільства, визначили, що омонімія яскраво проявляється у давньогрецьких діалектах (аттичному, іонійському, еолійському, дорійському та Гомерівському). Визначили, що міждіалектна омонімія виникла або внаслідок різного розвитку звуків у кожному діалекті, або випадково. Варто зауважити, що серед омонімів грецьких діалектів визначили міждіалектні та омоніми всередині одного діалекту. Встановили, що омонімія в давньогрецьких діалектах зустрічається у таких пропорціях: іонійський діалект – 50%, Гомерівський – 42%, дорійський – 42%.

ЛІТЕРАТУРА

1.Ким О.М. Транспозиция на уровне частей речи и явление омонимии в современном русском языке. – Ташкент: ФН, 1978. 2.Античная теория языка и стиля. – М.–Л.: Издательство Московского университета, 1936. 3.Гумбольдт В.О. О различии строения человеческого языка и его влияния на духовное развитие человеческого рода // Звегинцев В.А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях, ч.1. – М.: «Наука», 1964. – С.125-184. 4.Потебня А.А. Из записок по русской грамматике, т.1-2, изд. III, – М.: Госуд-учебно-педагог. Мин. Просвещения РСФСР, 1958. 5.Булаховский Л.А. Из жизни омонимов // Русская речь. Вып. III – Л., 1928. – С.47-61. 6.Виноградов В.В. О грамматической омонимии в русском языке // Исследования по русской грамматике – М.: «Наука», 1975. – С.13-53. 7.Виноградов В.В. Проблемы морфологической структуры слова и явления омонимии в славянских языках // Исследование по русской грамматике – М.: «Наука», 1975. – С.86-102. 8.Смирницкий А.И. К вопросу о слове. Проблема тождества слова, т. IV – М.: «Новый мир», 1954. 9.Грамматика древнегреческого языка (перевод с нем. В.П.Казанскене). – СПб, 1994. 10.Казанский Н.Н. Диалекты древнегреческого языка. – Л., 1983. 11.Селіванова О.О. Складне слово: мовні моделі світу. – Черкаси, «Світанок», 1996. 12.Звонська-Денисюк Л.Д. Давньогрецька мова.– К.: «Томіріс»,1997. 13.Звонська-Денисюк Л.Л. Давньогрецька

СОЛОДЯК О.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОЗНАКИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СТИЛЮ ТА ЖАНРУ

Військовий перекладач постійно займається перекладами військово-політичних текстів (матеріалів військово-політичного співробітництва, нормативно-правових документів регулятивного характеру, актів військово-стратегічного планування, тощо). При цьому, труднощі перекладу часто пов'язані з відсутністю належної теоретичної підготовки військового перекладача щодо вибору визначених мовних засобів, притаманних військово-політичному стилю і жанру.

Військово-політичний стиль та жанр ще не висвітлено з позицій сучасних досягнень комунікативної лінгвістики й перекладознавства. Їм присвячено лише незначну кількість праць (В.В.Калюжная [1], О.Д.Швейцер [2], М.Я.Цвілінг [3], Л.Л.Нелюбін [4]), які трактують окремі аспекти або військового, або політичного стилів і жанрів та не обґрунтовують поняття «військово-політичний стиль».

Завданням статті є аналіз ознак військово-політичного стилю, введення авторського варіанту поняття «військово-політичний стиль», та визначення військово-політичних жанрів.

Матеріалом розгляду та дослідження стала вибірка сучасних американських військово-політичних текстів, присвячених проблемам військової безпеки, політики, стратегії, військового міжнародного співробітництва, оборонного планування.

Спираючись на огляд наукової літератури, що пов'язана з проблематикою визначення поняття “стиль”, можна стверджувати, що в сучасній лінгвістиці під “стилем” розуміють

- різновид мови, що закріплений в даному суспільстві традицією за однією з найбільш загальних сфер соціального життя і частково відрізняється від інших різновидів тієї ж мови лексикою, граматикою, фонетикою [5];
- свідомий відбір мовних засобів в цілях оптимізації даного виду комунікації [3:6-7];
- своєрідну мовну систему, що характеризується взаємозв'язками та взаємозумовленістю мовних одиниць, об'єднаних єдиною комунікативною ціллю [1:7].

Незважаючи на розходження наведених визначень стилю, в кожному з них присутня основна спільна (інваріантна) ознака: стиль завжди характеризується принципом відбору і комбінації наявних мовних засобів та їх трансформацій. Під час формування стилю з довгого ряду синонімів, метафор, синонімічних синтагм, тощо вибираються певні мовні засоби, інші мовні засоби відхиляються. В свою чергу вибір обумовлюється традицією.

Будь-який стиль “не становить собою (і не може становити) депо ідеально однорідне поняття [6:67]. Так, перекладаючи військово-політичні тексти, військові перекладачі зіштовхуються з проблемами, притаманними військово- і політичному стилям, через те, що військово-політичні матеріали є військовими лише за своєю цілеспрямованістю і тематикою. Взагалі ж вони володіють тими рисами, які притаманні всім суспільно-політичним текстам [4:11]. Одночасно, військово-політичні тексти, без сумніву, мають низку специфічних ознак, які не можуть не отримати відображення в процесі перекладу. Ці ознаки визначаються специфікою тем, установкою на певну аудиторію, а також певними традиціями даного функціонального стилю.

Пропонуємо розглянути ознаки військово-політичного стилю згідно трьох наступних критеріїв:

- функціональний (для якої цілі призначений стиль);

- соціолінгвістичний (яку соціальну, вікову або професійну групу обслуговує стиль);
- структурний (якими є лексика, морфологія та синтаксис стилю).

1. Функціональний критерій військово-політичного стилю.

Закономірний характер функціонування мовних одиниць визначається призначенням та специфікою того виду діяльності, в якій відбувається спілкування, а відповідно, і завданнями спілкування та функціонування мови в тій чи іншій галузі [7:32]. Військово-політичні тексти за своєю природою ідеологічні, тобто орієнтовані на систематизацію знань і досвіду. Автори цих текстів прагнуть розтлумачити свої політичні погляди, переконати читача в їх правильності, формувати його погляди і при цьому зробити процес читання цікавим та зрозумілим. Окрім цього перед ними стоїть завдання максимально стисло і точно передати інформацію, намагаючись уникнути довільного та суб'єктивного її тлумачення. Головною функцією стилю є висвітлення аспектів врегулювання ділових відносин між представниками військових відомств різних країн, аналізу та огляду обороноздатності держави. Термінологічно насичена військово-політична мова є універсальним засобом комунікації офіційних представників вищої управлінської ланки Міністерства оборони США, якій притаманна висока традиційність в побудові синтаксичних конструкцій та синтаксична компресія – прагнення передати інформацію максимально економними засобами.

2. Соціолінгвістичний критерій військово-політичного стилю.

Тематична орієнтація того чи іншого тексту визначає коло його авторів і читачів. Отже, відбувається здійснення варіативності у відборі мовних засобів, що обумовлюється соціальною ситуацією і темою комунікативного акту.

З багатьох ознак, що характеризують адресата, найбільш істотними з точки зору тематики військово-політичного стилю є абстрактність/ конкретність і професійність/ непрофесійність. Ознака абстрактність/ конкретність включає три типи адресату:

- абстрактний, коли текст адресується широкій публіці, державі, людству взагалі;
 - конкретизований, коли призначається соціально-обмеженій групі людей;
 - конкретний, коли автор тексту звертається до конкретної особи або декількох осіб.
- В свою чергу два останніх типи розрізняються за ознаками професійність/непрофесійність.

В якості прикладу, пропонується розглянути звернення міністра оборони США Дональда Рамсфелда (Donald Rumsfeld) до Голови комітету Оборони США від 27 квітня 2005 року [8]: *Mr. Chairman, for all the progress that has been made in recent years, the Armed Forces are still largely organized, trained and equipped to confront other conventional armies, navies and air forces – and less to deal with the terrorists and extremists that represent the most recent lethal threats.* – *Пане Голова, завдяки прогресу який відбувався в останні роки, Збройні Сили залишаються більш організованими, тренуваними та обладнаними для протистояння іншим сухопутним військам, військово-морським і повітряним силам – та в деякій мірі – терористам та екстремістам, які представляють собою новітні смертоносні загрози.*

В своїй промові міністр оборони США безпосередньо звертається до Голови комітету Оборони США “Mr. Chairman”, що вказує на те, що в цьому тексті тип адресату конкретний.

Якщо розглянути тематику періодичного видання “SIPRI yearbook 2002: armaments, disarmament and international security” [9], в якому висвітлюються традиційні дослідження стану світової безпеки, подаються відповідні дані та аналіз ризику і загрози міжнародної безпеки, стає очевидним, що коло його читачів – політики та аналітики силових структур, особи, які забезпечують аналіз та оцінку інформації, що міститься в першоджерелах, а також подають висновки про тенденції розвитку збройних сил та складають рекомендації про майбутні напрямки вдосконалення їх функціонування (конкретизований адресат).

Таким чином, ці відмінності обумовлені соціальною функцією видання, яка відображає різні соціально-політичні та економічні процеси, що відбуваються в суспільстві, а також відтворює певні інтереси окремих верств суспільства.

Отже, в коло користувачів військово-політичного стилю входять представники дипломатії, журналісти, політики, аналітики і, відповідно, військові.

3. Структурний критерій військово-політичного стилю.

Зростаюча роль зв'язку військового стилю та політичного, зокрема, через інформаційну діяльність, виражається в тенденції до їх все більш тісної взаємодії і взаємопроникнення, оскільки ефективність інформаційних процесів в ланцюжку “політичні документи – військові документи” пов'язана з необхідністю встановлення уніфікуючих вимог до мовних засобів спеціальної комунікації, що доводиться в багатьох випадках до стандартизації, тобто до закріплення певних лексичних одиниць нормативно технічним документом і, відповідно, до обов'язкового їх використання у певних жанрах протягом певного відрізка часу [10:35]. Уніфікація важлива для підвищення вимог до нових термінів і термінологічних зворотів, що вводяться у військово-політичний лексикон, і які повинні нести повну і чітку інформацію користувачам на всіх етапах її використання, та для рівнозначного розуміння одних й тих самих термінів і інших військово-політичних позначень. Відбувається уніфікація завдяки традиції, історично сформованим вимогам до стилю документів або офіційних повідомлень, виступів тощо. В даному випадку йдеться не лише про словесний шаблон (вирази, кліше, стереотипні фрази), але й про архітектуру текстового матеріалу, його розміщення, оформлення думок з використанням можливостей тексту документу (до подібних документів можна віднести резолюції, статuti Збройних Сил США). Подібні шаблони допомагають повідомити додаткову інформацію, настроїти на сприйняття саме цього документу, а не будь-якого іншого. Так, військово-політичному стилю притаманні маловживані в інших стилях мови вирази: *to pursue national security policy* (проводити політику щодо забезпечення національної безпеки), *to support strategic and policy objectives* (підтримувати стратегічні і політичні завдання), *to protect national interests* (захистити національні інтереси).

Отже, ми можемо стверджувати, що у військово-політичному стилі простежується певна внутрішня формалізованість мови, яка, в розумінні змістовної структури, в більшості випадків виражається мовними засобами, в тому числі і шляхом їх обмеженого використання. Завдяки формалізованості у формі денотативної структури тексти військово-політичного стилю піддаються алгоритмізації процесів аналізу і синтезу (тобто переходу від зовнішньої форми до змістовної структури) і, відповідно, моделюванню на електрообчислювальній машині.

Для підкреслення офіційності у військово-політичному стилі використовуються дієслівні фразеологізми, що мають яскраво виражене емоційне забарвлення, яке передає ставлення промовця до змісту повідомлення. Наприклад: *wait and see policy* (політика вичікування), *the stick and the carrot policy* (політика батогу і пряника), *to hold one's ground* (не здавати своїх позицій).

В мовах для спеціальних потреб, в їх лексиці існують номінативні одиниці – назви об'єктів з якими має справу людина. Саме вони і позначають спеціальні поняття. Одним з ознак термінів є досить сильно розвинута здатність лексичних одиниць мов для спеціальних потреб утворювати скорочені варіанти, які співіснують і вживаються поруч з повними варіантами. Для військово-політичного стилю першою причиною появи скорочених лексичних одиниць є економія. Лаконізм дозволяє збільшити кількість інформації не збільшуючи об'єму документу, що є досить важливим фактором, оскільки саме ясність і точність вимагають повноти інформації. Таким чином, шляхом спрощення репрезентації матеріалу, скорочення полегшують сприйняття головного в документі.

В військово-політичному стилі можна виділити: 1) графічні скорочення, які, в свою чергу, складаються або з заголовних літер *RES (resolution)*, *CONF (conference)*, або рядкових *scty (security)*, *squad (squadron)*; 2) ініціальні скорочення *DTRA (Defense Threat Reduction Agency)*, *DLSA (Defense Legal Services Agency)*. Другою причиною є прагнення до зручної вимови назви. Наприклад: *DARPA (Defense Advanced Research Projects Agency)*, *CTBT (Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty)*.

Велике значення у військово-політичних текстах відіграє використання часів. Найбільш дієвими при перекладі виступають Present Perfect та Present Simple. Наприклад:

1. *The European Union **has** established sanctions against states although the UN Security Council **has not** taken a similar decision [9:203].* – Європейський Союз впроваджує санкції проти країн незважаючи на те, що Рада національної безпеки США не погоджується з прийняттям подібного рішення.

2. *The quality of our forces **depends on** the quality of our military personnel [11].* – Професіоналізм наших збройних сил залежить від рівня підготовки особового складу.

Безособовість висловлення та логічна стрункість є військово-політичних текстах утворюється завдяки формам пасиву та займенникових форм *we*. Наприклад:

1) ***We** shall work closely with friendly governments in carrying out our counterterrorism policy and will support Allied and friendly governments in combating terrorist threats against them [11].* – Нам необхідно тісно співпрацювати з урядами дружніх країн у напрямку впровадження політики антитерору та підтримати уряди союзних та дружніх країн у боротьбі проти терористичної загрози.

2) *Measures to increase competition in the defense technology and industrial base, increase incentives for independent research and development (IR&D), and bolster the profitability of new systems development **are also needed** [11].* – Також існує потреба в заходах щодо збільшення конкуренції в оборонній технології та промисловій базі, нарощенні стимулів до незалежної проектно-конструкторської роботи та сприянні прибутковості нових розробок.

Інфінітив є подібного роду текстах відіграє організуючу роль і сприяє економічному викладу матеріалу: ***It is reasonable to assume** that DoD's role in shaping the international environment is closely integrated with our diplomatic efforts [12].* – Слушно припустити, що роль Міністерства оборони у формуванні міжнародного середовища тісно пов'язана з нашими дипломатичними зусиллями.

В значенні необхідності виконання якоїсь дії в інформативних текстах широко використовують модальне дієслово *should*, яке зазвичай пов'язано з вираженням емоцій і може наближатись до дієслова *must* за своєю строгістю висловлення. Наприклад: *If Joint exercises confirm this potential, the B-2 production line **should** be restarted and significant additional numbers of the aircraft procured [11].* – У разі схвалення, в ході спільних навчань, зазначеного потенціалу, необхідно відновити потокову лінію бомбардувальників B-2 та забезпечити значну кількість додаткових літаків.

Дієслово *will* зустрічається в текстах в значенні наміру, рішучості і може використовуватись для формулювання положення, яке вже стало нормою. Наприклад: *Smaller-scale contingency operations **will** also put a premium on the ability of the U.S. military to work effectively with other U.S. government agencies, nongovernmental organizations, private voluntary organizations, and a variety of coalition partners [12].* – У проведенні вузькомасштабних кризових операцій, перевага буде надаватись можливості збройних сил США ефективно співпрацювати з іншими урядовими організаціями США, неурядовими організаціями, приватними добровільними організаціями та різноманітними коаліційними партнерами.

У військово-політичному стилі існують та постійно виникають нові стійкі словесні комплекси, що володіють власною номінацією. Слова, що утворюють такі словесні комплекси, можуть або змінювати, або ні свої шаблонні значення, проте в цілому термінологічне сполучення завжди набуває семантичної самостійності. Наприклад: *protection of critical resources* (захист життєво важливих ресурсів), *maintaining international peace and security* (збереження міжнародного миру і безпеки).

Отже, найбільш яскраво специфіка військово-політичних текстів проявляється в прагматичному аспекті цих текстів і їх елементарних одиниць (слів, фразеологізмів, словосполучень, кліше).

Основними прийомами побудови чіткості в текстах військово-політичного стилю є композиційна організація тексту – абзац та синтаксичний паралелізм. В синтаксичному відношенні спостерігається прямий порядок слів, чіткість побудови фрази, абзацу, ланцюга абзаців. Абзац може не містити нової думки, а використовуватись задля ясності та чіткості викладу, отримуючи функцію полегшення сприйняття. Синтаксичні паралелізми і контрасти, словесні повтори служать для зміцнення смислових та емоційних зв'язків між окремими відрізками словникової тканини та збагаченням смислових відтінків слів, що повторюються (або групи слів) [13:280]. Прості речення в основному ускладнюються дієприкметниковими, інфінітивними, герундіальними зворотами, вступними словами, в результаті чого вони подовжуються. В семіотичному підході до мови простежуються три види віднесеності мовного знаку: семантична, синтаксична і прагматична. Під останнім (прагматичним) слід розуміти співвідношення знаку зі споживачем, тобто суспільне навантаження знаку, його функціонування в якості засобу взаємодії учасників спільної комунікації.

Оскільки військовий і політичний стилі не утворюють замкнутих систем, між ними існує широка взаємодія, кордони між ними рухливі, завдяки чому утворюється перехід до іншого мовного стилю – військово-політичного, що, в свою чергу, складається зі сукупності якісних ознак – стильових ознак, якими наділена мова для виконання певних та конкретних задач комунікацій в даній сфері спілкування. Так, основними стильовими ознаками політичних матеріалів є:

- офіційність,
- стереотипність,
- ясність,
- конкретність,
- логічність,
- стислість,
- однозначність суті [13:311], оскільки політична лексика розкриває поняття, пов'язані з політичним і державним устроєм країни, політичними партіями, організаціями, дипломатичними відносинами, тощо [1:83].

Що стосується стилю військових матеріалів, то він не є однорідним. В американських військових матеріалах існує дві тенденції викладу матеріалу: або сухою офіційно-канцелярською мовою з використанням громіздких, найчастіше архаїчних зворотів, або простою, розмовною, подекуди фамільярною мовою [4:13].

Основними стильовими ознаками військових матеріалів за Л.Л.Нелюбіним слід вважати

- стислість,
- чіткість,
- конкретність формулювань,
- точність і ясність викладу, що забезпечує логічну послідовність викладу,
- стрункість побудови,
- чітке розмежування однієї думки від іншої,

- легкість сприйняття інформації, що передається [4:12].

Таким чином, військовий і політичний стилі з семи стильових мають дві однакові ознаки. Це – стислість та ясність. Також, в тісному зв'язку зі стильовою ознакою “точність” знаходиться ознака “стереотипність”. Точність у військовому стилі та стереотипність в політичному стилі – це перш за все використання під час перекладу створених традиційних штампів для передачі точних, однозначних думок. Під стислістю пропонується розуміти синтаксичну компресію – прагнення передати думку найбільш економними засобами. Під ясністю, на погляд автора, слід розуміти логічно обґрунтоване членування матеріалу, без вживання емоційно фарбованих слів, виразів та граматичних конструкцій. Військово-політичному стилю притаманні всі зазначені стильові ознаки, які можуть ставати або головними, або другорядними в залежності від функціонального жанру даного стилю.

“Під жанрами (від французького “genre” – в мистецтві) розуміємо стійкі типи публікацій, що об'єднані схожими змістовно-формальними ознаками. Подібного роду ознаки називаються жанроутворюючими факторами. В якості головних виділяють наступні фактори: предмет відображення, цільова установка (функція) відображення, метод відображення” [14]. “Поняття жанр поєднує історично сформований, стійкий різновид мовних творів. Жанри виділяються як в усній мові (усні накази, розпорядження, доповіді, виступи), так і в писемності (статті, записки, книги) [15]. Одиницями дослідження мовних жанрів є мовні форми. Жанр, як модель, розглядається як певна структура мовних форм. Таким чином, опис жанру складається з опису його елементів (мовних форм) та їх сполучень. Мовні форми – це двосторонні утворення, які, з одного боку, упорядковують процес спілкування, а з іншого, організовують вербалізацію результатів відображення за допомогою мовних знаків [16:27].

Військові перекладачі працюють з матеріалами перекладу, що є різними за жанрами. Питання перекладу, що стосуються військово-політичного різновиду матеріалу, об'єднуються в особливу групу завдяки спільності низки рис, що характеризують як суспільно-політичну літературу, так і військову та у своїй сукупності створюють цілісну єдність висловлення.

На думку В.В.Калюжної екстралінгвістичні фактори, тобто тематика текстів, ціль, спрямованість, потребують відбору таких мовних засобів, які впливають на формування того чи іншого жанру [1:4]. Г.М.Стрелковський також вважає, що функціональне призначення тексту є найважливішим критерієм класифікації жанрів текстів [16:99]. Тому, спробуємо класифікувати існуючі військово-політичні тексти за функціями задля встановлення їх жанрових різновидів.

За своїми функціями військово-політичні тексти можна поділити на:

- інформаційні (широке висвітлення предмета, з певними елементами оцінки, розпорядження, прогнозу);
- аналітичні (більш глибоке дослідження (аналіз) реальності, а також роз'яснення, тлумачення, інтерпретація актуальних проблем, суті та значення сучасних подій, процесів, ситуацій);
- регламентуючі (офіційний виклад правил або порядок проведення процедур стосовно того чи іншого питання).

Згідно функцій текстів визначається і спосіб їх оформлення. Відомо, що зміст тісно пов'язаний з формою [1:4], тому оформлення текстів в залежності від змісту буде суттєво відрізнятися. Головна відмінність одного жанру від іншого полягає не в його мовних особливостях, хоча для кожного з жанрів притаманна перевага, або, навпаки, відсутність тих чи інших мовних елементів, а в змістовій спрямованості тексту і його функціональному призначенні. Ці фактори обумовлюють й вибір конкретних мовних засобів, які в свою чергу починають характеризувати той чи інший жанр [16:99].

Для детальнішого розгляду запропонованих жанрів пропонуємо скористатися наступними параметрами [16:102], що характеризують той чи інший жанр текстів:

- особа відправника повідомлення (тобто особистісна характеристика);
- змістовна сутність повідомлення (тобто ділова характеристика);
- особа адресата повідомлення (тобто спонукальна характеристика).

Особистісна характеристика у військово-політичних текстах як правило відсутня, оскільки їх функціональне призначення цілком виключає цю характеристику.

Ділова характеристика притаманна для інформаційного та аналітичного жанрів військово-політичних текстів, оскільки головним призначенням цього параметру є повідомлення нових відомостей з певної галузі знань. Головними мовними засобами для того, щоб виражати ділову спрямованість, є використання безособових форм, відсутність висловлення від 1-ї особи, переважне використання безособових форм пасивного стану, а також спеціальна термінологія. Текстам цих жанрів притаманна логічність, що досягається ясністю викладу, точністю формулювань та послідовністю висновків. Тексти інформаційного жанру містять повідомлення, що констатують факти та викладають суть. В текстах аналітичного жанру до цього додаються ще й докази. Тексти інформаційного жанру, інформуючи про події, що відбуваються в лавах Збройних Сил, одночасно впливають на адресатів повідомлення та формують їх відношення до цих подій, сприяють тим самим формуванню певних переконань у адресатів повідомлення.

Спонукальна характеристика необхідна для ефективного впливу на волю адресата, і вираження суті справи, тобто ділову характеристику тексту, оскільки саме в ній полягає вираження тих дій, які повинен виконати одержувач повідомлення. Подібна характеристика притаманна для регламентуючого жанру військово-політичних текстів. Головним мовним засобом цього жанру є певна послідовність викладу, використання лексичних і стилістичних засобів для повторення основної думки, її методичний розвиток. Кожне наступне речення розгортає ідею попереднього та підсилює його ідеологічний зміст.

Таким чином, жанри військово-політичного стилю визначаються ситуаціями та цілями написання тексту, у відповідності до яких підбираються придатні стилістичні засоби.

Пропонуємо виділяти наступні жанри військово-політичного стилю, які мають свою специфіку:

- інформаційний (виступи, доклади, заяви, повідомлення);
- аналітичний (щорічники, програми-огляди);
- регламентуючий (акти, пакти, договори, директиви).

Головними ознаками військово-політичного стилю є:

- безособовість;
- насиченість мови стійкими словесними комплексами, скороченнями;
- чітка композиційна організація тексту;
- стислість, ясність та стереотипність передачі інформації.

Військово-політичний стиль виражає професійну діяльність людини і характеризується цілеспрямованим використанням мовних засобів (що проявляється в більшій або меншій нормалізації, уніфікації, формалізації) задля передачі знань, професійної інформації.

Під військово-політичним стилем пропонуємо вважати утворення, яке ґрунтується на закріпленні певних якісних характеристик за текстами, що функціонують у військово-політичній сфері людської діяльності.

Перспективи дослідження полягатимуть в аналізі лексичних та граматичних помилок, які допускає система машинного перекладу в процесі перекладу текстів військово-політичної тематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калужная В.В. Стиль англоязычных документов международных организаций. – К., 1982. 2. Швейцер А.Д. Коммуникативные и прагматические особенности текстов разных жанров. – М., 1981. 3. Цвиллинг М.Я. Общие и частные проблемы функциональных стилей. – М., 1986. 4. Нелюбин Л.Л. Учебник военного перевода. – М., 1981. 5. Шахиджанян В.В. Стилистика современного русского языка. – <http://sigieja.narod.ru/Lect1.htm> 6. Троянская О.С. Научное произведение в оценке автора рецензии // Научная литература: язык, стиль, жанры. – М., 1985. – С. 67-74. 7. Кожина М.Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики. – Пермь, 1966. 8. Donald Rumsfeld. – Senate Appropriations Committee-Defense. – www.dod.mil/fac/comment.html. 9. SIPRI Yearbook 2002. – Oxford University Press. 10. Лейчик В.М. Языки для специальных целей – функциональные разновидности современных развитых национальных языков // Общие и частные проблемы функциональных стилей. – М., 1986. – С. 28-41. 11. Quadrennial Defense Review. – <http://www.comw.org/qdr/offdocs.html> 12. The Report of the Quadrennial Defense Review. – <http://www.defenselink.mil/pubs/qdr/sec6.html> 13. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – М., 2002. 14. Краснова Г.А. Технологии создания электронных обучающих средств. – <http://www.ido.edu.ru/ffec/rlang/rl17.html> 15. Бушев А.Б. Языковые феномены политического дискурса. – http://www.russcomm.ru/rca_biblio/b/bushev02. 16. Синдеева Т.И. Некоторые композиционно-синтаксические особенности речевого жанра «газетная рецензия» // Коммуникативные и прагматические особенности текстов разных жанров. – М., 1981. – С. 26-34. 17. Стрелковский Г. М. Теория и практика военного перевода. – М., 1979.

СТРІЛЕЦЬ Н.Я.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УСПАДКУВАННЯ НАРОДНОЛАТИНСЬКИХ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕМ РОМАНСЬКИМИ МОВАМИ

В імперську епоху – період завоювання Римом різних територій Західної Європи (III ст. до Р. Х. – II ст. після Р. Х.) – латинська мова глибоко проникає на території, що були приєднані до Римської імперії. Зокрема це стосується Галлії та Іберійського півострова. Поряд із літературною латиною (*lingua latina*), яку було запроваджено в школах та інших офіційних державних установах, у різні римські провінції проникала насамперед мова простого люду, що прибував до завойованих провінцій: мова військових, торговців, ремісників, селян – говірки, які традиційно об'єднують єдиною назвою *sermo vulgaris* або *sermo plebeius* (народна / вульгарна латина) [1], що, як відомо, і стала основою творення романських мов. Не існує, на думку А.Мейє, “жодної літературної пам'ятки, написаної повністю народною латиною”. [2:236]. Лише її фрагменти, так звані вульгаризми, уживання яких у літературній мові не допускалося, з'являлися в різних текстах римських письменників з більшою чи меншою насиченістю у творі. Це стосується передусім авторів архаїчного періоду (240 р. до Р. Х. – Енній, Плавт і Теренцій) та пізньої, посткласичної доби (II–IV ст. після Р. Х.). Елементи народної латини проникали в текст розповіді, їх використовували багато комедіографів, сатириків, епіграмістів, авторів наукових праць та в приватному листуванні, щоб надати розповіді більшої експресивності та колоритності, в окремих випадках із зазначенням *ut vulgo discitur* (“як каже народ, прості люди”), або й без нього. Одні й ті ж автори могли використовувати суто нормативну, класичну латину в одних випадках (промови Цицерона) й елементи народної латини в інших (той же Цицерон у приватному листуванні). Кількість цих елементів зростає в посткласичну епоху, після III ст. після Р. Х., а особливо після падіння Риму 476 року. Дуже багатим і цікавим твором з погляду дослідження соматичної фразеології народної латини є “Сатирикон” Петронія, а також комедії Плавта, в яких є багато елементів народної латини: лексичних і синтаксичних. Зокрема це побудова фразеологічних висловів із прямим порядком слів, який був характерний для народної латини (*aperire oculos, est malae linguae*) або вживання сполучників чи інших синтаксичних елементів народної латини (*ossa atque pellis* замість *ossa pellisque*, як у класичній латині).

Проаналізовано латинську соматичну фразеологію, зафіксовану в словниках латинської мови та в авторських текстах. Оскільки соматичні фраземи належать більшою мірою до розмовного стилю, імовірно, що багато з них не зафіксовано в словниках, проте вони фігурують у творах як елементи народної латини. Деякі з них належать одночасно до класичної латини. Існування соматичних фразем уже в латині й пізніше їх збереження в романських мовах з ідентичними формою та значенням дає підстави вважати, що їх було взято з народної латини в процесі успадкування лексики.

Розглядаючи структуру та значення успадкованих латинських фразем, насамперед варто зауважити, що велика частина латинської соматичної фразеології була успадкована романськими мовами практично без лексико-семантичних змін. Аналіз мовного матеріалу латинської мови виявив низку фразем з такою ж образністю та аналогічною лексичною структурою, що й їхні відповідники в романських мовах. Фраземи французької, іспанської та італійської мов *ouvrir les yeux à qn.*, *abrir los ojos a alg.*, *aprire gli occhi a qn.*, при їх зіставленні з латинським висловом *oculos aperire aliqui* виявляють ідентичність лексичного оформлення й семантики. Цю вербальну фразему ми виявили, наприклад, у комедії Т. Макція Плавта “Полонені” (“*Captivi*”), де вона мала значення “відкрити комусь очі”, тобто “змусити зрозуміти очевидну річ”. Вислів реалізовано в контексті:

“... *oportuit oculos tibi aperire*”. (Plauti, 295) (“*Треба було очі тобі відкрити*”)

Фразеологічний вислів *oculos aperire* перейняли романські мови також із образним значенням “надзвичайно здивуватися”: у французькій мові: *ouvrir les yeux*; в іспанській мові: *abrir los ojos*, та вислови *abrir un ojo de a cuarta / de a palma*, що сформувалися вже згодом за допомогою ресурсів іспанської мови; та в італійській: *aprire gli occhi* (порівн. укр. *аж очі відкрив*). Цілком природно, що багато фразеологізмів, які містять у своєму складі соматизми, пов’язані з мімікою чи жестами. У переносному значенні вони містять додаткову інформацію про символіку цих жестів. У “Сатириконі” Петронія було виявлено вислів “*aperire oculos*” (відкрити очі) у значенні “сильно здивуватися”. Фразема зберігає свою образність і метафоричність завдяки прозорості опису тієї міміки, що супроводжує цю емоцію.

“*Haec ut audiui, aperire oculos amplius non potui, sed luce clara Gai nostri domum fugi tanquam cōro compilatus*” (Pétrone, 61) – “*При цій розповіді, можете собі уявити, яким був мій подив (дослівно: ширше вже я не зміг відкрити очей). І оскільки вже починало світати, то я кинувся щодуху додому і біг, наче купець, за яким женуться злодії*”.

Зауважмо також, що вислів *aperire oculos* у цьому прикладі побудовано вже за правилами народної латини, для якої характерна постпозиція додатка, а не його препозиція, як це було в класичній латині: *oculos aperire*.

Ідентичність значення та форми з романськими виявляють латинські фраземи на основі лексеми *lingua*, що фігурують у словнику латинської мови І.Х.Дворецького: *linguam tenere / continere* (останній варіант вживає Цицерон) – “притримувати язика”, тобто “мовчати, щоб не прохопитися”; *malae linguae esse* (у Петронія) / *malam linguam habere* (у Сенеки) – “бути злим на язик” (дослівно: “мати поганий язик”); *lingua viperina* – “гадючий язик” (людина, схильна до злослів’я і недоброчливості).

У романських мовах вислів *linguam tenere* (“тримати язик” [за зубами]) представлений варіантно: у французькій мові: *tenir sa langue* (або варіант *ne pouvoir tenir sa langue*); в іспанській мові: *tener de la lengua a uno*: “змусити притримати язика”, “закрити рота кому-небудь”; та в італійській: *tener la lingua (in bocca, dentro i denti, a casa)*. Ці фраземи практично повністю відтворюють структуру латинської, а саме: V + NCD, проте фраземам романських мов властиві додаткові компоненти, що не входили до складу латинського вислову. Французький вислів має варіанти: *tenir la / sa langue*. Французька мова допускає варіантність уживання цієї фраземи і з означеним артиклем, і з присвійним займенником. В італійській мові фразема, успадкована з латини, розширена обставинами місця *in bocca* (“тримати язика

в роті”), *dentro i denti* (“за зубами”) та *in casa* (“вдома”). В іспанській мові елемент *lengua* виступає непрямим додатком (V + NCI): *tener* (V) *a uno de la lengua* (NCI). Загалом, вислови виявляють незначні розбіжності у своїй структурі, пов’язані з подальшим розвитком цього вислову в романських мовах, проте очевидними є їх семантична й лексична еквівалентність та усталена образність.

Коріння наступного іменникового непередикативного фразеологізму сягає ще народної латини. Цю фразему було віднайдено, зокрема, у Петронія у формі “*malae linguae esse*” – “бути [людиною] злого языка” та в Сенеки у вигляді “*malam linguam habere*” (“мати поганого языка”) і характеризує людину, схильну до пліткарства та обмовляння:

“*est tamen malae linguae, pica piluinaris* (Pétrone, 33) (“...от тільки зла на язык, справжня тобі сорока на перині”).

Згадані фразеологізми *malae linguae esse* і *malam linguam habere* показують, що варіантність була характерною вже для латинської фразеології.

Як свідчать дослідники мови “Сатирикону”, репліки практично всіх персонажів (слуг і господарів), за винятком високопарної промови Агамемнона, було написано народною латиною. Цей фразеологізм перейшов у романські мови в такому вигляді: у французьку мову: *mauvaise langue*: “злий язык, пліткар”; в іспанську: *mala lengua*: 1) “злий язык, пліткар”, 2) “сквернослов”; та в італійську: *mala lingua*: “злий язык, пліткар”. Перейшовши з народної латини в сучасні романські мови, дієслівна фразема *malae linguae esse* (“бути [людиною] злого языка”) проходить одночасно процес субстантивзації: *malae linguae esse* (V) → *mala lingua* – “злий язык”.

До фразем латинської мови, які перейшли без семантичних змін у романські мови, належить також вислів *lingua viperina* / *lingua viperae* (*viperae lingua*) (дослівно: “гадючий язык, язык гадюки”) зі значенням: “особа, яка знаходить задоволення в злослів’ї, наклепах” – вислів, який, аналогічно до згаданого вище, позначає людину, схильну до злослів’я. Цю фразему успадкувала французька мова у вигляді *langue de vipère*; іспанська – у вигляді висловів: *lengua viborina* / *de víbora* та італійська у формі *lingua viperina* з аналогічним значенням. Отже, як показують структура та семантика цих висловів, вони повністю відтворюють форму і значення латинської фраземи.

У формуванні фразеологічних словосполучень латинської мови найчастіше використовували стилістичні прийоми метафори та метонімії. Велика кількість латинських соматичних фразем побудована на комбінованому прийомі – метафорично-метонімічному перенесенні значення. Такою образністю володіє, зокрема, останній приклад – *lingua viperina*, в якому поєднано: 1) асоціацію: зла людина = гадюка та 2) асоціацію: зла людина = злий язык.

Безсумнівно латинським є походження географічного терміна *langue de terre* (франц.) / *lengua de tierra* (ісп.) / *lingua di terra* (італ.) – “коса” (землі). Семантика цього фразеологізму випливає із семантики багатозначного слова *lingua*, оскільки останнє вживалося у значенні “вузька смуга землі, з трьох сторін оточена водою” вже в латині, зокрема у Вітрувія (І ст. після Р. Х.).

Коріння романських соматичних дієслівних фразем *montrer qn. du doigt* (архаїчна форма *au doigt*) (франц.) / *mostrar (señalar) con el dedo* (ісп.) / *mostrare col dito (a dito)* (італ.) із значенням “показувати пальцем”; перен. “вказувати на когось, звинувачувати відкрито, присоромлювати” віднаходимо в латинській формі *digitu monstrari* з аналогічним значенням. Основою творення вслову став іменник *digitus* (нар. лат. *ditus*) – “палець” та дієслова *mostrari* – “показувати”. Вислів ужив, зокрема, Персій Флакк (A. Persius Flaccus, 62–113 р. після Р. Х.) в “Сатирах” [4:285].

Щодо латинських фразем, які були успадковані романськими мовами з деякими лексично-семантичними змінами в складі, слід зазначити:

по-перше, що соматизми (лексеми, що позначають частини тіла) сучасних романських мов, могли походити від різних етимонів, які не обов'язково були соматизмами в латинській мові, а ставали ними в процесі метафоричного переосмислення. Тому деякі соматизми романських мов походять від повних (*oculus*, *caput*, *nasus*) чи демінутивних (*auricūla*, *genucūlus*, *narina*, *ungūla*) форм латинських соматизмів, інші соматизми формувались на основі образних асоціацій, переосмислення назв предметів побуту, з якими за подібністю у формі метафорично асоціюються назви частин тіла (*testa*, *rotella* тощо). Порівняймо:

Соматизми народної латини та їх відповідники в романських мовах

Класична латина, Nom.	Народна латина, Асс.	Сучасна французька	Сучасна іспанська	Сучасна італійська
auris f (вухо)	*auric(ū)la(m)	oreille f (вухо)	oreja f (вухо)	orecchio m (вухо)
caput n (голова)	capite(m) n	chef m (керівник)	cabeza f (голова), cabo (кінець)	capo m (голова, керівник, кінець)
dorsum n (спина)	dorsu(m) n (спина)	dos m (спина)	dorso m (підк.спина, спинка)	dorso m (підк.спина, спинка), dosso m (спина)
frons f (чоло)	fronte(m) f (чоло)	front m (чоло)	frente f (чоло)	fronte f (чоло)
genu (genus) n (коліно)	*genuc(ū)lu(m) n (коліно)	genou m (коліно)	-----	ginocchio m (коліно)
humērus m (плече)	(h)um(ē)ru(m) m (плече)	humérus m (плечова кістка)	hombro m (плече)	omero m (плечова кістка, <i>lim.</i> плече)
maxilla f (щелепа, паща)	maxilla(m) f (щока / щелепа)	-----	mejilla f (щока)	mascella f (щелепа)
nasus f (ніздря)	*narina(m) f narice(m) f (ніздря, ніс)	narine f (ніздря)	nariz f (ніс)	narice f (ніздря)
nasus m (ніс)	nasu(m) m (ніс)	nez m (ніс)	-----	naso m (ніс)
ocūlus m (око)	*oc(ū)lu(m) m (око)	oeil m (око)	ojo m (око)	occhio m (око)
pectus n (груди)	*pectorina(m) f	poitrine f (груди)	pecho m (груди)	petto m (груди)
rota f (колесо)	*rotella(m) f (коліно)	-----	rodilla f (коліно)	-----
spat(h)a f (меч)	*spat(ū)la(m) f (плече)	épaule f (плече)	espalda f (спина)	spalla f (плече)
testa f (горщик)	testa(m) f (голова)	tête f (голова)	testa f (підк. голова, горщик)	testa f (голова)
unguis m (ніготь)	*ung(ū)la f (ніготь)	ongle m (ніготь)	uña f (ніготь)	unghia f (ніготь)

***Демінутивні форми**

Причина цієї відмінності в лексиці полягає в тому, що діалекти народної латини різних провінцій відрізнялись між собою ще до падіння Римської імперії. На деяких територіях Римської імперії окремі соматизми класичної мови, так би мовити, “не прижились”, і їх було замінено назвами предметів побуту. Серед лексики, що позначала частини тіла, були й не соматичні терміни: *testa* (“горщик”) = *caput* (“голова”), *genucūlus*

(“коліно”) = *rotella* (“коліщатко”), *spat(h)a* (“меч”). Ось чому в різних романських мовах спостерігається переважання того чи того терміна як домінанти, інший же ставав периферійним (*chief* у старофранцузькій мові був терміном радше високого стилю) або зовсім відмирав (терміну *geniculus* іспанська мова не засвоїла, на відміну від французької та італійської). Відповідно часто до складу аналогічних за формою і значенням фразем французької, іспанської та італійської мов входять соматизми, що різняться етимологією. Цицерон, Тит Лівій та інші автори вживали фразу *nec caput nec pedes habere* (буквально: “не мати ні голови, ані ніг”), яка характеризує річ чи мову, позбавлену глузду, нісенітництва (пор. укр. *ні в кут ні в двері*) [4, Томе II : 419]. Зокрема у комедії “Полонені” (“*Captivi*”) Т.Макцій Плавт словами одного із своїх персонажів за допомогою такого образу характеризує безглуздість того, що сказав інший персонаж:

“... *quoī neque pes utquam neque caput compareat*” (Plauti, 180). – “*Все одно ж мало глузду у його словах*” (Плавт, 205).

Цей вислів з латинської мови перейняла французька, у якій він має форму *n’avoir ni pieds ni tête, sans pieds ni tête*, іспанська *no tener ni pies ni cabeza, sin pies ni cabeza*, з відмінною за походженням лексикою *tête / cabeza*. Як відомо, у Галлії ширше був засвоєний термін *testa*, а не *caput*, що пояснює лексичну відмінність у складі цього вислову.

По-друге, серед фразем, успадкованих від народної латини, виділяється група висловів, один з елементів якого в процесі переходу до романських мов зазнав деяких семантичних змін. У “Сатирикони” було виявлено фразу *caput durum* (“вперта людина”, дослівно: “тверда голова”), не зафіксовану в словниках. До того ж, словник латинської мови не фіксує переносного значення прикметника *durus(-a,-um)* як “впертий чи тупий”, натомість цей прикметник має декілька значень, серед яких є основна сема “твердий” та одна із периферійних сем “несприйняття” – несприйнятливий *ad aliquid* (до чого-небудь) [3:353]. Ця сема “несприйнятливості”, очевидно, дала походження значенню “впертий / тупий”, що відображено в таких фразеологічних висловах: французької мови: *tête dure (avoir la tête dure)* – у значенні “вперта людина”, “бути впертим”; в іспанській: *cabeza dura* – “вперта людина, твердолоба людина”; в італійській мові – *testa dura* (те ж значення). В італійській мові слово *duro* володіє ще й семою “впертість”, тому цей прикметник може поєднуватися з іншими іменниками, а не лише з *testa* (наприклад, *persona dura*). Як видно, в італійській мові спостерігається розвиток значень прикметника *durus* та поява в ході еволюції цього вислову нового значення, а також процес фразеологізації – перехід від живої метафори до вислову з власне фразеологічним значенням.

По-третє, значна частина латинських висловів зазнала лексичних і водночас семантичних змін. Відомо, що лексика латинської мови характеризувалась багатотою синонімією. Велика кількість синонімів у латині є причиною того, що деякі слова увійшли до повсякденного вжитку народу, інші поступово виходили з нього й відходили в небуття, треті й зовсім не вживалися простим людом, залишаючись винятково у сфері класичної латини. Зокрема до складу багатьох класичнолатинських висловів входять лексеми, які в народній латині були замінені іншими словами, і саме в цій формі вони увійшли до складу фразеологізмів романських мов. Численними є випадки, коли якийсь вислів існував у класичній латині зі значенням, аналогічним значенню романських мов, але з іншою лексемою у своєму складі. Народнолатинська форма вислову, яка є етимологією, часто невідома, оскільки вона не зафіксована у писемних джерелах, і її можна тільки гіпотетично вивести на основі романських висловів.

Одним із прикладів сказаного вище в класичній латині є фраза *de manu in manum quippiam tradere* (“передавати що-небудь з рук до рук”, перен. “обережно, з великою увагою”), до складу якої входить дієслово *tradere*, тоді як у народній латині вживали радше дієслово *transmittere*, відображене у фразеологізмах *transmettre de main en main, transmettre de*

mano en mano та *trasmettere di mano in mano*. Проаналізувавши семантичну структуру класичнолатинського дієслова *tradere*, зазначмо, що сема “передавати” займає в ній чільне місце, існує також низка периферійних сем: “віддавати в розпорядження”, “передавати в спадок, заповідати”, “довіряти, доручати”, “видавати, зраджувати”. Натомість для класичнолатинського дієслова *transmittere* сема “передавати” не є характерною, натомість центральними семами є “пересилати, переправляти”, “направляти, пускати, пропускати”, “повідомляти”, “проводити” (час). Саме це пояснює, чому до складу класичнолатинського вислову *de manu in manum tradere* входить саме дієслово *tradere*. З іншого боку, виходячи з існування класичнолатинської фраземи та еквівалентних фразем у французькій, іспанській та італійській мовах, можна припускати існування народнолатинської фраземи на основі цієї образності й дієслова *transmittere: transmittere de manu in manum*.

Зіставивши лексичну та семантичну структури французької фраземи *lever la tête* (“підняти голову”, переносне значення: “відродитись, підняти духом”), аналогічного їй вислову іспанської мови *levantar cabeza* зі значенням: “відновити своє становище, налагодити справи, опритомніти, видужати”, а також “дати про себе знати, нагадати про себе”; констатуємо, що вони виявляють спільні риси з класичнолатинським вербальним фразеологізмом *caput extollere* (дослівно: “підняти голову”, перен. “підняти духом, повернути моральні сили”). Дієслово класичної латини *extollere* володіє такою семантикою: піднімати (*pugionem* ~ – “піднімати кинджал”, *caput* ~ – “піднімати голову”), “здіммати”, “підносити”, “підбадьорювати”, “робити зарозумілим”; “підвищувати”, “посилювати”, “прикрашати”, “відтерміновувати”; а дієслово *levare* (кл. латина) має такі значення: “полегшувати”, “пом’якшувати”, “зменшувати”, “тамувати”, “здешевлювати”, “позбавляти”, “зміцнювати”, “підбадьорювати”, “підіймати”, “знімати” (податок), “прочищати”. Як показує аналіз семних структур цих дієслів, у класичній латині в дієслові *extollere* сема центральною є сема “підіймати”, тому до складу цього вислову входить *extollere*, а не *levare*. Натомість у народній латині ця сема є центральною саме в дієслові *levare*, дієслово ж *extollere* не увійшло до народної латини. Наявність еквівалента в класичній латині та в трьох романських мовах дає підстави вважати ймовірним існування фраземи *levare caput* або *levare testam* та їхнє походження саме від цього вислову.

У романських мовах існує вислів *dire tout ce qui vient à la bouche, decir todo lo que viene a la boca* (“говорити все, що приходить на уста”, переносно: “все, що спадає на думку”). Коріння цієї соматичної фраземи віднаходимо в класичній латині у формі: *scribere (garrĭre, loqui) quidquid in buccam venit* – “писати (бовкати, говорити) все, що приходить на уста”. В основі романських фразем лежить дієслово *dicĕre*, тоді як *garrĭre* та *loqui* не були успадковані романськими мовами.

По-четверте, лексичні відмінності між фраземами мови-джерела і мов-рецепторів полягає в розбіжності службових слів у романських мовах, зокрема, прийменників. У латині існував вислів *ad / prae manum habere* – “мати під рукою” (чи при руці). Для народної латини характернішим є прийменник *ad*:

“*Nihil ad manum erat*” – “Нічого не було під рукою” [3:618].

Зіставивши прийменники латинського та романських мов, можна зауважити, що у французькій мові до складу цього фразеологізму входить прийменник *sous: avoir sous la main*, в іспанській – *a (< ad): tener a mano*, в італійській також *a: tenere a mano*. Ця зміна у французькій мові пов’язана, на нашу думку, зі зміною функції прийменника *à*, який набув значення “в, у” *avoir / tenir à la main*: “мати (тримати) в руці”.

Відрізняються від латини й наявністю прийменників різні прислівникові соматичні фраземи, що виникли від латинських висловів у непрямих відмінках. Йдеться, зокрема, про *à pleines mains / a manos llenas / a piene mani < plena manu, de longue main / di lunga mano < longā manu* [3:618] тощо. Питанню переходу від відмінкової до прийменникової системи

латини і вплив цього переходу на морфологічно-синтаксичні особливості процесу успадкування соматичних фразем романськими мовами присвячуємо окреме дослідження.

По-н'яте, варто згадати й семантичні тенденції у розвитку слів латинської мови, які започаткували подальшу фразеологізацію значення в романських мовах. Не підлягає сумніву той факт, що сема “найдорожче, найцінніше, що є в людини”, яка належить до семантики лексеми “око”, була успадкована від латини. Ця сема, очевидно, має набагато глибше коріння, оскільки практично в усіх індоєвропейських мовах є фразеологізми, побудовані на основі образу “берегти як очі” чи “берегти як зіницю ока”. Проте були семантичні тенденції, започатковані саме народною латиною, які стали причиною утворення фразеологічних висловів уже самими романськими мовами, що перейняли ці тенденції. Йдеться, зокрема, про латинський іменник “*pupilla*”, що у своїй семантичній структурі мав два значення: 1) “дівчинка-сирота, підопічна дитина”; 2) “зіниця ока”. На основі другого значення сформувались італійські фраземи *essere la pupilla del occhio di qd.* (“бути зіницею ока когонебудь, об’єктом невпинної уваги і турботи”), *custodire come la pupilla del occhio* (“оберігати як зіницю ока”). У французьку мову також перейшло слово “*pupille*” (як суто анатомічний термін), проте саме інша лексема “*prunelle*” (< *prune* < лат. *pruna* n pl < *prunum* – слива) стала домінантою фраземи: *chérir / protéger comme la prunelle des ses yeux*. Проте найцікавішим із семантичного погляду є процес семантичних змін, що спостерігаються в лексемі *niña* в іспанських фразеологізмах *amar / querer como a las niñas de los / sus ojos, mirarse en las niñas de sus ojos, conocer a uno como / más que a las niñas de sus ojos, cuidar / estimar como a la niñas de sus ojos = poner sobre las niñas de sus ojos, saltársele a uno a las niñas de sus ojos, tocar a uno una cosa en las niñas de sus ojos*. Лексема *niña* також має значення “дівчинка”, а в межах згаданих вище фразем реалізується периферійна сема цього слова – “зіниця”. Етимологічно *niño, niña* беруть свій початок від пізньолатинського прикметника *meninus*, що походить від слова *minor* (менший, молодший). До того ж, в іспанській мові існує іменник *pupila*, що зберігає обидва згадані вище латинські значення. Очевидно, саме під впливом лексеми *pupila*, що мало два значення: “дівчинка” і “зіниця”, і яке вживали паралельно зі словом *niña* (“дівчинка”), останнє зазнало семантичної зміни, а саме запозичення семи “зіниця”, яка є основою формування фразеологічного значення згаданих вище фразем.

Латинська лексема *frons* (чоло) мала периферійне значення “погляд”, на основі якого існувало декілька фразеологізмів, серед яких *ex prima fronte*. Лише італійська фразема *a prima fronte* (з першого погляду) зберегла форму і значення цього латинського вислову, причому в цьому вислові в італійському слові *fronte* також реалізована сема “погляд”, яку містила ще латинська лексема *frons*. Цікаво, що ні іспанська, ні французька мови не перейняли цієї семи і відповідно – цього фразеологічного вислову.

Отже, процес успадкування соматичних фразем від народної латини міг відбуватися без будь-яких структурних, семантичних чи лексичних змін у складі вислову або ж супроводжуватися низкою модифікацій. Останні стосуються:

1. Заміни соматизмів лексемами, що в класичній латині позначали предмети побуту, а в народній переходили в розряд соматичних лексем.
2. Семантичних модифікацій, пов’язаних із подальшим розвитком значень лексем у складі вислову, а саме: розширення значення, зміна співвідношення семи-домінанти / периферійних сем.
3. Семантичних тенденцій у розвитку слів латинської мови, які дали початок подальшій фразеологізації значення в романських мовах.
4. Структурних змін у складі висловів латини пізнього періоду, що зумовили форму майбутніх романських фразем (заміна непрямих відмінкових форм прийменниковими, зміна порядку слів народнолатинського речення, тенденція до аналітизму в побудові словосполучень та використання сполучників тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1.Enciclopedia Microsoft Encarta 99 (Електронна енциклопедія іспанської мови серії Encarta, 1999 р.). 2.Meillet A. Esquisse d'une histoire de la langue latine. – Paris, 1977. 3.Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – М.: Рус. язык, 1976. 4.Grand dictionnaire de la Langue Latine sur un nouveau plan par le Dr Guill Freund traduit en français, revu sur les textes, et considérablement augmenté: Vols 1-3. – Paris: Librairie de Firmin Didot Frères, fils et Cie, 1855-1865. 5.Плавт Т.М. Избранные комедии. – М.: Худож. литература, 1967. 6.Maccii Plauti T. Commoediae. Volumen secundum. Aululariam. Bacchides. Captiuos. Curculionem continens. – Hauniae, 1878. 7.Pétrone. Le Satiricon. Texte établi par Alfred Ernout. – Paris: Société d'Édition "Les Belles Lettres", 1923.

СТРІЛЬЧУК А.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІКОНІЧНОСТІ (на матеріалі текстів сучасної американської поезії)

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується зростанням дослідницького інтересу до знакової природи мовних одиниць. Структуралістський напрям, представлений доробками Ф.де Соссюра, Ч.С.Пірса, Ч.У.Морріса, Р.Якобсона, У.Еко, Р.Барта та інших, закріпив за мовою статус семіотичного явища. В рамках семіотичного підходу одиниці усіх мовних рівнів: фонетичного, морфологічного, лексичного й синтаксичного – визначаються як знаки, в той час як сама мова визнається семіотичною структурою, взірцем знаковості [1:56].

Здатність мови замінювати об'єкти знаками та моделювати відношення навколишньої дійсності неодноразово наголошувалася у філософській та лінгвістичній літературі [2-6]. Принцип довільності мовного знаку, запроваджений Ф.де Соссюром в межах структурної лінгвістики [2:70], тривалий час залишався своєрідною догмою для лінгвістичної науки [7:17]. Поступовий перехід від довільності у напрямку до вмотивованості та іконічності мовних знаків відбувся з виходом на лінгвістичну арену когнітивної науки з потужним теоретико-методологічним апаратом [8-16].

Численна кількість підходів до визначення іконічності у науковій літературі: літературна іконічність, поетична іконічність, семіотична й когнітивна іконічність – свідчить про неоднозначність та багатоаспектність природи цього мовного явища. Дійсно, сьогодні проблема іконічних відношень між знаками постає як міждисциплінарне питання, у розв'язання якого активно залучаються філософія, логіка, семіотика, літературознавство і лінгвістика. Необхідність використання міждисциплінарного підходу у нашій роботі обумовлена завданням дослідження, яке полягає у всебічному аналізі синтаксичних засобів вираження іконічності на матеріалі сучасної американської поезії. Це передбачає розгляд іконічного виміру синтаксичної організації поетичних текстів з точки зору лінгвістики і літературознавства, а, з огляду на когнітивно-семіотичний аспект вивчення синтаксичних елементів, на межі когнітивної і семіотичної науки.

Перші спроби у тлумаченні іконічного аспекту мовних знаків належать американському філософу-семіотику Ч.С.Пірсу, який запропонував поділ усіх знаків на 3 фундаментальні групи – ікони, індекси й символи та наголосив на важливості способу сполучення знаків між собою, або синтаксисі. На відміну від індексів, що невідривно пов'язані з позначуванним об'єктом, та символів – знаків, що відсилають до об'єктів в силу законів та асоціацій, ікона визначається як знак, що, завдяки своїм якостям, відсилає до об'єкта, який він позначає, незалежно від того, існує такий об'єкт у реальному світі чи ні [3:185].

Ідеї Ч.С.Пірса були інтерпретовані такими класиками семіотичного напрямку, як Ч.У.Морріс, Р.Якобсон, У.Еко. Відкидаючи ідею ізоморфізму – структурної відповідності між позначеним та позначувальним – Ч.У.Морріс допустив відношення кореляції –

просторовому відношенню між знаками відповідає певне відношення між об'єктами, що позначаються цими знаками [17:168]. Іконічний аспект мовної структури не пройшов повз увагу Р.Якобсона, безпосереднього послідовника Ч.С.Пірса, який спростував довільність мовного знаку [18:115]. Співзвучною попереднім є концепція У.Еко, у котрій іконічний знак окреслюється не як відображення порядку речей у реальному світі, а як відбиток особливостей нашого сприйняття та уявлення щодо позначуваного об'єкту [19:135]. Визначення іконічності не як імітації самої дійсності, а як людського уявлення про зовнішній світ згодом було проголошено одним із постулатів когнітивної лінгвістики, а з ініціативи Е.Табаковської отримало назву “емпіричної іконічності” (англ. *experiential iconicity*) [20:409].

Отже, в той час як семіотика розглядає іконічність як кодування, що відтворює у формі знаку певні якості денотату, а також прояв у мові тенденції до такого кодування [36], у когнітивній лінгвістиці іконічність частіше визначається як подібність форми мовного знаку до його значення [10:11]. Обидва напрямки – семіотичний та когнітивний – передбачають наявність іконічного коду, що є складовою не лише первинної системи природної мови, але й вторинної системи – літературної мови [19:129; 21:324].

Складність, що супроводжує тлумачення природи іконічного знаку, розповсюджується надалі і на виокремлення видів іконічності. Поділ іконічних знаків на образи або зображення, метафори та діаграми обумовив виділення 3 базових видів іконічності: образної (знак є подібним до об'єкту), діаграматичної (знак передає структурні відношення між частинами об'єкту) та метафоричної (знак презентує об'єкт шляхом порівняння його з іншим об'єктом) [3:202]. Сучасна когнітивна традиція дотримується, як правило, діадичного поділу на образну та діаграматичну іконічність [10:xxii]. Остання базується на ізоморфізмі між структурою позначувального й позначеного, що є особливо притаманним елементам синтаксичного рівня [18:119].

Глобальні зміни, що повсякчасно відбуваються у структурі суспільства та фіксуються його культурою, знаходять вираження у текстовому просторі сучасної американської поезії. Літературна творчість американських митців пов'язана з активним пошуком нових засобів та методів, які виходять за межі звичайного лінійного викладу подій [10:xvii]. Як наслідок, синтаксична організація текстів сучасної американської поезії характеризується відходом від традиційних синтаксичних форм у напрямку до іконічних засобів синтаксису, про що свідчить поява так званої іконічної поезії, яка є імітацією семантичних процесів і відношень [22:212]. Іконічні риси синтаксичної організації текстового простору можуть виявлятися у синтаксичній композиції поетичного тексту (розташування, строфічний розподіл та довжина рядків), у різних типах речень та видах синтаксичного зв'язку (паратаксисті, гіпотаксисті, безсполучниковому зв'язку), порядку слів у реченні, виражальних засобах та стилістичних прийомах синтаксису, графічних засобах синтаксису (пунктуації, пробілах) тощо.

Слід зазначити, що не кожний синтаксичний елемент є іконічним *per se*. До факторів, які визначають іконічний потенціал мовного знаку або літературного елемента, належить передусім семантичний контекст. Усвідомлення читачем іконічних елементів повинно відбуватись у напрямку від значення знаку до формальних засобів його вираження, в жодному разі – навпаки [23:158, 174].

Семантична вмотивованість іконічності відсилає дослідника до когнітивної граматики. Представники цього напрямку (Дж.Лакофф, Ч.Філлмор, Р.Ленекер та інші) приписують граматичним конструкціям здатність структурувати й символізувати семантичний зміст та відкидають ідею автономності синтаксису як таку [24:11-12]. Структурація знань або концептуалізація, базовим інструментом якої є синтаксис, відбувається в межах концептуального простору (один з термінів когнітивної граматики). Виходячи з вище зазначеного, ми передбачаємо наявність певних законів, згідно з якими концептуальний простір функціонує. На нашу думку, такими правилами виступають принципи іконічного

кодування, що є природними мовними тенденціями, передбаченими нашим когнітивним та біологічним закладенням [37]. Розрізняють 3 основні принципи іконічності, що співвідносяться з критеріями орієнтації у просторі – кількістю, напрямком та відстанню [21:333; 25:8]:

- **принцип послідовності** (послідовний порядок подій реальної дійсності знаходить відображення у мовному ланцюжку) [37; 26:10];
- **принцип відстані** (концептуальна відстань відображається у мовній відстані [37; 26:11];
- **принцип кількості** (формальна складність співвідноситься з концептуальною складністю, внаслідок чого більш складні форми передають більш складні значення) [37].

Перші два принципи є формами діаграматичної іконічності, підґрунтям якої є ізоморфність синтаксичних конструкцій – наявність структурної відповідності між позначеним та позначувальним мовного вираження [36]. Таким чином, той чи інший синтаксичний елемент, взятий окремо, або синтаксична структура поетичного тексту в цілому виявляє іконічні відношення між синтаксичними знаками, що регулюються принципами іконічного кодування. На матеріалі сучасної американської поезії розглянемо дію кожного з цих принципів по чергову.

Принцип послідовності

Згідно з положеннями когнітивної лінгвістики синтаксична організація, що полягає у послідовному поєднанні елементів у більш складні синтаксичні єдності, фрази та речення, підпорядковується дії принципу іконічної послідовності. На синтаксичному рівні часова послідовність подій реального світу або, як зазначалося вище, нашого уявлення щодо перебігу подій, відображається у лінійному упорядкуванні синтаксичних одиниць.

Когнітивним підґрунтям принципу іконічної послідовності є здатність нашого концептуального апарату до такої організації фактів навколишнього світу, що виявляється в упорядкованості ментальних концептів та знаходить вираження у мовленні [27:76]. Синтаксична організація текстового простору здійснюється завдяки використанню знаків-висловлень, що є проекцією можливої ситуації та характеризуються високим рівнем внутрішньої упорядкованості [4:30]. Таким чином, виражаючи певну послідовність подій, синтаксичні структури – прості речення, складносурядні або складнопідрядні речення з різними видами синтаксичного зв'язку, речення із безсполучниковим зв'язком – виявляють іконічні риси.

Так, наприклад, наступний уривок є побудованим за принципом іконічної послідовності:

*Sundays too my father got up early
and put his clothes in the blueback cold,
then with cracked hands that ached
from labor in the weekday weather made
banked fires blaze. No one ever thanked him.*
(Hayden LHE, 406)

Наведений приклад ілюструє, як часова послідовність реальних подій вихідного дня головного героя виражається на синтаксичному рівні за допомогою послідовності однорідних присудків “*got up*”, “*put*”, “*ached*”, “*made*”, “*thanked*”, вжитих у однакових часових формах дієслова, та прислівників часу “*early*” та “*then*”.

Дія принципу іконічної послідовності не обмежується викладом подій у часі. Подібність між формою синтаксичної структури та її значенням обумовлює здатність синтаксису передавати семантичні відношення модальності, умови, причини, поступки, мети

тощо. Так, у наступному прикладі послідовність відображається на синтаксичному рівні у логічному передуванні умови наслідку дії, що є відбиттям відношень реальної дійсності:

*If you never do anything for anyone else
You are spared the tragedy of human relation-*

ships...

(Creely PA, 164)

До синтаксичних засобів вираження іконічної послідовності належать виражальні засоби (полісиндетон, повтор, перерахування), а також стилістичні прийоми синтаксису, що діють на рівні строфи або цілого тексту (паралелізм, анафора, епіфора, хіазм тощо). Обидві групи нерідко набувають іконічного забарвлення внаслідок їх семантичної умотивованості:

*The old ones are dead and dying
& what is left desires less and less
& what is less is what is left
& children run off screaming...*

(Meltzer PA, 364)

У наведеному уривку іконічне використання полісиндетону та хіазму дозволяє автору досягти синтаксичної щільності, за якої кожний новий рядок є своєрідним відголоском та доповненням попереднього. Цей синтаксичний прийом розкриває семантичний зміст вірша та допомагає наочно зобразити біль втрати та спустошення.

Серед елементів синтаксичної організації, що підпадають під дію принципу іконічної послідовності, центральне місце займає порядок слів у реченні. Послідовність виражається у позиції членів речення, серед яких більша частина мов світу надає перевагу синтаксичній моделі “підмет + присудок”, що пов’язано із відображенням тема-рематичного порядку на семантичному рівні [27:113; 28:309]. Свідоме порушення послідовності синтаксичних елементів, що спричиняє зміну порядку слів, призводить до виникнення стилістичних ефектів. Серед них найбільш характерним є інверсія:

*... Only
in the poem
comes an image – that we rule
the line by the pen...*

(Wieners PA, 326)

У наведеному прикладі свідоме розташування членів речення в інвертованому порядку є іконічним – більш семантично важливі елементи, якими виступають слово “only” та вираз “in the poem”, виносяться на початок строфи. Це збільшує експресивність строфи та привертає увагу читача до семантично напружених місць.

Принцип відстані

Іконічний принцип відстані пов’язаний з положеннями когнітивної граматики, яка визначає відстань між одиницями критерієм подібності або несхожості явищ в межах концептуального простору [14:123]. Ця особливість визначає дію принципу іконічної відстані на синтаксичному рівні – чим щільніше явища є пов’язаними у нашій свідомості, тим коротшою буде відстань між ними у мовленнєвому ланцюжку і, навпаки, віддаленість речей у нашому сприйнятті дійсності виражається у більшій відстані між елементами синтаксичної єдності [29:356].

В межах дії принципу концептуальної відстані зростає синтаксичне та семантичне навантаження так званих механізмів зв’язності, до яких ми відносимо сполучники, з’єднувальні прислівники та дейктичні займенники. У зв’язку з цим деякі автори [30] виділяють іконічність зв’язності: мовна зв’язність відображає концептуальну зв’язність, іншими словами, чим тіснішим є семантичний зв’язок між поняттями в межах синтаксичної

структури, тим більшим є ступінь зв'язності форми – синтаксичних елементів структури. Згідно з таким визначенням більш зв'язна синтаксична структура демонструє меншу концептуальну відстань, в той час як менш зв'язна виявляє більший ступінь незалежності між елементами структури та, відповідно, більшу концептуальну дистантність. Так, використання безсполучникового зв'язку замість сурядного або підрядного спричиняє більшу щільність синтаксичної конструкції. У цьому ракурсі дієвим механізмом зв'язності виступає асиндетон, який іноді визначається як “дзеркало емоційних станів” [31:399]:

*The accident has occurred,
the ship has broken, the motor
of the car has failed, we have been
separated from the others,
we are alone in the sand, the ocean,
the frozen snow...*

(Atwood LHE, 414)

Вище наведений приклад є іконічним використанням асиндетону. Вживання безсполучникового зв'язку допомагає авторці передати концептуальну зв'язність подій. Таким чином, іконічний асиндетон відображає динаміку та емоційне напруження, характерне для любовних переживань.

Одним із засобів зв'язності, що сприяє скороченню концептуальної відстані у текстах сучасної американської поезії, є опущення сполучника “that”, що з'єднує головне речення з підрядним означальним:

*Melancholy carries
a red sky and our dreams
are blue boats
no one can bust or
blow out to sea.*

(Wieners PA, 331)

Як бачимо, відсутність сполучника “that” між 3 та 4 рядками зближує ці частини не тільки синтаксично, але й семантично, підкреслюючи нездійсненність мрій поета.

Натомість порушення концептуальної відстані відбувається шляхом використання парцеляції та вставних речень:

*So world is a leaf so tree is a bough
(and birds sing sweeter
than books
tell how)
so here is away and so your is a my
(with a down
up
around again fly)
forever was never till now...*

(Cummings LHE, 401)

Важлива роль належить таким графічним засобам синтаксису, як пунктуація, іконічна природа якої до теперішнього часу здебільшого ігнорувалася дослідниками іконічного виміру мови [32:135-136]. Іконічні знаки пунктуації здатні максимально наблизити пов'язані концепти або, навпаки, ще більше віддалити семантично далекі поняття. Так, заміна пропущених членів речення знаками пунктуації – тире, крапками або еліптичними знаками пробілами – виконує певну іконічну функцію. У цьому напрямку пунктуація виступає як семіотична система, знаки якої можуть вживатися метафорично, що спричиняє розбіжність із первинним значенням або функцією [33:19].

Проаналізуймо роль графічних іконічних засобів синтаксису в наступному прикладі:
*On the farm it never mattered;
behind the barn, in any grass, against
any convenient tree,
the woodshed in winter, in a corner
if it came to that.*

*But in a city of eight million, one
stands on the defensive
(Blackburn PA, 155)*

Як бачимо з наведеного прикладу, ідея самотності людини передається на синтаксичному рівні наступними іконічними засобами: переходом до нової строфи, протиставним синтаксичним зв'язком із сполучником “*but*” та еліптичним знаком, що відокремлює слово “*one*” від словосполучення “*eight million*”.

Тоді як у рядках, що закінчуються знаком пунктуації, думка є компактно вираженою і здебільшого завершеною, або, зрештою, тимчасово перерваною, відсутність знаків пунктуації наприкінці строфи слугує засобом наголошення останнього рядка. До таких іконічних знаків належить також так званий анжамбман (англ. enjambement – розривання синтаксичної структури між рядками попередньої і наступної строфи). Анжамбман є своєрідним видом поетичної пунктуації, чимось водночас більшим і меншим за кому, адже кінець рядка або вірша як такий є знаком пунктуації [34:450].

У наступному уривку анжамбман виступає структурним елементом поетичного твору:

*First she heard a sound
like thunder,
bright sky*

*or heavy armchairs
moved on the floor above her*

*when she was alone in the house
so she went out*

when the sun

*came through mist...
(Kelly PA, 335)*

Наведений приклад свідчить про іконічну функцію анжамбмана. Розривання синтаксичної структури акцентує семантику останнього рядка та перехід до нової строфи. У цьому вірші анжамбман допомагає автору розкрити природу звуку – неможливість людини контролювати звук передається нездатністю автора обмежити його знаками пунктуації.

Принцип кількості

Кількісна іконічність базується на ізоморфних відношеннях між структурою реальності та структурою форми [14:141]. Згідно з принципом кількості, складні синтаксичні форми покликані передавати складну послідовність подій та більший обсяг інформації. До поширених засобів іконічної кількості належать синтаксичні конструкції із однорідними членами речення, гіпотаксисом та паратаксисом, ускладнені дієприкметниковими зворотами та вставними реченнями тощо:

*Here, in this room
flooded with morning light,*

*waiting to hear on the radio news
 of the parading Giants,
 waiting to hear the squall of the crowds
 lining the streets as they pass
 in their open cars, arms waving
 awkwardly, eyes dancing
 over the crowd, eyes meeting & holding
 for a moment, the lips opening
 to speak - there, out of that radio
 in the kitchen.*

*& here I am
 pounding on the keys of this typewriter
 "to make a song for you to hear."*

(Loewinsohn PA, 353)

Синтаксична структура наведеного уривку виступає засобом кількісної іконічності. Ускладнена дієприкметниковими зворотами та паралелізмом, вона розгортає ідею твору, яка міститься у заголовку, – *"Against the Silences to Come"*. Автор досягає бажаного стилістичного ефекту шляхом впровадження складних синтаксичних конструкцій.

Принцип кількості виявляється і у синтаксичній організації текстів з рисами образної іконічності, до яких належать твори так званої візуальної поезії. Цій категорії текстів притаманне особливе синтаксичне розташування слів на сторінці, що візуалізує зміст, ідею та тему твору [35:228].

Звернемося до уривку поетичного тексту із так званим просторовим синтаксисом, графічна форма якого дозволяє передати ідею простору:

*Caw Caw Caw
 on a far shingle long ago
 when as a boy I came here
 put ear to shell

 of the thundering sea
 sundering sea

 seagulls high over
 calling & calling
 back then
 at Cape Ann Gloucester...*

(Ferlinghetti PA, 80)

Наведений приклад ілюструє, як автор за допомогою іконічних засобів просторового синтаксису створює ілюзію образу моря, уподібнюючи розташування рядків до стихії бурхливих хвиль.

Довжина рядків, що є одиницями синтаксичної організації поетичного твору, також характеризується іконічними ознаками. Довгий рядок є образною іконою довжини, відстані, тривалості, протяжності, надмірності [23:159], натомість короткі рядки іконізують зменшення, скорочення, неважливість, втрату, порожнечу, обмеженість [23:177-181]:

He

*He is one of the prophets come back
 He is one of the wiggly prophets come back
 He had a beard in the Old Testament
 but shaved it off in Paterson
 He has a microphone around his neck
 at a poetry reading...*

(Ferlinghetti PA, 74)

У наведеному прикладі семантика заголовку розгортається за допомогою довжини та виокремлення рядків, кожний з яких починається словом “he”. Таке розташування є не випадковим, адже рядки виступають іконами, функція яких – наголошувати на ключових елементах структури.

Отже, принципи іконічної послідовності, відстані та кількості є когнітивно-семіотичним підґрунтям синтаксичної організації текстів сучасної американської поезії. Як доводять результати проведеного дослідження, іконічна функція синтаксису дозволяє вивести останній за межі формальних категорій, наділяючи його смислорозрізнавальними ознаками. Таким чином, іконічний потенціал синтаксичних елементів не лише забезпечує структурну цілісність та упорядкованість поетичної конструкції, але й передає широкий діапазон семантичних відношень.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Рождественский Ю.В.* Лекции по общему языкознанию. – М.: Высшая школа, 1990.
2. *Соссюр Ф. де.* Курс общей лингвистики. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999.
3. *Пирс Ч.С.* Избранные философские произведения. – М.: Логос, 2000.
4. *Витгенштайн Л.* Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. – К.: Основи, 1995.
5. *Степанов Ю.С.* Методы и принципы современной лингвистики. – 3-е изд., стереотип. – М.: УРСС, 2002.
6. Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К.: Наукова думка, 1992.
7. *Nöth W.* Semiotic foundations of iconicity in language and literature // *The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature 2* / Ed. by O. Fischer, M. Nänny. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 2000. – P.17-28.
8. *Vorobyova O.* Iconicity of literary text and the emotional resonance effect // *Recent Trends in Language and Literature Studies: Insights and Approaches.* 3-rd Ukrainian Society for the Study of English Symposium (6-8 October, 2005). – Kyiv: Vydavnychyy Tsentrl KNU. – 2005.
9. *Белхова Л.И.* Словесный образ в американской поэзии: лингвокогнитивный взгляд. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – М.: ООО “Звездапад”, 2004.
10. *Fischer O., Nänny M.* Introduction: Iconicity as a creative force in language use // *Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature* / Ed. by M. Nänny, O. Fischer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 1999. – P. xv-xxxvi.
11. *Kortmann B.* Iconicity, typology and cognition // *Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature* / Ed. by M. Nänny, O. Fischer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 1999. – P.375-392.
12. *Tseng M.Y.* Iconicity as Power: Examples from Wordsworth and Zen discourse // *Journal of Literary Semantics.* – 2004. – Vol. 33. – P.1-23.
13. *McGreevy M.W.* Approaching Experiential Discourse Iconicity from the Field // *Text.* – 2005. – Vol. 25. – № 1. – P.67-105.
14. *Wilcox S.* Cognitive Iconicity: Conceptual Spaces, Meaning, and Gesture in Signed Languages // *Cognitive Linguistics.* – 2004. – Vol. 15. – № 2. – P.119-147.
15. *Yaguchi M.* The Function of Non-deictic *that* in English // *Journal of Pragmatics.* – 2001. – Vol. 33. – P.1125-1155.
16. *Smith B.M.* The Polysemy of German *es*, Iconicity and the Notion of Conceptual distance // *Cognitive Linguistics.* – 2002. – Vol. 13. № 1. – P.67-112.
17. *Моррис Ч.У.* Основания теории знаков // Семиотика: Антология. – М.: Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга. – 2001. – С.45-98.
18. *Якобсон Р.В.* поисках сущности языка // Семиотика: Антология. – М.: Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга. – 2001. – С.111-126.
19. *Эко У.* Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – СПб.: ТОО ТК “Петрополис”, 1998.
20. *Tabakowska E.* Linguistic expression of perceptual relationships: Iconicity as a principle of text organization (A case study) // *Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature* / Ed. by M. Nänny, O. Fischer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 1999. – P.409-422.
21. *Wolf W.* The emergence of experiential iconicity and spatial perspective in landscape descriptions in English fiction // *The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature 2* / Ed. by O. Fischer, M. Nänny. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 2000. – P.305-322.
22. *Webster M.* ‘Singing is silence’: Being and nothing in the visual poetry of E.E.Cummings // *Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature* / Ed. by M. Nänny, O. Fischer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 1999. – P.199-214.
23. *Nänny M.* Iconic functions of long and short lines // *The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature 2* / Ed. by O. Fischer, M. Nänny. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 2000. – P.157-188.
24. *Langacker R.W.* Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites. V.1 – Stanford: Stanford University Press, 1987.
25. *Dirven R., Verspoor V.* Cognitive Exploration of Language and Linguistics. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1998.
26. *Gomez R.* Ikonizität in der Sprache. – http://www.ramiro.org/artikel/linguistik/ikonizitat_in_der_sprache_3.html.
27. *Anderson R.A.* Old English poetic texts and their Latin sources: Iconicity in *Cædmon's Hymn* and *the Phoenix* // *The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature 2* / Ed. by O. Fischer, M. Nänny. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 2000. – P.109-132.
28. *Müller W.G.* Iconicity and rhetoric: A note on the iconic force of rhetorical figures in Shakespeare // *The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature 2* / Ed. by O. Fischer, M. Nänny. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 2000. – P.305-323.
29. *Fischer O.* On the role played by iconicity in grammaticalisation processes // *Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature* / Ed. by M. Nänny, O. Fischer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 1999. – P.345-374.
30. *Haspelmath M.* Iconicity Versus Frequency in Explaining Grammatical Asymmetries. – www.eva.mpg.de/~haspelmt/Jena05.pdf.
31. *Müller W.G.* The iconic use of syntax in British and American fiction // *Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature* / Ed. by M. Nänny, O. Fischer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 1999. – P.393-408.
32. *Henry A.C.* Iconic punctuation: Ellipsis marks in a historical perspective // *The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature 2* / Ed. by O. Fischer, M. Nänny. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 2000. – P.135-188.
33. *Fonagy I.* Why iconicity? // *Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature* / Ed.

by M.Näny, O.Fischer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 1999. – P.3-36. 34.Elements of Literature: Essay, Fiction, Poetry, Drama, Film / Ed. by Robert Sholes. Revised Edition. – N.Y.; Oxford: Oxford University Press, 1982. 35.Bauer M. Iconicity and divine likeness: George Herbert's "Coloss. 3.3" // Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature / Ed. by M.Näny, O.Fischer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 1999. – P.215-234.

ДОВІДНИКИ

36. The Internet Semiotics Encyclopaedia. – <http://www.arthist.lu.se/kultsem/encyclo/iconicity.html>.
37. Wikipedia, the Free Encyclopedia. – <http://en.wikipedia.org/wiki/Iconicity>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. LHE – Literature. The Human Experience / Ed. by Richard Abcarian and Marvin Klotz. – N.Y.: St. Martin's Press, 1984. – 934 p. 2. PA – The Postmoderns: The New American Poetry Revised / Ed. by Donald Allen and George F. Butterick. – N.Y.: Grove Weidenfeld, 1982. – 436 p.

ТЕРЕХОВА Д.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІДЕАЛ ЯК ОСНОВНА ФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ БІЛОРУСІВ (за наслідками вільного асоціативного експерименту)

Головним **завданням** нашого дослідження є проведення комплексного психолінгвістичного зіставного аналізу асоціативних полів слів-стимулів, які пов'язані із внутрішнім світом людини, виявлення спільних та етноспецифічних рис в асоціюванні представників споріднених народів: українців, росіян та білорусів.

У наш час у психолінгвістиці набули **актуальності** проблема мовної свідомості носіїв певного етносу, міжмовні дослідження з метою виявлення національно-культурних образів світу.

Сучасні мовознавці активно впроваджують дослідження окремих концептів, які відбивають етнокультурну специфіку, цінності, риси менталітету певного народу (наприклад, праці Н.Д.Арутюнової, Г.І.Берестнева, О.П.Бондаревої, І.Г.Бескоровайної, І.Д.Бобринської, Т.О.Голікової, І.О.Голубовської, Т.І.Криги, Ю.М.Караулова, С.Мариньчак, Т.В.Радзієвської, Н.Сабуркіної, Н.І.Сукаленко, Л.О.Чернейко тощо). Однак поки що немає комплексного психолінгвістичного дослідження внутрішнього світу людини як представника певного етносу.

Завданням цієї статті є аналіз асоціативного поля слова-стимулу ІДЭАЛ у білоруській мові та виявлення етнокультурних особливостей його сприйняття у порівнянні зі стимулами-корелятами в українській та російській мовах.

Ми виходимо з того, що мовна свідомість – це опосередкований мовою образ світу певної культури, тобто сукупність перцептивних, концептуальних та процедурних знань носія культури про об'єкти реального світу [1:162].

Матеріалом дослідження є асоціації, одержані в результаті проведення вільного асоціативного експерименту в Білорусі, в Україні та в Росії в 1999-2000 рр. серед студентів гуманітарних вищих навчальних закладів (по сто представників від кожного народу). Ці молоді люди сформувалися як особистості за часів розбудови незалежних держав, тому важливо виявити їхні ціннісні орієнтації.

Відтворення фрагменту образу світу білорусів у порівнянні з двома іншими народами надає важливих наукових результатів.

Ідеал є гранично вираженою цінністю, організуючим, цільовим началом людської життєдіяльності. В ідеалі риси цінності більш загострені, чіткіше виявлений момент доцільності, імперативності, спонукальності. Ідеал виступає цементуючим началом життя, його організуючою силою, що перетворює буття людей у структурно-упорядковане ціле, цілеспрямований процес [2:527].

На думку дослідників, в ідеалі виражена особистісно інтеріоризована ідея, яка має надосібний характер.

Свою діяльність людина будує відповідно до норм та цінностей. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується, неможливо визначити цілі її діяльності. Саме цей суб'єктивний аспект вироблення цілей суспільної діяльності людей і відображається категорією ціннісної орієнтації. Ціннісні орієнтації утворюються на основі системи цінностей, які в межах даного суспільства виконують близькі функції, мають єдину систему значень і є найважливішим елементом у структурі особистості. У них відображається вибіркоче, суб'єктивне ставлення особистості до об'єктивних умов її життя [2:528].

Існують універсальні цінності, які є загальнолюдськими властивостями людини у її відношенні до світу. Спільними для всіх людей та етносів вважають культурні універсалиї, які зумовлюються родовими ознаками побуту людини. Неповторним є співвідношення елементів загальнолюдського та національного, що спричинює унікальність кожного етносу.

У цій статті продовжено дослідження національно-культурної специфіки асоціацій, розпочате у роботі ««Ідеал» в асоціативній репрезентації українців та росіян» (2006), на матеріалі білоруської мови.

Словникові статті тлумачних словників усіх східнослов'янських мов визначають два значення слова «ідеал»: 1) найвища мета, до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю; 2) взірць досконалості. Отже, у тлумаченні цього поняття в трьох мовах не бачимо розбіжностей. Але вони чітко вимальовуються в структурах асоціативних полів цього слова та його корелятивів у східнослов'янських мовах.

Розглянемо асоціативне поле слова-стимулу ІДЭАЛ у білоруській мові. Воно має у своїй будові таке ядро:

Таблица 1

Ядро асоціативного поля слова-стимулу ІДЭАЛ

№	Українська	Частотність
1.	<i>чалавек</i>	9
2.	<i>аўтарытэт</i>	6
3.	<i>кумір</i>	5
4.	<i>Бог</i>	3
5.	<i>маці</i>	3
6.	<i>мужчыны</i>	3

Отже, цей стимул пов'язується білорусами насамперед з людиною, її авторитетністю, взірцем, тоді як (у попередній роботі) у респондентів-українців - з мрією, людиною, Богом, а в росіян – здебільшого з людиною-взірцем, потім з мрією, красою, жінкою. Окрім цього, ядерні реакції білоруських респондентів указують на інші важливі напрями асоціювання: Бог, мати, чоловік є найголовнішими зразками людини, що містять ідеальні риси. Саме такими є найголовніші напрями процесу асоціювання білорусів на цей стимул.

Як і в попередніх роботах, для якісного аналізу асоціативного поля слова-стимулу застосовано асоціативний гештальт, який детально показує структуру поля та специфіку процесу асоціювання [3:119].

В асоціативному гештальті досліджуваного стимулу на матеріалі української та російської мов визначено наступні зони:

Зона 1. Ідеал людини.

Зона 2. Еталон досконалості та його характеристики.

Зона 3. Недосяжність, нематеріальність ідеалу.

Зона 4. Мрія і прагнення до неї.

Зона 5. Ідеал-порівняння.

Зона 6. Втрата ідеалу.

Зона 7. Ідолопоклонство.

Зона 8. Ідеал якостей людини.

Зона 9. Ідеал краси.

Зона 10. Ідеал мистецтва та літератури.

Зона 11. Ідеал любові.

Зона 12. Ідеал життя.

Зона 13. Ідеал епохи.

Зона 14. Персоналії.

Зона 15. Тваринний світ.

Зона 16. Числа.

При подальшому аналізі матеріалів експерименту в асоціативному полі стимулу в білоруській мові виокремлено додатково ще такі зони:

Зона 17. Ідеальні пропорції фігури людини.

Зона 18. Реклама як носій ідеальних уявлень.

Отже, асоціативний ґештальт досліджуваного слова-стимулу в білоруській мові має такий вигляд:

Асоціативний ґештальт стимулу ІДЭАЛ (Б)

I. Зона 1 (31 %): *чалавек (9), кумір (5), маці (3), мужчыны (3), мой (2), бабуля, бацькі, дзяўчыны, жанчына, жанчаны, лідэр, хлопец, чалавечы.*

II. Зона 2 (12 %): *абсолют, вобраз, гармонія, ідэя, ісціна, лепшы, нешта надзвычайна, образец (рус.), оцэнка (рус.), першы, правільнасць, чысціня, экзатычны.*

III. Зона 5 (11%): *Бог (3), абраз, ангел (рус.), анел, вяршыня, зорка, Іисус, люстэрка, сусвет.*

IV. Зона 8 (11%): *аўтарытэт (6), высакароднасць, дабрыня (розм.), нежны, непадкупнасць, абмежаванне (рус.).*

V. Зона 4 (8 %): *імкненне (2), мара(2), імкнучца, мэта, надзея, стремление (рус.).*

VI. Зона 3 (7 %): *недасягальнасць (2), ідэалізм, недасяжнасць, непаўторнасць, нерэальнасць, рамка.*

VII. Зона 10 (4 %): *артыст (2), актрыса, шэдэўр.*

VIII. Зона 7 (3 %): *культ (2), ідал.*

IX. Зона 17 (3 %): *90-60-90 (2), часціна (розм.).*

X. Зона 18 (3 %): *парашок, паўтор, обложка (рус.).*

XI. Зона 6 (2 %): *не існуе, страчаю.*

XII. Зона 9 (2 %): *красота (рус.), прыгажосць.*

XIII. Зона 13 (1 %): *антычнасць.*

XIV. Зона 14 (1 %): *Аксана.*

Ядро асоціативнага ґештальту (дві найбільші за обсягом зони) складають: зона 1 «Ідеал людини» та зона 2 «Еталон досконалості та його характеристики», так само, як і у двох раніше досліджуваних мовах. Але на відміну від них у ґештальті білоруської мови найбільший відсоток реакцій припадає на зону 1 – 31 %, тоді як в українській та російській відповідно 28 % та 23 %. У цій зоні 13 асоціатів (пор.: 19 (У), 7 (Р)), серед яких більшість – 16 реакцій-назв людини (напр.: *чалавек (людина) (9), кумір (кумир) (5), лідэр (лідер), чалавечы (людський)*), уполовину менше реакцій, які розрізняють людину за статтю (*мужчыны (чоловіка) (3), дзяўчыны (дівчини), жанчына (жінка), жанчаны (жінки), хлопец (хлопець)*) і ще трохи менше назв родичів (*маці (мати) (3), бабуля (бабуля), бацькі (батьки)*). Порівняно з попереднім дослідженням зауважимо, що в російській мові також, як і в білоруській, більше реакцій-назв людини, на яку хочуть бути схожими, та розрізнення за статтю, а в українській – назв людини та назв родичів (найбільше серед трьох мов), жодної з яких не

названо росіянами. Остання риса свідчить про більш стійке збереження традицій шанобливого ставлення до родини, батьків у свідомості українців та білорусів.

У гештальті білоруської мови зазначено найменшу кількість реакцій зони 2 порівняно з двома іншими (12 % (Б) проти 17 % (У) та 18 (Р)). Ці реакції майже порівну називають головні характеристики ідеалу (*гармонія (гармонія), лепшы (кращий), нешта надзвычайна (дещо надзвичайне), оцэнка (оцінка), першы (перший), правільнасць (правильність), чысціня (чистота), экзатычны (екзотичний)*) та свідчать про еталон досконалості (*абсолют (абсолют), вобраз (образ), ідэя (ідея), ісціна (істина), образец (рус.) (зразок)*). Названі асоціації засвідчують абстрактність ідеалу, його ціннісні характеристики, як і у двох інших мовах, але українські респонденти вказували ще на й символічне значення ідеалу. Представники трьох народів назвали реакцію *образ (образ)*, а , як відомо, ціннісний образ розкриває сферу прагнень і спонук. «Ціннісний образ – завжди певний синтез, результат специфічного узагальнення, цілісність культурних смислів яка ніколи до кінця не розщеплюється понятійним аналізом і тому виглядає більш невиразним, ніж чітке і понятійне узагальнення» [4:13]. З філософської точки зору можемо пояснити і наявність асоціацій *ідэя (ідея), ісціна (істина)*: в ідеалі виражена особистісно інтеріоризована ідея, яка має надосібний характер. Вона повинна мати у свідомості індивіда таке всебічне обґрунтування, щоб він приймав її за істину [2:528].

Реакції зони 3 певною мірою підкреслюють важливі риси ідеалу, а саме його недосяжність та нематеріальність: *недасягальнасць (нежоссяжність) (2), ідэалізм (ідеалізм), непаўторнасць (неповторність), нерэальнасць (нереальність)* тощо. Як зазначає філософська література, нездійсненність – найголовніша особливість ідеалу, у цьому проявляється його абсолютність, безкінечність, принципова недосяжність. Подібні асоціації зазначено також у двох інших мовах.

Зазначені особливості ідеалу певною мірою підтверджують і асоціації зони 4: *імкненне (прагнення) (2), мара (мрія) (2), імкнуцца (прагнути), мэта (мета), надзея (надія), стремление (рус.) (прагнення)*.

Асоціації зони 5, які містять реакції-порівняння (*Бог (3), абраз (ікона), ангел (рус.), анел (ангел), вяршына (верхівка), зорка (зірка), Іисус, люстэрка (дзеркало), сусвет (всесвіт)*), також тісно пов'язані за змістом з головними характеристиками ідеалу. Як і в українській культурі, у білорусів ікона (образ) символізує Царство Господнє, божественну гармонію світла, слави Божої і величі; устремління світу, людей до Всевишнього; святості; олюдненого образу Бога [5:132]. Про релігійну спрямованість асоціювання свідчать реакції *Бог, Іисус, анел*, що свідчить про особливості ментальності білоруського народу.

На недосяжність, безмежність поняття ідеалу вказують асоціації *вяршына (верхівка), зорка (зірка), сусвет (всесвіт)*, які також споконвіку притягували увагу і прагнення людей.

У цій зоні, як і в російській мові, є реакція *люстэрко (дзеркало)*, яка, на наш погляд, ілюструє те, що ідеали в суспільстві відбивають його стан розвитку.

Зона 8 «Ідеал якостей людини» підтверджує ціннісні орієнтації білоруських респондентів, наприклад: *аўтарытэт (авторитет) (6), высакароднасць (благородство, шляхетність), дабрыня (розм.) (доброта)*», *непадкупнасць (непідкупність)*. На важливість позитивних характеристик людини як ідеалу для білорусів указує значно більша кількість їхніх реакцій у порівнянні з українцями та росіянами (11 % (Б) проти 2 % (У) та 5 % (Р)).

На відміну від гештальтів української та російської мов у цьому гештальті зона 10 містить асоціації: *артыст (2), актрыса, шэдэўр*, які здебільшого пов'язані саме з театральним мистецтвом, а не з літературою.

Зона 13 «Ідеал епохи» ілюстрована однією реакцією *антычнасць (античність)*, тоді як росіяни вказали на сучасний ідеал, а українці – на його наявність в усі часи.

Деякі зони є лише в ґештальті білоруської мови: зона 17 «Ідеальні пропорції фігури людини», яка містить асоціацію 90-60-90 (2) – ідеальні параметри жіночої фігури, та зона 18 «Реклама як носій ідеальних уявлень», у якій зафіксовано найкращі товари або їх зображення: *парашок, паўтор, обложка (рус.)*.

Однак не всі із зазначених зон наявні в ґештальті білоруської мови, тому Таблиця 2 репрезентує наявність та обсяг зон у трьох східнослов'янських мовах для порівняння та кращої наочності.

Таблиця 2

Структура асоціативних полів стимулів ІДЭАЛ / ІДЕАЛ / ИДЕАЛ

№	Зони ґештальту	Білоруська %	Українська %	Російська %
1.	Ідеал людини	31	28	23
2.	Еталон досконалості та його характеристики	12	17	17
3.	Недосяжність, нематеріальність ідеалу	7	12	10
4.	Мрія і прагнення до неї	8	8	13
5.	Ідеал-порівняння	11	7	5
6.	Втрата ідеалу	2	7	2
7.	Ідолопоклонство	11	6	4
8.	Ідеал якостей людини	2	5	2
9.	Ідеал краси	2	3	7
10.	Ідеал мистецтва та літератури	4	1	8
11.	Ідеал любові	-	1	3
12.	Ідеал життя	-	2	2
13.	Ідеал епохи	1	2	1
14.	Персоналії	1	1	-
15.	Тваринний світ	-	-	1
16.	Числа	-	-	1
17.	Ідеальні пропорції фігури людини	3	-	-
18.	Реклама як носій ідеальних уявлень	3	-	-
Усього зон		14	14	15

Зауважимо, що характерною рисою асоціювання білорусів є велика кількість русизмів, що вказує на мовні проблеми білоруського суспільства, але це явище буде розглянуто в іншій статті.

Отже, навіть наявність однакової кількості зон у ґештальтах різних мов не засвідчує їхню повну тотожність, потрібен детальний кількісний та якісний аналіз складу асоціативних полів, що повною мірою забезпечує метод асоціативного ґештальту, і тому він буде використаний у подальшому дослідженні слів-стимулів для виявлення етнокультурної специфіки мовної свідомості представників східнослов'янських мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уфимцева Н.В. Языковое сознание: этнопсихолінгвістическая парадигма исследования // Методология современной психолінгвістики. – М., 2003. – С.162-174. 2. Філософія: Навч. посіб./ За ред. І.Ф.Надольного.- К.: Вікар, 1997. 3. Марковина И.Ю., Данилова Е.В. Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения «ассоциативного гештальта» текстов оригинала и перевода // Языковое сознание и образ мира.- М., 2000.- С.116-132. 4. Золотухина-Аболина Е.В. О специфике высших духовных ценностей // Философские науки. – 1987. - №3. 5. Словник символів культури України / За заг. ред. В.П.Коцура, О.І.Потапенка, М.К.Дмитренка та ін. – 3-є вид. – К.: Міленіум, 2005.

ТЕРЕХОВА С.І.

Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПТИ “ВГОРІ – ВНИЗУ”, “ВГОРУ – ВНИЗ”, “ЗГОРИ - ЗНИЗУ” В ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ (типологічний аспект)

Постановка загальної проблеми і її зв'язок із науковими завданнями. Рух як форма існування матерії в навколишньому світі є основою розподілу властивостей денотатів на статичні й динамічні. В мовах вони відтворюються лексичними та граматичними категоріями і формами, на основі яких у мовленнєвому вживанні утворюються складні функціонально-семантичні репрезентації місцезнаходження (статичні вказування) або напрямку в просторі (динамічні вказування). В типологічному зіставленні одноструктурних та різноструктурних мов можна не лише бачити динаміку функціонально-семантичного розвитку, а й досконаліше і ретельніше типологізувати зіставлявані мовні одиниці (МО), визначити національно-мовну специфіку їх типів.

Постановка завдання. Проаналізуємо функціонально-семантичні репрезентації концептів “угорі - внизу”, “вгору - вниз”, “згори - знизу” в українській, російській та англійській мовах у світлі зазначеного вище підходу.

Актуальність дослідження. Аналіз останніх досліджень і публікацій. До нашого часу функціонально-семантичні дослідження аналізованого матеріалу в типологічному зіставленні української, російської та англійської мов не проводилися. Окремі праці, присвячені розробці функціонально-семантичної (праці Уфимцевої Г.А., Щура Г.С., Борисової Л.М., Бондарка О.В., Хмелевської М.А., Бондар О.І., Dik S.C., Halliday M.A.K., Jackendoff R. та ін.) та типологічної теорій (дослідження Гака В.Г., Кацнельсона С.Д., Жлуктенка Ю.А., Тараненка О.О., Ярцевої В.Н., Крилова С.А., Шамової В.І., Щербіна В.К., Nemser W., Raidt E.H. та ін.), створили належну основу для проведення подібних досліджень. Постійна присутність поставленої проблеми в повсякденному житті людини визначає актуальність і нагальну потребу в її розв'язанні.

Завдання дослідження. В статті досліджуються функціонально-семантичні репрезентації просторових указувань “угорі - внизу”, “вгору - вниз”, “згори - знизу” в типологічному зіставленні української, російської та англійської мов як результат концептуалізації системи координат носіями зазначених мов.

Наукові результати. Аналізовані концепти представлені в зіставляваних мовах у вигляді тематичних груп (ТГ) функціонально-семантичного поля (ФСП) просторового вказування системи координат. Вони є одними з найбільш показових і розвинених серед репрезентацій просторових указувань, незважаючи на те, що їх поява та освоєння людиною відбувалися пізніше за інші. Їх семантичні, асоціативні та функціональні зв'язки і відношення в зіставляваних мовах також є розвиненішими, про що свідчить їх різноманітність, стилістична і семантична розгалуженість, широке професійне вживання,

збереження вказівної функції у вторинних (переносних) номінаціях, оцінність, ієрархії градації та повноцінні парадигми ступенів порівняння, а також функціональні та семантичні накладання з іншими ФСП (перехідні зони). При цьому їх функціональне і контекстуальне вживання зумовлені якістю вказування: для семантики МО характерна оборотність первинного парадигматичного дейксису в синтагматичний або іншу референційність, набуті, як правило, в результаті вторинної номінації.

Історична значущість розгляданих концептів і зацікавленість у них носіїв зіставляюваних мов у підкріплюється відповідними фольклорними образами та історичними репрезентаціями; їх специфіка очевидна в кожній з цих мов. Особливого концептуального і семантичного розвитку ці ТГ зазнали в XIX – XX століттях - унаслідок формування і переусвідомлення концепції навколишнього світу, наукового розвитку і практичного освоєння геологічного, водного та космічного простору. Це відбилося у складній структурі ТГ: у кожній із зіставляюваних антонімічних парадигм синонімів наявні мікропарадигми місцезнаходження “високо”, “глибоко” і напряду “в висоту”, “вглибину”, а також менш розвинені зворотні “з висоти”, “з глибини”. В наш час розглядані ТГ, незважаючи на їх широку і всебічну репрезентацію, продовжують свій розвиток.

Поліфункціональність, поширеніша в англійських ТГ, виражається в українській і російській мовах у регулярному прийменниково-прислівниковому біфункціоналізмі. Серед професіоналізмів можливі поодинні вигуківі репрезентації на позначення прямого напряду, наприклад: укр., рос. (запозичені) буд. *майна*, укр. буд. *віра*, рос. буд. *вира*, англ. *up, down*; укр. військ. (у командах) *на плече!*, *до ноги!*, рос. військ. (у командах) *на плечо!*, *к ноге!* (щодо підняття гвинтівки, автомата певним чином угору або вниз) та ін.; пор.: англ. *right / left shoulder arm* [1:477, 716].

Семантика розгляданих ТГ співвідноситься із суб’єктно-об’єктною орієнтацією [2:189-190; 3:69] у вертикальній площині і в кожній з мов не обов’язково вимагає умовної точки відліку для ідентифікації. Концептуальна співвідносність і потенційна взаємозаміна аналізованих указувань (при зміні точки відліку) дозволяє в складі аналізованих ТГ структурувати антонімічні парадигми синонімів у відношення контрарної антонімії. Поліпарадигмальність їх складників підтримує цей прояв у їх прислівниковій функціональній реалізації. В інших функціях відповідно можливі контрадикторні антонімічні відношення (як правило, серед англійських МО, в яких поліфункціональність має значно більше проявів, ніж в українських та російських МО¹).

Хоча репрезентації “вгорі - вниз” (та особливо вказування на напрям “вгору - вниз”, “згори - знизу”) визначають пізніші спроби освоєння навколишнього світу людиною, у наш час у деяких професійних галузях (військовій справі, географії, геології та ін.) з’являються такі вказування відносно горизонтальної площини, скажімо, щодо картографічних позначень². Частіше вони корелюють з топонімічними репрезентаціями, відповідно, на північ, південь тощо. Наприклад: у бізнесовій і фінансовій справах замість питомих укр. *внизу*, *вгорі*, рос. *внизу*, *наверху* засвоїлися англійські запозичення від *top* – укр., рос. *топ*. Пор.: укр. *провести топ-рейтинг*, *програма “Сіменз топ+”*, *топ-модель*, *топ-сервіс*, *магазин “Інтертоп”* та ін., рос. *провести топ-рейтинг*, *программа “Сименз топ+”*, *топ-модель*, *топ-сервис*, *магазин “Интертоп”* та ін. (пор.: англ. *market top players* - про

¹ Репрезентації цих ТГ англійської мови переважно функціонують як прислівники, іменники, прикметники, прийменники, дієслова, іноді вигуки. Це максимальний прояв поліфункціональності серед усіх аналізованих ТГ у межах зіставляюваних ФСП.

² Карта або інше ландшафтне зображення території припускає в українській і російській мовах визначення типу укр. *загін Устинова йде нагору, сюди (вказівний жест)*, а *внизу*, *тим часом, Гончаренко завдає удару по супротивнику*; рос. *отряд Устинова идет вверх, сюда (вказівний жест)*, а *внизу*, *тем временем, Гончаренко наносит удар по противнику*; укр. *у верхів’ї Дніпра*, рос. *в верховье Днепра* але: укр. *у долині Нілу*, рос. *в долине Нила* (тобто в низині).

бізнесменів вищої ліги, англ. військ. розм. *top dog* “переможець” [1:847]³). При цьому опозитивне вказування не є настільки ж актуальним для носіїв цих мов.

Щодо вертикальної / горизонтальної площин в аналізованих ТГ виокремлюються парадигми прислівникових репрезентацій, які а) визначають безпосереднє вказування на місце вгорі / внизу; б) водночас визначають номінацію і вказування на відповідне розміщення; в) поєднують семантику вказування і спосіб дії, причому останній визначає вказування опосередковано, іноді на фоні процесуальної семантики (наприклад: укр. *стоячи, лежачи, накладаючи* та ін., рос. *стоя, лёжа, прост. влѣжку, тех. внакладку* “шляхом накладання одного на інше” та “[пити чай, каву] опускаючи цукор у чай, протилежне - вприкуску”, *внакидку*, укр. *опашки* “не вдягаючи рукава, накинувши на плечі” [4, 5:704; 5, 2:445, 465]), англ. *standing, lying* та інші дієприкметники теперішнього часу з семантикою дії на горизонтальній поверхні.

Протягом тривалого часу вважалося, що семантика аналізованих концептуальних репрезентацій під час спілкування не потребує переорієнтації адресата в просторі. Справді, основним значенням ТГ “вгорі - внизу” є надання об’єктивної вказівної характеристики особам, предметам, явищам та ін. так, як вони детерміновані в реальному житті [2: 190; 3: 70]. Проте в наш час освоєння вертикального простору може потребувати такої переорієнтації відносно мовця або слухача. Переважно це має місце в професійному спілкуванні (будівельників, шахтарів, гірників, авіаторів та ін.). Специфікою такого лексикону є суттєво більше подрібнення вказувань “вгорі - внизу”, “вгору - вниз”, “згори - знизу” та збільшення відносності їхньої семантики, змістове наповнення якої, певно, детермінується не стільки денотативно (об’єктивною відстанню між мовцем, слухачем, предметом та ін.), скільки суб’єктивною оцінкою мовців - працівників зазначених галузей. Наприклад, під час координації робіт, що проводяться на різних висотах та глибинах: укр. [авіадиспетчер] *Рейс 1267, летітимете вище. Висота 6 400 м. Траса вільна. Внизу небезпечні грозові хмари.* (“внизу” відносно борту літака і водночас “вверх” відносно диспетчера). Інший приклад – пор.: зворотний напрям рахування поверхів вглибину, нещодавно не відомий пересічним громадянам, і відрахування глибини в мовленні шахтарів, підводників та ін. Унаслідок інтенсивної урбанізації зростає і загальна висота / глибина міст, через що очевидно стає відносність указувань “угорі - внизу”, “вгору - вниз”, “згори - знизу”. Чим більш розвиненим і розбудованим є місто, тим деталізованіші ці вказування в мові та свідомості (відповідно, можна говорити про більшу деталізацію концептів у свідомості англословних жителів великих міст, ніж у російсько- та україномовних, що зумовлено суспільно-економічним розвитком). Часто в такому разі на позначення адвербіального вказування вживаються номінативні конструкції або словосполучення типу “прийменник + іменник”, які опосередковано репрезентують розглядані концепти через денотативну співвіднесеність з ними. При цьому можливі різні параметри і обсяги градацій концептів, енантіосемантичні накладання, зумовлені соціальними мовними звичками⁴.

Функція дієслів для аналізованих репрезентацій місцезнаходження не характерна, що визначає обмеженість статичних процесуальних указувань. В усіх аналізованих мовах вона

³ В англійській військовій термінології *top* і *bottom*, уживані в функції прикметника у сполученні з іменником, утворюють низку вузькоспеціальних термінів - указувань на розміщення частин вгорі / внизу машини, військового технічного приладу, військової зони, території тощо [1: 140, 847]. Дейктичне вказування (єдине з усіх можливих) у них передається опосередковано і є вторинним. В інших зіставлених мовах у складі військових термінів може реалізовуватися також і прислівникова функція розглянутих МО, причому вказування “вгорі - внизу” замінюється на “попереду - позаду” (наприклад: рос. *расположение впереди / сзади на фронте, в технике* та ін.). Такі МО являють собою три-, чотири-, п’ятикомпонентні кластери.

⁴ Наприклад: те, що для мовця - жителя великого міста “вгорі”, для жителів менш розвинених населених пунктів може означати протилежне, а в носіїв нерідної мови викликати непорозуміння. Наприклад: укр. – *Ти йдеш у метро? Почекай мене внизу. – Де внизу? На платформі чи біля входу на ескалатор? – Біля ескалатора. – Так це ж унизу, а не вгорі...*; рос. – *Идешь в метро? Подожди меня внизу. – Где внизу? на платформе или возле входа на эскалатор? – У эскалатора. – Так это вверх, а не внизу*; англ. – *Are you walking to the underground? Wait for me downward. – Downward? Where? On the platform or near escalator? – Near escalator. – But it's upward*. Поп. англ. *uptown, downtown, upstairs, downstairs*.

уможлиблюється в словосполученнях “дієслово стативи + вказівний просторовий прислівник” або “дієслово стативи + просторовий прийменник + просторовий іменник” (відповідне вказування на напрям виражається окремо значною кількістю кореневих парадигм процесуальних дієслів, які вказують на напрям опосередковано). Лише деякі бі- та поліфункціональні МО зберегли поєднання вказувань на місцезнаходження і напрям.

На відміну від ТГ “тут - там”, “близько - далеко”, “вперед - назад” та відповідних ТГ вказувань на напрям, аналізовані ТГ, як і “зліва - справа”, не передають часової семантики. Замість того на фоні суб’єктивної оцінки відстані як основи для визначення місцезнаходження “вгорі - внизу” все більше простежується обрання точкою відліку іншого предмета, а не мовця або інших традиційних комунікантів⁵.

Хоча ТГ укр. “вгорі - внизу”, рос. “вверху - внизу”, англ. “up - down” мають спільну домінуючу семантику “в верхній / нижній частині, вище / нижче чого-небудь” [4, 1: 303, 709; 5, 3: 473; 6, 3: 625-626; 6, 11: 409-418], часткова еквівалентність їх семантичних обсягів та функціональні розбіжності визначають асиметрію антонімічних парадигм синонімів та розбіжності в усвідомленні відповідних концептів. Конгруентні домінуючі, спільнослов’янські за походженням, на відміну від інших ТГ, розрізняють семантику місцезнаходження і прямого напрямку (на відміну від цього, англ. *up*, *down* традиційно для англійської мови поєднують їх). Цей фактор частково впливає й на ступінь розвиненості синонімічних відношень. Лише домінуюче значення має декілька абсолютно синонімічних ЛСВ, однак у цілому кожний член розглянутих парадигм має свою специфіку йому в мові. Серед них можна виділити такі функціонально-семантичні відношення: 1) монофункціональні і моносемантичні МО, рідкісні в зіставлюваних мовах, як правило, серед діалектних, просторічних та професійних лексем - військової, спортивної лексики, в англійській мові – більше серед прислівникових сполучень; термінологічних запозичень (наприклад, музичних термінів), українських та російських вказувань будівельників, гірників тощо; 2) монофункціональні полісемантичні МО, представлені в широких мережах стилістичних однокорневих синонімів, особливо в англійській мові (менш виражені серед різнокорневих), оцінних градацій української та російської мов, конкретизованих англійських МО *downhill*, *downland*, *downstairs*, *upstairs* та ін.; 3) біфункціональні полісемантичні МО, більшою мірою характерні для української та російської мов; 4) поліфункціональні полісемантичні англійські репрезентації. При цьому в англійській мові семантична узагальненість, відносність збільшується від моно- до поліфункціональних МО, в інших зіставлюваних мовах спостерігається зміна семантичних якостей прислівників: від поєднання вказувань на місцезнаходження і напрям (наприклад, у МО церковнослов’янського походження *горе*, *низу*, *долу* та ін.) до їх відокремлення і значного розвитку оцінних та стилістичних диференціацій.

Парадигматичні відношення будуються на основі поширеної префіксальної синонімії, оцінних суфіксів і префіксів (в українській та російській мовах; в англійській мові префіксація не є показовою), суфіксальної синонімії та складання основ МО просторової семантики (переважно в англійській мові). Абсолютна синонімія домінуючих ЛСВ поширена в зіставлюваних ТГ різною мірою (укр. *вгорі*, *вверху*, *наверху*, *поверху*, рос. *вверху*, *наверху* - *снизу*, *внизу*, тоді як в англійській мові - *up*, *upward*, *upwards*, *upwardly* - *down*, *downward*, *downwards*, *downwardly*). В англійській ТГ на відміну від інших спостерігається поліфункціональна абсолютна синонімія, шляхом якої паралельно репрезентовані вказування на місце і напрям у просторі (пор.: англ. *down*, *under*, *underneath*, *beneath*).

⁵ У наш час тривають екстралінгвістичні дослідження, спрямовані на визначення впливу гравітаційного поля Землі на відстань і плин часу, що надає ще більше неозначеності розглядаєним вказуванням і визначає перспективи їх подальшого семантичного розвитку.

В українській та російській ТГ поширені оцінні градації та семантичні відтінки, особливо серед розмовних МО: укр. *унизу, низько, нижче*, розм. *понижче*, розм. *насподі*, розм. *занизько*, розм. *низенько*, розм. *низесенько*, прост. *низьохонько*, прост. *попонижче* - *високо*, розм. *зависоко*, розм. *повище, заввишки*, розм. *височенько*, розм. *високувато*, розм. *повище*, прост. *поповище* та ін.; рос. *внизу, низко, ниже*, розм. *пониже*, розм. *снизу*, розм. *нанизу*, розм. *низенько*, розм., прост., пестл. *низёхонько*, розм., прост. *низёшенько*, розм., прост. *низковато*, розм., прост. *низковатенько* - *вверху, наверху, выше, свыше, высоко*, розм. *повыше*, розм. *поверх*, розм., прост. *поверху*, розм., прост. *высоковато*, розм., прост. *высоковатенько* та ін. (пор.: англ. *low, lower, low-down*, діал. *lowmost, the lowest – up, upper, uppermost*, діал. *downmost*). В англійській мові більшість перелічених градацій та оцінних вказувань можуть бути представлені лише частково ступенями порівняння прислівників або описово. Виняткові англійські МО спроможні своєю семантикою надати граничної характеристики ступеням градації: англ. *lowmost, uppermost*. Серед українських та англійських МО поширенішим є поєднання аналізованої вказівної семантики та способу дії, наприклад: укр. *верхи, верхом – низом* та ін., англ. *downhill, downland, underground, underfoot, downstairs – uphill, upland, upstairs* та ін., при цьому деякі англійські репрезентації втратили семантичний зв'язок з первинною вказівною семантикою, наприклад: *uptown – downtown* “з міста, від центру міста” – “в місто, до центру міста; в центрі міста” (пор.: рос. *понизу, низом – поверху, верхом*). Усі домінанти зіставляваних ТГ “вгорі - внизу” поєднують указування на місцезнаходження і напрям у просторі з поняттями про соціальне зростання, статус, професіоналізм [4, 1:308; 5, 2:84; 6, 11:413-414].

Мікропарадигми “високо”, “глибоко” є концептуальними доповненнями аналізованих парадигм, виражають їх логічну довершеність. В їх структурі спостерігаються подібні прояви оцінності і градації. Функціональною особливістю укр. *високо, низько*, рос. *высоко, низко*, англ. *above, bottom* є оборотність дейктичної семантики на іншу референційну (переважно анафоричну) у зворотах ділового канцелярського стилю та у формах порівняльного ступеня вживаних прислівників, наприклад: укр. *зазначена вище стаття, нижче згаданий склад*, рос. *указанная выше статья, ниже упомянутый состав*, англ. *the above mentioned article, the below staff (the staff given below)* та ін. Специфічна укр. *насподі* [4, 5:196] поєднує в обох (прислівниковій і прийменниковій) функціях узагальнену семантику “внизу” і конкретизовану “вглибині”, що становить перехід від парадигми “внизу” до мікропарадигми “вглибині”. Ця МО має обмежену семантичну сполучуваність: не можна сказати *на споді стіни, на споді хати* та ін. В інших зіставляваних мовах такі поняття не поєднуються; вони представлені окремо в англ. *deep, deeply* “глибоко” і *down*, рос. *глубоко, внизу* або в словосполученнях рос. *в(во) голубине, на голубине, в глубинке* тощо.

Виявлені специфічні МО визначають своєрідний напрям розвитку функціональних і семантичних репрезентацій кожної із зіставляваних мов, у цілому свідчать про дещо традиційне успадкування семантики російськими МО від церковнослов'янської мови і водночас її розвиток, переусвідомлення, стилістичне і частково семантичне перевираження в українській, пор.: укр. *долі* “внизу, вниз; на землі, на підлозі, в долині” [4, 2:303], *додолу, долілиць* “вниз, обличчям до землі” [4, 2:359], рос., заст. *далу, дал* вживаються в високому, поетичному стилі⁶.

Найбільш полісемантичні англ. *up* і *down* вживаються в мові як прислівники, прийменники, іменники і дієслова. Англ. *down* конкретизується в ЛСВ “на відстані від столиці, геть від країни”, “геть від університету” [6, 3:625-626], що своєрідно виражають ступінь віддаленості через указування на відстань (іншим мовам ця ознака властива

⁶ Поетичне використання розгляданих опозитивних указувань надає їм додаткової метафоризації, яка іноді закріплюється в мові частотністю використання, ідіоматичним закріпленням, як, наприклад, специфічне рос. заст. поет. *свыше* “від Бога” [5, 13: 453] - *..что дано свыше... талант*, англ. *from Heavens* та ін.

переважно у ТГ “близько - далеко” та відповідним репрезентаціям напрямку). Специфічне англ. *beneath* репрезентує коротку відстань між предметами, майже зіткнення верхнього предмета з нижнім. Англ. *above*, *overhead*, *over* у прийменниковій функції вказують на підвищення одного предмета над іншим із виступом, нависанням [7: 76; 3: 70]. В англійській мові окремо визначаються вказування “вгору / вниз по сходах” (*up*, *upstairs* / *down*, *downstairs*). Деякі ЛСВ англ. *down* “нижче від горизонту”, “нижче від поверхні або на дні водойми”, “на землі”) вказують на місцезнаходження за певною межею. На основі домінантної семантики *down* були утворені переносні значення, які поєднують просторову і часову семантику (*down* 15,19), стан (*down* 17,20), якість (*down* 18,21) і напрям руху (*down* 1,2) [6, 3:625-626]. Ці семантичні поєднання спостерігаються і в інших недомінантних МО (*upstairs*, *downstairs* та ін.).

Англ. *up*, на відміну від інших зіставляваних домінант, поєднує вказування на місце і напрям при основному вказуванні на напрям [6, 11:409-418; 3:68]. Його специфіка - у визначенні місцезнаходження: “прямо над об’єктом”, “над головою або далеко від поверхні землі, в повітрі”, його зміни: “нібито перевертати, змінювати первісне положення об’єкта або поверхню”, “від рівня землі, води та ін.; до певної поверхні”, “із шлунка в порожнину рота”, “з моря до берега”, в еліптичному вживанні у функції команди піднятися, почати рухатися, діяти [6, 11:409-418]; укр. команда *уперед!*, рос. команда *вперёд!*, укр. команда *кроком руш!*, рос. команда *шагом марш!* вказують лише на початок дії і закликають до її виконання. У функції прикметника англ. *up* опосередковано передає вказування “який знаходиться на високій поверхні” [6, 9:408]. У прийменниковому вживанні ця МО відокремлює семантику напрямку і місцезнаходження. На відміну від інших домінант, *up* має часову співвіднесеність і виражає просторову і часову межу (*up to*). На відміну від інших домінант ТГ англ. *up* і *down* диференціюють вказування на місцезнаходження / напрям щодо орієнтації на морі / суші – це успадкована давньоанглійська традиція [8:44; 3:73], наприклад: англ. *up* “з моря до берега”, “далеко від землі”, “вище по річці, каналу або далеко від моря”, спец., мор. “проти вітру” (пор. із вираженням орієнтації по суші в англ. *down*). Ця традиція простежується і в семантиці інших прислівників, англ. *overland* “по суші”, *oversea* “за морем” [6, 7:308, 321], деякі з них набули топонестичних характеристик: *up / down the lake* “північна / південна точка” [9:14; 3:68-9]⁷.

У складі розглянутих ТГ непослідовність антонімії синонімічних парадигм, породжена семантичною асиметрією, простежується не регулярно. Англ. *uptown* “спрямований від центру міста” в функції прикметника безеквівалентне. Складний прислівник англ. *upside down* [6, 11:443-444], рівнозначний ідіоматичним укр. *догори ногами*, рос. *вверх ногами*, *вверх дном*, у прикметниковому вживанні зберігає просторове дейктичне значення і поєднує його з визначенням способу дії. Англ. *underground* “під землею” передається словосполученнями укр., рос. “прийменник + іменник”: укр. *під землею*, рос. *под землёй*. У функції іменника ця МО в британській культурі номінує лондонський метрополітен (пор.: амер. англ. *subway*, англ. *metro*, укр., рос. *метро*). Просторове дейктичне вказування при цьому зберігається як компонент іменникового значення.

Семантика специфічного англ. *underfoot* “під ногами, на землі”, “під, на або перед чиймись ногами” [6, 11:140] в інших зіставляваних мовах диференціюється в конкретизованих словосполученнях: укр. *під ногами*, *на ногах*, *перед ногами*, рос. *под ногами*, *на ногах*, *перед ногами*, визначаючи, таким чином, другорядність самого вказування для

⁷ В американській англійській мові від прислівника *down* і топонестичних прислівників утворені *down east*, *down-easter* “у напрямі або в районі західного узбережжя Нової Англії” [6, 3:626], *down south* “у напрямі або на півдні; вниз по Міссісіпі, в південних штатах” [6, 3:626], які в сучасній мові характеризуються регіональним використанням. Ці МО і в ад’єктивній функції поєднують дейктичні вказування на місце і напрям. Антонімічні лексеми словниками не фіксуються (що зумовлено територіальними і природними особливостями східних і північно-східних регіонів).

носіїв цих мов. В англійських репрезентаціях подібні дейктичні сполучення визначають водночас і умовну точку відліку (це переважно певний предмет на площині), як, наприклад, біфункціональні англ. *downhill* і *uphill* “униз / угору по схилу гори”; у функції прикметника дейктичність втрачається [6, 3:627; 9:418]. Англ. заст. *upstreet* “уздовж вулиці від центру міста” [6, 9:415] частіше вживається на позначення напрямку, ніж місцезнаходження. Для всіх перелічених МО спільним є те, що в їх семантиці поєднуються значення твірного прислівника *up* та іменників *stairs*, *town*, *hill*, *street* тощо, які суттєво конкретизують або змінюють семантику *up*. При цьому дейктичність твірної МО не втрачається. Згодом такі складні прислівники набувають більшого ступеня дейктичності внаслідок узагальнення їх семантики (як, наприклад, англ. *upstairs*, *downstairs* “вгору / вниз”) і характеризуються об’єктивним указуванням. Суб’єктивності вони набувають у контексті, де джерелом семантичного вказування й уточнення змісту виступають інші функціональні репрезентації: граматичний час, указування на учасників комунікації, референтної ситуації тощо [2: 190; 3: 69].

В українській мові дейктичні вказування “вгорі - внизу” поєднуються з семантикою віддаленості “вдалині”, в українській і російській мовах – із визначенням відстані, рідко поєднуються вказування на місцезнаходження і напрям (пор.: укр. *високо*, *низько*, розм. *височенько*, *низенько*, рос. *высоко*, *низко*, розм. *височенько*, *низенько*, англ. *high*, *highfull*, *highly*, *above*, *atop* [4, 1:439; 5, 2:867-870; 6, 1:30, 540; 5:275-278, 282 та ін.]). Цим мовам притаманна деталізація і оцінна градація відстані зазначених указувань. Спільними ступенями градації є: “згори”, “високо”, “вище”, “зависоко”, “перевищуючи що-небудь”, “поверх кого-, чого-небудь”, “вище за всіх”, “найдалше, зовні, протилежне – всередині”. Останній ступінь властивий тільки українській мові (укр. *зверху*). В англійській мові повніше, ніж в інших, подрібнюється концепт “вище за всіх”, відсутні лексеми-репрезентації “зависоко”. В англійській мові аналізовані вказування набули предметної конкретизації; вони традиційно поєднують указування на місцезнаходження і напрям. Їм властива абсолютність просторово-оцінної семантики [10:25]. Вторинна номінація, утворена на їх основі, встановлює зв’язок аналізованої ТГ з ФСП стану, ситуації або наказу. В англійській ТГ виділяються вказування “в центрі міста / від центру міста”, “вгору / вниз по сходинах”, топографічні й топомістичні репрезентації, “уздовж по вулиці від / до центру” та ін. Семантичне розгалуження поглиблюється через поліфункціональність англійських МО. Прийменникові репрезентації характеризуються найвищим ступенем семантичної перехідності в семантичних полях і мікрополях у зв’язку з їх полісемантичністю. В англійській мові за рахунок цього наведена вище шкала градацій доповнюється значеннями “прямо над, вертикально до чого-небудь, нагорі”, “далеко від центру якого-небудь тіла, об’єкта; на вершині чого-небудь; поза чим-небудь” (*above* та ін.). Представлені як прояви поліфункціональності, вони свідчать про тяжіння просторових дейктичних прийменників до самостійних лексем більшою мірою, ніж для інших прийменникових одиниць [9:7; 11:161; 3:80]. Низький ступінь дейктичності простежується серед просторових іменників⁸. Як правило, вони перебувають на межі різних семантичних полів. Деякі лексеми і стійкі звороти набувають дейктичної семантики (а іноді й змінюють зміст) в їх професійному слововжитку. Рідкісні, діалектні, застарілі та просторічні МО також потребують контекстуального оточення щодо визначення їх відношення до розглянутих ТГ і ФСП просторового вказування у цілому. В англійській мові допоміжним засобом визначення якості дейктичного вказування виступає контекстуальна закріпленість / сполучуваність (пор.: англ. *top*, *high*, *altitude* та ін.).

⁸ За рахунок поліфункціональності англійські іменники мають дещо вищий ступінь дейктичності. В українській і російській мовах номінативність, не підкріплена безпосереднім указуванням, не дає можливості окремим іменникам реалізувати дейктичну функцію. Проте прийменниково-іменникові сполучення в усіх зіставлених мовах виражають різні ступені дейктичності.

Дієслівні репрезентації вказування “вгорі - вниз” мають вищий ступінь прояву дейктичності, ніж відповідні іменники, оскільки процесуальність підсилює семантику вказування. Аналізованим ТГ не властиві дієслова з прямим указуванням на місцезнаходження: як правило, воно передається опосередковано, через процесуальну семантику. В англійській мові такі МО є частіше вживаними, внаслідок чого їх семантична повнота більше виражена.

Мікропарадигми “високо” і “глибоко” в розгляданих мовах характеризуються підсиленням визначенням оцінки. В мовленні їх складники використовуються більше для надання оцінної характеристики, ніж дейктичного вказування. В цих парадигмах чіткіше, ніж в домінантних, простежується градація ступенів якості. З цієї позиції найбільш показовими є мікропарадигми укр. “глибоко”, рос. “глубоко”. Вторинна дейктична семантика “глибоко” в усіх зіставлюваних мовах співвідноситься з указуваннями “близько - далеко”, виходячи за межі “водяного простору” на “сушу”. В англійській мові семантична обмеженість мікропарадигм спричинена закріпленою семантичною сполучуваністю МО. При вживанні разом із процесуальними дієсловами вказування “глибоко” набуває семантичного розширення в бік ознаки повноти дії (укр. *глибоко дихати*, рос. *глубоко дышат*, англ. *to breathe deeply* тощо). Такі репрезентації, як правило, в мові дублюються синонімічними дієслівно-іменниковими зворотами типу укр. *зробити глибокий / повний вдих*, рос. *сделать глибокий / полный вдох*, англ. *to take a deep breath*. Семантична тотожність розгляданих конструкцій не є абсолютною щодо характеризованої дії: прислівниково-дієслівні конструкції репрезентують семантику процесуальності, тоді як дієслівно-прикметниково-іменникові словосполучення надають семантики однократної дії. При цьому якість дейктичного вказування зменшується за рахунок актуалізації оцінної семантики. Таким чином, мікропарадигми “високо” і “глибоко” в аналізованих мовах свідчать про семантичне зрушення від указування “вниз, вниз” до дейктичного значення “далеко” і оцінних “дуже”, “повноцінно”, “якісно”. Однак для її мовних репрезентацій не характерна семантична зворотність. В українській та російській мовах “глибоко” і “високо” поєднуються з іншими прислівниками простору і внаслідок цього дещо конкретизованої, усередненої семантики ознаки. У цілому простежується семантичний перехід “вниз” - “погано, неякісно”, “вгорі” - “добре, якісно”, який також свідчить про поширення дейктичної сполучуваності (переважно парадигматичних указувань). Вона може нейтралізуватися семантикою оцінки через актуалізацію останньої в певних семантичних оточеннях. Цим парадигмам властива семантична зворотність указівної (дейктичної) і недейктичної (оцінної) семантики. В англійській ТГ вона представлена найменше за рахунок закріпленої семантичної сполучуваності, в українській і російській ТГ - приблизно однаковою мірою. Найбільша мережа конкретизованих різнокоренових репрезентацій виявлена в англійській мові. З іншого боку, ці ж МО, водночас визначають відстань до предмета / особи, про які йдеться. Вторинна семантика вказування, утворена в основному шляхом семантичних переносів (метафоричного або метонімічного), переважно не виражає просторового дейктичного вказування поза контекстом. Як і їхні опозитивні пари, англійські репрезентації характеризуються найнижчим ступенем семантичної градації, хоча конкретизованість ознаки виявляється в них найбільше; вона не завжди ґрунтується на гіпонімічних відношеннях. Отже, в англійській мові узагальнені за своєю природою концепти “вгорі - вниз” репрезентовані традиційно конкретніше, тоді як в українській і російській мовах - дещо узагальненіше.

ТГ “вгору - вниз” являють собою повноцінно оформлену підсистему, структуровану синонімією антонімічних парадигм та антонімією синонімічних парадигм. Цим визначається семантичне зближення і подвійне протиставлення репрезентацій прямого і зворотного напрямів, особливо в англійській мові, де зворотність “зверху - знизу” виражається

енантіосемією розгляданих указувань. Об'єктна семантика аналізованих репрезентацій [2:180; 3:136] концептуально визначає прямий напрям руху на вертикальній площині, по поверхні, або в тривимірному просторі. Як правило, аналізовані МО не надають якісних характеристик простору (пор. диференціацію “на воді – на суші” в англійських репрезентаціях “вгорі - внизу”). Вони семантично поєднуються з указуваннями “вглиб”, “на землю”, “в височинь” у кожній з мов, “усередину” – в українській мові, “назад”, “бік, сторона”, “сходина” - в англійській мові. Переносна, вторинна номінація співвідносить указування “вгору - вниз” із загальнолюдськими уявленнями про віртуальний, потойбічний світ: “угору, в рай – униз, у пекло”, що підкріплюється низкою фразеологізмів у кожній з мов. У наш час науковий розвиток значно розширив концептуалізацію “вгору - вниз”, однак на якості семантики аналізованих указувань це не відобразилося⁹. Однак, в англійській мові семантична диференціація (подрібнення) аналізованих концептів майже вдвічі перебільшує українські та російські відповідники за семантичним обсягом і функціональним навантаженням. Значна кількість англійських прислівників виражає вказування на місцезнаходження і напрям (прямий і / або зворотний), що диференціюється контекстуально (в інших двох зіставлюваних мовах це лише біфункціональні компаративи: укр. *вище, нижче*, рос. *выше, ниже*). На відміну від українських та російських МО англійські репрезентації синтагматично закріплені¹⁰.

Домінанти укр. *угору*, рос. *вверх*, англ. *up* - укр., рос. *вниз*, англ. *down* однаково визначають домінантну семантику, спільну для цих ТГ. Укр., рос. *вверх*, укр. *вгору* однаково репрезентують вторинне, конкретизоване вказування “у напрямі до верхів’я, до початку річки, проти течії ріки”. Різницю становлять переносні недейктичні значення укр. *вгору, вверх* [4, 1:308]. Англ. *up* виражає домінантну семантику у відношенні до певної межі (“в напрямі вище, ніж інше, прямо над ним; у напрямі до вищого положення в просторі” [6, 11:408]). Специфічними відтінками англ. *up* є спрямованість над рівнем плечей або голови; визначення віддаленості від поверхні землі (“в напрямі до певного місця над головою або далеко від поверхні землі; в повітря”), через спосіб дії (“наче піднімаючись із горизонтального положення в вертикальне”), в енантіосемічному “з-за горизонту в поле зору” [6, 11:409]. Інші конкретизовані значення англ. *up* у зіставлюваних мовах передаються описово. Англ. заст. *up* “з моря на землю”, спец. мор. “у напрямі за вітром” диференціюють “вперед–назад” як “у море – на сушу”, що в інших зіставлюваних мовах властиве професійно вживаним домінантам (наприклад, у мовленні моряків, підводників, метеорологів, жителів примор’я тощо). В інших випадках частіше вживаються звичні словосполучення укр. *за вітром – проти вітру*, рос. *по ветру – против ветра*, укр., рос. *в море – на берег* та ін.¹¹. Репрезентаціям цих указувань в усіх зіставлюваних мовах не притаманні анафоричність та референційність. Однотипність указування визначає семантичну і функціональну однотипність мовних репрезентацій.

Семантичний обсяг антонімічних домінант укр., рос. *вниз*, англ. *down* перебуває приблизно в такому ж співвідношенні [4, 1:709; 5, 2; 6, 3:625-628]. Англ. *down* указує також на точку (тобто площину) відліку відносно землі (“згори вниз, з вищого місця в нижче; до землі”), поєднує в семантиці дейктичність із способом дії (“у місце, яке є нижчим за положенням; у напрямі за течією або проти вітру”), набуває конкретизованості і дещо

⁹ Наукова точність спричинила визначення віддалених зон “вгору - вниз”, “вгору, у повітря, космос”, “униз, у водні глибини”, “вниз, у геоструктури” точними (або відносно точними) математичними та географічними вимірами і координатами, тому спеціальних абстрактних указувань у мові не з’явилося (пор.: укр. поет. *у надрах, у глибинах, у зоряному просторі* та ін., рос. *в недрах, в глубинах, в звездном пространстве* та ін., англ. *in the depth, in the far depth, far in space* та ін.).

¹⁰ В інших зіставлюваних мовах синтаксичні функції та місце просторових прислівників у реченні є відповідними, незважаючи на вільну семантичну сполучуваність порівняно з англійськими МО.

¹¹ Семантичний обсяг зіставлюваних домінант суттєво різняться: в українській та російській мовах вони нараховують по 3 ЛСВ, в англійській - 29, з них 6 - дейктичні напрямку. Антонімічні укр., рос. *униз* – по 2 ЛСВ, англ. *down* – 39, з них 2 – дейктичні напрямку.

негативної семантики (“геть з університету”), конкретизованості в енантіосемічних репрезентаціях “зі столиці на периферію”, “з Палати лордів у Палату громад або “нижчу” інстанцію” [6, 3: 625-628]. В українській і російській мовах така диференціація домінантних семантем відсутня. Безеквівалентними є й топонімістичні сполучення англ. амер. *down east* “у напрямі до / на східному узбережжі Нової Англії” і англ. амер. *down south* “у напрямі до / на півдні; вниз по Міссісіпі”, “в напрямі до / у південних штатах” [6, 3:626; 3:137].

У парадигмах прямого напрямку значно менше, ніж у парадигмах місцезнаходження виражені ступені семантичних та конотативних градацій. В усіх зіставляваних мовах вони частково репрезентовані біфункціональними компаративами та суперлятивами. В інших поодиноких семантико-стилістичних репрезентаціях визначається специфіка кожної ТГ. Так, біфункціональне англ. *beneath* та поліфункціональне англ. *below* указують на напрям до більш низького місця, поєднуючи його з указуванням на місцезнаходження. Англ. *beneath*, *underneath* указують на місце або напрям прямо під низом. Мікропарадигми укр. *вглиб*, діал. *вглибики* [4, 1:307], розм. *глибокувато*, заст. *наспід* [4, 5:196] – *вгору*, *нагору*, *вверх*, *вище*, розм. *високувато* є найбільш показовими (пор. рос. *вглубь* [5, 2:86], *глубже*, розм. *поглубже* – *вверх*, *высь*, *выше*, розм. *повыше*, розм. *высоковато* тощо).

Наступні семантичні та стилістичні відтінки визначені специфічними в мовах: укр. *долі* “додолу, на землю, на долівку” [4, 2:358], пор. рос. заст., поет. *долу* [5, 3:950-951], рос. розм. *наземь* [5, 7:211]; англ. заст. *abase* “вниз і назад” [6, 1:8]; укр. *наспід* “на нижню частину, на дно”, “під що-небудь” [4, 5:196]; укр., рос. *наверх* виражають спрямованість на поверхню і на верхній / зовнішній бік [4, 5:29; 5, 7:64-65]; англ. *uphill*, *uphillward* “угору по схилу” [6, 11:425]). Напрямок до найвищого місця, верхнього краю виражають рос. *доверху* [5, 3:864] і англ. *uppermost* [6, 11:436], *upward*, *up-by* “вгору до певного місця” [6, 11:422]. Укр. *заввишки* [4, 3:39] репрезентує вказування на міру висоти, росту. Англ. *under*, прислівник і прийменник, *thereunder* “туди, вниз” [3:139-143]. Перелічені репрезентації підтверджують думку про те, що розвиток указівної семантики в усіх зіставляваних мовах відбувається спіралеподібно: спочатку були утворені найузагальненіші відносні репрезентації, які у подальшому в англійській мові конкретизувалися в спільнокоренових прислівниках і набували полісемантичності й далі – поліфункціональності; при цьому суспільний розвиток спрямовував їх загальне вживання або архаїзацію. В українській мові цей процес не стільки виражається в семантичних “конкретизаціях”, скільки в стилістичному розгалуженні. В російській мові найменш представлені МО “конкретизованої” семантики. І українській, і російській мовам притаманні оцінні вказівні репрезентації. Для них критерій візуалізації не є обов’язковим. Оцінні і стилістично забарвлені МО властиві переважно розмовному та професійному мовленню (та відповідним мовним стилям). Для англійських професіоналізмів більшою мірою характерні метонімізація та метафоризація (особливо серед розмовних МО). Наступним етапом семантичного розвитку аналізованих МО є “згортання” конкретизованої семантики. В результаті семантичних переносів та інших шляхів вторинної номінації (у тому числі набутих анафоричності, рефренційності тощо) конкретизована вказівна семантика втрачає повністю або частково первинні денотативні зв’язки і узагальнюється через частотне мовленнєве вживання в мові. Нові породжені реалії буття та процеси знову її “конкретизують” у неологічних ЛСВ (переважно в українській та російській мовах) та словоформах (більшою мірою – в англійській мові), рідше – в самостійних лексемах. Далі – відомі стадії інтернаціоналізації і, нарешті, національно-специфічного мовного нашарування. Останній етап “конкретизації” стає першою сходинкою наступного циклу семантичного розвитку або внаслідок архаїзації виводить МО з активного вокабуляру. Наведена схема простежується і на матеріалі інших аналізованих ТГ.

Узагальнюючи, слід зазначити, що всі вказування “вгору - вниз” визначають переважно площинні характеристики, диференціюючи їх за ознакою віддаленості /

наближеності до умовної точки відліку (як правило, мовця). Така градація найбільш детально і розгалужено представлена в українській мові. За незначною кількістю репрезентацій вона менш виражена в російській мові. Парадигмам обох цих мов властива різнобічна оцінність, яка і є основою семантико-стилістичної синонімії та антонімії. В англійській мові зазначені парадигматичні відношення ґрунтуються більше на якісних, предметних відмінностях у характеристиці денотатів, вони не є настільки ж регулярними, як в українській та російській мовах. Замість поширеної “оцінної” (семантико-стилістичної) синонімії як в українській, так і в російській мовах, складники англійської ТГ різняться додатковими семами, іноді також конотаціями, що нашаровуються на домінуючу семантику, загальну для всіх членів розглянутих парадигм. Вказування в тривимірному просторі в основному характеризуються тими самими МО, що й площинні виміри, однак у кожній з мов поступово формуються окремі, “тривимірні” номінації, переважно стосовно до напрямів “вгору / вниз” та “всередину”, “вгору / вниз” та “вглибину”, “вгору / вниз” та “по поверхні / схилу”, “до певної межі / місця” тощо. Поєднання домінуючих вказувань з репрезентаціями “всередину / з середини” наявне також в українській та російській ТГ.

ТГ “згори - знизу”. Вказування на зворотний напрям являють собою недостатньо сформовані парадигми порівняно з вказуваннями на прямий напрям та місцезнаходження, що викликане не лише екстралінгвістичними (в тому числі й денотативними) факторами, а й внутрішньомовним семантичним розподілом (переважно в англійській мові), відносно меншим використанням аналізованих репрезентацій у мовленні. Семантика парадигм української і російської мов дещо уточнює значення домінуючих у суміжних, споріднених семах. В англійській ТГ її складники надають різнобічних характеристик і відтінків домінуючій семантиці. Про незавершеність оформлення цих парадигм свідчить і обмеженість вторинних / переносних номінацій, характерна приблизно однаково для всіх аналізованих ТГ. Найбільш послідовно оформлена українська ТГ, складники якої повністю відповідно репрезентують вказування “вниз - знизу” і відносно узагальнено передають кореляцію “вгору - згори” (пор. невідповідність антонімічних парадигм синонімів укр. *знизу, зісподу, спідсподу, спіднизу*, діал. *зглибока*, рідк. *здоу – згори, зверху*). Інші репрезентації, опозитивні щодо решти розглянутих прямих вказувань, поки що оформлені в мові у вигляді прийменниково-іменникових сполучень адвербіальної семантики (укр. *з глибини, з висоти* та ін.) і передаються описово щодо позначення деталізованих зворотних вказувань (укр. *з самої глибини, з висоти 500 м над рівнем моря, зверху по схилу* та ін.). В англійській мові розглядані концепти предствлені досить узагальненими енантіосемічними МО *down, downhill, downish, downright, downside, downstairs, downthrow, downward(s), downwardly, beneath, thereunder, under - up, above, over, uphillward, uphill, upward* та ін. або виражаються сполученнями, в яких деталізується домінуюча семантика (*down to the river, down to the center, 20m above*)¹². Вони є найбільш розгалуженими семантично серед усіх зіставляваних ТГ і майже не мають у них повних відповідників. На відміну від українських та російських описових репрезентацій, побудованих за типом нестійких словосполучень та кластерів, англійські МО оформлюються переважно постпозитивно. Російські прислівникові ТГ найменш численно і різнобічно репрезентують зворотний напрям (рос. *снизу, заст. изнизу, понизу - сверху, свысока*). У їх семантичній структурі спостерігається асиметрія. На відміну від української мови вказування “з висоти” репрезентоване прислівниками (рос. *сверху, свысока* та ін.). Оцінні конотації та градації за відстанню від точки відліку, поширені серед антонімічних українських та російських МО, для зворотних ТГ не характерні.

¹² Незважаючи на значну кількість і семантичну розгалуженість англійських прислівників у мовленні не менш вживаними є прислівникові сполучення узагальненої семантики вказування *down the street, up to the village; from below* “з нижнього боку”, *from (the) bottom* “(відраховуючи) знизу”, *from above* “з височини”, *from (the) top* “(відраховуючи) зверху” та ін. Очевидно, на їх основі в мові і мовленні оформлюються оптимальні узагальнені вказування, відносно вільні семантично і синтагматично.

Історично конгруентні, укр. *зверху* і домінанти рос. *сверху*, укр. *знизу* і рос. *снизу* набули фонетичного розподібнення, проте їх семантичні структури однаково полісемантичні і зберігають нейтральні семантико-стилістичні параметри. Домінантні значення “в напрямі вниз з чого-небудь, розміщеного наверху; з висоти” [4, 3:468; 5, 13:316-318], “з місця, яке розташоване внизу, нижче кого-, чого-небудь” [4, 3:662; 5, 13:1484-1486] доповнюються узагальненими значеннями площинної характеристики напрямку і конкретизованими, пізнішими нашаруваннями “з пониззя”, “з верхів’я” (пор.: *downstream, upstream* [6, 11:446]), енантіосемічними вказуваннями на напрям “з / від поверхні вгору / вниз”. Ступінь поширення енантіосемії в українській та російській ТГ значно менший, ніж в їх англійських відповідниках.

Указування “знизу” в українській мові розмежовується більше, ніж у російській залежно від спрямованості дії з поверхні взагалі або відносно місця під поверхнею (пор.: укр. рідк. *здолу*, рідк. *зісподу* “з нижнього боку, знизу”, “зсередини”, “з-під кого-, чого-небудь”, “у напрямі знизу вгору” [4, 3:578-579, 545]; рос. *снизу* “з нижньої поверхні”, “з місця, розташованого внизу” та ін.).

Деякі вказування мають у зіставлюваних мовах синонімічні різноструктурні репрезентації, що відображає динаміку розвитку аналізованих ТГ. Так, укр. *спіднизу, спідсподу* [4, 9:523-524], рос. *исподнизу*, розм. *споднизу* “з місця, розташованого внизу” в зіставлюваних мовах виражаються подібними сполученнями укр. “*із-під (з-під) + іменник*”, рос. “*из-под (из-подо) + іменник*” [4, 4:15; 5, 5:242-243] (пор.: рос. розм. *изнизу, понизу* таких понять не розмежовують [5, 10:1238]). В англійській мові їм відповідають декілька репрезентацій, що різняться між собою синтагматично і дещо семантично, наприклад: англ. *from the bottom, from depth, down of smth, beneath smth* тощо. Пор. також укр. діал. *зглибока* [4, 3:514] і рос. *с (из) глубины, со дна*, англ. *from the depth, from the bottom* та ін. Укр. *з-понад, з-над*, розм. *звисока*, рос. *свысока* “зверху, з висоти” [4, 3:637, 896; 5, 13:451-452] дещо розрізняються якістю вказування: специфічне укр. *з-понад* вживається для характеристики предмета, через верхній край якого спрямована дія, поєднуючи семантику напрямку і місцезнаходження. Укр. *з-над* указує на точку відліку - вихідний пункт руху, а також визначає точку відліку, з протилежного боку якої починається рух, дія [3:141]. Отже, в ТГ зворотного напрямку “згори - знизу” спостерігається явно виражена функціональна динамічна асиметрія, спричинена як співвідношенням “номінація - денотат”, так і внутрішньоструктурними особливостями зіставлюваних мов, дещо різним членуванням розгляданих концептів та їх репрезентаціями в мові і мовленні. Ця нерівномірність збільшується в бік парадигм “знизу”, що найбільш виражено в російській мові, дещо менше – в українській¹³.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, семантичний розвиток указування “вверху - вниз”, “вверх - вниз”, “зверху - знизу” спостерігається, по-перше, в визначенні вузькоспеціальних відтінків поширеної семантики, по-друге, в виокремленні додаткових семантичних мікропарадигм синонімів серед тих, що утворені домінантами. При цьому семантичні і структурні парадигми в усіх аналізованих мовах не співпадають за їх внутрішнім розподілом, хоча й вміщують однаковий набір складників.

Подальші розробки в галузі функціонально-семантичного аналізу мовного матеріалу в типологічному аспекті спрямовані на залучання іншого, подібного мовного матеріалу до аналізу з метою концептуального оформлення і глобалізації одержаних висновків, що, безумовно, спрямує й інші наукові пошуки в галузі зіставної типології та загального

¹³ Виявлені спільні риси в репрезентаціях української та російської мов є окремими випадками на фоні розгляданих ФСП. У цілому, на рівні полів убачається певне розподібнення формальної та (частково) семантичної репрезентації аналізованих указувань в цих мовах порівняно з періодом середини - другої половини ХХ ст. Цьому сприяють не лише прояви національно-мовної специфіки, а й тенденції взаємопроникнення різних культур (у нашому зіставленні – української та англійської, російської та англійської тощо).

мовознавства: сприятиме удосконаленню теорії функціональної семантики, теорії функціонально-семантичних полів, розвитку теорії концептуальної та мовної картин світу тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1.Англо-русский военный словарь. Изд. 2-е /под общ. ред. Г.А.Судзиловского. - М.: Воениздат, 1968. 2.Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. - М.: Наука, 1974. 3.Терехова С.І. Просторовий дейксис і способи його експлікації (на матеріалі української, російської та англійської мов). - Дисс. ... канд. філол. наук.: 10.02.15 / НАН України, Ін-т української мови. - К.: КДПУ, 1998. 4.Словник сучасної української мови в 11т.- К.: Просвіта, 1970-1981. 5.Словарь современного русского литературного языка в 17т. - М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1958-1967. 6.Oxford English Dictionary. - Oxford: the Clarendon Press, 1970.- Vol. 1-13. 7.Терентьев П.В. Сравнительно-сопоставительный анализ семантических структур предлогов over и under в современном английском языке и генетически родственных им предлогов uber и unter в современном немецком языке: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. / КТПИИЯ. - К., 1971. 8.Проскурин С.Г. О значениях "правый - левый" в свете древнегерманской лингвокультурной традиции // Вопр. языкознания. - 1990. - №5. - С.37-49. 9.Мхитарян Е.С. Структурно - семантические оппозиции в системе пространственных предлогов : Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.19. / АН Арм ССР, Ин-т языка им. Р.Ачаряна. - Єреван, 1986. 10.Яковлева Л.С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия). - М.: Гнозис, 1994. 11.Тулина Т.А. К семантическим свойствам предлогов // Семантика служебных слов. Межвуз. сб. науч. тр. - Пермь: Изд-во ПГУ им. А.М.Горького, 1982.- С.162-165.

ТЕРЕЩЕНКО В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЖЕРЕЛА ВИНИКНЕННЯ МІЖМОВНОЇ ОМОНІМІЇ

Останнім часом у лінгвістиці зростає питома вага компаративних досліджень, що завжди мають у своїй основі порівняльно-історичний аналіз мов. У лексикології такий аналіз включає в себе етимологію та трансформації значення слів, що можуть спричинити таке явище, як омонімія.

Метою дослідження є визначення причин виникнення міжмовної омонімії як історично-зумовленого явища.

Актуальність даного дослідження визначається тим, що, незважаючи на те, що зіставлення лексичних складів споріднених мов останнім часом ведеться у різних напрямках, омонімічна лексика в романських мовах та її джерела залишаються поки ще недостатньо вивченими. Майже цілком відсутні у вітчизняному мовознавстві роботи, у яких би послідовно, у пропонованому в даному дослідженні діахронному аспекті аналізувалися явища міжмовної омонімії та паронімії у романських мовах.

Об'єктом аналізу стали випадки міжмовної лексичної омонімії у споріднених (романських) мовах.

У сучасній науці про мову є загальновизнаним, що омонімія – це абсолютна універсалія. Наявність омонімів у мові обов'язкова й закономірна, зумовлена як фізіологічно (дією принципу економії в системі звукових оболонок слів), так і самою природою мови як системи, зокрема – існуванням у мові категорій симетрії та асиметрії. Парні категорії симетрії та асиметрії визнаються нині атрибутами будь-яких об'єктів-систем. Мовна система не є винятком.

Симетрія в цьому випадку розуміється як збіг ознак об'єктів, що зіставляються, у крайньому разі – як їхня тотожність. Асиметрія – необхідне доповнення симетрії, відмінності порівнюваних об'єктів за певними ознаками. Варіантність слова, як у плані вираження (ПВ), так і в плані змісту (ПЗ), як відомо, є проявом асиметричного дуалізму мовного знака.

Відомо, що семантичні зміни в мові ще більш численні та різноманітні, ніж фонетичні. В одних випадках у процесі розвитку мови спостерігається збагачення, ускладнення семної структури слова, а в інших – зникнення певних сем [1:13; 2:36]. Нові значення можуть виникати на основі вихідного значення (радіація), або розвиватися послідовно одне з іншого

(катенція). Зазвичай в історії семантичного розвитку того або іншого слова поєднуються обидва процеси.

Звичайно, зміни в значенні слів визначаються не однією, а безліччю різних причин – як мовного, так і позамовного характеру. І цей своєрідний „плюралізм причин” семантичного розвитку слів повинен бути осмислений як „плюралізм закономірний” [3:21].

Усе вищевикладене ще раз підтверджує теза про те, що завдяки неминучості мовних змін, з одного боку, і випадковому характеру багатьох їхніх результатів – з іншого, поява омонімів у мові виявляється (з погляду соціально-комунікативного) завжди закономірною: слова, нехай і співпадаючі у ПВ, можуть бути необхідними для спілкування, для комунікації. Запозичене слово, що виявилось омонімічним стосовно якогось первинного слова або іншого запозиченого (у більш ранній період або з іншої мови) стає „рівнозвучним” словом-омонімом не випадково: як правило, запозичення підкоряється формам мови, що запозичує, а звідси – її фонетичним законам. Саме асиміляція вподібнює запозичене слово первинному.

Отже, поява нового слова-омоніма зі сфери чужої мови (або іншого діалекту, говірки) є, з погляду соціального, – комунікативною необхідністю. Що ж стосується звучання слова, що запозичується, то це звучання лише *випадково* може збігтися з „однозвучним” словом іншої мови. Збігтися, як правило, в одній якій-небудь формі (словоформі). І збіг цей обумовлений, у свою чергу, дією фонетичних законів, а не законів семантичних. Тут теоретично можлива одночасна дія фонетичних законів однієї мови й фонетичних законів *асиміляції* іншомовного слова до більш звичного звукового вигляду іншої мови.

Визнаючи той факт, що наявність омонімів (як і полісемов) у ряді випадків може перешкодити процесові комунікації, ми вважаємо, що виникнення омонімів у мовах є одним із проявів їхньої комунікативної необхідності, пов'язаної з принципом економії звукових оболонок. Як наслідок нестачі означаючих або, інакше, як прояв закону "найменших зусиль" омонімія характеризується багатьма авторами. Іспанський лексикограф И.Косериу писав про те, що "об'єднання різних значень в одному мовному відрізь є неминучим наслідком диспропорції, що існує між числом знаків мови і величезною кількістю понять, що шукають вираження в мові" (Косериу, 1958, 70).

Таким чином, можливі два способи пояснення причин появи міжмовних омонімів: *випадкові* збіги звучань, у мовах, що практично не контактують, і збіги *невипадкові*, зумовлені подальшими змінами в семантиці генетично споріднених спільнокореневих слів [4:10-36].

Р.О.Будагов, відзначаючи специфічність категорії міжмовних омонімів у близькоспоріднених мовах, писав: "Одна справа, коли мова йде про розбіжність між неспорідненими мовами (мова йде про семантичні розбіжності формально подібної лексики), інша – між мовами спорідненими, у свою чергу, в близькоспоріднених мовах створюється інша ситуація, чим зі спорідненістю більш віддаленою" [5:82]. Ця "інша ситуація" пов'язана з тим, що велика частина міжмовних омонімів і паронімів у таких мовах виникає у результаті розпаду полісемії або як наслідок розширення / звуження значень слів, що висходять до одного етимону.

Отже, природно, що між спорідненими мовами і тим більше близькоспорідненими питома вага подібних відповідностей набагато вища, ніж у мовах зі спорідненістю більш віддаленою.

Виходячи з цього, можна говорити, що розходження в семантиці формально близьких міжмовних еквівалентів споріднених (або близькоспоріднених) мов - це прояв асиметричних відношень у їхніх лексико-семантичних системах [6:51].

Дане судження ґрунтується на тому, що більшість формально подібних міжмовних відповідностей складають однокореневі генетично споріднені слова, але згодом характеризовані повною або частковою розбіжністю в семантиці. На думку Є.В.Опельбаум,

певна частина лексем близькоспоріднених мов перебудувала свою семантичну структуру не просто внаслідок звичайного розвитку значень, а під впливом слів інших мов. Тут ми зустрічаємося з явищем двомовності. Наприклад, з тенденцією білінгвів уникати асиметрії між ПВ і ПЗ у мовах, якими володіють. "Саме семантичною інтерференцією досить часто пояснюються відмінності в семантичній структурі слів близькоспоріднених мов, успадкованих з епохи мовної спільності", – вважає дослідник [6:51].

Звичайно, інтерференція – це не єдина причина значеннєвої зміни і диференціації семантичної структури слова. Мова у своєму розвитку реагує на найменші зміни, що відбуваються при пізнанні людиною матеріального і духовного світу, і відразу фіксує їх у словниковому складі. А оскільки ці зміни тісно пов'язані з процесом людського мислення, у якому важливу роль грають аналіз і синтез, а також різноманітні асоціації, то в різних мовах виникають неоднакові зв'язки і відношення в членуванні семантичного континууму. Інакше й бути не може, тому що неможливо, щоб у різних місцях ті або інші асоціації, що виникають у людей у різних місцях і мовах (навіть близькоспоріднених), були б абсолютно однаковими. Тому проблема нерівномірності семантичного розвитку етимологічно тотожних слів, їх омонімічне протиставлення в споріднених мовах належить до найцікавіших областей порівняльної семасіології.

Очевидно, що своєрідність міжмовних омонімів у порівнянні з внутрішньомовними – у їх можливій генетичній спільності, сліди якої зберігаються в тих або інших елементах і понині. Це відноситься, зрозуміло, лише до міжмовних омонімів, що висходять до одного етимону.

Судячи з нашого матеріалу, *міжмовні абсолютні омоніми*, тобто міжмовні лексичні пари, значення яких у сучасних близькоспоріднених мовах не мають нічого спільного, складають незначну кількість.

Розходження в семантиці в таких випадках можуть бути зумовлені *випадковим* збігом за формою слів двох мов (з погляду синхронного аналізу). Наприклад, *toro* (ісп.) - *бик* – *toro* (порт.) - *колода, стовбур*.

Однак, як уже зазначалося, більшість подібних у ПВ лексем близькоспоріднених мов висходять до одного етимону і "навіть розійшовшись до рівня *омонімічного* протиставлення, зберігають реліктові загальні семи" – найчастіше периферійного або фоново-культурного характеру" [4:23]. У цьому, на наш погляд, і полягає основна відмінність *закономірних* омонімів від *випадкових*.

Усе вищесказане ще раз підтверджує те, що виникнення лексичних міжмовних омонімів у близькоспоріднених мовах зумовлено своєрідністю *зовні* подібної лексики, оскільки історично міжмовна омонімія "у споріднених і особливо близькоспоріднених мовах ґрунтується на споріднених словах, що висходять до загальних прототипів у мові-основі" [7:25-46].

У нашому дослідженні ми виходимо з того, що потенційно міжмовні омоніми характерні для будь-яких пар (або груп) мов світу, але "найбільше широко представлене їхнє реальне мовне існування в мовах, що мають генетичну спорідненість і близькість систем, при необхідній умові їхнього активного контактування" [8:12].

Зазвичай в етимологічно тотожних словах близькоспоріднених мов розвивається неоднакова кількість значень, тому що "слово, що виникає з одного джерела, але потрапляє в різні споріднені мови, часто зберігає загальні контури значеннєвого руху у всіх або багатьох з цих мов", але разом з тим "семантичні зміни того самого слова в різних мовах можуть бути нерівномірними" [3:26].

При цьому як особливий різновид міжмовних омонімічних пар виділяються лексеми двох (або більше) мов, що збігаються в значеннях, але розрізняються їхніми відтінками [9:437 - 438; 5:142 - 145; 8:6; 10:452 - 453; 11:10; 12:104].

Дана точка зору вперше була висловлена білоруським вченим А.Є.Супруном ще в 1958 році. А.Є.Супрун, аналізуючи типи лексичних омонімів на слов'янському мовному матеріалі, відзначає, що поряд з лексичними омонімами, що є фактом однієї мовної системи, існують *міжмовні* омоніми. Учений допускає, що у випадках міжмовної омонімії розходження в значеннях слів можуть бути *повними* або *частковими* (міжмовні омоніми можуть зберігати загальне основне значення при різних відтінках у словах, що зіставляються.). На думку дослідника, розходження може стосуватися тільки емоційно-експресивного або функціонально-стилістичного забарвлення слів. У плані вираження (ПВ) міжмовні омоніми також можуть збігатися повністю або мати деякі розходження. Причиною появи подібних міжмовних відповідностей може бути: різний розвиток первісного загального значення, рівнобіжні новотвори, або різне осмислення запозичених слів [13:36-38].

При цьому як особливий різновид міжмовних омонімічних пар виділяються лексеми двох (або більше) мов, що збігаються в значеннях, але розрізняються їхніми відтінками [9:242,251; 14:142-145; 8:6; 10:228-238; 11:17; 12:47].

Зі сказаного очевидно, що виникненню міжмовних відповідностей омонімічного характеру сприяють багато лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів: фонетична конвергенція, семантична дивергенція, словотворчі процеси. Одним з екстралінгвістичних факторів називають соціальний – мовні контакти. При такій умові пари двох мов вступають у системні відношення, властиві омонімії, і, утворивши формально-семантичні опозиції, "здобувають всі конститууючі ознаки слів-омонімів" [15:9].

Виходячи з того, що багатозначні слова споріднених мов, як правило, рідко протиставлені одне одному в повному семантичному обсязі, але окремі семеми (ЛСВ) часто утворюють омонімічні пари, ми вважаємо, що тут, у певному розумінні, може йти мова про "омонімії частини семем" [16:120] слів двох мов (порівн. також: "більшість слів у кожній мові є багатозначними. В омонімічні відношення в цьому випадку вступають тільки *окремі значення* цих слів" [17:42].

Для найменування подібних лексем близькоспоріднених мов деякі лінгвісти використовують термін "відносні міжмовні омоніми" [8:6; 11:12; 12:54]. Відзначаючи деяку умовність терміну "міжмовні відносні омоніми", дослідники висувають наступні критерії переваги даного визначення: 1) слова збігаються за формою (існуючі розходження зводяться до закономірних відповідностей); 2) це різні мовні одиниці по ознаці приналежності до двох систем; 3) вони можуть бути джерелом інтерференції, тобто джерелом появи помилок в усному мовленні білінгва та в практиці перекладу.

Механізм утворення міжмовних невідповідностей полягає також у поступовій архаїзації семантичної структури деяких запозичень. Семантична адаптація слів в іспанській мові призвела до того, що деякі з них збільшили свою структуру за рахунок вторинного семантичного запозичення. Якийсь час (різний для кожного окремого слова) існував семантичний комплекс із 2-3 значень, пов'язаних загальною ядерною семою, іноді взаємозалежних, іноді різко відмінних друг від друга. На певному етапі історичного розвитку мов подібні кореляції були сильними еквівалентами, оскільки в мовах значення було живим, воно збігалось.

Пізніше в результаті розпаду полісемії, коли розглянуті значення були втрачені або розійшлися з первісними, слова в зв'язку з перетвореннями семантики – звуженням семантичної структури, розвитком нових значень, семантичною деривацією, – перестали позначати поняття, актуальні і значимі до цього.

Історично міжмовні омоніми є результатом взаємовпливів мов, в обмеженому числі випадків можуть виникати в результаті випадкових збігів, а в споріднених, та особливо близькоспоріднених, мовах ґрунтуються на споріднених словах, що висходять до загальних

прототипів у мові-основі. Їхня загальна кількість і роль кожного з можливих джерел у їхньому утворенні виявляються різними для кожної конкретної пари мов, визначаючи генетичними та історичними зв'язками мов.

В іспанській мові слова цього роду в певній кількості випадків також можуть представляти собою прямі або опосередковані запозичення з загального третього джерела або рівнозначні похідні від таких запозичень.

Значно ширше представлені результати власне іспанських мовних контактів: слова іспанського походження в іншій мові й іншомовного походження в іспанській, та серед запозичених слів цієї групи іноді спостерігаються істотні розбіжності зі словами-зразками, що ускладнюють носіям мови-джерела розуміння, здавалося б, "свого" слова в іншій мові.

З погляду теорії мовних контактів у калькуванні під впливом міжмовних омонімів можна бачити окремих випадок інтерференції, перебудови моделей, тобто відхилення від структури або норми даної мови під впливом зразків іншої мови, – відхилення, що має спочатку тимчасовий характер, але здатне спричинити за собою і перебудову структурно більш організованих областей даної мови. Потенційні напрямки такої перебудови під впливом активного зіткнення мов можна заздалегідь передбачати, маючи синхронно-порівняльні описи мов, зокрема, описи слів-омонімів для конкретних пар мов.

Таким чином, явище міжмовної омонімії характеризується як у формальному (фонетичному і графічному) аспекті (збігу/розбіжності), так і в аспекті семантичному, тобто й у сфері означаючого (ПВ), і в сфері означуваного (ПЗ) з урахуванням перехідних явищ. З огляду на вищесказане приймається таке визначення: **міжмовні омоніми** – це слова двох (або більше) контактуючих мов, що збігаються у звуковий і/або графічній формі та розрізняються (у різному ступені) за значенням. Саме збереженням того або іншого ступеня семантичного зв'язку міжмовні омоніми, що виходять до одного етимону відрізняються від омонімів внутрішньомовних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецова А.И. Понятие семантической системы языка и методы ее исследования. – М.: Изд-во МГУ, 1963.
2. Черемисина Н.В. Структура лексического значения и давление текста на слово. // Языковые категории в лексикологии и синтаксисе / под ред. Н.А. Лукьяновой. – Новосибирск: изд-во Новосиб. ун-та, 1991.
3. Будагов Р.А. Типы соответствий между значениями слов в родственных языках // Язык, история и современность. – М., 1971. – С.21-26.
4. Новикова Н.С. Интегральный принцип в лингвистическом описании (проблемы лексико-семантической организации языка и дискурса). Рукопись монографии. – М., 2000. – С.10-36.
5. Будагов Р.А. Сходства и несходства между родственными языками: романский лингвистический материал. – М., 1985. – С.82-145.
6. Опельбаум Е.В. Деякі проблеми контрастивного вивчення лексики далекопоріднених мов. // Нариси з контрастивної лінгвістики. Київ: Наукова думка, 1979.
7. Акуленко В.В. Вопросы изучения лексических интернационализмов и процессы их образования // Вопросы социальной лингвистики. – Л., 1969. – С.25-46.
8. Ровдо И.С. Межъязыковые омонимы в условиях русско-белорусского и белорусско-русского двуязычия: Автореф. ... канд. филол. наук. – Минск, 1980.
9. Готлиб К.М. К вопросу о так называемых междуязычных омонимах // Германские языки. – Новосибирск, 1967. – С.242-251, 437-438.
10. Гросбарт З. О русских и польских словах, близких по звучанию разных по значению ("межъязыковые омонимы") // Материалы третьего международного методического семинара преподавателей русского языка стран социализма. – М., 1962. – С.228-238, 452-453.
11. Заславская Н.В. Семантико-стилистическая и функциональная характеристика межъязыковых омонимов в русском и украинском языках (в разряде прилагательных и существительных): Автореф. ... канд. филол. наук. – Киев, 1985.
12. Кочерган М.П. Лексическая сочетаемость и лингвистический статус омонимии // Филологические науки. – 1981. - № 5. – С.47-54, 104.
13. Супрун А.Е. Сопоставительно-типологический анализ лексики // Методы изучения лексики. – Минск, 1975. – С.36-38.
14. Будагов Р.А. Сравнительно-семасиологическое исследование (романские языки). – М.: Изд-во МГУ, 1963. – С.142-145.
15. Федорчук Е.В. Межъязыковая омонимия и паронимия в близкородственных языках: Автореф. ... канд. филол. наук. – Москва, 2000.
16. Селиванов Г.А. Языковые контакты и проблема межъязыковой омонимии (гетеронимии) // Вопросы русского и славянского языкознания: Сб. статей. – Иваново, 1976.
17. Миронюк Н.П. Українсько-російські міжмовні омоніми // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: Тези доп. – Ужгород, 1982.

СОМАТИЧНА ФРАЗЕМА ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (на матеріалі іспанської мови)

Постановка загальної проблеми. Однією з характеристик людської мови є володіння певними інструментами для створення та використання засобів вираження. Всі назви утворилися з елементарних деномінацій (частини тіла, природні елементи) навіть деномінації найбільш абстрактні та інтелектуальні. Концептуалізація абстрактних одиниць на базі конкретних є характерною ознакою мови, і фразеологія відіграє важливу роль у цьому процесі.

Вивченням соматичних фразем на матеріалі різних мов у різних аспектах займався ряд науковців, а саме: Л.А.Миронова [1], О.О.Селіванова [2] (в українській мові), І.Білкова (у чеській та англійській мовах), Н.Я.Стрілець [4] (у французькій, іспанській та італійській мовах), О.І.Андрейченко [5] (соматичні фраземи у текстах політичних дискусій) та ін.

Актуальність дослідження визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на дослідження способів осмислення людиною світу. Соматичні фраземи відіграють у цьому процесі визначальну роль. Соматичний код можна вважати одним із базових для будь-якої культури. Він є найбільш давнім, оскільки пізнання навколишнього світу людина почала саме з себе. А “через усвідомлення себе, людина прийшла до опису світу, екстраполюючи свої знання про себе самого на оточуючу дійсність” [6:233-234].

Принцип антропометричності фразеологічного фонду мови зумовлює особливу значущість у номінаційних процесах знаків частин людського тіла – соматизмів.

Назви частин тіла – найбільш давній пласт лексики, безпосередньо пов'язаний з функціонально-чуттєвими сторонами людського буття. Така лексика називається соматичною, тобто позначає частини тіла людини і прояви її організму [7:2]. Соматизми є єдиним семантичним полем із загальною родовою ознакою “частини тіла”.

Залежно від характеру об'єкта номінації всі соматизми розподіляються за такими пластами та їх розрядами [там же:15-17]:

I.Сомонімізми.

Сомонімія є найбільшим розрядом соматичної лексики, і також найбільш представленою в фразеології будь-якої мови. Сомонімізми слугують для позначення частин та областей людського тіла. Всі сомонімізми в залежності від приналежності до відповідної сфери позначуваних об'єктів розподіляється таким чином:

1. Назви, що є загальносистемними позначеннями: *el cuerpo*.
2. Назви голови та її частин: *la cabeza, la frente, la mejilla, la nuca, el parietal, las sienes, el mentón*.
3. Назви шиї та тулуба людини: *el cuello, el pecho, la espalda, el vientre*.
4. Назви верхніх кінцівок та їх частин: *la mano, el brazo, el hombro, el codo, la palma, el dedo, la uña*.
5. Назви нижніх кінцівок: *el pie, la pierna, la cadera, la rodilla, el tobillo, la pantorrilla, la planta del pie*.

II.Остеонімізми.

Остеонімізми слугують для номінації кісток людського тіла та їхніх з'єднань. В залежності від приналежності до відповідної сфери позначуваних об'єктів розподіляється таким чином:

1. Назви кісткової системи в цілому: *el esqueleto, los huesos*.
2. Назви кісток голови: *el cráneo, el martillo, el yunque, el estribo*.
3. Назви кісток тулуба: *la columna vertebral, la costilla, la clavícula, el omóplato*.
4. Назви кісток верхніх кінцівок: *la falange*.
5. Назви кісток нижніх кінцівок: *el pelvis, el coxis*.

III. Спланхнонімізми.

Спланхнонімізми слугують для найменування внутрішніх органів людського організму і розподіляється на:

1. Назви внутрішніх органів в цілому: *los órganos*.
2. Назви органів травлення: *el estómago, el intestino, las tripas, el esófago*.
3. Назви дихальних органів: *los pulmones, las vías respiratorias, los bronquios, la garganta*.
4. Назви сечостатевих органів: *la vejiga, los ovarios*.

IV. Ангіонімізми.

Ангіонімізми слугують для позначення кровоносної системи людського організму. Ця група складає досить малочисельну частину соматичних лексем: *la circulación de la sangre, la sangre, la vena, la arteria, la carótida, los capilares*.

V. Сенсонімізми.

Сенсонімічна лексика служить для позначення органів чуттів людського організму. Разом з ангіонімізмами, сенсонімізми складають одну з малочисельних груп в системі мов, проте є досить широко представленими у фразеологічній системі. В залежності від приналежності до відповідної денотативної сфери об'єктів, що позначаються розподіляються таким чином:

1. Назви органів зору: *el ojo* (та його партоніми *el párpado, la pestaña, la pupila*).
2. Назви органів слуху: *el oído, la oreja*.
3. Назви органів нюху та органів смаку: *la nariz, la lengua, la boca*.
4. Назви органів дотику: *el dedo*.

VI. Лексика на позначення хвороб і проявів людського організму.

1. Назви хвороб: *la angina, la gripe, la sarampión, el cáncer, la sarna, la viruela, la peste, la obesidad etc.*
2. Назви проявів людського організму: *el dolor, el vómito, los escalofríos, la fiebre, el hipo, el estornudo, la fatiga, el insomnio, la tos, el mareo, el desmayo, la erupción etc.*

Особливе місце за межами цієї класифікації посідає квазісоматизм *alma*. *Alma* розглядається як орган, локалізований десь у грудях, який відповідає за внутрішнє життя людини [8:194]. У порівнянні з серцем душа виступає ширшим поняттям, вона відає не лише емоціями, а й думками, бажаннями, схильностями та преференціями людини [9:97].

Окрім соматизмів, що позначають частини людського тіла, фразеологічний фонд будь-якої мови взагалі, та іспанської зокрема, активно використовує так звані “тваринні” соматизми. Це лексеми *ala, cola, casco, pata*.

Стосовно визначення соматичної фраземи, в поглядах лінгвістів не спостерігається принципового розходження; соматична фразема визначається як фразеологічна одиниця, ключовим компонентом якої є іменник, що позначає частину тіла [4:31].

Часто соматичні фразеологізми не відображають в своєму змісті історичних, культурних або соціальних фактів. Вони виникають в результаті переносного осмислення словосполучень, що називають різні дії і стани, до яких залучаються частини тіла. Багато фразеологізмів пов'язані своїм походженням з різними чинниками соціального або психофізіологічного характеру. В основі соматичних фразеологізмів лежать здебільшого спостереження за поведінкою людини або тварини. Від важливості функцій частин тіла залежить кількість, тематична багатогранність груп фразеологізмів, що включають в себе відповідні соматизми.

Соматичні фраземи займають найзначніший відсоток серед всього обсягу непредикативних двовершинних фразеологічних одиниць [4:31]. Найбільш представленими у фразеологічному фонді багатьох мов є органи сприйняття та органи мовлення [1]. Не випадково дослідники підкреслюють виняткову роль у житті людини органів відчуттів,

“через які відбувається процес пізнання навколишнього світу, і тих органів, за допомогою яких здійснюються найрізноманітніші дії і процеси.” [11:102-103].

Серед органів сприйняття світу найфункціональнішим є око, оскільки 87% інформації людина отримує через очі (9% через слуховий аналізатор, і 4% через інші органи відчуттів) [12:197]. Серед соматичних зворотів, фраземи з компонентами *ojo* та *ojos* є одними з найчисельніших.

Широке використання соматизмів в складі фразеологічних одиниць значною мірою обумовлено тим, що соматизми входять у ядро основного складу словникового фонду мови. Однак при створенні фразем різні частини тіла є різною мірою продуктивними. У табл.1. подається відсоток фразеологізмів з кожним соматизмом від загальної кількості соматичних фразем, виявлених нами шляхом суцільної вибірки з лексикографічних джерел [17, 18]. Загальна кількість соматичних фразем – 2297.

Таблиця 1.

Частотність використання іспанських соматизмів у фраземах

Соматизм	Український відповідник	%
<i>mano</i>	рука, кисть	15,1
<i>ojo</i>	око	11,5
<i>pie</i>	нога, ступня, стопа	9,24
<i>boca</i>	рот	7,09
<i>cara</i>	обличчя	6,96
<i>cabeza</i>	голова	6,09
<i>alma</i>	душа	3,47
<i>pelo/cabello</i>	волосся	3,47
<i>cuerpo</i>	тіло	3,2
<i>dedo</i>	палець	2,98
<i>corazón</i>	серце	2,86
<i>uña</i>	ніготь	2,76
<i>lengua</i>	язик	2,76
<i>brazo</i>	рука (від плеча до кисті)	2,5
<i>nariz</i>	ніс	2,1
<i>oreja</i>	(зовнішнє) вухо	1,89
<i>oído</i>	вухо, як орган слуху	1,88
<i>espalda</i>	спина	1,75
<i>diente</i>	зуб	1,66
<i>pecho</i>	груди, торс	1,5
<i>barba</i>	борода	1,4
<i>frente</i>	чоло	1,23
<i>pierna</i>	нога, гомілка	1,06
<i>hombro</i>	плече	0,8
<i>piel</i>	шкіра	0,8
<i>codo</i>	лікоть	0,66
<i>labio</i>	губа	0,63
<i>cuello</i>	шия	0,53
<i>ceja</i>	брова	0,35
<i>ombligo</i>	пуп	0,31
<i>talón</i>	п'ята	0,31
<i>rodilla</i>	коліно	0,28
<i>vientre</i>	живіт, черевна порожнина	0,27

<i>garganta</i>	горло, гортань	0,18
<i>pestaña</i>	вія	0,18
<i>tobillo</i>	кісточка, щиколотка	0,1
<i>mandíbula</i>	щелепа	0,05
<i>pantorrilla</i>	литка	0,05
<i>párpado</i>	повіка	0,05

Найпродуктивнішими виявляються лексеми-соматизми, функції яких в організмі людини є добре зрозумілими, з чим пов'язана легкість їхнього переосмислення.

Для фразеології взагалі, і, зокрема, для соматичної, характерним є явище антропоцентризму. Антропоцентричність – універсальна особливість картин світу різних мов, що зводиться до того, що поняття мови відображає світогляд людини у її безпосередньому зв'язку з нею самою. Антропоцентризм неодноразово виділяється як невід'ємна риса у фразеології [13:136]. О.Райхштейн говорить про подвійний антропоцентризм у фразеології: крім антропоцентризму функціонування він виділяє також антропоцентризм походження. Під останнім розуміється участь у номінації лексем-компонентів, семантично орієнтованих на людину: соматизмів, назв соціальних явищ, предметів побуту, екологічного середовища, тощо [15:92-93]. Отже фразеологічні одиниці, згідно принципу “подвійного антропоцентризму” орієнтовані на людину як референтно, так і концептуально [16:293].

Робилися спроби науковцями класифікувати соматичні фраземи за різними критеріями. Зокрема, є семантична класифікація Л.О.Миронової [1]. Дослідниця розподіляє соматичні фразеологізми на дві групи: першу групу становлять фраземи, в яких має місце певна конкретизація смислу соматичного компоненту, а саме:

- Положення в просторі даної частини тіла або чогось стосовно даної частини тіла. Це фразеологізми вмотивовані орієнтаційною метафорою;
- Стан (конфігурація, вигляд, розмір, кількісна характеристика);
- Функція частини тіла.

До другої групи входять ФО, в яких в узагальненому вигляді описані дії, що реалізуються соматизмом, та дії по відношенню до соматизму. Тут дослідниця виділяє наступні підгрупи:

- міміка, жести, рухи тіла;
- дії, що відображають психофізичний стан людини;
- дії, пов'язані з виконанням функцій;
- дії, пов'язані з традиціями, обрядами, ритуалами;
- дії, пов'язані зі спостереженням за поведінкою тваринами;
- сполучення, що відображають контакт з оточуючим світом (даного соматизму чи по відношенню до нього). Сполучення цієї групи є найчисленнішими [1].

Інший дослідник, О.В.Урисон наводить список типових ознак, що приписуються в мові матеріальним органам [8], в його класифікації ми подаємо приклади реалізації наведених ознак в іспанській фразеології:

- Закріпленість за певною функцією. Наприклад: голова – розум, ноги – рух, тощо. Тому втрата органу у наївній картині світу сприймається як втрата певних здібностей: *perder la cabeza*.
- Здатність органу мати фізичні відчуття: *dolerle a uno el corazón, dolérle a uno en el alma*.
- можливість мислитися як вмістилище: *metérsele a uno en la cabeza, poner una cosa en el corazón de uno, no caberle a uno una cosa en el pecho, quedarse uno con una cosa en el cuerpo*.

- компактність, яку ми схильні розуміти як здатність мати межі, об'єм та інші просторові характеристики: *gran corazón, no caber en la cabeza, no llenar el ojo*.
- локалізація: *no tener el corazón en la caja, bajársele la sangre a los talones*.
- функціональна незалежність від волі суб'єкта: *zumbarle a uno las narices, partírsele el alma*.
- контрольованість суб'єктом: *poner uno los ojos en una cosa, prestar oídos, abrir mucho la boca*.

Також, слід відзначити, що найменування, що належать до соматичного коду культури, мають, крім загальноомовного, ще й особливе символічне значення, як знаки вторинної семіотичної системи, причому значення це зовсім не є ситуативно-обумовленим, але закріплене за відповідною одиницею мови [16:49]. Саме символічне значення соматизмів, що реалізується у фразеологізмах, варте, на нашу думку, особливої уваги, оскільки воно дає змогу дослідити національні особливості осмислення світу різними етносами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Огляд лінгвістичних праць присвячених дослідженню наведеної проблеми демонструє, що соматична фразеологія виділяється серед інших класів фразеології будь-якої мови кількістю виразів, що входять до цього класу, продуктивністю та специфікою семантики, чинників її утворення. Перспективним, на нашу думку, є дослідження соматичних фразем в рамках сучасної когнітивної наукової парадигми, інтегруючи вже існуючі знання і виводячи їх на новий, вищий рівень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миронова Л.А. Семантическая характеристика соматического компонента в украинских фразеологизмах // <http://www.rusnauka.com/Belgorod/Filology/20.html>
2. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К. – Черкаси: Брама, 2004.
3. Bílcová I. Czech and English Idioms of Body Parts: A View from Cognitive Semantics. University of Glasgo, 2000.
4. Стрілець Н.Я. Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов): Дис... канд. філологічних наук. – Львів., 2002.
5. Андрейченко О.І. Фразеологізми з соматичним компонентом у текстах політичних дискусій // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – №53. – С.7-11.
6. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и линвокультурология: Курс лекций. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2002.
7. Музу Р.Ю. Полисемантизм соматической лексики (на материале русского и немецкого языков): Автореферат дис.... канд. філог. наук: 10.02.01, 10.02.20 / Адыгейский гос. ун-тет. – Майкоп, 2003.
8. Урысон Е.В. Фундаментальные способности человека и “наивная” анатомия // Вопросы языкознания. – 1995. – №3. – С.3–12.
9. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія, 2-е вид., випр. і доп. – К.: Логос, 2004.
10. Долгополов Ю.А. Об этимологических источниках соматической фразеологии (на материале русского, английского и немецкого языков) // Грамматическая структура и фразеологизмы романо-германских языков. – Изд-во Казанского ун-та, 1973. – С.83-95.
11. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. – К., 1973.
12. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. – 4-е изд. – М.: Дело, 2002.
13. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “языки русской культуры”, 1996.
14. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии: Учебное пособие. – Минск: Высшая школа, 1980.
15. Рябинина Н.А. Когнитивная модель обонятельного восприятия (на материале фразеологизмов) // Мова і культура. (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. УІІ. – Т.6. Національні мови і культури в їх специфіці і взаємодії. – С.288-294.
16. Гудков Г.Д. Единицы кодов культуры: проблемы семантики // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В.В.Красных, А.И.Изотов. – М.: МАКС Пресс, 2004. – С.39-50.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

17. Испанско-русский фразеологический словарь: 30 000 фразеологических единиц /Э.И.Левинтова, Е.М.Вольф, Н.А.Мовшович, И.А.Будницкая; Под ред. Э.И.Левинтовой. – М. Рус. яз., 1985.
18. DDLE – Diccionario de la lengua española // <http://www.elmundo.es/diccionarios/>

ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАФОРИЧНИХ ЗВЕРТАНЬ

Адресатність є однією з основних характеристик людського спілкування. ця універсальна категорія має широкий арсенал засобів її вираження як вербальних, так і невербальних. Традиційно вважається, що звертання формують ядро вербальних засобів. В цій статті ставиться на меті продемонструвати експресивні можливості звертань в літературному дискурсі. Дослідження здійснювалось на матеріалі романів та п'єс британських і американських авторів (переважно ХХ століття).

В даній статті в центрі уваги будуть метаморфічні звертання. Досліджуючи таке складне і багатогранне явище як метафора, вчені пропонують різні її концепції. Нам близька, зокрема, інтерпретативна концепція метафори В.Н.Телії [1]. В ній наголошується на антропометричності метафори, тобто підкреслюється значущість людського фактора в процесі метафоризації. Існують численні класифікації метафор за різними критеріями.

Метафори в позиції звертання можуть розрізнятися стосовно їх okazіональності: деякі метафори стають більш уживаними і з часом знаходять відображення в словниках, інші – менш вживані і належать лише до одного з стилістичних реєстрів, треті – існують лише в певному контексті. Okazіональні утворення, включаючи метафоричні звертання, мають більші експресивні можливості, ніж узуальні. Тому нас особливо цікавить актуалізація в позиції звертання метафори та інших стилістичних прийомів, які базуються на стилістично маркованій okazіональній номінації. Таким чином, нас цікавить вживання в якості номінацій-звертань вторинних іменувань, які отримують стилістичну маркованість в контексті.

Значне місце серед метафор-звертань посідають зоонімічні метафори. Вони використовуються для того, щоб у більш яскравій та експресивній формі висловити ставлення мовця до адресата, дати оцінку його висловлюванням та вчинкам. Багато зоометафор стали узуальними та зафіксовані у словниках. Згідно з даними М.О.Олікової з 578 назв різних видів та підвидів тварин, які зафіксовані в тезаурусі Роже, 98 назв тварин у функції звертання відображено у англо-англійських словниках та підтверджується інформантами. З 98 назв тварин 83 зооніма мають яскраво виражене негативне забарвлення і тільки 15 – позитивне [2].

Узуальні зоометафори базуються на встановлених в суспільстві та відомих всім носіям мови стереотипах. Але в художньому тексті та при безпосередньому спілкуванні спостерігаються відхилення від стереотипів. В цих випадках у фокус метафори потрапляють нетривіальні ознаки. Під впливом контексту, ситуації спілкування зоометафори-звертання можуть змінювати закріплені за ними конотації на протилежні. В своїй роботі М.О.Олікова [2] наводить списки зоометафор звертань з позитивною та негативною конотацією. Низка назв тварин з негативного списку зустрілася нам при їх вживанні з позитивною конотацією.

Наведемо декілька прикладів.

1. *"I meant to tell you, Joe," the librarian said, "how much I enjoyed your performance in The Farm". "Hell," Teddy said, "so did he. I bet he rehearsed those love scenes. Admit it, you young ram"*. (J.Braine)

2. *"No, you little goose. Sharks live in the sea. But you're sharp, Anne. Crocs, that's the trouble"*. (A. Christie)

В першому прикладі (№1) представлений фрагмент бесіди юнака зі своїми приятелями. Зоометаформа «ram» у складі звертання традиційно має негативні конотації. Але в наведеному прикладі вона не є образливою, а лунає дружньо-фамільярно.

В прикладі №2 зоометафора «goose», яка також має зафіксоване в словнику значення «дурна людина» і відповідно негативні конотації, зустрічається при звертанні юнака до своєї

коханої. За допомогою даного звертання юнак відмічає деяку некмітливість своєї коханої, але його загальне позитивне ставлення до неї домінує над цією окремою оцінкою. Негативні конотації іменника «goose» приглушуються при поєднанні з прикметником «little» і він набуває в цій ситуації пестливого забарвлення.

В наведених вище прикладах адгерентна конотація звертань повністю не подавляє інгерентну конотацію зоометафор, а співіснує з нею, займаючи домінуючу позицію. Іншими словами, загальне позитивне ставлення до адресата домінує над окремою негативною оцінкою адресата в тому чи іншому аспекті. Але, прикметники, які визначають зоометафори у складі звертань, можуть не тільки приглушувати конотації метафоричних іменників, але й підсилювати їх. Вони інтенсифікують ознаку, яка лежить в основі метафоричного переносу.

3. *“She wasn't there. “Where?” “At the match, you silly ass”.* (P.G.Wodehouse)

4. *Ftateeta (screaming down at one of the porters) Do not step on it. Oh thou brute beast.* (J.B.Shaw)

В прикладі №3 метафоричне значення іменника «ass» - «нерозумна людина, дурень». Прикметник «silly» має подібне значення. Мовець вживає дане звертання, щоб підкреслити некмітливість адресата та підсилити свою негативну оцінку цієї риси.

В прикладі №4 «brute» в якості прикметника має значення «like a beast, not sensitive or reasoning». В даному випадку мовець прагне висловити в яскравій формі своє негативне ставлення до такої риси адресата, як жорстокість, відсутність співчуття.

До зоометафор належать також випадки метафоричного вживання назв птахів. В якості таких метафоричних звертань зустрічається як родове слово «bird» так і різні назви видів птахів. В роботі М.О.Олікової, яка вже згадувалась, зоометафора «bird» наводиться у списку зоонімів з негативним забарвленням. В проаналізованому нами мовному матеріалі цей зоонім та різні видові назви птахів мають позитивну конотацію.

5. *“Shall I tell you something?” “Certainly, **old bird**: I said cordially.* (P.G. Wodehouse)

6. *Carol:..Isn't it funny you've hit on the truth about me. Val: Well, then fly away, **little bird**, fly away before nyou - get broke.* (T. Williams)

7. *“Now, look here, old friend”, I said. ...”Proceed”, I said. “You interest me strangely, **old bird**.”* (P.G. Wodehouse)

8. *Arnie. You're very contained, **my little sparrow**.* (D.Storey)

В прикладі №5 представлена ситуація спілкування двох близьких друзів. Про позитивну конотацію зоометафори «bird» свідчить прикметник «old» в інтимізуючому значенні, який її визначає та прислівник «cordially» у авторському вводі прямої мови, який позитивно характеризує тональність спілкування.

В прикладі №6 зоометафора є однією з паралельних конструкцій. Вона вживається після прямої номінації адресата, яка має позитивну конотацію, та сприяє її інтенсифікації. Зоометафора більш виразно передає позитивне ставлення мовця до адресата, співчуття йому. Прикметник «little» у складі метафоричних звертань часто набуває пестливого відтінку. Про це свідчить також метафоричне звертання з прикладу №8.

В прикладі №7 наводиться фрагмент бесіди двох друзів. Зоометафора також вживається в якості паралельної конструкції, яка підкреслює позитивну конотацію прямої номінації.

Таким чином, в наведених вище прикладах №5,7,8 метафоричні звертання передають загальне позитивне ставлення мовця до адресата, але не оцінюють адресата за якоюсь конкретною ознакою.

На відміну від зоометафор, метафорично вживані в якості звертань назви рослин в переважній більшості не мають фіксованих конотацій. Вони набувають ті чи інші конотації безпосередньо в контексті.

9. *“Tell you, you cornstalk, you son of a cauliflower! It's the first time I ever heard*

such unfeeling remark.. **..You turnip** .. *You're the looser by this rupture, not me, **pie plant**. Adios.*” (M. Twain)

10. *“You shouldn't, he'll just get drunk”. “I know. That was his wish. Where can our star sleep, **sweet fern**?”* (J.Steinbeck)

11. Jerry: .. *(he spals Peter on each fight') Fight for that bench; fight for your parakeets; fight for your cats;fight for your two daughters;fight for your wife;fight for your manhood, **you pathetic little vegetable**.* (He spits Peter in the face). (E. Albee)

В прикладі №9 представлена конфліктна ситуація спілкування редактора та співробітника сільськогосподарської газети, який його тимчасово заміняє, з сатиричного оповідання М. Твена. Цим пояснюється наявність в промові адресанта декількох назв овочевих культур, які він адресує співбесіднику. Мовець вживає дані звертання, щоб висловити обурення з приводу свого звільнення з редакції та передати негативне ставлення до адресата. Отже, в процесі метафоризації нейтральні флористичні назви, які зустрічаються в позиції звертання, набувають в аналізованій ситуації негативні конотації. Поєднання декількох таких звертань та їх компонентні моделі сприяють посиленню експресивності цих номінацій.

В прикладі №10 наводиться фрагмент бесіди (розмови) чоловіка, і дружини. Це спілкування має нормальний, неконфліктний характер. Приклад взято з роману Дж.Стейнбека «Зима тривоги нашої», головний герой якого постійно адресує дружині оригінальні пестливі номінації-звертання, включаючи метафоричні. Метафоричне звертання має в даному випадку позитивну конотацію. Окрім тональності спілкування про це свідчить прикметник «*sweet*», який входить до складу звертання та містить сему позитивної оцінки. За допомогою даного звертання мовець прагне висловити добрі, лагідні почуття до адресата.

В прикладі №11 спілкування має конфліктний екстремально-негативний характер та супроводжується побиттям адресата. Цілком природно, що в такій ситуації метафоричне звертання має негативні конотації. Цьому також сприяє наявність у складі звертання прикметника «*pathetic*». Прикметник «*little*» набуває в даному контексті презирливо-зневажливе забарвлення. Мовець вживає це метафоричне звертання, щоб якомога сильніше вразити адресата, спровокувати його на дії у відповідь.

Ще одна досить значна група метафоричних звертань включає назви солодошів, кулінарних виробів, рідше назви інших продуктів харчування. Назви солодошів, які вживаються метафорично, традиційно мають позитивні конотації. Багато таких метафор завдяки частому вживанню стають стертими, втрачають оригінальність, наприклад: «*honeys, sugar, sweetie*». Наведемо декілька прикладів звертань, які належать до цієї групи.

12. *...She pulled his head around by one ear and set her cheek against his. “**My old pie**”, he said* (F.Sc.Fitzgerald)

13. *Marion; Do you know what I saw in the hall just now? In the mirror. My face. My God, I saw my face. It was like seeing my face for the first time. Ronald: Oh, come on. It's not a bad face, **old sausage**.* (A.Ayckborne)

14. *I said seriously, “Look, **cheesecake**, you do think I have a great business brain, don't you?”* (J.Steinbeck)

В прикладі №12 представлена ситуація зустрічі батька з маленькою донькою після тривалого розлучення. Вони раді цій зустрічі. Радість дівчинки передається в авторському тексті через опис її поведінки. А радість батька, його любов виражається за допомогою метафоричного звертання. Отже в даній ситуації звертання має позитивну конотацію. Про це, окрім ситуації спілкування, свідчить наявність у складі звертання присвійного займенника «*tu*» та прикметника «*old*» в інтимізуючому значенні.

В прикладі №13 наводиться фрагмент діалогу між чоловіком та дружиною. Це метафоричне звертання є менш частотним утворенням. Воно лунає по-дружньому,

фамільярно. Мовець вживає його, щоб заспокоїти та підбадьорити співбесідницю, яка засмучена – як і кожна жінка – несприятливими змінами в її зовнішності. В такому контексті метафоричне звертання має позитивні конотації.

В прикладі №14 метафоричне звертання також зустрічається в сфері сімейного спілкування. Чоловік звертається до дружини. З контексту зрозуміло, що дане звертання має позитивні конотації і передає доброзичливе ставлення мовця до адресата. Воно є індивідуальним утворенням, оригінальнішим ніж звертання з попередніх прикладів.

Хотілося б навести ще два оригінальних приклада індивідуально-авторських метафоричних звертань, які лунають з вуст головного героя роману Дж. Стейнбека «Зима тривоги нашої». Він адресує звертання «*my ablative absolute*» та «*carotene, dear*» своїй коханій дружині. В першому випадку метафорично вживається термін латинської граматики, а в другому – назва речовини. Вони явно мають позитивні конотації.

На думку О.І.Єфімова «...своєрідність індивідуально-авторської метафоризації полягає в тому, що вона створюється і буває зрозумілою лише в контексті художніх творів. Тому вона, як правило, індивідуальна, має автора і характерний стилістичний паспорт» [3: 129]. Це твердження є релевантним і для метафоричних звертань.

Метафоричні звертання також можуть вживатися в якості засобів оцінної реакції на ситуацію, а точніше на висловлювання, дії, стан та зовнішність адресата.

15. (Blanche sings) Stanley; Hey, **canary bird**. Toots. Get OUT of the BATHROOM. Must I speak more plainly? (T. Williams)

16. “What are you going laughing at, **you big hyena?**” said the burglar. “Wipe that smile off your face or I’ll plug you.” (Th. Wilder)

17. Abigail (handing him a mug): Here. Patrick (shuddering): Ugggh. You’re a barbarous creature. If I had my way, this would be a capital offence. You should be flogged mercilessly with cold, **wet lettuce**. (A. Ayckbourn)

В прикладі №15 метафоричне звертання є негативною оцінною реакцією на дії адресата, які описуються в авторській ремарці. Мовець роздратований тим, що не може потрапити через адресата до ванни. Спів адресата посилює цю роздратованість. В даному контексті метафоричне звертання має негативну конотацію.

В прикладі №16 адресат став випадковим свідком пограбування. Але він і в такій ситуації не втрачає почуття гумору. Мовця (грабіжника) дратує поведінка адресата. Метафоричне звертання є негативною оцінною реакцією на сміх адресата та його зовнішній вигляд, який характеризується прикметником «*big*». Дія адресата, яка викликає негативну реакцію мовця, представлена в його репліці. Метафоричний перенос базується на подібності звукових характеристик об’єктів первинної і вторинної номінації. Так за даними словників, звуки, які є типовими для гієни схожі на сміх людини. В даній ситуації сміх адресата, неприємний для мовця, нагадує йому крик гієни.

В прикладі №17 комунікантами є чоловік і дружина. Спілкування має конфліктний характер. Дружина з своєї вини потрапила в неприємну ситуацію. В результаті вона промокла і тремтить від холоду. Чоловік дорікає їй та звинувачує в непоміркованих діях. Метафоричне звертання виражає негативну реакцію чоловіка на її поведінку та зовнішній вигляд.

Метафоричні звертання вживаються також з метою створити гумористичний ефект, пожартувати.

18. (Suddenly there comes the sound of a loon calling). Ethel. They must be right in front. Norman. Sound tome they are right behind the couch. Out boy. Billy. Good morning, **loonies**. (E.Thompson)

В наведеному вище прикладі онук вирішив сховатися та пожартувати над дідусем і бабусею, імітуючи крик гагар, які мешкають на пруду біля їх будинку. Після розкриття його

витівок онук вітає дідуся і бабусю. В якості звертання до них він метафорично вживає назву птахів, крики яких він імітував. Це звертання лунає доброзичливо-жартівливо та має в даному контексті позитивні конотації.

Таким чином, беручи до уваги результати проведеного аналізу, можна зробити висновок, що метафоричні звертання підрозділяються на групи згідно лексичного складу перенесених імен та частотності вживання. Позиція звертання сприяє широкому варіюванню конотативних значень метафоричних номінацій, що призводить, на наш погляд, до збільшення їх експресивного потенціалу. Адгерентні конотації, які метафоричні номінації набувають в позиції звертання, можуть співпадати за знаком з інгерентними, співіснувати з ними, маючи протилежний знак чи повністю подавляти їх. Суттєвий вплив на експресивний потенціал метафоричних звертань здійснюють прикметники, які входять до їх складу. Конотації цих прикметників можуть як підсилювати конотації іменників, так і послаблювати їх. Метафоричні звертання часто слугують засобами оцінної реакції на ситуацію та її різні складові, вживаються для створення іронічної або гумористичної тональності оповіді.

ЛІТЕРАТУРА

1.Телія В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С.26-52. 2.Оликова М.А. Обращение в современном английском языке. – Львов: Вища школа, 1979. 3.Ефимов А.И. Стилистика художественной речи. – М.: Изд. МГУ, 1961. 4.Brain J. Room at the Top. – Harmondsworth: Penguin Books, 1986. 5.Christie A. The Man in the Brown Suit. – Frogman^ Triad Panther, 1978. 6.Wodehouse P.G. Life with Jeeves. – Harenondsworth: Penguin Books, 1983. 7.Shaw J.B. Selected Works. – М.: Foreign Languages Publishing Hous, 1958. 8.Storey D. Early Days. Sisters. Life Class. – Harmonds Worth: Penguin Books, 1980. 9.Steinbeck J. The Winter of Our Discontent. – М.: Vysšaja Škola, 1985. 10.Fitzgerald F. Sc. Selected Short Stories. – М.: Progress Publishers, 1979.

ТРОЦЬ О.В.

Київський національний лінгвістичний університет

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЯЗИЧНИЦЬКОЇ “ДОЛІ” ТА ХРИСТИЯНСЬКОГО “БОГА” У ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТКАХ

Сучасний стан розвитку лінгвістичної думки характеризується посиленням інтересу до проблем, пов'язаних з вивченням універсальних категорій людського мислення, серед яких поняття “доля” (лат. *fatum*) є одним з визначальних компонентів у світосприйнятті як давніх, так і деяких сучасних народів. Новітні теорії та залучення великої кількості даних створили передумови для розкриття механізмів вербалізації людської думки та висвітлення кореляції ментальних та мовних моделей (І.Р.Буніятова, В.М.Бріцин, В.І.Карабан, В.В.Михайленко, Ю.С.Степанов).

Давні германці приділяли особливу увагу питанням, пов'язаним з розумінням “долі” та “волевиявлення”, “провидіння” та “індивідуальної відповідальності”. З християнізацією суспільства ці уявлення повільно трансформуються в уявлення про єдиного Бога як детермінатора життя, який співіснує в людській свідомості разом з язичницькою “долею”.

Тракування “долі” давніми культурами, а саме германською, привертає до себе увагу багатьох лінгвістів, про що свідчать численні публікації як вітчизняних [А.Вежицька, 1996, І.Р.Буніятова, 2003, Ю.С.Степанов, 2001], так і науковців з інших країн [Р.Аугустин, 1999, М.МСС.Гач, 1991, В.Джозеф, Jr.Трагер, 1991, John D. Niles, 1991]. Але нами буде здійснена спроба розглянути це поняття з погляду семіотичної теорії.

Метою нашого дослідження є аналіз еволюції лінгвальних засобів відтворення давньогерманських уявлень про “долю”.

Актуальність нашої роботи визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на вивчення вербалізованої репрезентації поняттєвих категорій у семіотичному аспекті.

Матеріалом дослідження слугуватимуть лексичні одиниці на позначення поняття “доля” (*wyrd*) та “християнський бог” (*meotod*), вилучені із пам’яток давньогерманської писемності.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення наступних **завдань**:

- розглянути теоретичні засади еволюційних процесів у мові;
- виокремити лексеми *wyrd* “доля” та *meotod* “Бог” з давньогерманських пам’яток та проаналізувати їхні контексти вживання;
- висвітлити лінгвальне протиставлення “доля” :: “Бог”.

Семіотика Ч.Пірса пояснює формування вірувань суспільства через континуум систем, що інтерпретують знаки. За його філософією формування вірувань – це постійний процес тлумачення одних знаків іншими. При кожній інтерпретації нового знаку інтепретант, користуючись певним механізмом, зв’язує знак з іншою системою знаків. Лише за допомогою цих процесів ми можемо говорити про значення знака. Таким чином, спільнота, релігійна або культурна, складається із засобів або систем (*agencies*), що інтерпретують знаки. Наше життя саме утворює те, що ми називаємо мовним досвідом. Основний процес, який бере участь у формуванні вірувань, має назву “виведення” (*inference*), іншими словами, одне вірування не просто наслідую попереднє, воно витікає з нього. Тобто, в даному разі спрацьовують універсальні закони еволюції, які є визначальними для всієї філософії Ч.Пірса [1:268-269].

Проблема взаємозв’язку мови етнічних спільнот і відповідних ментальних моделей знайшла своє втілення у дослідженнях А.Вежбицької, присвячених переважно лексичній семантиці на матеріалі окремих мов. Проте вона пропонує розглянути значеннєвий аспект мовної категоризації світу у його триєдності: лексичній, прагматичній і граматичній [2:109]. У контексті теорії “семантичних примітивів” між життя суспільства та лексиконом, яким воно користується, існує дуже тісний зв’язок. У даному випадку суспільство *society* А.Вежбицької відповідає спільноті *community* за Ч.Пірсом, де вірування формуються через інтерпретацію знаків (наприклад, слів), що існують в цій спільноті [1:268].

Лише там, де існують знаки та символи, можливо говорити про мовний досвід та вивчати його. Через те, що символи пов’язані між собою, важливі події фіксуються та зберігаються у значеннях. У цьому контексті йдеться про збереження інформації (*recollection* – пам’ять) та про передбачення *foresight*. Події не можуть переходити одна в іншу, але значення можуть розподілятися за допомогою знаків. До загальних значень додаються певні імпульси (=стимули), що згодом трансформуються у бажання та цілі, які, через те, що вони імплікують загальне або всім зрозуміле значення, представляють нові зв’язки [3:136].

Відповідно до еволюційних рядів Е.Тайлора, всі явища культури еволюціонують (по аналогією з різними видами рослин та тварин). Уявлення не може просто зникнути, воно трансформується у дещо інше, тобто новий предмет або явище займає в суспільній свідомості місце якогось попереднього предмету або феномена, переймаючи його функції. Такі процеси та ряди уявлень, що створюються ними, називають семіотичними, вони одночасно є процесами і наступності, й еволюції [4:608].

Саме такі еволюційні семіотичні процеси відбувалися з германськими уявленнями про сили, які детермінували людське життя. За давньою скандинаво-германською міфологією спочатку детермінантами виступали Норни, богині, що вирізали на дошках рунічні написи, визначаючи долю кожного. Потім іудейсько-християнським теїзмом було кинуте виклик язичницькому культу “долі”, де світовий процес розуміли як відкритий діалог творця і його творіння. Таким чином, таку саму функцію визначення майбутнього, “долі”, почав виконувати єдиний, могутній Бог. Але нова релігія не могла одразу витиснути старі уявлення, тому відбувався процес поступової трансформації, – християнські догми почали повільно нашаровуватися у свідомості людини на давні язичницькі вірування.

Слід також зауважити, що затриманню язичництва на території Британських островів сприяли і історичні умови розвитку суспільства. Підтвердження цьому знаходимо у трактаті короля Альфреда “De falsis deis” (IX ст.), де згадаються набіги скандинавів (вікінгів), які відновлювали культи Одіна, Тора та “безсоромної богині” Фрейї [5:127]. З іншого боку, батьки церкви керувалися ліберальними принципами, послугуючись висловом св. Григорія про те, що той, хто хоче забратися на вершину гори, може досягти її, просуваючись крок за кроком, а не одним стрибком. Певний час у Британії продовжувалося принесення в жертву худоби, а кровопускання при цьому батьки церкви пояснювали в контексті жертвності святих мучеників або іншої клерикальної теми. Культ водограїв або джерел прирівнювався до обожнювання Діви Марії, хоч та і не належала до пантеону германських богів [6:153].

Отже, процес поступового переходу від язичницьких уявлень до християнських догм закріпився і в мові. Підтвердженням співіснування у давньогерманській свідомості двох антагоністичних сил, язичницьких вірувань і християнських догм, є вживання поряд з двн.-англ. *wyrd* “доля, фатум”(двн.-сакс. *wurd*, двн.-в.-н. *wurt*) двн.-англ. *meotod* “творець, Бог, доля” (двн.-ісл. *miotuthr*, двн.-сакс. *metod*).

У нашому викладі інтерес становить давньоанглійська лексема *wyrd*, яка є найбільш типовим лексичним засобом для вираження поняття “доля” у давньогерманських писемних пам’ятках раннього середньовіччя. Її внутрішня форма є відносно прозорою: ця лексема походить від герм. **uurbiz*, утвореного за аблаутом від і.-є. кореня **uuerb*, для якого постулюють значення “робитися, відбутися, перетворюватися” (нім. *werden*). Л.Мітнер, наприклад, схильний пояснювати етимологію *wyrd* у містичному контексті світопорядку як віддієслівне утворення від і.-є. кореня **uert-* “повертати(ся)”, “обертатися”, тобто як “поворот” або “поворот земної вісі”. На його думку, ця лексема відтворює ідею життєвих циклів, народження й смерті, досягнення зрілості та згасання, тобто циклічного руху як символу вічності [6:155].

У семантичній структурі лексеми *meotod* поєднані значення “доля” та “Бог”. Вона походить від і.-є. кореня **med-* “вимірювати”, відповідники якого знаходимо у двн.-ісл. *meta*, гот. *mitan*, двн.-англ., двн.-сакс. *metan*, двн.-в.-н. *mezzan* “вимірювати”, двн.-ісл. *miotuðr*, двн.-англ. *meotod*, двн.-сакс. *metod* “доля, Бог”.

Тезу, про існування дихотомії язичницької “долі” (=фатуму) та християнського всемогутнього Бога якнайкраще ілюструють приклади з давньогерманських текстів. Пор. у давньосаксонській поемі “Heliand” (яка була орієнтована на пропаганду християнства) :

(1)двн.-сакс. *so habðed im uurdgiscapu, || metod gimarcod | endi math godes* (Heliand, 127-128)

“Так він був створений Долею, час сформував його і сила Бога також”.

У даному разі йдеться про повідомлення архангелом Гавриїлом про те, що життєвий шлях ненародженого сина Єлизавети і Захарія позначений двома доленосними силами *uurdgiscapu i maht godes* [6:155]. Пор., також, у давньоанглійській поемі “Seafarer” лексему *wyrd* “доля, шанс, фортуна”, яку інтерпретують як “те, що відбувається, подія” і *meotud* “Доля, Господь, Творець, Бог” як “той, хто розпоряджається перебігом подій”. “Доля” і той, хто її визначає, виявляються могутнішими, ніж *gehygd* “розум, мислення” [7:190]:

(2)двн.-англ. *Wyrd biþ swiþre, | Meotud meahtigra, || þonne ænges monnes gehygd* (Seafarer, 115-116)

“Доля величніша та Бог могутніший за людський розум”.

Таку ж інтерпретацію “долі” як “того, що має статися або вже сталося” та “Бога” як “творця подій” зустрічаємо у давньоанглійській пам’ятці “Genesis”, яка являє собою не прямий переклад «Старого Завіту» на давньоанглійську мову, а поетичний текст, в якому давній поет синтезував біблійні мотиви на тлі культурних паралелей германського середньовіччя. Пор.: *soð forð gan wyrd | æfter þissum wordgemearcum* “і справдиться доля за

моїми словами” (тут мова йдеться про первістка, його має народити Сара за божою волею). Або, пор:

(3)двн.-англ. *Sceal seo wyrd swa þeah || forð steallian | swa ic þe æt frymðe gehet* (Genesis, 2391-2392)

“Ісправдиться доля, яку я пророкував спочатку” (також Бог звертається до Сари).

Отже, приклади (1) – (3) якнайкраще репрезентують протиставлення: доля-подія :: Бог-творець. Тобто, Бог виявляється тією силою, яка детермінує перебіг подій (=доля) в житті людини.

Навернення давніх германців у християнство залишалося неповним та поверховим протягом певного періоду часу. В їхній свідомості процес переходу до християнства визначався нашаруванням одних вірувань (=язичницьких, з визначальним культом “долі”-детермінатора життя) на інші (=християнські, з культом єдиного Бога-детермінатора). Тому, вчення про боже передбачення трансформувалося в їхній свідомості в традиційну мову уявлень про “вдачу” та “долю”. Яскравий приклад цьому можна знайти в історичних джерелах ранньохристиянського періоду, наприклад в англосаксонській пам’ятці “Beowulf”. У цій поемі йдеться про історичні події, що відбувалися серед давніх народів Північної Європи. В ній змальовується язичницьке суспільство, але вже з існуючими на той час елементами християнського світосприйняття.

У названій поемі її герой, Беовульф, каже, що результат його битви з драконом буде таким: *swa unc wyrd geteoð, | metod manna gehwæs* (Beowulf, 2526-2527) *“як присудила доля, детермінатор кожної людини”*. В даному разі ми спираємось на редакцію фон Шауберта (*as wyrd, the measurer of each person, shall decree for us*), який “metod” в даному контексті глосує як “доля”. Таким чином, підтвердження факту нашарування одних вірувань на інші ми знаходимо також і на мовному матеріалі, а саме через трактування лексеми на позначення “доля” *wyrd* за допомогою лексеми, яка традиційно глосує “Бога” *metod*. Пор:

(4)двн.-англ. *metod eallum weold | gumena cynnes* (Beowulf, 1057-1058)

“Господь керує всією людською расою”.

У цій поемі ми знаходимо наступні рядки, де вживається складена лексема *metodsceaft*, яка також глосує “долю”, але у значенні “невідворотності, смерті”. Пор:

(5)двн.-англ. *þonne ðu forð scyle | methodsceaft seon* (Beowulf, 1179-1180)

“коли далі ти йдеш, щоб зустріти твою долю (=смерть)”.

Отже, перебуваючи під впливом двох антагоністичних сил, – “долі” та “Бога” – давні германці починають усвідомлювати, що порятунком від “самітної” *anhaga*, “скорботної” *modcearig* долі, якій неможливо протистояти *wyrd bið ful aed*, є милостивий Бог. У перших рядках давньоанглійської поеми “The Wanderer” автор згадує про “милість Божу” *metudes miltes* та про *wreclastas* “(дороги)вигнання”, якими людина має пройти, щоб вдихнути нове життя (=Бога) у свою самотню душу. Пор.:

(6)двн.-англ. *Oft him anhinga | are gebideð, || metudes miltse, | þeah þe he modcearig || geond lagulade | longe sceolde || hreran mid hondum | hrimcealde sæ, || wadan wræclastas. || Wyrd bið ful aræd!* (The Wanderer, 1-4)

“Часто самотня людина чекає на допомогу, милість божу, хоча вона у смутку має рухатися, не покладаючи рук, через водний простір, крижане море, йдучи шляхами вигнання. Доля безжалісна” (Буніятова, 157)

З іншого боку, давньогерманський автор відтворює ідею неконтрольованості подій людиною, її неспроможності протистояти долі: *“жодна стомлена душа не може протистояти долі” ne tæg werig mod || wyrde wiðstandan* (The Wanderer, 15-16). Отже, щоб позбутися смутку та самотності, треба впустити Бога в своє серце.

Таким чином, приклади (4) – (6) є ілюстрацією запропонованої нами дихотомії, а саме: доля-смуток (нещастя) :: Бог-порятунок.

Ідея “долі” як вищої сили експлікована у перекладі усекського короля Альфреда (849-900) трактату римського філософа Боеція “De Consolatione Philosophiae”. Свого часу Боецій писав про світ, який вірив у всемогутнього християнського Бога, в якому життя на землі розумілося як тимчасова зупинка для вічної душі. У контексті даного дослідження інтерес викликає вживання Альфредом лексеми “доля” *wyrd*, яка, у більшості випадків, глосуює латинське *fatum*. Попри те, що деякі вчені продовжують дискутувати з приводу адекватності використання короля Альфреда лексичної одиниці *wyrd* у перекладі, очевидною для нас залишається денотація, яку набула ця лексема у тексті. “Доля” виступає тут, з одного боку, як могутня сила, що керує перебігом подій:

(7)двн.-англ. *Stod þrage on ðam. / þeod wæs gewunnen // wintra mænigo, / oðþætwyrd gescraf* (Boethius, 28-29)

“Такі відбувалися речі, народ був збентежений багато зим, доки доля не присудила”.

Але, з іншого боку, навіть могутня доля не має абсолютної влади над людьми, вона є силою, яку контролює Бог:

(8)двн.-англ. *Sumu þing þonne on þisse weorulde sint underðied ne sint; ac sio wyrd ond eall ða þing þe hire underðied sint, sint underðied ðæm godcundan foreþonce* (Trahern, 164)

“Деякі речі в цьому світі підпорядковуються долі, деякі не залежать від неї, але доля та всі речі, які залежать від неї, підпорядковуються божому передбаченню”

Отже, в даному випадку дихотомія може бути репрезентована через протиставлення: доля-слуга (=підпорядкована сила) :: Бог-володар (=абсолютний володар).

Таким чином, еволюційні процеси знайшли своє відображення на мовному матеріалі давньогерманських писемних пам'яток раннього середньовіччя. Лінгвальне протиставленням якнайкраще ілюструють лексеми *wyrd* (“доля”) та *meotod* (Бог), які є найбільш типовими для вираження поняття “доля” давніми германцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Augustyn P.* Wurd in the Heliand: Fate in Old Saxon // *Interdisciplinary Journal for Germanic Linguistics and Semiotic Analysis*. – 1999. – Vol. 4. – P.267-284. 2. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. 3. *Lisza J.* A General Introduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce. Bloomington and Indianapolis: Indiana Univ. Press. – 1996. 4. *Степанов Ю.* Семиотика концептов // *Семиотика: Антология* / Сост. Ю.С. Степанов. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. 5. *Niles Jh.D.* Pagan survivals and popular belief // *Old English Literature* / Ed. by M.Godden and M. Lapidge. – Oxford: Oxford University Press. – 1991. – P.126-141. 6. *Бунятова І.Р.* Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IX-XIII ст.): Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. 7. *Gatch M. Mc.C.* Perceptions of eternity // *Old English Literature* / Ed. by M.Godden and M. Lapidge. – Oxford: Oxford University Press. – 1991. – P.190-205. 8. *Trahern J.B.* Fatalism and millennium // *Old English Literature* / Ed. by M.Godden and M. Lapidge. – Oxford: Oxford University Press. – 1991. – P.160-171.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. King Alfred's Boethius Book: Meters (<http://www.georgetown.edu/labyrinth/library>) 2. Beowulf and Judith / Ed. E.V.K.Dobbie. Anglo-Saxon Poetic Records 4. New York, 1953. 3. Genesis A,B (<http://www.georgetown.edu/labyrinth/library>) 4. Heliand (<http://www.georgetown.edu/labyrinth/library>) 5. The Seafarer (<http://www.georgetown.edu/labyrinth/library>) 6. The Wanderer (<http://www.georgetown.edu/labyrinth/library>)

ЦИМБАЛЮК К.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ХЕДЖІНГ У ПРОСТОРІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Інтерес до засобів, які використовуються мовцями для пом'якшення категоричності висловлювання та отримали у зарубіжних дослідженнях назву хеджів, виникав у межах прагматики, лінгвістики, семантики, логіки і філософії. У кожній з цих галузей, термін “хеджі” згадується по-різному. Ми головним чином розглядаємо “хеджі” як поняття прагматики. У прагматиці, як власне і в дискурс-аналізі, поняття “хеджі” пов'язано з явищами ввічливості, невизначеності (vagueness), модальності та етикетизації. Лінгвістичні засоби-хеджі визначаються як певні лексико-синтаксичні елементи, що використовуються, з

метою зміни судження. Термін “хеджінг” (hedging) використовується відносно дискурсивних стратегій вживання мовних засобів-хеджів в певному контексті з певними комунікативними цілями (див. П.Браун і Ст.Левінсон, Дж.Скелетон, Р.Марккарен/Х. Шрьодер, О.М.Ільченко та ін.).

Поняття “хеджінг” вперше використав Джордж Лакофф в 1972 році, але характер і наслідки цього феномену все ще добре не зрозумілі. Поняття “хеджінгу” знайшло свій шлях від логіки і семантики до лінгвістики тексту, а з середини сімдесятих років цей феномен активно вивчався в межах прагматики.

У словнику Вебстера у дієслова “to hedge” (перешкоджати) фіксуються наступні значення: 1) ховатися або захищати себе, як за огорожею; 2) ховатися за словами, уникати прямої відповіді на запитання (Webster’s New World College Dictionary: 656). У якості лінгвістичного терміну “хеджінг” передбачає звертання до певної комунікативної стратегії. Хеджі – це лінгвістичні елементи типу: perhaps, might, to a certain degree, it is possible that тощо.

Ми вже згадували, що “хеджінг” як лінгвістичний термін виникає на початку 1970-их років, коли Джордж Лакофф у 1972 році видав статтю *Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts*. Він використав термін “a hedge” для слова або фрази, що робить судження “нечітким” або невизначеним [1:195].

У 1970-их роках поняття “хеджі” дещо змінило своє початкове значення. Цей термін більше не використовувався для виразів, які змінюють категорію предиката або іменної групи. Ідея перформативів, яким передують мовні засоби-хеджі, (*I think/ suppose/ guess she is leaving*) розширила концепцію хеджінгу. Концепцію було також розширено, завдяки розумінню хеджів як модифікаторів зобов’язань мовця щодо правдивості всього судження. Так, А.Крішмор та У.Ванде Коппл вважають вживання хеджів показником недостатньо повного зобов’язання мовця щодо логічного змісту його висловлювання і розглядають хеджі (наприклад: perhaps, seem, might, to a certain extent) як модифікатори правдивості всього судження, а не як індивідуальні елементи у складі судження, які роблять судження не точним [2:185].

Інше розширення концепції – це підхід, у якому хеджі розглядаються як реалізатори комунікативної стратегії, яка отримала назву хеджінг (hedging). Так, Р.Марккарен/Х.Шрьодер, вивчаючи хеджі у наукових текстах, розглядають їх як показники відповідальності автора за правдивість висловлених ним суджень або як показники важливості поданої інформації, або ставлення автора до висловлюваної інформації. Хеджі можуть навіть використовуватися для того, щоб приховати ставлення автора. Р.Марккарен та Х.Шрьодер на додаток до вживання модальних дієслів, прислівників і часток, що традиційно розглядалися як хеджі, вважають частиною хеджінгу також використання деяких займенників і уникнення інших, використання безособових висловлювань, пасивного стану та інших безсуб’єктних конструкцій [3:122-123].

Дж.Скелетон, зазначивши, що функціональне значення хеджів не було достатньо розглянуте, припустив, що саме за допомогою системи лінгвістичних засобів-хеджів людина розуміє різницю між тим, що мовець говорить і що він думає про те, що говорить. “Без хеджів світ був би цілком пропозиційним, тобто логічним – місцем, де речі або є або їх немає. Із системою хеджів мова є більш гнучкою, а світ більш тонким” [4:37]. Дійсно, неможливо не пом’якшувати свої висловлювання, описуючи або обговорюючи світ. За Дж.Скелтоном, неточність – це особливість мовленнєвої діяльності, в якій існує прагматична домовленість щодо рівня точності, який є відповідним у тій чи іншій ситуації [4:39-40]. Це дуже яскраво помітно в сфері потенційного вимірювання: є велика різниця між ситуаціями, коли можна сказати: *‘It got a bit cold this morning’* і *‘At 9.10 a.m. a temperature of 3 degrees centigrade was noted’*. Але неправильно описати одне з цих висловлювань як краще, ніж інше.

Звичайно, концепція “хеджінгу” перебуває у близькому зв’язку з деякими іншими лінгвістичними концепціями, іноді частково охоплюючи ту ж саму область дискурсу. Найбільш важливою з цих концепцій є модальність, тобто функціонально-семантична категорія, що виражає різні види відношення висловлення до дійсності, а також різні види суб’єктивної кваліфікації того, про що повідомляється [5:303]. Модальність концентрується не лише на модальних допоміжних дієсловах, але також і на епістемічних модальних висловлюваннях, і таким чином, наближається до концепції хеджінгу. Ця спорідненість очевидна у випадку модальних дієслів з епістемічним значенням. Коли хеджі розглядаються як показники відповідальності автора за правдивість висловлених ним суджень, англійське модальне дієслово “may” може виступити найтипівішим прикладом. У висловлюванні “It may be so”, дієслово *may* виступає як мовний засіб-хедж, а також як вираз епістемічної модальності. Відповідно, концепції модальності і хеджінгу перетинаються у тій чи іншій мірі в залежності від поглядів дослідника: або модальність розглядається як більш широке поняття, що включає хеджі, або навпаки, хеджінг розглядають як більш широке поняття, що включає модальність.

Невизначеність (vagueness) - інша концепція, близька до хеджінгу. В рамках цієї концепції, серед багатьох інших речей, вивчається використання виразів, що позначають кількісну або якісну неточність, як наприклад “sort of”, “kind of” тощо.

Інша концепція, що пов’язана з концепцією хеджінгу – це достовірність (evidentiality). У.Шафе визначає достовірність як “будь-яке лінгвістичне вираження ставлення до знання”, тобто оцінка його надійності/ достовірності. Знання має різні модуси: віра, індукція, і дедукція, кожний з яких базується на окремому джерелі. Більшість виразів, які У. Шафе наводить як приклади реалізації цих модусів, – це вирази, що були визначені як хеджі іншими лінгвістами [6:270].

Серед лінгвістичних концепцій, пов’язаних з хеджінгом, одне з провідних місць займає концепція етикетизації, через те, що індикатори хеджінгу є основними мовними засобами вираження етикетизації у різних типах дискурсу. Ільченко О.М. розглядає етикетизацію як “функціонально-комунікативну категорію, що виражається за допомогою засобів реалізації персуазивної інтенції адресанта в плані поліпшення ефективності комунікації з огляду на фактор адресата”[7:8-9]. Основними складовими етикетизації дискурсу є нормативні текстуальні (структурно-композиційні) та інтерперсональні комунікативні мовні одиниці, деякі з яких є культурно специфічними. Вживання засобів етикетизації зумовлюються прагматичними чинниками: принципом ввічливості, потребою збереження “обличчя” комунікантів, поліпшенням ефективності інформації, бажанням виявити солідарність з адресатом та ін [7:11-12]. До мовних засобів етикетизації публіцистичного дискурсу, передусім, належать індикатори хеджінгу. Використання різноманітних мовних засобів пом’якшення категоричності стосується певних обмежень, застережень, не категоричності, сумніву, вагань тощо. Зменшення автором впевненості в істинності пропозиції пов’язане й з особливостями формування об’єктивної картини світу, поняттям про відносний характер істини [7:10]. У лінгвістичному розумінні, хеджінг може розглядатись як важлива комунікативна макростратегія. Можна вважати, що хеджінг – це певний засіб подолання “опору текстовому вторгненню” (термін Ю.М.Лотмана). Так, наприклад, характерною рисою англо-американського газетного тексту є вживання значної кількості мовних засобів вираження хеджінгу (типу possibly, sort of), передусім, з метою послаблення категоричності.

Загальна спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд мовних одиниць в комунікативно-прагматичному та лінгвокогнітивному аспектах дозволяє під час аналізу мовленнєвої взаємодії виявити особливості вживання та функціонування мовних

засобів пом'якшення категоричності (хеджів) з урахуванням людського знання, яке вони репрезентують.

Труднощі з визначенням терміну “хеджінг” полягають у тому, що майже усі лінгвістичні елементи можуть інтерпретуватися як хеджі. Так, багато дослідників стверджують, що хеджі можуть належати до будь-якої частини мови, наприклад, до іменників, дієслова (включаючи модальні дієслова), прикметників, прислівників, часток і, навіть, артиклів. Тут необхідно зазначити, що ніякі мовні засоби не можуть бути власне мовними засобами пом'якшення категоричності (хеджами), але можуть ставати ними в залежності від комунікативного контексту. Це означає, що остаточна чітка класифікація мовних засобів пом'якшення категоричності (хеджів) не можлива.

Однак, були спроби класифікувати хеджі. Ймовірно, найдетальніша класифікація хеджів була створена Е.Принц та її колегами. Їхня класифікація виникла на основі бесід лікарів про пацієнтів. Е.Принц і її колеги зафіксували багато хеджів у їхніх розмовах, більше ніж один кожні п'ятнадцять секунд. Вони також помітили, що не всі хеджі однакові. За основу класифікації, вони приймають визначення Дж.Лакоффа, що хеджі – це слова або фрази, “чия робота робити речі більш нечіткими” [1:459]. Але вони додають, що хеджі “роблять речі нечіткими принаймні двома різними способами” [8:85]. Отже, є два типи хеджів. Перший тип – це хеджі, які обумовлюють правдивість суджень. Е.Принц з колегами називають їх англійським словом “approximators”, яке означає “апроксиматори (ті, що наближують)”. Наприклад: “*Much of yesterday's proceedings sounded like a kind of one-upmanship competition...*” (Daily Telegraph, 3.03.2004). Другий тип – це хеджі, які виступають показниками відповідальності мовця/автора за правдивість висловлених ним суджень. Дослідники називають їх англійським словом “shields”, яке означає “щити” або “ті, що захищають”. Наприклад: “*Neither man seems ready to face post-election challenges*” (USA Today, 22.10.2004).

Слідом за Г.Майерсом [9:13-16], вважаємо доцільним окреслити наступні лінгвістичні категорії хеджів: умовні висловлювання, модифікатори (англ. modifiers), фреймові висловлювання, вибір дієслова, і апроксиматори. Нижче - кілька прикладів цих категорій:

1. Умовні висловлювання:

- *They are seeking World Trade Organization membership to attract foreign investors who could create new jobs but might be skittish about entering the current centralized economy* (USA Today, 22.10.2004).

2. Модифікатори:

- *Bush is equally mysterious about the details of his Social Security Program...* (USA Today, 22.10.2004).

- *... the Carling Cup has been the only significant honour since 2001* (The Times, 3.03.2004).

3. Фреймові висловлювання:

- *Whatever the outcome of the Iraqi elections, it takes a cockeyed optimist to believe that America will be withdrawing troops any time in the foreseeable future* (USA Today, 22.10.2004).

- *Although Liverpool have lost only two of their past 15 games, their form had not been consistent* (The Times, 3.03.2004).

4. Вибір дієслова:

- *They believe that will create jobs so people can pay for their food* (USA Today, 22.10.2004).

- *But it's troubling how both candidates' rhetoric these days seems so disconnected from the challenges that will be lurking in the Oval Office on Jan.20* (USA Today, 22.10.2004).

- *While he [Tony Blair] seems to get on well with the Queen at a personal level, his government's policies suggest that he is, along with many of his Cabinet colleagues, a closet republican* (Daily Telegraph, 3.03.2004).

5. Апроксиматори (слова та вирази, що використовуються для передачі приблизного значення):

- *More than 1,5 million people were arrested in the USA last year for driving drunk* (USA Today, 22.10.2004).

- *The event doesn't make money for the city of West Hollywood, which spends about \$ 250, 000 on security* (USA Today, 22.10.2004).

Необхідно також зазначити, що багато дослідників вивчали феномен хеджів в дискурсі, і найголовнішою причиною їх вживання вважається ввічливість. Так, П.Браун і Ст.Левінсон вважають, що хеджі вживаються для негативної ввічливості (англ. *negative politeness*). Мотивація для їхнього вживання – бажання зберегти гідність або слухача, або мовця [10:145]. Вживання хеджів може бути мотивовано, наприклад, побоюванням того, що пізніше буде доведено неправильність вживаних висловлювань. Неточність або пом'якшеність категоричності судження дозволяє сказати, якщо необхідно, що висловлювання було лише припущенням. За А.Хублер, функція хеджів - зменшення ризику відмови. Тобто, у процесі комунікації, при показі поваги адресатові, адресант прагне захистити себе від потенційної образи з боку адресата [11:11-13]. Цікавими є також припущення, що стать впливає на вживання хеджів і, що жінки вживають більше хеджів ніж чоловіки. Так, Р.Лакофф називає хеджі однією з особливостей типової жіночої мови, яка відбиває положення жінки у суспільстві [12:120-123].

Аналіз теоретичного та ілюстративного матеріалу, свідчить, що основними прагматичними функціями хеджів (мовних засобів пом'якшення категоричності) є попередження слухача щодо правдивості твердження, уникнення або зменшення відповідальності за правдивість оціночних суджень з метою запобігання звинуваченню у некомпетентності або неправдивості, зменшення ступеню прихильності до певного висловлювання з метою уникнення потенційного негативного ефекту та пом'якшення перлокутивного ефекту твердження на співрозмовника.

Розглядаючи хеджінг у просторі публіцистичного дискурсу, необхідно взяти до уваги комунікативні характеристики цього типу дискурсу. По-перше, публіцистичний дискурс досить організований. У ньому програмується кожна окрема думка, він більше, ніж скажімо діалогічний дискурс, потребує внутрішньої логіки, аргументації, плавності викладу думок для досягнення комунікативної мети. У ньому використовуються структурно чітко організовані лінгвістичні одиниці з яскраво вираженими синтаксичними зв'язками. Як різновид монологічного письмового дискурсу, публіцистичний дискурс є завжди підготовленим та логічно-зв'язаним. Йому притамана опосередкована адресність та дистантність [13:154].

Засоби масової інформації, виконуючи певні функції, є одним з соціальних інститутів суспільства. До головних функцій засобів масової інформації належать: інформаційна, регулятивна, функція суспільного контролю та соціалізації особистості [14:63]. Основною функцією вважають інформаційну, тобто функцію повідомлення масовому читачеві, слухачеві або глядачеві інформації з різних сфер життєдіяльності людини. Отже, засоби масової інформації, основною функцією яких є соціальне і політичне інформування, сприяють використанню хеджінгу в публіцистичному дискурсі, бо автор часто невпевнений в достовірності наданої інформації або бажає уникнути відповідальності за її достовірність чи недостовірність. У публіцистичному дискурсі, хеджі вживаються, в першу чергу, як сигнали пробної або обережної оцінки правдивості референційної інформації.

У рамках сучасної інтегративної дослідницької парадигми, актуальним при аналізі хеджінгу як комунікативної стратегії є синтез положень і принципів теорії дискурсу (Т.А.ван Дейк, М.А.Макаров), теорії мовленнєвих актів (Дж.Серль, І.С.Шевченко, В.І.Карабан, Г.Г.Почепцов), когнітології (О.С.Кубрякова, С.А.Жаботинська) тощо. Слідом за Т.А.ван Дейком, комунікативну стратегію визначаємо як когнітивний процес, в якому мовець співвідносить свою комунікативну мету з конкретним мовним висловом [15:272]. Таким чином, хеджінг розглядаємо як комунікативну стратегію подання інформації у публіцистичному дискурсі, що реалізується через мовні засоби пом'якшення категоричності (хеджі) і направлена на модифікацію пропозиційного змісту висловлювання.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Lakoff, G. Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts // *Journal of Philosophical Logic*. – 1973. – Vol. 2/4. – P.458-508.
- 2.Vande Kopple, W.J. Some exploratory discourse on metadiscourse // *College Composition and Communication*. – 1985. – No 36. – P.82-93.
- 3.Markkanen, R. & Schröder, H. Hedging and its Linguistic Realization in German, English, and Finnish Philosophical Texts: A Case Study // *Fachsprachliche Miniaturen*. – Frankfurt am Main et al.: Peter Lang, 1992. – P.121-130.
- 4.Skelton, J. The Care and Maintenance of Hedges // *ELT Journal*. – 1988. – Vol. 42/1. – P.37-43.
- 5.Ляпон М.В. Модальність // Лінгвістический енциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – С.303-304.
- 6.Chafe, W. Evidentiality in English Conversation and Academic Writing // *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. – Norwood, NJ: Ablex, 1986. – P.261-272.
- 7.Льченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: Автореф. дис...д-ра. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2002.
- 8.Prince, E., Bosk, C., Frader, J. On Hedging in Physician-Physician Discourse // *Linguistics and the Professions*. – Norwood/New Jersey: Ablex, 1982. – P.83-97.
- 9.Myers G. The Pragmatics of Politeness in Scientific Articles // *Applied Linguistics*. – 1989. – Vol. 10 /1. – P.1-35.
- 10.Brown, P. & Levinson, S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- 11.Huebler, A. Understatements and Hedges in English // *Pragmatics and beyond*. – Amsterdam: John Benjamins, 1983. – Vol.4. – P.10-18.
- 12.Lakoff, R. Language and Woman's Place. – New York: Harper and Row, 1975.
- 13.Дискурс іноземномовної комунікації / Під заг.ред. Кусько К.В. – Львів: Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001.
- 14.Потапенко І.С. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004.
- 15.Дейк Т.А., ван. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- 1.Webster's New World College Dictionary. – New York: Macmillan USA, 1999. – P.659.
- 2.Daily Telegraph 3.03.2004.
- 3.USA Today 22.10.2004.
- 4.The Times 3.03.2004.

ЦЮПА М.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ АБРЕВІАТУР У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Стаття присвячена особливостям утворення, написання та функціонування аббревіатур французької мови, їх класифікації і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Графеміка та орфографіка сучасної французької мови” і є складовою теми університету “Функціональна систематика романських мов”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аббревіації цікавило багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців (О.Г.Косарева, Ю.А.Лазарева, Т.І.Щелок, А.Міттеран). Деякі дослідники у своїх працях торкалися питання аббревіатур у контексті їхнього графічного представлення (Г.Г.Крючков, І.В.Ситдикова, О.В.Станіслав, Н.Бабченко).

Актуальність дослідження зумовлена постійним зростанням інтересу лінгвістів до процесу аббревіації, надзвичайно поширеного у сучасній французькій мові. Проблема вивчення аббревіації ускладнюється відсутністю єдиної думки про те, якими саме мовними одиницями є аббревіатури. Питання орфографії, вимови та функціонування аббревіатур потребує значної уваги з боку дослідників.

Постановка завдання. Визначення місця аббревіатури у теорії слова, загальна класифікація скорочень, розгляд засобів утворення аббревіатур. Дослідження вживання

артиклі з аббревіатурами та орфографії скорочень. Систематизація аббревіатур за ступенем їх уживання, виявлення специфічних рис аббревіатур.

Явище аббревіації займає важливе місце у процесі словотворення сучасної французької мови. Аббревіатури або скорочення широко вживаються у пресі, рекламі, на радіо, телебаченні, у науково-технічній, художній літературі, активно використовуються у розмовній мові. Скорочення кожного шару лексики різняться за своєю структурою, графічним оформленням, часом існування, вимовою. Розвиток аббревіації у французькій мові найчастіше пояснюють внутрішньолінгвістичними причинами (принцип мовної економії: стислість, економічність) а також дією екстралінгвістичних факторів і міжмовними впливами. Актуалізація найрізноманітніших сфер життя, розвиток окремих галузей науки і техніки, розвиток торгівлі та реклами, активізація адміністративної і політичної діяльності, мілітаризація і воєнні конфлікти, і нарешті, невідомий процес глобалізації, - усе це дуже прискорило процеси аббревіації.

Перед тим, як дати визначення явища аббревіації, слід відповісти на питання про місце аббревіатури у теорії слова. Для зарубіжних мовознавців характерним є визнання аббревіатур новими словами, а аббревіації – одним із засобів словотворення (Ер.-Д.Бешад, Ніколь Колевка). Деякі мовознавці (А.Міттеран) відносять усічені одиниці до новоутворених слів і водночас піддають сумніву приналежність ініціальних аббревіатур до повнозначних слів. У вітчизняному мовознавстві аббревіатури найчастіше розглядаються як повнозначні слова або варіанти слів. Одні дослідники (Г.Д.Маслова, К.Н.Подрезова) вважають аббревіатури варіантами слів, від яких вони були утворені. Інші (М.М.Сегаль) дотримуються думки про те, що аббревіатура займає "...проміжне положення... між сферами власне словотворення та утворення стилістичних варіантів слова..." [1:4]. Ті, хто підтримують третю точку зору (Н.Лопатнікова, І.А.Ніканорова), дивляться на аббревіацію як на особливий засіб словотворення.

У даній праці ми вважаємо, що аббревіація є, без сумніву, одним із видів словотворення, і наполягаємо на тому, що в результаті аббревіації утворюються (після проходження певного еволюційного шляху) нові слова, хоча й не заперечуємо "своєрідність" існування та використання аббревіатур як нових мовних одиниць, особливості яких буде розглянуто далі у статті.

Питанням аббревіації займалися як французькі (А.Доза, А.Дармстетер, А.Мазон, Л.Сенеан та ін.), так і вітчизняні (В.П.Артамонов, Г.Д.Маслова, К.Н.Редозубов) лінгвісти, тому існує досить багато поглядів на можливу класифікацію скорочень. Завданням цієї статті є спроба певного узагальнення існуючих поглядів і висвітлення тієї думки, яка домінує серед дослідників, а також більш детальний розгляд окремого виду скорочень – літерних (ініціальних) аббревіатур. Отже, аббревіатури у французькій мові зазвичай поділені на дві групи: усічення і літерні (або ініціальні) аббревіатури.

1). **Усічення** (фр. *truncation*) – процес зменшення звукового та графічного комплексів слова (словосполучення), у результаті якого утворюються лексичні одиниці, що функціонують у мові як звичайні слова. Усічення виникають як варіанти вимови слів у розмовній мові, але функціонують як в усному мовленні так і на письмі (преса, реклама, художня література): *auto*, *bas*, *prof*, *sympa*, *frigo*. Розрізняють два види усічень:

- **афerezні** (відкидається початок слова): *blème* (від *problème*), *bus* (від *autobus*), *gol* (від *mongol*), *pitaine* (від *capitaine*), *stop* (від *autostop*);

- **апокопні** (відкидається кінець слова): *exam* (від *examen*), *expo* (від *exposition*), *fac* (від *faculté*), *pub* (від *publicité*).

Абревіатура може утворюватися за допомоги водночас як афери так і апокопи: *boul'mich* (*boulevard Saint-Michel*), *strasse* (*administration*). Також існують слова, що можуть мати дві форми скорочень (одна – апокопна, друга – афerezна): *Americain*, *-loque*: *Amerlo*

(апокопа), *Ricain* (афереза); *administration*: *admini(str)* (апокопа), *stration* (афереза); *Italien*: *Rital* (апокопа), *Talien* (афереза).

Деякі дослідники (К.Н.Подрезова) до складу усічених одиниць додають **редуплікації**, слова, що містять повторення початкового слова (*chouchouter*, *murmurer*), або ті, що є складеними з двічі повтореного складу (*gaga* від *gâteux*, *dodo* від *dormir*), або зі складнішим типом подвоєння. Іноді до цього типу скорочень також включають **телескопічні слова** – мовні одиниці, що утворюються шляхом зрощення двох слів: початку одного слова і кінця іншого (*restoroute* < *restaurant* + *autoroute*, *alcootest* < *alcool* + *test*, *caméscope* < *caméra* + *magnétoscope*).

Усічення зберігають рід і число лексичної одиниці, від якої походять: *un apparte* (*un appartement*), *une mob* (*mobyette*), *les maths* (*les mathématiques*). Якщо мова йде про запозичення, то слід зазначити, що, якщо слово запозичене вже у скороченому вигляді, воно не вважається усіченою одиницею, оскільки у лексиці французької мови воно не матиме прототипу у відношенні до якого воно б сприймалося як скорочення: *pop*, *vamp*. Якщо усіченню підлягає звичайне запозичене слово, то утворені від них аббревіатури будуть вважатися усіченими: *basket-ball* > *basket*, *cargo-boat* > *cargo*.

2). **Літерні (ініціальні) аббревіатури** (фр. *sigle*) – слова, утворені від початкових літер (складів) вихідного словосполучення. У свою чергу, дані аббревіатури поділяються на: **ініціальні алфавітного прочитання**, тобто такі, що вимовляються по літерах (*TVA* [*te-ve-a*] – *Taxe sur la valeur ajoutée*, *GDF* [*ʒe-de-ɛf*] – *Gaz de France*) та **акрофонетичні** аббревіатури, які вимовляються як окреме слово – **акроніми** (*ONU* [*ɔnu*] – *Organisation des Nations unies*, *OTAN* [*ɔtan*] – *Organisation du traité de l'Atlantique Nord*). Одразу ж слід згадати ще два явища, які пов'язані з акронімами, а саме ретро- та рекурсивну акронімію. **Ретроакронімія** – це, так звана, зворотня акронімія, процес, коли спеціально створюються акроніми, які добре «звучать», а потім підбираються значення для кожної з літер. Іноді замість створення нових акронімів беруть вже існуючі або звичайні слова. Наприклад, *SDF* – *Sans difficulté financière*, *Solitaire dans la foule*, *Symbole du déshonneur de la France*; *URSS* – *Une Révolution sans suite/succès*; *CGT* – *Cause de gros troubles*; *Fiat* – *Ferraille invendable à Turin*. Створення ретроакронімів несе в собі, зазвичай, жартівливий характер і є різновидом гри слів. **Рекурсивна акронімія** є розвинутою формою ретроакронімії і вміщує її скорочену форму, яка, в свою чергу, може далі розвиватися до безкінечності. Наприклад: *Linux* – *Linux Is Not Unix* (*Linux n'est pas Unix*).

Літерні аббревіатури, спочатку притаманні писемній мові, сьогодні часто можна почути по радіо, телебаченню, під час розмови.

Літерні скорочення можуть відрізнитися від прототипу лише своєю графічною формою, а в усному мовленні реалізуватися як повні слова. Такі слова і словосполучення, які, зберігаючи незмінний лексичний склад, мають одну звукову і дві графічні форми, називаються **графічними скороченнями**. Напр.: *etc* – *et caetera*; *S.V.P.* – *s'il vous plait*; *M.* – *monsieur*. Якщо аббревіатури даного типу «...не впливають на повний звуковий еквівалент цих слів...», то під час написання скорочень другого типу, «... графічна форма обумовлює новий фонетичний еквівалент» [2:159]. Отже, скорочення, які мають дві графічні форми (повну та скорочену) і дві звукові форми, належать до **лексичних скорочень**. Напр.: *H.L.M.* [*aʃ-ɛl-ɛm*] – *habitation à loyer modéré*.

У процесі розвитку мови деякі скорочення, що спочатку були графічними, можуть стати лексичними, тобто отримати не тільки письмову, але й особливу звукову форму. Отже, кордони між графічними і лексичними скороченнями певною мірою є умовними.

Розгляд літерних аббревіатур буде доречним розпочати з питання їх утворення. Таким чином, ініціальна аббревіатура (так само як і усічені одиниці) може бути утворена від:

- Окремого слова: *pro* (*programme*), *m* (*mètre*);

- Словосполучення: *surgé (surveillant général)*, *Barpi (Bureau d'analyse des risques et pollutions industrielles)*, *CICR (Comité internationale de la Croix-Rouge)*.

Спираючись на дослідження останніх публікацій ("Le Monde", "Le Figaro", "L'Express international", "Paris-Match", "Le Nouvel Observateur", "Marie Claire" та ін.), слід зауважити, що ініціальні аббревіатури окремого слова або ті, що утворюються за допомоги лише однієї літери одного з компонентів словосполучення (*F. від école de filles*) не є продуктивним засобом словоутворення. Такі аббревіатури зазвичай використовуються у таблицях або графіках (*k – kilogramme*, *H;H.;h – hauteur* та ін.).

Найбільш продуктивним засобом є утворення ініціальних аббревіатур від словосполучень, що може відбуватися за допомоги використання:

- початкових літер усіх лексично повнозначних компонентів словосполучення (*CIO – Comité international olympique*, *CNRS – Centre national de la recherche scientifique*). Службові слова (артиклі, прийменники, сполучники) зазвичай не входять до складу скорочення (*AFNIC – Association française pour le nommage Internet en coopération*), але є й виключення (*CEPALC – Commission économique pour l'Amérique latine et les Caraïbes*);

- перших літер окремих компонентів словосполучення (*PIGB – Programme international concernant la géosphère et la biosphère*, *CRIF – Conseil représentatif des institutions juives de France*); якщо дві чи більше компоненти словосполучення, що стоять поруч, починаються з однакової літери, до складу скорочення часто входить лише одна літера для позначення цих слів (*ANORA – Association nationale des officiers de réserve de l'armée de l'air*);

- перших складів компонентів словосполучення (*PROLOG – Programmation logique*);

- змішаного буквено-складового способу утворення скорочень (*FONGECIF – Fonds de gestion du congé individuel de formation*);

- окремих елементів слів і повних слів (*EURASIE – Europe Asie*).

Найбільш розповсюдженим типом скорочень у французькій мові є літерні аббревіатури, утворені від перших літер компонентів словосполучення.

Особливої уваги вимагає питання вживання артикля з ініціальними аббревіатурами. У французькій мові перед аббревіатурами ставиться означений артикль, що узгоджується в роді та числі з «ключовим іменником розшифрування» [3:VIII]. Наприклад: *le PNUD – le Programme des Nations Unies pour le Développement*, *le SRAS – le Syndrome respiratoire aigu sévère*. У випадку, коли аббревіатура запозичується з мов, які мають граматичну категорію роду, артикль має бути узгоджений з родом ключового іменника мови запозичення. Приклад з італійської мови: *la BPI – la Banca popolare italiana*. Якщо розглядати вид запозичених аббревіатур на прикладі англійської мови, де відсутня граматична категорія роду, то у даному випадку артикль перед скороченням узгоджується в роді з іменником – ключовим словом французької мови: *la CIA – Central Intelligence Agency (l'(a) Agence centrale de renseignement)*, *le RUF – Revolutionary United Front (le Front révolutionnaire uni)*.

Якщо подивитися на аббревіатури з точки зору графіки, то слід визнати, що для французької мови є характерними три види написання скорочень:

1) **графемічне** – написання аббревіатури великими (або маленькими) літерами, що відокремлені крапками (*U.R.S.S., U.r.s.s., O.N.U., U.N.I.C.E.F.*);

2) **орфограмічне** – перша літера аббревіатури є великою, інші – маленькі; літери не відокремлені крапками (*Urss, Onu*);

3) **орфографічне** – аббревіатури пишуться великими літерами без використання крапок (*URSS, ONU*);

Перший і другий види написання скорочень досі є притаманними французькій мові, однак сучасна тенденція повернена до написання аббревіатур великими літерами без використання крапок (*ONU; OPEP*). Можливо, це явище свідчить про вплив англійської орфографії на французьку.

Існують також інші традиції написання скорочень, як, наприклад, напрямок, що висловлюється за використання крапок для ініціальних аббревіатур алфавітного прочитання і проти їх існування в акронімах (*S.P.D.*, *U.m.p.*; *UNICEF*, *FIFA*); або традиція, що вважає правильним написання з крапками французьких скорочень і без крапок – іншомовних аббревіатур (*T.G.V.*, *D.E.S.*; *NASA*, *FBI*). Але ще раз слід наголосити на тому, що єдиного загальноприйнятого правила щодо написання ініціальних аббревіатур не існує.

Інший критерій, за яким можна розглянути ініціальні аббревіатури – це критерій ступені їх уживання [4:63], згідно з яким аббревіатури поділяються на дві групи:

1). **Широковживані** та **загальновідомі** ініціальні аббревіатури. До цього типу належать назви міжнародних організацій (*UNESCO*, *UNICEF*); деякі, як наприклад, економічні терміни (*PDG*, *PIB*, *PNB*, *TVA*); ініціальні аббревіатури, притаманні багатьом мовам (*Hz*, *km*, *kV*). Значення даних скорочень може не пояснюватися у тексті.

2). Друга група може, у свою чергу, бути поділена на три підгрупи:

- **маловживані** (*Atilf* – *Analyse et traitement informatique de la langue française*, *STIF* – *Syndicat des transports d'Ile-de-France*);

- **оказіональні** (*T.f.a.* – *Thérapie facilitée par l'animal*, *Halem* – *Habitants de logements éphémères ou mobiles*);

- **новоутворені** (*ZUS* – *Zones urbaines sensibles*) ініціальні аббревіатури. Тлумачення аббревіатур даного типу завжди подається у тексті.

У сучасній французькій мові спостерігається тенденція до вживання аббревіатур, транслітерованих з інших мов: англійської, німецької, італійської та ін.. Дані скорочення часто є назвами міжнародних організацій, компаній, агенцій. Наприклад:

IRA – *Irish Republican Army* (*Armée républicaine irlandaise*);

ESA – *European Space Agency* (*Agence spatiale européenne*).

Іноді трапляються випадки паралельного існування запозичених та французьких аббревіатур:

CES – *Conseil économique et social* = *ECOSOC* – *Economic and Social Council*

Вартим уваги є явище багатозначності аббревіатур:

FIAT – *Fabbrica italiana automobili Torino* (*les usines italiennes de voitures à Turin*): I. Італійські автомобільні заводи у Турині; II. Марка автомобіля.

Ще однією з характерних рис аббревіатур є їх здатність до афіксального словотворення. Слова, утворені від лексичних аббревіатур, можуть мати такі суфікси, як наприклад: *-(is)ation*, *-iste*, *-isme*, *-ard*, *-ien(ne)* або префікси *ex-*, *ultra-*, *anti-*, *contre-* та ін.. Під час розгляду даного питання слід наголосити на відсутності певної закономірності у створенні похідних слів від ініціальних аббревіатур:

ONU: *onusien* (*-ne*);

OTAN: *otaniem* (*-ne*), *otanism*, *otanismation*;

SIDA: *sidatique* або *sidéem* (*-ne*), *antisida*, *sidénologue*, *sidénologie*.

Таким чином, розглянувши явище аббревіації, основні види та характеристики скорочень, можна зробити висновки про те, що, незважаючи на факт існування аббревіатур як одного з найпродуктивніших видів сучасного словотворення французької мови, їх статус досі залишається невизначеним, а питання орфографії, вимови та функціонування скорочень є недостатньо висвітленим і потребує подальшої уваги до себе з боку дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артамонов В.П. К вопросу об усеченных единицах в современном французском языке. Якутск: Якут. респ. ин-т усовершен. уч-й, 1974. 2. Крючков Г.Г. Орфографіка сучасної французької мови // Наукові записки. – К.: КПВД “Педагогіка”, 2004. – Том XIII. – С.148-159. 3. Баранчев Е.Г., Гаровников Г.В., Анфилофьев А.А., Улыбышев Ю.В., Ночевкин В.И. Словарь сокращений французского языка. М.: Советская энциклопедия, 1968. – I-XVI. 4. Шмельова І.В., Мелішків С.В. Вживання аббревіатур в економіко-наукових текстах французькою мовою (на матеріалі публікацій міжнародних організацій) // Матеріали наукової конференції викладачів і аспірантів факультету іноземної філології. – К.: Логос, 1998. – С.62-65.

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ТА УСТАЛЕНИХ ВИРАЗІВ

(на матеріалі українських перекладів іспаномовних казок)

Актуальність статті зумовлена сучасними тенденціями до поширення феномену мультикультуралізму, надання пріоритетності завданню “пізнання людини через мову” та зростання значення міжкультурного спілкування, в результаті якого досягається не лише розуміння іншомовної культури, а й ідентифікація власної. Висока концентрація національно-культурної інформації в народних казках передбачає активне застосування фразеології, оскільки образи, поширені та закріплені в межах певної лінгвокультурної спільноти, виявляються у фразеологічному фонді мови набагато яскравіше, ніж в основному лексичному складі. Утворення фразеологічних одиниць обумовлене широким спектром історичних, етнографічних та фольклорних фактів, що забезпечує багатогранність фразеологічного фонду: від прозорих спостережень природних явищ до алюзій на історичні факти, біблійні посилення, легенди, міфи, вірування, звичаї, ритуали, церемонії, забобони, символіку, тощо. Аналогічно до реалій, фразеологізми та усталені вирази безпосередньо співвідносяться з культурою, національними ідеями, способом життя суспільства та особливостями менталітету. Саме тому відтворення національно-культурної специфіки народної казки та адекватний переклад фразеології знаходяться у відношенні взаємозв’язку та взаємозалежності.

Об’єктом дослідження є тексти іспаномовних казок та їх українські переклади. Предметом дослідження виступають способи перекладу фразеологізмів та усталених виразів. Мета дослідження полягає у аналізі адекватності обраних способів та їх впливі на відтворення національно-культурного та образного компонентів значення.

Наукові праці, які ми вважаємо релевантними для даного дослідження, підлягають розподілу на такі групи: праці, зосереджені на аналізі фразеології з національно-культурної перспективи [Добровольський, Мокієнко, Телія, Феоктистова, Чередниченко]; праці, присвячені контрастивним дослідженням [Вежбицька, Луке Дуран, Памієс Бертран, Санчес Пуїг, Караулов, Черкасова]; праці, в яких розглядаються проблеми перекладу фразеології у контексті загальних перекладознавчих проблем [Зорівчак, Комісаров, Кобета Мельчор, Лосано, Турі]; праці, що торкаються теми своєрідності фразеології у фольклорі та особливостей її перекладу [Альсола, Арора, Кушина, Найда, Павленко].

Національно-культурна інформація належить до конотативного плану прихованої, невираженої інформації на відміну від денотативного виміру універсальних структурно-композиційних законів жанрової системи народної казки. Визначення конотації, запропоноване В.Телією, фактично співпадає з сутністю національно-культурних феноменів: конотація – будь-який прагматично орієнтований компонент плану змісту мовних сутностей, який доповнює їх денотативний та граматичний зміст на основі відомостей, що відносяться до прагматичних факторів різного роду: з асоціативно-фоновим (емпіричним, культурно-історичним, світоглядним) знанням мовців про властивості або прояви визначеної реалії або ситуації через раціонально-оціночне або емоційно-оціночне (емотивне) відношення мовця [1:93]. Національно-культурні конотації зазвичай мають експресивно забарвлене лексичне вираження, що видається логічним з огляду на глибинну конотативну природу експресивності як такої.

Високий ступінь образності, властивий національно-культурним конотаціям, передбачає змістову двоплановість та багатозначність, оскільки, за точним спостереженням Н.Арутюнової, фатична комунікація вимагає відходу від стереотипів та порушення загальних правил. [2:151] Врахування перелічених факторів спростовує твердження про нелітературність, примітивність та кодифіковану нормативність жанрової системи народної казки. Таке твердження ґрунтується головним чином на відсутності конотативного плану за логікою, подібною до логіки, за якою П.Ньюмарк поділяє тексти на літературні та на нелітературні: “Усі тексти мають конотації та “підземне життя” (особисте життя письменника). У нелітературних текстах денотативне значення слова, як правило передусе конотаціям” [3:16]. Враховуючи той факт, що народні казки (нарівні з прислів’ями, приказками, афоризмами та загадками) являють собою сферу функціонування природньої мови, найбільш відмічену та насичену національно-культурною специфікою, можна зробити висновок, що ця особливість забезпечує конотативний план, експресивність та образність, що наближають казку не лише до найкращих фольклорних зразків, а й до найкращих зразків художньої літератури.

В нашому дослідженні, присвяченому відображенню національно-культурної специфіки іспаномовних казок, ми розробили класифікацію основних трансформацій, яких зазнають фразеологізми та усталені вирази в українських опублікованих перекладах, спираючись на концепції В.Комісарова [4] та Д.Турі [5]. Ця класифікація має такий вигляд:

- паралельна або ідіоматична еквівалентність (метафора – аналогічна або подібна метафора, відсутність метафори – відсутність метафори, відсутність метафори – доречна метафоризація або емпатизація);
- прагматична або функціональна еквівалентність (метафора – відсутність метафори);
- маркована еквівалентність (відсутність метафори – метафора, випущення – метафора, метафора – інша метафора);
- випущення (метафора – випущення, метафора – інша метафора).

Розглянемо зазначені трансформації на конкретному емпіричному матеріалі.

I. Паралельна або ідіоматична еквівалентність (метафора – аналогічна або подібна метафора, відсутність метафори – відсутність метафори, відсутність метафори – доречна метафоризація або емпатизація)

До цієї групи належать перекладацькі трансформації, внаслідок яких досягається збереження прагматичного потенціалу без ефекту втрати образності та експресивності.

La gente se rompía la cabeza (5, 33) Марно сушили собі голови люди цією загадкою (2, 55)

Salieron huyendo a toda mecha del miedo que cogieron (5, 66) Дременили навтіки, покинувши золото й не пам’ятаючи себе від страху. (2, 60)

El que hace bien tarde o temprano recoge su fruto. (3, 317) Хто робить добро, той рано чи пізно збирає плоди. (1, 156)

Arrancó como una flecha (5, 111) Він полетів, як стріла (2, 14)

Es una serpiente cada calle. Ninguna está derecha. Ese Camaguey es una enredadera de calles (6, 112) Кожна немов змія, жодної рівної. Старий Камагуй нагадує паутиння. (2, 67)

II. Прагматична або функціональна еквівалентність (метафора – відсутність метафори)

До цієї групи належать перекладацькі трансформації, внаслідок яких досягається збереження прагматичного потенціалу з ефектом втрати образності, експресивності, національно-культурних конотацій, фразеологічної структури, метафоричного ядра та переносного значення. Авторські переклади як альтернатива українським опублікованим перекладам ставлять за мету довести можливість досягнення паралельної еквівалентності.

Los dos eran enemigos del agua. (5, 98) Обидва не любили брести через воду. (2, 26) Обидва не дружили з водою. (авторський переклад)

Este gallego tiene dinero y lo podemos ordeñar un poco (6, 260) Він має гроші, тож добре заплатить. (2, 92) Цей галісієць має гроші, а значить, його можна трохи подоїти. (авторський переклад)

¡Cómo he de coger yo ese pañuelo si para eso se necesitaría la escala de Jacob! (3, 317) Як же мені дістати хусточку? Адже без драбини тут не обійтись. (1, 157) Як же я дістану хусточку, якщо для цього потрібна драбина святого Якова, що сягає неба? (авторський переклад)

La miseria me está acabando (6, 81) Надто вже набридли мені мої злидні. (2, 122) Бідність мене вбиває. (авторський переклад)

Entonces un día cuando el amo consideró que ya el negro estaba maduro y ablandao (5, 19) І ось одного дня, вирішивши, що негр для цього вже готовий (2, 108) Одного дня господар вирішив, що негр вже достатньо пом'якшав та дозрів, щоб розкрити таємницю. (авторський переклад)

Y el gallego almorzó como un general (6, 260) Той смачно поснідав (2, 92) Галісієць пообідав, як генерал. (авторський переклад)

III. Маркована еквівалентність (відсутність метафори – метафора, випущення – метафора, метафора – інша метафора)

Цю групу утворюють перекладацькі трансформації, внаслідок досягається ефект надлишкової маркованості. Надлишкова маркованість виявляється у наданні експресивного забарвлення нейтральним повідомленням, у довільних необґрунтованих вставках експлікативного характеру або у виборі відповідника, відміченого національно-культурною специфікою культури-приймача. В авторських перекладах ми наочно демонструємо структурні та смислові відмінності між фрагментами іспаномовних казок та їх офіційними перекладами на українську.

Su tía no tiene bienes para responder de tanto gasto (3, 42) Її тітка не має великих достатків, але вдягає племінницю як паву. (1, 67) Її тітка не має грошей, щоб піти на такі витрати. (авторський переклад)

Una guajira vivía en el monte y era muy orgullosa a pesar de ser muy pobre (5, 139) Була собі одна бідна дівчина, сама бідна, як церковна миша, але кирпу дерла так, що їй не підступитися до неї. (2, 61) Жила собі у горах одна молода гуахіра-селянка. Була вона дуже бідна, але надзвичайно гордовита. (авторський переклад)

Se puso a llorar de ahí, pero no se durmió (6, 50) Сльози покотилися з них горохом, але сон з них як рукою зняло. (2, 78) Від пекучого перцю він заплавав, але таки не заснув. (авторський переклад)

El amo blanco lo llevaba para arriba y para abajo. (5, 19) Хазяїн носився з негром, як дурень з писаною торбою. (2, 107) Білий господар догоджав негру як тільки міг. (авторський переклад)

Pero cuando el Rey iba llegando a su casa el bobo tocó el pito y se fue el conejo (6, 15) Та не доніс вухатого володар – свиснув дурник у свисток, і чкурнув заєць, тільки смуга лягла! (2, 90) Але коли король вже наближався до палацу, дурник свиснув у свисток, і заєць втік. (авторський переклад)

El Diablo ya había matado a dos (5, 55) Двох попередніх робітників чорт спровадив на той світ. (2, 109) Чорт вже вбив двох робітників. (авторський переклад)

IV. Випущення (метафора – випущення, метафора – інша метафора)

До групи випущень ми відносимо як абсолютні випущення фразеологізмів та усталених виразів, так і їх неадекватне відтворення, в результаті якого повністю втрачається прагматичний потенціал та надається інший образний колорит.

Y dicho y hecho, cogió el pájaro y lo mató, entregándolo a la cocinera para que lo friera (3, 331). *Схопив він пташу і наказав куховарці засмажити її. (1, 106) Сказано – зроблено. Він схопив пташу, вбив її, віддав куховарці та наказав засмажити. (авторський переклад)*

Bueno, hijo, que Dios te lleve con bien... (6, 16) *Та гаразд, синку. Хай же тобі щастить...* (2, 94) *Гаразд, синку, хай Бог тобі допомогає. (авторський переклад)*

¡Ave María y esto qué es! – dice asombrada. (6, 29) *Ой, леле! – вигукнула вона. (2, 107) Мамір Божжа, а це що таке! – здивувалася королева. (авторський переклад)*

Tú ere má mala que la candela; yo te vá ahogá (5, 115) *Тут я тебе втоплю. (2, 66) Ти найгірша з усіх злодійок. Я тебе втоплю. (авторський переклад)*

Eso está que arde (5, 98) *Світ неблизький. (2, 34) Засуха така, що згоріти можна. (авторський переклад)*

Проведений аналіз чотирьох основних трансформацій фразеологізмів та усталених виразів іспаномовних казок в українських опублікованих перекладах свідчить, що національно-культурна специфіка оригіналу не відображена у повній мірі. Паралельна / ідіоматична еквівалентність виступає єдиним прийомом, що забезпечує адекватність розуміння з боку іншомовного реципієнта. Досягнення такої еквівалентності викликає труднощі через поєднання двох важливих завдань: збереження прагматичного потенціалу та відтворення образного ряду. В українських опублікованих перекладах ця трансформація вдало застосовується по відношенню до:

- фразеологізмів та усталених виразів, що підлягають автоматичній паралельній еквівалентності за наявності конкретного відповідника та відсутності істотних культурних розбіжностей;
- специфічно казкових виразів, що з'являються у чітко визначених контекстах та зазнають доречної прагматичної адаптації;
- типових порівнянь, що значною мірою співпадають з типовими порівняннями українських народних казок;
- прислів'їв або приказок, які мають відомі відповідники в українському пареміологічному фонді;
- немаркованих текстових фрагментів, що потребують незначної емпатизації, виправданої необхідністю контекстуального підсилення та впливом прагматичних норм українських казок.

Фразеологізми та усталені вирази, переклад яких вимагає подолання культурної лакунізації, зазвичай зазнають прагматичної еквівалентності в українських опублікованих перекладах – трансформації, що відповідає прийому калькування за В.Комісаровим. На відміну від прагматичної адаптації, обумовленої неписаними законами певної культурної спільноти, прагматична еквівалентність видається невмотивованою у зв'язку з тим, що у переважній більшості випадків співіснує із більш пріоритетною альтернативою, а саме з ідіоматичною еквівалентністю. Систематичне застосування прагматичної еквівалентності передбачає свідому відмову від пошуку реальних можливостей відтворення національно-культурної специфіки.

Суть трансформації, яку ми визначаємо як маркована еквівалентність, співпадає з прагматичною еквівалентністю на рівні збереження прагматичного потенціалу, але кардинально відрізняється за формою (метафоризація в одному випадку, деметафоризація в іншому). Надлишкова маркованість характеризується необґрунтованою довільністю у виборі таких перекладацьких рішень, як надання експресивного забарвлення нейтральним повідомленням; вживання діалектизмів, просторічної та брутальної лексики замість одиниць основного лексичного складу; вживання фразеологізмів та усталених виразів, відмічених національними конотаціями цільової культури. Коли вплив сприймаючої системи

виражається занадто експліцитно, дана трансформація наближається до умовної еквівалентності або навіть до абсолютного випущення з ефектом штучної аккультуризації.

З усіх вищезазначених трансформацій прийом випущення найбільш негативно позначається на якості перекладу, оскільки автоматично передбачає нівеляцію прагматичного потенціалу, образності та національно-культурної специфіки оригіналу без подальшої компенсації. В українських опублікованих перекладах іспаномовних казок випущення фразеологізмів та усталених виразів охоплює такі випадки:

- фразеологізми та усталені вирази, що містять посилення на релігію;
- фразеологізми та усталені вирази, що знаходяться поза мовною компетенцією перекладачів;
- фразеологізми та усталені вирази, що не викликають проблем при перекладі, але випускаються з невідомих суб'єктивних причин;
- безеквівалентні порівняння;
- безеквівалентні прислів'я та приказки.

ЛІТЕРАТУРА

1.Телія В.Н. Русская фразеология. – М.: Языки русской культуры, 1996. 2.Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. 3.Newmark P.A textbook of translation. – New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo.: Prentice Hall, 1988. 4.Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.:Издательство ЭТС, 2004. 5.Toury G.A rationale for descriptive translation studies // The manipulation of Literature studies in literary translation. – London / Sydney.: Croom Helm, 1988. – P.16-41. 6.Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии // Вопросы языкознания № 1, 1997. – С.48-57. 7.Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – М.: 1980. 8.Феоктистова А.Б. Культурно значимая роль внутренней формы идиом с позиций когнитологии //Фразеология в контексте культуры. М., 1999. – С.174-180. 9.Чердниченко О.І. Фразеологія мови як джерело фонових знань // Мовознавство, № 5, 1984. – С.17-21. 10.Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М.: Языки славянской культуры, 2001. 11.Pamies Bertrán A. Modelos icónicos y archimetáforas: algunos problemas metalingüísticos en el ámbito de la fraseología // Language Design, № 4, 2002. – P.9-19. 12.Luque Durán J. de Dios, Manjón Pozas F.J. Tipología léxica y tipología fraseológica: universales y particulares // Léxico y fraseología. – Granada.: Método, 1998. – P.139-153. 13.Санчес Пуиг М., Караулов Ю.И., Черкасова Г.А. Ассоциативные нормы испанского и русского языков. – М.: Азбуковник, 2001. 14.Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі англійських перекладів української прози). – Львів.: Вид-во Львівського держ. ун-ту, 1999. 15.Cobeta Melchor M. La comunicación intercultural: el problema de la traducción de paremias // Actas del primer congreso de lingüística contrastiva. Lenguas y culturas. – Universidad de Santiago de Compostela, 1999. – P.165-172. 16.Lozano C.W. Aproximación al problema de las expresiones idiomáticas y su traducción // Sendebarr, № 3, 1992. – P.141-156. 17.Alzola C.T. Habla tradicional de Cuba: refranero familiar, Miami, Asociación de hispanistas de las Américas, colección ensayos, 1987. 18.Arora S.L. A woman and a guitar: variations on a folk metaphor. // De Proverbio, vol.1, no.2, 1995, P.35-51. 19.Кушніна Н.І. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англійських перекладах: дис.... канд. філол. наук. – Київ, 1998. 20.Найда А.М. Стійкі народні порівняння як об'єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2002. 21.Павленко Е.К. Идиоматика фольклора. – Л.: ЛГУ, 1990.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Казки народів Іспанії. – К.: 1989. – С.157. 2.Кубинські народні казки. – К.: Веселка, 1988. – С.133. 3.Cuentos al amor de la lumbre (recopilación de A.Almodóvar), vol.I. – Madrid.: Alianza Editorial S.A., 2004. – P.353. 4.Cuentos al amor de la lumbre (recopilación de A.Almodóvar), vol.II. – Madrid.: Alianza Editorial S.A., 2004. – P.292. 5.Cuentos populares cubanos. Tomo I. – La Habana.: Universidad Central de Las Villas, 1960. – P.294. 6.Cuentos populares cubanos. Tomo II. – La Habana.: Universidad Central de las Villas, 1962. – P.225. 7.Cuentos populares españoles, vol. 1 (recopilación de José María Guelbenzú). – М.: Siruela, 1996. – P.205.

ШКАРБАН І.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИКО-АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ДИСКУРСУ ПРЕСИ

Метою статті є дослідження аксіологічних параметрів дискурсу преси та особливостей їх функціонування у прагматичному контексті праксисно-рефлексивного простору масової комунікації.

Актуальність зумовлена новітніми тенденціями інтегративних досліджень дискурс аналізу, зокрема визначення аксіологічного модусу дискурсивної діяльності як необхідної передумови її телеологічної організації та способу вироблення концептів.

Аксіологічна епістемологія розвивається в межах філософської теорії цінностей (аксіології) та логіки оцінок. Базовою для аксіології (від грець. *axios* – цінність, *logos* – вчення) є проблема обґрунтування можливості існування цінностей у структурі буття в цілому та їх зв'язку з предметною дійсністю. Різні підходи щодо вирішення проблеми співвідношення онтологічного/гносеологічного/соціального, об'єктивного/суб'єктивного, матеріального/ідеального, індивідуального/суспільного зумовлює багатомірність аксіологічних інтерпретацій світу культури, тлумачень структури, місця та ролі цінностей в соціокультурній практиці [1:18-19]. Логіка оцінок досліджує процедури встановлення суб'єктом позитивної чи негативної цінності предмета, або ж, при виключенні його зі сфери інтересів суб'єкта, його нульової цінності.

Лінгвістичні дослідження, пов'язані із вивченням евалюативної семантики та прагматики мовних одиниць (Ю.Апресян, Н.Арутюнова, Н.Бойченко, Е.Вольф, В.Девкін, А.Івін, Дж.Лакофф, З.Вендлер, Т.Михайлова, В.Телія та ін.), як правило, переважно концентруються навколо аксіологічного концепту оцінки як понятійно-смислової категорії, пов'язаної із так званим суб'єктивним фактором у мові, що функціонує як семантико-стилістична категорія, тобто як явище функціональної системи мовних засобів різних рівнів, які виступають у текстах певного функціонального стилю і тим поєднуються між собою у даній сфері спілкування для виконання ними єдиного комунікативного завдання, розподіляючись за принципом “центр – периферія” [2:45].

Вихід на якісно вищий концептуальний щабель аналізу пов'язаний із усвідомленням того, що “процес ціннісної фільтрації світу – встановлення ціннісних відповідностей між його сутностями у зв'язку із запитом суб'єкта – поєднаний з інтенсивною діяльністю мовної свідомості, котра у цьому контексті виглядає не лише як логічний розрахунок, що встановлює тільки факти співвідношення/не співвідношення реальності та знань про неї” [3:200]. Йдеться про те, що дискурсивна людська діяльність виявляється відображенням процесу орієнтування людини в універсумі своїх цінностей, упродовж якого на основі системи мовних еталонів здійснюється ціннісне розчленування реальності та “співвідношувальне зважування її частин” [3:202] – встановлення евалюативних відповідностей – з урахуванням особистісних вподобань, потреб і можливостей мовця, що втілюються у різних дискурсивних структурах логічного (оцінки, порівняння, протиставлення, логічні обґрунтування, висновки) та емоціогенного (пов'язані з поняттями емоцій, почуттів, мотивації тощо) порядків. Тобто, фактично тлумачиться як “телеологічно спрямоване застосування означувальних стратегій, процесів та правил з метою формування та фіксації смислів, що виражають певні суспільні, історичні, персональні потреби” [4:81]. Схожу думку втілює “концепція соціальної еволюції М.Бахтіна” (умовне позначення Ж.Пейларда): “у процесі дискурсу відбувається ціннісне акцентування озвучених висловів, кожен з яких несе у собі оцінку щодо інших висловів мови, відомих мовцеві та слухачеві, при чому евалюативне зіставлення є наслідком соціальної еволюції, що виникає з необхідності ситуювати одні вислови відносно інших та подумки спостерігати їхню співвідносну гру” [5:98]. Отже, сама по собі фіксація об'єкта оточуючої дійсності є гіпотетично значущою для суб'єкта, котрий її здійснює і тим самим ініціює процеси евалюативно-сутнісного зіставлення аксіологічних концептів засобом організації дискурсивної діяльності. З іншого боку, система мови має певну схему та принципи своєї організації з універсальними засадами та етнокультурною специфікою, яка в різних типах дискурсів постає в певній іпостасі. Мова не відтворює навколишню дійсність, а позначає її за власними принципами упорядкування, зумовленими ментальними та психофізіологічними особливостями людської свідомості,

іманентними лінгвальними закономірностями, на які накладається культурно-історична специфіка відповідного соціуму (Е.Сепір, Б.Уорф, Мілрой 1992, Труджілл 1986, Чемберз 1991, Сімпсон 1990, Фаулер 1986, Дж. Браун 1994). При цьому це позначення є завжди ціннісно орієнтованим: “аксіологічний у широкому значенні, тобто ціннісно-оцінний вимір пронизує всі парадигми, а цінність є засадничим принципом валоризації” [4:83].

Якщо, наслідуючи В.Б.Бурбело, розглядати дискурс як системне ядро складних контактних перетинів акціональної (праксистно-рефлексивної), комунікативної та лінгвальної парадигм, розгортання (синтагматизація) яких здійснюється за закладеними у самому вузлі правилами їх взаємодії, а відповідна конфігурація визначає дискурсивну типізацію, то саме в термінах означення праксистно-рефлексивної парадигми дискурс виявляється діяльністю пізнання, означення, перетворення та тлумачення, тобто співмірним основній семіотичній діяльності у широкому розумінні цього терміну [4:81-82]. Засадничу дискурсивну телеологію можна визначити як створення необхідної умови для діяльності шляхом конструювання мовцем у просторі загальної для даної спільноти картини світу певної смислової перспективи, яка, валоризує себе, водночас валоризуючи смислову перспективу іншого (реального адресата/тів, іншої іпостасі суб'єкта мовлення, власне об'єкта як світу неживих сутностей) [4:83].

Однією з сучасних тенденцій дослідження типів дискурсивних формацій є виділення оцінного (в інших термінах евалюативного, валоративного, аксіологічного типу дискурсу (за теорією комунікативної компетенції Ю.Габермаса)), в якому актуалізується комунікативна стратегія “оцінка події, явища, властивостей предмета, поведінки людини та ін.” [3:54]. Засобом валоративної концептуалізації дискурсивних формацій виступають “аксіологічні стратегії”, що передбачають налаштування дискурсивних комплексів як на визначення так званих сильних ціннісних переваг, власне універсальних та національних аксіологем (концептів розвитку, свободи, гармонії, солідарності, демократії, моралі, життя як найвищої цінності тощо), та слабких, котрі виявляють особистісні чи соціально-групові пріоритети. Йдеться про свого роду телеологічну перспективу, яка від власне дискурсивної семіотичної мети розгортається в напрямку парадискурсивної (перлокутивний ефект).

Аналізуючи дискурс преси як феномен, вчені одноставно підкреслюють аксіологічно-валоративне спрямування його модусного осередку як перехрещення способів існування/позначення суб'єктів, об'єктів за допомогою відповідних комунікативних стратегій і тактик: “елементи публіцистичного мовлення виражають, як правило, не індивідуальну, а соціальну оцінку фактів та явищ, вироблення критеріїв якої детерміноване позатекстовими реаліями, менталітетом нації, її культурними, моральними нормами, політикою, ідеологією тощо. Очевидно, з цієї причини, на протигагу оцінці, що локалізується в тексті, існує позатекстова оцінка, яка притаманна реаліям об'єктивного світу. Вона формується на передтекстовому етапі” [6:151]. Водночас, головним завданням ЗМІ є вплив на громадську думку шляхом викладу фактів політичного, економічного, культурного життя суспільства. Саме вони служать зразком для наслідування та визначають здатність мови впливати на формування масової культури і масової свідомості. Таким чином, основною функцією публіцистики є в першу чергу аксіологічна функція, тобто здійснення духовного, ідеологічного впливу на читача [7:12]. За визначенням М.П. Брандес, емоційно-експресивна функція публіцистики характеризується передусім відкритою оцінністю тексту, тобто оцінка міститься не в підтексті, а експліцитно виявляється в самому тексті – як оцінне ставлення до фактів (цит. за Є.П.Тимченко [7:12]).

Виходячи з того, що будь-яка діяльність – це освоєння світу і себе в ньому, а дискурсивну діяльність спрямовано до такого освоєння в семіозисі, можна визначити основну дискурсивну функцію як функцію семіотичного освоєння, яке здійснюється в напрямку тематизації→смыслотворення і виражається в єдності діяльнісних функцій

прагматизації (праксемізації/епістемізації), комунікативної функціоналізації та лінгвальної функції вираження (семантизації) на основі операцій усвідомлення/позначення/інтерпретації і т.д. та стратегії валоризації, яка зумовлює способи взаємодії методів відтворення/творення [4:83].

Тому, в аспекті аксіологічно-еволютивної інтерпретації суспільної проблематики, визначимо дискурс преси як семіотичний процес впорядкування суспільно значимої інформації, упродовж якого здійснюється аксіологічно-еволютивне зважування реальності внаслідок динамічної трансформації семіотико-нарративних структур у сферу дискурсивних послідовностей у рамках комунікативно-когнітивного та соціокультурного виміру відношення адресант-знак-адресат.

Особливості соціального комунікативного коду дискурсу преси зумовлені низкою прагматичних параметрів, які забезпечують зв'язок у системі адресант-адресат (інформування, орієнтування та освіта як розширення / поглиблення / зміна концептуального простору адресата внаслідок підвищення теоретичного і комунікативного потенціалу; формування суспільної свідомості, громадської думки шляхом створення соціальних стереотипів, здійснення маніпулювання та соціального контролю; переконання як наслідок ефективної організації комунікативної взаємодії та досягнення адресантом перлокутивного ефекту через окреслення поля національних та універсальних аксіологем навколо ключового об'єкта, яким є "подія" та ін.).

Трансформація нарративних комплексів у сферу дискурсивних послідовностей відбувається за умов визначення у якості базових для дискурсу преси наступних прагматичних параметрів:

1. Інформування про суспільно значимі об'єкти/події реальної дійсності з метою викликати у реципієнта психологічний стан упевненості в реальності того, про що йдеться внаслідок градації повідомлюваних фактів за шкалою "істинність/хибність". На рівні моделювання мінімальних смислових квантів така прагматична настанова реалізується засобом репрезентативів.

Напр., *La Comisión Europea confirmó ayer que España superará el umbral de renta que le permitía hasta ahora percibir ayudas del fondo de cohesión (El Mundo 19-II-2004).*

Водночас, вербальний рівень композиційно-смислової структури може становити матеріально-графічну онтологію тексту, об'єктивуючи інформацію передконцептуального й концептуального характерів, аналогового мапування (напр., механізму концептуальної метафори): *Los tres grandes líderes europeos anunciaron ayer su intención de tomar el timón económico de la UE (El Mundo 19-II-2004).*

2. Створення нового концептуального простору осмислення реальності засобом лінгвокогнітивних операцій субститивного, контрастивного, нарративного, конструктивного мапування та концептуальної інтеграції ментальних просторів (Дж.Лакофф, Дж.Грейнді, М.Фрімен, М.Фоконьє, М.Тернер, Ф.Джонсон-Лейрд) призводить до утворення нових (емергентних) когнітивних структур [8:202-251]. Корекція аксіологічних параметрів дискурсивних формацій, зокрема, встановлення еволютивних відповідників реальних подій/суб'єктів/об'єктів та створення ефекту "взаємоналежного знання членів колективу" (mutual knowledge) [9:92-121], відбувається внаслідок ефективного застосування комунікативних стратегій: експліцитного, імпліцитного аргументування; механізмів конвергенції, коорієнтації; свідомого маніпулювання та ідеологічної обробки реципієнта тощо.

Висока частотність вживання директивів у дискурсі преси свідчить про те, що вони є дієвим механізмом ініціалізації концептуальної реструктуризації, варіюючись від прямого заклику, наполягання, спонукання та агітації до прохання, побажання, переконання у необхідності.

Напр., *Consejo a ZP (Zapatero): "si vis pacem, para bellum" (El Mundo 19-II-2004).*

Basta con reflexionar un poco sobre el asunto para desechar la excusa de la seguridad. No es más difícil proteger a un señor porque este sentado en la fila sexta de la iglesia en vez de en la primera (El Mundo 10-I-2001).

Qué vida la nuestra, les diría yo... Dos días de catatonia podríamos afirmar, aunque encanados llevamos muchos meses. La catatonia y la falta de respiración son, por separado, horribles, pero juntas resultan insostenibles. Hagan algo (El País 1-I-2003).

Декларативи як встановлення відповідності між змістом висловленого та реальністю вживаються з метою внести зміни у статус об'єктів.

Напр., *En estos días se está hablando del “choque de legitimidades”, entre el parlamento vasco y las Cortes Generales (El Mundo 8-I-2005).*

Parece que son los nervios y no el sentido de la responsabilidad lo que hace que el Gobierno queme más esfuerzos en dar réplica a la oposición que en tomar la iniciativa para vender mejor los logros en los indicadores macroeconómicos o los avances en la política de diálogo y concertación (El País 8-I-2003).

Експресиви як засіб інтимізації дискурсу мають за мету створення емоційного простору, внаслідок чого відбувається навіювання психологічного стану мовцем на передконцептуальному рівні сюжетно-образних архетипів, універсальних найелементарніших вроджених структур свідомості людини. Вербальна імітація інтуїтивного відчуття таких структур долучається до створення ефекту “дифузної емотивності”, емоційного насичення текстової тканини на рівні емоцій, психічних станів та настроїв.

Напр., *No fue por casualidad que [Ibarretxe] dijo lo de las “tortas”- cualquiera de nosotros hubieramos propuesto como hipótesis absurda, resolver el problema “jugandonoslo a los chinos” y ya hemos visto cuál es el valor de su palabra... (El Mundo 9-I-2005).*

Entre lo que se sabe con certeza y lo que se barrunta con fundamento, el horizonte es color de hormiga; negra, naturalmente. Y las previsiones más oscuras, los nubarrones indudablemente tenebrosos afectan a todos los ámbitos de la vida nacional, empezando por el hecho de que quizás no haya vida nacional, porque ya no habrá nación española (El Mundo 9-I-2005).

3. Переконавання як наслідок зміни аксіологічного ставлення адресата до окреслених подій/об'єктів/суб'єктів шляхом введення упорядкованих і класифікованих фактів оточуючої дійсності “інтеграція – орієнтація - евалюація”.

Вердиктиви як категоричні вирокі схвалення чи несхвалення, виправдання чи засудження характеризуються багатосмисловою напруженістю та надкатегоричністю, імплікуючи статичні концептуальні схеми коепістемічного простору “взаємоналежного знання членів колективу” [9:92-121].

Напр., *La pobreza y la estupidez de nuestros políticos – de todos – así como su deseo de permanecer porque ni saben dimitir ni tienen ante quién, se demostró con el hábil alpargatazo de ETA, si es que no ha sido un éxito casual como la meada de un niño sobre un hormiguero (El Mundo 26-II-2004)*

З метою спонукання адресата до практичного обмірковування, власного осмислення даної проблеми, формування особистої точки зору вживаються інтеррогативи (риторичні питання), що переводять проблематику у площину гіпотетично можливого вирішення.

Напр., *¿Cómo se puede suicidar la nación de Cervantes, del Romancero, del Lazarillo y La Celestina, de Fray Luis y San Juan, de Lope y Calderón, de Quevedo y Góngora, de Galdós y Clarín, de Machado y Juan Ramón, de Velázquez y Goya? ¿Cómo se puede pegarse un tiro en la sien de los siglos una nación capaz de alumbrar tanta belleza, tanta gloria en papel, en lienzo o en piedra? (El Mundo 11-I-2005)*

Комісиви як засіб накладання на адресата певних зобов'язань створюють віртуальний коепістемічний простір, що формується в результаті ефективного застосування обраних мовцем комунікативних стратегій реалізації інтенції на рівні архітекτονіки дискурсу.

Напр., *La incorporación del Territorio Floral de Alava a La Comunidad Autónoma del País Vasco se produjo por el libre ejercicio de un derecho, no por el cumplimiento de una obligación, circunstancia, ésta, que sería bueno no olvidaran aquellos que, pretendiendo crear una nación, están quizá destruyendo una comunidad* (El Mundo 8-I-2005)

Висновки: Значення преси полягає у створенні особливого “інтеріоризованого буття”(за О.Селівановою), багатовекторної смислової перспективи “типів існування”(за В.Богуславською), де зустрічно орієнтовано функціональні модуси комунікантів, а об’ємність утворюється різноспрямованими векторами понятійної, телеологічної, аксіологічної та хронотопічної перспектив [10:147]. Оскільки дискурсивна діяльність розгортається в напрямку оцінки суспільно значимого і впровадження цієї оцінки в масову свідомість, а сфера смислотворення визначається процесами актуального, суттєвого для теперішнього моменту, то в межах когнітивної перспективи, валоративно-інтелектуальні операції з чужим описом того чи іншого фрагменту соціального життя виявляються основним джерелом для формування власних суджень про те, що не дане дослідникові у якості фрагменту його безпосереднього досвіду.

Когнітивною основою соціального інтеракціонізму як “претензії сторін на значення”(термін Ю.Габермаса) слугує визначена спільність сфер свідомості, у тому числі і на рівні креативного дискурсного моделювання, схожість/близькість тезаурусів комунікантів, горизонтів проектування та асоціювання тощо. Лінгвістичною основою соціальної інтерактивності слугує мовленнєвий простір, у якому здійснюється спілкування. Тобто, в горизонті процедурно-дискурсивної моделі соціальної інтеракції між членами суспільства як представниками резонуючої громадськості, де громадськість мислиться не як сукупність організацій (у суспільно-політичному значенні терміна), а як сітка різноманітних форм комунікації, здатна тематизувати та фільтрувати у комунікативних потоках загально-суспільні проблеми, конденсовані у формі громадської думки.

ЛІТЕРАТУРА

1.Быховская И.М. Аксиология // Культурология XX в./ Энциклопедия. – Т.1 – СПб.: Универ. книга, 1988. – С.18-19. 2.Кожина М.Н. Стилистика русского языка. – М.: Высш. шк., 1993. 3.Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: Монографія / КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. 4.Бурбело В.Б. Модель дискурсу в парадигмальному вимірі // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – 2004. – Вип. 37-38. – С.81-85. 5.Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. – М.: Художественная литература, 1986. 6.Бойченко Н.О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал: Дис... канд. філол. наук / КНУ ім. Т.Шевченка. – К., 2001. 7.Тимченко Є.П. Метафоричність у німецьких публіцистичних текстах // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – 2000. – Вип. 30. – С.12-16. 8.Lakoff G. The contemporary theory of metaphor // Metaphor and Thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P.202-251. 9.Brown G., Pollitt A., Williams J. (eds.) Language and Understanding. – Oxford: Oxford University Press, 1995. 10.Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10.El Mundo 19-II-2004. 11.El Mundo 10-10-2001. 12.El País 1-10-2003. 13.El Mundo 8-I-2005. 14.El País 8-I-2003. 15.El Mundo 9-I-2005. 16.El Mundo 26-II-2004. 17.El Mundo 11-I-2005.

ШЛІХАР Т.О., НЕКРЯЧ Т.Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ ЕКСПРЕСИВІВ У ДРАМАТИЧНОМУ ТВОРІ

Прагматичний аспект мови є порівняно новим у лінгвістиці і вже кілька десятиліть викликає зацікавленість соціолінгвістів, філософів, перекладачів. Вагомий внесок в цій галузі зробили Джеффри Ліч, Пол Грайс, Дж.Остін, Дж.Сьорль, Людвіг Вітгенштейн, та ін.. Серед

вітчизняних вчених прагматичний аспект перекладу досліджували І.М.Кобозєва, В.І.Комісаров, Г.Г.Почепцов, О.Г.Почепцов, І.П.Сусов, А.Швейцер та ін. Втім, питання прагматики охоплює широке поле лінгвістичної науки, тому досі існує багато аспектів, які потребують конструктивного розгляду і систематизації вже існуючих напрацювань. Це зумовлює **актуальність** даної статті.

Метою статті є необхідність розглянути певні перекладацькі проблеми, які постають перед перекладачем на практиці. Зокрема, дослідження способів відтворення ілокутивних актів художнього діалогу мовою перекладу. Більш детального розгляду заслуговують такі ілокутивні акти як експресиви, оскільки прояв психологічного стану мовців дуже відрізняється в мовно-культурних просторах світу, і тому переклад експресивів нерідко викликає розбіжності в підходах перекладачів. Дане дослідження ґрунтується на власному перекладі одноактної п'єси Бернарда Шоу "Інка Перусалемський" (1916).

Прагматика є сферою дослідження, що знаходиться на перетині лінгвістики, психології, соціології, філософії і відповідає за логічну основу спілкування. Прагматичний підхід до перекладу художнього діалогу, як і взагалі будь-якого художнього тексту, є чи не найголовнішою умовою успішного відтворення змісту оригіналу. Будь-який мовний акт можна поділити на три сфери, що створюють між собою неподільну єдність: зміст висловлювання, вербальне його вираження, фактичне сприйняття його реципієнтом.

Здійснення прагматичного впливу на одержувача повідомлення складає найважливішу частину будь-якої комунікації, в тому числі і міжмовної. Встановлення необхідного прагматичного ставлення реципієнта перекладу до повідомлення значною мірою залежить від вибору перекладачем мовних засобів при створенні ним тексту перекладу. Вплив на хід і результат перекладацького процесу потреби відтворити прагматичний потенціал оригіналу і намагання забезпечити бажаний вплив на реципієнта перекладу називається прагматичним аспектом або прагматикою перекладу [1:209].

Задум, який мовець вкладає у висловлювання, окреслюються як ілокутивна сила. Низка висловлювань, які не містять жодного ствердження, а лише вказують на здійснення певної дії або на обіцянку виконати певну дію, в середині 50-х років XX ст. згідно з дослідженням англійського філософа Дж. Остіна, отримали назву ілокутивних актів. Чимало мовознавців намагалися класифікувати ілокутивні акти за численними категоріями і типами. Та еталоном стала наступна класифікація Дж.Сьорля [2:44]:

- асертиви (репрезентативи), що повідомляють про стан речей і надають істинну оцінку;
- директиви, що змушують адресата до певних дій;
- комісиви, що повідомляють про зобов'язання, які на себе взяв мовець
- експресиви, що виражають певну психічну позицію стосовно стану речей
- декларативи, що встановлюють новий стан речей.

Вербальне або фонетичне вираження інтенції мовця отримало назву локутивного акту, а вплив, який здійснює висловлювання на слухача, відповідно є перлокутивним актом [3:27]. Отже, до компетенції прагматики входять усі аспекти комунікації, що пов'язані в першу чергу з самим мовцем і його мовними стосунками зі слухачем, виникнення між ними порозуміння, або навпаки – відсутність контакту, причому семантичне навантаження слів, які промовляє мовець, зовсім не обов'язково співпадає з тим, що мовець має на увазі, на що хоче натякнути, що бажає приховати, що підкреслити, а що висловити непрямым шляхом. Завдання перекладача у даному випадку є зрозуміти комунікативний задум мовця, пропустити його "через себе" і віднайти в мові перекладу такі засоби висловлювання, які б найповніше відтворили комунікативний задум мовця в оригіналі, експлікуючи при цьому достатню кількість інформації, щоб реципієнт з іншого мовно-культурного середовища мав змогу зрозуміти і створити для себе образну картину, подібну до тієї, що її мав на увазі автор

оригіналу. Втім дуже часто виникають ситуації, коли, пропускаючи “через себе” певну інформацію, перекладач залишає на ній відбиток власної особистості, експлікує більше підтексту, ніж потрібно, або імпліцитний текст залишається незрозумілим представнику іншої мовної культури, або форма відтворення чи стилістика висловлювання виявляються нерелевантними в даному контексті.

У художньому діалозі, особливо у драматичному творі, призначеному для сценічного втілення, велике значення надається природності звучання висловлювання мовою перекладу, адже якщо в процесі прочитання реципієнт може пізніше повернутися до незрозумілого уривка і не приділяти великої уваги формі вираження, то художній текст, що лунає зі сцени, має негайно і безпосередньо впливати на глядача, створювати реальні образи – від цього залежить успіх постановки, окрім того, неживий діалог, переповнений неприродними, недоречними і незрозумілими іноземними конструкціями, може викликати у глядача лише невдоволення або нудьгу. Художній діалог – це рафінована форма усного мовлення, притаманного певному соціуму. Окрім використання низки клішованих моделей, перекладач має піклуватися про те, щоб діалог у перекладі не мав темних, незрозумілих для реципієнта місць, щоб імпліцитні значення висловлювання стали експліцитними в перекладі, задля чого використовуються різноманітні перекладацькі прийоми і засоби. Коли мова йде про драматичний діалог, головне, чим має опікуватися перекладач, – це збереження комунікації в мові перекладу.

Наведемо приклад з одноактної п’єси Бернарда Шоу “Інка Перусалемський”:

1. *ERMINTRUDE: Oh really, father! Miss! Is that the way to talk to a widow? (Shaw,99)*

ЕРМІНТРУДА: Яка ж я міс, тату! Хіба так розмовляють з удовою?

Очевидно, що в перекладі ми вдаємося до певних перекладацьких трансформацій, з метою відтворити прагматичний потенціал висловлювання і водночас зберегти природність звучання, живий плин мови. Звичайно, доводиться приносити в жертву форму висловлювання, однак семантично еквівалентний переклад “О, справді, тату! Міс!” для українського мовця не є характерним, принаймні, таке речення різало б слух, було б дуже надуманим, а більше того, дослівний переклад цього експресиву не передає перлокутивної сили висловлювання загалом.

2. *THE ARCHDEACON: Ermintrude: what expressions!*

ERMINTRUDE: Oh bother! If you had lost ten thousand a year what expressions would you use, do you think? The long and the short of it is that I can't live in the squalid way you are accustomed to. (Shaw, 100)

АРХІДІЯКОН: Що за вирази, Ермінтрудо!

ЕРМІНТРУДА: Облиш! Якби ти втратив прибуток у десять тисяч доларів на рік, цікаво, які б ти добирав слова? Коротше кажучи, зрозумій: я не можу жити в такому убозстві, як ти.

З точки зору перекладу нас цікавить експресив “Oh bother!”, який за прагматичним змістом означає “хай тебе це не обходить”, тож метою перекладача є віднайти словесне втілення цієї думки в українській мові. Слово “Облиш!” є і в міру гострим, і водночас відповідає тону розмови досить зухвалої доньки з батьком, тож в даному випадку може бути прагматичним і контекстуальним відповідником англійського “Oh bother!”.

3. *THE MANAGER: We could prepare a room in the annexe –*

THE PRINCESS: Oh no. This will do very well. (Shaw, 102)

УПРАВИТЕЛЬ: Ми могли б підготувати кімнату у флігелі –

ПРИНЦЕСА: Прошу, не варто. Ця саме те, що потрібно.

В цьому уривку управитель нібито виправдовується перед принцесою за те, що не оселив її в найкращому номері готелю, хоча він цього робити і не збирався. У п’єсі принцеса млява, зі слабким характером людина, яка не може і не хоче за себе постояти, тому всі цим

користуються. Це є прагматика образу, який створив Бернард Шоу, і саме такою має постати принцеса в перекладі. Англійський вигук “Oh” є часто вживаним, але далеко не завжди є відповідником українському “О” або “Ох”: в більшості випадків при перекладі він просто опускається. Цілком зрозуміло, що англійське “Oh no” не можна перекласти просто “О ні”, адже в українській мові такий вигук матиме занадто пафосний або трагічний чи трагікомічний зміст. Тож, оцінюючи ситуацію, приходимо до висновку, що принцеса просто не хоче завдавати зайвого клопоту управителю готелю, і ґрунтуючись на мовленнєвих нормах української мови, вдаємось до певного перекладацького зсуву, який Т.Некряч пропонує назвати асиметрією [4:126], заради збереження адекватності значення, і, найголовніше, прагматичного потенціалу висловлювання. Адекватно відтворені прагматичні характеристики художнього діалогу створюють цілісний образ п’єси, який у читача викликає однозначні асоціації і створює враження, яке має бути якнайбільш наближеним до враження в оригіналі.

4. ERMINTRUDE: *It doesn't matter. You may sit down.*

THE INCA: (frowning) *What!*

ERMINTRUDE: *I said, you ... may... sit... down.*

THE INCA: *Oh* (His moustache droops. He sits down). (Shaw, 110)

ЕРМІНТРУДА: *Не переймайтесь. Можете сісти.*

ІНКА: (насупившись) *Що? Можу сісти?*

ЕРМІНТРУДА: *Я ж вам ясно сказала: можете...сісти.*

ІНКА: *Так, так, сісти.* (Його вуса обвисають. Він сідає)

У даному уривку покоївка принцеси досить вправно ставить на місце людину, яка має найвищу владу у світі, що викликає у нього здивування, розгубленість, злість, втім Інка дуже швидко згадує, яку роль грає. Природним для української мови в такому психологічному стані є повторення останнього слова співрозмовника, коли мовець ніби намагається усвідомити почуте і зрозуміти, як діяти далі. Отже, передача експресиву “What!” українським “Що? Можу сісти?”, по-перше, створює відповідну прагматичну ситуацію, а по-друге, допомагає відтворити живий діалог. Переклад малесенького вигуку “Oh” українським “Так, так, сісти” можна було б критикувати вже принаймні за те, що за розміром він втричі більший. Однак, в даному діалозі “Oh” має значне смислове навантаження, яке в оригіналі залишається імпліцитним, а в перекладі відбувається певна експлікація його змісту, принаймні, настільки, наскільки це відповідає мовленнєвим традиціям української мови.

5. ERMINTRUDE: *Give it to me!* (She snatches it) *I'll pawn it and buy something nice with the money.*

THE INCA: *Impossible, madam. A design by Inca must not be exhibited for sale in the shop window of a pawn-broker. (He flings himself into his chair, fuming)* (Shaw, 112)

ЕРМІНТРУДА: *А ну дайте сюди!* (Хпає брошку). *Я віддам її під заставу, і куплю собі щось гарненьке натомість.*

ІНКА: *Це неможливо, мадам. Коштовність, створена за ескізом Інки не може виставлятися на продаж у вітрині ломбарду. (Він роздратовано всідається на стілець).*

У цьому уривку мова йде про прикрасу, яку Інка дарує Ермінтруді і яка їй зовсім не сподобалась. Вартою уваги є паралель “Give it to me! - А ну дайте сюди!”, де першочергову позицію займає адекватність відтворення прагматичного ефекту. На семантичному рівні цей ілокутивний акт звучав би як “Дайте її мені!” і такий переклад був би еквівалентним, однак, занадто сухим. Художній діалог спрямовується на створення негайного комунікативного впливу на реципієнта, особливо, якщо він звучить зі сцени, тому, оскільки предметом нашого дослідження є експресивні форми ілокутивного акту, важливо уникати нейтральних, надуманих, занадто літературних форм висловлювання, а також очевидних перекладних

форм, що несуть на собі відбиток мови оригіналу. Діалог в мові перекладу має литися легко і складати справжню мовленнєву ситуацію, де співрозмовники в рамках заданого контексту адекватно реагують на репліки один одного.

6. *THE INCA: (straightening up suddenly) Woman: do not be a fool.*

ERMINTRUDE: (indignant) Well! (Shaw, 113)

ІНКА: (раптово випростовується) Жінко, не будь дурепою.

ЕРМІНТРУДА: (зневажливо) Що ви сказали?

Реакція Ермінтруди на образливі слова Інки – здивування, приголомшення. Прагматика вигуку “Well!” в даному випадку – “Оце такої!”, “Нічого собі!”. Слово “Well” в англійській мові є багатозначним, і конкретний зміст, який в нього вкладає мовець, зазвичай залежить від контекстуальної ситуації, а в усному мовленні може бути виражений інтонацією. В українській мові адекватний даній ситуації комунікативний ефект створює висловлювання “Що!”, але за умови такого перекладу багато залежить від сценічної інтерпретації художнього діалогу, тож для більшої експлікації прагматичного потенціалу повідомлення пропонується варіант перекладу “Що ви сказали?”, який більшою мірою розкриває конфлікт ситуації і допомагає створити в уяві реципієнта перекладу більш яскравий образ цієї мізансцени.

7. *ERMINTRUDE: When I marry the Inca's son, Captain, I shall make the Inca order you to cut off that moustache. It is too irresistible. Doesn't it fascinate everyone in Perusalem?*

THE INCA: (leaning forward to her energetically) By all the thunders of Thor, madam, it fascinates the whole world. (Shaw, 113)

ЕРМІНТРУДА: Коли я одружуся з сином Інки, капітане, я попрошу Інку наказати вам зголити оці вуса. Перед ними просто не можна встояти. Мабуть, ними захоплюється весь Перусалем.

ІНКА: (енергійно нахилившись до неї) Перусалем, мадам?! Клянуся Юнітером-громовержцем, ними захоплюється увесь світ.

В цьому уривку предметом особливої уваги є експресивне висловлювання “By all the thunders of Thor”. Інка присягається “грозовицями Тора”. У Германській міфології Тор – це бог-громовержець, син верховного бога Одіна, отже, він ніби-то втілює одну з іпостасей давньоримського правителя богів і людей Юпітера. Експресив “by Jove” – “Клянуся Юнітером” є дуже розповсюдженим в англійській мові, отже, його виразність та образний компонент дещо стерті. Саме тому замість заяложеного “by Jove” персонаж Шоу вдається до більш оригінального за формою і еквівалентного за змістом експресиву “By all the thunders of Thor” – буквально, “клянуся усіма грозами Тора”. Такий буквальний переклад навряд чи можна було б визнати адекватним для українського глядача, тому що образ (художній і словесний) Тора є маловідомим у нашій культурній концептосфері. Юпітер, навпаки, здатен викликати усі необхідні асоціації і утворити правильний підтекст. Додавання до імені Юпітера його титулу “громовержець” зберігає і важливу образну складову оригінального експресиву – “thunders”. Усі ці зміни на рівні змісту, лексики та граматики слугують лише одній цілі – повноцінному відтворенню усіх рівнів форми і змісту, які втілюють багатомірний задум автора. Відтворюючи текст мовою перекладу, перекладач має в своєму розпорядженні саме ті мовленнєві конструкції, вирази, кліше, які є притаманними, традиційними для мови перекладу, а тому суто перекладні структури, що є звичними в мові оригіналу, видаватимуться штучними, неприродними в перекладі.

Таким чином, розглянувши з точки зору перекладацької прагматики можливі засоби перекладу експресивів на матеріалі одноактної п'єси Бернарда Шоу “Інка Перусалемський”, можемо зробити висновок, що переклад художнього діалогу відрізняється, в першу чергу, необхідністю відтворити його прагматичний потенціал, створити адекватний оригіналу комунікативний ефект. Це досягається, власне, за допомогою застосування перекладацьких

трансформацій на всіх рівнях і, в першу чергу, на прагматичному. Водночас, драматичний діалог має звучати природно мовою перекладу, а співрозмовники мають адекватно реагувати на репліки, викликаючи, таким чином, в уяві реципієнта перекладу образну картину ситуації. Слова, які перекладач вкладає в уста мовців повинні відповідати традиціям і нормам живої розмовної мови перекладу. Окрім того, важливо, щоб перекладач, пропустивши повідомлення “через себе” не залишив на ньому відбитків свого сприйняття, а з точністю передав прагматичний потенціал висловлювання, не підсилюючи і не послаблюючи його комунікативний ефект і залишаючись вірним психологічним характеристикам персонажів і ідейно-художньому задуму автора в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1.Комиссаров В.И. Прагматика перевода. Лингвистика перевода. – М.: Высшая школа, 1980. 2.Searle J.R. Speech Acts.- Cambridge: Cambridge University Press, 1969. 3.Leech Geoffrey N. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. 4.Некряч Т.Є. Перекладацькі стратегії відтворення власних імен як форманту сюжету у драматичному творі (на матеріалі авто перекладів // Проблеми семантики слова, речення, тексту. – К.: КНЛУ. -2005 - Вип.15. Збірник наукових праць. – С.123-127. 5.Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. 6.Реуцкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 1974.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Shaw B. Selected One Act Plays. – N.Y.: Penguin Books, 1978.

ШУЛЕЖКО І.В.

Київській національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ АРГОТИЗМІВ-НЕОЛОГІЗМІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

(на прикладі роману А.Лану “Побачення в Брюгге”)

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Стаття присвячена вивченню мовленнєвих неологізмів французької прози, утворених на основі арготизмів, дослідженню їх графічних особливостей, і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Графеміка та орфографіка сучасної французької мови” і є складовою теми університету “Європейські мови та культури в контексті глобалізаційних процесів”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашій статті ми керуємося тлумаченнями терміну “мовленнєвий неологізм” С.С.Семенової, а також роботами таких лінгвістів як Є.М.Чекаліна, Ш.Баллі, Б.Томашевський, Т.Г.Винокур, В.А.Гурсєв, А.П.Сковородніков, І.І.Бабенко, А.А.Залізник.

Актуальність дослідження визначається посиленням інтересу лінгвістів до письмової форми мови, недостатнім вивченням взаємовпливу літературної та розмовної форми мови, дослідженням механізму утворення мовленнєвих неологізмів та їх графічної репрезентації на письмі, що є продуктом творення літературного персонажа. Вперше досліджуються неологізми, створені на основі елементів розмовної мови – арготизмів.

Постановка завдання: виявлення мовленнєвих неологізмів, утворених на основі арготизмів, дослідження їх графічної репрезентації та функцій, що вони виконують в художньому тексті, систематизація теоретичного матеріалу щодо мовленнєвих неологізмів.

Однією з особливостей функціонування французької мови в сучасний період є активізація взаємодії між книжним та розмовним варіантами літературної мови, з одного боку, і впливу аргю на розмовну мову, з іншого. Цей процес яскраво виражений у літературі, де можна зафіксувати явище утворення мовленнєвих неологізмів на основі арготизмів [1:127].

Неологізм – слово або мовний знак, створені для позначення нового предмету чи вираження нового поняття. Кожне нове слово, що постає у мові, спочатку являє собою неологізм, а набувши широкого вжитку, входить в активний словниковий склад мови, перестає бути неологізмом. Крім неологізму загальноновживаного, виділяється неологізм індивідуальний, створений автором окремого літературного твору з певною стилістичною метою. Це неологізми стилістичні, вони не входять до словникового складу мови, залишаючись у більшості випадків приналежністю окремого твору певного автора [2:145].

Визначення стилістичного неологізму дає лінгвіст І.З.Манолі, за яким це -лексична одиниця (або словосполучення), традиційна по формі і нова по значенню або нова і формі і по значенню, що є результатом індивідуального творення письменника в певному контексті. Її створення соціально і психологічно обумовлене і служить метою вираження конотативної оцінки якого-небудь поняття або явища [3:8].

Дослідженням проблеми мовленнєвих неологізмів займається С.С.Семенова [4], яка розглядає мовленнєві неологізми як лексичні новоутворення сучасної французької прози, що визначаються в літературі як потенційні слова і okazіоналізми. Вони виникають або у побутовому мовленні, або в ході повсякденного спілкування, а потім запозичуються і використовуються в художньому творі, або ж створюються автором як засіб досягнення певного письменницького замислу. В даній статті ми розглянемо мовленнєві неологізми, що звучать з вуст літературного персонажа.

Функціонування мовленнєвого неологізму залежить від його внутрішньої лінгвістичної характеристики. Усі мовленнєві неологізми мають наступні властивості:

1. Яскрава експресія та стилістична забарвленість. Не називаючи нових предметів чи явищ, мовленнєвий неологізм в художньому творі є експресивно-емоційними синонімами лексичних одиниць, що вже існують в загальнонаціональній мові.
2. Мотивування. На відміну від більшості слів будь-якої мови, мовленнєвим неологізмам властива прозорість внутрішньої форми, обумовлена тим, що їх складові мовні елементи ще не спаяні, як у повністю лексикалізованих одиницях. Б.В.Томашевський вважав, що в неологізмі важлива не стільки його словотворча функція, як спосіб його утворення [5:25].
3. Суб'єктивність. Номінація предмета чи явища, представлена в неологізмі, віддзеркалює суб'єктивне бачення автора з якоїсь незвичної, раніше не відміченої у мові сторони. Новоутворення привертає на себе увагу незвичайним поєднанням словотворчих елементів.
4. Семантична ємність. Мовленнєвий неологізм допомагає виразити думку у стислій формі.

Поняття мовленнєвого неологізму перетинається із поняттям мовленнєвої гри, яке пов'язане із креативною мовнодіяльнісною активністю носія мови. При свідомому порушенні мовленнєвого канону ми маємо справу із мовною грою як особливою формою лінгвокреативної діяльності, що відображає інтенцію мовців до виявлення власної компетенції в реалізації мовних можливостей – при розумінні умовності здійснюваних мовних кодів [6:80].

Одиниці мови мають певне стилістичне забарвлення, яке створюється їх приналежністю до того чи іншого функціонального стилю літературної мови і наявністю в них експресивно-емоційного змісту. Мова йде про словотворчі моделі - структурно-семантичні схеми побудови нового слова, які закріплюють за собою притаманне їм стилістичне забарвлення, тобто окрім словотворчого значення, вони мають і стилістичне. Для встановлення стилістичного значення слід брати до уваги як предметно-логічне, так і стилістичне значення словотворчої основи і афікса (компонентів складного слова тощо). Мовленнєві неологізми, які створюються за мовленнєвими словотворчими моделями, “наслідують” це стилістичне забарвлення.

За С.С.Семеновою, стилістично забарвленою моделлю вважається модель, структуру якої складають компоненти, що відносяться до тієї чи іншої сфери використання або мають

експресивно-емоційні відтінки, а також моделі, що в цілому належить до певного функціонального стилю. Дане визначення спирається на точку зору Ш.Баллі щодо стилістичного забарвлення мовних одиниць, яке складається з власне емоційного забарвлення і забарвлення соціального [7:§42-43]. Т.Г.Вінокур вважає “можливим поєднати і функцію в загальну категорію стилістичних властивостей” [8:24]. Головна роль в утворенні неологізмів належить нейтральній лексиці, яка в новому контексті набуває нового значення. Нейтральна лексика служить фоном для визначення стилістичної приналежності інших функціональних одиниць, тому нейтральні слова є стилістичною характеристикою цих слів.

Неологізм включає в себе об’єктивний момент (понятійний зміст слова) та суб’єктивний (вираження словом відношення мовця до переосмисленого предмету думки). Коли говорять про ступінь суб’єктивності і об’єктивності у мові, про їх співвідношення, то найчастіше під цим розуміють те, наскільки істинно (об’єктивно) вона виражає дійсність і реальний стан речей. Мова виражає не дійсність, а концептуальну картину у свідомості людини. Мова є суб’єктивною, але об’єктивною у тому плані, що є результатом когнітивної діяльності індивідуума, виконуючи функції об’єктивації структур його свідомості. При цьому форми свідомості кодуються мовою як важливим способом їх вираження, як способом їх представлення [9:4].

Розглянемо уривок із роману А.Лану «Побачення в Брюгге», де хворий розмовляє з лікарем.

Un Wallon tentait de s’expliquer :

-C’est toujours pareil, docteur, on me laringoule, on me transbahute, on me déviande. Je suis tout estamouflé... Mais oui, on me manicroche...

Assommé, Robert écoutait du Michaux, du Léon-Paul Fargue, du Jean Tardier improvisés. La densité des néologismes burlesques était telle que Robert aurait cru à une grossière parodie. Mais il n’en était rien... Ainsi, les poètes surréalistes avaient leurs frères ingénus dans les asiles...

C’est locustant et défrisepoulant, - songea-t-il avec un humour triste.

Нашу увагу привертають незвичні слова: *laringouler, transbahuter, déviander, estamouflé, manicrocher, locustant, défrisepoulant*. Ні в жодному словнику ми не знайдемо значення цих слів, вони є продуктом творення одного з героїв роману. Хоча як ми бачимо, ці слова є зрозумілими лікарю, не викликають проблем у розумінні у корінних французів. Щодо ж франкофонів, то зрозуміти зміст висловлювань можна лише в тому разі, коли людина має багатий лексичний запас і добре «натреноване» вухо, щоб зуміти, по-перше, виділити складові слів, по-друге, зрозуміти значення кожного з компонентів і нарешті, по-третє, ідентифікувати зміст неологізму з значень його компонентів. Слово, як основна одиниця мови та мовлення здатне фіксувати, зберігати, а при необхідності – передавати у потоці мовлення певний об’єм інформації (інтелектуальної, емоційної, естетичної), забезпечуючи розуміння та взаємодію усіх учасників комунікації. Слова мови співвіднесені один з одним у великій кількості прямих та опосередкованих зв’язків по кожному із можливих для них параметрів. Така велика кількість асоціативних зв’язків відповідає як складності внутрішньої організації психіки людини, так і різноманіттю усвідомлених ними відносин між об’єктами і явищами дійсності. Під асоціативністю розуміємо потенційну та універсальну здатність одиниць лексичного рівня викликати в свідомості носіїв мови асоціації з системою мови, світом понять і явищами дійсності [10:26]. Такий же процес відбувається при декодуванні читачем неологізмів у художньому творі.

В уривку виділяємо модель, що є надзвичайно експресивною в системі мови – модель контамінації двох слів або кількох основ. При схрещуванні поєднуються різні елементи кількох слів, вони можуть мати співзвучні склади, в цьому випадку один із вихідних складів зникає.

Слово *laringouler* утворене складанням основ: *larynx* – “горлянка” та більш афективне слово, що відноситься до регістру фамільярної мови – *la goule* – “рот”, “паща”. Таким чином, слово має значення “подивитись горло”, а оскільки цей уривок носить іронічний характер і відрізняється надзвичайною експресивністю, то в даному контексті вислів має значення “заглядати у рота”, говорячи про лікаря, що проводить обстеження хворого.

Стилістично забарвленими моделями є моделі утворення складних слів, що заключають в собі певні стилістичні фігури: метафору, порівняння, оксиморон. При утворенні метафоричних складних слів образний елемент віддзеркалює ставлення мовця до дійсності. Семантичний об’єм складних неологізмів не обмежується сумою значень складових компонентів, а являє собою нове значення, яке сприймається як щось цілісне, до сих пір невідоме. Так, наприклад, із прикметником *estamouflé*, який може мати різні значення в залежності від того, на які стилістично забарвлені складові воно розпадається. Якщо припустити, що він утворений способом складання основ двох слів: *moufle* – “муфель” (матеріал), “залізні сваї у стіні” та *estamper* – “чеканити” і “обдурювати”, слово набуває різні відтінки значення в залежності від того, які відтінки початкових слів ми покладемо в основу. Так, прикметник може отримати значення “обдурений лікарями” або “втомлений, той, що носить відбитки від роботи лікарів”.

Дієслово *manicrocher* утворене шляхом складання іменника *la manie* – “пристрасть”, “манія”, та дієслова *crocher* – “захоплювати крюком”, “зігнути у вигляді крюка”. Відходячи від значень складових слова, утворений неологізм має значення “з пристрастю приступити до лікування хворого”. З іншого боку, можна припускати, що неологізм утворений складанням двох дієслів: *crocher* і *manier* – “щупати”. В цьому разі слово набуває значення “обстежувати хворого”. Таке двоякість у сприйнятті неологізму пов’язана з неоднозначністю. Це властивість слова мати різні значення. Мовленнєва неоднозначність може бути ненавмисною або навпаки використовуватися як прийом. Неоднозначність як співіснування різних осмислень художнього тексту визнається його інгерентною властивістю [11:22].

В сучасній французькій мові є ряд експресивно-емоційних афіксів. Мовленнєві неологізми, що включають ці афікси, є стилістично забарвленими. Слово *transbahuter* утворене шляхом префіксації. Приєднується префікс *trans* -, що має значення “через”, “пере” до слова *bahuter*. Можна припустити, що воно утворене від іменника *le bahut* – “скриня”. Відбувається метафоризація слова і воно отримує значення “перевозити” або “заживо поховати”.

Потенційну експресію виражають префіксальні моделі. Наприклад, продуктивний префікс французької мови *dé-* може створювати при творенні нових лексичних одиниць ефект неочікуваності. Так утворене слово *déviander*. Але потрібно зазначити, що префікс *dé-* приєднується не до дієслова *viander*, що носить значення “настись”, а до іменника *la viande*, лише потім утворюється дієслово. Відштовхуючись від значення іменника *viande*, неологізм отримує значення “здирати шкуру”.

Мовленнєвий неологізм має потенційну властивість брати участь у створенні комічного ефекту. Комічний ефект, створений засобами мови, виникає за рахунок передбаченого порушення загально прийнятного способу вираження, створенням протиріччя між загально прийнятною системою вираження та мовленнєвою номінацією. Мовленнєві неологізми з комічним ефектом будуються на зіткненні елементів, що не зіставляються, на порушенні звичних зв’язків і встановленні нових, суперечливих або невідповідних. Лікар, який розмовляє зі своїм хворим, спостерігаючи процес бурлескного словотворення, сам вживає слова, що є результатом власного творення. Так з’являються слова *locustant*, утворене від *locuste* – “сарапча”, та яке набуло значення “заразливий”, та *défrisepoulant*, утворене

складанням дієслова *défriser* – “обманювати надії” та дієслова *pouliner* – “жеребитись” і отримало значення “стихійний”.

Таким чином, мовленнєві неологізми, утворені на основі арготизмів, за рахунок нової морфологічної форми, тобто графічної форми слова, характеризуються надзвичайною експресивністю. Мовленнєві неологізми створюються за моделями, що самі по собі мають власну стилістичну забарвленість. В окремих випадках експресивність обумовлена афіксами, що приєднуються, в іншому – взаємодією семантики та забарвленості початкової основи, взаємодією компонентів складного слова. В художньому творі арготизми-неологізми є поліфункціональними, виконуючи не одне, а кілька завдань.

Подальші перспективи дослідження – випуск періодичних бюлетенів нових слів і значень, створення індивідуальних арготичних словників певного письменника, запровадження програмного курсу арготизмів для студентів філологічних спеціальностей, проведення тематичних конференцій. Крім того, стаття може стати основою для більш детального дослідження графічної форми арготизмів не лише на морфологічному рівні, який впливає на лексичне значення новоутвореного слова, але і на рівні, де нова графічна форма арготизму може співіснувати із загальноживаною і мати з нею спільне лексичне значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чекаліна Є.М. Язык современной прессы. – СПб.: издательство Ленинградского университета, 1991. 2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. 3. Манолі І.З. К проблеме стилистического неологизма (на материале произведений французских писателей XX века): Автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Москва, 1972. 4. Семенова С.С. Речевые неологизмы и их стилистические функции в современной французской прозе: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Ленинград, 1975. 5. Томашевский Б. Теория литературы. – М.: Просвещение, 1987. 6. Сковородников А.П. О понятии и термине «языковая игра» // Филологические науки. – М.: Филологические науки, 2004. – №2. – С.79-87. 7. Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Просвещение, 1961. 8. Винокур Т.Г. О содержании некоторых стилистических понятий // Стилистические исследования. – М.: Просвещение, 1972. 9. Гуреев В.А. Проблема субъективности в когнитивной лингвистике // Известия Российской академии наук, Серия литературы и языка. – М.: Наука, 2005. – Том 64, №1. – С.3-9. 10. Бабенко И.И. Об ассоциативности как универсальном коммуникативном свойстве слова // Вестник Томского государственного университета, серия гуманитарные науки (филология). – Томск, 2004 – Выпуск 1(38). – С.25-28. 11. Зализняк А.А. Феномен многозначности и способы его описания // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 2004. – №2 (март-апрель). – С.20-45.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Лану А. Побачення в Брюгге. – М.: Просвещение, 1975.

ЩЕРБАК А.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІДІОЛЕКТИ У ПЕРЕКЛАДІ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ.ГОЛСУОРСІ “ЗДАЄМО В ОРЕНДУ”

Переклад художніх творів є складним процесом і вимагає великої уваги та творчого підходу перекладача. Жодна з найменших деталей не повинна залишитись непоміченою. Зокрема це стосується ідіолекту, тобто сукупності мовленнєвих особливостей та звичок індивіда, які виокремлюють його серед інших [1:232].

Досягнення письменника у віднайденні ідіолекту відповідного персонажа може створити важливий естетичний вимір твору. Йдеться про ідіосинкратичні шляхи використання мови – улюблені вирази, особливу вимову певного слова, навіть певні дефекти мовлення. Завдяки ідіолекту розкривається повний психологічний портрет.

Проблемою ідіолектів у стилістиці займалися Дж.Ліч, М.Шорт, К.Вейлс, в українському мовознавстві – В.Жайворонок, втім переклади художньої літератури свідчать про те, що перекладачі не зовсім усвідомлюють важливість відтворення ідіолектів у перекладі, що позбавляє переклад різноманітності фарб.

У сучасному перекладознавстві все ясніше вирізняється тенденція до максимальної експлікації аналізу перекладацького процесу, усе вагомішими стають дослідження різномовних лексико-стилістичних мікросистем, в основі зіставлення яких лежить спільність понять та способів відтворення денотативної та конотативної систематики та стилістичної забарвленості цих систем у перекладі.

Останнім часом на авансцену починає виходити новий спеціальний термін “лект”. В англійській мові та літературі ми сприймаємо “лект” як складову таких понять як діалект, соціолект, гендерлект та ідіолект. “Лект” зараз вживається у соціолінгвістиці як еквівалент мовній варіативності. На даний час вивчення ідіолектів та усвідомлення їхньої ролі у тексті вимагають найбільш оптимальних підходів щодо перекладу, що обумовлює **актуальність** даного дослідження.

Метою даної статті є розглянути прийоми та засоби, якими користувався перекладач для передачі ідіолектів при перекладі роману Дж.Голсуорсі “Здається в оренду”.

Жива розмовна мова є сильним місцем Дж.Голсуорсі. Його стилю зовсім чужа риторика та пишні фрази. Він доводить до віртуозності мистецтво підтексту. Можна простежити еволюцію його стилю по мірі того, як розгортається епопея про Форсайтів. Письменник уникає багатослівних описів, прямі характеристики витісняються непрямыми, характери розкриваються через мовлення та дії. Практика Голсуорсі-драматурга, майстра художнього діалогу відбивається і в його романах.

Аналіз почуттів, переживань, думок діючих осіб від імені автора займає порівняно невелике місце. Голсуорсі надає слово своїм героям. Звідси – переважна більшість діалогів та внутрішніх монологів та підпорядкована їм, відносно залежна роль авторського мовлення, якому, зазвичай, відводиться функція коментування подій. Ідіолект влучно характеризує персонаж і заощаджує авторський коментар. Роман “Здається в оренду” обрано не випадково, адже саме в ньому ми зустрічаємо кілька поколінь британців з притаманними тільки їм діалектами та соціолектами.

Мовленнєва манера Сомса Форсайта, головної фігури епопеї, позначається стриманістю, яка підкреслює його солідність ділової людини. Сомс не любить балачок, він усамітнений, недовірливий, схильний приховувати свої емоції. Його внутрішній світ розкривається головним чином у внутрішніх монологіях. Це виражається і в обмеженому словнику та підкресленій конкретності, предметності понять та явищ, якими він оперує.

Ідіолект Сомса рясніє професіоналізмами. У хвилину смутку і душевного сум’яття, розуміючи, що його минуле – перешкода для щастя доньки, Сомс використовує стосовно себе термін “impediment”. Словник Webster’s English Dictionary дає йому наступне пояснення: “Impediment – a bar or hindrance to a lawful marriage” [2], тобто заборона, або перешкода законному шлюбові. Він одразу ж ніби бере сказане у лапки, відчуваючи, що воно випадає з літературної мови і належить до юридичного жаргону:

“I am the impediment – the just cause and impediment – isn’t that the jargon?” [5:653]

“Адже я – перешкода, достатня підстава, щоб перешкодити шлюбу – здається, так говориться в законі?” [6:775]

В українській мові “impediment” не має чіткого термінологічного відповідника, який би виражався одним словом, тому перекладач вдався до розширеного описового перекладу.

У мовленнєвій характеристиці Вела Дарті також переважають професіоналізми. Його мова насичена виразами, пов’язаними з перегонами, розведенням породистих коней, що розкриває коло його уподобань.

Бентежність сучасного світу Вел описує наступним чином:

There is something in this damned climate which makes one go round in a ring.
[5:557]

Під час виїздки молодих спортивних коней їх навчають на корді – на мотузці довжиною 8-10 метрів коней тренують бігати по колу, що конярі називають “to go round in a ring”. В українській мові перекладач подає більш нейтральний переклад, в якому ідіолект втрачається.

Цей клятий клімат змушує людину бігати по колу. [6:659]

Про Флер Вел говорить:

“...she might run out at any corner.” [5:556]

В оригіналі маємо нейтральне “run out”, тобто різко поміняти хід, вискочити. Перекладач вдався до кінної лексики, вживши „стати на дибки”, що дуже добре підходить до образу та ідіолекту Вела.

“...чого доброго, може стати дибки.” [6:658]

Під час розмови про страшну таємницю розлучення Сомса та Ірен, Вел говорить:

“Stable secret!” [5:556]

Звичайно він міг би сказати “family secret”, але зважаючи на рід його занять, на те, з якою обережністю ставляться до коней та стайні, щоб не видати таємниці фаворита, автор вдається до “stable secret”, що є яскравим ідіолектичним виразом. В українському перекладі ідіолект втрачається, перекладач вживає нейтральну фразу:

“Сімейна таємниця!” [6:658]

Говорячи про Флер та Джона, Вел називає їх “yearlings” [5:565], що передається у перекладі за допомогою відповідника - „лошата” [6:670], зберігаючи таким чином ідіолект.

Ідіолект, заснований на частому вживанні лексики конярства легко відтворюється у перекладі за допомогою відповідників.

Інша мовленнєва характеристика Вела – це пристрастя до розмовних слів та оборотів, які наближаються до жаргонних. Він поважає свою дружину за те, що вона ніколи не хизувалася:

She was, in fact,—clever; yet made no fuss about it, and had no “side.” [5:657]

“Side” має значення “swaggering or arrogant manner”, тобто “набундюченість, зухвалість”, що влучно передано у перекладі:

Вона здібна, але не хизується цим, не чваниться. [6:555]

Пристрасть іншої дійової особи роману, Вініфред Дарті, до моди виражається не тільки у її туалетах та надзвичайно модних меблях, вона весь час намагається не відставати від моди і в мові:

Winifred still found him “amusing,” and would write him little notes saying: “Come and have a ‘jolly’ with us”—it was breath of life to her to keep up with the phrases of the day. [5:622]

У 20-ті роки “jolly” мало значення приємного, веселого проведення часу, але в такому значенні не затрималось в мові. Світський жаргон позначається манірністю і прекрасно характеризує Вініфред, як людину, для якої головним було дотримання форми. Перекладач вдався до передачі змісту через нейтральний вираз, тим самим втративши ідіолект:

Вініфред і досі вважала бельгійця „цікавим” і писала йому записочки на зразок такої: „приходьте до нас увечорі, будемо разом марнувати час”, - не відставати в своєму лексиконі стало для неї життєвою необхідністю. [6:737]

Ідіолект правника Гредмена, помічника Сомса, полягає в його неправомірному подовженні голосних, яке є характерним для „кокні”.

“Nao,” said Gradman. [5:628]

“Ye-es,” he said; “there’s a nahsty spirit.” [6:628]

“Nao,” said Gradman... Those organs - they’re nahsty things.” [5:630]

В українському перекладі Гредмен також подовжує деякі голосні, та завдяки правильній мові, наприклад, “тубні гармонійки”, досягається динамічна еквівалентність.

“Та ні,” – сказав Гредмен [6:746]

“Еге-е ж, - сказав він, дух у нас неприємний”. [5:745]

“Ато-о-ж,” – сказав Гредмен... ці зубні гармонійки хоч кого доведуть до нестями. [6:747]

Одним із різновидів ідіолекту є мова іноземців. В романі ламаною англійською мовою говорять двоє персонажів – австрійка, служниця Джун, та бельгієць Проспер Профон.

У мові австрійки Джун бачимо звичайні для іноземців пропуски дієслів-зв'язок, випущення суфіксів третьої особи однини у Present Simple, заміну коротких голосних довгими, вживання кількох заперечних слів в одному реченні.

“Sugar? Miss Forsyte has much sugar—she buy my sugar, my friend’s sugar also. Miss Forsyte is a veree kind lady. I am happy to serve her. You her brother?” [5:655]

„Цукор? У міс Форсайт багато цукру – вона купує цукор і мені, і моїй подрузі. Міс Форсайт дуже добра леді. Я щаслива, що служу в неї. Ви її брат?” [6:777]

“He never give no trouble to no one, and smiles so gentle”. [5:655]

“Він ніколи не завдає нікому клопоту і так ласкаво усміхається.” [6:778]

У перекладі, на жаль, не зберігається ця риса іншості у мові служниці, вона говорить правильною українською мовою, навіть без натяку на своє австрійське походження.

У мовленнєвій характеристиці Профона іноді зустрічається викривлення окремих звуків англійської мови, наприклад, заміна глухого звуку [t] на дзвінкий [d] - Forsyde, що легко відтворити в українському перекладі - *Форсайд*.

В оригіналі Профон не вимовляє носової фонemi [ŋ] (I am takin', I am goin'), але фонетична структура української мови не дозволяє перенести цю особливість у переклад.

Найхарактернішою ж рисою ідіолекту Профона є буквальный переклад з французької мови. Звідси й постійне, доречне і недоречне використання слова “small”, яке найяскравіше його характеризує і навіть вживається іншими, як засіб пародіювання Профона. Називаючи майже все навкруги “small” Профон демонструє свій цинізм, відсутність поваги до людей та їхніх цінностей, презирливе ставлення до життя.

Monsieur Profond, smiling with his eyes, said: “That’s a nice small dress!” [5:596]

... he stopped, and glanced up at the sky, as if saying: “I don’t think much of that small moon.” [5:596]

“Well, Mr. Forsyde, what you goin’ to do with this small lot?” [5:575]

I’ve got some lunch, Mr Val Dartie, just a small lunch. If you’d like to ’ave some; not much - just a small one in my car. [5:558]

Anytime you like to come on my yacht, I’ll give her a small cruise. [5:559]

Перекладач цілком слушно у більшості випадків відтворює його прикметником “невеличкий”, який, як і задумав автор, часто звучить іронічно і неприємно.

Мосє Профон усміхнувся очима і сказав: “Гарненький невеличкий костюмчик!” [6:706]

Потім зупинився і поглянув на небо, ніби кажучи: “Я не високої думки про цей невеличкий місяць”. [6:705]

“То як, містере Форсайд, що ви збираєтесь робити з цією невеличкою колекцією?” [6:681]

Я взяв з собою сніданок, містере Вел, так, невеличкий сніданок. Якщо ваша ласка, я хотів би поділити з вами цей простий невеличкий сніданок у моєму автомобілі. [6:661]

Будь-коли, як тільки вам заманеться приїхати на мою яхту, я влаштую для неї невеличку морську прогулянку. [6:662]

Не зрозуміло, чим керувався перекладач, коли відмовився від ідеї вживання “невеличкий”:

Then Profond's voice: "I'm takin' a small stroll." [5:593]

Потім голос Профона сказав: "Я трохи прогуляюсь". [6:702]

Ідіолектною рисою Аннет, другої дружини Сомса, є вживання "форенізмів" – іноземних слів та речень без будь-яких змін.

- *Que tu es grossier.* [5:540]

Згідно з вітчизняною традицією, перекладач залишає такі елементи тексту без будь-яких змін, надаючи переклад у виносці (що не робиться в англійських виданнях):

Який ти грубий! (франц.) [6:640]

Поняття ідіолекту чужоземців містить в собі інтерференцію мов, тобто вкраплення слів, фраз, структур з іншої мови. У тексті перекладу доцільно залишати такі іншомовні вкраплення, адже втративши їх у перекладі, втрачається забарвленість і відчуття "іншості" щодо мови персонажу.

Відтворення ідіолектів у перекладі дозволяє дійти висновку, що переклад ідіолектів є можливим та бажаним, оскільки вони являють собою суттєвий лінгво-стилістичний параметр естетики твору, який надає йому неповторності і колориту.

Практично не існує ідеально точних відповідників ідіолектних одиниць. Перекладач має сміливо та вправно користуватися різноманітними прийомами. До цього інструментарію належить компенсація - лексична, граматична та стилістична, яка передбачає творче використання скарбниці мовного складу.

Отже можна зробити **висновки**, що ідіолект є дуже яскравим художнім засобом, втрата якого при перекладі позбавляє текст перекладу суттєвих нюансів. При відтворенні ідіолектів перекладач завжди повинен враховувати художню роль використання цих ідіолектів в усьому масиві твору. При виборі засобів відтворення різних акцентів, що складають ідіолекти, перекладач повинен користуватися усією палітрою стратегій, пам'ятаючи про "надзавдання" будь-якого перекладу художнього твору – створення рівновеликого і рівноцінного варіанту засобами іншої мови і культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wales, K.A dictionary of stylistics. Longman, London & NY., 1989. 2. Webster's English Dictionary online - <http://www.cs.chalmers.se/~hallgren/wget.cgi?impediment> 3. Encarta online dictionary. - <http://encarta.msn.com/dictionary> 4. Glossary of horse racing terms. - http://www.drf.com/help/help_glossary.html

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Galsworthy, John. The Forsyte Saga. – Ware, Wordsworth classics, 2001. – 726 p. 6. Голсуорсі, Джон. Сага про Форсайтів. Трилогія. Переклад з англійської О.Тереха. – К.: „Вища школа”, 1982. – 880с.

ЮРЧЕНКО О.А.

Київський національний лінгвістичний університет

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ АДРЕСАНТА ДОПОВІДЕЙ, ПРЕДСТАВЛЕНИХ НА ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ

Об'єктом нашої статті є визначення комунікативної стратегії адресантів доповідей, представлених на Парламентській Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ). Європейська орієнтація зовнішньої політики України на разі вимагає більш прискіпливої уваги до діяльності інститутів Європи. Документи, що є результатом цієї діяльності, виступають основними джерелами для розуміння засад та загальних мотивів функціонування європейських інституцій. Найбільш прийнятними, на наш погляд, для подібного аналізу виступають доповіді на ПАРЄ як структуровані, конвенціональні, прагматично спрямовані

регламентуючі документи офіційно-ділового стилю. Доповіді на ПАРЄ ще не вивчалися з точки зору визначення комунікативних стратегій, що і визначає **актуальність** нашої статті.

Під стратегією мовного спілкування ми розуміємо оптимальну реалізацію інтенцій адресанта з метою реалізації визначеної ним цілі спілкування, а саме- відбір, застосування та контроль дієвих засобів комунікації в даній комунікативній ситуації. В зв'язку з тим, що комунікативна ситуація доповідей на ПАРЄ характеризується типовістю та незначною варіативністю (на ситуації ми зупинимось трохи далі) ми не вважаємо за потрібне виділяти в ній такий значний аспект комунікативних стратегій як їх гнучкість до зміни комунікативної ситуації. Швидка зміна комунікативних засобів, а з ними і пристосування до нової комунікативної ситуації є необхідною умовою для позитивного виконання цілей комунікативної стратегії, особливо в ситуаціях, що передбачають інтеракцію двох або більше учасників комунікації (діалог, інтерв'ю, дебати, дискусія тощо). У випадку з комунікативною ситуацією доповідей на ПАРЄ акцент взаємодії адресанта та адресата зміщено більш в сторону адресанта.

Розглянемо більш детально комунікативну ситуацію доповідей на ПАРЄ:

Наведемо найбільш прийнятне на наш погляд визначення комунікативної ситуації за В.А.Скалкіним: “Комунікативна ситуація – динамічна система взаємодіючих факторів об'єктивного та суб'єктивного плану (включаючи мовлення), що вводять людину в мовну комунікацію і визначають її мовленнєву поведінку в межах одного акту спілкування як в ролі того, хто говорить, так і в ролі того, хто слухає” [1:46].

Основні компоненти, що складають комунікативну ситуацію:

Мовленнєве спонування (вужче – комунікативний намір, інтенція).

Обставини дійсності, в яких відбувається акт спілкування.

Стосунки між комунікантами, кожен з яких має визначену кількість соціальних ролей.

Комунікативні стратегії комунікантів, що уособлюються в комунікативних тактиках та комунікативних ходах.

Комунікативна інтенція є найважливішим фактором комунікативної ситуації, бо “будь-який акт комунікації – це мовленнєва дія для впливу того, хто говорить і того, хто слухає в процесі предметно-практичної та пізнавальної діяльності” [2:8]. Мовленнєва інтенція розглядається як найважливіший текстобудівний фактор, який визначає відбір та сполучуваність різних мовних засобів в залежності від ситуації.

“Кожен комунікативний акт має місце в визначеній екстралінгвістичній ситуації спілкування” [3:126]. Таким чином, вибір засобів мови та їх сполучуваність залежить від місця та часу протікання комунікативного акту. Ми бачимо перехрещення між екстралінгвістичними факторами комунікативної ситуації та комунікативною стратегією саме на етапі відбору засобів мови. Йдеться навіть про вторинну природу комунікативних стратегій, їх визначення через призму екстралінгвістичних чинників комунікативної ситуації : соціальних ролей комунікантів, їх ієрархічних відносин, місця та часу, коли відбувається комунікація.

В залежності від розуміння кожним з комунікантів своєї соціальної ролі/ ролей, а також ролі/ ролей свого співрозмовника відбувається зростання ефективності комунікації. Така взаємодія приводить до встановлення типових та стійких соціальних відносин. І вибір мовленнєвих засобів диктується тією соціальною роллю, яку бере на себе кожен з комунікантів. Хоча обмежувати цей вибір суто соціальною роллю є не зовсім коректно.

Як ми вже зазначали, в конкретному акті комунікації розуміння комунікантами своїх соціальних ролей має першочергову важливість. В зв'язку з тим, що важко уявити будь-який акт комунікації поза суспільними відносинами присутність детермінованих соціальних образів та штампів дозволяє “приміряти” на будь-якого члена суспільства будь-який комунікативний стереотип. А що представляє собою стереотип або, іншими словами,

соціальний образ? Найбільш функціональні та найбільш адаптовані одиниці, що складають досить спрощену, але дійову систему, закріплену в узусі.

Будь-яка офіційна (тобто така, що будує і обслуговує відносини між державними, наддержавними установами та пересічними громадянами) комунікація має базуватись на двох головних принципах : принцип найбільшої мовної економії для адресанта і принцип найбільшої простоти для адресата. Звичайно, ці принципи є ідеальними і не завжди адресант дотримується їх, що приводить до значної інформаційної перенавантаженості текстів. Ці принципи досягаються різними способами, і не останню роль в їх досягненні грає вибір стилю документа (тексту).

Текст доповідей представляє собою яскравий приклад документів офіційно-ділового стилю. Можливим є сказати, що доповідь – це функціонування діючої мови в адміністративно-правовій сфері спілкування.

Звернемося до комунікативної ситуації мовленнєвого акта доповідей, запропонованих на Парламентській Асамблеї Ради Європи.

В першу чергу виявимо компоненти, “життєво необхідні” для існування акта даної мовленнєвої комунікації.

Об’єкт комунікації - власне кажучи, сама доповідь виступає базовою категорією, без котрої не існував би мовленнєвий акт. Доповідь підказує саме життя в Європі. Частіше за все питання про доцільність розгляду тієї чи іншої проблеми виникає на профільному комітеті (комітет по правам людини, комітет по політичним питанням, по науці та технології, по питанням культури та освіти, по регламенту та депутатській етиці, по зв’язкам з країнами - не членами РЄ та ін.)

Адресантом комунікації виступає група доповідачів. Основною категорією, пов’язаною з суб’єктом, виступає намір доповідачів обґрунтувати необхідність прийняття запропонованих ними рішень на основі інформації, викладеної в доповіді. Присутність двох чи більше доповідачів пов’язана з такими причинами:

Складність проблематики.

Необхідність мати точку зору представників різних партійних груп.

Необхідність неодноразово виїжджати на місця для збирання та перевірки інформації.

Адресатом комунікації виступають депутати Парламентської Асамблеї Ради Європи, від рішення яких, власне кажучи, і залежить подальша доля документа – прийняття до виконання, прийняття резолюції, директиви або рекомендації Комітету Міністрів країн-учасниць, прийняття до відома, відхилення. Але поряд з конкретною направленістю повідомлення адресату існує і другорядна спрямованість - тобто поряд з першим і основним адресатом існує і маса інших - експерти, соціологи, політики, пересічні громадяни та інші. Підготовлені та розмножені доповіді на двох офіційних мовах Ради Європи (французькій та англійській) разом з поправками детально аналізуються на всіх комітетах та у всіх партійних групах, котрі призначають тих, хто виступає на Парламентській Асамблеї Ради Європи від імені комітету чи групи. Але лише шляхом голосування на Асамблеї приймається як текст доповіді, так і резолюції, рекомендації, директиви з голосуванням по кожному пункту, по якому є поправка (и).

Інші умови комунікації - 1) канал спілкування: письмовий (доповідь) (з віддрукованою доповіддю знайомляться всі депутати) і усний: промова доповідача на Асамблеї та дискусія з приводу доповіді в комітетах і в партійних групах, і на пленарному засіданні Парламентської Асамблеї Ради Європи, вид спілкування - монолог, де присутня можливість зворотного зв’язку тому, що обговорення доповіді відбувається на засіданнях політичних груп та комітетів, а також на Парламентській Асамблеї.

Розглянемо які ж комунікативні стратегії використовуються в доповідях на ПАРЕ.

Поки що не створено єдиної типології комунікативних стратегій і тому ми будемо характеризувати комунікативні стратегії доповідей на ПАРЕ, виходячи з кооперативної/некооперативної настанови адресанта. В зв'язку з тим, що адресант займає активну позицію у створенні тексту доповіді, а отже і у вибрі комунікативної стратегії ми розглядатимемо комунікативні стратегії адресанта. Фактором, що полегшує втілення комунікативних стратегій адресанта, є те що і адресант і адресат належать до одного інституційного органу – Парламентської Асамблеї Ради Європи і є колегами. Слід зазначити, що адресат також використовує власні комунікативні стратегії під час підготовки та обговорення тексту доповідей та під час внесення поправок до доповідей, але це не виступає об'єктом нашого дослідження.

За визначенням Бацевича Ф.С. комунікативна стратегія завершує процес розгортання комунікації [4:120] :

Як ми вже зазначали, в доповідях на ПАРЕ стратегії не відрізняються гнучкістю та значною варіативністю і їх можна визначити як кооперативні стратегії з експліцитно вираженими настановами до дії. Ці стратегії втілюються за допомогою наступних комунікаційних тактик. Під комунікаційною тактикою ми розуміємо « мовленнєві прийоми, які дають змогу досягнути комунікативної мети» [4:120]. В випадку доповідей на ПАРЕ ми можемо виділити наступні комунікативні тактики, які відносяться до аргументованих тактик раціонального впливу [5:119-313]:

- тактика жорсткого структурування доповіді,
- тактика логічної аргументації,
- тактика історичного екскурсу,
- тактика апеляції до законодавчих документів та посилення на авторитети,
- тактика чіткого визначення теми доповіді
- тактика експліцитного проголошення мети тексту,
- тактика залучення адресата до прийняття рішень,
- тактика публічного представлення доповіді.

Розглянемо, за допомогою яких мовленнєвих прийомів реалізуються в текстах доповідей вищезгадані тактики.

Тактика жорсткого структурування доповіді реалізується в самій структурі доповіді

Власне структура доповіді-інваріанта складається з 6 основних частин – комунікативних блоків, які в свою чергу поділяються на елементарні семантично та граматично виділені частини тексту – НФЄ. Вивчаючи структуру доповідей на ПАРЕ, звернемося до членування тексту, згідно з теорією комунікації, на ряд функціонально

відмінних один від одного комунікативно змістовних блоків або текстом – у термінології Колшанського [6:106] - які є типовими для всіх доповідей на ПАРЄ:

Заголовок.

Резюме.

Проект резолюції або проект рекомендації, або обидва проекти.

Обґрунтування мотивів доповіді автором.

Висновки.

Додаток.

Кожен з вище перерахованих комунікативних блоків має на меті виконання своєї власної комунікативної функції, але, в той же час, слугує досягненню загальної комунікативної мети всього мовленнєвого твору.

Заголовок (titre) – виконує а) номінативну функцію, мета якої – окреслити загальне коло питань доповіді та її галузь; б) функцію антиципації, мета якої – передбачення, яке упереджує відображення інформації в мовній діяльності.

Резюме (résumé) – виконує оптативну (допоміжну) функцію, мета якої дати стислий виклад основних положень доповіді.

Проект резолюції або проект рекомендації, або обидва проекти (projet de résolution, projet de recommandation) – має волюнтативну (регламентуючу) функцію; проект рекомендації - волюнтативну (регламентуючу) функцію з меншим ніж в попередньому комунікативному блоці ступенем регламентації та “жорсткості” формулювань.

Для обґрунтування мотивів доповіді автором (exposé des motifs) – характерна власне інформативна та прагматична функції, мета яких – прийняття рішення, запропонованого в проекті резолюції або в проекті рекомендації. Саме цей комунікативний блок несе основне прагматичне навантаження, адже саме тут автор в повній мірі аргументує й мотивує усі ті положення, які винесені в проект резолюції та проект рекомендації, доводить їх вірність, об’єктивність, неупередженість, і, таким чином, намагається переконати кожного депутата ПАРЄ в вірності його (автора) міркувань та суджень. Перлокутивний ефект усього тексту доповіді, в основному, залежить від успішності комунікації, яка здійснюється саме в комунікативному блоці № 4.

Висновки (conclusions) – функція узагальнення, мета якої – стислий синтез основних положень комунікативного блоку № 4, виділення основних пунктів цього КБ.

Додаток (annexe(s)) – референційна та ілюстративна функції.

Комунікативні блоки (КБ) 1,4,5,6 входять до констатуючої частини документу, а КБ 2,3, – до регламентуючої. Звичайно, такий розподіл на дві великі частини є скоріш приблизно-бажаним, аніж суворо-формальним, тому що розподіл на дві частини робиться, виходячи з домінування НФС, які або приписують, або описують, що ні в якому разі не виключає взаємопроникнення цих двох функцій КБ. Наприклад, КБ № 2 містить в собі елементи регламентації і констатації ,

Варіант № 1 – КБ №1+КБ№ 2+ КБ№3+КБ№4+КБ№5 – відсутність додатку говорить про достатність ілюстративного матеріалу в самому тексті доповіді.

Варіант № 2 – КБ №1 + КБ №2 + КБ №3 + КБ №4 + КБ №6 – відсутні висновки, отже вони або включені в КБ №4, або читач сам має зробити їх.

Варіант № 3 – КБ№ 1+КБ№ 2+КБ №4+КБ№5+КБ№6 – відсутні проект резолюції й проект рекомендації, отже просто подається інформація до відома ПАРЄ. Найчастіше це трапляється тоді, коли ПАРЄ, призначивши доповідачем (ами) представників одного комітету, наприклад, комітету з юридичних питань та прав людини, окрім цього, доручає представнику іншого комітету, наприклад, комітету з політичних питань, зробити доповідь як відгук на доповідь, зроблену основним(ими) доповідачем(ами) – Rapport d’avis. В такому

разі після назви документу й резюме зразу ж йде КБ № 4 – викладення мотивів суміжного комітету.

Отже, всього виявлено три найбільш поширені варіанти доповіді-інваріанту, що може служити доказом “жорсткості” структури та типовості побудови доповідей, представлених на ПАРЄ. Статистичні дослідження дозволили дійти висновку, що з 500 проаналізованих доповідей 362 (72%) мають складовими частинами всі 6 комунікативних блоків.

Тактика логічної аргументації

Ця тактика обумовлена самою природою доповіді та її комунікативною метою. Логічна аргументація наводиться в найбільшому за обсягом комунікативному блоці доповіді – «Обґрунтуванні мотивів».

Адресант, як ми вже зазначали, звертається до раціонального сприйняття адресата і використовує наступні прийоми :

Розгортання від причини до висновків, що знаходить свій вираз на лексичному рівні :

« *Dans des régions telles que la Proche-Orient et le Bassin Méditerranéen, le manque d'eau est l'une des menaces les plus graves...*

Du fait de l'aridité qui domine dans cette région...

Mais aujourd'hui la situation s'aggrave...

Nous devons prendre dès aujourd'hui les dispositions nécessaires ...

Une gestion appropriée des eaux .. et l'adoption de politiques adéquates devrait permettre de minimiser les conséquences sur la production agricole... » (Doc. 8805)

Постійне повернення до аргументації, що на лексичному рівні відображено повторною номінацією та використанням семантично близької лексики:

Наприклад в доповіді, що пропонує рішення стосовно системи позашкільної освіти :

« *...l'Assemblée invite les gouvernements et les parlements ... à prendre connaissance des objectifs sociaux et pédagogiques du programme « Ecole de la deuxième chance » ... mettre en oeuvre un (ou des) projet(s)-pilote(s)...*

évaluer ces projet(s)-pilote(s)...

L'éducation et la formation peuvent apporter...

Le diplôme continue de rester le meilleur rempart contre le chômage...

Les écoles de la deuxième chance peuvent s'adresser à tout un quartier en difficulté...

Cette affirmation rejoint le constat que l'école ne peut pas tout faire... » (Doc.8282)

Тактика історичного екскурсу,

Наведення фактажу в хронологічній послідовності :

« *La Géorgie a déposé le 14 juillet 1996 une demande d'adhésion...Par sa Résolution (96) 33 du 11 septembre 1996, le Comité des Ministres a invité ...*

Le Parlement de la Géorgie a demandé le statut d'invité spécial auprès de l'Assemblée parlementaire le 4 mars 1993 et l'a obtenu le 28 mai 1996...

Une commission ad hoc de l'Assemblée a observé les élections législatives en Géorgie tenues le 5 novembre 1995...

Depuis 1996, la Géorgie participe à diverses activités du Conseil de l'Europe... » (Doc. 8275)

Тактика посилення на авторитети та тактика апеляції до законодавчих документів:

Ця тактика має на меті посилити ґрунтовність викладених положень, надати першоджерела, відобразити складність тематики. Основним прийомом цієї тактики є **безпосереднє цитування** або **опосередковане посилення** на джерела інформації.

Цитування : « *...on le voit bien dans la circulaire du Premier ministre du 3 décembre 1997... le passage suivant « ... étant donné que la violation des droits de l'homme constitue une honte à l'humanité... »* » (Doc. 8300)

« L'Assemblée se réfère à ses Résolutions 1179 (1999) et 1194 (1999) et ses Recommandations 1395 (1999) et 1416 (1999)... » (Doc. 8666)

« ...offre ce cadre, qui est confirmé par la déclaration du 1er Sommet (Vienne, 9 Octobre 1993) : le « *Conseil de l'Europe est l'institution politique européenne par excellence...* » (Doc. 8278)

Опосередковане цитування : « L'accord-cadre est destiné à *promouvoir le développement pacifique et harmonieux de la société civile dans le respect de l'identité...* » (Doc. 9234).

Слід зазначити, також і прийом прямої подяки та вдячного згадування :

« *De même, il [Le Rapporteur] remercie l'Ambassade de la République Fédérale d'Allemagne... de l'organisation des rencontres...* » (Doc. 8275)

« *La collaboration et la remarquable efficacité de S.E. de Guillermo Kirkpatrick, Représentant permanent de l'Espagne..., de M. Benigno Blanco, secrétaire d'Etat à l'eau...méritent également d'être soulignées...* » (Doc. 8746)

Тактика експліцитного проголошення мети тексту має на меті досягнення прагматичної мети – прийняття запропонованих доповіддю рішень. Ця тактика досягається в комунікативному блоці «Проект резолюції» або «Проект рекомендації» та представлена типовою паралельною синтаксичною конструкцією наступного плану:

L'Assemblée+дієслово з емоційним наповненням (inviter, se réjouir, se féliciter, souhaiter, déplorer)

« *En conséquence, l'Assemblée :*

i. invite les gouvernements des Etats membres du Conseil de l'Europe...

ii. invite l'Union européenne...

iv. invite le Gouvernement et le Parlement de la Roumanie... (Doc. 8760)»

L'Assemblée+recommander + інфінітивна конструкція :

«L'Assemblée recommande ...

d'exploiter pleinement son caractère paneuropéen...

de ceiller à ce que ...

de décider d'allouer...

ix. d'exhorter les autorités serbes et yougoslaves... » (Doc. 8393)

Тактика чіткого визначення теми доповіді дозволяє адресату швидко зорієнтуватись в тематиці та раціонально витратити час на опрацювання доповідей. Основним засобом здійснення цієї тактики є заголовок доповіді.

Найчастіше заголовок : а) окреслює галузь діяльності Ради Європи:

« *Politiques de transport européennes.* (Doc. 8170) », не конкретизуючи, про який аспект йде мова;

б) описує та пропонує рішення стосовно конфлікту :

« *Crise au Kosovo et situation en République fédérale de Yougoslavie* (Doc. 8393) » - в цьому випадку необхідно зазначити визначну роль використання топонімів та географічних назв;

в) описує діяльність та представляє результати діяльності різних міжнародних та європейських організацій :

« *OCDE et économie mondiale* (Doc. 8804) » - досить часто можна відмітити значну кількість скорочень, за якими “ховаються” ці організації;

г) окреслює загально правові питання, вирішення яких має привести до позитивних змін у загальноєвропейській правовій сфері :

« *Rapport sur les effets de la détention sur le plan familial et social* (Doc. 7816) ».

Як правило, заголовки доповідей на ПАРЕ представлені у вигляді номінативних речень без будь якої присутності дієслова. Непоодинокі випадки такої конструкції заголовку : “Rapport sur + номінативне речення, яке визначає тему доповіді”. Іноді заголовком може бути іменник з залежними від нього частинами мови: « *Prostitution forcée* (Doc.

6437) ».Лексичне наповнення заголовку здійснюється за допомогою основних ключових слів - каркасу тексту.

Окремо відмітимо тип заголовку з двокрапкою, який широко використовується в назвах наукових симпозіумів, конференцій семінарів, колоквиумів та в назвах наукових статей і який все більше проникає в офіційно-діловий стиль французького мовлення. Наприклад :

« *Conflit en République tchétchène : développements récents /suivi des Recommandations 1444 /2000/ et 1456 /2000/ de l'Assemblée parlementaire / »* (Doc.8840) ;

« *Coopération au développement Nord-Sud au 21e siècle : contribution à la deuxième campagne du Conseil de l'Europe sur l'interdépendance et la solidarité mondiales – l'Europe contre la pauvreté et l'exclusion sociale* » (Doc. 8281) ;

« *Commissaire aux droits de l'homme du Conseil de l'Europe : projet de mandat* » (Doc.8295) ;

« *Europe : un projet continental* » (Doc. 8278) ;

Тактика залучення адресата до прийняття рішень експліцитно проявляється процедурою голосування та формалізовано на папері наступними ознаками – ім'ям організації – ПАРЄ , яке присутнє на титульному аркуші доповіді, прізвищами депутатів, які готували доповідь та власне тим фактом, що після прийняття запропонованого рішення на основі доповіді ПАРЄ бере на себе відповідальність за це рішення. На формально-лексичному рівні тактика залучення адресата визначається наступними прийомами :

Номінація адресата :

« L'Assemblée demande que **le Conseil de l'Europe...**
...*l'Assemblée recommande au Comité des Ministres...* » (Doc.8393)

« L'Assemblée demande à **la Banque ...**

L'Assemblée encourage **les pays** où opère la Banque... » (Doc. 7834)

« L'Assemblée encourage **les autorités turques...** » (Doc. 7445)

Тактика публічного представлення доповіді обумовлює, що окрім основного адресата доповіді- ПАРЄ, існують і інші : журналісти, експерти, політики, єврочиновники, пересічні громадяни. Вибір саме публічного представлення доповіді визначається як регламентом, так і демократичною традицією європейських країн. Саме ця традиція, а також, публічний характер європейських інституцій вимагають від доповіді, як від тексту офіційно-ділового стилю відповідати критеріям чіткості, однозначності, лаконічності та доступності. Також, публічне представлення доповіді обумовлює залучення адресата до активної участі у трансформації доповіді на заключному етапі зміни статусу документа – після прийняття на ПАРЄ положення доповіді стають обов'язковими для втілення в життя. Подібна участь основного адресата навіть на останньому етапі підготовки документа визначає його значне місце в процесі створення тексту доповіді та дозволяє вважати подібну тактику публічного представлення доповіді ефективною та демократичною.

ЛІТЕРАТУРА

1.Скалкин В.А. Основы обучения устной иностранной речи. - М.: Русский язык, 1981. 2.Сусов И.П. Семантика и прагматика предложения. - Калинин: Калинин. гос. ун-т, 1980. 3.Краевская Н.М. Ситуация как фактор дифференциации типов устной речи // Лингвистические особенности научного текста. - М.: Наука, 1981. - С.113-131. 4.Бацевич Ф.С.Основы коммуникативной лингвистики.-К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 5.Ивин А.А. Основы теории аргументации.-М.:Изд-ский центр ВЛАДОС,1997. 6.Колишанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. - М.: Наука, 1984.7.Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. - Пермь, Изд-во Перм. ун-та, 1972.

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ

(на матеріалах публіцистичних видань)

Актуальність запропонованого дослідження полягає в потребі аналізу рівня відкритості італійської мови до номінативної, коннотативної та словотворчої міжмовної взаємодії, а також у необхідності вивчення процесів лексичного збагачення межі століть за рахунок масштабного проникнення англізмів та американізмів до лексичної системи італійської мови.

Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити на конкретних прикладах динаміку розвитку внутрішньомовної потенції інтеграції італомовною системою неолексем іншомовного походження. Простежити загальні тенденції та закономірності функціонування запозиченої лексики в публіцистичному стилі.

Об'єктом дослідження стали англломовні запозичення, виявлені на матеріалах медіадискурсу та зафіксовані у лексикографічних джерелах сучасної італійської мови.

Предметом дослідження є процеси морфологічної, семантичної та прагматичної адаптації англломовних запозичень.

З приходом фашизму в Італії настає період докорінних змін і перетворень. В цей час було встановлено заборону на використання слів іноземного походження. Сам Муссоліні у 1931 році назвав відкриття виставки *vernice* замість французького слова *vernissage*. У 1932 році слово *chauffeur* було вилучено із загальноновживаної лексики і замість нього запропоноване італійське слово *autista*. Саме через це після повалення режиму лексема *autista* зазнала критики, і деякий час замість неї активного вживалось слово *guidatore* [2:43]. Скасування режиму, поживавлення та зміцнення міжнародних контактів, научні та технологічні відкриття позначили наплив слів з інших мов. Так, у 1945 році кількість запозичень у заголовках газет та журналів була значна. З цього приводу Дуранте зазначає, що “навідміну від англізмів, що увійшли до узусу наприкінці XIX початку XX сторіччя, вживання яких обмежувалось колом аристократії та інтелектуалів, головним чинником широкого поширення слів іншомовного походження у другій половині XX сторіччя стало входження навіть неадаптованих лексем до вокабуляру пересічних осіб та їх переважне вживання в усному мовленні [4:266]”.

Мода на слова іншомовного походження в сучасних ЗМІ продовжується й сьогодні, і цей процес більшою мірою пов'язан з активною інтеграцією країн Європи в єдину спільноту. І якщо національна мова віддзеркалює обличчя народу, то мова мас-медіа віддзеркалює обличчя Держави, її напрямки розвитку та співробітництва з іншими країнами. Прикладами такої моди можуть стати наступні заголовки: “*La city lancia la toilette unisex*” [La Stampa 01.10.01], “*Apocalypse now in Somalia*” [Panorama 03.04.03], “*A way of life*” [Panorama 10.04.03], “*Mettere fantosy nelle vostre console. Ciuffo ossigenato e sneaker ai piedi: un buffo hip hop batte i game più bellicosì. Mentre otto ragazzi su dieci dichiarano di preferire la “play” buonista*” [Panorama 10.04.03].

Останнім часом феномен входження слів іншомовного походження до італійської мови характеризується все більш зростаючою динамічністю та кількісністю запозиченого матеріалу. Наведемо декілька конкретних прикладів. У 1985 році італійський лінгвіст Мерліні протягом 3 місяців досліджував вокабуляр журналістів щоденної газети “La stampa”. За цей час він нарахував 1057 англізмів. Гаetano Бруні, проаналізувавши 5 щоденних видань за 25 жовтня 1985 року (“La Stampa”, “Corriere della Sera”, “Il Giornale”, “Il Giorno”,

“La Repubblica”) зазначає, що максимальний відсоток англословної лексики від загальної кількості лексичних одиниць сягнув 4,5% в газетних статтях присвячених музиці (23 лексеми) та молодіжній моді (26 лексем), втім загалом кількість запозичень у відсотковому вираженні не перевищує 2% [3:86]. На основі проведеного нами дослідження можна зробити висновок, що в середньому кількість англіцизмів в публіцистичному тексті складає близько 10 лексичних одиниць: (“Settembre, e’ tempo di cultura”: *bestsellerista*, *techno*, *guru*, *star*, *thriller*, *festival*, *snob*, *week-end*, *fast-food*; “Lapa. Il mondo su tre ruote”: *cult*, *pop*, *transformer*, *robot*, *testimonial*, *stop*, *clan*, *tour*, *cast*, *cowboy*; “Quanti skipper a piedi”: *container*, *sponsor*, *leader del team*, *boss del team*, *patron*, *shock*, *sequel*, *budget*. [прикладі взяті з журналу “Panorama 08.2006”]).

Останнім часом мова ЗМІ поповнилась англіцизмами, що належать до категорії так званих “повних або інтегральних” запозичень, які не відчують на собі графічної адаптації, хоча асимілюються морфологічно. Оскільки обов’язковість категорії роду в італійській мові вимагає гендерної класифікації лексики, асиміляція на граматичному рівні відчутніша за фонологічну або лексичну адаптації неосеми. Коли не можливо або складно визначити рід за такими параметрами як: рід італійських іменників із схожим/подібним значенням, закінчення, семантичне значення неологізму, різноманітні психологічні фактори (наприклад: *la chat* бо *la conversazione telematica*, *le e-mail* бо *le lettere*, *la privacy* бо *l'intimità*, *la city* бо *la città*) – виокремлюється тенденція до віднесення іноземних запозичень до категорії чоловічого роду. У категорії числа, зокрема, превалює нульова флексія над формами із закінченням *-s* та *-es* у множині, що в свою чергу є показником не функціональних змін, а вибором виключно стилістичного характеру.

Інші функціональні зміни в царині італійської мови пов’язані із входженням до загальномовного узусу англословних дієслів, які асимілюються морфологічно (*bypassare*, *cliccare*, *fixare*, *flashare*, *mixare*, *briffare/briefare*, *deletare* (da “to delete”), *ocheizzare/okeizzare*, *googlare*, *forwardare* (faccio arrivare il pacco a casa tua poi me lo forwardi) та поступово входять до системи італійських дієслів першої дієвідміни, часто утворюючи *participio presente* та *participio passato* (*dopare: dopante, dopato*).

Функціональними змінами характеризуються також процеси деривації та словоскладання, це обумовлено легкістю поєднання англіцизмів із італійськими лексемами та суфіксами: *freakettone*, *hobbysta*, *lobbistico*, *lookologo*, *rallysta*, *snowbordista*, *bestsellerista*, *handicappato*, *videoclipato*, *singeltudine*, *chattone*, *bushesco*, *yuppiesco*, *blairiano*, *tolkeniano*, *acquabuiding*, *cyberspazzatura*, *webmania*, *fotoreporter*. Серед таких гібридів окрему групу складають часткові кальки, в яких один із компонентів було перекладено на італійську: *sito web*, *body artista*, *animatore digitale*.

Ми визначили, що в італійській мові процес запозичення відбувається не тільки на рівні окремих слів, а й на рівні лексичних гнізд: *chat*, *chatter*, *chat-room*;

Lo “spamming” sembra essere in fase di declino.

Lo spam rappresenta ora il 67 % di tutte le email inviate.

La legge consente di sequestrare i beni degli spammer.[Panorama, 2005 N.35]

“...opportunità di sfruttare la forza di alcuni brand...” (Sole 24 ore, 30 ottobre 2000)

“...lontani il più possibile dal mondo del lifting, del fitness, dello jogging, del fast food, del marketing, del branding...” (Stampa, 21 luglio 2001).

Лексична система італійської мови легко поповнюється аббревіатурами: *SARS* – Severe Acute Respiratory Syndrome; *Europol* – ufficio EUROpeo di POLizia, що в свою чергу нагадує *INTERPOL* – INTERnational criminal POLice organization; *Ufo* (unidentified flying object); *WWW* (World Wide Web); *ABS* (anti blockier system):

La SARS continua a uccidere a un ritmo impressionante in Cina.

та суспільно-політичною лексикою іншомовного походження: *exit poll*, *impeachment*, *identikit* - фоторобот, *putsch*, *skill shortage* – нестача професійних кадрів, *workforce shortage* – дефіцит робочої сили, *turnover* – текучість кадрів, *recruitment* – відбір кадрів, *career fair* – просування по службі.

Poco dopo sarà reso pubblico l'esito di un *exit poll* commissionato dalla TV pubblica.

Значною мірою поповнилась останнім часом лексика, яка пов'язана з їжею, кулінарією, з харчовими добавками. Серед числених неологізмів цієї сфери можна навести такі популярні інновації, як *functional food* (англомовне запозичення) та його італійська калька *alimenti funzionali* - *корисні для здоров'я продукти харчування*; *self-service* – *столова*, *fusion* – *злиття різноманітних кулінарних традицій*, *i vegan* - *група людей, які вживають виключно овочі*.

Ai *functional food* nei prossimi anni andranno ad aggiungersi i cibi che saranno anch'essi a metà strada fra l'alimento e il farmaco.

Часто в сучасній італійській мові словами-запозиченнями виступають “модні слівця”: *slot* – ігровий автомат; *skipper* – капітан корабля; *fare outing* – вийти на променад; *think tank* – мозговий центр, *sequel* – *сіквел* - фільм, що є продовженням касової стрічки, *staff* – персонал фірми, *spot* – коротке рекламне повідомлення, *record*, *pc*, *trendy* – модний, *city*, *unisex*, *casual*, *game*, *connection*, *outlet* – сезонний розпродаж, *top*, *vip*, *body*, *soul*, *adventures*, *clown*, *pole position* – перше місце, *award* – нагорода, *band*, *one-man-band*, *fashion*, *editor*, *military*, *style*, *hi-tech*, *little*, *big*, *small*, *size*, *optional* – на вибір, додатковий, *brand* – товарний знак, *relationship*, *club*, *party*, *target* – мішень, *feedback*, *cameraman* - телеоператор, *audience*, *anchor man* – ведучий, *flop* – фіаско, *outsider*, та інші.

Per arginare l'ardore estraeva cartellini gialli come una *slot* impazzita

...denuncia Jonathan Stevenson, autorevole *think tank* britannico, il continuo flusso di soldi.

A volte il saldo è l'occasione per *fare outing*...

“Модне слівце” *outing* має декілька семантичних значень: 1) привселюдне зізнання у власній гомосексуальності; привселюдне викриття гомосексуальності відомих людей (див. попередній розділ) або 2) вийти на променад. Його друге семантичне значення крім предметно-логічного значення має ще й емоційно-стилістичне забарвлення (пор. *fare una passeggiata*, *andare a spasso* – гуляти). Всі наведені вище запозичення мають синоніми та відзначаються емоційно-експресивною маркованістю. Вони складають частину молодіжного сленгу.

Особливого аналізу потребують ті лексичні одиниці, які набули власних семантичних значень або відтінків, а також ті, що відчули категоріальні зміни. Так в сучасній італійській мові англомовні іменники *baby*, *record*, *killer*, *leader*, *snob* можуть виконують функцію означення (*baby calciatore*, *baby discoteca*, *baby delinquente*, *baby-schiavo*, *baby-prostituta*, *caldo record*, *aumento record*, *spesa record*, *tariffe record*, *bomba killer*, *aereo killer*, *nebbia killer*, *colpo killer*, *azienda leader*, *partito leader*), прикметник *optional* зазнав впливу процесів субстантивації. Через невідповідність та віддаленість звуко-буквенних систем англомовні лексичні одиниці зазнають фонетичної адаптації та асиміляції, а з часом виступають основою для похідних слів *goal*>*gol*(*gol-fantasma*, *gol-lampo*, *gol-vittoria*)>*golletto*; *to schedule*>*schedulare* (*un appuntamento*); *to update*, *upgrade*>*update*, *upgradare*; *to forward*>*forwardare* (*informazione*, *dati*); *delivery*>*deliverare*; *to delete*>*deletare*; *briefing*>*briffare*; *ok*>*ocheizzare*.

Поява у сучасному італійському лексиконі іншомовних запозичень, в першу чергу американізмів, безперечно зумовлена справжнім бумом у розвитку засобів масової інформації, появи нових престижних професій, розвитком політичних та економічних контактів із сусідніми народами, вступом Італії до міжнародних організацій та змінами у політичному устрої всередині держави.

ЛІТЕРАТУРА

1.Полякова Т.М. Лексичні інновації іншомовного походження в сучасній російській мові (на матеріалі мови ЗМІ останнього десятиріччя XX- початку XXI ст.): Автореферат дис... канд.филол. наук. – К.:НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2004. 2.Черданцева. Очерки по лексикологии итальянского языка.– М.: Высшая школа, 1982. 3.Berruto Gaetano Socialinguistica dell'italiano contemporaneo. – Roma: Carocci editore, 2003. 4.Durante M. Dal latino all'italiano moderno. Saggio di storia linguistica e culturale. – Bologna: Zanichelli, 1981. 5.Adamo G., Della Valle V. 2006 parole nuove: un dizionario di neologismi dai giornali. – Milano: Sperling&Kupfer editori, 2005. 6.Adamo G., Della Valle V. Neologismi quotidiani: un dizionario a cavallo del millennio. – Firenze: Leo S. Olschki editore, 2003. 7.Quarantotto Claudio Dizionario delle parole nuovissime. - Roma: Newton&Compton editori, 2001.

АЛЕКСЕЕВ А.Я.

Запорожский национальный университет

СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ И МОДАЛЬНОСТЬ

В последние годы в отечественной лингвистике наблюдается повышенный интерес к исследованию художественной речи на основе новых методологических позиций, выработанных в результате синтеза новейших подходов к познанию коммуникативных свойств естественного кода. Развивая идеи классиков отечественного и зарубежного языкознания, внесших фундаментальный вклад в исследование художественной коммуникации (В.В.Виноградов, М.М.Бахтин, В.Ф.Шишмарев, В.Б.Шкловский, Р.Барт, Р.Якобсон, К.Горалек, Я.Мукаржовский и др.), исследователи пытаются дать свое понимание традиционных языковых феноменов в свете новейших достижений лингвистической мысли и возникающих новых теорий – аргументации, метафоры, риторики, когнитивистики, дискурса и др. Такой подход ко многим «извечным» проблемам науки о языке вполне закономерен, так как приоткрываются еще недостаточно познанные свойства предмета и объекта (языка) в целом. Но стремясь по-новому осмыслить то или иное языковое явление, дать ему новую интерпретацию или даже подвергнуть сомнению его онтологические свойства, такие исследования иногда «расшатывают» создаваемый десятилетиями фундамент той или иной отрасли лингвистической науки, внося еще больший разнобой в толкование ее базовых концептов и категорий. В таком положении оказалась, среди прочих, и понятие стилистического значения.

Проблема стилистического значения с самого становления стилистики в качестве самостоятельной отрасли лингвистики была дискуссионной. И речь идет не только о его «этикетке» – называть ли его стилистическим значением, оттенком значения, вторичной или дополнительной информацией знака, обертоном, коннотацией, прагматическим значением и т.д. - , но и о самой его сути, его онтологии: считать ли его составной частью знака или нет, оно материально или идеально, это логический или ассоциативный феномен или же вообще это не свойство языкового знака, а атрибут семиотики и т. д. Ранее [1] мы попытались ответить на все эти вопросы и пришли к заключению, что стилистическое значение 1) входит в объем значения знака, т. е. является одним из типов его значения, 2) имеет материальную форму воплощения и носит семный характер, 3) является коллективно-субъективным и в зависимости от парадигматико-синтагматических свойств знака может быть ингерентным и адгерентным, 4) полиструктурно (включает в себе эмоциональность, экспрессивность, оценочность, стилевую соотнесенность, 5) является терминологическим синонимом коннотации (коннотативного значения), дополнительной стилистической информации, прагматического значения. Однако в настоящее время в свете достижений лингвистической прагматики и теории коммуникации в целом выделять в структуре стилистического значения его прагматический компонент вряд ли целесообразно, хотя в 70-80 гг. прошлого столетия такое мнение высказывалось отдельными учеными (Л.С.Бархударов, Г.В.Колшанский и некоторые другие). Понимание стилистического значения или

коннотации как дополнительного содержания слова, как сопутствующих семантико-стилистических оттенков, которые накладываются на его основное значение и которые служат для выражения разного рода экспрессивно-эмоционально-оценочных обертонов [2] остается классическим в отечественном языкознании и основой при стилистических исследованиях. Например, в учебниках по стилистике преобладает изложенное нами выше понимание коннотации. Так, И.В.Арнольд в ней также усматривает факультативную информацию, которая в слове состоит из четырех компонентов – эмоционального, оценочного, экспрессивного и стилистического [3]. Ю.С.Степанов же дополнительную к основной мысли информацию также называет стилистической информацией (стилистической окраской, стилистическим оттенком), но включает в нее только эмоциональный и социальный компоненты. Наряду с термином «стилистическая информация» этот ученый говорит также о «стилевой информации», соотнося ее со стилем: но «не все элементы, необходимые для познания стиля и стилевой информации, присутствуют в речевой цепи. Часть их принадлежит адресату речи заранее, до всякого конкретного сообщения, и составляет часть его знания о языке» (выделено мною – А.А.). И далее: «...дополнительная информация заранее содержится в наших сведениях о языке, на котором мы говорим. Информация, на которую мы не затрачиваем усилий при каждом конкретном сообщении, представляет собой не что иное, как информацию, накопленную в языке, как бы аккумулярованную многими поколениями, составляющую часть духовного состояния нации и усваиваемую нами с языком» [4:23].

Как видим, понимание дополнительной информации весьма обширно: в нее включается и собственно языковой аспект (экспрессивность, оценочность), и психологический (эмоциональность), и фоновые знания, и различные диалектально-региональные особенности, ошибки, аномалии, как это мы находим у испанских, итальянских и французских лингвистов (детально см.: [5; 6]), и как прагматическое значение, и как символику подсознания [7] и т. д.

Безусловно, проблема коннотации продолжает находиться в центре внимания лингвистов, переводчиков, философов, психологов и представителей других наук, имеющих непосредственное или косвенное отношение к языку. Так, например, при переводе чрезвычайно важно не опускать стилистические обертоны, способные порою нести основную информацию для коммуникантов. Поэтому трудно найти сколько-нибудь серьезную работу, где бы теоретики перевода не обращались к понятию стилистической информации [8].

Признавая объективную целостность значимой стороны языкового знака, эмпирическое членение его содержания на собственно информацию и сопровождающие эту информацию различные эмоциональные, экспрессивные, оценочные обертоны диктуется практикой стилистических исследований и является основой стилистики как науки. Здесь может возникнуть сомнение о целесообразности включения эмоционального компонента и его рассмотрение в одной плоскости с другими отмеченными видами дополнительной информации. С одной стороны, это действительно так: эмоциональность относится больше к психической сфере человека, она генетически связана с психологией речи [9] и спецификой мышления индивида и социума в целом. Она, безусловно, не входит в объем значения знака на правах его самостоятельной составляющей в отличие от экспрессивности и оценки. Эмоциональность, как и стилевая составляющая является продуктом речевой деятельности. Здесь нельзя не согласиться с Г.В.Колшанским, который пишет: «Никакая эмоциональная оценка (имеется в виду, безусловно, не оценка, а эмоциональность – А.А.), не прошедшая через фильтр сознания, не может быть непосредственно выражена в системе языка. Эмоциональный момент в его чистом виде может быть отнесен к области физиологии или

психики или, если говорить о звуковом выражении, к комплексам, не входящим непосредственно в систему языка...» [10:143]

С другой стороны, на практике же чаще всего говорят об эмоционально-оценочном, эмоционально-экспрессивном оттенке значения, подчеркивая тем самым трудность выделения эмоционального обертона в его чистом виде. И при всем этом остаются достаточно большие разногласия по поводу понимания стилистической информации и ее структуры.

В свете разделяемой нами в целом классической концепции на структуру стилистической информации мы говорим и о той гамме стилистических созначений (значений, оттенков, обертонов и т.д.), которые возникают в процессе коммуникации (устной или письменной, художественной и нехудожественной и т.д.) – иронических, ласкательных, уменьшительных, увеличительных, грубых, вульгарных, поэтических, книжных, разговорных и т.п. Одни из них носят объективный характер, свойственны их носителям в системе языка, другие субъективный, которые сопровождают языковые единицы в речи, являясь продуктом коммуникации. Четких границ между этими двумя типами обертонов нет, потому что в речи они могут быть абсолютно противоположными.

Таким образом, под дополнительной информацией языкового знака понимается широчайший спектр явлений психолингвистического и этнокультурологического плана. Поэтому настала необходимость попытаться делимитировать все эти явления, поскольку границы таких наук, как семиотика, прагматика, стилистика, когнитивистика и др. уже достаточно четко очерчены на современном этапе развития нашего знания.

Представляется целесообразным дифференцировать стилистическое значение знака, эмоциональность, порождаемую его функционированием в речи, стилевую соотнесенность (или стилевую значимость) и коннотацию. Поскольку языковой знак представлен различными в линейном и содержательном отношении типами (от морфемы до текста), то ему присущи в разной степени отмечаемые выше качества. Так, об эмоциональности знака можно говорить только в синтагматике и только в конкретных речевых актах – это психофизическая реакция коммуникантов на информацию, заключенную в конкретном знаке при его реализации в речи, где самый нейтральный со всех точек зрения знак может вызвать большую эмоциональную напряженность или реакцию. Естественно, эмоциональность не может быть компонентом значения знака в отличие от экспрессивности, которая латентно присутствует в знаке в меньшей или большей степени и которая актуализируется и конкретизируется в речи. Оценочность, или оценка знака, безусловно должна включаться в объем его значения. Экспрессивность и оценочность суть лингвистические феномены, эмоциональность психический феномен, а коннотация охватывает все социокультурные манифестации, свойственные знаку как в системе (т. е. они ингерентны), так и способные рождаться в речи (т.е. они адгерентны, функциональны). Эмоциональность теснейшим образом связана с экспрессивностью, она всегда экспрессивна, а экспрессивные средства языка могут и не быть эмоциональными. Стилeвая значимость того или иного языкового знака, любой языковой категории находится в корреляции со стилями языка и предопределяется ими. Этот тип информации сугубо функциональный, внешний по отношению к знаку. Она создается не только экспрессивно-оценочной маркированностью языковых элементов и их структур, но и их нейтральным характером. Хотя некоторые и выделяют нейтральность (норма языка у Ю.С.Степанова), по отношению к которой все другие средства языка рассматриваются как стилистически отмеченные, следует, видимо, признать вслед за А.И.Смирницким, что сама нейтральность является уже стилистически значимым показателем: произведения отдельных прозаиков и поэтов «просты», «нейтральны» с точки зрения их языка, но они остаются шедеврами художественного творчества.

Собственно стилистическая информация знака, его стилевое назначение вместе с коннотацией, которую он несет в данный период в конкретном языке, формируют то, что можно назвать дополнительной информацией. Она является важной составной частью нашей языковой картины мира, ее можно сравнить с вуалью, наброшенной на концептуальную систему языка; она – неотъемлемый элемент его когнитивной структуры. Подобно базовым концептам, представленным семантикой основных частей речи и означающих субстанцию, процесс и признаковость во всех их аспектах, дополнительная информация языкового знака (ее внутренняя и внешняя стороны) в свою очередь образуют специфическую сеть отношений, которую также можно представить в виде ассоциативных полей и фреймов и которая образует единую ценностную картину в языковой этносистеме, специфическую для каждого народа и для каждого периода развития языка.

Дополнительная информация знака, в том числе и текста, которая, как отмечалось выше, традиционно по инерции обозначается стилистическим значением (оттенком, обертоном и т.д.), все чаще и чаще начинает смешиваться с категорией модальности: модно стало писать «ироническая модальность», «юмористическая модальность», «модальность комического» и т. п., подменяя устоявшуюся терминологию в стилистике [11]. С нашей точки зрения такая подмена понятий не на пользу как стилистики, так и лингвистики в целом. Первую она лишает одного из непосредственных предметов своего исследования, определенного еще Ш.Балли и принятую единодушно всеми стилистами (и лингвистами), а вторую лишает определенности выработанного также «в муках» понятия модальности как одной из базовых функционально-семантических категорий естественного языка.

В течение многих десятилетий самые лучшие умы отечественной лингвистической научной мысли старались определить сущность этой категории, исследуя ее в тесной связи с философией, логикой, грамматикой текста и т.д., что нашло в конечном итоге свое синтезированное отражение в том определении, которое мы находим в авторитетных изданиях [12]. Модальность – важнейшая функционально-прагматическая семантическая категория естественного языка, весьма комплексная, имеющая в разных языках свою специфику выражения, но тем не менее не теряющая свою универсальность. По выражению В.В.Виноградова, модальность охватывает всю ткань речи, находит свое воплощение на всех уровнях языковой структуры, достигая всей своей синтетичности, многообразия и функциональной детерминированности в тексте как макрознаке, как основной единицы коммуникации. Категория модальности в свете новых лингвистических достижений выходит в сферу теории текста и дискурса, оставаясь всегда категорией языка, несмотря на некоторые попытки видеть в ней сугубо функциональную речевую категорию. Модальность любого речевого произведения (и особенно художественного текста) находит свое выражение не только на уровне линейной организации последнего, но и в категориях его объемной структуры. На наш взгляд, целесообразно сохранять устоявшееся в лингвистике понимание модальности и ее фундаментальную дихотомию «объективная/субъективная модальность» как обязательное/ факультативное свойство любого высказывания., не теряя из виду более широкую семантику субъективной модальности, связанную с оценкой. Говорить же в ее рамках об уменьшительно-ласкательной, уничижительной и прочей модальности вряд ли целесообразно, потому что тогда придется признать существование стольких видов модальности, сколько существует стилистических оттенков (обертонов) речи.

В заключение еще раз необходимо подчеркнуть, что познание глубинных процессов, связанных с категорией модальности, совсем не означает необходимость ревизии ее статуса в языке, распространения диапазона ее действия как специфической функционально-семантической грамматико-дискурсивной категории на стилистику как альтернативы стилистическим оттенкам значения и стилистической коннотации в целом.

ЛИТЕРАТУРА

- 1.Алексеев А.Я. Стилистическая информация языкового знака // Филологические науки.- №1.-1982. – С.50-55.
- 2.Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. – С.203-204.
- 3.Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка.-М.: Высшая школа.-1990.
- 4.Степанов Ю.С. Французская стилистика. – М.: УРСС.- 2003.
- 5.Molino J. La connotation //La Linguistique, fas.1, - VII.- 1971. – P.5-30.
- 6.Arcaini E. Principi di linguistica applicata, 2 ed. : il Mulino.- 1972. – P.250-251.
- 7.Buyssens E. De la connotation ou communication implicite// Actes du Congrès International de Linguistique. – Bucarest, 1967.
- 8.Зорівчак Р.П. Семантична структура словесного образу: до методології перекладознавчого аналізу// Ітоземна філологія.- Львів.-1999.-№111.-С.218-224.
- 9.Slama-Cazacu T. La méthodologie de la psycholinguistique et l'étude de la parole // Actes du Congrès International de Linguistique. - Bucarest. - 1967; Widlak S. Sur la relation entre la psycholinguistique et la stylistique // Ibid.
- 10.Колианский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке.- М.: Наука.- 1975.
- 11.Смуцінська І.В. Модальність французького художнього тексту: типи та засоби вираження // Дисерт. докт.наук. – К., 2003.
- 12.Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.

КОВАЛЬ Н.Є.

Львівський національний університет імені Івана Франка

АРГУМЕНТАТИВНИЙ ДИСКУРС У ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТАХ

Проблема аргументації, яка досліджувалась ще за часів Арістотеля залишається актуальною і в наш час. Рішення щодо цієї проблеми дослідники пов'язують головним чином з психологічною теорією прийняття рішень та транслокалізуються на площину когнітивної теорії [Баранов О., Козелецький Й., Ларичев О., Ольшанський Д., та інші].

Аналіз аргументації в межах когнітивної парадигми дозволяє визначити її як когнітивний механізм експлікації концептуальних цінностей, як комплекс вербально реалізованих когнітивних процедур обробки знання, які призводять до зміни його онтологічного статусу в моделі світу слухача, впливаючи таким чином на процес прийняття рішень [Ряполова 1993 : 3].

Аргументація як соціально детермінований процес є апеляцією до почуттів та розуму учасників комунікації шляхом вибору того чи іншого засобу впливу. Специфіка вибору засобу аргументації визначається особливостями ситуативної оптимізації аргументативних активів, комунікативною компетенцією співрозмовників. Аргументація як загальнофілософське поняття є комплекс засобів мовного вираження, дослідження яких не може обмежуватись замкнутим колом вивчення внутрішньорівневих відносин між об'єктами мови. Воно потребує обліку їхнього функціонування у певному оточенні, яке визначається екстралінгвістичними факторами.

Теорія аргументації – це підхід, який об'єднує в собі як вимоги логіки, так і вимоги лінгвістики до аналізу комунікації. Логіка зорієнтована на формальну частину мислення, лінгвістика – на звичайне спілкування. Теорія аргументації прагне встановити формальні процедури, що конкретизують спілкування. Аргументація при цьому, за словами Г.Г. Почепцова, визначається як „соціальна, інтелектуальна й вербальна активність, що служить тому, чи довести або спростувати думку, що складається з низки висловлювань і спрямована на отримання схвалення від аудиторії” [Почепцов 1999 : 33].

Інтеграція наук та їх взаємовплив призвели до того, що на авансцену в теорії аргументації вийшли фактори соціального характеру. Сучасна теорія аргументації пов'язана з такими актуальними напрямками, як інженерія людських факторів, категоризація людської поведінки, моделювання діяльності людини. Дослідження останніх років зосереджені на таких питаннях теорії аргументації, як особливості аргументативного дискурсу [А.Н. Баранов 1990, А.Д. Белова 1997], співвідношення аргументації та логіки [А.А. Ивин 1997], особливості аргументації у різних видах дискурсу [Т.А. Скуратовська 2002, Н.М. Коваль 2003, Л.Г. Ряполова 1993, А.І. Радуга та інші], структурування аргументації, взаємозв'язок теорії аргументації і риторики [О.Н. Зарецкая 2002].

Теорія аргументації привертає особливу увагу дослідників через її практичну спрямованість. Вона не відкидає ті чи інші приклади як неіснуючі, а навпаки, намагається включити їх у свою структуру. Однак, на сучасному етапі, теорії аргументації все ще бракує власної теоретичної бази, якщо вона претендує на принципово індивідуальну позицію у науці, оскільки ні логіка, ні теорія мовленнєвих актів не можуть виступати в ролі подібної бази, будучи окремими напрямками з своїми власними завданнями та цілями.

Як зазначає А.Н. Баранов, теорію аргументації можна визначити як інтегральну дисципліну, що поєднує дані логіки, психології, лінгвістики, філософії, соціології, праксеології та багатьох інших наук [Баранов 1990 : 6]. В сучасних дослідженнях теорія аргументації та дискурсивний аналіз виступають у тісній єдності, оскільки в мовленні аргументація реалізується як аргументативний дискурс, характерними особливостями якого є *протиріччя*, яке виражається у когнітивному чи аксіологічному конфлікті; і *протиставлення* як когнітивне моделювання повідомлення, як техніка переконання [Белова 1997 : 3].

Дискурс як канал реалізації аргументаційних зусиль демонструє переплетення норм мови, логіки, риторики та психології. Дискурс дозволяє збагнути співвідношення, яке виникає між мовними одиницями та концептами, які їх денотують, а також співвіднести концептуальний зміст з формами його мовної реалізації. Оскільки в дискурсі на перший план виходять соціальні та антропологічні параметри комунікації, кожен тип дискурсу є орієнтованим на прагматичний аспект спілкування, на реалізацію іллокутивної функції. В аргументативному дискурсі іллокутивною функцією є поняття “переконливість”.

Аргументація передбачає максимально ефективне та цілеспрямоване використання мовних засобів, що регулюється, з одного боку, безпосередньою комунікативною інтенцією мовця і нормами мовленнєвої поведінки, що превалюють в соціумі, а з іншого, граматикою відповідної мови. У процесі аргументації мовець реалізує себе як особистість, демонструє свою мовну та комунікативну компетенцію. На способи аргументації представленої інформації впливають також культурні норми і категорії мовних і концептуальних картин світу. Така концепція дає можливість об’єднати традиційний системноцентричний та відносно новий антропоцентричний підходи в мові, поглиблюючи загальнотеоретичні уявлення про сутність граматичних категорій та їхню інтерпретацію.

Слід зазначити, що незважаючи на певні здобутки в теорії аргументації, фактично ще не знайдено переконливої відповіді на питання про мовні засоби, які експлікують аргументаційну семантику та безпосередньо співвідносяться з категорією аргументації. Хоча аргументація фактично не має власних категорій, характерних лексем, які асоціюються лише з зазначеним явищем, дослідження останніх років [А.Д. Белова 1997, Т.А. Скуратовська 2002, Л.Г. Ряполова 1993, Т.Н. Нікульшина 1998], переконують, що аргументація має систему власних виражальних засобів, що функціонують та реалізуються у конкретних видах дискурсу.

Теорія аргументації завжди ґрунтувалась на логічних правилах і принципах. Законодавчий дискурс є прикладом тісного взаємозв’язку аргументації та логіки. Наявність логіки у мові законодавчої сфери пов’язана з прагненням до раціональності, максимальної точності та прагматичної орієнтації. Аргументація законодавчого дискурсу носить переважно спонукальний, імперативний характер. Це впливає з мети аргументування – вплинути на вибір адресата в процесі прийняття рішення і тим самим вплинути на зміст його діяльності. Проаналізувавши тексти з єдиного Комерційного кодексу США (**Uniform Commercial Code**) та з Договірної кодексу США штату Каліфорнія, (**WAIS Document Retrieval California Codes, Public Contract Code**), ми дійшли висновку про відсутність в них явно висловленого імперативу, одночасно – наявність дійсного та умовного способів. Законодавець мусить, очевидно, використати такі мовні засоби, щоб переконати адресата добровільно сприйняти думку, що він повинен дотримуватися законів. Тому для

законодавчого дискурсу характерною є аргументація відповідними положеннями і дефініціями, які передбачають експлікацію актуалізованого речення. Цей процес є складнішим, ніж аргументація окремими словами, оскільки висловити аргументацію та донести інформацію одним реченням є доволі складно. Для здійснення цього завдання в мові офіційних документів застосовують наступні мовні засоби : модальні конструкції, форми теперішнього часу дійсного способу для вираження акту впевненості у достовірності інформації й форми майбутнього часу з відтінком директивності. Наприклад :

(1) *“The department shall report to the Legislature, in accordance with such procedures as the Legislature may require, those contracts entered into by state agencies which the Legislature specifies in the Budget Act (PCC Section 10350).*

(2) *“ Each state agency shall designate at least one currently existing person or position within the state agency as a contract manager. Every contract manager shall have knowledge of legal contractual arrangements” (PCC Section 10348.5).*

(3) *” Each contractor shall be advised in writing on the standard contract form that his or her performance, or the firm's performance under the contract will be evaluated(PCC Section 10367(a)).*

(4) *“The department may increase or decrease quantities of work to be done under a unit basis contract during the progress of the work” (PCC Section 10250).*

(5) *“ The director may grant such extensions of time for completion as he deems for the best interests of the state”(PCC Section 10252).*

Директивний характер цих речень знаходить вияв у наказовому способі висловлення думки завдяки вживанню слів у суворо нормативному значенні, форм майбутнього часу та модального дієслова *may* . Цікавим є той факт, що модальне дієслово *must* , яке характеризується змушувальною констатацією і несе відтінок облігаторності, практично не вживається. Натомість, частотність вживання дієслова *may* є дуже значною.

Такий вибір мовних засобів не є випадковим, оскільки прямий тиск на адресата міг би викликати негативне ставлення та протидію з його боку. Завдяки вживанню дієслова *may* авторам законодавчих положень вдається переконливо аргументувати дії чи правила, яких необхідно дотримуватись.

Зміст законодавчого дискурсу вимагає реалізації принципів логічності та всеохопленості (*all-inclusiveness*), тобто здатності сформулювати текст так, щоб не виникало непорозумінь при інтерпретації тієї чи іншої статті закону, враховувати умовності, які можуть виникати при розгляді окремої справи [Bhatia 1993 : 115]. Складна законодавча думка може бути точно та адекватно доведена до розуміння читача в логічній аргументованій послідовності її викладу. Аргументований характер викладу будь-якої інформації виявляється перш за все у певному відборі синтаксичних засобів, які відображають закономірності логічного мислення. Одним з таких засобів втілення логічної аргументації у юридичному англomовному тексті є *біномінальні структури*. Під біномінальною чи поліномінальною структурою розуміємо послідовність двох або більше слів чи фраз, які належать до однієї граматичної категорії, мають деяку семантичну спорідненість і сполучаються за допомогою сполучників *and* або *or* [Gustafsson 1989 : 108]. Наприклад:

*accepted and applicable
advice and consent
contract and promise
reasonable and natural
signed and delivered
unless and until*

*loan or credit
by or on behalf of
repair or maintenance
to affirm or set aside
act or omission
under or in accordance with*

При цьому сполучник *and* функціонує у цих мовних структурах як об'єднуючий і одночасно як протиставляючий компонент у законодавчому тексті. Зазначені вирази

продуктивні у законодавчому дискурсі і є ефективним засобом творення тексту, що простежуємо у нижченаведених прикладах :

(6) “ *If a contribution of labor or of labor and any portion of materials, supplies or equipment is to be made by any local, state or national agency or authority, the contract shall contain a provision that the legislative body may cancel the order for any undelivered materials, supplies or equipment by giving the contractor 24 hours notice of said cancellation, and require the contractor to accept the return of the unused materials and supplies, in which event the contractor will be entitled to compensation for only so much of the materials, supplies and equipment as has been used prior to the giving of such notice. The contract shall also contain a provision that no materials, supplies or equipment shall be delivered until a delivery permit signed by the superintendent of streets has been received by the contractor*”(PCC Section 20445).

(7) “<...> *If proposals or bids are invited only for the furnishing of materials, supplies and equipment or any portion thereof not furnished by such agency or authority, <...>, supplies or equipment by giving the successful bidder 24 hours notice of the cancellation, in which event the successful bidder will be entitled to compensation for only so much of the material, supplies and equipment as has been used prior <...>, and that the contractor shall agree to accept the return of any and all materials and supplies not used prior to the giving of such notice*” (PCC Section 20419).

За допомогою біномінальних конструкцій авторам наведених текстів вдається конкретизувати певні ситуації. При цьому конкретизація ситуації – суто абстрагована (уявна, але може й насправді мати місце за певних обставин), незалежно від того, наскільки докладно вона описана, наскільки чітко враховані різні можливі обставини та умови. Отже, біномінальні структури у законодавчому дискурсі слугують для вираження не лише аргументації але й категорії всеохопленості, причому, враховуються додаткові умови, обставини, способи певної діяльності.

На основі аналізу законодавчих текстів доходимо висновку, що вживання модальних дієслів, форм майбутнього часу та біномінальних виразів є поширеними мовними засобами аргументації в законодавчому дискурсі. Така аргументація, надає значущості та вагомості законодавчим положенням і, як наслідок, сприяє їхній адекватній правовій реалізації.

Мовні засоби вираження аргументаційного змісту, зокрема, на синтаксичному рівні, є особливо важливим аспектом комунікативної компетенції. Без знання оптимальних засобів експлікації думки та концентрації змісту висловлювання неможливо успішно реалізувати комунікативні завдання аргументації, зокрема – процесів переконування. Знання конструктивних засобів оформлення думки – аргументаційного дискурсу – сприяє оптимальній експресивності висловлювання або цілого тексту, його змістовій співвіднесеності з міркуваннями формально-логічної коректності. Дослідження мовних закономірностей оформлення аргументаційного переконання дозволяє вирішувати проблеми прагматики мовленнєвого впливу у законодавчому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баранов А.Н.* Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход) : Автореф. дис...докт. филол. наук. – М., 1990.
2. *Белова А.Д.* Лингвистические аспекты аргументации. – К., 1997.
3. *Зарецкая Е.Н.* Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. – М.: Дело, 2002.
4. *Ивин А.А.* Основы теории аргументации. – М. : ВЛАДОС., 1997.
5. *Коваль Н.М.* Прагматична роль суспільно-політичного дискурсу та реалізація комунікативної інтенції мовця // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: КНЛУ. – 2003. – Вип 9. – С.136-142.
6. *Никольшина Т.М.* Информационная стратегия в побудительном дискурсе (на материале английского языка): Дис...канд. филол. наук. – Киев. – 1998.
7. *Почетцов Г.Г.* Теория коммуникации. – К.: Видавничий центр “Київський університет”, 1999.
8. *Рузавин Г.И.* Логика и аргументация. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997.
9. *Ряполова Л.Г.* Аргументация в спонукальному дискурсі. Дис...канд. філол. наук. – К., 1993.
10. *Скуратовська Т.А.* Аргументация в американському судовому дискурсі / на матеріалі справ за участю суду присяжних / : Дис...канд. філол. наук. – К., 2002.
11. *Bhatia V.J.* Analysing Genre : Language Use in Professional Settings. – London : Longman, 1993.
12. *Gustafsson M.* The syntactic features of binominal expressions in legal English // Text. – 1989 – №4 (1 – 3). – P.105 – 129.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. PCC=WAIS Document Retrieval CALIFORNIA Codes.Public Contract Code. 2. CCC=WAIS Document Retrieval CALIFORNIA Codes.Commercial Code.

З М І С Т

Алексенко С.Ф. Просодичні засоби актуалізації англійських висловлень-вибачень в офіційних ситуаціях спілкування	3
Андрійченко Ю.В. Емотивний фон художнього твору	9
Артемова Л.В. Засоби передачі та інтенсифікації оцінно-емотивної домінанти експресивності іспанської аналітичної статті	14
Бабаши Г.А. Жіночий журнал як відображення концептуальної картини світу сучасної жінки (на матеріалі англomовних журналів для жінок)	18
Бабченко Н.В. Особливості літерної комбінаторики в орфографії політичної та економічної терміносистем французької мови	24
Бондар О.М. Фігури повтору і паралелізму як основні синтаксичні засоби імпресіоністської техніки текстотворення (на матеріалі роману Наталі Каррот "Portrait d'un Inconnu")	28
Булаховська Ю.Л. Польський і український історичний роман XIX ^{го} століття	34
Васько Р.В. Становлення системи приголосних фонем і системи консонантних фонематичних опозицій в історії англійської мови	39
Вітомська Н.М. Стилiстична роль жовтого кольору в зображенні житла (на матеріалі роману Е.Золя "Щастя Ругонів")	45
Володіна Т.С. Структурно-морфологічні особливості префіксальних дієслів сучасної німецької мови	50
Гніздечко О.М. Жанрово-стильові параметри англomовного наукового дискурсу (на матеріалі статей сучасних європейських та американських лінгвістів)	54
Головка О.Б. Дієслова руху в дієприкметникових конструкціях: лінгвокогнітивний аспект семантики	61
Грицанчук О.О. Семантичні трансформації присудків англійських речень в українському перекладі	65
Гріпцов В.І. Обмеження у визначенні та використанні пресупозицій	69
Данилич В.С. Теорія мови в західноєвропейській науковій парадигмі середньовіччя	76
Демешко П.В. Особливості перекладу сучасної німецької філософської прози (на матеріалі творів М.Гайдеггера)	85
Денисенко Н.В. Проблема передачі емпатичної інверсії в англо-українському перекладі	89
Дідківська В.Т. Парадигма комічного і сутність її категорій	93
Дорохова О.М. Відображення індивідуальної мовної картини автора і читача у створенні та інтерпретації поетичного тексту	98
Євтушок Т.О. Становлення метафори як когнітивного механізму та її застосування для аналізу образу людини в літературі постмодернізму (на матеріалі неоміфологічної прози М.Турньє)	103
Звонська Л.Л. Футуральне значення претеритальних форм давньогрецького дієслова	109
Золотіна Г.В. Сучасні підходи до розуміння інтертекстуальності художнього тексту	114

Калачова М.О. Роль новотворів у відображенні індивідуально-авторської картини світу у трилогії Моріса Дрюона «La fin des hommes»	118
Кальченко Г.А. Прагматична структура екологічного дискурсу	122
Клименко О.С. У пошуках лінгвокультурних критеріїв нормативної оцінки: нейтралізація суто лінгвістичних критеріїв оцінювання культурними чинниками	128
Коваленко І.П. Синтаксичні особливості однорідних членів речення	134
Козак О.С. Мовленнєва системність та стилістичні категорії підмов філософії та психології	139
Копильна О.М. Засоби перекладу індивідуально-авторських алюзивних власних імен	144
Корнійко І.В. Еволюція звертання як засобу вираження прагматичної категорії ввічливості	148
Коцаренко Є.В. Трансформаційний аналіз як метод експлікації предикативної оцінки	153
Круківська О.В. Синонімія й антонімія як способи забезпечення еквівалентності у дефінітивних висловленнях французьких законодавчих текстів і юридичному тлумачному словнику	159
Крупко О.І. Заголовний комплекс тексту інтерв'ю як виду соціально-спрямованої комунікації	169
Кушнір О.П. Структурні особливості іспанських пареміологічних одиниць	172
Лазарева Ю.В. Гендерні розбіжності концепту "L'amore" та кваліфікативних одиниць, спрямованих на читача різних статей в текстах італійською мовою	177
Лукашенко Н.Г. Особливості дейксису в іспаномовному інтернет-дискурсі з проблематики родинних стосунків	182
Любчик Д.А. Семантичні особливості кон'юнктиву в італійській мові	187
Маймескул О.А. Лексико-граматичні процеси фемінізації у французькій мові Європейського ареалу	192
Мариненко П.І. Основні функції лексичних новотворів у текстах сучасної іспанської періодики	201
Матюша В.І. Асиметрія в перекладі особового займенника "you" як засіб збереження природності драматичного діалогу	206
Матюша П.А. Соціокультурний аспект перекладу французьких та румунських назв військових структур українською мовою	210
Мокра О.М. Структурно-семантичні ознаки реалізації заперечних висловлень із неозначеними займенниками та прислівниками	215
Морякіна І.А. Метафоричні образи війни як гендерна ознака мовної картини світу англійців (на матеріалі романів Дж.Голсуорсі форсайтівського циклу)	222
Назаревич Г.Я. Антропоморфні метафоричні та метонімічні перенесення як засоби лексико-синтаксичної організації французького речення	226
Настенко С.В. Морфологічний аспект текстових концептів іспанських поетичних текстів «Золотого віку»	231

Нечипоренко М.Ю. Засоби ритмізації прози у Ю.Андруховича та способи їхнього відтворення у перекладах на різноструктурні мови (на матеріалі романів “Рекреації” та “Перверзія”)	236
Онанко А.А. Проблематика лінгвопоетичного дослідження текстів пісень	243
Орличенко О.В. Середньовічне лицарство і його відображення в іспанській літературі (на матеріалі тексту «Пісня про Мого Сіда»)	248
Періна О.О. Евфемізація як засіб прагматичної маркованості адміністративно-юридичного дискурсу Ради Європи	253
Петренко І.В. Гендерний аспект дослідження англомовного лекційного дискурсу в дидактичній сфері	257
Підпригора Ю.Г. Стереометричне моделювання системи дієслівних перифраз сучасної іспанської мови, інтегрованої запереченням	261
Потапенко С.І. Композиція англомовних друкованих новин: роль когнітивно-дискурсивних стратегій	265
Присяжнюк Л.Ф. Свій / чужий в системі персонажних образів романів Г.Гріна	271
Радзієвська С.О. Прототипова модель концепту “дім” в американській поезії ХХ–ХХІ століть	278
Радченко Т.О. Граматичне прогнозування в мовленні	286
Редковська Т.О. Контекстуальна функція тропеїстичних засобів у створенні конотативно-підтекстового ефекту у мові Мігеля Делібеса	290
Редька І.А. Концептуальна метафора, концептуальна метонімія та концептуальний бленд як основні механізми створення синестетичних тропів (на матеріалі американської жіночої поезії середини ХІХ – кінця ХХ ст.)	294
Рейзіна Ю.В. Ціль і мета: семантичний аналіз одного концепту	299
Рим Кил Хо Некоторые лексико-морфологические особенности национального варианта испанского языка в Мексике	305
Рогоза О.Б. Характеристика мовлення персонажів у французькому епістолярному романі (на матеріалі твору А. де Монтерлана “Les jeunes filles”)	310
Сивак Ю.В. Ключові концепти французького політичного слогана	315
Сиваш Л.М. До питання про лексичне значення слова і поняття	319
Сидельникова Л.В. Становлення та розвиток основних принципів французької орфографії	323
Сінько О.М. Омонімія у давньогрецьких діалектах	327
Солодяк О.Ю. Ознаки військово-політичного стилю та жанру	332
Стрілець Н.Я. Лексико-семантичні особливості успадкування народнолатинських соматичних фразем романськими мовами	339
Стрільчук А.В. Синтаксичні засоби вираження іконічності (на матеріалі текстів сучасної американської поезії)	346
Терехова Д.І. Ідеал як основна форма функціонування цінностей білорусів (за наслідками вільного асоціативного експерименту)	357
Терехова С.І. Концепти “вгорі – внизу”, “вгору – вниз”, “згори – знизу” в функціонально-семантичних репрезентаціях української, російської та англійської мов (типологічний аспект)	359

Терещенко В.І. Джерела виникнення міжмовної омонімії	371
Толстова О.Л. Соматична фразема як об'єкт мовознавчих досліджень (на матеріалі іспанської мови)	376
Трищенко І.В. Експресивний потенціал метафоричних звертань	381
Троць О.В. Мовні особливості актуалізації протиставлення язичницької “долі” та християнського “бога” у давньогерманських писемних пам'ятках.....	385
Цимбалюк К.А. Хеджінг у просторі публіцистичного дискурсу	389
Цюпа М.А. Особливості аббревіатур у французькій мові	394
Шевченко І.О. Відображення національно-культурної специфіки фразеологізмів та усталених виразів (на матеріалі українських перекладів іспаномовних казок)	399
Шкарбан І.В. Прагматико-аксіологічні параметри дискурсу преси	403
Шліхар Т.О., Некряч Т.Є. Прагматичний аспект перекладу експресивів у драматичному творі	408
Шулежко І.В. Особливості утворення арготизмів-неологізмів у французькій літературі (на прикладі роману А.Лану “Побачення в Брюгге”)	413
Щербак А.Ю. Ідіолекти у перекладі на матеріалі роману Дж.Голсуорсі “Здаємо в оренду”	417
Юрченко О.А. Комунікативна стратегія адресанта доповідей, представлених на Парламентській Асамблеї Ради Європи	421
Побілець М.О. Функціонування англомовних лексичних одиниць в італійській мові (на матеріалах публіцистичних видань)	429
Алексеев А.Я. Стилистическое значение и модальность	432
Коваль Н.Є. Аргументативний дискурс у законодавчих текстах	436
Зміст	441